

e-ISSN: 2564-7458

**SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
DERGİSİ**

**Cilt:23 Sayı:2
Kasım - 2020**

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU
SOSYAL BİLİMLER MESLEK YÜKSEKOKULU DERGİSİ
Yıl: 2020 Cilt: 23 Sayı: 2

SAHİBİ

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Adına
Yüksekokul Müdürü Prof. Dr. Ali ALAGÖZ
e-ISSN: 2564-7458

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Yaşar SEMİZ
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH

YAYIM KURULU

Prof. Dr. Yaşar SEMİZ - Prof. Dr. Hakkı M. AY
Dr. Öğr. Üyesi Y. Ayşegül OĞUZ - Dr. Öğr. Üyesi M. Erhan SUMMAK
Dr. Öğr. Üyesi Betül GARDA - Dr. Öğr. Üyesi İsa ALTINIŞIK - Dr. Öğr. Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN
Dr. Öğr. Üyesi Ali BORA - Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman GÜMRAH
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe CABİ - Dr. Öğr. Üyesi Neriman ÇELİK

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Öğr. Üyesi Neriman ÇELİK

DİZGİ SORUMLUSU

Öğr. Gör. Ammar Yasir BİLİM

İLETİŞİM

Selçuk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Alâeddin Keykûbat Yerleşkesi Selçuklu, 42079-KONYA
Telefon: +90 332 241 00 58 - Belgeç / Faks: +90 332 241 00 60
Web: <http://derginpark.gov.tr/selcuksbmyd> ; e-mail: sbmyod@selcuk.edu.tr

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi **online** yayın yapan **hakemli akademik** bir dergidir. 1998 yılında ilk sayısını yayınlamış olan dergimiz 2016 yılı Cilt 19, 41.Yıl Özel Sayısı'da dahil olmak üzere 1302-4191 ISSN numarası ile basılı olarak yayın yapmış 2017 yılı Cilt 20, Sayı 1 itibariyle 2564-7458 e-ISSN numarası ile **online** olarak yayın hayatına devam etmektedir. Dergimiz 2017 yılından itibaren **TÜBİTAK TR-DİZİN**'de taranmaktadır.

Dergimiz Nisan ve Kasım aylarında yılda iki sayı yayımlanır.

DANIŞMA KURULU

Prof.Dr. Tahir AKGEMCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet AY (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Enver AYDOĞAN (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Adnan ÇELİK (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Orhan ÇOBAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Ahmet DİKEN (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof.Dr. Fehmi KARASİOĞLU (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof.Dr. Osman OKKA (KTO Karatay Üniversitesi)
Prof.Dr. Süleyman ERSÖZ (Kırıkkale Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Fatma Şebnem ARIKBOĞA (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Umut AVCI (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhammet BEZİRCİ (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Atila ÇAĞLAR (Kastamonu Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Adalet HAZAR (Başkent Üniversitesi)
Prof. Dr. Orhan İÇÖZ (Yaşar Üniversitesi)
Prof. Dr. İsmet KAYA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk KOÇ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Seyhan ÇİL KOÇYİĞİT (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman OKKA (KTO Karatay Üniversitesi)
Prof. Dr. Derya ÖCAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Saime ÖNCE (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Erşan SEVER (Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ (Şırnak Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (İzmir Katip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Şafak ÜNÜVAR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Azmi YALÇIN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Haluk YÜKSEL (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Özgün UYANIK AKTULUN (Afyon Kocatape Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali APALI (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Özlem BALABAN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Yasin BİLİM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Veli ÇAM (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman ÇALIŞKAN (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin ÇİÇEK (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan EYGÜ (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet GÜVEN (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat KARABATAK (Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Burak KARTAL (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat SEZGİN (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ŞEŞEN (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ACUNGİL (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Doğa BAŞER (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga GÜL (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hilal KUŞCU KARATEPE (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nagehan KESKİN (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cengiz KILIÇ (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL (Kayseri Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TERZİ (Kayseri Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah YILDIZBAŞI (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus YILMAZ (Dicle Üniversitesi)
Dr. Abdülkadir FASAL (Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri)

İÇİNDEKİLER

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ERYÜZLÜ	E-Ticaretin Enflasyona Etkileri: Türkiye Örneği / <i>Inflation Effects of E-Commerce: The Case of Turkey</i>	394-400	Araştırma Makalesi
Prof. Dr. Oğuz TÜRKAY Arş. Gör. Burak ATASOY	Restoran Seçiminde Kişiliğin Rolü: Sakarya Örneği / <i>The Role of Personality in Restaurant Choice: Case of Sakarya</i>	401-412	Araştırma Makalesi
Öğr. Gör. Buket ALTINÖZ Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALTUNTAŞ	G-20 Ülkelerinde Finansal Gelişme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Turizm ve İklim Değişikliği İlişkisi / <i>The Relationship between Financial Development, Renewable Energy Consumption, Tourism and Climate Change in G-20 Countries</i>	413-421	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Burak ERYILMAZ	Ziyaret Etmeyenlerin Gözünde Turistik Bir Destinasyon Olarak Amasya / <i>Amasya as a Tourist Destination From the Non Visitors Point of View</i>	422-432	Araştırma Makalesi
Öğr. Gör. Dr. Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU Doç. Dr. Erol İLHAN	Alternatif Bir İletişim Aracı Olarak YouTube: 2019 Yerel Seçimlerinde Sokak Röportajları Yapan Siteler Üzerine Bir İnceleme / <i>YouTube as an Alternative Communication Tool: A Review on Sites Conducting Street Interviews in the 2019 Local Elections</i>	433-442	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Selin BİTİRİM OKMEYDAN	Kurumsal Halkla İlişkiler Aracı Olarak Bloglar: Türkiye'deki Bankaların Bloglarına Yönelik Bir İnceleme / <i>Blogs As A Tool Of Corporate Public Relations: An Analysis Of Banks Blogs In Turkey</i>	443-459	Konferans Bildirisi
Hüseyin USLU	Türkiye'de Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Ampirik Bir Analiz / <i>Effects of Budget Deficit on Real Exchange Rate in Turkey: An Empirical Analysis</i>	460-478	Araştırma Makalesi
Mesut KARAMAN Öğr. Gör. Adnan YOLDAŞ Öğr. Gör. Burhan KILIÇ	Örgütsel Dışlanmanın İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi / <i>Examining The Impact Of Organizational Exclusion on Job Performance And Intention to Quit</i>	479-496	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÇABUK Ayşenur GÜNAY Esra İLHAN	Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gelişimlerinin Desteklenmesi: Sosyal Sorumluluk Projelerinin Rolü / <i>Supporting the Development of Preschool Children: The Role of Social Responsibility Projects</i>	497-512	Konferans Bildirisi
Doç. Dr. Cemil VARLIK	2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Sermaye Kontrollerine İlişkin Tartışmalar / <i>The Discussions on Capital Controls After The 2008 Global Financial Crisis</i>	513-529	Derleme
Evrım TARTAN SELÇUK Dr. Öğr. Üyesi Namık Kemal ERDEMİR	Kurumsallaşma ve Örgütsel Başarım Sürecinde İşletme Bilgi Sistemlerinin Etkinliğinin Sağlanmasında Muhasebe ve Denetim Fonksiyonlarının Rolü: Karaman OSB'de Bir Araştırma / <i>The Role of Accounting and Auditing in Ensuring The Effectiveness of Business Information Systems in The Process of Institutionalization and Organizational Performance: A Research in Karaman Organized Industrial Zone</i>	530-549	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Hakan VARGÜN Selman GÜL	Kalite Maliyetlerinin Analizi ve Raporlanması: Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Bir Uygulama / <i>Quality Costs Analysis and Reporting: An Application in Karabük University Training and Research Hospital</i>	550-564	Araştırma Makalesi
Öğr. Gör. Dr. Olcay ÖZİŞİK YAPICI Prof. Dr. Şafak ÜNÜVAR	Yavaş Şehirlerde Sosyal Değişme ve Yaşam Kalitesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Gerze Örneği / <i>A Study on the Relationship Between Social Change and Quality of Life in Slow Cities: The Case of Gerze</i>	565-576	Araştırma Makalesi

Öğr. Gör. Dr. Beyza ERER	Örgütsel Sessizlik Davranışının X, Y ve Z Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi / <i>Evaluation Of Organizational Silence Behaviours In Terms Of X, Y And Z Generation</i>	577-589	Araştırma Makalesi
Sevil TAŞ Doç. Dr. Bilge AFŞAR Dr. Öğr. Üyesi Erkan KARA	Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü ve Büyümeye Etkisi (2008-2018) / <i>An Outlook Of Female Labour Work Force And Its Impact On Economic Growth In Turkey (2008-2018)</i>	590-602	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ŞENTÜRK	Sosyal Pazarlamada Kullanılan Teori ve Modeller / <i>Theories and Models Used in Social Marketing</i>	603-621	Derleme
Arş. Gör. Fatmanur DENİZ Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ	Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüş ve Beklentileri: Hatay İli Örneği / <i>Opinions and Expectations of Professional Accountants Regarding the ETransformation Process in Accounting Practices: Sample of Hatay Province</i>	622-636	Araştırma Makalesi
Prof. Dr. Ali ALAGÖZ Yasin GÜLER	Düzenleyici Kurumların Türk Spor Kulüplerinde Entelektüel Sermaye Oluşumuna Etkileri ve Bir Araştırma / <i>The Effects of Regulatory Organizations on the Formation of Intellectual Capital in Turkish Sports</i>	637-653	Araştırma Makalesi
Prof. Dr. Mehmet AKSARAYLI Arş. Gör. Dr. Osman PALA	Proje Temelli Eğitimin Kümeleme ve Sınıflama Algoritmaları İle Değerlendirilmesi / <i>Evaluation of Project-Based Education with Clustering and Classification Algorithms</i>	654-671	Konferans Bildirisi
Dr. Ceren EVCİMEN Prof. Dr. Ayşehan ÇAKICI Prof. Dr. Celil ÇAKICI	İşin Anlamlılığının Sapma Davranışı ve Performansa Etkisi / <i>The Effect of Meaning of Work on Workplace Deviance Behavior and Job Performance</i>	672-683	Araştırma Makalesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇAKMAK KARAPINAR Prof. Dr. Derya ÖCAL	Endüstri 4.0’ın Endüstrilerin Yapısı ve Paydaş İlişkileri Üzerine Yansımaları / <i>The Industry 4.0’s Reflections on the Industries Structure and Stakeholder Relations</i>	684-705	Araştırma Makalesi
Öğr. Gör. Muhammet TORTUMLU Arş. Gör. Mehmet Ali TAŞ	İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi / <i>The Moderating Effect of Loneliness at Workplace in the Relationship between Workplace Incivility and Happiness</i>	706-719	Araştırma Makalesi
Prof. Dr. Ali DERAN Doç. Dr. Orhan Veli ALICI	Büyükşehir Belediyeleri ile Bağlı İdarelerde İç Denetimin Etkinliği: Mersin Örneği / <i>The Effectiveness Of Internal Audit In Metropolitan Municipalities And Affiliated Entities: The Mersin Case</i>	720-735	Araştırma Makalesi
Arş. Gör. Beraat AKPINAR Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KIRLIOĞLU	Bazı Değişkenler Açısından Evlilik Uyumunun İncelenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Tutumunun Evlilik Uyumuna Etkisi / <i>Investigation of Marital Adjustment in Terms of Some Variables and the Effect of Gender Role Attitude on Marital Adjustment</i>	736-746	Araştırma Makalesi

E-Ticaretin Enflasyona Etkileri: Türkiye Örneği

Inflation Effects of E-Commerce: The Case of Turkey

Hakan ERYÜZLÜ *

ÖZ

Ekonomi biliminin temel konuları arz ve talebin, teknolojinin gelişimi ile yeniden şekillendiği günümüzde, para otoritelerinin enflasyon politikalarını da gözden geçirmeleri gerekmektedir. Genel olarak talep, maliyet ya da yapısal kaynaklı gelişen enflasyon süreci de teknolojik gelişmelerden etkilenmektedir. E-ticaretin, son yıllarda teknolojinin ve lojistik sektörünün gelişimi ile kullanımı artmış ve hızla artmaya devam etmektedir. Tüketiciler ürünler hakkındaki bilgileri daha kolay elde etmekte ve en uygun fiyata ürünü alabilmekte, satıcılar ise E-ticareti birer satış ofisi olarak kullanmaktadırlar. Bu çalışmada talep kaynaklı enflasyon sürecinin, gelişen teknoloji ve internet altyapısından etkilenecek özellikle E-ticaret hacminin artması ile etkilendiği varsayımı araştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye üzerinde yapılan analizlerde E-ticaret ile enflasyon arasında varsayımı destekleyici sonuçlar elde edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

E-ticaret, Enflasyon, Talep Enflasyonu

ABSTRACT

Fundamental issues of economics supply and demand, with the development of technology in the present day, the monetary authorities need to review the inflation policy. Inflation generally develops on demand, cost or structural basis. Inflation is also affected by technological developments. The use of e-commerce has increased in recent years with the development of technology and logistics sector and continues to increase rapidly. Consumers can easily obtain information about the products and buy the product at the most affordable price, and sellers use E-commerce as a sales office. In this study, the assumption that the demand - driven inflation process is affected by the increasing technology and internet infrastructure, especially the increase in the volume of E - commerce, is investigated. In this context, inflation assumption of e-commerce in the analysis of the obtained results supporting Turkey.

KEYWORDS

E-commerce, Inflation, Demand Inflation

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
24.10.2019	13.05.2020
Atıf	Eryüzlü, H. (2020). E-Ticaretin Enflasyona Etkileri: Türkiye Örneği. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 394-400.

GİRİŞ

Paranın varlığından beri, paranın elde edilmesi ve mal/hizmetlere parasal değer biçilmesi en önemli ekonomik karar süreçlerini oluşturmuştur. Çünkü değerinden düşük veya değerinden fazla belirlenecek mal ve hizmetler ekonomik döngülerin işleyişine olumsuz etki edecektir. Bu noktada fiyatlar genel düzeyindeki artış olarak tanımlanan “enflasyon” kavramı sürekli izlenmesi ve kontrol edilmesi gereken önemli bir makro değişken olarak bilinmektedir. Kontrolden çıkan enflasyon önce tüketimi olumsuz etkileyecek devamında üretimi olumsuz etkileyerek ülke büyümesinde istenmeyen sonuçlar yaratacaktır. Günümüzde daha çok gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı yüksek enflasyon riski dünya ticareti içinde tehlike oluşturmaktadır. Enflasyon varlığının şiddeti ile yerli parası değer kaybedecek ülkelerin ithalatı kısılacaktır. Yüksek enflasyon, büyüme ve dış ticarete etkilerinin yanında işsizlik, alım gücü düşmesi vb. sonuçlarla toplumda sosyal sorunlara da neden olmaktadır.

Enflasyonla mücadele ya da enflasyonu ülke büyüme ve refahına katkı sağlayacak seviyede koruyabilmek için günümüz modern ekonomilerinde merkez bankaları görevlendirilmiştir. Merkez bankaları benimsedikleri politikalar ile enflasyon düzeyini kontrol etmeyi amaçlamaktadırlar. Enflasyonu kontrol edebilmek için de öncelikle enflasyona neden olan nedenleri/kaynakları bilmek gerekir. Enflasyonun neden olduğu ya da fiyatlar genel düzeyinin neden yükseldiği konusunda kabul edilen üç neden/kaynak vardır;

- Mal/hizmet girdileri fiyatları arttığı için maliyetin yükselmesi kaynaklı oluşan, maliyet kaynaklı enflasyon,
- Talebin artmasına karşı arzın daha az oranda artması ya da arzın azalması sonucunda oluşan, talep kaynaklı enflasyon,
- Yukarıdaki nedenlerden kaynaklanmayan fiyat artışlarının gözlemlendiği, yapısal enflasyondur.

Çalışmada talep enflasyonu dikkate alınmıştır. Talep enflasyonu özellikle üretimin yetersiz olduğu ya da ithal girdi ile üretimin yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla gözlenen bir enflasyon türüdür. Bu tip enflasyonun baskın olduğu durumlarda politika yapıcılar öncelikle talebi baskılamaya çalışacaklardır. Örneğin böyle bir durumda merkez bankaları faiz oranını yükselterek harcamaları kısma yoluna gidebilir. Faiz oranı yükseltmek veya benzeri bir politika gerçekleştirmek işe yarasada çoğu zaman yeterli sonucu vermeyecektir. Daha iyi sonuç için ekonomi içerisindeki talep oluşumunun nedenlerinin analiz edilmesi gerekmektedir. Kısaca bir ekonomide talep neden hızlı artar? Ya da talep artışına neden olan önemli faktörler nelerdir? gibi sorulara cevap bulmak gerekmektedir. Bu kapsamda, günümüz dünyasında, talebin hızla artmasına neden olan sebepler incelenirken göz önüne alınması gereken önemli bir durum vardır. Bu durum ise ürünlerini satmak isteyen firmalar, pazarlama ve satış kanalları ile sürekli olarak talebi hareketlendirmeye çalışmaktadırlar. Çalışmanın odaklandığı alan ise, doğal ve piyasanın işleyişi için gerekli görülebilecek bu durum son yıllarda kontrol dışına çıkabilmiş olma ihtimalidir. Çalışmada söz konusu bu ihtimalin nedeni olarak ta teknolojinin hızlı ilerlemesi sonucu E-ticaret te görülen gelişmeler olduğu savunulmaktadır.

E-ticaret, piyasa ortamının internet üzerinden gerçekleşmesi ve arz talep unsurlarının fiziki bağlantı kurmadan alış verişi işleminin tamamlanmasıdır. Özellikle 1990 sonrası internet kullanımı yaygınlaşması ve internet teknolojisinin gelişmesi ile E-ticaret firmalar için birer sanal ofis imkânına dönüşmüştür. Sadece internet değil lojistik sektörünün gelişmesi de E-ticaret faaliyetlerini hızlandırmıştır. Tüketiciler istedikleri ürüne sadece kendi ülkelerinden değil yurtdışından da getirme imkânına sahip olmuş ve uluslararası ticarete olumlu katkılar sağlanmıştır. Bu kapsamda E-ticaretin sıklıkla kullanıldığı sektörler olarak, haberleşme, perakende satış, finans ve hizmet sektörleri ön plana çıkmaktadır (Karabaş, 2018: 84).

Teknik anlamda dört çeşit E-ticaret biçiminden bahsedilir;

- İşletmeden tüketiciye (B2C) E-ticaret,
- İşletmeden işletmeye (B2B) E-ticaret,
- Tüketiciden tüketiciye (C2C) E-ticaret,
- Tüketiciden işletmeye (C2B) E-ticaret (Lankarani, 2003: 133).

2000 yılından sonra teknolojinin ve internetin hızlı gelişimi dünya ticaretinde ciddi şekilde olumlu etkiler yaratmıştır. Söz konusu etkiler ve gelişim artarak devam etmektedir. Günümüzde akıllı telefon uygulamaları ile tüketici istediği ürünü dünyanın bir başka ülkesinden tedarik edebilmektedir. Lojistik kanal ve hizmetlerinin gelişmesi bu ticareti daha da kolaylaştırmıştır. Hizmet sektörü de mal ticareti gibi olumlu gelişimler yaşamıştır. Örneğin turizm sektöründe tüketiciler gidecekleri yerler hakkında önceden tüm bilgileri edinebilmekte ve güven içerisinde tüm işlemlerini yapabilmektedir. Bu haliyle mal ve hizmet sektörünün söz konusu uluslararası E-ticaret kalemleri sürekli çeşitlenmektedir.

Türkiye’de de özellikle akıllı telefon teknolojileri ile internetin yaygınlaşması E-ticarete ilgiyi ve güveni arttırmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kaynakları da bu gerçeği doğrular nitelikte 2019 yılında

Türkiye’de internet kullanan kişi sayısını yaklaşık 60 milyon olarak açıklamıştır. İnternet kullanım oranı ayrıntılı incelendiğinde işletmelerin internet kullanım oranı bireyler bazındaki internet kullanım oranından azdır. TÜİK raporlarında işletmeler çalışan sayılarına göre ayrılmıştır. Bu kapsamda, 10-49 arası çalışanı olan işletmelerde internet kullanım oranı; %95.4, 50-249 arası çalışanı olan işletmelerde internet kullanım oranı; %97.8 ve 250 üstü çalışanı olan işletmelerde ise internet kullanım oranı; %99.7’dir (Demirdöğmez vd., 2018: 2219).

İnternet kullanım oranlarının artması E-ticaret piyasa hacminde de artışlara sebep olmuştur. Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) 2017 raporuna göre E-ticaret hacmi Türkiye’de 30,8 milyar TL’dir. Alt sektörler bazında ise en hızlı artan E-ticaret sektörü, son üç yılda %34 artan perakende sektörüdür. E-ticarete perakende sektörünün toplam hacmi ise 17,5 milyar TL’dir. Akıllı telefonların tüketicilerin hayatına girmesi ve teknolojinin gelişmesi ile telefonlar üzerinden yapılan mobil alışveriş oranı da artmaktadır. Türkiye’de mobil E-ticaret oranı %20’dir. Avrupa’da aynı oran %50’dir. Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasında E-ticaret kullanma/tercih sebepleri farklılık göstermektedir. Avrupalı tüketiciler E-ticareti daha kolay alışveriş yapabilmek için tercih ederken Türkiye’deki tüketiciler düşük fiyattan alışveriş yapabilmek için E-ticareti tercih etmektedirler (Karabaş, 2018:90).

Türkiye E-ticaret sektöründe atılımı, 1998 yılında kurulan hepsiburada.com ve 2000 yılında kurulan gittigidiyor.com ile sağlamıştır. 2008 yılında ise akıllı telefonların yaygınlaşması, internet altyapısının güçlenmesi ve gelişmesi ile özellikle giyim alanındaki E-ticaret portalları sektörü ilerletmiştir (Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü: E-Ticaret Raporu, 2017). İnternet kullanımı ve erişimin artması da her geçen zaman E-ticaret sektörünü büyültmektedir (Keleş, 2018:88).

E-ticaret’in tüm dünyada gelişmesine katkı sağlayan unsurlar toparlanırsa; nüfusun sürekli artması ile ihtiyaçların çoğalması, gelişen finansal sistem, gelişen lojistik sektörü, internetin gelişmesi/yaygınlaşması olarak özetlenebilir. Türkiye içinse özellikle genç nüfusun çok olması söz konusu tüm gelişmelere daha kolay bir şekilde adaptasyon sağlamaktadır. Yine Türkiye açısından kredi kullanım oranının artması ve kullanım yaşının düşmesi önemli sebeplerdendir (Demirdöğmez vd. 2018: 2218). Tüm bu sebeplere eklenmesi gereken bir başka durum internet yaygınlaşmasını sağlayan internet altyapısının internetin gelişimine destek verebilecek hızda olması gerektiğidir (Mahadevan, 2000: 56). Firmalarda E-ticaret potansiyelinden pay alabilmek için E-ticaret platformlarını yeni bir pazarlama kanalı olarak değerlendirmekte ve rekabetleri söz konusu tüm süreçlerin gelişimine katkı sağlamaktadır (Ha ve Stoel, 2011: 198). Özetlenirse 1990 yılından sonra internetin yaygınlaşması ve E-ticaret kavramının gelişmesi ile birlikte; pazarlama, geleneksel piyasa modelleri gibi kavramlar yeniden şekillenmeye başlamıştır (Chou, 2001: 31). Çalışmada da gelişen ve değişen bu kavramlara arz/talep kavramları eklenmeye çalışılmış ve neticesinde enflasyon kavramının teknoloji ile etkilenmesi incelenmiştir.

Çalışmada, yukarıdaki özet bilgiler altında, “gelişmekte olan ülkelerde E-ticaret, talep yönlü enflasyona pozitif katkı yapmaktadır” araştırma hipotezi belirlenmiştir. Hipotezi test etmek içinse Türkiye özelinde E-ticaret ve enflasyon verileri arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Bu kapsamda E-ticaretin olumlu etkilerinin yanı sıra özellikle gelişmekte olan ekonomilerde olumsuz etkileri olabilir? Sorusuna cevap bularak literatürde yeni bir tartışma alanı açılmak istenmiştir.

Enflasyon kaynaklarının nedenleri olarak değerlendirilebilecek bazı ekonomik sonuçlu gelişmeler vardır. Örneğin talep enflasyonu nedeniyle fiyat artışlarının nedenlerinden biri de üretim düzeyinin yeterli olmamasıdır. Gelişmekte olan ülkelerde de üretim sorunu sebebiyle talep enflasyonu önemli bir enflasyon kaynağıdır. Böyle bir senaryo içerisinde cevaplanması gereken sorulardan birisi talep niçin üretimden daha fazla artar? sorusudur. Çalışmada bu sorunun cevaplarından bir tanesi olarak E-ticaretin talep artış hızını arttırdığı savunulmaktadır.

Gerçekten de alışveriş sırasında tüketiciler, çeşitli psikolojik etkiler neticesinde satın almayı hiç düşünmedikleri mal veya hizmetleri, bir anda kuvvetli satın alma dürtüsü ile satın alabilirler (Akturan, 2012: 109). Plansız satın alma davranışı olarak tanımlanan bu davranış psikolojik açıdan kontrol dışı gerçekleşir ve iktisadın rasyonellik kavramı dışındadır (Rook, 1987:191). Bu tür plansız satın alma olayında ayrıca satın alma sonunda yaşayabileceği olumsuz durumları düşünmezler (Rana ve Tirthani, 2012: 145). Çalışmanın tam da odaklandığı nokta E-ticaretin tüketiciyi plansız satın almaya teşvik ettiği ve plansız satın alma davranışlarının zamanla birikip çoğalması ile talep yönünde artışa yol açtığı savıdır.

Çalışmada E-ticaretin özellikle talep kaynaklı enflasyonu arttırıcı etki yaptığı savunulan görüşünün aksi görüşleride mevcuttur. Çetinkaya (2016), çalışmasında enflasyonu düşüreceği ve E-ticaretin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını savunmuştur. Keleş (2018), E-ticaretin kira, depolama vb. maliyet unsurlarını düşürdüğünden enflasyon üzerinde arttırıcı yönde etkisi olamayacağını savunmuştur. Söz konusu aksi görüşler yanlış olmamakla birlikte bu görüşlerin geçerli olabilmesi için bazı ön şartların sağlanması gerekmektedir.

Örneğin E-ticaretin enflasyon düşürücü ya da enflasyon arttırıcı etkisinin olmaması tam rekabet piyasa şartlarının sağlanması ya da tam rekabet piyasa şartlarına yaklaşılması kapsamında gerçekleşecek bir durumdur. Bazı mal veya hizmet grupları için bu durum geçerli olsa dahi fiyatların genel düzeyinde bu durumun sağlanması çok zordur. Yine bu görüşler geliştirilirken analizde arz tarafı dikkate alınmamaktadır. Talebin artışına karşılık arzın derhal cevap verebileceği varsayım altında daha çok gelişmiş ekonomilere uygun analizlerdir. Literatürde yapılan E-ticaret çalışmalarında da E-ticaretin enflasyon ile ilişkisi irdelenmemiştir ya da söz konusu değerlendirme ampirik olarak yapılmamıştır. Bu çalışmada literatüre söz konusu bu ampirik ilişkiyi inceleyerek katkıda bulunmaktadır. Selçuk ve Abasız (2012), çalışmalarında seçilmiş 11 Avrupa Birliği ülkesi ve Türkiye için enflasyon direncini araştırmışlardır. Türkiye'nin bulunduğu ülke grubunda enflasyonun ekonometrik olarak farkında durağan olduğu ve enflasyonun yüksek oranda direnç gösterdiğini tespit etmişlerdir. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu tip ülkeler için de fiyat istikrarı açısından para politikası tarafında etkinliğin artırılması gerektiğini savunmuşlardır.

Çalışma için literatür açısından incelenmesi gereken bir başka durumda Türkiye'de enflasyonun kaynakları üzerine yapılan araştırmalardır. Yapılan çalışmalardan döviz kuru – enflasyon ilişkisi arasındaki çalışmalara rastlanmaktadır. Öniş ve Özmucur (1987), döviz kuru, para arzı ve enflasyon arasında ciddi ilişkiler olduğunu savunmuş ve döviz ile para arzını enflasyonun Türkiye'deki kaynakları olarak göstermişlerdir. Gül ve Ekinci (2006), nominal döviz kurları ile enflasyon arasında döviz kurundan enflasyona tek yönlü nedensellik varlığını tespit etmişlerdir. Volkan vd. (2002), döviz kuru ile enflasyon arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi kullanarak belirlemişlerdir. Sezer ve Mızrak (2008), döviz kuru, faiz oranları ve enflasyon arasındaki ilişkileri tespit etmişlerdir. Selim ve Güven (2014), nedensellik testleri yaptıkları çalışmalarında reel efektif döviz kuru ile enflasyon arasında ilişkiler tespit etmişlerdir. Faiz – enflasyon arasındaki ilişkilerde ise, Onur (2008), Türkiye'de faiz oranlarının enflasyon üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Oktar ve Dalyancı (2011), TCMB'nin belirlediği kısa dönem faiz oranlarının enflasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Parasal olgular üzerine yapılan diğer çalışmalarda da enflasyonu etkileyen bulgulara rastlanmıştır. Özgün (2000), paranın dolaşım hızının uzun dönemde enflasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Altıntaş vd. (2008), sınır testi uyguladığı analizinde parasal büyüme ve enflasyon arasında hem kısa hem de uzun dönemde ilişkiler tespit etmişlerdir. Özmen ve Koçak (2012), yaptıkları eş bütünleşme analizi sonucunda para arzı ile enflasyon arasında eş bütünleşme tespit etmişlerdir. Çalışma konusu ile alakalı olarak Abidoğlu ve Korkmaz (2012), nedensellik testleri sonucu Türkiye'de enflasyonun talep yönlü faktörlerden etkilendiğini tespit etmişlerdir. Söz konusu durumunda tersine Zortuk (2008), Yamak ve Topaş (2009), Saraç ve Karagöz (2010) ve Taban ve Şengür (2015), çeşitli nedensellik ve eş bütünleşme analizleri sonucunda Türkiye'de enflasyonun oluşumunun talep kaynaklı değil arz kaynaklı olduğunu savunmuşlardır.

Bu kapsamda işletmeler E-ticaret amaçlı web sayfaları açarak ya da mevcut E-ticaret platformlarına dâhil olarak birer şube açmış olmaktadır. Bu sanal şubeler vasıtasıyla müşterilerine ulaşmakta ayrıca teknolojinin getirdiği kolaylıklar ile yeni pazarlama tekniklerini kullanmaktadır. Hiç kuşkusuz son yıllarda internet üzerinden alışveriş yapmak ta kolaylaşmıştır. Satın alınan ürünler artık birkaç saat içerisinde alıcısına teslim edilebilmekte yanlış ya da hatalı ürünler müşteri memnuniyeti çerçevesinde tatmin edici seviyede düzeltebilmektedir. Tüketiciler akıllı telefonlar ile kolaylıkla alışveriş yaparken aynı zamanda sürekli olarak ta yeni ürünleri almaları yönünde reklamlara maruz kalmaktadırlar. Böylece tüketiciler hiç ihtiyaçları olmayan ürünleri sadece reklamdan etkilenmeleri ya da kampanya/indirim gibi sebeplerle E-ticaret platformları üzerinden almaktadırlar. Tüketicileri E-ticarete yönelten bir başka etkende bankaların bu sektörü bir faaliyet alanı olarak değerlendirip E-ticarete özel ürün ve hizmetler geliştirmeleridir. Örneğin yapılacak alışverişlere taksit, ödeme erteleme, ekstra puanlar kazanma vb. kampanya ve hizmetlerle E-ticareti tüketici için daha cazip hale getirmektedirler. Bu hizmetler ile özellikle internet alışverişinde güven sorunu yaşayan tüketiciler (sipariş ettiği ürünün gelmeyeceği düşüncesi, kişisel bilgilerinin çalınabileceği korkusu vb.) cesaretlendirilmekte zaten güven sorunu olmayan tüketiciler ise daha fazla alışveriş yapma eğilimine girmektedirler. Böylece tüketiciler tüketimlerini arttırmaktadırlar, teknik olarak ta talep artmaktadır. Teorik açıdan tüketimin artması ekonomi için istenebilecek bir durumdur. Fakat Türkiye tarzı gelişmekte olan ekonomilerde, üretim talep oranını karşılayacak derecede artmadığı ve üretimin dışa bağımlı olduğu gerçekleri talep enflasyonuna neden olabilmektedir.

2. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Çalışmada Türkiye ölçeğinde E-ticaret ve Enflasyon arasındaki ilişkileri analiz edebilmek için, Bankalararası Kart Merkezi (BKM) veri tabanından “E-ticaret işlem adedi”, E-ticareti temsilen, elde edilmiştir. Enflasyon verisi ise TÜİK veri tabanından aylık TÜFE verileri alınarak çalışmanın veri seti oluşturulmuştur. Tüm veriler 2014 Ocak – 2019 Haziran arasını kapsayan aylık verilerdir. Çalışmanın amacı Türkiye için E-

ticaret ve enflasyon arasındaki ilişkileri kısa dönem kapsamında araştırmaktır. Bu kapsamda araştırma hipotezi, “teknolojinin gelişmesi enflasyonu arttırıcı yönde etkiler yaratmaktadır” olarak belirlenmiş ve hipotez araştırması için araştırma sorusu, “E-ticaret kullanımı kısa dönemde, talep yönlü enflasyon kaynağı ile enflasyon oranına etki etmekte midir?” olarak belirlenmiştir.

Talep, genel anlamda bir mal veya hizmeti satın almaya hazır olan kişi adedi olarak tanımlanır. Bu sebeple E-ticaret verilerinde E-ticaret işlem adedi dikkate alınmıştır. Tüm serilerin durağanlık seviyeleri PP (Phillips Perron) ve ADF (Augmented Dickey Fuller) testleri ile sınanmıştır. Durağanlık analizi sadece bilgi amaçlı verilmiş olup kullanılan nedensellik testinin özelliği sebebiyle analizde gerekli bir aşamayı oluşturmamaktadır. Seriler arasındaki nedensellik analizi öncesi seriler pozitif ve negatif şoklarına ayrılmış ve nedensellik analizinde serilerin pozitif ve negatif şokları kullanılmıştır. Böylece klasik bir nedensellik analizi yapmak yerine daha kapsamlı bir şekilde serilerin pozitif ve negatif şoklarının birbirleri ile olan nedenselliği incelenmiştir. Pozitif ve negatif şoklarına ayrılan serilere, Hatemi-J (2012) nedensellik testi uygulanmıştır. Bu haliyle Hatemi-J (2012) testi bir asimetrik nedensellik testidir.

Hatemi-J (2012) nedensellik testi temelde Hacker & Hatemi (2006) nedensellik analizinin benzeridir. Aralarındaki fark serilerin pozitif ve negatif birleşenlerine ayrılarak analize sokulmasıdır. Testin çok benzerlik gösterdiği Toda-Yamamoto testinden farkı ise kritik değerlerin bootsrap yöntemi ile elde edilmesidir. Hatemi-J (2012) nedensellik analizi için, y_{1t} ve y_{2t} iki seri arasında nedensellik testinin yapıldığı varsayımlar;

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i} \quad (1)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i} \quad (2)$$

(1) ve (2) nolu denklemlerde, $y_{1,0}$ ve $y_{2,0}$ başlangıç değerleridir. Pozitif ve negatif şoklar ise aşağıdaki gibidir;

$$\varepsilon_{1i}^+ = \max(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{1i}^- = \min(\varepsilon_{1i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^+ = \max(\varepsilon_{2i}, 0) \quad \varepsilon_{2i}^- = \min(\varepsilon_{2i}, 0)$$

ise;

$$\varepsilon_{1i} = \varepsilon_{1i}^+ + \varepsilon_{1i}^- \quad (3)$$

$$\varepsilon_{2i} = \varepsilon_{2i}^+ + \varepsilon_{2i}^- \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemlere göre (1) ve (2) numaralı denklemleri aşağıdaki gibi yeniden düzenlenir:

$$y_{1t} = y_{1t-1} + \varepsilon_{1t} = y_{1,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^- \quad (5)$$

$$y_{2t} = y_{2t-1} + \varepsilon_{2t} = y_{2,0} + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+ + \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (6)$$

Her seri için pozitif ve negatif şoklar birikimli şekilde denklem (7) deki gibi gösterilir;

$$y_{1t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^+, \quad y_{1t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{1i}^-, \quad y_{2t}^+ = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^+, \quad y_{2t}^- = \sum_{i=1}^t \varepsilon_{2i}^- \quad (7)$$

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Serilerin durağanlık analizi sonuçları tablo 1’de verilmiştir;

Tablo.1 E-ticaret İşlem Adedi (EAD) ve Enflasyon (ENF) Durağanlık Sonuçları

	ADF	PP
EAD	I(0)	I(0)
ENF	I(1)	I(1)

Hatemi-J testi öncesi seriler; işlem hacmi için, EAD⁺ ve EAD⁻ olarak pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılmış ve enflasyon için, ENF⁺ ve ENF⁻ olarak pozitif ve negatif bileşenlerine ayrılmıştır. Buna göre bileşenlerine ayrılan seriler için nedensellik analiz sonuçları tablo 2’de verilmiştir;

Tablo.2 E-ticaret İşlem Hacmi (EHAC) ve Enflasyon (ENF) Serileri Bileşenleri Nedensellik Sonuçları

Nedensellik	Tablo*	Hesap	Sonuç	Nedensellik	Tablo*	Hesap	Sonuç
EAD ⁺ →ENF ⁺	24.097	45.348	Nedensellik	ENF ⁺ →EAD ⁺	47.900	23.952	Nedensellik
⁺	16.223		Var		20.877		Yok

EAD⁻→ENF⁺	24.466 21.602	50.399	Nedensellik Var	ENF⁻→EAD⁺	43.558 16.942	30.329	Nedensellik Var
EAD⁻→ENF⁻	20.776 14.677	47.284	Nedensellik Var	ENF⁻→EAD⁻	28.125 21.140	15.437	Nedensellik Yok
EAD⁺→ENF⁻	33.334 20.808	14.167	Nedensellik Yok	ENF⁺→EAD⁻	23.802 16.471	40.549	Nedensellik Var

*Tablo değerleri sırasıyla %1 ve %5'e göre verilmiştir.

Hatemi-J testi sonuçlarına göre, E-ticaret işlem adedinden enflasyona doğru 3 durumda nedensellik tespit edilmiştir;

- E-ticaret işlem adedinde meydana gelen pozitif şoklar, enflasyonda pozitif şoklara neden olmaktadır.
 - Sonuç çalışmanın araştırma sorusuna cevap olarak gerçekten de E-ticaret kullanım sıklığı arttıkça enflasyon oranı da artmaktadır. Bu sonuç gerçekten de E-ticaretin toplam talepte etkili olabileceğini göstermektedir.
- E-ticaret işlem adedinde meydana gelen negatif şoklar, enflasyonda pozitif şoklara neden olmaktadır.
 - Sonuca göre E-ticaret kullanımını azaldığında, enflasyon oranı artmaktadır. Araştırma hipotezini doğrulayıcı nitelikte çıkmayan bu sonucun nedeni dış ticaret işlemlerine bağlı olabilir. Dövizin arttığı ve ithal malların pahalı hale geldiği dönemlerde enflasyon yükselirken talepte düşüklükler görülebilir ve enflasyon yükselişinin nedeni böyle bir durumda daha çok maliyet enflasyonu olabilir. Bir başka senaryo olarak hükümetin bazı dönemlerde ithal önünde engeller koymasının E-ticareti olumsuz yönde etkileyebilir. Örnek olarak 2019 yılı içerisinde özellikle Çin'den satın alınacak ürünler için kota ve ekstra vergiler eklenmesi gösterilebilir.
- E-ticaret işlem adedinde meydana gelen negatif şoklar, enflasyonda negatif şoklara neden olmaktadır.
 - Sonuca göre E-ticaret kullanımını azaldığında, enflasyon oranı da azalmaktadır. Araştırma sorusuna beklenen cevap niteliğindeki bu sonuç gerçekten de E-ticaretin toplam talepte etkili olabileceğini göstermektedir.

Hatemi-J testi sonuçlarına göre, enflasyondan E-ticaret işlem adedine doğru 2 durumda nedensellik tespit edilmiştir;

- Enflasyonda meydana gelen negatif şoklar, E-ticarette pozitif şoklara neden olmaktadır.
 - Sonuca göre enflasyon oranı düşmeye başladığında fiyatların artışı azaldığından toplam talebin artmasına bağlı olarak E-ticaret işlem adedi de artmaktadır.
- Enflasyonda meydana gelen pozitif şoklar, E-ticarette negatif şoklara neden olmaktadır.
 - Sonuca göre enflasyon oranı yükselmeye başladığında fiyat artışı arttığından toplam talebin azalmasına bağlı olarak E-ticaret işlem adedi de azalmaktadır.

Yapılan analiz sonucunda E-ticaret işlem hacmi ile enflasyon arasında arz talep kanuna uygun nedensellik ilişkileri mevcuttur. Bu kapsamda E-ticaret ve enflasyon arasında kayda değer nedensellik bulgularından bahsedebiliriz. Öncelikle değerlendirilebilecek konu mobil E-ticaret oranı AB'de %50 iken Türkiye'de %20 seviyelerindedir. Hiç kuşkusuz Türkiye'de bu oran AB ile uyumlu şekilde artacaktır. Çünkü Türkiye'de ciddi bir genç nüfus oranı bulunmakta ve bu nüfus internet dünyasında ki gelişmelere kolay adapte olmaktadır. O zaman E-ticaret gelişimi karşısında Türkiye'de talebin gün geçtikçe daha hızlı arttığı ve artmaya devam edeceği açık bir sonuçtur. Bu durumda E-ticaretin hızlı gelişimi ile Türkiye'de talep yönlü enflasyonun etkileneceğinden söz edilebilir. Elde edilen ampirik sonuçlar da bu varsayımı destekler niteliktedir. E-ticaret kullanımında meydana gelen pozitif ve negatif şoklar devamında enflasyonda da aynı yönlü şoklara neden olmaktadır. Bu sonuç aynı zamanda Türkiye'de arzın talep kadar hızlı artmadığı ya da arttırılamadığı durumunu işaret etmektedir. Çalışmanın "gelişmekte olan ülkelerde E-ticaret, talep yönlü enflasyona pozitif katkı yapmaktadır" hipotezi de E-ticaret ve enflasyon arasında Türkiye'deki nedensellik varlığı sebebiyle doğrulanmaktadır. Nedensellik ilişkisinin tersi yönündeki bulgular da hipotezi doğrulayıcı niteliktedir. Enflasyondaki pozitif şoklar E-ticareti olumsuz etkilerken negatif şoklar olumlu etkilemektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de E-ticaret ve Enflasyon arasında mantıklı nedensellik ilişkileri mevcuttur ve bu nedensellik ilişkileri göstermektedir ki Türkiye'de E-ticaret talep oranını normal artış oranından daha fazla artmasına sebep olarak talep yönlü enflasyona neden olabilmektedir. Bu kapsamda önümüzdeki dönemlerde, politika yapıcılar enflasyon hedeflemesi kapsamında teknolojik gelişmeler ve özellikle E-ticaret işlemlerini dikkate alarak kararlar vermek durumundadırlar.

KAYNAKÇA

- Abdioğlu, Z., & Terzi, H. (2009). Enflasyon Ve Bütçe Açıkları İlişkisi: Tanzi Ve Patinkin Etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 23(2), 195-211.
- Abdioğlu, Z., & Korkmaz, Ö. (2012). Tüketici Ve Üretici Fiyat Endekslerinde Fiyat Geçişkenliği: Alt Sektörler. Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2).
- Akturan, U. (2012). Hedonik Tüketim Eğiliminin Plansız Satın Alma Eğilimi Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi- Identifying The Effect Of Hedonic Consumption Tendency On Impulsive Buying Tendency. Öneri Dergisi, 9(33), 109-116.
- Altıntaş, H., Çetintaş, H., & Taban, S. (2008). Türkiye’de Bütçe Açığı, Parasal Büyüme Ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1992–2006.
- Chou, D. C. (2001). “Integrating Tqm İnto E-Commerce”, Information Systems Management, 18 (4): 31-39.
- Çetinkaya, Ş. (2016). E-Ticaret Uygulamalarının Makro Ekonomik Göstergelere Etkisi Swot Analizi Ve Türkiye’de E-Ticaret Gelişimi İçin Bir Eylem Planı Önerisi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 235-256.
- Demirdöğmez, M., Gültekin, N., & Taş, H. Y. (2018). Türkiye’de E-Ticaret Sektörünün Yıllara Göre Gelişimi. Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 8(15), 2216-2236.
- Gül, E., & Ekinci, A. (2006). Türkiye’de Enflasyon Ve Döviz Kuru Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1984-2003.
- Hatemi-J, A. (2012). Asymmetric Causality Tests With An Application. Empirical Economics, 43(1), 447-456.
- Ha, S. Ve Stoel, L. (2012). “Online Apparel Retailing: Roles Of E-Shopping Quality And Experiential E-Shopping Motives”, Journal Of Service Management, 23 (2): 197-215.
- Karabaş, S. (2018). E-Ticaret Ve Üniversite Öğrencilerinin Elektronik Ticarete İlişkin Tutum Ve İlgilenim Düzeylerinin Belirlenmesi: Bir Alan Araştırması. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (68), 83-104.
- Keleş, A. (2018). Türkiye’nin E-Ticaret İşlem Hacmi Ve İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler. Electronic Turkish Studies, 13(6).
- Mahadevan, B. (2000). “Business Models For Internet-Based E-Commerce: An Anatomy”, California Management Review, 42(4): 55-69.
- Movahedi-Lankarani, S. J. (2003). Best Of The Web: E-Commerce. Journal Of Business & Finance Librarianship, 8(3-4), 133-151.
- Rana, S., & Tirthani, J. (2012). Effect Of Education, Income And Gender On İmpulsive Buying Among Indian Consumer An Empirical Study Of Readymade Garment Customers. Management, 1(12).
- Rook, D. W. (1987). The Buying İmpulse. Journal Of Consumer Research, 14(2), 189-199.
- Selim, S., & Güven, E. T. A. (2014). Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru Ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- Sever, Erşan Ve Zekeriya Mızrak; (2007), “Döviz Kuru, Enflasyon Ve Faiz Oranı Arasındaki İlişkiler: Türkiye Uygulaması”, Sü İİbf Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13, Ss. 265-283.
- Onur, S. (2008). Türkiye Ekonomisi’nde Faiz Oranları-Enflasyon İlişkisi Üzerine Bir Model Denemesi (1980-2005). Journal Of Qafqaz University, (24).
- Oktar, Suat Ve Levent Dalyancı; (2011), “Türkiye Ekonomisinde Para Politikası Ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi”, Marmara Üniversitesi İİbf Dergisi, Xxxı (1), Ss.1-20.
- Öniş, Z., & Özmuçur, S. (1987). Türkiye’de Enflasyon (İstanbul: İto Yayını).
- Özgün, Didem Bahar; (2000), An Empirical Approach To Fiscal Deficits And Inflation: Evidence From Turkey, Ankara: Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Özmen, M., & Koçak, F. İ. (2012). Enflasyon, Bütçe Açığı Ve Para Arzı İlişkinin Ardl Yaklaşımı İle Tahmini: Türkiye Örneği. Çukurova Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1).
- Selçuk, K. O. Ç., & ABASIZ, T. (2012). Türkiye ve seçili AB ülkeleri açısından enflasyon sürekliliğinin analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 13(1), 102-113.
- Taban, S., & Şengür, M. (2016). Türkiye’de Enflasyonun Kaynağının Belirlenmesine Yönelik Ekonometrik Bir Analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (47), 47-64.
- Tüsiad (2017). Dijitalleşen Dünyada Ekonominin İtici Gücü, E-Ticaret. <https://tusiad.org/tr/Yayinlar/Raporlar/Item/10309-E-Ticaretin-Gelisimi-Sinirlarin-Asilmasi-Ve-Yeni-Normlar> (Erişim Tarihi, 20 Haziran 2019).
- Volkan, Ara; Cem Saatçioğlu And Levent Korap; (2007), “Impact Exchange Rate Changes On Domestic Inflation: The Turkish Experien-Ce”, Turkish Economic Association, Discussion Paper 2007/6,
- Yamak, R., & Topbaş, F. (2008). Fiyat Endeksleri Arasındaki Geçişkenlik İlişkisi: Enders-Ludlow Nonlineer Eş Bütünleşme Analizi. Dokuzuncu Ekonometri Ve İstatistik Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri, İzmir.
- Yılancı, V., & Bozoklu, Ş. (2014). Türk Sermaye Piyasasında Fiyat Ve İşlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. Ege Academic Review, 14(2).
- Zortuk, M. (2008). Türkiye’de Tüketici Ve Toptan Eşya Fiyat İndeksleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1986-2004. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (20).

Restoran Seçiminde Kişiliğin Rolü: Sakarya Örneği

The Role of Personality in Restaurant Choice: Case of Sakarya

Oğuz TÜRKAY*
Burak ATASOY**

ÖZ

İnsan yaşamında görülen refah ve boş zaman artışı, bireylerin dışarıda daha fazla vakit geçirmesine dolayısıyla daha fazla etkinliğe katılmasına olanak sağlamıştır. Bu etkinlikler içerisinde en sık tercih edilenlerden birisi ise insanların dışarıda yemek yemesidir. Restoranlarda yemek deneyimi yaşayan insanların restoran tercihleri kişilik özelliklerine göre farklılaşabilmektedir. Restoran tercihleri kapsamında; restoran özelliklerine atfedilen önem ile belli bir bölgedeki restoranlara atfedilen nitelik öne çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, kişilik ile restoran özelliklerine atfedilen önem ve Sakarya restoranlarının algılan niteliği arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemektir. Araştırma bulguları yenilikçi, sempatik ve dışa dönük kişilikler için personel tutum ve davranışları, restoranın konforu ve yemeğin özelliklerinin öne çıkan özellikler olduğunu göstermektedir. Gelenekçi ve sessiz kişilikler için ise restoranın fiziksel özellikleri önemli görülmektedir. Ayrıca, Sakarya restoranlarını nitelikli görme konusu en fazla oranda yenilikçi kişilik özelliği ile ilişkilidir. Dolayısıyla, sonuçlar tüketicilerin kişilik özelliklerine göre restoran özelliklerine önem ve nitelik atfettiğini doğrulamaktadır.

ANAHTAR KELİMELELER

Kişilik, Restoran Seçimi, Tüketici, Restoran Özellikleri

ABSTRACT

The increase in well-being and leisure time in human life has enabled individuals to spend more time outside and thus participate in more activities. One of the most preferred of these activities is people's dining out. Restaurant preferences of people who have a dining experience in restaurants may differ according to their personality traits. Within the scope of restaurant preferences; The importance attributed to restaurant features and the quality attributed to restaurants in a particular region stand out. In this context, the aim of the study is to examine the mutual relationships between personality and the importance attributed to restaurant features and the perceived quality of Sakarya restaurants. Research findings show that staff attitudes and behaviors, comfort of the restaurant and features of the food are prominent features for innovative, sympathetic and extroverted personalities. For traditional and quiet personalities, the physical features of the restaurant are considered important. In addition, the subject of seeing Sakarya restaurants qualified is most associated with the innovative personality trait. Therefore, the results confirm that consumers attribute importance and quality to restaurant features based on their personality traits.

KEYWORDS

Personality, Restaurant Choice, Consumer, Restaurant Features

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
10.02.2020	13.05.2020
Atf	Türkay, O. ve Atasoy, B. (2020). Restoran Seçiminde Kişiliğin Rolü: Sakarya Örneği. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 401-412.

* Prof. Dr., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Turizm Fakültesi Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, turkay@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0752-6799

** Arş. Gör., Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Anabilim Dalı, burakatasoy@subu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9742-8112

GİRİŞ

İnsanoğlunun gelirinde meydana gelen artış, yaşam ve tüketim biçimlerini önemli düzeyde etkilemektedir. En önemli değişikliklerden birisi olarak “dışarıda yemek yeme” eğilimi artmaktadır. Başka bir deyişle restoranlarda yemek yeme konusu önemli bir tercih olmakta ve bir alışkanlığa dönüşmektedir (Yüksekbilgili, 2014). Rutin hayatın sıradanlığından kurtulmak, farklı deneyim yaşamak, birlikte zaman geçirmek ve eşsiz tatları denemek amacıyla insanlar restoranlara yönelmektedir. Kadınların da çalışma hayatına aktif katılımı, zaman tasarrufu isteği, sosyalleşme, eğlenceli vakit geçirme ve yenilik arayışı gibi etmenler insanların restoranlara yönelmesi ardındaki diğer faktörler olarak ele alınmaktadır (Albayrak, 2014). Bu anlamda, dışarıda yemek yemenin artan bir eğilimi yansıttığı ve restoran işletmeciliğinin gittikçe daha popüler olan bir alan olduğu görülmektedir.

Türkiye’de hazır yemek sektörünün yıllık 24 milyar dolarlık işlem hacmi oluşturduğu tahmin edilmekte ve bu rakamın da %35’inin restoranlarca üretildiği öngörülmektedir (TAVAK, 2018). Restoranlar farklı ihtiyaçlara cevap üretecek şekilde tasarlanmakta ve çeşitlenmektedir. Bu durumda restoranlara yönelik talebin de arttığı ve bahsedilen harcama düzeylerinde artış beklendiği ifade edilmelidir. Ama aynı zamanda küçük işletme sayısının fazla olmasına da bağlı olarak restoran işletmeleri rekabetin yoğun olduğu, personel giderleri gibi yüksek maliyet unsurları ile mücadele edildiği ve buna bağlı olarak da kar marjının gittikçe düşme eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır (Assaf, Deery and Jago, 2010). Bu durumda restoranlar için başarı unsurlarını analiz etmek, yiyecek-içecek endüstri için yararlı bilgiler ortaya koyabilir. Müşterilerin kişilik özellikleri gibi önemli belirleyicilerin restoran tercihine etkisini incelemek önemli sonuçlar doğurabilecek bir yaklaşım olarak görülmektedir. Restoran seçimi kararı her ne kadar yemek çeşitliliği, fiyat, atmosfer gibi unsurlardan etkilense de insanların kişilik özellikleri de bu süreçte rol oynayan bir etmendir. Benzer şekilde dışarıda yemek yeme olgusu bir deneyim olarak kabul edilmekte ve bu deneyimin algılanması üzerinde bireyin karakteristik özelliklerinin rol oynadığı ifade edilmektedir (Cömert & Özata, 2016).

İnsanların davranışını analiz etmek ve hangi etmenlerden dolayı yiyecek-içecek işletmelerine veya restoranlara yöneldiğini anlamak şüphesiz önem arz etmektedir (Güllü & Atasoy, 2019). Ancak insan unsurunun doğası gereği bu durum karmaşık ve birden çok etmenin rol oynadığı bir süreci belirtmektedir. Tüketicilerin restoranlara yönelirken dikkate aldığı faktörlerin analizinde bazı noksanlıkların olduğu insanların restoran tercihinde dikkate aldığı kriterlerin farklılaştığı ifade edilmektedir (Arıker, 2012). Restoran işletmelerinin rekabette başarısının tek yolu tüketici memnuniyetini her yönüyle sağlamak olarak vurgulanmaktadır (Ekincek & Öncel, 2017).

Restoran yöneticilerinin müşteri memnuniyeti sağlamak amacıyla hizmet kalitesini geliştirmesi, gıda kalitesine ve fiziksel çevre unsurlarına önem vermesi gerekmektedir (Van der Waldt ve diğ., 2014). Bu nedenle de insanların hangi faktörlere bağlı olarak restoran tercihinde bulduklarını bilmeleri önem arz etmektedir. Böylelikle hedef müşterileriyle daha etkin ve hızlı pazarlama iletişimi kurmalarının olası olacağı, müşterinin yaklaşımına uygun bir kalite standardı oluşturabilecekleri ifade edilebilir. Restoran işletmelerinin faaliyette buldukları pazar içerisinde rekabet avantajı elde etmek istemesi müşterilerinin hangi gerekçeler veya hangi istek ve beklentiler doğrultusunda ürün veya hizmetlerden faydalandığını bilmelerini gerektirmektedir.

Bilinen yaygın restoran tercih kriterleri içerisinde fiyat, atmosfer, menü çeşitliliği, yiyeceklerin kalitesi, servis kalitesi, restoranın marka değeri, misafirperverlik, gizlilik gibi unsurların etkili olduğu kabul edilmektedir (Albayrak, 2014; Islam diğ., 2018). Ancak tüketim biçimleri veya alışkanlıkları cinsiyete, inancıya, eğitim düzeyine, yaşam biçimi gibi kişisel özelliklere göre de farklılaşabilmektedir (Canoğlu & Ballı, 2018). Her ne kadar farklı etmenler söz konusu olsa da insanların kişilik özelliklerinin de restoran seçim sürecinde büyük bir öneme sahip olduğu düşünülebilir. Bu araştırmanın amacı tüketicilerin restoran tercihinde önemli görülen seçimlerle kişilik özelliklerinin ilişkisini tespit etmektir. Bu kapsamda araştırma; restoran tercihinde kişilik unsurunun rolünü, *kişilik - restoran özelliklerine atfedilen önem -Sakarya restoranların algılanan niteliği* değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak analiz etmeye odaklanmaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Restoran Özelliklerinin Müşteriler Tarafından Algılanması

Sanayileşme ve kentleşme dışarıda yeme deneyiminin artmasında önemli bir role sahiptir. Artan boş zaman ve gelir insanların daha fazla etkinliğe katılmasına fırsat sağlamış ve restoranlar bu etkinlikler içerisinde sıkça tercih edilen hizmet işletmeleri olmuştur (Yüncü & Sevim, 2019). Eski dönemlerde seyahat eden insanların yeme-içme ihtiyaçlarını gidermek amacıyla faaliyette bulunan restoran işletmeleri bugün geldiği nokta itibarıyla farklı bir konuma sahiptir. Restoranlar artık sadece yeme-içme hizmeti vermenin yanı sıra

tüketicilerin sosyal, psikolojik ve kültürel beklentilerini karşılayan işletmeler olarak kabul edilmektedir (Ertürk, 2018).

Panthen & Karki (2018), insanların restoran özellikleri içerisinde algılamalarını etkileyen faktörlerin çok değişken olduğundan ve bu unsurların restoranları tekrar ziyaret niyetini etkilediğinden söz etmektedir. Ayrıca yazarlar bu unsurlardan en önemlilerden birinin fiyat olduğunu belirtmekte ve hatta fiyatı satın alma davranışında en etkili etmen olarak değerlendirmektedir. Türkay ise (2018), restoran işletmesinin tüketiciye sunduğu deneyime göre fiyat algısının da değiştiğinden söz etmekte ve fiyat unsurunu piyasanın yapı taşı olarak ele almaktadır. Öte yandan Fillion & Powell (2009), tüketicilerin restoranlara ilişkin algıları üzerinde hem deneyim öncesi hem de deneyim sonrası önem verdiği bir unsurun da gıda güvenliği olduğundan söz etmektedir. Bu etmenler dikkate alınarak restoranların müşteri sadakati sağlaması önem arz etmektedir. Zira yeni müşteriler elde etmek ekonomi açısından mevcut müşterileri korumaya göre daha maliyetli olarak değerlendirilmektedir (Untaru & Neacşu, 2012).

Dinçer & Güzel (2018), restoran işletmelerinde çalınan arka plan müziği gibi diğer fiziksel çevre unsurlarının tüketicilerin kendilerini daha iyi ve rahat hissetmelerinde rol oynadığını, dolayısıyla restoran seçiminde önemli olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda tüketicilerin olumlu veya olumsuz restoran deneyimlerinde çevreye ilişkin değerlerin söz konusu olduğu ve bu noktada bu etmenin farkında olan işletmelerin öne çıkacağı yorumunda bulunulabilir. Jung ve diğ., (2015) ise, restoran seçimine ilişkin karar verme sürecinde genellikle gıda kalitesi, fiyat, hizmet kalitesi ve restoranın atmosferi gibi konuların önemine dikkat çekmektedir. Öte yandan hizmet kalitesi ve performansla ilişkin tüketici algısının da öneminden bahsedilmekte, restoran seçimi ve tekrar satın alma üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ifade edilmektedir (Kim & Chung, 2011). Bu kapsamda özellikle atmosfer, fiyat, lezzet, hizmet kalitesi, restoranın dekor ve diğer fiziksel çevre unsurları, hijyen ve sanitasyon gibi etmenlerin müşterilerin restoranlara ilişkin deneyimlerini etkilediği söylenebilir.

1.2. Restoran Seçiminde Etkili Olan Faktörler

Restoranlarda sunulan yiyecek ve içecekler, tüketicinin beslenme ihtiyacının yanı sıra psikolojik ve sosyolojik beklentilerini de karşılamaktadır (Çalışkan, 2013). İnsanlar, restoranlara yönelerek farklı deneyim yaşama, yöresel, eşsiz gıda tüketme ve birlikte zaman geçirme gibi sosyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlarını gidermektedir. Ancak insanların dışarıda yeme motivasyonları gibi hangi gerekçeler neticesinde restoran tercihinde bulduklarını anlamak önem arz eden bir diğer husustur.

Ertürk (2018), arkadaşlarla vakit geçirme, farklı ortamda bulunma, özel günleri kutlama, sosyalleşmek, eğlenmek, farklı lezzetleri deneyimleme, çocukların isteği ve yemek yapmaya yeterince zaman bulamama gibi sosyal ve psikolojik etmenler neticesinde insanların restoranlarda yemek deneyimi yaşadıklarından söz etmektedir. Nişancı ve diğ., (2018), insanların dışarıda yeme isteklerinin psikolojik, durumsal, itibar ve sosyalleşme gibi faktörlerden kaynaklandığından söz etmektedir. Ayrıca yazarlar çalışmalarında tüketicilerin restoranlarda yeme nedenleri arasında en etkili unsurun ise aile ve arkadaşlarla zaman geçirme olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Bekar & Dönmez (2016), tüketicilerin dışarıda yemek yeme nedenlerini araştırdığı çalışmada psikolojik, sosyolojik, zorunluluk ve ekonomik gibi faktörlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Dışarıda yemek deneyiminin fizyolojik olduğu gibi statü, prestij ve ruh halinde değişim gibi psikolojik ve sosyolojik nedenlerinin olduğunu söylemek önem arz etmektedir (Çetin & Yaylı, 2019).

Albayrak (2015), restoranların özellikleri, atmosferi, temizliği, konumu, fazla kalabalık olmaması, yiyecek ve içecek kalitesi, hizmet kalitesi ve parasal değer gibi unsurların insanların restoran seçiminde etkili olduğunu belirtmektedir. Yöresel yiyecek ve içecekler de tüketicinin restoran seçiminde rol oynamaktadır. Özellikle yerel gıdaların daha sağlıklı ve kaliteli olduğunu düşünen insanlar, bir yöreye özgü yiyecek ve içecek sunan restoranlara yönelebilmektedir (Çulha & Dağkiran, 2016). Bu durumun arka planında sağlıklı beslenme ve otantik deneyim yaşama gibi motivasyonların rol oynadığı ve bu etkenler neticesinde insanların restoran seçiminde buldukları söylenebilir. Öte yandan otopark, servis düzeni, reklam hizmetleri ve müzik gibi imkânlar da tüketicilerin restoran seçiminde önem arz eden faktörler arasında yer almaktadır (Yüksekbilgili, 2014).

Nişancı diğ., (2018), tüketicilerin restoran seçiminde etkili olan unsurları restoranın temizliği, yemeklerin kalitesi ve çalışanların davranışı şeklinde ifade etmektedir. Canoğlu & Ballı (2018), insanların kebab restoranları seçiminde etkili olan faktörleri incelediği çalışmada ise yiyecek ve içeceklerin lezzeti, tazeliği ve temizliğine dikkat çekmektedir. Bu unsurların yanında restoran seçiminde atmosferinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Artık tüketiciler restoran seçerken statünün bir parçası olarak düşünmekte ve bu doğrultuda restoran seçiminde bulunmaktadır (Çetin & Yaylı, 2019). Ancak genel olarak restoran seçiminde

tüketiciler açısından etkili olan unsurlar yemek kalitesi, çeşitliliği, fiyat, atmosfer ve konum şeklinde ifade edilebilir (Özdemir, 2010).

Bütün bu psikolojik ve sosyolojik etkenlerin çeşitliliği, bu tür belirleyici olguların kökeninde yatan temel unsuru ele almaya gerektirmektedir. Bu nedenle kişilik, insan davranışını şekillendiren temel bir belirleyici olarak ele alınmaktadır.

1.3. Kişilik Özelliklerinin Restoran Seçiminde Rolü

Restoran seçiminde yukarıda dikkat çekilen unsurların hemen hepsini belli oranda açıklayacağı düşünülen kişilik faktörünün rol oynaması muhtemeldir. Metz (2014), kişilik özelliklerinin restoran seçiminde etkili olduğundan söz etmektedir. Yazar insanların gıda tüketim biçimlerinin kişilik özelliklerine bağlı olarak farklılaştığını vurgulamaktadır. Bu noktada insanların hızlı servis sunan restoranları tercih etmesi (fast-food) veya kimilerinin temalı restoranlara yönelmesi örnek olarak değerlendirilebilir (Mason ve diğ., 2013). Ha (2018), kişilik kavramını insanın kendine özgü olan çevreye ya da topluma yönelik tutum ve davranışlarının bütünü şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca çalışmada insanların restoran tercihleri ile kişilik yapıları arasında güçlü bir ilişki olduğundan söz etmektedir. Dolayısıyla tüketicinin özelliklerinden biri olarak kişiliğin restoran seçiminde etkisinin insanın karakteristik özellikleriyle ilgili olduğu söylenebilir.

Saygılı ve diğ., (2017), bireyleri diğer insanlardan ayıran ve bireyin kendine özgü özellikler bütününden kişilik olarak bahsetmektedir. Başka bir anlatımda ise kişilik, insanın kendine has, tutarlı, öngörülebilir unsurları içeren ve insan ile dış çevre arasındaki ilişkiyi ortaya çıkaran özellikler şeklinde tanımlanmaktadır (Ulusoy ve diğ., 2018). McCrae & Costa (2008), “nevrotiklik, dışadönüklük, deneyime açıklık, uyumluluk, dürüstlük” şeklinde beş temel kişilik boyutundan söz etmektedir. Yazarlar, nevrotik kişilerin “mükemmeliyetçi ve karamsar”, dışadönük kişilerin “sosyal, arkadaşlık bağı güçlü ve iyimser”, deneyime açık kişilerin “hobileri olan, farklı, ilgili, yaratıcı”, uyumlu kişilerin “inançlı, atfedici, işbirlikçi, itibarlı” ve dürüst kişilerin ise “lider, uyumlu, uzman” olduğunu ifade etmektedir.

Hjalager (2003), kişilik özelliklerine göre tüketicilerden bahsederken rekreasyonel tüketicilerin yabancı yiyecekleri sunan restoranları çok tercih etmediklerini ve daha çok birlikte ve tanınmış yerlerde yemek deneyiminde bulunduğundan söz etmektedir. Öte yandan, varoluşçu tüketicilerin dışarıda yemek yeme deneyimi sadece temel yeme-içme eyleminde bulunmanın ötesindedir. Zira bu kitlenin restoranlara yönelmesinin ardında yerel veya bölgesel düzeyde yiyecek ve içeceklerle ilişkin detaylı bir bilgi edinim ve kişisel gelişim söz konusudur. Bu turist tipolojilerinin kalabalık zincir restoranlar yerine sadece yerel halkın bulunduğu özel yiyecek-içecek işletmelerine yöneldiği ifade edilmektedir.

Kivela & Crotts (2006), şaşırtıcı turistten bahsetmekte ve bu kitlenin bilindik çokça tercih edilen restoranlara yöneldiğinden söz etmektedir. Ayrıca bu grubun yiyecek ve içeceklerin kalitesinden çok, miktarının ön planda olduğu zincir restoranları tercih ettiği belirtilmektedir. Egzotik yiyecek-içecek sunan restoranların bu tipolojiye uzak olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan deneyimli turist tipolojilerinin ise moda uyumlu, yenilikçi, şık ve lüks arayan bir kişiliğe sahip oldukları ve buna uyan restoranlara yöneldikleri ifade edilmektedir.

Yüksekbilgili (2014), tüketicilerin restoran seçiminde kişilik özelliklerine dikkat çekmekte ve farklı karakteristik özelliklere sahip bireylerin farklı restoranlara yöneldiğinden söz etmektedir. Yazar, insanların cinsiyeti, eğitim düzeyi ve yaşı gibi unsurların etkili olduğunu ifade etmektedir. Arıker (2012), restoran seçimi ve tüketicilerin demografik özellikleri arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Gelir, eğitim, medeni durum, yaş, çocuk durumu ve meslek gibi kişilik özellikleri ile yiyecek-içecek tüketimi, fiyat, kredi kartıyla ödeme, çocuklarla ilgili kriterler, kıyafet tercihi, mutfak türü, şarap listesi, canlı müzik gibi restoran seçim kriterleri arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Albayrak (2014), restoran işletmelerinin müşteri memnuniyetini arttırması dolayısıyla rekabet avantajı elde etmesinde, müşterinin restoran niteliklerini değerlendirme sürecine odaklanılmasından söz etmektedir. Yazar, restoran işletmelerinin uygun havalandırma ve klima sistemleri kullanarak istenmeyen kokuları yok etmesini ve şeffaf ışıklandırma sistemleri kullanarak müşteriyi rahatsız etmeyecek bir aydınlatmanın benimsenmesi gibi konuların müşteri tarafından değerlendirilen niteliklerden bazıları olarak ifade etmektedir. Almohaimmed (2017) ise, restoran tarafından müşteriye verilen güvencenin kişilik özellikleriyle ilişkisinden ve deneyim sonrası değerlendirmede rol oynayan bir diğer nitelik olduğundan söz etmektedir. Akşit (2019), çocuklu ailelerin restoran seçim kriterlerini incelediği çalışmada yaş, eğitim, meslek, gelir gibi kişisel faktörlerin rol oynadığını ifade etmekte ve aynı zamanda bu etmenlerin restoran niteliklerini değerlendirme sürecinde de etkili olduğunu belirtmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, restoran tercihinde tüketicilerin kişilik özelliklerinin rolünü belirlemek ve restoran özelliklerine atfedilen önem düzeylerini kişilik açısından değerlendirmek olarak ifade edilebilir. Bunun yanında, kişilik ve restoran tercih kriterleri açısından Sakarya restoranlarına yönelik değerlendirmenin ne şekilde değiştiğini de öğrenmek amaçlanmıştır. Bu araştırma deneme modeli esasına dayanmakta ve amacı bakımından açıklayıcı araştırma özelliği taşımaktadır. Bu kapsamda araştırmanın çalışma evreni Sakarya ili Serdivan ilçesinde yer alan günlük restoranlar ve giderek yaygınlaşan kafe konseptindeki restoranlar olarak ifade edilebilir. Birden farklı restoran konseptine sahip olması ve genç nüfusun yoğun olmasından dolayı çalışma evreni olarak Serdivan ilçesi tercih edilmiştir. Araştırma örneklemini ise 448 katılımcı olarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında restoran tercih kriterleri Yüksel & Yüksel (2003) ve kişilik faktörleri ise Atak (2013)'den derlenerek araştırma ölçeği elde edilmiştir. Kişilik ölçeği "big five" olarak adlandırılan beş boyutlu kişilik ölçeğinin her bir boyutunun birbirinin zıddı olan ikişer ifade ile ölçümüne dayanan ve daha önce kullanılarak geçerli sonuç elde edilen halidir. Dolayısıyla, beş kişilik özelliği zıddı olan özelliklerle birlikte ölçülmek suretiyle on boyut elde edilmiştir. Atak (2013) her bir kişilik özelliğinin zıddı ile aynı yönde oylandığını tespit ederek bu iki ifadenin tek boyutu ölçtüğünü kanıtlamış olmasına rağmen bu çalışmada her bir kişilik özelliği zıddı ile birlikte ayrı iki boyut olarak ele alınmıştır. Örneğin, yenilikçilik boyutunun yanında gelenekçilik boyutu da ayrı bir boyut olarak ilişki analizlerine sokulmuştur. Araştırma ölçeğinde yer alan ifadeler 5'li derecelendirme (1=Hiç önemli değil, 2=Önemli değil, 3=Ne önemli Ne değil, 4=Önemli, 5=Kesinlikle Önemli) şeklinde ölçeklendirilmiştir. Sakarya restoranlarının genel değerlendirmesi kapsamında da yedi adet ifade geliştirilmiştir. Bu ifadeler; Sakarya restoranlarının talebe duyarlı olması, yeterli fiziksel donanımına sahip olması, kaliteli olması, personelinin yeterli nitelikte olması, çalışanlarının hizmete istekli olması, gıda güvenliği ve hijyene dikkat edilmesi ve bu restoranlara her konuda güven duyulması konularına katılım düzeyini ölçen 5'li Likert tipi derecelendirme ile ölçeklendirilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılanlar büyük bir oranla erkek (%62,1) ve 18-25 yaş aralımdadır. Gelir bakımından büyük çoğunluğun (%37,7) 1001-2000 arasında gelire sahip olduğu ifade edilebilir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde
Erkek	278	62,1
Kadın	168	37,5
Cevapsız	2	0,4
Yaş	Sıklık	Yüzde
18-25	204	45,5
26-35	142	31,7
36-45	58	12,9
46-55	24	5,4
56-65	15	3,3
66 ve üstü	5	1,1
Aylık Gelir	Sıklık	Yüzde
1000 TL ve altı	114	25,4
1001-2000 TL	169	37,7
2001-3000 TL	80	17,9
3001-5000 TL	60	13,4
5001 TL ve üstü	21	4,7
Cevapsız	4	0,9

3.1. Faktör Analizi

Araştırma kapsamında, restoran tercih kriterleri ölçeğinde bulunan ifadeleri test edebilmek adına keşifsel faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi, ifadeleri azaltan ve bu ifadelerin boyutlarını belirleyen bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Jolliffe, 2002). Faktör analizi kapsamında Varimax tekniği tercih edilmiş ve faktör yükü 0,40 altında olan değişkenler değerlendirmeye tabi tutulmamıştır. Analiz sonucuna göre KMO değerinin (0,88) olması ve yanı sıra Bartlett Küresellik testi sonucunun anlamlı ($p < 0,05$) olması verinin faktör analizine uygunluğuna işaret etmektedir.

Keşifsel faktör analizi kapsamında boyutların açıkladığı varyans oranına göre büyükten küçüğe sıralanması “personelin tutum ve davranışları”, “restoranın fiziksel özellikleri”, “restoranın konfor özellikleri”, “yemeğin özellikleri”, “müzik” ve “niceliksel özellikler” şeklindedir. İlk boyut olan “personelin tutum ve davranışları” sekiz maddeden meydana geldiği, açıklanan varyans oranının % 16,97 olduğu, öz değerinin 3,90 ve ortalamasının 4,19 olduğu sonucu elde edilmiştir. “Restoranın fiziksel özellikleri” boyutunun dört ifadeden oluştuğu, % 11,37’lik varyansı açıkladığı, öz değerinin 2,61 ve ortalamasının 3,69 olduğu görülmektedir. “Restoranın konfor özellikleri” boyutu dört ifadeden oluşmakta, açıklanan varyans oranı % 9,77, öz değeri 2,24 ve ortalaması 4,36 şeklindedir. “Yemeğin özellikleri” faktörü dört ifadeden oluşmakta, açıklanan varyans oranı % 8,45, öz değeri 1,94 ve ortalaması ise 4,35 şeklindedir. “Müzik” boyutu tek ifadeden oluşmakta, açıklanan varyans oranı % 6,80, öz değeri 1,56 ve ortalaması 3,71 olarak görülmektedir. “Niceliksel özellikler” boyutu son olarak iki ifadeden oluşmakta ve açıklanan varyans oranı % 6,20, öz değeri 1,43 ve 4,01 olarak görülmektedir.

Tablo 2. Restoran Özelliklerine Atfedilen Önem Boyutları

	Faktör Yüklü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Ortalama	Standart Sapma
Personelin Tutum ve Davranışları (Personel Kalitesi)					
Personelin yiyecekler hakkında bilgili olması	,748	3,90	16,97	4,19	,649
Personelin soruları tam ve doğru cevaplama	,731				
Personelin hizmette istekli olması	,713				
Personelin birbirine karşı nazik olması	,623				
Karşılama ve uğurlama	,621				
Personelin dış görünümü ve temizliği	,590				
Personelin kibar ve güler yüzlü olması	,569				
Personelin sorunları seri bir şekilde çözmesi	,562				
Restoranın Fiziksel Özellikleri (Ortam Kalitesi)					
Restoranın dekorasyonu	,706	2,61	11,37	3,69	,737
Personelin restorana uygun kıyafetler giymesi	,692				
Restoranın manzarası	,659				
Restoranın ısı	,532				
Restoranın Konfor Özellikleri (Konfor Kalitesi)					
Restoranın genel temizliği	,713	2,24	9,77	4,36	,580
Restoranın havalandırması	,657				
Personelin restorana uygun kıyafetler giymesi	,630				
Restoranın oturma düzeninin rahatlığı	,533				
Yemeğin Özellikleri (Yemek Kalitesi)					
Yiyeceğin tazeliği	,738	1,94	8,45	4,35	,523
Yiyeceğin sunumu	,692				

Yiyeceğin tadı	,513				
Menü çeşitliliği	,498				
Müzik (Müzik Kalitesi)					
Restorana uygun müzik yayını	,700	1,56	6,80	3,71	1,120
Niceliksel Özellikler (Maliyet Kalitesi)					
Yiyeceğin fiyatı	,802	1,43	6,20	4,01	,760
Yiyeceğin miktarı	,721				

KMO=,888; ki-kare=3349,234; df=253; Bartlett anlamlılık ($p<0,05$); açıklanan t. varyans %59,6.

Sakarya restoranlarının niteliği konusunda katılımcıların değerlendirmelerini içeren ifadelerin alt boyutlara indirgenmesi amacıyla yine keşifsel faktör analizi yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 3'te verilmektedir. Buna göre "Sakarya restoranlarının niteliği konusundaki algı" boyutu yedi ifadeden oluşmakta, açıklanan varyans oran %54,82, öz değeri 3,83 ve ortalaması 3,01 şeklindedir.

Tablo 3. Sakarya Restoranlarının Niteliği Konusundaki Algı

	Faktör Yüklü	Özdeğer	Açıklanan Varyans (%)	Ortalama	Standart Sapma
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanlar müşteriye anlar ve taleplerine duyarlıdır.	,771	3,83	54,82	3,01	,727
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmelerinde fiziksel donanım yeterlidir.	,764				
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmeleri kalitelidir.	,743				
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmeleri yeterli nitelikte personel çalıştırır.	,742				
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmelerinde çalışanlar hizmete isteklidir.	,736				
Sakarya'daki yiyecek-içecek işletmelerinde gıda güvenliği ve hijyene dikkat edilir.	,716				
Sakarya'da bulunan yiyecek-içecek işletmelerine her konuda güvenirim.	,711				

KMO=,860; ki-kare=1227,527; df=21; Bartlett anlamlılık ($p<0,05$); açıklanan t. varyans %54,82.

Katılımcıların kişilik özelliklerine ilişkin ifadeler verilen yanıtların aritmetik ortalaması ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmektedir. Beş kişilik boyutuna ikili olumlu-olumsuz özelliklerin ortalamalarına bakıldığında, olumlu özelliklerin ortalaması 3,58 ile 3,92 arasında iken olumsuz özellikler 2,38 ile 3,01 arasında ortalamaya sahiptir.

Tablo 4. Kişilik Unsurlarına İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Ortalama	Standart Sapma
Yeni yaşantılara açık ve buna bağlı olarak da karmaşayla baş edebilir bir yapıya sahibim.	3,62	1,124
Geleneksellikten çok hoşlanan ve buna bağlı olarak çok da yaratıcı olmayan birisiyim.	2,82	1,164
Sempatik ve sıcak birisiyim.	3,92	1,054
Eleştirel bakan ve dolayısıyla kavgacı birisiyim.	2,80	1,282
Sakin ve buna bağlı olarak da duygusal olarak dengeli bir kişiyim.	3,58	1,081

Kaygılı ve kolaylıkla hayal kırıklığına uğrayan bir yapım var.	3,01	1,206
Güvenilir ve bunu destekleyecek şekilde öz disiplinli bir kişiyim.	3,87	1,014
Altüst olmuş ve buna bağlı olarak da dikkatsiz bir yapım var.	2,38	1,216
Dışa dönük ve yaşam konusunda istekli bir yapıya sahibim.	3,72	1,024
Çekingen ve sessiz bir yapıya sahibim.	2,66	1,330

3.2. İlişki Analizi

Elde edilen seçim kriteri boyutlarının kişilik özellikleri ile ilişkisine korelasyon analizi ile bakılmıştır. Korelasyon analizi, aralık ve rasyo seviyelerinden ölçülen iki değişken arasındaki ilişkinin veya bağımlılığın şiddetini belirleyen bir istatistiksel analiz olarak ifade edilmektedir. Korelasyon değeri -1 ile +1 arasında değer almaktadır (Coşkun ve diğ., 2017). Korelasyon analizi yapılmasındaki amaç değişkenler arasındaki ilişkinin şiddetini tespit etmektir (Karasar, 2018). Bu kapsamda faktörler ve kişilik yapıları arasında ilişkinin miktarını belirleme adına yapılan ilişki analizi aşağıda verilmiştir (Tablo 5).

Bulgulara göre, restoranlarda personelin tutum-davranışları, restoranın konforu ve yemeğin özellikleri boyutuna verilen önemin yenilikçi kişilik düzeyiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Yani, restoran müşterilerinin yenilikçilik düzeyi arttıkça personel, konfor ve yemeğin özelliklerine önem verme düzeyi de artmaktadır. Öte yandan, gelenekçi kişilik düzeyi restoranın fiziksel özelliklerine verilen önemle ilişkilidir. Yani, restoran müşterilerinin gelenekçilik düzeyi arttıkça restoranın fiziksel özelliklerini önemli görme düzeyi de artmaktadır.

Sempatik kişilik özelliği ile personelin tutumu, restoranın konforu ve yemeğin özelliğine verilen önem düzeyi arasında ilişki tespit edilmiştir. Sempatik kişilik düzeyi arttıkça bu üç restoran özelliğine verilen önem düzeyi de anlamlı oranda artmaktadır.

Kavgacı kişilik ile personelin tutum ve davranışlarına verilen önem arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kavgacı özellik arttıkça personelin tutum ve davranışları daha az önemli görülmektedir. Dengeli kişilik yapısı için restoranın fiziksel özelliklerine verilen önem arasında düşük düzeyli ancak anlamlı bir ilişki vardır. Kaygılı kişilik özelliği ile konfor, müzik ve maliyete önem verme arasında bir ilişki bulunmuştur. Kaygılı kişiler için restoranın konforu, müziği ve maliyeti daha çok önemli görülmektedir. Disiplinli kişilik ile personelin tutum-davranışları ve konfora verilen önem arasında ilişki vardır. Bu tür kişilik özelliğine daha yüksek düzeyde sahip olanlar açısından personelin tutum-davranışları ve restoranın konforu daha önemli görülmektedir. Diğer taraftan dikkatsiz kişilik özelliği ile konfor ve yemeğin önemi ters yönlü bir ilişki içerisindedir. Yani dikkatsiz kişilik özelliği arttıkça restoranın konforu ve yemeğin özellikleri gibi unsurlara verilen önem azalmaktadır. Dışa dönük kişilik ile personelin tutum ve davranışları, restoranın sahip olduğu konforu ve yemeğin özellikleri arasında ilişki bulunmuştur. Dışa dönüklük arttıkça bu üç unsura ilişkin önem atfetme düzeyi de artmaktadır. Son olarak sessiz kişilik özelliği ile de restoranın fiziksel özelliklerine verilen önem arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. Restoran Seçim Kriterlerine Verilen Önem İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki

Kişilik Boyutları	Personel	Fiziksel	Konfor	Yemek	Müzik	Maliyet
Yenilikçi	,175**	,087	,153**	,233**	,066	,043
Gelenekçi	,077	,169**	-,002	,002	,024	,080
Sempatik/sıcak	,157**	,054	,119*	,104*	,049	-,005
Kavgacı	-,116*	-,041	-,071	-,056	,048	,035
Dengeli	,091	,095*	,059	,069	,063	-,032
Kaygılı	,063	,073	,096*	-,016	,156**	,113*
Disiplinli	,127**	-,048	,135**	,079	,069	,033
Dikkatsiz	-,075	,028	-,096*	-,128**	,040	-,066
Dışa dönük	,145**	,052	,179**	,142**	,030	-,019
Sessiz	,030	,170**	,042	,019	,012	,013

** p<0,01, * p<0,05

Yukarıdaki tabloda dikkat çeken en önemli unsur; yenilikçi, dışa dönük, sempatik ve disiplinli kimseler için personelin tutum ve davranışları, konfor ve yemeğin özelliklerinin ön planda değerlendirilmesi karşısında, gelenekçi ve sessiz yapıda kişiler için restoranın fiziksel unsurlarının ön planda olmasıdır. Bunun yanında, müzik ve maliyete verilen önemin yalnızca kaygılı kişilik özelliği ile ilişkili olması da dikkat çekici bir bulgudur.

Sakarya restoranlarının niteliğine ilişkin algılama düzeyi ile kişilik özellikleri arasında ilişki olup olmadığı korelasyon analizi ile test edilmiştir (Tablo 6). Yenilikçilik, dengelilik, disiplinlilik, dışadönüklük ve sessizlik kişilik özellikleri ile Sakarya restoranlarının niteliğine ilişkin algılama seviyesi önemli oranda ilişkili bulunmuştur. Yine; gelenekçilik ve sempatiklik özelliklerinin de Sakarya restoranlarına dair nitelik algısı ile %95 güven aralığında ilişkili olduğu anlaşılmıştır (Tablo 7).

Sakarya restoranlarının niteliğine ilişkin algılama düzeyi ile kişilik özellikleri arasında ilişki olup olmadığı korelasyon analizi ile test edilmiştir (Tablo 6). Yenilikçilik, dengelilik, disiplinlilik, dışadönüklük ve sessizlik kişilik özellikleri ile Sakarya restoranlarının niteliğine ilişkin algılama seviyesi önemli oranda ilişkili bulunmuştur. Yine; gelenekçilik ve sempatiklik özelliklerinin de Sakarya restoranlarına dair nitelik algısı ile %95 güven aralığında ilişkili olduğu anlaşılmıştır (Tablo 7).

Tablo 6. Kişilik Yapıları İle Sakarya Restoranlarının Algılanan Niteliği Arasındaki İlişki

Kişilik Yapıları	Yenilikçi	Gelenekçi	Sempatik/sıcak	Kavgacı	Dengeli	Kaygılı	Disiplinli	Dikkatsiz	Dışa dönük	Sessiz
Sakarya restoranları hakkında değerlendirme	,185**	,108*	,102*	,006	,168**	,089	,155**	,010	,146**	,125**
	,000	,022	,031	,904	,000	,059	,001	,833	,002	,008

** p<0,01, * p<0,05

Restoran seçim kriterlerine atfedilen önem düzeyi ile Sakarya restoranlarına yönelik değerlendirmeler arasındaki ilişki korelasyon analiziyle test edilmiştir (Tablo 7). Restoranın fiziksel özelliklerine verilen önem ile Sakarya restoranlarının algılanan niteliği arasında düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Demek ki, bir restoranda fiziksel unsurları daha önemli görenlerin Sakarya restoranlarını da nitelikli görme eğilimleri söz konusudur.

Tablo 7. Rest. Tercih Kriterlerine Verilen Önem İle Sakarya Restoranlarının Algılanan Niteliği Arasındaki İlişki

	Personel	Fiziksel	Konfor	Yemek	Müzik	Maliyet
Sakarya Rest. Hakkında Değerlendirme	,036	,117*	,032	,016	,082	,085
	,444	,013	,499	,730	,085	,073

* p<0,05

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında tüketicilerin en çok önem verdiği hususlar sırasıyla “restoranın konfor özellikleri (4,36)”, “restoranın yemek kalitesi (4,35)”, “personelin tutum ve davranışları (4,19)”, “maliyet kalitesi (4,01)”, “müzik (3,71)” ve “restoranın fiziksel özellikleri (3,69)”dir. Araştırma bu bulguları ile Albayrak (2014) ve Ertürk (2018)’in çalışmalarıyla benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda rekabet avantajı elde etmek isteyen işletmelerin bu faktörleri dikkate alarak müşteri memnuniyeti sağlaması önem arz etmektedir.

Restoran işletmelerinde personelin tutum ve davranışları faktörünün yenilikçi, sempatik, kavgacı, disiplinli, dışa dönük kişilikler için önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Fiziksel özellikler boyutu gelenekçi, dengeli ve sessiz kişilik yapısına sahip müşteriler için önemli olduğu sonucu elde edilmiştir. Restoranların konfor özellikleri sempatik, kaygılı, disiplinli ve dışa dönük müşteriler için önem atfetmektedir. Yemeğin kalitesi boyutuna yenilikçi, sempatik, dışa dönük kişilikler daha çok önem vermektedir. Müzik ve maliyet faktörü

kaygılı kişilik için nispeten diğer kişiliklere göre daha fazla önem arz etmektedir. Bu kapsamda tüketicinin kişilik özelliğinin restoran tercihinde belirleyici olduğu ve kişilik yapılarına göre restoran tercih kriterlerine atfedilen önem düzeylerinin de farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sakarya restoranlarına ilişkin nitelik algısı ise kişilik boyutlarından kavgacı, kaygılı ve dengesiz kişilik özellikleri haricinde diğerleri ile anlamlı düzeyde ilişkilidir. Kişilik özelliklerinin belli bir bölgedeki restoranların niteliği üzerine algılamayla ilişkili çıkması kişilik faktörünün restoran tercihindeki rolünü ortaya koymaktadır. Diğer yandan, restoran tercih kriterlerine atfedilen önem boyutlarından yalnızca fiziksel özelliklere verilen önem ile Sakarya restoranları hakkındaki nitelik algısı ilişkili bulunmuştur. Bu durum yalnızca fiziksel özellikleri önemli görenler için Sakarya restoranlarının nitelikli olarak görüldüğü sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmanın bulgularına dayanılarak restoran tercihi gibi sektörel bir olgunun arka planında kişilik gibi bir sosyo-psikolojik olgu olduğundan hareketle, daha sonraki çalışmalara benzer değişkenleri kişilik öncülüyle birlikte ele almanın rasyonel olacağı önerilmektedir. Restoran işletmeleri için ise hedef kitle seçimlerinde ve tutundurma çalışmalarında pazarlama faaliyetlerini kişiliklere göre şekillendirme yararlı olacaktır. Bu hususu dikkate alan restoran işletmelerinin müşterilerine yönelik istek ve beklentileri tespit etmesinin daha kolay olacağı söylenebilir. Dolayısıyla beklentileri karşılanan müşterilerin restoran işletmelerine daha sadık olacağı ifade edilebilir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı, zaman ve maliyet unsurlarından dolayı Sakarya ili Serdivan ilçesiyle sınırlandırılmış olmasıdır. Ayrıca yalnızca yerli katılımcılardan veri alınmış olması bir diğer sınırlılıktır. Gelecekte yapılması öngörülen çalışmalar farklı bölgelerde ve yabancı ziyaretçilerin katılımıyla gerçekleştirilerek, ortaya çıkan bulgular bu çalışma ile kıyaslanabilir. Araştırma restoran seçim kriterleri ve kişilik arasındaki bağı analiz etmiştir. Farklı nicel çalışmalarda kişilik ve demografik özellikler, davranışsal niyet gibi ikili değişkenler arasındaki ilişki incelenebilir. Restoran seçimi ve kişilik ilişkisi farklı etkenlerin dahil edildiği etkileşim modelleri ile de sınanabilir.

KAYNAKÇA

- Akşit, A. (2019). Çocuklu Ailelerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İzmir’de Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, April, 150–168. <https://doi.org/10.32572/guntad.512583>
- Albayrak, A. (2015). Müşterilerin Restoran Seçimlerini Etkileyen Faktörler: İstanbul Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 190. <https://doi.org/10.17123/atad.vol25iss255949>
- Almohaimmed, B. M. A. (2017). Restaurant Quality and Customer Satisfaction. *International Review of Management and Marketing*, 7(3), 42–49
- Arıker, Ç. (2012). Tüketicilerin Restoran Seçiminde Kullandıkları Seçim Kriterleri Demografik Özellikleri Arasındaki İlişki. *İstanbul Kültür Üniversitesi İ. İ. B. F. İşletme Dergisi*, 11–31.
- Assaf, Deery ve Jago (2010), Evaluating the Performance and Scale Characteristics of the Australian Restaurant Industry, *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 35(4): 419-436
- Atak, H. (2013). On-Maddeli Kişilik Ölçeğinin Türk Kültürü’ne Uyarlanması {Dotless}. *Noropsikiyatri Arsivi*, 50(4), 312–319. <https://doi.org/10.4274/npa.y6128>
- Bekar, A., & Dönmez, G. F. (2016). Tüketicilerin Dışarıda Yemek Yeme Nedenlerine İlişkin Bir Değerlendirme. *Social Sciences (Nwsasos)*, 7444(February 2015), 1–15.
- Canoğlu, M., & Ballı, E. (2018). Tüketicilerin Kebap Restoranı Tercihlerini Etkileyen Faktörler – Adana Örneği. *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 30–43
- Cömert, M., & Özata, E. (2016). Tüketicilerin Yöresel Restoranları Tercih Etme Nedenleri ve Karadeniz Mutfağı Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 1963–1973. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Çalışkan, O. (2013). Restoran İşletmelerinde Hizmet Hataları, Hizmet Telafi Stratejileri ve Müşteri Memnuniyeti İlişkisi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3), 65–83. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/soid/article/view/5000049470>
- Çetin, M., & Yaylı, A. (2019). Restoran Tercihinde Gösterişçi Tüketim Eğilimi. *Turizm Akademik Dergisi*, 6(2), 227–238.
- Çoşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemler Spss Uygulamalı (Sakarya Kitabevi).
- Çulha, O., & Dağkiran, S. (2016). Restoran İşletmelerinde Üst Düzey Çalışanlar Açısından Yöresel Yiyecekler: Faydalar, Engeller ve Satın Alma Ölçütleri. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(2), 195–212. <https://doi.org/10.17123/atad.vol27iss20005>
- Dinçer, M. Z., & Özdemir Güzel, S. (2018). The Effect of Restaurant s Physical Environment on Perceived Value, Customer Satisfaction and Loyalty: Case of Istanbul. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(4), 626–643. <https://doi.org/10.21325/jotags.2018.327>
- Ekincek, S., & Önel, S. (2017). Sosyal Medyadaki Restoran Tüketici Yorumlarının Değerlendirilmesi: Foursquare Örneği - Evaluation of Restaurant Consumers Reviews in Social Media: The case of Foursquare. *Journal of Business Research - Turk*, 9(2), 404–419. <https://doi.org/10.20491/isarder.2017.277>
- Ertürk, M. (2018). Müşterilerin Yiyecek İçecek İşletmeleri Tercihinde Etkili Olan Kriterler. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1). <https://doi.org/10.26677/tutad.2018>.
- Filion, K., & Powell, D. A. (2009). The Use Of Restaurant Inspection Disclosure Systems as a Means of Communicating Food Safety Information. *Journal of Foodservice*, 20(6), 287–297. <https://doi.org/10.1111/j.1748-0159.2009.00151.x>
- Güllü, K., & Atasoy, B. (2019). Gastronomi Turistlerinin Motivasyon Faktörlerinin İncelenmesi Investigation of Motivation Factors of Gastronomy Tourists. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 269–280.
- Ha, J. (2018). Why Do People Try Different Restaurants? the Investigation of Personality, Involvement, and Customer Satisfaction. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*, 00(00), 1–15. <https://doi.org/10.1080/15256480.2018.1511498>
- Hjalager, A.-M. (2003). Tourism and Gastronomy. In *Tourism and Gastronomy In* (Vol. 31, Issue 3, pp. 21–35). <https://doi.org/10.1016/j.annals.2003.12.014>
- Islam, N., Mustafi, M. A. A., Ahmed, M. S., Rashid, M. M., Kabir, M. A. U., & Nazrul, T. (2018). Factors Influencing the Selection of Restaurant for Dining in Dhaka City of Bangladesh. *Global Journal of Management and Business Research*, 18(7), 31–38.
- Jolliffe, L. (2002). *Principal Component Analysis (Second)*. Springer.
- Jung, J. M., Sydnor, S., Lee, S. K., & Almanza, B. (2015). A conflict of choice: How consumers choose where to go for dinner. *International Journal of Hospitality Management*, 45(July 2018), 88–98. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2014.11.007>
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (33rd ed.). Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kim, S., & Chung, J.-E. (2011). Choosing restaurant Criteria: Understanding the Roles of Restaurant Type and Customers’ Socio-demographic Characteristics, Ohio State University. *Global Journal of Management and Business Research*, 5(7), 70–86. <https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004>
- Kivela, J., & Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy’s Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(3), 354–377. <https://doi.org/10.1177/109634800628679>

- Mason, K., Jones, S., Benefield, M., & Walton, J. (2013). Consumer Perceptions of Quick Service Restaurants. *Journal of International Business and Economics*, 13(4), 109–116. <https://doi.org/10.18374/jibe-13-4.8>
- McCrae, R. R., & Costa Jr., P. T. (2008). The Five Factor Theory of personality. *Handbook of Personality: Theory and Research*, 159–181. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)81000-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)81000-8)
- Metz, J. (2014). Personality traits and food choice motives Explaining the intention of choosing organic products in restaurants, Master Thesis
- Nişancı, Z., Özdoğan, Y., & Bölüktepe, F. (2018). Dışarıda Yemek Yeme Davranışının Nedenlerini Belirlemeye Yönelik İzmir İlinde Bir Araştırma. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 60–71.
- Özdemir, B. (2010). Dışarıda Yemek Yeme Olgusu: Kuramsal Bir Model Önerisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 218–232. <https://doi.org/10.17123/atad.36402>
- Panthi, A., & Karki, D. (2018). How Food Quality , Price , Ambiance and Service Quality Effects Customer Satisfaction : A study on Nepalese Restaurants in Finland.
- Saygılı, M., Uslu, E. Mustafa, Onay, Ö., & Akbulut, A. (2017). Yaşam Memnuniyetinin Kişilik Özellikleri Açısından İncelenmesi Metin. In A. Ay (Ed.), *I. International Social and Economic Research Student Congress* (pp. 465–477). <https://doi.org/10.1038/1781332b0>
- TAVAK (2018), Türkiye’de Yeme-İçme Sektörünün Boyutları Gastronomi Ekonomisi (2018), <https://tavakvakfi.org/wp-content/uploads/2019/01/2018-Gastronomi-Ekonomisi-2018-converted.pdf>, (Erişim: 20.01.2020).
- Türkay, O. (2018). Fiyatlandırma ve Gelir Yönetimi. In *Yiyecek-içecek Yönetimi*, Detay Yayıncılık, (pp. 419–452).
- Ulusoy, Öztan, Y., Akfırat, O. N., & Tura, G. (2018). Ebeveynlere Bağlanma ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki. *Resilience*, 2(1), 23–38. <https://doi.org/10.32569/resilience.436910>
- Untaru, E.-N., & Neacşu, A.-N. (2012). Perceptions of Restaurant Managers about The Quality of Products and Services Offered to Consumers. Case Study: The City Of Braşov. *Revista de Turism: Studii Si Cercetari in Turism*, 0(13), 5–13.
- Van der Waldt, R., Greyling, M., & Kotze, T. G. (2014). Customers ’ Perceptions of Restaurant Experience in Gauteng. *Contemporary Management in Theory and Practice*, November, 149–157.
- Yüksekbilgili, Z. (2014). A Research on Restaurant Preferences Criteria. *Journal of Yasar University*, 9(36), 6261–6380.
- Yüksel, A., & Yüksel, F. (2003). Measurement of Tourist Satisfaction With Restaurant Services: A Segment-Based Approach. *Journal of Vacation Marketing*, 9(1), 52–68. <https://doi.org/10.1177/135676670200900104>
- Yüncü, H. R., & Sevim, N. (2019). Yanlızlık Düzeylerine Göre Dışarıda Kahvaltı Yapma Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi. 23, 1751–1766.

G-20 Ülkelerinde Finansal Gelişme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Turizm ve İklim Değişikliği İlişkisi

The Relationship between Financial Development, Renewable Energy Consumption, Tourism and Climate Change in G-20 Countries

Buket ALTINÖZ*
Mehmet ALTUNTAŞ**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin de dâhil olduğu G-20 ülke grubu için karbondioksit salınımını finansal gelişme, turizm ve yenilenebilir enerji tüketimi göstergeleri ile açıklamaktır. Bu amaçla çalışmada G-20 üyesi 19 ülkeye ait 1995-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak bir panel veri analizi yapılmıştır. Öncelikle değişkenlere ait uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri ile sınanmış ve uzun dönemde değişkenler arasında güçlü eşbütünleşme ilişkisine rastlanmıştır. Ardından FMOLS ve DOLS yöntemleri ile yapılan uzun dönem katsayı tahmin sonuçları ise toplam enerji tüketiminin uzun dönemde karbondioksit emisyonunu artırdığını gösterirken, FMOLS test sonuçları yenilenebilir enerji tüketimi ve turizm gelirlerindeki artışın emisyon üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla elde edilen sonuçlar G-20 ülkelerinin iklim değişikliği ile mücadeledeki önemini bir kez daha vurgularken, bu ülkelerde çevre-dostu politikaların turizm bağlamında bir öncelik olduğunu göstermektedir. Öte yandan her iki modelde de finansal gelişmenin karbon emisyonu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Finansal gelişme, çevre, turizm, panel veri, OLS.

JEL KODLARI

E44, F40, K32, C23.

ABSTRACT

The aim of this paper is to explain the carbon dioxide emissions by financial development, tourism and renewable energy consumption for G-20 countries. For this purpose, a panel data analysis is performed by using annual data for nineteen G-20 countries, data period from 1995 to 2017. First of all, the long run cointegration relationship between all variables is tested with Pedroni and Kao cointegration tests and strong cointegration relationship between the variables is found in the long run. Subsequently, long run coefficient estimation results with FMOLS and DOLS methods imply that total energy consumption increased carbon dioxide emissions in the long run, while FMOLS test results indicate that the increase in renewable energy consumption and tourism revenues have a decreasing effect on emissions. Therefore, the results emphasize once again the importance of G-20 countries in the fight against climate change and imply that environmentally friendly policies are also a priority in these countries. On the other hand, it is concluded that the coefficient of financial development is statistically insignificant in both analysis results.

KEYWORDS

Financial development, environment, tourism, panel data, OLS.

JEL CODES

E44, F40, K32, C23.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
19.11.2019	27.05.2020
Atıf	Altınöz, B. ve Altuntaş, M. (2020). G-20 Ülkelerinde Finansal Gelişme, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Turizm ve İklim Değişikliği İlişkisi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 413-421.

* Öğretim Görevlisi, Nişantaşı Üniversitesi, buket.altinoz@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4276-4821

** Dr. Öğretim Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, mehmet.altuntas@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2040-3168

GİRİŞ

Ülkelerin temel ve ortak amaçlarından biri ülke ekonomilerine büyük ölçüde bir maliyete neden olan ve kalıcı bir sorun olan çevresel bozulmaların önüne geçmektir. Zira günümüzde küresel ısınma sorunu, çevresel kalitenin, insan aktiviteleri ve özellikle havadaki karbondioksit (CO₂) emisyonunun artışı neticesinde azalmasının bir sonucu olarak hem gelişmiş ve gelişmekte olan hem de az gelişmiş ülkeler için en ciddi konulardan biridir. Çevresel bozulma ve ekonomi arasındaki ilişki ise 1980'lerden itibaren tartışılmaya başlanmıştır (Alam ve Khan, 2016). Yapılan çalışmalar yoğun enerji kullanımı, ekonomik büyüme ve sanayileşmenin çevresel tahribattaki katkısının yadsınamayacak bir boyuta sahip olduğunu göstermiştir (Hossain, 2011).

Ekonomideki üretim süreçlerinin önemli bir girdisinin enerji olduğu düşünüldüğünde, iklim değişikliği ile mücadelede ve bu kapsamda sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesinde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelim etkili bir politika olarak kabul edilmektedir. Yenilenebilir enerjinin avantajları olarak geleneksel enerjiye kıyasla daha güvenilir, temiz ve tükenmeyen bir kaynak olması sayılabilir. Bu avantajları yenilenebilir enerji kullanımının yıllık yaklaşık yüzde 8 oranında artmasının bir nedenini oluştururken, bu artış aynı zamanda çevreye olan duyarlılığın da artmaya başladığının bir göstergesidir (Khan vd., 2019). Son zamanlarda finansal gelişme, enerji tüketimi ve çevre kirliliği arasındaki ilişki de literatürde yoğun bir tartışma alanı bulmuştur. Yapılan bazı çalışmalarda finansal gelişme ve enerji tüketiminin çevre kirliliğine neden olduğu yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Sadorsky, 2010; Zhang, 2011; Tang ve Tan, 2014). Bu ilişki finansal gelişmenin kredi kısıtlamalarını ortadan kaldırdığı ve ekonomik üretimin genişlemesine katkıda bulunduğu için daha fazla enerji tüketimi ve daha yüksek CO₂ emisyonu ile sonuçlandığı görüşüne dayanmaktadır. Buna göre kredi sistemindeki gelişmeler genellikle hanehalkını otomobil gibi çevreye zarar veren ürünlerin alınması yönünde teşvik ederken, firmaları üretimlerini artırmak için yoğun enerji tüketimi kullanmaya teşvik ederek hava kalitesini bozucu bir etki ortaya çıkarmaktadır (Abbasi and Riaz, 2016). Bunun yanı sıra finansal gelişmenin çevresel kaliteyi artırarak CO₂ emisyonunun azalmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır (Tamazian ve Rao, 2010; Jalil ve Feridun, 2011; Shahbaz vd., 2013). Bu görüşün temelinde finansal gelişmenin enerji açısından verimli teknolojilere yatırımı kolaylaştırarak kirliliğin azaltılmasına katkıda bulunacağı düşüncesi vardır. Bu ise finansal gelişmenin yabancı doğrudan yatırımları ve dolayısıyla AR-GE'ye eğilimin artmasını sağlayarak çevre-dostu teknolojilerin tercih edilmesi aracılığıyla ortaya çıkmaktadır (Abbasi and Riaz, 2016). Ayrıca Öztürk ve Acaravcı (2013) tarafından Türkiye için yapılan bir çalışmada finansal sektördeki gelişmelerin kirlilik üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla finansal gelişme ve çevresel bozulma ilişkisi literatürde tartışmalı sonuçlara sahip olan ve herhangi bir mutabakatın sağlanamadığı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişen iklim değişikliği modellerine kazandırılan bir başka boyut turizmin de yapılan çalışmalara dâhil edilmesidir. Nitekim turizm faaliyetleri ulaşım, konaklama ve diğer pek çok faaliyete bağlı olarak büyük miktarda enerji tüketimi içerir. Dolayısıyla bu sektörde kullanılan enerji türünün yenilenebilir olup olmaması çevresel bozulmalarda önemli bir role sahiptir (Doğan ve Aslan, 2017).

Bu çalışmanın amacı iklim değişikliğinde önemli bir gösterge olarak kabul edilen karbondioksit emisyonuna etkisi literatürde yaygın bir şekilde tartışılan finansal gelişme, yenilenebilir ve toplam enerji tüketimi ve turizm faktörleri bağlamında iklim değişikliğini G-20 ülkeleri için analiz etmektir. Bu çalışma ile literatüre sağlanacak katkı iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir yere sahip olan G-20 ülkelerinde hem finansal gelişme hem de turizmin ilk defa bir arada ele alınacak olmasıdır. Öte yandan çalışmada kullanılan yöntemlerin köklü ve uzun vadeli dinamik ilişkileri açıklamadaki gücü dikkate alındığında yöntemsel açıdan da bir katkı sağlanması hedeflenmiştir. Bu amaçlar etrafında çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışmada üzerinde durulan değişkenler arasındaki ilişkiyi konu edinen uygulamalı çalışmaların incelendiği bir literatür özetinden oluşmaktadır. İkinci bölümde çalışmanın analiz kısmında kullanılan veri seti, esas alınan temel model ve yöntemlere ilişkin test prosedürleri sunulmuştur. Üçüncü bölümde ise uygulama sonucunda elde edilen bulgular açıklanarak mevcut literatür ile bir karşılaştırma yapılmıştır. Son olarak sonuç bölümünde çalışmadan ulaşılan sonuçlar nihai olarak belirtilere bir takım politika çıkarımlarında bulunulmuştur.

1. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Literatürde enerji, çevre ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çok sayıda çalışma mevcut olmakla beraber (bkz. Hossain, 2011; Shahbaz vd., 2014; Bölük ve Mert, 2015; Rafindadi, 2016), bu başlık altında, ele alınan konuya ilişkin literatür araştırması finansal gelişme-çevre, yenilenebilir enerji tüketimi-çevre ve turizm-çevre ilişkilerine odaklanan seçilmiş güncel çalışmalardan oluşan üç farklı grup halinde sunulmaktadır.

Sadorsky (2009) yenilenebilir enerji tüketimi ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi G7 ülkelerine ait 1980-2005 dönemi verilerini kullanarak ve FMOLS ve DOLS yöntemleri aracılığıyla araştırmıştır. Analiz sonuçları

uzun dönemde kişi başına reel GSYH ve kişi başına CO₂ emisyonundaki artışların kişi başına yenilenebilir enerji tüketiminin arkasındaki en büyük etkenler olduğunu göstermiştir. Apergis vd. (2010) CO₂ emisyonu, nükleer enerji tüketimi ve yenilenebilir enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi 19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1984-2007 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları araştırmada karbon emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna varmışlardır. Aynı ilişki Menyah ve Wolde-Rufael (2010) tarafından ABD'ye ait 1960-2007 dönemi verileri için ele alınmıştır. Sonuçlar, yenilenebilir enerji tüketiminden karbon emisyonuna doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermiştir. Bölük ve Mert (2014) Çevresel Kuznets Eğrisi hipotezini sınadıkları çalışmada yenilenebilir enerji tüketimini de modele dâhil ederek, 16 AB ülkesinde yenilenebilir enerji tüketiminin karbon emisyonunu azalttığı sonucunu elde etmişlerdir. Jebli vd. (2016) 1980-2010 dönemi Hindistan ve Güney Afrika için yaptıkları çalışmada yenilenebilir enerji kullanımındaki artışın karbon salınımını azalttığını kanıtlamışlardır.

Literatürdeki bir başka odak noktası turizm ile çevre arasındaki ilişkiyi araştıran sınırlı sayıda, ancak artan bir öneme sahip olan çalışmalardan oluşur. Tiwari vd. (2013) turizm, enerji tüketimi ve iklim değişikliği ilişkisini 25 OECD ülkesi için 1995'den 2005'e kadar olan zaman periyodunu temel alarak araştırmışlardır. Panel VAR analiz yönteminin uygulandığı bu çalışmadan elde edilen bulgular turizmin iklim değişikliğinin açıklanmasında önemli bir değişken olduğunu göstermiştir. Paramati vd. (2016) gelişmiş ve gelişmekte olan iki ülke grubu için söz konusu ilişkiyi ekonomik büyümeyi de modele dâhil ederek ele almışlardır. Elde ettikleri sonuçlar Çevresel Kuznets Eğrisi'ni destekleyici nitelikte olup, turizmin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisinin gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere daha hızlı azaldığını ortaya koymuştur. Ng, vd. (2016) Malezya turizm endüstrisinin CO₂ emisyonu üzerindeki etkisini araştırarak konuya sektörel bir bakış açısı kazandırmıştır. 1981-2011 döneminin ele alındığı bu çalışmadan elde edilen bulgular uzun dönemde söz konusu sektördeki elektrik/ısı üretimi ve taşımacılık nedeniyle karbondioksit salınımının arttığını göstermiştir. Sharif vd. (2017) Pakistan'a ait 1972-2013 dönemi verileri turist varışları, karbondioksit emisyonu ve büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada, turist varışlarından karbondioksit emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Doğan ve Aslan (2017) Avrupa Birliği üyesi ve aday ülkeler için CO₂ emisyonu, reel GSYH, enerji tüketimi ve turizm ilişkisini 1995-2011 dönemi verileri ile panel veri FMOLS ve DOLS yöntemlerini kullanarak test etmişlerdir. Ulaştıkları sonuçlar turizmin karbonsioksit salınımının bir kaynağı olduğunu gösterirken, Emirmahmutoglu-Kose panel Granger nedensellik testi ile ulaştıkları sonuçlar turizmden karbon emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

İklim değişikliği sorununa finansal gelişme faktörünü de göz önüne alarak yaklaşan çalışmalardan Sadorsky (2010) 1999-2008 döneminde 58 ülkedeki finansal gelişmenin enerji tüketimi ve gelir üzerindeki marjinal etkisini incelemiştir. Ulaşılan sonuçlar finansal gelişme ile enerji tüketiminin ve böylece çevresel tahribatın arttığı yönündedir. Tamazian ve Rao (2010) finansal gelişme, kurumsal kalite ve çevresel koşulları birlikte aldığı çalışmada, 24 geçiş ekonomisinin 1993-2004 dönemi için bir GMM uygulaması yapmışlardır. Buna göre kurumsal kalite sağlanmadan gerçekleşen finansal gelişmenin çevreye zarar verdiği görülmüştür. Zhang (2011) Çin için yaptığı eşbütünleşme ve nedensellik analizler sonucunda Çin'in finansal sektör gelişmesindeki bir artışın karbon emisyonunu artırdığı sonucuna varmıştır. Shahbaz vd. (2013) Çin'deki finansal gelişme ve ticari açıklığı modele dâhil ederek enerji tüketimi ve büyüme ilişkisini araştırmışlardır. 1971-2011 dönemi için bir ARDL uygulamasını içeren bu çalışma ile enerji tüketimi, finansal sektör gelişimi ve ticaretin ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Öztürk ve Acaravcı (2013) Türkiye'nin 1960-2007 dönemi verileri ile ARDL sınır testi uygulaması yaparak, finansal gelişmenin uzun dönemde karbon emisyonu üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Al-Mulali vd. (2015) 23 Avrupa ülkesi için yenilenebilir enerji tüketimi, GSYH, finansal gelişme, şehirleşme ve CO₂ arasındaki ilişkileri VECM ve FMOLS yöntemlerini kullanarak araştırmışlardır. 1990-2013 dönemini kapsayan bu çalışmadan elde edilen bulgular finansal gelişmenin çevresel tahribatı azalttığı yönündedir. Bir başka çalışma Shahzad vd. (2017) tarafından Pakistan için 1971-2011 dönemini verileri ile ARDL sınır testi yaklaşımından faydalanılarak yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar artan ticaret ve finansal gelişmenin CO₂ emisyonunu artırdığını göstermiştir. Khan, vd. (2017) finansal gelişme, enerji tüketimi, ticaret ve sera gazı emisyonu arasındaki ilişkiyi yüksek orta gelirli ülke için araştırmışlar ve VECM, FMOLS ve GMM yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışma ile finansal gelişme, şehirleşme ve ticari açıklığın sera gazı emisyonu üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Khan vd. (2019) yüksek gelirli 34 ülke (Asya, Avrupa ve Amerika) için 1995-2017 dönemini kapsayan çalışmada aynı ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar sera gazı emisyonundaki bir azalışın finansal gelişmeyi artırdığı yönündedir.

2. VERİ SETİ, MODEL VE METODOLOJİ

2.1. Model ve Veri Seti

Çalışmada finansal gelişme, turizm ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbon salınımı üzerindeki etkisi G-20 üyesi ülkelere¹ ait 1995-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak test edilmiştir. Söz konusu ilişkiyi incelemek üzere Khan vd. (2017; 2019) çalışmaları esas alınarak oluşturulan temel panel veri modeli şu şekildedir:

$$\log_co2_{it} = \alpha + \beta_1 \log_fd_{it} + \beta_2 \log_eu_{it} + \beta_3 \log_reu_{it} + \beta_4 \log_tra_{it} + \beta_5 \log_tour_{it} + \mu_{it} \quad (1)$$

Tüm değişkenler modele logaritmik olarak dâhil edilmiş olup, ilgili değişkenlere ait tanımlar ve veri kaynaklarına Tablo 1’de yer verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler (1995-2017)

Değişken	Tanım	Kaynak
Karbondioksit emisyonu (log_co2)	Kişi başına	WDI
Özel sektöre sağlanan krediler (log_fd)	GSYH içindeki payı (%)	WDI
Enerji kullanımı (log_eu)	Kişi başına	WDI
Yenilenebilir enerji tüketimi (log_reu)	Toplam enerji tüketimi içindeki payı (%)	WDI
Ticaret (log_tra)	GSYH içindeki payı (%)	WDI
Uluslararası turizm getirisi (log_tour)	Toplam ihracat içindeki payı (%)	WDI

2.2. Metodoloji

Bu başlık altında sırasıyla çalışmada kullanılan panel birim kök testi, panel eşbütünleşme testleri ve uzun dönem katsayı tahmin yöntemlerine ilişkin test prosedürlerine yer verilmiştir. Öncelikle çalışmada serilerin durağan olup olmadığı Levin vd. (2002) tarafından önerilen Levin-Lin-Chu (LLC) panel birim kök testi ile sınanmıştır. Söz konusu teste ilişkin temel formül şu şekildedir:

$$\Delta y_{it} = \beta_i + \delta y_{it-1} + \sum_{k=1}^z \rho_k \Delta y_{it-k} + \theta_{it} + \vartheta_t + \mu_{it} \quad (2)$$

burada Δ birinci fark operatörünü, z gecikme uzunluğunu, β birime özgü sabit etkileri ve ϑ birime özgü zaman etkilerini göstermektedir. LLC birim kök testinde δ katsayısının tüm birimler için homojen olduğu varsayılmıştır.

Durağanlık sınavının ardından değişkenler arasındaki uzun dönemli dinamik ilişkilerin varlığını belirlemek için Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Pedroni (1999, 2004) tarafından önerilen Pedroni panel eşbütünleşme testine ilişkin temel eşitlik şu şekildedir:

$$Y_{it} = \alpha_i + \Phi_i t + \sum_{n=1}^N \beta_{ni} X_{nit} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

burada α_i , Φ_i ve n sırasıyla birime özgü sabit, deterministik trend bileşeni ve tahminci sayısını ifade eder. Bu test dört grup içi istatistik ve üç gruplararası istatistik sonuçlarını içerir. Pedroni eşbütünleşme analizinin ardından, sonuçların güvenilirliğini sağlamlaştırmak adına Kao (1999) tarafından önerilen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır.

Değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi sonucunda uzun dönem katsayı tahmin aşamasına geçilmiştir. Bunun için Pedroni (2000) ve Mark ve Sul (2003) tarafından önerilen Fully Modified Ordinary Least Squares (FMOLS) yöntemi ve Dynamic Ordinary Least Squares (DOLS) yöntemleri benimsenmiştir. Söz konusu tahminciler, eşbütünleşik değişkenler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için I(1) sürecini takip eder. Analizde FMOLS ve DOLS tahmincileri için aşağıdaki denklem göz önünde bulundurulmaktadır:

¹ Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Kore, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık.

$$Y_{it} = \theta_i + \delta_i t + \sum_p^p \beta_{ip} \Delta X_{it-p} + \sigma_{it} \quad (4)$$

Genel olarak, DOLS tahmin sonuçlarının FMOLS sonuçlarından daha güvenilir olduğu kabul edilmekle birlikte bu konuda bir mutabakat olmaması, çalışmada her iki tahminci sonuçlarına yer vererek aralarında bir karşılaştırma yapılmasının nedenini oluşturmaktadır.

3. ANALİZ BULGULARI

Bu kısımda ilk olarak analizde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	log_co2	log_eu	log_fd	log_reu	log_tour	log_tra
Ortalama	-0.034732	-0.153680	0.020393	-0.037284	-0.001262	0.004850
Orta Değer	0.000000	0.002049	0.006542	0.000000	-0.000775	0.005808
Maksimum	0.142727	0.055257	2.049374	2.223550	0.538326	0.281189
Minimum	-1.288711	-3.882601	-2.094844	-1.641379	-0.320810	-0.184159
Std. Sapma	0.187497	0.724312	0.213730	0.260372	0.066432	0.040197
Çarpıklık	-4.956123	-4.414046	3.912349	-2.030554	1.031029	0.551901
Basıklık	27.44115	20.65087	77.98310	31.48490	16.47807	11.99480
Jarque-Bera	12115.43	6783.589	98990.96	14418.94	3237.942	1430.340
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Göz. Sayısı	418	418	418	418	418	418

Tablo 3’te serilere ait durağanlık sınaması sonuçlarına yer verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde sabitli ve trendli modelde tüm serilerin birinci farkta durağan oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra sabitli modelde log_fd ve log_tra değişkenleri düzeyde durağanken, sabitsiz ve trendsiz modelde log_fd dışındaki tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Levin-Lin-Chu Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli ve Trendsiz	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
log_co2	7.748	1.000	6.708	1.000	-4.289	0.000*
log_eu	16.804	1.000	9.288	1.000	-4.149	0.000*
log_fd	-4.822	0.000*	0.340	0.633	4.428	1.000
log_reu	9.709	1.000	16.550	1.000	-4.729	0.000*
log_tour	-3.086	0.001	-0.049	0.480	-2.959	0.001*
log_tra	-3.595	0.000*	-0.589	0.277	3.388	0.999
dlog_co2	-14.138	0.000*	-11.203	0.000*	-15.611	0.000*
dlog_eu	-13.882	0.000*	-11.292	0.000*	-14.529	0.000*
dlog_fd	-12.812	0.000*	-8.491	0.000*	-13.642	0.000*
dlog_reu	-12.319	0.000*	-11.166	0.000*	-15.157	0.000*

dlog_tour	-14.990	0.000*	-9.254	0.000*	-17.979	0.000*
dlog_tra	-11.910	0.000*	-10.551	0.000*	-18.080	0.000*
* %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade eder.						

Birim kök sınavasının ardından uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisini tespit etmek için uygulanan Pedroni ve Kao panel eşbütünleşme testi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde her iki test de uzun dönemde güçlü eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu söylenebilir. Bu durumda aralarında eşbütünleşme ilişkisi olan değişkenlerin birbirlerinin etki derecesi ve yönünü belirlemek için katsayı tahmin aşamasına geçilmektedir.

Tablo 4. Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Pedroni Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
Panel v-Statistic	-5.080236	1.0000	-5.067693	1.0000
Panel rho-Statistic	-0.288997	0.3863	0.199789	0.5792
Panel PP-Statistic	-7.304514	0.0000*	-6.879317	0.0000*
Panel ADF-Statistic	-7.025939	0.0000*	-7.013225	0.0000*
Group rho-Statistic	1.908981	0.9719		
Group PP-Statistic	-7.144925	0.0000*		
Group ADF-Statistic	-7.064902	0.0000*		
Kao Eşbütünleşme Testi Sonuçları				
ADF	6.828505	0.0000*		
* %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade eder.				

FMOLS ve DOLS tahmincileri ile elde edilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçları aşağıda Tablo 5'te sunulmuştur. Tablo 5 incelendiğinde DOLS test sonuçları uzun dönemde toplam enerji tüketiminin karbon salınımını artırdığı ifade ederken, yenilenebilir enerji tüketimindeki artışın kirlilik üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını göstermiştir. Buna göre uzun dönemde kişi başına toplam enerji tüketiminde ortaya çıkan bir birimlik artış karbondioksit emisyonunu yüzde 0.89 civarında artırmaktadır. FMOLS test sonuçları da toplam enerji tüketimi açısından pozitif yönlü bir ilişkiyi yansıtmakla beraber karbon emisyonunda yüzde 0.12'lik bir artışı yansıtmaktadır. Yenilenebilir enerji tüketimi ve turizmden sağlanan gelirlerdeki artışın karbon salınımını azaltıcı etkisi yine FMOLS test sonuçları ile ortaya konmuştur. Son olarak toplam ticaretin GSYH içinde payına ilişkin katsayının da finansal gelişme değişkeni ile benzer şekilde pozitif olmakla beraber istatistiksel olarak anlamsız olduğu gözlenmektedir.

Tablo 5. Uzun Dönem Katsayı Tahmin Sonuçları (Bağımlı Değişken=log_co2)

Değişken	FMOLS		DOLS	
	Katsayı	t-istatistiği(olasılık)	Katsayı	t-istatistiği(olasılık)
log_eu	0.123213	11.24289(0.000)*	0.893758	2.816730(0.006)*
log_fd	0.001709	0.052028(0.958)	0.019397	1.038488(0.303)
log_reu	-0.139048	-4.560172(0.000)*	-0.159404	-1.160007(0.251)

log_tour	-0.375342	-3.336908(0.000)*	-0.027293	-0.401138(0.690)
log_tra	0.261294	1.439888(0.150)	-0.022758	-0.140787(0.888)
* %1 istatistiksel anlamlılık düzeyini ifade eder.				

SONUÇ

Bu çalışmada uzun dönemde finansal gelişme, uluslararası turizm gelirleri, yenilenebilir enerji tüketimi, toplam enerji tüketimi ve ticaretin karbondioksit emisyonu üzerindeki etkisi G-20 ülkeleri için araştırılmıştır. Ulaşılan temel sonuç yenilenebilir enerji tüketiminin ve turizmdeki gelişmenin karbon emisyonunu azaltıcı, toplam enerji tüketiminin ise artırıcı bir etkisi olduğu şeklindedir. Öte yandan finansal gelişmenin kirlilik üzerinde uzun dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Turizm katsayısına ilişkin elde edilen sonuç uzun dönemde dış turizmden sağlanan gelirlerin söz konusu ülkelerde verimli alanlarda kullanılarak, çevre dostu politikalara katkı sağladığını ve böylece iklim değişikliği ile mücadele önemli bir role sahip olduğunu ifade etmektedir. Turizm değişkenine ilişkin elde edilen bu sonuç mevcut literatürdeki Tiwari vd. (2013), Paramati vd. (2016), Ng vd. (2016) ve Doğan ve Aslan (2017) çalışmaları ile ters düşmektedir. Bu durumda G-20 ülkelerinde 1995-2017 döneminde turizmde çevre kirliliğine neden olan faktörlerin etkisini tersine çeviren politikaların hayata geçirildiği ve başarılı olduğu söylenebilir. Yenilenebilir enerji tüketiminin kirliliği azaltıcı etkisi Apergis vd. (2010), Bölük ve Mert (2014) ve Jebli vd. (2016)'nın ulaştığı sonuçlar ile uyumludur. Ulaşılan bir diğer sonuç finansal gelişme değişkenine ait katsayının pozitif olmakla beraber istatistiksel olarak anlamsız olduğu şeklindedir. Bu sonuç Öztürk ve Acaravcı (2013) tarafından Türkiye için yapılan çalışmanın sonuçları ile benzerlik taşımaktadır.

Ulaşılan sonuçlar G-20 ülkelerinde turizm konusunda bir çevresel duyarlılığı yansıtmaktadır. Yine bu ülkelerde yenilenebilir enerji tüketimine yönelimin uzun vadede iklim değişikliği ile mücadele önemli bir politika aracı olduğuna dikkat çekilmektedir. Zira toplam enerji tüketiminin çevreye olan zararlı etkisi ancak yenilenebilir enerji kullanımını yaygınlaştırmakla mümkündür. Öte yandan her ne kadar finansal gelişmenin istatistiksel olarak anlamlı bir kirlilik etkisi olmadığı gözlenirse de katsayıların pozitif olması finansal gelişmenin elektrik enerjisi kullanımını artırması gibi nedenlerle bu ülkelerde çevresel bir bozulmaya neden olabileceği yönündeki teorik yorumları desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasi, F. ve Riaz, K. (2016). CO2 emissions and financial development in an emerging economy: An augmented VAR approach. *Energy Policy*, 90, 102-114.
- Al-Mulali, U., Ozturk, I. ve Lean, H. H. (2015). "The influence of economic growth, urbanization, trade openness, financial development, and renewable energy on pollution in Europe". *Natural Hazards*, 79(1), 621-644.
- Apergis, N. vd. (2010). On the causal dynamics between emissions, nuclear energy, renewable energy, and economic growth, *Ecological Economics*, 69, 2255-2260.
- Azam, M., ve Khan, A. Q. (2016). "Testing the environmental Kuznets curve hypothesis: A comparative empirical study for low, lower middle, upper middle and high income countries". *Renew. Sust. Energ. Rev.*, 63, 556-567.
- Ben Jebli, M. vd. (2016). Testing environmental Kuznets curve hypothesis: The role of renewable and non-renewable energy consumption and trade in OECD countries, *Ecological Indicators*, 60, 824-831.
- Bölük, G. and Mert, M. (2014). "Fossils & renewable energy consumption, GHGs (greenhouse gases) and economic growth: Evidence from a panel of EU (European Union) countries". *Energy*, 74, 439-446.
- Bölük, G. ve Mert, M. (2015). "The renewable energy, growth and environmental Kuznets curve in Turkey: An ARDL approach". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52, 587-595.
- Doğan, E. ve Aslan, A. (2017). Exploring the relationship among CO2 emissions, real GDP, energy consumption and tourism in the EU and candidate countries: Evidence from panel models robust to heterogeneity and cross-sectional dependence, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 77, 239-245.
- Hossain, M. S. (2011). "Panel estimation for CO2 emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly industrialized countries". *Energy Policy*, 39, 6991-6999.
- Jalil, A. ve Feridun, M. (2011). "The impact of growth, energy and financial development on the environment in China: A cointegration analysis". *Energy Economics*, 33, 284-291.
- Kao, C. (1999). Supurious regression and residual-based tests for cointegration in panel data, *Journal of Econometrics*, 90, 1-44.
- Khan, M. T. I., Yaseen, M. R. ve Ali, Q. (2017). "Dynamic relationship between financial development, energy consumption, trade and greenhouse gas: Comparison of upper middle income countries from Asia, Europe, Africa, and America". *J. Clean. Prod.* 161, 567-580.
- Khan, M. T. I., Yaseen, M. R. ve Ali, Q. (2019). "Nexus between financial development, tourism, renewable energy, and greenhouse gas emission in high-income countries: A continent-wise analysis". *Energy Economics*, 83, 293-310.
- Levin, A. vd. (2002). Unit root tests in panel data: Asymptotic and finite-sample properties, *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Mark, N. ve Sul, D. (2003). Cointegration vector estimation by panel DOLS and long-run money demand, *Oxf. Bull. Econ. Stat.*, 65, 655-680.
- Menyah, K. ve Wolde-Rufael, Y. (2010). CO2 emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US, *Energy Policy*, 38, 2911-2915.
- Ng, T. H., Lye, C. T. ve Lim, Y. S. (2016). "A decomposition analysis of CO2 emissions: Evidence from Malaysia's tourism industry". *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 23(3), 266-277.
- Öztürk, İ. ve Acaravcı, A. (2013). "The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey". *Energy Economics*, 36, 262-267.
- Paramati, S. R., Alami S. ve Chen, C. F. (2016). "The effects of tourism on economic growth and CO2 emissions: A comparison between developed and developing economies". *Journal of Tourism Research*, 56(6), 712-724.
- Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors, *Oxf. Bull. Econ. Stat.*, 61, 653-670.
- Pedroni, P. (2000). "Fully-modified OLS for heterogeneous cointegrated panels". Department of Economics Working Papers 2000-03, Department of Economics, Williams College.
- Pedroni, P. (2004). Panel cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis, *Econometric Theory*, 20 (3), 597-625.
- Rafindadi, A. A. (2016). "Revisiting the concept of environmental Kuznets curve in period of energy disaster and deteriorating income: Empirical evidence from Japan". *Energy Policy*, 94, 274-284.
- Sadorsky, P. (2009). Renewable energy, CO2 emissions and oil prices in the G7 countries, *Energy Economics*, 31, 456-462.
- Sadorsky, P. (2010). "The impact of financial development and energy consumption in Central and Eastern European frontier economies". *Energy Policy*, 39, 999-1006.
- Shahbaz, M. vd. (2014). "Environmental Kuznets curve in an open economy: A bounds testing and causality analysis for Tunisia". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 34, 325-336.
- Shahbaz, M., Khan, S. ve Tahir, M. I. (2013). "The dynamic links between energy consumption, economic growth, financial development and trade in China: Fresh evidence from multivariate framework analysis". *Energy Economics*, 40, 8-21.
- Shahzad, S. J. H., Kumar, R. R., Zakaria, M., ve Hurr, M. (2017). "Carbon emission, energy consumption, trade openness and financial development in Pakistan: A revisit". *Ren. Sust. Energ. Rev.*, 70, 185-192.

- Sharif, A., Afshan, S. ve Nisha, N. (2017). "Impact o tourism on CO2 emission: Evidence from Pakistan". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22(4), 408-421.
- Tamazian, A. ve Rao, B. B. (2010). "Do economic, financial and institutional developments matter for environmental degradation? Evidence from transitional economies". *Energy Economics*, 32(1), 137-145.
- Thang, C. F. ve Tan, B. W. (2014). "The linkages among energy consumption, economic growth, relative price, foreign direct investment and financial development in Malaysia". *Quality & Quantity*, 48, 781-797.
- Tiwari, A. K. vd. (2013). Tourism, energy consumption and climate change in OECD countries, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 3 (3), 247-261.
- Zhang, Y. J. (2011). "The impact of financial development on carbon emissions: A empirical analysis in China". *Energy Policy*, 39(4), 2197-2203.

Ziyaret Etmeyenlerin Gözünde Turistik Bir Destinasyon Olarak Amasya

Amasya as a Tourist Destination From the Non-Visitors' Point of View

Burak ERYILMAZ*

ÖZ

İmaj, bir destinasyonun pazarlama başarısı için oldukça önemlidir. Bir destinasyonun ziyaret edilme sebepleri arasında o destinasyonun sahip olduğu olumlu imaj sayılabileceği gibi ziyaret edilmeme gerekçesi de potansiyel ziyaretçilerin gözündeki olumsuz imaj olabilir. Bu çalışmada Amasya'yı daha önce ziyaret etmeyenlerin destinasyon imajlarının ve neden ziyaret etmediklerinin öğrenilmesi amaçlanmıştır. Amasya önemli bir tarih ve kültür geçmişine sahip, turizm potansiyeli yüksek ve ziyaretçi sayısı her geçen yıl artan bir destinasyondur. Literatüre dayalı oluşturulan anket aracılığıyla bir alan araştırması yapılmış ve Amasya'yı hiç ziyaret etmemiş 807 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların Amasya'nın yeterince tanıtıldığını düşünmedikleri ve Amasya hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları için ziyaret etmedikleri tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlardan ve sunulan önerilerden Amasya destinasyonundaki turizm paydaşlarının faydalanacağı öngörülmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Destinasyon, İmaj, Amasya, Turizm

ABSTRACT

Image is very important for the marketing success of a destination. Among the reasons for visiting a destination, the positive image of that destination can be counted as well as the reason for not visiting may be the negative image in the eyes of potential visitors. In this study, it is aimed to learn the destination images of those who have never visited Amasya before and why they did not visit. Amasya is a destination with an important history and cultural background, high tourism potential and an increasing number of visitors every year. A survey was conducted through a questionnaire based on the literature and a questionnaire was conducted to 807 participants who have never visited Amasya. As a result of the study, it was determined that the participants think that Amasya was inadequately promoted and they did not visit because they did not have enough information about Amasya. It is predicted that the tourism stakeholders in Amasya destination will benefit from the results obtained and the suggestions provided.

KEYWORDS

Destination ,Image, Amasya, Tourism

	Makale Geliş Tarihi / Submission Date 06.02.2020	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 27.05.2020
Atf	Eryılmaz, B. (2020). Ziyaret Etmeyenlerin Gözünde Turistik Bir Destinasyon Olarak Amasya. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 422-432.	

* Dr.Öğr.Üyesi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, burak.eryilmaz@amasya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2179-5450

GİRİŞ

Turistlerin seyahate çıkmaya karar verdikten sonra belki de vermeleri gereken en önemli karar seyahat edecekleri destinasyonu belirlemektir. Seçilen destinasyon; seyahat tarihlerini, talep edilen turizm şeklini, ulaşım alternatiflerini, konaklama seçeneklerini de etkilemektedir. Çeşitli kriterlere göre yapılan destinasyon seçimlerinde, destinasyonun turist gözündeki imajı ise oldukça önemlidir.

Bir veya birden fazla insanın bir yer ile ilgili algısı olarak tanımlanan destinasyon imajı; insanların destinasyonla ilgili inanç, görüş ve izlenimlerinin toplamından oluşmaktadır (Hosany vd, 2006). Bir destinasyonun turistler tarafından tercih edilmesi ile destinasyon imajı arasındaki ilişki oldukça kuvvetlidir. Bu yüzden destinasyon imajının öğrenilmesi destinasyonun geliştirilmesi için oldukça önemlidir (Yamaç ve Zengin, 2015).

İmaj konusunda yapılan birçok çalışmada turistlerin ziyaret ettikleri veya bildikleri destinasyonlarla ilgili algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, ziyaret etmeyenlerin görüşlerinin alınması açısından önemli görülmektedir. Çalışmada Amasya'yı daha önce hiç ziyaret etmeyenlerin Amasya ile ilgili düşünceleri öğrenilerek, insanların daha önce hiç gitmedikleri bir yeri zihinlerinde nasıl canlandırdıkları ile ilgili fikir edinilmesi amaçlanmıştır. Çalışma alanı olarak Amasya'nın seçilme sebepleri arasında; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından özellikle kültür turizminin geliştirilmesi için seçilen marka kentlerden birisi olması, zengin bir tarihi geçmişe sahip olması ve ziyaretçi sayısının artırılması için yapılan çalışmaların son yıllarda artması gösterilebilir.

Amasya 7500 yıllık tarihi ile Kral Kaya Mezarları, Yalıboyu Evleri, Harşena Kalesi, camileri, hanları, hamamları ile zengin bir turizm potansiyeline sahip bir destinasyondur. Antik çağlara dayanan uzun geçmiş, Amasya'da izlerini bırakmış ve kültürel miras olarak günümüze kadar gelmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planı (2007-2013) içerisinde yer alan 'Kentsel Ölçekte Markalaşma Stratejisi' kapsamında kültürel ve doğal değerlere sahip kentlerimizin markalaştırılarak, yerli ve yabancı turistler için çekim noktası haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, kültürel ve tarihi geçmiş kıstas alınarak Kültür Turizmi Geliştirilecek 15 Marka Kent seçilmiş ve Amasya da seçilen bu kentlerden birisi olmuştur (www.oka.org.tr) .

Bu çalışmada Amasya'nın algılanan imajı, bu destinasyona daha önce hiç gitmemiş kişilerin gözüyle değerlendirilmeye çalışılmıştır. Amasya destinasyonuna yönelik imaj çalışmalarında özellikle daha önce Amasya'yı hiç ziyaret etmemiş kişilerin düşüncelerinin saptanmasının Amasya açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Elde edilecek sonuçlara göre ziyaret etmeyenlerin zihinlerindeki düşünceler öğrenilebilir ve olumlu olanlar pekiştirilirken olumsuz olanlar da ortadan kaldırılabilir ise şehrin turistik açıdan pazarlanmasına ve gelişmesine katkıda bulunulabilir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Destinasyonların imajları ile ilgili literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Destinasyon ile ilgili imajın seyahat tercihlerine etkileri (Gallarza vd., 2002), turistlerin memnuniyet dereceleri üzerindeki etkileri (O'Leary ve Deegan, 2005), destinasyonlara olan bağlılık seviyelerine etkisi (SanMartin ve Del Bosque, 2008) gibi konular üzerinde yapılan ulusal ve uluslararası birçok çalışma bulunmaktadır.

Assaker vd. (2011: 892), destinasyon imajının turistlerin davranışsal niyetlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Buna göre destinasyonu ziyaret eden bir turistin, imaj algısı olumlu ise destinasyonu tekrar ziyaret etmeyi isteyebileceği, imaj algısı olumsuz olan bir turistin ise destinasyonu tekrar ziyaret etme niyetinin olmayacağı sonucu çıkarılabilir. Ketter (2016: 67) tarafından destinasyon imajının turistlerin davranışlarının öngörülmesinde kritik bir faktör olarak yer aldığı ve olumlu bir destinasyon imajının turistleri destinasyona çekme açısından rekabet avantajı sağladığı belirtilmektedir. Destinasyon imajı ve turist sadakati arasındaki ilişkiyi inceleyen Zhang vd. (2014), destinasyon imajının turist sadakati üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Destinasyon imajı, turistlerin destinasyon seçimlerini anlamada önemli bir faktördür (Choi vd., 2011). Potansiyel turistlerin destinasyonla ilgili imaj algıları, o destinasyonun başarısını ve geleceğini belirlemektedir. Özellikle destinasyonlar arası rekabette olumlu imaja sahip olanlar kendilerine avantaj sağlamaktadırlar (Kavacık vd., 2012). Bu yüzden destinasyonların tanıtım politikalarını belirlemeden önce potansiyel turistler gözündeki imajın öğrenilmesi avantaj sağlayacaktır. İmaj doğru tespit edildiğinde, turistlerin karar alma süreçlerinde turistleri etkileyebilmek daha kolay olacaktır. Bir diğer ifadeyle destinasyonların turistik açıdan pazarlanabilmeleri için turistlerin gözündeki algılarının ölçülmesi ve bu imaj doğrultusunda tanıtım ve pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Ceylan,2011).

Destinasyon imajının araştırmacılar tarafından farklı tanımları yapılmıştır. Örneğin Kotler (1994) destinasyon imajını; "kişinin bir destinasyon hakkında sahip olduğu inanışların, fikirlerin, duyguların,

beklentilerin ve izlenimlerin sonucudur” şeklinde tanımlamıştır. Gallarze vd (2002) ise imajı; turistlerin yörede yaşayan yerel halk, işletmeler ve çalışanlar hakkındaki izlenimlerinin bir bütünü olarak tanımlamışlardır (Yaraşlı, 2007). Hosany vd (2006); destinasyon imajının bir veya birden fazla insanın bir yer ile ilgili algısı olarak tanımlanabileceğini ve bu algının bir kişinin o yerle ilgili inanç, görüş ve izlenimlerinin toplamından oluştuğunu belirtmişlerdir (Şahin ve Baloğlu, 2011).

Gunn (1988), destinasyon imajını 2 kavramla ele almıştır. Bunlardan birisi organik imaj, diğeri ise uyarılmış imajdır. Organik imaj; turistik ve ticari olmayan kaynaklardan elde edilen, tv, radyo, gazete, dergi gibi yazılı ve görsel medya araçları, eğitim, arkadaş ve aile görüşlerinden oluşan gerçek ziyaretçilerden elde edilen bilgilerle oluşan imajdır. Uyarılmış imaj ise organik imajı değiştirme etkisi olan, müşterilerin ticari bilgi kaynaklarını kullanarak geliştirdikleri ve ortaya çıkan imajdır (Murphy, 2000).

Kotler vd (1993) bir destinasyonun turistler gözündeki imajının 4 farklı şekilde olabileceğini belirtmişlerdir. Bunlar; olumlu ve etkileyici, zayıf (çok iyi bilinmeyen destinasyonlar), karışık (imaj hem olumlu hem olumsuz bileşenlerden oluşabilir) veya çelişkili (destinasyonun belirli bir grup üzerinde imajı olumluysen başka bir topluluk üzerinde olumsuz olması) olmasıdır (Kim ve Lee, 2015).

Bir destinasyonu ziyaret edenler için imaja olumlu veya olumsuz etki edecek birçok unsur bulunmaktadır. Bölgede edinilen deneyimler, konaklama yapılan işletmeler, alınan ürün ve hizmetler, ulaşım ihtiyaçlarının giderilme durumu, yerel halkın ve turizm çalışanlarının tutumları, fiyatlar, eğlence olanakları, yeme içme hizmetleri bunlardan öne çıkanlardır (Akyurt ve Atay, 2009).

İmajın bir destinasyonun başarısındaki rolü büyüktür. Başarıdan kast edilen destinasyonun turistler tarafından tercih edilme durumudur. Sahip olunan olumlu imaj, potansiyel ziyaretçilerin seçim süreçlerini etkilerken; memnuniyet, tekrar gelme isteği ve başkalarına tavsiye gibi ziyaret sonrası davranışlarını da etkilemektedir (Song ve Hsu, 2013). Bir destinasyonla ilgili olumlu imaj, potansiyel turisti destinasyonu tercih etmeye yöneltirken, olumsuz imaj ise karar verme aşamasındaki turistin tercihinden vazgeçmesine neden olabilmektedir. Turistik hizmetlerin soyut olması zihinsel canlandırmaları önemli kılmakta dolayısıyla zihinsel olgu olan imajın önemi daha da artmaktadır (Pekyaman, 2008). Olumsuz bir imajı olumluya çevirmek ise oldukça zordur. Bu yüzden bir destinasyon için imaj eksikliğinin, imajın kötü olmasından daha iyi bir durum olduğu kabul edilebilir (Üner vd, 2006).

Destinasyon imajı sabit veya kalıcı da değildir. İmaj zaman içerisinde değişen turist tutum ve davranışlarına veya destinasyon çevresindeki bir takım değişikliklere göre farklılaşabilir. Seyahat öncesi ve seyahat sonrasında imajda farklılıklar ortaya çıkabildiği gibi bir destinasyona ilk kez seyahat edecek turistlerin imaj algıları ile daha önce gidenlerin algıları arasında farklılıkların olması da muhtemeldir. Turistlerin destinasyonla ilgili bilgileri ve motivasyonları da farklı olacaktır. Daha önce seyahat edenler ilk zaman öğrendikleri bilgileri hatırlama eğiliminde olurken hiç ziyaret etmeyenler ise zihinlerinde farklı kaynaklardan edindikleri bilgiler ile oluşan beklentilerine cevap arayacaklardır.

Bir destinasyonu daha önce hiç ziyaret etmeyenlerin kimler olduğunu iyi anlamak gerekmektedir. Bu kişiler bir destinasyonu ileriki bir zaman diliminde ziyaret etme ihtimalleri olan, çeşitli sebeplerden dolayı şimdiye kadar ziyaret etmemiş veya herhangi bir sebepten dolayı ziyaret etmeyi tercih etmeyenlerden oluşmaktadır. Bir destinasyonu daha önce ziyaret etmeyen bir turistin aklında destinasyonun sağladığı zihinsel manzara veya deneyimle oluşan imaj oluşmaz. Bu kişilerde ancak destinasyonla ilgili reklam veya duyumlarla bir imaj belirebilir.

Sussman ve Urel (1999); destinasyon pazarlamacılarının müşteri memnuniyeti sağlayabilmek için seyahat öncesi destinasyon imajı ile seyahat sonrası destinasyon imajı arasındaki ilişkiyi iyi anlamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Jaxi ve Hwang (2011) ziyaret öncesi ve ziyaret sonrası destinasyon imajını karşılaştırdıkları çalışmalarında Zanzbar Adası'nı ziyaret edenlerin adayla ilgili henüz ziyaret etmemiş ancak ziyaret etmeyi düşünenlere göre daha olumlu imaja sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Choi vd. (2011) yaptıkları çalışmada Kore'nin algılanan imajında ziyaretçiler ve ziyaret etmeyenler arasında farklılık olduğunu belirtmişlerdir. Turistlerin destinasyonla ilgili bilgileri ve motivasyonları da farklı olacaktır. Daha önce seyahat edenler ilk zaman öğrendikleri bilgileri hatırlama eğiliminde olurken hiç ziyaret etmeyenler ise zihinlerinde farklı kaynaklardan edindikleri bilgiler ile oluşan beklentilerine cevap arayacaklardır.

Destinasyonların potansiyel ziyaretçileri etkileyecek imaja sahip olmaları oldukça önemlidir. Özellikle birbirleriyle rekabet halinde olan destinasyonların rakipleriyle olan farklılıklarını ön plana çıkartması gerekmektedir (Şahin ve Baloğlu, 2011). Bunun için de turistlerin zihinlerindeki imajın doğru bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir.

Cherif vd.(2014) yaptıkları çalışmada kişilerin daha önce ziyaret etmedikleri destinasyonlarla ilgili zihinlerinde imajın belirmesinde daha önce ziyaret ettikleri yerlerle yaptıkları karşılaştırmaların etkisinden

bahsetmişlerdir. Ayrıca çalışmada ikincil yani başkalarından öğrenilen deneyimlerin imaj oluşumuna etki ettiği vurgulanmıştır.

Demirel (2014) yaptığı çalışmada güçlü bir destinasyon imajının destinasyonların her açıdan gelişmelerine, kalkınmalarına katkı sağlayacak destekleyici bir unsur olarak görülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Fırat ve Kömürcüoğlu (2015) destinasyon imajının insanların zihinlerinde oluşturdukları inançlar, fikirler ve izlenimlerin bütünü olduğunu, farklı kaynaklardan elde edilen bilgi, deneyim ve gözlemlerin birleştiğinde imajın ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Bir destinasyonun ziyaret edilmeme sebebi destinasyonun bozuk veya eksik imajından kaynaklanabilir. Bu yüzden bu çalışmanın da amacında olduğu gibi hiç ziyaret etmeyenlerin destinasyon imajlarını öğrenmeye odaklanmak faydalı olacaktır.

2. ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE YÖNTEM

Bu çalışma, bir nicel araştırmadır. Betimsel tarama modeli takip edilerek yürütülmüştür. Betimsel tarama modeli, geniş bir popülasyona ait düşünceleri, eğilimleri ve tutumları ortaya koymayı amaçlayan bir nicel araştırma modelidir (Creswell, 2012).

Araştırma problemlerini yanıtlamak için araştırmacı tarafından bir anket geliştirilmiştir. Geliştirilen anket; katılımcıların demografik bilgilerini, turizm açısından Amasya'ya ilişkin algılarını, turizme ve Amasya'ya ilişkin görüşlerini elde etmeyi amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Anket maddeleri oluşturulurken kapsam geçerliliği açısından uzman görüşüne sunulmuştur. Madde havuzundan oluşturulan uzman görüşü alma formu turizm işletmeciliği alanında uzman akademisyenlerin incelemesine sunulmuştur. Uzmanların incelemesine sunulan maddelerden sorunlu, yetersiz, anlaşılması zor veya kapsam dışı olarak değerlendirilenler anketten çıkartılmış, eleştirilen maddeler ise düzeltilerek ankete son hali verilmiştir.

Anketin amacı, katılımcıların tarihi ve turistik zenginliklerini ön plana çıkararak yeni bir destinasyon olma yönünde ilerleyen Amasya'nın mevcut imajına ilişkin görüşlerini belirlemektir. Araştırma evrenini Amasya'yı şimdiye kadar hiç ziyaret etmemiş bireyler oluşturmaktadır. Ancak tüm bireylere ulaşılması mümkün olmadığından örnekleme yapılması zorunlu görülmüştür. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu yöntem doğrultusunda hedef örnekleme grubuna ulaşmak için kolay ulaşılabilir durumda olan bireyler çalışmaya dahil edilmiştir. Örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesi gerektiği göz önünde bulundurularak mümkün olduğunca farklı sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri olan bireylere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Toplam 1000 adet anket dağıtılmış ve bu anketlerden 844 adet geri dönüş alınmıştır. Hatalar içeren 37 anketin değerlendirme dışı tutulması sonucunda toplam 807 adet anket veri girişi için uygun görülmüştür. Anketler başta İstanbul, Ankara, Sakarya, Bolu gibi illerde çalışmaya yardımcı olmaya gönüllü kişiler tarafından yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Bununla birlikte daha fazla kişiye ulaşabilmek için anket formu "surveymonkey.com" web sitesi kullanılarak elektronik ortama taşınmış ve sosyal medya araçlarıyla duyurusu yapılarak katılım sağlanmıştır.

Anketlerden elde edilen verilerin analizinde ölçeklerden elde edilen verilerin analizinden farklı bir yaklaşımın takip edilmesi önerilmektedir. Boone ve Boone'ye (2012) göre, anket maddelerine verilen yanıtlar ordinal veri olarak kabul edilmektedir ve ilgili veriler üzerinde fark testleri yapılırken parametrik olmayan testlerin kullanılması önerilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada fark testleri yapılırken Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Uygulanan anketin güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile kontrol edilmiştir. Katılımcıların turizme ilişkin görüşlerini belirlemek için belirlenen maddelere ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0.82, Amasya'ya ilişkin düşüncelerinin belirlenmesi için yer alan maddelere ilişkin ise 0.73 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu güvenilirlik katsayıları anketin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bu çalışma Amasya'nın imajını öğrenmeye yönelik öncül bir çalışma olmakla birlikte bazı sınırlılıklara da sahiptir. Çalışma örnekleminin sınırlı kalması en önemli sınırlılık olarak görülmektedir. Ayrıca anketi katılımcılara uygulayacak gönüllülerin sadece İstanbul, Ankara, Sakarya ve Bolu illerinde bulunmaları dolayısıyla bu illerde anketlerin yüz yüze uygulanması diğer illerde ise internet aracılığıyla veri toplanmaya çalışılması bir diğer sınırlılıktır.

3. BULGULAR

Araştırma problemlerini yanıtlamak için gerçekleştirilen analizler sonucunda elde edilen bulgular alt başlıklar halinde verilmiştir.

3.1. Katılımcılar

Çalışmaya farklı demografik özelliklere sahip toplam 807 birey katılmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak katılımcılara ulaşılmıştır. Katılımcılar gönüllülük esasına dayalı olarak çalışmaya dahil olmuştur. Katılımcıların demografik özelliklerine ait veriler, Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların cinsiyet ve medeni durum açısından dengeli bir dağılıma sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcıların çoğunluğunun 21-50 yaş grubu arasında olduğu, üniversite düzeyine öğrenim gördüğü ve 3000 TL üstünde gelire sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Kategori	Alt Kategori	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	367	45,5
	Erkek	440	54,5
Medeni Durum	Evli	353	43,7
	Bekar	454	56,3
Yaş	20 yaş ve altı	24	3,0
	21-35 yaş	300	37,2
	26-50 yaş	171	21,2
	51-65 yaş	217	26,9
	66 yaş ve üstü	95	11,8
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	43	5,3
	Lise	160	19,8
	Üniversite (2 Yıllık)	152	18,8
	Üniversite (4 Yıllık)	387	48,0
	Lisansüstü	65	8,1
Gelir (Aylık-TL)	0-1500	112	13,9
	1501-3000	205	25,4
	3001-5000	193	23,9
	5001-7000	152	18,8
	7001-10000	101	12,5
	10001 ve üstü	44	5,5

3.2. Amasya ile Özdeşleştirilen Unsurlar

Katılımcılara yöneltilen “*Amasya denilince aklınıza gelen ilk üç şey nedir?*” sorusuna verdikleri yanıtlara ilişkin dağılım, Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun Amasya denilince akla gelen şeyler sorulduğunda birinci tercih olarak “*Amasya Elması*” nı göstermeleri dikkat çekicidir. Bununla birlikte “*Mumyalar*” ve “*Evliyalar Şehri*” unsurları, katılımcılar tarafından Amasya denilince akla gelen şeyler arasında en düşük düzeyde belirtilmektedir.

Tablo 2: Amasya Denilince Akla Gelen Unsurlara İlişkin Bulgular

Unsurlar	Birinci Tercih		İkinci Tercih		Üçüncü Tercih	
	f	%	f	%	f	%
Amasya Çöreği	29	3,6	44	5,5	41	5,1
Yeşilirmak	20	2,5	72	8,9	159	19,7
Özçekim Yapan Şehzade	12	1,5	35	4,3	39	4,8
Amasya Genelgesi	127	15,7	238	29,5	119	14,7
Şehzadeler	68	8,4	98	12,1	117	14,5
Ferhat ile Şirin	43	5,3	114	14,1	83	10,3
Amasya Elması	481	59,6	133	16,5	111	13,8
Mumyalar	8	1,0	4	0,5	6	0,7
Kral Kaya Mezarları	10	1,2	29	3,6	72	8,9
Evliyalar Şehri	9	1,1	40	5,0	60	7,4

3.3. Amasya'yı Ziyaret Etmeme Sebeplerine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların Amasya'yı şimdiye kadar ziyaret etmeme sebeplerine ilişkin sorulara verdikleri yanıtlara ilişkin bulgular Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3 incelendiğinde, katılımcıların Amasya'yı ziyaret etmemelerine ilişkin en güçlü sebep olarak "Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip değilim" maddesi olduğu ($X=4,18$), en zayıf sebebin ise "Amasya'ya yapacağım seyahat bana prestij katmaz" maddesi olduğu ($X=2,65$) belirlenmiştir.

Tablo 3: Amasya'yı Ziyaret Etmeme Sebeplerine İlişkin Bulgular

Maddeler	N	Ortalama	Standart Sapma
Ulaşımı kolay değil.	807	3,25	1,238
Turistik bir destinasyon olduğunu düşünmüyorum.	807	3,16	1,356
Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip değilim.	807	4,18	1,100
Benim için ilgi çekici bir destinasyon değil.	807	3,24	1,413
Popüler bir destinasyon değil.	807	3,62	1,297
Amasya'ya yapacağım seyahat bana prestij katmaz.	807	2,65	1,436

3.4. Son Bir Yıl İçerisinde Amasya ile İlgili Tanıtım Materyaline Rastlama Durumları

Katılımcıların son bir yıl içerisinde Amasya ile ilgili herhangi bir tanıtım materyaline rastlayıp rastlamadıklarına, rastladılar ise bilgi kaynaklarının ne olduğunu öğrenmeye ilişkin sorulara verdikleri yanıtların analiz edilmesiyle elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Son Bir Yıl İçerisinde Amasya ile İlgili Tanıtım Materyaline Rastlanmasına İlişkin Bulgular

Maddeler		Frekans	Yüzde (%)
Son 1 yıl içerisinde Amasya ile ilgili herhangi bir tanıtım materyaline rastladınız mı?	Evet	108	13,4
	Hayır	699	86,6
Cevap Evet İse Bilgi Kaynağı	Sosyal Medya	40	5,0
	Gazete	10	1,2
	İnternet	39	4,8
	TV	15	1,9
	Fuar	4	0,5

Elde edilen ilgili bulgular incelendiğinde, katılımcıların %86,6 gibi büyük bir çoğunluğunun son 1 yıl içerisinde Amasya ile ilgili bir tanıtım materyaline rastlamadıkları belirlenmiştir. Tanıtım materyaline rastlayan % 13,4'lük kısmın ise en önemli bilgi kaynaklarının sosyal medya ve internet olduğu tespit edilmiştir.

3.5. Tatilden Öncelikli Beklentilere İlişkin Görüşler

Katılımcıların tatilden öncelikli beklentilerine ilişkin görüşlerini yansıtan betimsel istatistik değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Tatilden Öncelikli Beklentilere İlişkin Bulgular

Maddeler	N	Frekans	Yüzde (%)
Yakın Çevreden Uzaklaşmak	807	109	13,5
Şehir stresinden Kurtulmak	807	93	11,5
Yeni yerler keşfetmek	807	409	50,7
Yeni lezzetler tatmak	807	9	1,1
Alışveriş yapmak	807	4	0,5
Yeni insanlar tanımak	807	49	6,1
Sadece dinlemek	807	134	16,6

Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun yeni yerler keşfetme isteğini tatilden öncelikli beklentileri arasında gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte alışveriş yapmak ve yeni lezzetler tatmak en düşük düzeyde belirtilen tatilden öncelikli beklentiler olarak göze çarpmaktadır.

3.6. Amasya'nın Ziyaret Edilmeme Sebepleri ile Tatilden Öncelikli Beklentileri Arasındaki İlişki

Katılımcıların Amasya'yı ziyaret etmeme sebepleri ile tatilden öncelikli beklentileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla parametrik olmayan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Amasya'yı Ziyaret Etmeme Sebepleri ile Tatilden Öncelikli Beklentiler Arasındaki İlişki

Maddeler	N	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	P
Ulaşımı kolay değil.	807	35,520	6	0,000
Turistik bir destinasyon olduğunu düşünmüyorum.	807	6,732		0,346
Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip değilim.	807	31,181		0,000
Benim için ilgi çekici bir destinasyon değil.	807	18,067		0,006
Popüler bir destinasyon değil.	807	23,655		0,001
Amasya'ya yapacağım seyahat bana prestij katmaz.	807	12,319		0,055

Tablo 6 incelendiğinde; “*ulaşımı kolay değil*” (Ki-Kare=35.520, $p<.001$), “*Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip değilim*” (Ki-Kare=31.181, $p<.001$), “*Benim için ilgi çekici bir destinasyon değil*” (Ki-Kare=18.067, $p<.01$) ve “*Popüler bir destinasyon değil*” (Ki-Kare=23.655, $p<.01$) sebeplerinin katılımcıların tatilden öncelikli beklentilerine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

3.7. Amasya'nın Ziyaret Edilmeme Sebepleri ile Karşılaştıkları Tanıtım Materyali İle Karşılaşma Durumu Arasındaki İlişki

Katılımcıların Amasya'yı ziyaret etmeme sebepleri ile Amasya ile ilgili tanıtım materyalleri ile karşılaşma durumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla parametrik olmayan Kruskal-Wallis testi yapılmıştır. Test sonuçları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Amasya'yı Ziyaret Etmeme Sebepleri ile Tanıtım Materyalleri ile Karşılaşma Durumları Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Maddeler	N	Ki-Kare Değeri	Serbestlik Derecesi	P
Ulaşımı kolay değil.	109	8,406	4	0,078
Turistik bir destinasyon olduğunu düşünmüyorum.	109	5,558		0,235
Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip değilim.	109	2,027		0,731
Benim için ilgi çekici bir destinasyon değil.	109	8,076		0,089
Popüler bir destinasyon değil.	109	15,385		0,004
Amasya'ya yapacağım seyahat bana prestij katmaz.	109	6,615		0,158

Tablo 7 incelendiğinde, “*Popüler bir destinasyon değil*” (Ki-Kare=15.385, $p<.01$) sebeplerinin katılımcıların tanıtım materyalleri ile karşılaşma durumlarına göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Diğer sebepler bağlamında anlamlı farklılığa ulaşılmamıştır.

3.8. Cinsiyete Göre Katılımcıların Turizme ve Amasya'ya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların cinsiyetlerine göre turizme ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. İlgili analiz sonuçları Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde, “*Tatil yeri belirlerken daha önce gitmediğim yerlere öncelik veririm*” ($z=-3.307$, $p<.01$), “*Tatile gittiğimde kısa süreli konaklamalarla farklı yerler görmeyi severim*” ($z=-1.974$, $p<.05$), “*Tatilden dönüşte hem kendime hem de yakınlarıma mutlaka hatıra eşyası satın alırım*” ($z=-4.017$, $p<.01$) ve “*Tatil yaptığım yerde sosyal medya aracılığı ile paylaşımda bulunurum*” ($z=-4.965$, $p<.01$) maddeleri için kadınların lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. “*Bağımlı (turlara katılarak rehber eşliğinde) seyahat etmeyi severim*” maddesi için ise erkekler lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($z=-2.429$, $p<.05$).

Ayrıca tabloda yer alan maddelere verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamanın “*Tatil için seçeceğim yer ile ilgili Tv, gazete, sosyal medya vb. ortamlarda yapılan tanıtımlar üzerimde olumlu bir izlenim bırakır*” ve “*Tatil yeri seçerken mutlaka internette düşündüğüm yer ile ilgili araştırma yaparım*” maddelerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 8: Turizme İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Değişimi

Maddeler	Cinsiyet	N	Ortalama	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Tatil için seçeceğim yer ile ilgili Tv, gazete, sosyal medya vb. ortamlarda yapılan tanıtımlar üzerimde olumlu bir izlenim bırakır.	Kadın	367	4,55	405,26	148803	80205	-0,19	0,85
	Erkek	440	4,51	402,78	177225			
Tatil yeri belirlerken daha önce gitmediğim yerlere öncelik veririm.	Kadın	367	4,46	430,71	158071	70937	-3,307	0,001
	Erkek	440	4,26	381,72	167957			
Bağımlı (turlara katılarak rehber eşliğinde) seyahat etmeyi severim.	Kadın	367	4,29	384,47	141100	73572	-2,429	0,015
	Erkek	440	4,41	420,29	184928			
Bağımsız seyahat etmeyi severim.	Kadın	367	4,27	395,57	145174	77646	-1,039	0,299
	Erkek	440	4,34	411,03	180854			
Tatile gittiğimde aynı yerde tatil sürem boyunca kalmayı severim.	Kadın	367	4,31	388,81	142695	75167	-1,894	0,058
	Erkek	440	4,42	416,67	183333			
Tatile gittiğimde kısa süreli konaklamalarla farklı yerler görmeyi severim.	Kadın	367	4,23	420,44	154302	74706	-1,974	0,048
	Erkek	440	4,09	390,29	171726			
Tatil için gideceğim yerin mutlaka konaklama için geniş seçeneklere sahip olması gerekmektedir.	Kadın	367	4,30	398,54	146263	78735	-0,673	0,501
	Erkek	440	4,31	408,56	179765			
Tatil yeri seçerken mutlaka internette düşündüğüm yer ile ilgili araştırma yaparım.	Kadın	367	4,62	415,50	152487	76521	-1,551	0,121
	Erkek	440	4,52	394,41	173541			
Tatilden dönüşte hem kendime hem de yakınlarıma mutlaka hatıra eşyası satın alırım.	Kadın	367	4,40	437,00	160378	68630	-4,017	0,000
	Erkek	440	4,08	376,48	165650			
Tatil yaptığım yerde sosyal medya aracılığı ile paylaşımında bulunurum.	Kadın	367	4,53	443,02	162587	66421	-4,965	0,000
	Erkek	440	4,13	371,46	163441			

Katılımcıların cinsiyetlerine göre Amasya'ya ilişkin görüşlerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. İlgili analiz sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9 incelendiğinde, “Amasya'nın güvenli bir destinasyon olduğunu düşünüyorum” maddesi için erkeklerin lehine ($z=-2,065$, $p<.05$), “Eğer Karadeniz'e seyahat edersem Amasya'ya uğramadan dönmek istemem” maddesi için kadınların lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($z=-3.737$, $p<.01$).

Tabloda yer alan maddelere verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamaların “Amasya hakkında olumlu bir imaja sahibim” ve “Tarihi zenginliği yüksek bir destinasyon olduğunu düşünüyorum” maddelerinde olduğu, en düşük ortalamaların ise “Amasya'nın yeterince tanıtıldığını düşünüyorum” maddesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Amasya'ya İlişkin Görüşlerin Cinsiyete Göre Değişimi

Maddeler	Cinsiyet	N	Ortalama	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Amasya hakkında olumlu bir imaja sahibim.	Kadın	367	4,20	388,76	142673,5	75145,5	-1,874	0,061
	Erkek	440	4,28	416,71	183354,5			
Amasya'nın güvenli bir destinasyon olduğunu düşünüyorum.	Kadın	367	3,94	386,52	141854,5	74326,5	-2,065	0,039
	Erkek	440	4,08	418,58	184173,5			
Amasya'da Camii, türbe, tarihi eser gibi bina ve yapıların çok sayıda olduğunu düşünüyorum.	Kadın	367	3,95	403,09	147932,5	80404,5	-0,107	0,915
	Erkek	440	3,97	404,76	178095,5			
Tarihi zenginliği yüksek bir destinasyon olduğunu düşünüyorum	Kadın	367	4,12	402,35	147661	80133	-0,196	0,844
	Erkek	440	4,15	405,38	178367			
Ulaşımı kolay bir destinasyon olduğunu düşünüyorum	Kadın	367	3,08	402,37	147671,5	80143,5	-0,185	0,853
	Erkek	440	3,09	405,36	178356,5			

Amasya'nın muhafazakâr bir yer olduğunu düşünüyorum.	Kadın	367	3,28	414,22	152020,5	76987,5	-1,164	0,244
	Erkek	440	3,16	395,47	174007,5			
Amasya'da konaklama tesisleri bulma konusunda sıkıntı yaşamayacağımı düşünüyorum.	Kadın	367	3,51	396,32	145448	77920	-0,891	0,373
	Erkek	440	3,59	410,41	180580			
Amasya'yı ziyaret etsem bile uzun süre konaklamayacağımı düşünüyorum.	Kadın	367	3,78	414,38	152077	76931	-1,201	0,230
	Erkek	440	3,69	395,34	173951			
Amasya'nın yeterince tanıtıldığını düşünüyorum.	Kadın	367	1,97	396,03	145344,5	77816,5	-0,946	0,344
	Erkek	440	2,06	410,64	180683,5			
Tatil planlarım arasında Amasya hiçbir zaman yer almaz	Kadın	367	3,45	397,34	145824,5	78296,5	-0,766	0,444
	Erkek	440	3,52	409,55	180203,5			
Önümüzdeki 3 yıl içerisinde Amasya'yı ziyaret etme planım var.	Kadın	367	3,32	411,5	151021	77987	-0,858	0,391
	Erkek	440	3,22	397,74	175007			
Amasya'yı sadece bir tur kapsamında günübirlik olarak ziyaret etmeyi düşünürüm.	Kadın	367	3,50	408,95	150085,5	78922,5	-0,568	0,570
	Erkek	440	3,45	399,87	175942,5			
Amasya'yı ziyaret eden tanıdıklarım var ve onlardan olumlu bilgiler aldım.	Kadın	367	3,47	412,59	151420,5	77587,5	-0,983	0,326
	Erkek	440	3,37	396,84	174607,5			
Eğer Karadeniz'e seyahat edersem Amasya'ya uğramadan dönmek istemem.	Kadın	367	3,80	436,47	160185,5	68822,5	-3,737	0,000
	Erkek	440	3,50	376,91	165842,5			
Amasya destinasyonunun farkındayım	Kadın	367	3,56	406,39	149144	79864	-0,274	0,784
	Erkek	440	3,51	402,01	176884			

4. SONUÇ

Yapılan literatür taraması destinasyonun turistlerin gözündeki var olan imajlarının, destinasyon seçimlerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Destinasyon imajı ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde birçok çalışma olmasına rağmen bu çalışma Amasya'yı daha önce hiç ziyaret etmeyenlerin gözünden destinasyon imajını ortaya çıkartmayı amaçlaması açısından önemli görülmektedir. Hazırlanan anket formu 807 katılımcıya yüz yüze ve elektronik ortamda uygulanmış ve bulgular elde edilmiştir. Çalışma sonuçlarının Amasya'nın turistik bir destinasyon olarak pazarlanması ve ziyaretçi sayısının artırılması için destinasyondaki tüm turizm paydaşlarına önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir.

Çalışmaya katılanların Amasya denilince akıllarına gelen ilk şeyin "Amasya Elması" (% 59,6) olduğu saptanmıştır. Bu sonuç; Amasya'nın insanların zihninde henüz turistik bir destinasyon olarak yer etmediği hatta tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bir yerleşim yeri olarak yer aldığını göstermektedir. Bilinirliği fazla olan Amasya elması imaj çalışmalarında kullanılabilir ancak insanları Amasya'ya seyahat etmeye yönlerecek unsurlara tanıtımda ağırlık verilmelidir.

Amasya'yı daha önce hiç ziyaret etmeyenlere uygulanan anketin sonuçlarına göre katılımcılar ziyaret etmemelerine en önemli gerekçe olarak Amasya hakkında yeterli bir bilgiye sahip olmamalarını göstermişlerdir. Bununla birlikte % 86,6 gibi büyük bir çoğunluğu da son bir yıl içerisinde Amasya ile ilgili herhangi bir tanıtım materyaline rastlamadıklarını belirtmişlerdir. Destinasyonların rekabet güçlerini artırmadaki en önemli aracın tanıtım faaliyetleri olduğu düşünüldüğünde Amasya'da turizm paydaşlarının bu konuda eksik kaldıkları söylenebilir.

Katılımcıların % 50,7'si tatilden öncelikli beklentilerinin yeni yerler keşfetme isteği olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum Amasya hakkında yeterli bilgi sahibi olmadıkları için ziyaret etmeyen katılımcıları çekmek için bir avantaja çevrilebilir. Oluşturulmak istenen imaj özellikleri temelinde yapılacak tanıtım, pazarlama ve markalama çalışmalarından çok hızlı ve verimli sonuçlar elde edilebilir.

Amasya'yı ziyaret etmeme sebebi olarak belirtilen; ulaşımın kolay olmaması, Amasya hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olunmaması, ilgi çekici bir destinasyon olarak görülmemesi ve popüler bir destinasyon olarak değerlendirilmemesinin katılımcıların tatilden öncelikli beklentilerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Tatilden öncelikli beklentisi yeni yerler keşfetmek olan potansiyel ziyaretçilerin ulaşımı kolay, hakkında fikir sahibi oldukları ve ilgi çekici yerlere gitmeye öncelik vermeleri oldukça doğal bir yaklaşımdır.

Cinsiyete göre katılımcıların turizme ilişkin görüşlerinde "Tatil yeri belirlerken daha önce gitmediğim yerlere öncelik veririm", "Tatile gittiğimde kısa süreli konaklamalarla farklı yerler görmeyi severim", "Tatilden dönüşte hem kendime hem de yakınlarıma mutlaka hatıra eşyası satın alırım" ve "Tatil yaptığım

yerde sosyal medya aracılığı ile paylaşımında bulunurum” maddeleri için kadınların lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamanın “Tatil için seçeceğim yer ile ilgili TV, gazete, sosyal medya vb. ortamlarda yapılan tanıtımlar üzerimde olumlu bir izlenim bırakır” ve “Tatil yeri seçerken mutlaka internette düşündüğüm yer ile ilgili araştırma yaparım” maddelerinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Amasya ile ilgili internet ve sosyal medyada yapılacak olan tanıtım faaliyetlerinin potansiyel ziyaretçileri etkileme ihtimalinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Özellikle de kadınların sosyal medyada sıklıkla takip ettikleri kişi veya sayfalarla yapılacak işbirlikleri vasıtasıyla gerçekleştirilecek tanıtım faaliyetleri çok daha etkili olacaktır.

Cinsiyete göre katılımcıların Amasya’ya ilişkin görüşlerinde “Amasya’nın güvenli bir destinasyon olduğunu düşünüyorum” maddesi için erkeklerin lehine, “Eğer Karadeniz’e seyahat edersem Amasya’ya uğramadan dönmek istemem” maddesi için kadınların lehine istatistiksel açıdan anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Erkeklerin genellikle belirlenen destinasyonlara yapılacak olan seyahatlerin organizasyonundan sorumlu oldukları düşünüldüğünde gidilecek yerin güvenlik ile ilgili unsurlarına dikkat ettikleri söylenebilir. Amasya’nın imaj çalışmalarında hem asayiş hem de sağlık açısından güvenilir bir destinasyon olduğuna vurgu yapmak avantaj sağlayabilir.

Katılımcıların Amasya ile ilgili görüşlerinin öğrenilmeye çalışıldığı maddelere verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde en yüksek ortalamaların “Amasya hakkında olumlu bir imaja sahibim” ve “Tarihi zenginliği yüksek bir destinasyon olduğunu düşünüyorum” maddelerinde olduğu, en düşük ortalamanın ise “Amasya’nın yeterince tanıtıldığını düşünüyorum” maddesinde olduğu tespit edilmiştir. Bu ve önceki tespitlerden Amasya’nın ziyaret edilmemesinin Amasya ile ilgili insanların kafasında yer alan olumsuz bir imajdan kaynaklanmadığı tam aksine olumlu düşüncelerin olduğu ancak yeterince tanıtılmadığı için fazla bilgi sahibi olunmamasından kaynaklandığı açıktır.

Turizm pazarlamasında başarı; sadece tek bir işletmenin, yerel yönetimlerin veya kişilerin tek başlarına sonuç elde edebilecekleri bir durum değildir. İçerisinde yerel halkın da olduğu tüm paydaşların katkısı gerekmektedir. Amasya ile ilgili yapılacak olan imaj çalışmalarının belirli bir plan dahilinde, akademisyenlerden teorik, sektör duayenlerinden ise pratik önerileri alınarak, karar alıcılar ile koordinasyon içerisinde yürütülmesi, sürekli kontrol edilmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

Sektöre Yönelik Öneriler

Amasya’ya gelecek ve memnun bir şekilde ikamet ettikleri yerlere dönecek olan turistlerin hem yakın çevrelerine hem de sosyal medya aracılığıyla daha fazla kişiye Amasya’yı tavsiye etmeleri ve henüz gelmemiş olanların gözünde olumlu imaj oluşumuna katkıda bulunmaları alacakları hizmetlerin kalitesi ve çeşitliliği ile ilişkilidir. Bu yüzden destinasyonda yer alan turizm işletmelerinin personel ve hizmet kalitesine önem vermeleri, olabilecek şikayetleri hızlı bir şekilde çözüme kavuşturmaları, turistlerin gerçek anlamda evlerinde hissetmelerini sağlayacak aktivitelere ağırlık vermeleri önerilmektedir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

Bu çalışma Amasya’yı hiç ziyaret etmeyenlere uygulanan bir anketin sonuçlarını içermektedir. Araştırmacılar gelecek çalışmalarda ziyaret edenler ile etmeyenlerin destinasyon imajlarını karşılaştırdıkları bir çalışma yapabilecekleri gibi Amasya ile benzer özelliklere sahip Türkiye’den veya Dünyadan başka bir destinasyonun imajı ile Amasya imajının karşılaştırıldığı bir çalışma yapabilirler.

KAYNAKÇA

- Akyurt, Hakan ve Lutfi Atay, (2009) "Destinasyonda İmaj Oluşturma Süreci", Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.
- Assaker, Guy, Vincenzo Esposito Vinzi ve O'Connor, Peter , (2011), "Examining the Effect of Novelty Seeking, Satisfaction and Destination Image on Tourists' Return Pattern :A Two Factor , Non Linear Latent Growth Model", *Tourism Management*, 32, s.890-901.
- Boone, H. N. ve Deborah Boone, (2012) "Analyzing Likert Data", *The Journal of Extension*, 50, 1-5.
- Ceylan, Seyhan, (2011) "Destinasyon Marka İmajı ve Pamukkale Yöresinde Bir Uygulama", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Yıl 4, Sayı 7.
- Cherifi, Barbara, Andrew Smith, Robert Maitland ve Nancy Stevenson, (2014) "Destination Image of Non Visitors", *Annals of Tourism Research* 49, s.190-202.
- Choi, Jeong Gil, Tamara Tkachenko ve Shomir Sil, (2011) " On the Destination Image of Korea by Russian Tourists", *Tourism Management*, 32, s. 193–194.
- Creswell, J. W., (2012) *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (4th ed.), Pearson, Boston.
- Demirel, Mustafa (2014), "Burdur Kent İmajı: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (10), s.230-241.
- Fırat, Aytakin ve Fatma Kömürçüoğlu, (2015), "Muğla Şehir Markası ve İmaj Algısı; Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13 (26), s.285-304.
- Gallarza, Martina, Irene Gil Saura ve Haydee Calderon Garcia, (2002), "Destination Image:Towards a Conceptual Framework", *Annals of Tourism Management*, 29(1), s.56-78.
- Hosany, S., Ekinci, Y. ve M.Uysal (2006) "Destination Image and Destination Personality: An Application of Branding Theories to Tourism Places", *Journal of Business Research*, 59(5), s.638–642.
- Jani, Dev ve Yeong-Hyeon Hwang, (2011) "User-generated Destination Image Through Weblogs: A Comparison of Pre-and Post-visit Images", *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 16: 3, s. 339-356.
- Kavacık, Mustafa, Saadet Zafer ve Mehmet Emin İnal, (2012) "Turizmde Destinasyon Markalaması: Alanya Örneği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, s. 169-192.
- Ketter, Eran, (2016), "Destination Image Restoration on Facebook: The Case Study of Nepal's Gurkha Earthquake", *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 8, s.66-72.
- Kim, Hong-Bumm ve Sanggun Lee, (2015) "Impacts of City Personality and Image on Revisit Intention", *International Journal of Tourism Cities*, 1(1), s.50-69.
- Murphy, Laurie, (2000) "Australia's Image as a Holiday Destination- Perceptions of Backpacker Visitors", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 8:3, s. 21-45.
- O'Leary, Sinead ve Jim Deegan, (2005), "Ireland's Image as a Tourism Destination in France: Attribute Importance and Performance", *Journal of Tourism Research*, 43(3), s.247-256
- Pekyaman, Asuman, (2008) "Turistik Satın Alma Davranışında Destinasyon İmajının Rolü Afyonkarahisar Bölgesinde Bir Araştırma", *Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.*
- Song, Hanqun ve Cathy H. C. Hsu, (2013) "The Image of Taiwan as a Travel Destination: Perspectives From Mainland China", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30:3, s.253-271.
- Şahin, Şafak ve Seyhmus Baloglu, (2011) "Brand Personality and Destination Image of Istanbul", *Anatolia*, 22 (1), s. 69-88.
- Yamaç, Zeynep ve Burhanettin Zengin, (2015) "Sakarya Destinasyonunun İmaj Algısına Yönelik Bir Çalışma", *İşletme Bilimi Dergisi*, Cilt:3 Sayı:2.
- Yaraşlı, Göker Yarkın, (2007) "Destinasyon İmajı ve Trabzon Yöresine Dönük Bir Çalışma", *Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Zhang, Hongmei; Fu, Xiaoxiao; Cai, Liping A.; Lu, Lin, (2014) "Destination Image and Tourist Loyalty: A Meta-Analysis", *Tourism Management*, 40, s.213-223.
- <https://www.oka.org.tr/Documents/86AMASYA%20MARKA%20KENT%20STRATEJIK%20KALKINMA%20PLANI.pdf>, erişim tarihi: 27.11.2019

Alternatif Bir İletişim Aracı Olarak YouTube: 2019 Yerel Seçimlerinde Sokak Röportajları Yapan Siteler Üzerine Bir İnceleme

YouTube as an Alternative Communication Tool: A Review on Sites Conducting Street Interviews in the 2019 Local Elections

Adalet GÖRGÜLÜ AYDOĞDU*
Erol İLHAN**

ÖZ

Sosyal medya sunduğu içerik paylaşma olanağıyla kullanıcılarına adeta bir muhabir olma imkânı tanıdığı gibi geleneksel medya kuruluşlarında kendilerine yer bulamayan sıradan insanların da görüşlerini aktarabildiği bir platform olma özelliği taşımaktadır. Sosyal medya bu yönüyle daha demokratik bir ortam görünümünü sunmaktadır. Bu çalışma 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde YouTube'da halkın görüşlerine yer vererek seçim anketleri yapan siteleri ve bunların içeriklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma seçimlere yönelik sokak röportajlarının yapıldığı İstanbul Times, Halk Ekranı ve Hibo Medya YouTube kanalları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada söz konusu YouTube kanallarında, 1 Aralık 2018 ve 31 Mart 2019 tarihleri arasında yerel seçimlere yönelik yayınlanan videoların içerik analizi yapılmıştır. Çalışma sonucunda YouTube'daki içeriklerde farklı bölgelerden, farklı görüşten bireylerin görüşlerine yer verildiği görülmüştür. Ayrıca incelenen kanallarda birçok içeriğin paylaşıldığı ve bu içeriklerin ciddi izlenme rakamlarına ulaştığı saptanmıştır. İçerikler önemli beğenme/beğenmeme rakamlarına ulaştığı gibi içeriklerle ilgili birçok yorum da yapılmıştır. Bu yorumlarda bir yandan içerikler değerlendirilirken bir yandan da görüş ve kanaatler ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada YouTube'un sıradan insanları görünür hale getirdiği ve bu yönüyle geleneksel medya kuruluşlarına ciddi bir alternatif oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Siyasal Katılım, Yerel Seçim, Kamuoyu, Sosyal Medya, YouTube

ABSTRACT

Social media enables its users to be a kind of a reporter with the opportunity to share content, as well as being a platform where ordinary people who cannot find a place in traditional media organizations can share their opinions. Social media offers a more democratic environment in this aspect. This study aims to examine the sites conducting election surveys and their contents by including public opinions on YouTube in the local elections of March 31, 2019. The study is limited to İstanbul Times, Halk Ekranı and Hibo Media YouTube channels, where street interviews for elections are held. Content analysis of the videos published on these YouTube channels for local elections between December 1, 2018 and March 31, 2019 was carried out. As a result of the study, it was seen that the content on YouTube included the opinions of many ordinary people from different regions and opinions. In addition, it was determined that many contents were shared in the channels examined and that these contents reached serious ratings. Whereas the content reached important numbers of likes / dislikes, there were also many comments on the contents. In these comments, while evaluating the contents, opinions and beliefs are expressed. Therefore, in this study, it is concluded that YouTube makes ordinary people visible and is a serious alternative media for traditional media organizations.

KEYWORDS

Political Participation, Local Election, Public Opinion, Social Media, YouTube

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
12.02.2020	27.05.2020
Atf	Görgülü Aydoğdu, A. ve İlhan, E. (2020). Alternatif Bir İletişim Aracı Olarak YouTube: 2019 Yerel Seçimlerinde Sokak Röportajları Yapan Siteler Üzerine Bir İnceleme. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 433-442.

* Öğr. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, adalet.gorgulu@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6278-7214

** Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, erol.ilhan@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9736-485X

GİRİŞ

Kullanımı ve etkinliği her geçen gün artan sosyal medya, bireylerin internet üzerinden birbirleriyle bağlantı kurduğu ve paylaşımında bulunduğu yeni bir iletişim ortamı olarak önem kazanmaktadır. Her ne kadar geleneksel medyanın yaşam döngüsü devam etse de sosyal medya geleneksel medyaya yüklenen birçok görevi de üstlenerek hızla genişleyen bir etki alanı yaratmaktadır. İnsanların zamanının çoğunu sosyal medyada geçirmeye başlamaları ve kullanıcı sayısının artması bu gelişmelerin bir sonucu olarak ifade edilebilir.

Ocak 2019'da yayınlanan "Digital in 2019 Global Overview" adlı rapora göre yaklaşık 7.68 milyar olan dünya nüfusunun 4.4 milyarı (%57) internet, 3.5 milyarı (%45) ise aktif olarak sosyal medya kullanıcıdır. Rapora göre, Türkiye'de nüfusun %72'sini oluşturan 59.36 milyon kişi internet, nüfusun %63'ünü oluşturan 52 milyon kişi ise sosyal medya kullanmaktadır. Raporda, Türkiye'de günlük ortalama sosyal medya kullanım süresi 2 saat 46 dakika olarak ifade edilmiştir. Özellikle hızlı olması, ulaşılabilirliği, maliyetinin az olması ve interaktif yapısı sosyal medya kullanımının artmasında en önemli etkenlerdir. Bireyler sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelerle bilgi paylaşımı yapabilmekte, tartışma ortamı yaratabilmekte, yeni fikirler ortaya koyabilmektedir. Hatta sosyal medyada tartışılan bir konu gündem yaratabilmekte, küresel ölçekte toplumsal bir hareket haline gelebilmektedir.

Diğer yandan vatandaşların siyasal katılımına olanak sağlayan sosyal medya etkileşimsellik özelliği ile siyasetçiler ve seçmen arasında iletişimi de sağlamaktadır. Özellikle seçim dönemlerinde seçmenlere ulaşabilmek noktasında siyasetçiler sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanırken, vatandaşların da bu süreçte sosyal medyada varlıkları ve görünürlükleri önem kazanmaktadır. Örneğin Youtube'un Worldview adlı kanalında dünya çapında tanınan bir lider ya da ünlüye kullanıcılar tarafından sorular sorulmaktadır. Kullanıcılar tarafından oylanan sorular ve en çok oyu alan sorular bir gazeteci tarafından konuya yöneltilmektedir. Bu kanal ile soruları cevaplayan isimler arasında Eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ABD Eski Başkanı Obama, AB Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso ve İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu gibi isimler bulunmaktadır (Çıldan vd. 2012: 3).

Sosyal medya sıradan vatandaşlara kendi içeriklerini oluşturma, bu mesajları çevrimiçi yayma ve diğer kullanıcılar tarafından oluşturulan içerik hakkında yorum yapma fırsatı vermektedir. Örneğin öncelikle bir video paylaşım sitesi olan YouTube, kullanıcılara izlemiş oldukları video/içerik hakkında ilgili sayfa üzerinde yorum yapma-düşüncelerini aktarma olanağı da sunmaktadır. Bu açıdan YouTube, Facebook ve benzeri sitelerden farklıdır. Facebook gibi siteler daha metinsel olmakla birlikte doğrudan kişilerarası ve sosyal bağlantılar için tasarlanmıştır. Her biri farklı özelliklere sahip olan sosyal medya siteleri arasındaki en önemli benzerlik geleneksel medyaya kıyasla kullanıcı merkezli olmalarıdır. Bu nedenle sosyal medya, önceden yapılması mümkün olmayan seçim kampanyaları ve siyasi etkileşim biçimlerine imkân vermektedir (Hanson vd., 2010: 585)

Çalışma, liberal medya kuramının bir uzantısı olarak geliştirilen katılımcı demokratik medya kuramı temel alınarak şekillendirilmiştir. McQuail (1994: 133) bu kuramın merkezileşen ve bürokratikleşen kamusal yayıncılık anlayışına karşı bir tepki olarak geliştirildiğini belirtmektedir. Halkın katılımının mümkün olduğunca yüksek bir orana ulaşmasına önem veren (Demir, 2010: 606) demokratik-katılım kuramının en önemli özelliği politik toplumda aktif hale gelen bireylerin ihtiyaç, ilgi ve arzularını merkeze almasıdır (McQuail, 1994: 134).

Demokratik katılım vatandaşlara yönetimde söz hakkı tanıyan, ilgili taraflara karşılıklı görüşme ve tartışma imkânı veren ve bu amaçla gereksinim duyulan doğru bilgiyi edinmeye açık katılım biçimi olarak tanımlanmaktadır (Yaman, 2017:138). Dolayısıyla katılımcı demokrasi sadece yöneten ve yönetilenlerin değil aynı zamanda bütün vatandaşların aktif katılımıyla sağlanacak bir demokratik kültürün oluşmasını sağlamaktır (Göymen 1999: 72). Bu bağlamda günümüzde bunu en iyi sağlayan araçların ise sosyal medya platformları olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışma 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde YouTube'da halkın görüşlerine yer vererek seçim röportajları yapan siteleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle sosyal medya, demokrasi ve siyasal katılım kavramları açıklanarak bu kavramların önemine değinilmiştir. Daha sonra siyasal seçim röportajları yapan üç YouTube kanalı (Hibo Medya, İstanbulTimes ve Halk Ekranı) incelenerek, içerik analizine tabi tutulmuştur. Sonuç kısmında ise yapılan analizler ve bulgular değerlendirilmiştir.

1. SOSYAL MEDYA KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Başlangıçta askeri amaçlı bir proje olarak tasarlanan İnternet, günümüzde küresel çapta hemen her alanda önemini artırmaktadır. Web'in ilk uygulaması sadece okunan ya da salt okunur (read-only) olarak kabul edilebilecek Web 1.0 ile ifade edilmekteydi. Diğer bir deyişle, Web 1.0'da bilgi aramamıza ve okumamıza izin veren, geri bildirim olmadığı tek yönlü bir iletişim süreci hakimdi (Naik ve Shivalingaiyah, 2008:500).

Kullanıcının aktif bir şekilde üretime dahil edilmesi ve etkileşim imkanı ise ancak Web 2.0 dönemi ile mümkün olurken, bu dönem aynı zamanda pek çok değişim ve uygulamayı da beraberinde getirmiştir. “Web 2.0 ilk olarak 2004’te yazılım geliştiricilerinin ve son kullanıcıların World Wide Web’den (WWW) yararlanmaya başladıkları yeni bir biçimi betimlemek için kullanılmıştır; yani içerik ve uygulamaların artık bireyler tarafından oluşturulmadığı ve yayınlanmadığı bunun yerine bu uygulamaları ve içerikleri tüm kullanıcıların katılımcı ve ortaklaşa bir biçimde sürekli olarak değiştirdiği bir platform olarak ortaya çıkmıştır” (Kaplan & Haenlein, 2010: 355).

Cooke ve Buckley (2008: 274), medya devrimi olarak nitelendirdiği Web 2.0 teknolojisiyle profesyonel ve amatör içerik arasındaki ayrımın bulanıklaşmaya başladığını belirterek, içerik etrafında gelişen sosyal etkileşimlerin, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin önemini anlamakta anahtar bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Web 2.0 teknolojisinin getirdiği yeniliklerden biri de sosyal medyanın doğuşuna zemin hazırlamış olmasıdır. Sosyal medya; iletişim ortamlarını kullanarak bilgi, bilgi ve fikirleri paylaşmak için çevrimiçi olarak toplanan kişilerin ve toplulukların arasındaki etkinlikler, uygulamalar ve davranışlar (Safko&Brake, 2009: 6), sınırları belli olan bir sistem içerisinde bireylerin kamuya açık veya yarı açık profil oluşturabildiği, bağlantıda buldukları diğer kullanıcıların listesini düzenleyerek, bu kullanıcılarla iletişime geçtiği web tabanlı hizmetler bütünü (Boyd&Ellison, 2008: 211), geleneksel kurum ve kuruluşların çerçevesi dışında insanların birbirleriyle işbirliği yapma ve kolektif eylemler gerçekleştirme kabiliyetlerini artıran araçlar (Shirky, 2008: 20,21), ortak ilgi alanı olan insanların düşüncelerini, yorumlarını ve fikirlerini paylaştıkları çevrim içi yerler (Weber, 2009: 4), Web 2.0’nin ideolojik ve teknolojik temellerine dayanan kullanıcı tabanlı içeriğin oluşturulmasına ve değiştirilmesine imkan tanıyan İnternet tabanlı uygulamalardan biri (Kaplan & Haenlein, 2010: 61) olarak tanımlanmaktadır.

1997 yılında SixDegrees.com ile temelleri atılan sosyal paylaşım siteleri bugün çok farklı amaçlara yönelik gelişerek devam etmektedir. 2000 yılında kapanan SixDegrees.com’un ardından 2001 yılında Ryze, 2002 yılında Friendster, 2003’te LinkedIn, MySpace, 2004 yılında Flickr, Facebook (sadece Harvard), 2005’de YouTube, 2006’da ise Twitter ve Facebook (herkese) hizmet vermeye başlamıştır (Boyd& Ellison, 2007, 212-214). Bireylerin sosyal medya kullanım amaçları kişiden kişiye değişmekle birlikte farklı kullanımlar farklı doyumlara neden olabilmektedir. Sosyal medya kimileri için sosyalleşmeden kaçtığı, yalnız kaldığı, üretici değil daha çok tüketici olduğu bir ortam iken, kimileri için ise sosyalleşmek, takdir ve takip edilmek isteğinin gerçekleştiği bir platform şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Hazar, 2011: 153).

Gürkan’ın da (2012: 97) belirttiği gibi, sosyal medya bilgi ve haber aktarımı niteliğinden dolayı kitle iletişim aracıdır, yani medyaya dâhildir. Bireyler artık geleneksel medya tarafından kendilerine tek taraflı sunulan içeriği tüketmekle yetinmemekte, kendi özgün içeriklerini yaratıp paylaşabilmektedir. Bu yönüyle sosyal medya geleneksel medya araçlarının egemen yapısını kırmakla birlikte, geleneksel medya araçları için de bir haber kaynağı haline gelmiştir (Aktan, 2017: 2). Diğer yandan kullanıcılarına her an, her yerde iletişim içinde olma imkânı sunan sosyal medya avantajlarının yanı sıra dezavantajlarıyla da tartışılmaya devam etmektedir. Özellikle son yıllarda hızla artan kullanıcı sayısı sosyal medyada bilgi kirliliği, gözetim, güvenilirlik, bağımlılık, asosyalleşme gibi kavramların da sorgulanmasını beraberinde getirmiştir.

2. SOSYAL MEDYA, DEMOKRASİ VE SİYASAL KATILIM

Tarihsel açıdan uzun bir geçmişe dayanan demokrasi kavramı günümüzde de hala tartışılmakta ve ideal demokrasinin belirlenmesi için yeni ilkeler ortaya konulmaktadır. Demokrasi en yalın tanımıyla “halkın kendi kendini yönetmesi” olarak tanımlanabilir. “Toplum için bağlayıcı kuralların ve politikaların halkın denetimi altında belirlendiği bir karar alma şekli” (Beetham, 2007: 49) olarak ifade edilen demokrasi “çoğunluğun sesi ve önemli bir değer” (Hayek, 2005:41) olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle modern demokrasinin katılımın yanı sıra özgürlüklerin gelişimi ile de ilgili olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2000: 38). “Katılımcı demokrasi, temsili demokratik sistemi gerekli kılan tüm koşulları dikkate alan ve temsil sisteminin işletilmesine yardımcı olan mekanizmaları kabul eden bir anlayış içinde doğrudan demokrasi talebini mümkün olan en üst düzeyde dile getirme, var olan demokratik yapıları daha katılımcı bir sisteme olabildiğince yaklaştırma çabasıdır” (Yaman, 2017: 136).

Katılımcı demokrasinin güçlenebilmesi yöneten ve yöneticilerle kurulacak olan sağlıklı bir iletişime bağlıdır. Bu iletişimin sağlanmasında medya önemli rol oynamaktadır ve belli sorumlulukları bulunmaktadır. Örneğin medya kamununun “bilme hakkı”na hizmet etmeli, yurttaşlıkla ilgili konulara etkin katılım için destek olmalı ve anlamlı siyasal tercihler için seçenekler sunmalıdır (Gurevitch ve Blumler, 2014: 193). Kamu yararı olan hususlarda bilgi toplama ve bunu halka ulaştırma görevi olan medya aynı zamanda açık tartışmalar için

bir forum temin ederek, halkın görüşlerinin hükümete yansımaları sağlamış olur (Beetham ve Boyle, 1998: 12).

Günümüzde ise sosyal medya etkin bir siyasal katılım aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerde geleneksel medya seçim süreçlerinde önemli bir iletişim aracı olarak kullanılmaktayken, son zamanlarda anımsalılık, hızlılık ve daha geniş kitlelere ulaşabilmesi gibi özellikleri nedeniyle sosyal medya gerek siyasiler gerekse vatandaşlar tarafından vazgeçilmez hale gelmiştir. Özellikle seçim dönemlerinde siyasiler tarafından oldukça yoğun bir şekilde kullanılmasının yanı sıra vatandaşlar da sosyal medyada siyasal hayata yönelik görüş ve düşüncelerini ifade edebilmekte ya da diğer insanların düşünceleri hakkında fikir sahibi olabilmektedir. Politikacıların söz sahibi olduğu, vatandaşların dinlediği siyaset dönemi biterken, etkileşimli iletişime dayanan yeni bir siyasi anlayış ortaya çıkmıştır. Sosyal medyada bu değişimi gerçekleştiren en önemli güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Çıldan vd. 2012: 3).

Aktaş (2004: 178), İnternetin siyasal alana etkisini hususunda ‘mobilizasyon’ ve ‘pekiştirme’ olarak iki farklı görüş bulunduğunu belirtmektedir. Mobilizasyon kuramcılarının yaklaşımına göre İnternet ve diğer yeni iletişim teknolojilerinin kullanımı, yönetenlerle yönetilenler arasındaki mesafenin daralmasında yeni fırsatlar ortaya çıkartmakla birlikte doğrudan demokrasinin de kuvvetlenmesine yol açmaktadır. İnternete daha temkinli yaklaşan pekiştirme kuramcılarının göre ise internet sosyal eşitsizliklerin ve siyasal katılımın var olan örüntülerini kökten değiştirmese de güçlendirecektir. İnternet buna sahip olanlarla olmayanlar arasındaki katılım uçurumunu genişletmeye, mevcut durumu pekiştirmeye hizmet edecektir.

Sosyal ağlar ve siyasal katılım üzerine yapılan bir çalışmada (Macnamara vd., 2012) potansiyel olarak vatandaşlara daha fazla ses veren sosyal medyanın etkileşim özelliği, eleştirilme korkusu ve “kamusal iletişimi ve etkileşimi” kontrol etme arzusu nedeniyle tam ve yaygın olarak kullanılmadığı belirtilmektedir. Çalışmada, sosyal medyanın vatandaşların sesini ve demokratik katılımı önemli ölçüde artırması için etkili bir yol olabileceği ifade edilmektedir. Başka bir çalışmada (Warner vd., 2012) ise insanların siyasal katılımında bulunabilmesi ve siyasal tartışmalar yapabilmeleri için yeterince bilgi sahibi ve bilgilerini iletebilecek kapasitede olduklarına inandıklarında, sosyal medyayı kullanmaya daha yatkın oldukları ifade edilmektedir. Vromen, Xenos ve Loader da (2014) gençlerin sosyal medyayı siyasi iletişime nasıl entegre ettiğini inceledikleri çalışmalarında; sosyal medyada yapılan bilgi paylaşımı ve siyasi tartışmaların siyasal katılımın sürdürülmesinin önemli bir aracı olduğu belirtilmiştir.

Calenda ve Maijer (2009) tarafından yapılan çalışmada, İnternetin siyasal katılımı canlandırdığı ama “eski” den “yeni” politikaya geçişi tetiklemediği ifade edilmektedir. Dijital arenanın, mevcut arenalara (yüzyüze ve kitle iletişim araçları) önemli bir katkı sağladığı ve bu ortamlarla çeşitli şekillerde etkileşime girdiği belirtilen çalışmada, İnternetin geleneksel iletişim biçimlerine nazaran gençlerin siyasal katılımında önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bimber’in de ifade ettiği gibi (2003: 219) “Genç vatandaşların İnternet üzerinden siyasi bilgi edinme olasılığı yaşlılardan daha fazladır.” Xie ve Jaeger (2008), İnternet’in yaşlı yetişkinlerin siyasi katılımı üzerindeki etkisini çok farklı iki toplumda (Çin ve ABD) incelediği çalışmasında yaşlı yetişkinlerin siyasi katılım hakkındaki düşüncelerini çevrimiçi ortama kolayca uyarlayamadıklarını ifade etmiştir. Ona göre yaşlı yetişkinlerin uluslararası olarak, e-devlete ve diğer çevrimiçi siyasi katılım biçimlerine daha az dahil olması, hem yaşlı yetişkinler hem de toplumlar için olumsuz sonuçlar doğuracaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, 31 Mart 2019 yerel seçimlerine yönelik halkın görüşlerini içeren videolara yer veren YouTube kanallarının analizi yapılmıştır. Bu analiz yoluyla YouTube’un yerel seçim sürecinde alternatif bir iletişim aracı olarak nasıl bir rol oynadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla seçimlere yönelik sokak röportajları içeren videolara yer veren üç YouTube kanalı analiz edilmiş, ayrıca bu kanalların yöneticileriyle de görüşmeler yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır: YouTube alternatif bir iletişim aracı mıdır? YouTube kanallarının kamuoyu oluşturma ve yaratma işlevi var mıdır? YouTube’da yer alan seçimlere yönelik sokak röportajları yeterince ilgi görmüş müdür?

3.2. Çalışmanın Önemi

Bireyler tarafından YouTube’da kamuya açık bir şekilde paylaşılan içerikler birer medya içeriği dolayısıyla da haber niteliği taşımaktadır. Kişisel ya da tüzel kimliğe sahip olan YouTube kanalları, bireylere kendilerini ifade etme şansı ve iletişim olanağı tanırken, aynı zamanda kamuoyu yaratma ve oluşturma işlevini de yürütmektedirler. Geleneksel medyada yeterince yer bulamayan kitleler, alternatif bir medya olarak YouTube kanallarında seslerini duyurabilmektedirler.

YouTube ile ilgili alanda pek çok çalışma yapılmasına rağmen yerel seçimlerle ilgili halkın görüşlerinin aktarıldığı YouTube kanalları ile ilgili hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma, YouTube’da yerel/genel seçimlerle ilgili halkın görüşlerinin aktarıldığı videolara/içeriklere yer veren kanalları ve bu kanallardaki içerikleri inceleyen tek çalışma özelliği taşımaktadır.

3.3. Çalışmanın Varsayımları

Çalışmanın temel varsayımı, yerel seçimlere yönelik röportajların yapıldığı YouTube kanallarının kamuoyu oluşturma ve haber verme fonksiyonu bulunmaktadır. Diğer varsayımlar ise şöyle sıralanabilir: Geleneksel medyada yer bulamayan kullanıcılar, yerel seçimlere ve adaylara yönelik görüş ve düşüncelerini YouTube’da özgür bir şekilde ifade edebilmektedirler. Dolayısıyla YouTube geleneksel medyaya bir alternatif oluşturmaktadır.

3.4. Çalışmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışma YouTube’da 31 Mart yerel seçimlerine yönelik halkın görüşlerine başvuran üç YouTube kanalı Hibo Medya, İstanbul Times, Halk Ekranı ile sınırlandırılmıştır. Diğer YouTube kanalları çalışmanın kapsamı dışındadır. Aynı zamanda çalışma, 1 Aralık 2018 ve 31 Mart 2019 tarihleri arasındaki videoların incelenmesini kapsamaktadır. Çalışmada, yerel seçimlere yönelik videolar incelenmiş, diğer videolar incelemeye dâhil edilmemiştir.

3.5. Verileri Toplama Teknikleri ve Yöntem

Nitel ve nicel yöntemlerin kullanıldığı çalışmada; örnekleme dâhil edilen YouTube kanallarında yerel seçimler ile ilgili videolar incelenmiş ve kaynak kişilerle görüşülerek bilgi alınmış, onların düşüncelerine yer verilmiştir. YouTube kanalları; abone sayısı, görüntülenme sayısı, seçimlerle ilgili yayınlanan toplam video sayıları, videolarda ortalama kaç kişiye yer verildiği, yorum sayıları, videoların coğrafi konuma-cinsiyete ve yaşa göre izlenme durumları, videolara hangi araçlarla bağlanıldığı gibi konularda nicel içerik analizine tabi tutulmuştur. Diğer yandan kanal yöneticileriyle yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler yorumlanmıştır. Nitel araştırmalarda en sık kullanılan veri toplama tekniklerinden birinin de görüşme olduğu ifade edilebilir. Bunun nedeni “bireylerin verilerini, görüşlerini, deneyimlerini ve duygularını ortaya çıkarma yönünden oldukça güçlü olması ve iletişimin en yaygın biçimi olan konuşmayı temel almasıdır. Bu yönüyle yazmaya veya doldurmaya dayalı testler ya da anketlerde var olan sınırlılığı ve yapaylığı ortadan kaldırır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 127).

4. BULGULAR

Çalışmada, Hibo Medya, İstanbul Times ve Halk Ekranı Youtube kanallarında 31 Mart yerel seçimlerine yönelik yayınlanan videolar incelenmiştir. 1 Aralık 2018 ve 31 Mart 2019 tarihleri arasında söz konusu YouTube kanallarında yerel seçimlere yönelik halkın görüşlerine başvuran videoların içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Tablo1. YouTube kanallarının görüntülenme ve abone sayıları

	Toplam görüntülenme sayısı	Toplam abone sayısı
İstanbul Times	57.823.263	97.546
Hibo Medya	5.167.611	20.623
Halk Ekranı	39.242.381	174.080

(Bu veriler 22 Nisan 2019 tarihinde alınmıştır.)

Tablo 2. YouTube kanallarını görüntüleyenlerin yaş ve cinsiyet dağılımları

	Görüntüleyenlerin yaşı	Görüntüleyenlerin cinsiyeti
İstanbul Times	18-30	% 65 erkek, % 35 kadın
Hibo Medya	18-65	% 81.7 erkek, % 18.3 kadın
Halk Ekranı	25-34	%80 erkek, %20 kadın

4.1. İstanbul Times YouTube Kanalı

İstanbul Times YouTube Kanalı “Politik sokak röportajlarının ilk ve en çok izlenen video kanalı” sloganı ile 21 Kasım 2014 tarihinde YouTube’a katılmıştır. 97.546 abonesi olan kanal, 57.823.263 görüntülenme

sayısına sahiptir. Bu kanalı görüntüleyenler genellikle 18-30 yaş grubunda olup, görüntüleyenlerin %65'i erkek, %35'i ise kadındır.

Kanalın hakkında kısmında şu bilgiler yer almaktadır: “İstambultimes.tv internet haber portalının Youtube Özel Haber kanalıdır. Bu kanalda sadece İstanbul Times TV özel haber videoları ve röportajları yayınlanır.”

Kanalda 2000’in üzerinde video yayınlanmıştır. Bu videoların 1700’ü seçim anketleri ile ilgili iken, 31 Mart 2019 yerel seçimlerine yönelik toplam 220 video yayınlanmıştır. Videoların ortalama süresi 8 dakikadır.

Kanalın ilk videosu “Sokağın Nabızı: Bedelli Askerlik Çıksın mı?” başlıklı videosudur. 24 Kasım 2014 tarihinde yayınlanan video 1.979 görüntülenme ve 3 yorum sayısına sahiptir. Kanalın en popüler videosu 17 Mayıs 2018 tarihinde yayınlanan “Gençlere sorduk ’24 Haziran genel seçiminde kime oy vereceksiniz?” adlı videodur. 1.779.162 kez görüntülenen videoya 126 yorum yapılmıştır.

“Yarın yerel seçim olsa oyunuzu kime verirsiniz?” başlığı altında İstanbul’un ilçeleri gezilerek ilgili ilçe hakkında, o ilçede yaşayan vatandaşlarla yapılan sokak röportajlarına yer verilmektedir. Bu röportajlarda kararsız kalan, görüşünü açıklamak istemeyen seçmenlere de rastlanırken, görüşüne başvuru alanların çoğunun hangi partiye/adaya oy vereceğini açıkladığı görülmüştür. Hatta vatandaşların çoğu daha önceki seçimde/seçimlerde hangi partiye/adaya oy verdiklerini de ifade etmektedir. Kanal aynı zamanda muhabir ve kameraman isimlerini de videoların altına yazmaktadır.

İstanbul merkezli çalışan İstanbul Times kanalının, gazeteci ve sarı basın kartına sahip bir yöneticisi bulunmaktadır. İstanbul Times yöneticisi K2, bu kanalı açma nedenini şöyle açıklamaktadır: “Çünkü ulusal kanallar artık kategorize olduğu için, para kazanmak için, tanınmak için daha birçok neden var... Herkesin güç sahibi olanlar gibi düşünmediğini göstermek için vs.”

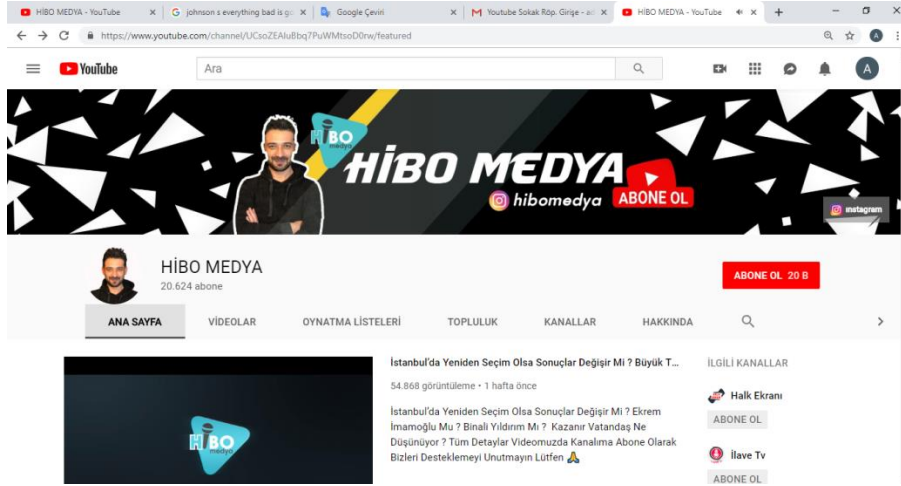
K2, seçim anketleri yapma fikrinin nasıl ortaya çıktığını “2014 yerel yönetim seçimleri için İstanbul’un 39 ilçesinde yaşayan seçmenler ne düşünüyor diyerek merak ettik, başladık ve böyle bir ihtiyaç olduğunu görünce bu konuya ağırlık verdik. Politik sokak röportajlarının ilk kanalı olduğumuz söylenebilir” diyerek ifade etmektedir.

K2, yerel seçim boyunca belediye başkan adaylarının ve sosyal medya ekiplerinin kendileriyle iletişim halinde olduğunu belirtmektedir. Röportajlar sırasında halktan genellikle olumlu tepkiler aldıklarından söz eden K2’nin görüşleri YouTube’un gelişmeleri takip etmek için de kullanılan bir mecra olduğunu gözler önüne sermektedir. Hatta K2’nin bu konuda televizyon/YouTube karşılaştırması yaptığı açıklaması şu şekildedir: “Genç nesil gelişmeleri televizyondan daha çok YouTube’dan takip ediyor. Siyasiler artık kampanyalarının en önemli mihenk taşı olarak bu mecraı görmek zorundadır.”

“Gücümüz özgürlüğümüzde” sözüyle YouTube’un özgür bir ortam sunduğuna vurgu yapan K2, videoları aynen yayınlamaya özen gösterdiklerini “küfür ve hakaret olmadığı sürece seçmenin fikri ve görüşü ne olursa olsun aynen yayınlamak en önemli özelliğimiz” sözleriyle vurgulamaktadır.

4.2. Hibo Medya YouTube Kanalı

Hibo Medya, 5 Ekim 2012 tarihinde kurulmuştur. 20.263 abonesi olan kanalın görüntülenme sayısı 5.167.611’dir. Görüntüleyenlerin çoğunluğu 18-65 yaş aralığında olup, görüntüleyenlerin %81,7’sini erkekler, %18,3’ünü ise kadınlar oluşturmaktadır. Bu kanalda yayınlanan videoların süresi ortalama 20 dakikadır.

Kanalın hakkında kısmında ise şunlar yazmaktadır: “Hibo Medya kanalında sokak röportajları, gündem, haber, eğlence, trol, sosyal deney, parodi, kısa film, seçim anketleri, kamera şakaları, tanıtım, siyaset, ekonomi, sanat, kültür gibi videolarla sizlerle olacağım. Her hafta sokaklarda halkımıza mikrofon uzatıp merak edilen birbirinden ilginç sorular soruyoruz. Hem eğlenceli sorular hem de gündemin ve Türkiye'nin nabzını tutmaya devam ediyoruz.”

Kanalın en popüler videosu “Yerel Seçim Anketi Ankara 2019 Vol II” başlıklı, 16 Aralık 2018’de yayınlanan videodur. Video 907.231 kez görüntülenmiştir ve 1.712 yorum yapılmıştır.

Kanal Topluluk kısmında zaman zaman seçimlere yönelik anketler gerçekleştirmektedir. Örneğin, seçimlerden önce (topluluk kısmı) “hangi adayı destekliyorsunuz? Mansur Yavaş ve Mehmet Özhasseki mi?” diye bir anket gerçekleştirmiştir. Ankette 7,1 B oy kullanılmıştır.

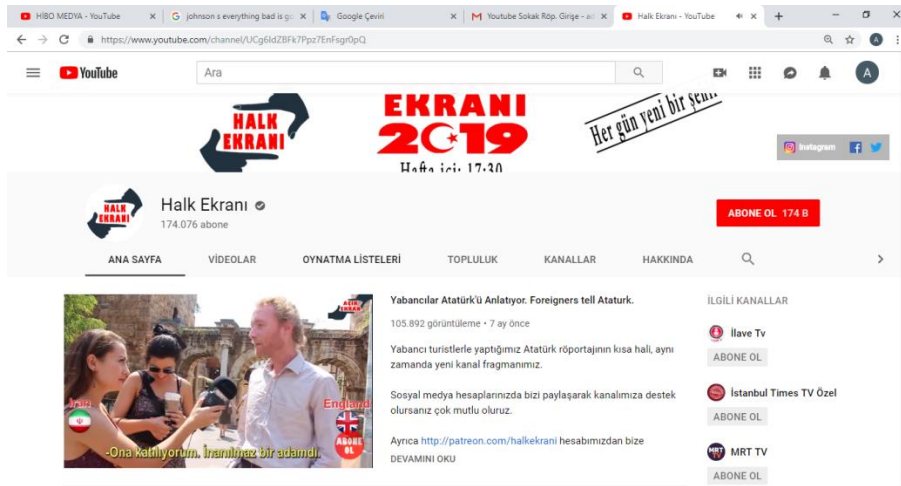
Hibo Medya YouTube kanalının sahibi K1 (Yaş, 39), mesleğinin elektronik ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Ankara’da yaşayan K1, neden böyle bir YouTube kanalı açma gereksinimi hissettiğini şöyle açıklamaktadır: “Televizyon ekranlarında halkın düşüncelerini, halkın durumunu doğrudan ekranlara taşıyan bir kanal göremedik. Bu fikir ile yola çıktık ve YouTube kanalımızı kurduk. Halkın nabzını, sokakların nabzını tutmaya karar verdik ve kararlıyız. Yolumuza bu şekilde devam edeceğiz.”

K1, YouTube’da seçim dönemlerinde yayınlanan videoların özellikle kararsız seçmen üzerinde çok etkili olduğunu belirtmektedir. Röportajlar sırasında zaman zaman tepki gördüklerini, hatta tehdit bile edildiklerini ifade eden K1, yaşadıkları bu durumu “Genelde ‘kimin için yapıyorsunuz’ gibi söylemler çok oluyor. Ayrıca karşıt görüşler arasında tartışma çıkabiliyor ve bazen tehdit bile alıyoruz” diyerek anlatmaktadır.

K1, gerek röportajları yaparken gerekse de hazırlanan içeriğin yayınlanması aşamasında içeriklere müdahale etmediklerini vurgulamaktadır. K1, röportajlarda yer verdikleri kişilerin görüşlerinin ne olduğuna ve neler anlatıldığına bakmadan içerikleri olduğu gibi yansıttıklarını belirtmektedir.

4.3. Halk Ekranı YouTube Kanalı

Halk Ekranı, 29 Mayıs 2018 tarihinde YouTube’a katılmıştır. Kanal 39.242.381 görüntülenme sayısına ve 174.080 aboneye sahiptir. Görüntüleyenlerin büyük bir çoğunluğunu 25-34 yaş grubunun oluşturduğu Halk Ekranı’nın kullanıcılarının %80’i erkek, %20’si kadınlardan oluşmaktadır.

İlk videosu 29 Mayıs 2018 tarihinde “Antalya’ya sorduk. 24 Haziran seçiminde kime oy vereceksiniz” başlıklı videodur. Video 311 bin 474 kez görüntülenme ve 2.277 yorum sayısına sahiptir. 18 Ocak 2019 tarihinde yayınlanan “Ak Parti İzmir’i alır mı? İzmir halkı ne diyor?” adlı video ise 2.239.091 izlenme oranıyla en popüler videolardan biri olmuştur. Videoya 18 bin 143 yorum yapılmıştır.

Toplam 220 videonun yayımlandığı kanalda bu videoların 35’i ise seçim röportajları ile ilgilidir. Yayınlanan videoların ortalama süresi 20 dakikadır.

Kanalın hakkında kısmında şu bilgilere yer verilmektedir. “Biz halkız ve sadece halkın yanındayız, halkın sesini duyurmaya çalışıyoruz. Yalakalıktan başka bir işe yaramayan medya patronlarına isyan ederek yola çıktık, medyada gösterilmeyeni göstermek için çalışıyoruz. Biz Açık Ekran olarak gündem, siyaset, ekonomi, eğitim, bilim, kültür ve sanata dair konuşmak isteyen herkese, her fikre açığız. En büyük özgürlüğümüz düşünce özgürlüğümüzdür.”

Kanal yöneticisi K3 (30), mesleğini gazetecilik olarak tanımlamaktadır. Antalya’da yaşayan K3, ülkede medyanın iktidar tarafından satın alınması ve bağımsız, tarafsız medyaya olan ihtiyaçtan dolayı YouTube kanalını kurmaya karar verdiğini belirtmektedir. K3, seçim röportajlarına ihtiyaç olduğunu fark etmeleri ve halkın seçimlerle ilgili düşüncelerinin merak edileceğini düşündükleri için bu fikrin ortaya çıktığını ifade etmektedir. K3 de, YouTube’da seçim dönemlerinde yayınlanan videoların etkili olduğunu düşünmektedir. Röportaj yaparken bir sorunla karşılaşmadıklarını ve olumlu tepkiler aldıklarını söyleyen K3 bu konudaki izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır: “Vatandaşın sesini duyurabildiği tek yer bağımsız YouTube kanalları olduğu için saygı ile yaklaşıyorlar genelde.”

K3, kanallarında seçim anketleri (röportajları) yayınlarken “tarafsızlığa, eşitliğe ve adillığe” dikkat ettiklerini vurgulamaktadır.

4.4. Seçimlere Yönelik Sokak Röportajları Yapan Kanalların İncelenmesi

İstanbul Times ve Halk Ekranı’na kullanıcıların %75’i, Hibo Medyaya ise kullanıcıların %64,3’ü cep telefonu ile ulaşmaktadır. Diğer kullanıcılar ise, sırasıyla bilgisayar, TV, tablet ve oyun konsolundan faydalanmaktadır.

Coğrafi konum itibariyle bakıldığında başta Türkiye olmak üzere Almanya, ABD ve tüm dünya ülkelerinden söz konusu YouTube kanalları izlenmektedir.

Araştırma kapsamında İstanbul Times, Hibo Medya ve Halk Ekranı adlı YouTube kanallarında 31 Mart Yerel Seçimleri kapsamında hazırlanan videoların tümü incelenmiştir. Bu kapsamda yerel seçimlerle ilgili video paylaşımlarının başladığı Aralık 2018 ile seçimlerin yapıldığı 31 Mart tarihi arasında 178’i İstanbul Times, 69’u Hibo Medya ve 58’i Halk Ekranı olmak üzere toplam 305 video incelenmiştir. İstanbul Times’ın yayınladığı videoların toplam süresi 20 saat 26 dakika 43 saniye, Hibo Medya’nın 12 saat 13 dakika 49 saniye ve Halk Ekranı’nın ise 16 saat 20 dakika olup, bu üç kanalın yerel seçimler kapsamında yayınladığı videoların toplam süresi 49 saat 32 saniyedir.

İstanbul Times 3 bin 282, Hibo Medya 991 ve Halk Ekranı bin 901 kişinin yerel seçimlerle ilgili görüşüne yer vermiştir. Bu kapsamda bir kişi İstanbul Times’da ortalama 22 saniye, Hibo Medya’da 44 saniye ve Halk Ekranı’nda 31 saniye görüş açıklama olanağı bulmuştur.

İncelenen 305 video toplam 30 milyon 893 bin 653 izlenme sayısına ulaşmıştır. En çok izlenme sayısı Halk Ekranı’ndaki videolara aittir. Halk Ekranı’nın 58 videosu toplam 17 milyon 772 bin 710 izlenme oranına ulaşırken, İstanbul Times’ın 178 videosu 8 milyon 326 bin 366 ve Hibo Medya’nın 69 videosu 4 milyon 794 bin 577 izlenme oranına ulaşmıştır.

305 video toplam 286 bin 865 beğeni alırken, bu beğenilerin 179 bin 818’i Halk Ekranı’na, 47 bin 206’sı Hibo Medya’ya, 59 bin 841’i ise İstanbul Times’a aittir. İlgili videoların beğenmeme sayısı ise 38 bin 167’dir. Bu sayının 21 bin 714’ü Halk Ekranı, 10 bin 593’ü İstanbul Times ve 5 bin 590’u Hibo Medya’ya aittir.

Söz konusu videolarla ilgili olarak izleyiciler tarafından 184 bin 581 yorum yapılmıştır. Halk Ekranı’nın videolarıyla ilgili 117 bin 825, Hibo Medya ile ilgili 27 bin 614 ve İstanbul Times ile ilgili 39 bin 342 yorum yapılmıştır.

İstanbul Times’ın videolarının 165’i İstanbul, 13’ü ise Ankara’ya yöneliktir. İstanbul’da farklı ilçelere gidilerek halkın görüşü alınırken, Ankara’da Sincan, Altındağ, Keçiören, Yenimahalle ve Çankaya’da yapılmış videolara yer verilmiştir. Kanalın 2 videosunda ise toplam 7 kişi İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayı Ekrem İmamoğlu’na soru yöneltmiş ve bu sorular aynı video içinde Ekrem İmamoğlu tarafından yanıtlanmıştır. Ayrıca bu kanal izleyicilerine “sizden gelenler” başlıklı videolar altında kullanıcıların kendi görüşleriyle ilgili çekmiş olduğu içeriklere yer vermektedir.

Hibo Medya’nın videolarının 61’i Ankara’da, 4’ü Kayseri’de ve 4’ü de İstanbul’da hazırlanmış ve ilgili şehirlerdeki yerel seçimlere yönelik halkın görüşleri alınmıştır. Hibo Medya Ankara Büyükşehir Belediye

Başkan adayları Mansur Yavaş ve Mehmet Özhaskeki'nin yanı sıra İyi Parti Ankara Pursaklar Belediye Başkan Adayı ile İyi Parti Keçiören Belediye Başkan adayları ile yapılmış birer röportaja da yer vermiştir.

Halk Ekranı ise Antalya, İstanbul, İzmir, İzmit, Bursa, Kayseri, Ankara, Konya, Tunceli, Diyarbakır, Eskişehir, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Adana, Mersin, Hatay, Gaziantep, Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Sivas, Yozgat, Aydın, Uşak, Afyon, Denizli, Manisa, Balıkesir'de halkın görüşlerini yansıtan videolar yayınlamıştır. Bu videolardan 8'inde Ankara, 6'sında İstanbul ve 4'ünde İzmirli seçmenlerin görüşüne yer verilmiştir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Son yıllarda kullanıcılarına sağladığı olanaklarla gittikçe yaygınlaşan sosyal medya bireylerin sanal ortamda içerik üretebildiği, bu içeriği paylaşabildiği, tartışabildiği ve yeni fikirler ortaya koyabildiği yeni bir iletişim alanı olarak önem kazanmaktadır. Bireylere kendilerini ifade edebilecekleri özgür bir ortam sunan sosyal medya, etkileşimsellik özelliği sayesinde bireylerin siyasal katılımını teşvik ederken, demokratik kültüre de katkı sağlamaktadır. Sosyal medya şeffaflığı ve vatandaşlarla etkileşimini artırarak, yönetimi dönüştürme konusunda potansiyel bir güç olarak dikkat çekmektedir (Bertot vd. 2010: 53). Bu platformlardan biri olan YouTube, özellikle seçim dönemlerinde hem siyasiler hem vatandaşlar tarafından etkin bir iletişim aracı olarak kullanılmaktadır.

Siyasiler, sosyal medya aracılığıyla mesajlarını geniş kitlelere daha hızlı ve doğrudan iletebiliyorken, vatandaşlar da kullanıcı odaklı bu uygulamalarla seslerini duyurabilmektedir. Diğer bir ifadeyle vatandaşların siyasilere, siyasilerin de vatandaşlara erişilebilirliği yükselmektedir. Sosyal medya platformlarında birbirleriyle etkileşimde bulunan siyasiler ve vatandaşlar katılımcı demokrasinin güçlenmesinde önemli rol oynamaktadırlar.

Sosyal medyanın özellikle de YouTube'un gerek halkın görüşlerini aktarabilmesi gerekse de siyasilerin halka ulaşabilmesi açısından taşıdığı rolün fark edildiği ve halk ile siyasilerin görüşlerini halka aktarmak amacıyla YouTube kanallarının kurulduğu görülmüştür. Bu çalışmada 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde, halkın görüşlerine yer vererek röportajlar yapan İstanbul Times, Hibo Medya ve Halk Ekranı adlı YouTube kanalları ve bunların içerikleri incelenmiştir. Bulgulara göre, izleyenler genellikle erkeklerden oluşmakta ve çoğunlukla da cep telefonu kullanılmaktadır. Coğrafi konum itibarıyla bakıldığında ise başta Türkiye olmak üzere Almanya, ABD ve tüm dünya ülkelerinden söz konusu YouTube kanallarının izlendiği söylenebilir.

Çalışma kapsamında incelenen YouTube kanallarında yerel seçimlerle ilgili olarak halkın görüşlerine yer verilen içerikler paylaşılmıştır. Bu içerikler ile televizyon, gazete ve diğer iletişim araçları aracılığıyla görüşlerini açıklama fırsatı bulamayacak olan toplam 6 bin 174 kişi kamuoyuna görüşünü açıklama şansı bulmuştur. Ayrıca yayınlanan videoların 30 milyon 893 bin 653 gibi bir izlenme sayısına ulaşması YouTube'un ulusal televizyon ve basın kuruluşlarına çok önemli bir alternatif olduğunu göstermektedir.

Ayrıca YouTube'un ulusal televizyon ve basın kuruluşlarının aksine sermaye sahibi olmayan bireylere kanal açma imkânı tanıyan, sıradan kişilerin de görüşünü kolaylıkla açıklayabildiği bir mecra olduğu da görülmektedir. İncelenen videoların ulaşılmış olduğu beğenme, beğenilmeme ve yorum sayısı da dikkat çekicidir. Herhangi bir YouTube kullanıcısı izlemiş olduğu içerikle ilgili olarak kanaatini yorum yaparak ya da videoyu beğenerek ya da beğenmeyerek aktarma şansı yakalamıştır.

Çalışma kapsamında görüşlerine başvuru alan YouTube kanal sahipleri ise seçim dönemlerinde yayınlanan videoların özellikle kararsız seçmenler üzerinde çok etkili olduğu konusunda hemfikirdirler. Vatandaşların sesini duyurabildiği en önemli platformun YouTube kanalları olduğunu düşünen kanal sahipleri, bu alandaki eksikliğin farkına vararak bu işe başladıklarını ifade etmişlerdir.

Siyasal anlamda halkın görüşlerine yer veren YouTube kanallarının ülkemizde yeni yeni olgunlaşmaya başladığı söylenebilir. Bu anlamda sayıları henüz az da olsa yayınladıkları videolar pek çok kesim tarafından ilgiyle takip edilmektedir. Çalışma sonucunda YouTube'un sıradan kişileri görünür kıldığı ve bu yönüyle özellikle yerel/genel seçim gibi konularda geleneksel medya kuruluşlarına ciddi bir alternatif oluşturduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aktan, E. (2017). Sosyal Medya ve Siyasal Katılım, Konya: Eğitim Kitabevi.
- Aktaş, H. (2004). Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak İnternet, Birinci Basım, Konya: Tablet Kitabevi.
- Beetham, D. (2007). Demokrasi ve İnsan Hakları, Çev. Bilal Canatan, Ankara: Liberte Yayınları.
- Beetham D.& Boyle K. (1998). Demokrasinin Temelleri, Çev: Vahit Bıçak, 1. Baskı, Ankara: Liberte Yayınları.
- Bertot, J. C., Jaeger, P. T., Munson, S. ve Glaisyer, Tom (2010). "Social Media Technology and Government Transparency", Computer, 43 (1 1), 53-59.
- Bimber, B. (1998). "The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism", Polity, 31, 133-160.
- Boyd, D. M. ve Ellison, N. (2008). "Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship", Journal of Computer-Mediated Communication 13, 210-230.
- Calenda, D. ve Meijer, A. (2009). "Young People, The Internet And Political Participation", Information, Communication and Society, 12(6), 879-898.
- Cooke, M. ve Buckley, N. (2008). "Web 2.0, Social Networks and the Future of Market Research", International Journal of Market Research, 50(2), 267-292.
- Çıldan, C., Ertemiz, M., Timuçin H. K., Küçük, E. ve Albayrak, D. (2012). "Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü", Akademik Bilişim, Erişim: 10.09.2019, <https://ab.org.tr/ab12/bildiri/205.pdf>
- Demir, N. (2010). "Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları", Ege Akademik Bakış, 10(2), 597-611.
- Göymen, K. (1999). Türk Yerel Yönetiminde Katılımcılığın Evrimi: Merkezîyetçi Bir Devlette Yönetişim Dinamikleri, Amme İdaresi Dergisi, 32 (4), 67-83.
- Gurevitch, M. ve Blumler, J. G. (2014). "Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler", Medya Kültür ve Siyaset, Der: Süleyman İrvan, Ankara: Pharmakon Yayınları, 193-212.
- Gürkan, A. (2012). "Toplumsal Değişme, Medya, İktidar İlişkileri Üzerinden Sosyal Medya Çağında Sosyolojiye Bakış", Düşünen Siyaset, Sayı: 28, 83-101.
- Hanson, G., Haridakis, P., Cunningham, A. W., Sharma R., J. D. Ponder (2010). "The 2008 Presidential Campaign: Political Cynicism in the Age of Facebook, MySpace, and YouTube", Mass Communication and Society, 13(5), 584-607.
- Hayek, F. A. V. (2005). "Demokrasi Nereye Gidiyor", Yeni Bir Siyasal Sistem Arayışı, Demokrasi, Poliarşi ve Demarşi, Çev: Tekin Akemir, Edit: Coşkun Can Aktan, Konya: Çizgi Kitabevi, 41-55.
- Hazar, M. (2011). "Sosyal Medya Bağımlılığı Bir Alan Çalışması", İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Bahar 2011, Sayı:32, 151-175.
- Kaplan, A. ve Haenlein, M. (2010). "Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media", Business Horizons. 53(1), 59-68.
- Macnamara, J., Sakinofsky P. ve Beattie, J. (2012). "E-electoral Engagement: How Governments Use Social Media to Engage Voters", Australian Journal of Political Science, 47(4), 623-639.
- Mayfield, A. (2008). What is Social Media, 28.06.2019 tarihinde https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossin_g_ebook.pdf adlı siteden alınmıştır.
- McQuail, D. (1994). Kitle İletişim Kuramı, Çev: Ahmet Haluk Yüksel, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Naik, U. ve Shivalingaiah, D. (2008). "Comparative Study of Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0", 6th International CALIBER, Ahmedabad: INFLIBNET Center, 499-507.
- Safko, L. & Brake, D. (2009). The Social Media Bible: Tactics, Tools And Strategies Of Business Success, The Social Media Bible. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Shirky, C. (2008). Here Comes Everybody. New York: Penguin Press.
- Vromen, A., Xenos, M. A., Loader, B. (2014). "Young People, Social Media and Connective Action: From Organisational Maintenance to Everyday Political Talk", Journal of Youth Studies, 1-21.
- Warner, B.R., McGowen, S. T., Hawthorne, J. (2012). "Limbaugh's Social Media Nightmare: Facebook and Twitter as Spaces for Political Action", Journal of Radio & Audio Media, 19(2), 257-275.
- Weber, L. (2009). Marketing To The Social Web: How Digital Customer Communities Build Your Business, Second Edition, New Jersey: John Willey&Sons Inc.
- Xie, B. ve Jaeger, P. T. (2008). "Older Adults and Political Participation on the Internet: A Crosscultural Comparison of the USA and China", Journal of Cross Cultural Gerontology Journal of Cross Cultural Gerontology, 1-15.
- Yaman, F. T. (2017). "Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar", Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6 (2), 136- 160.
- Yılmaz, A. (2000). Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kurumsal Halkla İlişkiler Aracı Olarak Bloglar: Türkiye'deki Bankaların Bloglarına Yönelik Bir İnceleme¹

Blogs As A Tool Of Corporate Public Relations: An Analysis Of Banks Blogs In Turkey

Selin BİTİRİM OKMEYDAN*

ÖZ

Hedef kitleleri, sadık müşteriler haline getirecek stratejik iletişim süreçleri kurumsal halkla ilişkiler (Corporate Public Relations- CPR) olarak tanımlanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri sonucunda hız kazanan küreselleşme karşısında kurumsal halkla ilişkiler, yeni uygulama alanları ile çeşitlenmektedir. Bu yeni uygulama alanları içerisinde en dinamik öge olan sosyal medya; işletmeleri, rakiplerinden öne çıkaracak ve farklılaştıracak iletişim araçlarının, kurumsal halkla ilişkiler çalışmalarına entegre edilmesini gerektirmektedir. Geleneksel medyadan sosyal medyaya doğru evrilen kurumsal halkla ilişkiler uygulamalarından biri de bloglardır.

Bu çalışma, kurumsal halkla ilişkiler uygulamalarının, sosyal medyadaki temel araçlarından biri olan blog kullanımını Türkiye'deki bankalar ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırmaya dayanan çalışmada, uluslararası marka değerlendirme kuruluşu Brand Finance tarafından her yıl açıklanan 'Banking (Bankacılık) 500 Raporu'nun 2019 yılı sonuçlarından yararlanılmıştır. Buna göre dünyanın en değerli ve en güçlü 500 banka markası içerisine giren dokuz Türk bankasından, blogu olan ve aktif blog kullanımına sahip Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası ve TEB (Türk Ekonomi Bankası) olmak üzere üç banka amaçlı örneklem yöntemine göre seçilmiştir. Bu üç bankanın, kurumsal halkla ilişkiler amaçlı blog kullanım örüntüleri betimsel içerik analizine tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen betimsel içerik analizinde üç bankanın blogunda, öne çıkan paylaşım temaları belirlenip değerlendirilmiştir. İncelenen bloglarda elde edilen bulgulara göre üç bankanın kurumsal halkla ilişkiler amaçlı blog kullanımında en çok 'Sosyal Yaşam' kategorisine ait içeriklere yer verdiği görülmüştür. Araştırma sonucuna göre 'Gezi/Seyahat' kategorisinin ise en az sayıda paylaşım aldığı tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Kurumsal Halkla İlişkiler, Sosyal Medya, Blog

ABSTRACT

Strategic communication processes that will transform target audiences to loyal customers are defined as corporate public relations. Globalization, which is accelerating with information and communication technologies, diversify corporate public relations with new areas of application. Social media, the most dynamic element in these new areas of application, it requires the integration of communication tools that will distinguish and differentiate enterprises from their competitors in corporate public relations activities. One of the corporate public relations practices evolving from traditional media to social media is blogs.

This study aims to examine of blog usage of banks in Turkey in the scope of the corporate public relations activities. By this purpose a qualitative research has conducted and this research benefited from the results of 'Banking 500 Report' published by Brand Finance in 2019. As stated in the report, nine Turkish banks have entered the list of the most valuable and powerful 500 banks. Three of them which actively using their blogs such as Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası ve TEB (Türk Ekonomi Bankası) has selected via purposive sampling method. These banks were subjected to content analysis in terms of blog usage in corporate public relations. In the content analysis the prominent posted themes were identified in the blogs of the three banks. According to the results, the patterns of using these blogs as a means of corporate public relations has discovered. According to the findings obtained in the examined blogs, the most posted content category has been seen as 'Social Life'. It was determined that the category of 'Trip/Travel' has received as the least number of content.

KEYWORDS

Corporate Public Relations, Social Media, Blog

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
05.02.2020	04.06.2020
Atıf	Bitirim Okmeydan, S. (2020). Kurumsal Halkla İlişkiler Aracı Olarak Bloglar: Türkiye'deki Bankaların Bloglarına Yönelik Bir İnceleme. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 443-459.

¹ Bu çalışma 14-15 Aralık 2019 tarihleri arasında düzenlenen İKSAD 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulmuş bildirinin gözden geçirilerek eklemeler yapılmış ve genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7996-2178

GİRİŞ

Bilişim teknolojilerinde yaşanan değişimler ve gelişmeler, toplumsal yaşamı bütünüyle etkilemiş; her geçen gün hayatımıza dahil olan yeni kavramlar ve uygulamalarla toplumsal süreçler köklü ve derin şekilde dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Web 2.0 teknolojileri ile çok daha kolay ve görünür hale gelmiştir. Sosyal medya kavramını ortaya çıkaran Web 2.0 teknolojileri; üretilen bilginin ve içeriğin kolay ve hızlı şekilde dünya geneline yayılmasına, çift yönlü iletişime ve kullanıcılar arasında gelişen etkileşime izin veren bir yapıya sahiptir. Thomas'a (2011: 194) göre sosyal medya aracılığıyla kurumsal gelişmeler ile haberlerin hedef kitlelere ve paydaşlara ulaşması, dijital platformlarda görünürlüğün artması sonucu kurumsal farkındalığın gelişmesi, kurum lehine dikkat çekici içeriklerin oluşturulup daha çok kişiye hitap edilmesi, çift yönlü iletişim ile sohbet ortamının ve güçlü ilişkilerin kurulması ve kurum ile hedef kitleleri arasında etkileşimin süreklilik kazanması, kurumsal imajın ve itibarın oluşturulup geliştirilmesi mümkündür. Sosyal medyanın kurumlar açısından taşıdığı önemin anlaşılması ve kurumlara sağladığı imkânların ve faydaların ön plana çıkmasıyla kurumların sosyal medya araçlarına olan ilgisi de artmaya başlamıştır. Kurumlar açısından yönetmesi kolay, maliyeti düşük, etkisi yüksek ve etkileşime açık bir iletişim aracı olan bloglar, ilk ortaya çıktığı günden bu yana giderek popülerleşmiş, günümüzde de kurumların halkla ilişkiler uygulamalarının yönetildiği önemli dijital platformlar arasındaki yerini korumayı başarmıştır.

Bloglar, kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak önemli işlevlere sahiptir. Kurumsal halkla ilişkilerden temel beklentiler arasında yer alan etkileşim ve ilişki kurmak, çift yönlü iletişime süreklilik kazandırarak diyalog oluşturmak, kuruma olumlu imaj ve itibar yaratıp sürdürmek, kurumu diğerlerinden farklılaştıracak iletişim stratejilerine hayat vermek, kurumun markalaşmasına ve bir marka değeri elde etmesine katkıda bulunmak gibi hedefler, sosyal medyada bloglar üzerinden sağlanabilmektedir. Bu yönden kurumlara samimi ve insani bir yapı kazandıran bloglar; kurum ile hedef kitleleri ve paydaşları bir araya getiren, kurum ile mevcut ve potansiyel müşterileri arasında diyalog kurarak gündem oluşturmayı ve yönetmeyi sağlayan, kamuoyunun en çok konuştuğu konulara farklı perspektiflerden çeşitli yorumlar getirilmesine olanak veren dinamik bir iletişim platformudur. Dolayısıyla bloglar, günümüzde artık küresel düzeye ulaşan rekabet ortamı içerisinde ayakta kalmak isteyen kamu sektörü ve özel sektörde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar tarafından dikkate alınması gereken bir iletişim ortamıdır. Hizmet sektörü içerisinde yer alan bankalar da hedef kitleleri ve paydaşları ile karşılıklı güvene dayalı iletişim geliştirmek zorunda olan finansal kuruluşlardır. Ulusal ve dahası küresel rekabetle başa çıkmak isteyen tüm kuruluşlar gibi bankalar için de sosyal medya ortamlarından ve araçlarından yararlanmak artık bir zorunluluk halini almıştır. Bankaların kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak kullandıkları en güçlü iletişim enstrümanlarından biri de bloglardır.

Bu noktadan hareketle çalışmanın hedefi Türkiye'deki bankaların kurumsal halkla ilişkiler ekseninde blog kullanma amaçlarını ve örüntülerini saptamaktır. Alanyazın taramasında ve bu konuda gerçekleştirilen araştırmalarda, bankaların bloglarını halkla ilişkiler ekseninde ele alan çalışma sayısının oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Ulusal ve uluslararası alanyazın taramasında banka bloglarını kurumsal halkla ilişkiler odaklı inceleyen bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışma, alanyazındaki mevcut boşluktan hareketle bankaların kurumsal halkla ilişkiler amacıyla blog kullanımına odaklanmış ve bu kapsamda blog kullanım örüntülerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda, uluslararası bağımsız marka değerlendirme kuruluşu olan Brand Finance tarafından 'Bankacılık 500 Raporu' adıyla her yıl yayımlanan dünyanın en değerli ve en güçlü banka markalarına ait 2019 verileri dikkate alınmıştır. Bu verilere göre 2019 yılında dünyanın en değerli ve güçlü 500 bankası arasında dokuz Türk Bankası yer almıştır. Ancak bu dokuz banka içerisinde bloğu olan ve bloğunu aktif kullanan üç banka saptanmış, bu bankalar; Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası ve TEB (Türk Ekonomi Bankası) olarak sıralanmıştır. 5 Ekim-5 Aralık 2019 tarihleri arasında söz konusu üç bankanın kurumsal bloglarına içerik analizi uygulanmıştır. Bu süreçte belirli kavram grupları oluşturmak için kodlama cetveli hazırlanmıştır. Kodlama cetveline göre ortaya çıkan kategoriler sırasıyla; 'Sosyal Yaşam', 'Yararlı Bilgi', 'Teknoloji', 'Ekonomi', 'Etkinlik' ve 'Gezi/Seyahat' olarak belirlenmiştir. İçerik analizinden elde edilen sonuçlara göre bankaların kurumsal halkla ilişkiler amaçlı blog kullanma örüntüleri tartışılıp yorumlanmıştır. Bankaların kurumsal halkla ilişkiler eksenli blog kullanımını ortaya çıkarmaya odaklanan çalışma, alanyazında mevcut bir eksikliği gidermek amacıyla kaleme alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışma, alanyazına özgün katkı sunması ve var olan boşluğu doldurması açısından önemli görülmektedir.

1. Kurumsal Halkla İlişkiler (CPR) ve İşlevleri

Günümüzde her sektörde faaliyet gösteren işletmelerin hedef kitleleriyle karşılıklı güvene, anlayışa ve iş birliğine dayalı sürdürülebilir iletişimi oluşturup geliştirmek, modern bir yönetim fonksiyonu olarak değerlendirilen halkla ilişkilerin temel varlık sebebidir. Bugün alanyazında yüzlerce halkla ilişkiler tanımı

yapıldığı görülsede halen üzerinde anlaşmaya varılmış genel geçer bir halkla ilişkiler tanımlamasından söz etmek mümkün değildir. Cutlip vd.'nin, 1985 yılında yaptıkları çalışmada halkla ilişkilere yönelik 472 tanım olduğunu belirtmelerine rağmen; aradan geçen yıllardan sonra günümüzde 500'ün üzerinde tanım yapılması, bu alanın tanımlanmasında sorunların çoğalmasında anlamına gelmektedir (Yıldız, 2010: 25). Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, halkla ilişkilerin disiplinlerarası bir alan olarak kuramsal ve uygulama odaklı birbirinden çok farklı çalışma dallarını kapsamaması ve her disiplinin kendine özgü bakış açısı doğrultusunda tanım yapılmasıdır. Ancak yine de halkla ilişkilere yönelik yapılan her tanımın, belirli ortak özellikleri işaret etmesinden hareketle Guth ve Marsh (2003: 7); 'yönetim işlevi', 'çift yönlü iletişim', 'planlanmış faaliyet', 'araştırmaya dayalı sosyal bilimler' ve 'sosyal açıdan sorumlu davranış' öğelerinin, herhangi bir halkla ilişkiler tanımının temel bileşenlerini oluşturmasını önermişlerdir. Bu doğrultuda Dr. Rex Harlow'un, halkla ilişkiler tanımlarının her birini inceleyerek yüzlerce tanımı bir araya getirecek kapsayıcı bir içerikle ve IPRA (Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği) tarafından 'iyi bir tanım' olarak nitelendirilen halkla ilişkiler tanımı şöyledir (Seitel, 2016: 5):

Halkla ilişkiler, bir kurumun çeşitli hedef kitleleri arasında karşılıklı iş birliği, anlayış, kabullenme ve iletişim bağlarını kurup sürdüren, birbirinden farklı sorunların yönetilmesini ve çözümünü içeren, üst yönetimin hedef kitlelerin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda sürekli bilgilendirilmesine yardımcı olan, üst yönetimi hedef kitlelerine duyarlı hale getirerek yönetimin toplumsal sorumluluğunu vurgulayan, yönetimin değişikliklerden yarar göreceği şekilde çevresel değişikliklere ayak uydurmasına yardımcı olan, kurumun olası krizleri öngörmesini sağlayacak erken bir uyarı sistemi işlevi ile hareket eden ve hedef kitlelerine karşı açık, şeffaf, güvenilir ve etik iletişim yöntemlerini ve araştırma tekniklerini kullanan kendine has özelliklere sahip çağdaş bir yönetim görevidir.

Bu tanım ışığı altında halkla ilişkilerin, hedef kitleleri ile sürdürülebilir bir iletişim sürecine vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Hedef kitlelerin bu şekilde karşılıklı ve çift yönlü iletişim sürecine dahil olması, halkla ilişkilerin iki temel işlevi olan hedef kitleleri 'tanıma' ve onlara kendini doğru bir şekilde 'tanıtma' fırsatını beraberinde getirmektedir (Mert, 2018: 725). Halkla ilişkiler, hedef kitlelerini doğru şekilde analiz edebilmek için öncelikle onları tanımak zorundadır. Tanıma aşamasından elde edilen veriler sonucunda hedef kitlelerin isteklerini ve beklentilerini dikkate alan stratejik iletişim çabalarının uygulanması ise tanıtma aşamasını ifade etmektedir. "İşletmeler, tanıtım çalışmaları ile temasa geçtikleri iç ve dış çevrelerde güven, destek, anlayış ve sempati kazanıp bunu sürdürülebilmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle tanıtım, işletmelerin meşruiyeti ve temel faaliyetleri ile ilgili olarak hedef kitlelerde herhangi bir kuşkuya yer vermeyecek şekilde bilgilerin aktarılması ve sürekli paylaşılması anlamına gelmektedir" (Okmeydan ve Saran, 2018: 36). Günümüz dünyasında halkla ilişkilerden beklenen öncelikli görevler arasında hedef kitleleri ile etkili iletişim geliştirmek, sürdürülebilir ilişkiler inşa etmek ve bunun sonucunda işletmelere olumlu imaj ve itibar kazandırmak yer almaktadır. Halkla ilişkilerin öncelikli görevleri arasında tanımlanan bu unsurlar, halkla ilişkilerin kurumsal boyutuna işaret etmektedir.

Dolayısıyla halkla ilişkilerin iki temel unsuru olan tanıma ve tanıtma işlevi, halkla ilişkilerin kurumsal odaklı uygulamalarını ön plana çıkarmakta ve alanyazında kurumsal halkla ilişkiler (CPR) adı altında incelenmektedir. Kurumların halkla ilişkiler uygulamalarında tanıma ve tanıtma faaliyetlerinin kuramsal bilgisi ve çeşitli uygulamaları kurumsal halkla ilişkiler tarafından yönetilmektedir (Bilgin, 2010: 133). Kurumsal halkla ilişkiler; imaj ve itibar yönetimi, etkinlik yönetimi, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal reklam gibi farklı alanlarda uygulanmakta ve kurum ile hedef kitleler arasında etkili bir tanıma ve tanıtma çabasını vurgulamaktadır (Kartal ve Algül, 2019: 59). Harris (1993: 14) kurumsal halkla ilişkilere, hedef kitlelerden gelecek bilgiler için üst yönetime danışmanlık yapmak (tanıma) ve üst yönetimin kurumsal hedeflerinin hedef kitleler tarafından anlaşılmasını sağlamak için (tanıtma) ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Halkla ilişkiler uygulamaları, pazarlama amaçlı (MPR) ve kurumsal amaçlı (CPR) halkla ilişkiler olmak üzere iki farklı ekseninde ele alınmaktadır. Halkla ilişkiler uygulamalarının, satışları doğrudan artırmayı ve sonucunda kâr elde etmeyi içeren pazarlama odaklı girişimlerinden ziyade kurumsal halkla ilişkilerde, işletmelerin imajını ve itibarını güçlendirerek hedef kitlelerde müşteri bağlılığı yaratacak uzun dönemli ilişkileri sürdürmek ve yönetmek esastır. Bozkurt'a (2007: 122) göre pazarlama yönlü halkla ilişkiler tamamen ürün, satış ve pazarlama ile ilgilenirken kurumsal halkla ilişkiler ise kurumsal ilişkiler ve imaj-itibar oluşumu ile ilgilenmektedir.

Hedef kitlelerin ve genel olarak toplumun güvenini, sevgisini ve sempatisini kazanmak amacıyla yürütülen halkla ilişkiler çalışmalarını içeren bir kavram olan kurumsal halkla ilişkiler; şirketin ve ürünün tanıtımını doğrudan desteklemek, imajı şekillendirmek, itibar yaratmak, güvenilir bilgi iletmek ve yararlı sosyal

faaliyetleri desteklemek amacıyla işletmenin mevcut ve potansiyel müşterileri ile diğer izleyici grupları arasındaki etkileşimi içerir. Temel misyonu; müşterilerin işletmeye yönelik farkındalığını artırmak, işletme ve müşteriler arasında uzun dönemli ilişkiler kurup iletişimi kolaylaştırmak ve sürdürmek yoluyla dolaylı şekilde kârlılığın büyümesini sağlamaktır (Oleğzki, 2017: 1). Wilcox ve diğ. (1998: 10-11), kurumsal halkla ilişkilerin temel faaliyet alanlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

Kurumsal halkla ilişkiler; rakipler, medya, yatırımcılar, hükümet ve topluluklar gibi müşteri olmayan kamuoyu ile olduğu kadar çalışanlar, paydaşlar ve ortakların ilişkileriyle de ilgilidir. Bu nedenle kurumsal halkla ilişkiler; mevcut ve potansiyel müşteriler ile rakiplere yönelik çeşitli araştırmaları, medya ilişkilerini, tanıtım çalışmalarını, çeşitli danışmanlıkları, iç ve dış çevrelerle ilişkileri, topluluk ilişkilerini, kamu ilişkilerini ve devlet kurumlarıyla etkileşimi, endüstriyel ilişkileri, araçlar ve finans kuruluşlarıyla bağlantıları, sivil toplum, dernek, vakıf ve sendikalarla bağlantıları, kanaat önderleri ile kişisel bağlantıları, konu, sorun ve kriz yönetimini de içeren geniş bir uygulama alanına işaret etmektedir.

Bu doğrultuda işletmeler kurumsal halkla ilişkilerden; marka bilinirliği oluşturmak, marka imajını ve itibarını geliştirmek, müşteri sadakatini artırmak için çevre ile etkili ilişkiler kurmak, işletmenin pazardaki rekabet gücünü güçlendirmek, iç ve dış çevrelerde işletmeye olumlu bir atmosfer yaratarak işletmenin gelişmesini sağlamak amacıyla yararlanmaktadır (Gawroński ve Jakubowski, 2018: 10). Kurumsal halkla ilişkiler uygulamaları, geleneksel medyada olduğu gibi sosyal medyada da devam etmekte ve bilgi iletişim teknolojilerinin desteğiyle gelişen farklı araçlarla çeşitlenmektedir. Geleneksel medyadan sosyal medyaya taşınan kurumsal halkla ilişkiler uygulamalarının araçlarından biri de bloglardır ve bloglar, kurumsal halkla ilişkiler açısından çeşitli fırsatlar taşımaktadır.

2. Sosyal Medyada Kurumsal Halkla İlişkilerin Vitrini: Bloglar

Sosyal medya, Web 2.0 tabanlı yeni nesil internet teknolojilerini ifade eden ve genel anlamıyla iletişim sürecinde etkileşim, katılım, içerik üretme, hız ve kolaylık gibi unsurlara vurgu yapan genel bir isimdir. “Web 2.0”ın en önemli özelliği, bilginin iş birliği içinde üretilip çevrim içi olarak paylaşılmasına izin vermesidir. Web 2.0, medyayı sosyal hale getirmekte ve interaktif etkileşim ortamı sağlamaktadır” (Koçyiğit, 2017: 91). Web 2.0 temelinde gelişen ve yeni medya ya da sosyal medya olarak tanımlanan yeni iletişim teknolojileri, bireysel kullanıcıların ve kurumların bu dijital ortamları kullanmasını olanaklı kılmaktadır (Zyl, 2009: 908). Sosyal medya ortamları; hız, esneklik, işlevsellik, kolay ve zengin içerik üretimi, karşılıklı iletişim ve etkileşim gibi iletişim sürecine doğrudan etki eden unsurlara dayanması nedeniyle özgürlük, dürüstlük ve şeffaflık gibi değerleri de pekiştirmektedir (Koçak, 2017: 147). Bayraktutan ve diğ. (2012), Web 2.0 teknolojileri ile internet uygulamalarının katılımcı ve etkileşime açık hale geldiğini, böylece içerik oluşturup bu içerikleri hızlı şekilde yaymak kolaylaşırken üretilen içeriklerin yayılmasında kullanılan en etkili araçlar arasında sosyal paylaşım ağları ile blogların ön planda yer aldığını belirtmiştir. Wright’a (2005: 19) göre sosyal medyanın çift yönlü ve geri bildirim veren yapıya sahip olması bloglarda da aktif olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel medyada hâkim olan tek yönlü iletişimin aksine sosyal medyada ve özellikle bloglarda karşılıklı ve çift yönlü iletişim süreci söz konusudur. Bloglar, hedef kitleleri yalnızca ‘bilginin tüketicisi’ olmaktan çıkararak onların, bu bilgiyi düşünüp analiz etmelerine ve kendi aralarında paylaşarak yeniden üretmelerine olanak vermektedir (Jarvis, 2011: 176). Bloglarda ortaya çıkan karşılıklı ve çift yönlü iletişim süreci, kurumların hedef kitleleri ile doğru etkileşimler yaratmasına ve sürdürülebilir ilişkiler inşa etmesine katkıda bulunmaktadır.

Web (internet tarayıcıları ile ulaşılan iletişim ortamı) ve log (kayıt anlamında) İngilizce kelimelerinin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan ‘Weblog’ kelimesinin kısaltılmışı olan blog (Dilmen, 2007: 116) terimi; ‘internet günlüğü’, ‘elektronik günlük (e-günlük)’ veya ‘ağ günlüğü’ olarak ifade edilmektedir. Kullanımında teknik bilgi ya da donanım gerektirmediği için yönetilmesi kolay olan zengin içerikli ve işlevsel web alanlarını tanımlayan bloglar, kişisel ve kurumsal kullanıma olanak veren tasarımı sayesinde yazılı ve görsel üretilen içeriklerin tüm dünyaya eş zamanlı ulaşmasını sağlamaktadır (Alikılıç ve Onat, 2007: 903-904). Sıkça güncellenebilen gönderilerin en yeniden en eskiye doğru ters kronolojik sıralamayla kayıt altına alındığı, çoklu yazarlardan oluşan kullanıcıların yorum yaparak duygu ve düşüncelerini paylaşabildiği bloglar, kurumların paydaşları ile çift yönlü ve sürekli iletişim kurabilmek için kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak kullanılan dijital içerik yönetim sistemidir (Gunelius, 2011: 4). Kullanım kolaylığı ve kurumlara sağladığı yararlar açısından bloglar, günümüzde kullanılmaya devam eden en popüler halkla ilişkiler araçlarından biridir. Sevinç’e (2012: 68) göre bloglar, kaliteli içeriğin üretileceği merkez ve ana üstür; herhangi bir marka veya kurum için merkezinde blog olmayan sosyal medya stratejisinin günümüzde başarılı olması olanaksızdır. Holtz ve Demopoulos (2006: 21), blogların kurumlara sağladığı faydaları şu şekilde özetlemektedir:

Kurum ve hedef kitleler arasındaki iyi niyeti ve sempatiyi geliştirerek kurumsal markaları güçlendirmektedir. Ulaşılabilir ve maliyeti düşük araştırma kaynağı olarak rakip analizi için kurumlara rekabet fırsatı sağlamaktadır. Kurumların karşı karşıya kalabileceği krizleri ortaya çıkmadan önlemeye, krizlerin önlenemediği durumlarda ise krizi doğru şekilde yönetebilmeye olanak vermektedir. Ağızdan ağıza pazarlama/iletişim ile daha çok kişiye ulaşılmasını sağlayarak mevcut ve potansiyel hedef kitleleri genişletmekte ve yeni müşteriler elde edilmesine yardımcı olmaktadır (Holtz ve Demopoulos, 2006: 21). Bunların yanı sıra bloglar, kurumsal halkla ilişkilerin işlevlerinin sosyal medya ortamında da devam etmesine destek vermektedir.

Karaçor'a (2009: 93) göre blogların; araştırma ve bilgilen(dir)me, çevreyi tarama, hedef kitleleri tanıma, konu, sorun ve kriz yönetimi, kamuoyuna doğrudan ulaşma ve çift yönlü iletişim, kurum ve hedef kitleler arasında etkileşim, etkili ağızdan ağıza pazarlama gibi halkla ilişkiler açısından güçlü yönleri bulunmaktadır. Bazı noktalarda iç içe geçmekle birlikte blog türlerini beş grup altında toplamak mümkündür (Kahraman, 2013: 30-32):

Kişisel Bloglar: Duygu ve düşüncelerin anlatılarak hayat akışının paylaşıldığı, bir bakıma kişisel günlüklerdir.

Temasal Bloglar: Moda, yemek, dekorasyon, kitap, sanat, fotoğrafçılık, spor, reklam pazarlama, siyaset, alışveriş gibi çok çeşitli konularda blog tutulabilir.

Portföy Blogları: Her meslek için iş portföyünü bloglarda tutmak mümkündür. Böylelikle profesyonel hayat internete taşınır ve potansiyel işverenlere veya müşterilere ulaşılabilir.

Kurumsal Bloglar: Şirketlerin, tercihen çalışanları veya sosyal medya içerik sağlayıcıları tarafından tutulan bloglardır. Yeni çıkan ürünlerin veya hizmetlerin tanıtımı, düzenlenen etkinlikler, kazanılan ödüller, kurumsal bilgiler ve gündemle ilgili paylaşımlar yapılabilir.

Topluluk Blogları: Bir kişi değil de belli bir grubun yazdığı yazılardan oluşan bloglardır ve yukarıdaki tüm kategorileri içerisinde barındırabilir.

Wright ve Hinson (2008: 4), özellikle kurumsal blogların, halkla ilişkiler ve kurumsal iletişim açısından olağanüstü potansiyel etkiye sahip olduğunu belirterek sosyal medyada halkla ilişkilerin odak noktası olan kurumsal blogların; markalar, ürün ya da hizmetler ile ilgilenen kişilere ulaşmak, onlarla iletişime geçip etkileşim kurmak için en iyi ortamlar arasında yer aldığına işaret etmektedir. Bağlantı (link), belge, fotoğraf ve video eklenebilen bloglardan niş pazarları geliştirmenin yanı sıra uzmanlık ve belge paylaşımı, bilgilerin arşiv niteliğinde toplanması, yeni iş birliklerinin keşfedilmesi amacıyla da halkla ilişkiler aracı olarak yararlanılmaktadır (Adler ve Sillars, 2011: 85; Pradas vd., 2017: 221). Kurumsal bloglar sayesinde hedef kitleler kuruma veya kurumsal markaya daha çok maruz kalmaktadır. Böylelikle kurumun görünürlüğünü artmakta, imajı ve itibarı da olumlu etkilenmektedir. İyi bir marka imajı ve itibarına sahip olan kurumların marka değeri de artmaktadır. Kurumsal bloglar aracılığıyla kurumlar, müşteri ilişkileri yönetimini sosyal medyaya taşıyabilmekte ve sosyal müşteri ilişkileri yönetiminde de daha etkili ve başarılı sonuçlar elde etme potansiyeline sahip olmaktadır. Çetintaş'a (2014: 95) göre kurumsal bloglar, kurumları insanlaştırarak onlara ayırt edici bir kimlik kazandırmakta ve kurumların müşterileri ile güçlü ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Bu nedenle günümüzde kamu veya özel sektörde faaliyet gösteren tüm kuruluşlar gibi bankalar da hedef kitleleri ve paydaşları ile sürdürülebilir iletişim kurmak ve güveni perçinlemek için halkla ilişkiler aracı olarak kurumsal bloglardan yararlanmaktadır.

Bankalar, hizmet sektörü içinde yer alan finansal araçlardır ve bankacılık sektörü, halkla ilişkiler uygulamalarının en yoğun kullanıldığı iş kolları arasında yer almaktadır. Teknolojik yenilikleri tüm dünya ile eş zamanlı uygulamaya sokan bankalar, değişime öncülük etmektedir. Bankacılıkta halkla ilişkiler çalışmalarının önemi, insanların bu kurumları itibarlı algılamalarını ve bu kurumlara güven duymalarını sağlamaktır (Özdemir, 2012: 5). Dolayısıyla bankaların geleneksel iletişim ortamlarında yürüttükleri çalışmalarına ek olarak sosyal medya ortamlarındaki faaliyetleri de önem kazanmaktadır. Bu nedenle bankaların sosyal medya mecralarını her geçen gün daha aktif kullandıklarını ve hem potansiyel hem de mevcut müşterileri ile etkileşim kuracak yeni ve alternatif araçlara yöneldiklerini söylemek mümkündür. Kurumsal halkla ilişkilerin en önemli bileşenleri arasında yer alan müşteri ilişkileri yönetimi, diyalog, etkileşim ve çift yönlü iletişim, imaj ve itibar yönetimi, kurumsal marka gibi süreçler, günümüzde bankaların kurumsal blogları üzerinden işlemektedir.

3. Kurumsal Halkla İlişkiler ve Blog Kullanımına İlişkin Araştırma Alanyazını

Kurumsal halkla ilişkilerin sosyal medya ile bağlantısı incelenirken ulusal ve uluslararası alanyazında blogların halkla ilişkiler amaçlı kullanımına ilişkin çok sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür. Barros (2014),

sosyal medya ortamı olan blogların kurumlara meşruiyet kazandıran bir araç olarak kullanıldığına dikkat çektiği çalışmada, kurumsal blogların söylem alanları oluşturup anlatımları meşrulaştırdığını ve hedef kitlelerle aktif bir etkileşim yaratma potansiyeline sahip olduğunu dile getirmiştir. Cho ve Huh (2010), ABD'deki büyük şirketlerin çeşitli müşterilerle ilişki kurmak ve sürdürmek için kurumsal blogları nasıl kullandıklarını inceledikleri çalışmada, ABD'de giderek artan sayıda büyük şirketin, blogları kurumsal bir iletişim aracı olarak benimsediğini ve kurumsal blogların ilişki kurup sürdürme eğilimine odaklanması gerektiğini belirtmişlerdir. Dennis (2016), kurumsal blogları sınıflandırmaya yönelik gerçekleştirdiği çalışma sonucunda Fortune 500 şirketleri tarafından işletilen blogların görünürlüğü artırdığı ve bu nedenle şirketlerin bloglardan kurumsal iletişim aracı olarak daha fazla yararlandıkları sonucunu elde etmiştir. Hsu ve Lin (2008), kurumsal blogları teknoloji kabulü, bilgi paylaşımı ve sosyal etki açısından değerlendirdikleri çalışmada, blogların teknoloji kabulü ve bilgi paylaşımı açısından hızlı gelişim gösterdiğini, bloglarda topluluk kimliği önemli olduğu için sosyal etkinin ortaya çıkmasının bu koşula bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Kılıç (2011), Fortune 500'de yer alan kurumsal blog sahibi şirketlerin, blog sahibi olmayanlara göre gelir ve kâr oranlarını araştırdığı çalışmada iki grup arasında istatistiksel olarak ortaya çıkan anlamlı farklılıklara dikkat çekmiş ve kurumsal blogların halkla ilişkiler işlevlerini yerine getirmedeki başarısını vurgulamıştır. Luo vd. (2018), işle ilgili olmayan sosyal medya kullanımının şirketlere yarar getirip getirmediği üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, kurumsal bloglarda işle ilgili olmayan makalelerin yayımlanmasıyla çalışanların duygusal bağlılığının artırılacağına sonucuna ulaşmışlardır.

Mucan ve Özeltürkay (2014) tarafından Türk bankalarının sosyal medyayı rekabet avantajı açısından nasıl kullandığına yönelik gerçekleştirilen çalışmada, Türkiye'deki bankaların rekabet avantajı yaratmada sosyal medyadan yeterince yararlanmadığı bulguları ortaya çıkmıştır. Bankalar açısından en çok tercih edilen sosyal ağların Facebook, Twitter ve LinkedIn olduğu, blogların ise bankalar tarafından etkin kullanılmadığı sonucuna dikkat çekmiştir. Özel ve Sert (2014), dijital halkla ilişkiler aracı olarak kullanılan kurumsal blogların analiz edilmesine dayanan çalışmada, Türkiye'nin En Büyük 500 özel şirketinin blog kullanımına odaklanmış ve kurumsal blog yapılandırılması konusunda önemli eksikliklere işaret ederek Türkiye'deki kurumsal blogların, blog kalite indeksi değerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Parusheva (2019), Bulgaristan'ın en çok müşteriye sahip ilk 10 bankasındaki sosyal medya araçlarının çeşitli türlerini sosyal medya bankacılığı açısından değerlendirdiği çalışmada, sosyal medyanın bütünüyle müşteri ilişkilerini geliştirme, müşterilerle etkileşim kurma, topluluk ilişkilerini yönetme gibi kurumsal halkla ilişkiler açısından önem taşıdığı sonucunu paylaşmıştır. Pitt vd. (2011), küresel çapta 332 blog kullanıcılarına yönelik geliştirdikleri anket ile kurumsal blogların şirketler tarafından kullanılma kararını inceledikleri çalışmada, profesyonel halkla ilişkiler sektörünün, blogları da içeren iletişim kaynaklarından en iyi şekilde yararlanma ve blogların bilgi yönetim aracı olarak tam anlamıyla potansiyellerini geliştirme alanında öncü olması gerektiğine işaret etmişlerdir. Ramadanty ve Martinus (2018), Endonezya'daki halkla ilişkiler etkinliklerinde blog kullanıcılarının rolüne odaklandıkları çalışmada, kurumsal blog yazarlarının halkla ilişkiler faaliyetlerine katılımının ürün incelemesine ve etkinlik duyurumuna fayda sağladığı için yararlı bir ilişki ve karşılıklı bir etkileşim oluşturduğunu belirtmişlerdir. Xifra ve Huertas (2008), kurumsal blogların etkileşimi ne yönde geliştirdiğini saptamak amacıyla hazırladıkları çalışmada, halkla ilişkiler odaklı 67 blogun yapısını incelemişler ve genel etkileşimin zayıf kaldığı bulgularına ulaşmışlardır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki bankaların bloglardan kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak nasıl yararlandığını ortaya çıkarmaktır. Araştırma, blog kullanımının bankalar açısından nasıl işlediğini ve bankaların, bloglardan kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak bilinçli bir şekilde yararlanıp yararlanmadığını saptamak açısından önemli taşımaktadır. Araştırma alanyazınında da görülebileceği üzere şimdiye kadar sosyal medya araçları ve halkla ilişkiler üzerine çok sayıda çalışma yapıldığı izlense de bankalarda blogların halkla ilişkiler amacıyla nasıl kullanıldığına odaklanan özgül (spesifik) araştırma sayısı yok denecek kadar azdır. Bankaların blog kullanımını kurumsal halkla ilişkiler odağından ele alan ulusal ya da uluslararası ölçekte bir çalışma ise daha önce hiç gerçekleştirilmemiştir. Bu nedenle çalışma ilgili alanda var olan boşluğu gidermek yönünden önemli ve alanyazına özgün katkı sağlamak açısından değerli görülmektedir. Buradan hareketle 2019 yılında yayımlanan Banking (Bankacılık) 500 Raporu içerisindeki Türk Bankalarının, halkla ilişkiler amacıyla kurumsal bloglardan nasıl yararlandığı, temel araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Türk Bankalarının kurumsal blogları hangi amaçlarla kullandığı ve kurumsal bloglarda en sık kullanılan paylaşımların hangi içeriklerden oluştuğu ise bu çalışmada yanıt aranan ikincil sorulardır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın örnekleminde uluslararası bağımsız marka değerlendirme kuruluşu olan Brand Finance'ın 'Banking 500-2019 Raporu' içerisinde yer alan dokuz Türk Bankası yer almaktadır. İlgili rapora göre Türkiye'nin en değerli bankaları arasında sırasıyla; Ziraat Bankası, Garanti Bankası (Garanti BBVA), Türkiye İş Bankası, Akbank, Yapı Kredi, Türkiye Halk Bankası (Halkbank), VakıfBank, DenizBank ve TEB (Türk Ekonomi Bankası) olmak üzere dokuz banka listede yerini almıştır. Ancak bu bankalar içerisinde sadece Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası ve Türk Ekonomi Bankası'nın (TEB) kurumsal bloğunu aktif şekilde kullandığı görülmüştür. Geri kalan diğer bankaların bazılarının kurumsal bloğunun olmadığı ve bazılarının ise kurumsal bloğu olmasına rağmen aktif kullanılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca 'Akbank Sanat' gibi iş süreçleri dışında kullanılan ve bankanın kendi sponsorluğunda gelişen çeşitli kültürel ve sanatsal aktiviteleri içeren bloglar da kapsam dışı bırakılmıştır. Neuman'a (2012: 320) göre nitel araştırmalarda çalışma grubu, konunun içeriğine göre belirlenir ve araştırmacı, çalışma grubunu seçerken belirli ölçütleri göz önüne alır. Bu nedenle araştırmada, amaçlı örneklemden yararlanılmıştır. Amaçlı örnekleminin temeli, araştırmaya dahil edilen değişkenler hakkında derinlemesine ve zengin bilgiler elde etmektir (Özdemir, 2010: 327). Amaçlı örnekleme göre kurumsal bloglarını en aktif kullanan üç banka olduğu tespit edilmiş ve Garanti BBVA, Türkiye İş Bankası ve TEB (Türk Ekonomi Bankası) olmak üzere incelemeye alınan üç banka, 5 Ekim-5 Aralık 2019 arasındaki iki aylık süreç kapsamında araştırmaya dahil edilmiştir.

Nitel araştırmaya dayalı bu çalışmada, veri toplama tekniği olarak doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi sürecinde araştırma kapsamındaki veriler, bankaların kurumsal bloglarında yer alan paylaşımlardan elde edilmiştir. Doküman analizi, araştırılan konularla ilgili detaylı bilgi içeren çeşitli materyallerin incelenmesini içermektedir. Yıldırım ve Şimşek'e (2013: 217) göre nitel araştırmanın veri toplama sürecinde gözlem ve görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda ya da araştırmanın güvenilirliğini artırmak için araştırılan konu ile ilgili yazılı ve görsel materyaller de araştırmaya dahil edilir. Bu nedenle doküman analizi tek başına bağımsız bir araştırma yöntemi olabileceği gibi ek bilgi kaynağı olarak da kullanılabilir. Araştırma sorununa yönelik yazılı ve görsel dokümanların incelenmesi, daha zengin ve detaylı bilgiler ve çıkarımlar sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca dokümanların kayıtlar, fotoğraflar ve metinler gibi materyalleri içermesinden dolayı araştırmacı tarafından yorumlanması gerekmektedir (Baş ve Akturan, 2013: 119). Bu araştırmadaki doküman incelemesinde seçilen üç bankanın kurumsal bloglarında paylaşılan içeriklere ulaşılmış, bu içerikler ilk 10 paylaşım ile sınırlandırılarak toplam 30 paylaşımına ulaşılmıştır. Suziki ve diğ. (2007: 318), dokümanların elektronik formatta da elde edilebileceğine dikkat çekerek elektronik verinin; yazılı ve görsel dokümanların yanı sıra web sayfaları ve bloglar gibi çeşitli ve zengin türde veriyi kapsadığını belirtmişlerdir. Bu noktada basılı veya elektronik formattaki dokümanların içeriğinin yorumlanması ve sözel olarak ifade edilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Giarelli ve Tulman (2003: 951), doküman analizinde araştırmacıların, yorumlayıcı içerik analizi yapmak durumunda olduğunu belirtmektedirler. Yorumlayıcı içerik analizi, dokümandaki temaların, konuların ve olguların belirlenip tanımlanmasını içermektedir. İncelenen üç bankanın bloğunda, en son paylaşılan 10 içerik olmak üzere toplam 30 içerik, blog kullanım amaçları ve kurumsal halkla ilişkiler açısından yorumlanıp açıklanmaya çalışılmıştır.

İletişim çalışmalarında süreç içerisinde yer alan iletilerin analizi için sıklıkla kullanılan önemli yöntemlerden biri içerik analizidir. Analiz edilecek ileti, metin içeriklerinden oluşmaktadır ve metin ise her türlü yazılı, görsel ve sözlü öğelerdir (Aziz, 2015: 131). İlk kez 1952 yılında Berelson'un 'İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi' (Content Analysis in Communication Research) isimli çalışmasıyla iletişim çalışmalarında modern bir yöntem olarak kabul gören (Atabek ve Atabek, 2007: 2) içerik analizi, ileti içeriğini çözümlemenin sistematik ve bilimsel bir yöntemidir. Anket, gözlem ya da görüşme yöntemi gibi araştırmacı, içerik analizinden yararlanarak herhangi bir zaman veya yerde üretilmiş iletişim iletilerini çözümler (Severin ve Tankard, 1994: 41). İçerik analizi, bir gözlem yönteminden ziyade bir çözümleme yöntemidir. Objektif, sistematik ve sayısal çözümlenmeye dayalı bu yöntem ile yazılı metinler kolaylıkla anlaşılabilir, bu sayede araştırmacının konuya yaklaşımı çözümlenerek araştırmanın içeriği bilimsel bir zemine inşa edilebilmektedir (Yengin, 2017: 77-78). Çalışma kapsamında doküman analizi yoluyla elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

İçerik analizine geçmeden önce verilerin düzenlenip sınıflandırılması gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle veriler tasnif edilmiştir. Tasniflemenin gerçekleştirilmesinde kodlama cetveli geliştirilmiş ve bu süreçte araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırmacı teyidine ve uzman incelemesine başvurularak

* Ayrıntılı bilgi için bkz. Brand Finance, "Banking 500-2019, The Annual Report on the most Valuable and Strongest Banking Brands", Erişim Tarihi: 30.10.2019, https://brandfinance.com/images/upload/banking_500_2019_locked.pdf

üçgenleme tekniklerinden (Başkale, 2016: 24-25) yararlanılmıştır. Nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlamak için birden fazla araştırmacının veri setlerini kodlayarak kodlar arasındaki tutarlılığın sağlanması gerektiğini belirten Miles ve Huberman, bu konuda [Güvenirlilik = (Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı) X 100] formülünü (1994: 64) geliştirmiştir. Bu noktadan hareketle araştırmada alan uzmanı bir kodlayıcı ile birlikte çalışılmış ve iki araştırmacı öncelikle birbirinden bağımsız kodlama gerçekleştirmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak için ayrı ayrı gerçekleştirilen ilk kodlama süreci tamamlandıktan sonra araştırmacılar bir araya gelerek uzlaşma sağlanan ve görüş ayrılığı bulunan kodlar belirlenmiştir. Belirlenen 30 kodun 27 tanesi üzerinde uzlaşıldığı, 3 kodda görüş ayrılığı yaşandığı saptanmıştır. Bu verilere göre Miles ve Huberman'ın (1994) formülünden yola çıkılarak kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik ve uyum oranı %90 olarak hesaplanmıştır. Akay ve Ültanır'a (2010: 80) göre kodlayıcılar arasındaki uyum oranının %70'ten yüksek olması, kodlamanın yeterli güvenilirlikte olduğunu kanıtlamaktadır.

Bu çalışmada elde edilen %90 oranına göre kodlayıcılar arası uyumun oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bağımsız ilk kodlamada üzerinde uzlaşmaya varılamayan üç kod, bu kez araştırmacıların bir araya gelmesiyle tartışılıp yorumlanmış ve bu süreç, kodlayıcıların fikir birliğine varmasına kadar devam etmiştir. Zira Silverman'a (2005) göre uzlaşamayan kodlar üzerinde fikir birliğine varana kadar kodlayıcıların tartışmaları gerekmektedir. Bu nedenle tartışmalı kodlarda uzlaşma sağlanmasının ardından kodlama cetveline son şekli verilmiştir. Bu aşamadan sonra kodlama sürecini tamamlayabilmek ve araştırmanın güvenilirliği ile inandırıcılığını artırabilmek için üçgenleme tekniklerinden bir diğeri olan uzman görüşüne/incelemesine başvurulmuştur. Nitel araştırmalarda alan uzmanı kişilerin görüşlerinden yararlanmak ve onlardan geri bildirim almak, araştırmanın güvenilirliğini artıran bir faktör olarak kabul edilmektedir (Glesne ve Peshkin, 1992; Roberts ve Priest, 2006). Bu nedenle kodlama cetveli alan uzmanı bağımsız bir araştırmacı ile paylaşılmış ve elde edilen olumlu geri bildirim doğrultusunda kodlama süreci tamamlanmıştır. Böylelikle kurumsal blog kullanımı açısından en aktif üç bankanın, 5 Ekim ile 5 Aralık 2019 arasındaki iki aylık zaman diliminde blogunda en son paylaştığı 10 içerik kategorize edilmiş ve bu bankaların blog kullanımına yönelik bulgular içerik analizi ile yorumlanmıştır.

4.1. Bulgular

Bankaların kurumsal blogları incelendiğinde araştırmanın gerçekleştirildiği 5 Ekim-5 Aralık 2019 tarihleri arasında en çok Teknoloji, Ekonomi, Gezi/Seyahat, Yararlı Bilgi, Sosyal Yaşam ve Etkinlik kategorilerine ait temaları ve içerikleri paylaştıkları gözlemlenmiştir. Bu kategorilerin bankalara göre dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Bankalara Göre Kurumsal Blog Kategorilerinin Dağılımı

BANKALAR	KATEGORİLER					
	Teknoloji	Ekonomi	Gezi/Seyahat	Yararlı Bilgi	Sosyal Yaşam	Etkinlik
Garanti BBVA	-	2	-	6	2	-
Türkiye İş Bankası	-	-	1	5	4	-
TEB	2	-	-	-	6	2
Toplam	2	2	1	11	12	2

Tablo 1, araştırmaya dahil edilen üç bankanın blog kategorilerine göre içerik dağılımını özetlemektedir. Buna göre bankaların kurumsal bloglarında en son paylaşılan toplam 30 içeriğin üçte birinden fazlası, 12 paylaşım ile 'Sosyal Yaşam' kategorisine aittir. 'Sosyal Yaşam' kategorisini 11 paylaşım ile 'Yararlı Bilgi' kategorisi izlemiştir. 'Teknoloji', 'Ekonomi' ve 'Etkinlik' kategorilerine 2'şer paylaşım dağılırken 'Gezi/Seyahat' kategorisinde 1 paylaşım tespit edilmiştir.

'Geleceğin Fırsatları Sizinle' sloganına sahip Garanti BBVA'nın kurumsal blogunda, finans ve teknoloji alanında hayatı kolaylaştıracak çeşitli bilgiler sunulmaktadır. Bankanın blog kullanımında finans ve teknoloji alanındaki gelişmeleri birleştirdiği görülmektedir. Görsel 1, Garanti BBVA'nın kurumsal blogundan yansıyan bir kesiti içermektedir.

Görsel 1. Garanti BBVA Kurumsal Blog Sayfası

Kaynak: “Garanti BBVA Kurumsal Blog Sayfası”, Garanti BBVA Blog, Erişim Tarihi: 30.11.2019, <https://www.garantibbva.com.tr/tr/blog.page#blogArticles=UID2f74eae>

Görsel 1, Garanti BBVA'nın kurumsal blogundan alınan ekran görüntüsünden oluşmaktadır. Bankanın kurumsal blogunun; 'Kolay Biriktir', 'Planlı Yönet', 'Çağı Yakala' ve 'Rahat Yaşa' kategorilerindeki içeriklerden oluştuğu izlenmektedir. Garanti BBVA'nın blogunda son paylaşılan 10 içerik şöyle sıralanmaktadır:

- 1- Mentor Nedir, Start-Up'lara Nasıl Katkı Sağlar?
- 2- Düşük Bütçeli ve Çevre Dostu Kış Gardırobu Nasıl Hazırlanır?
- 3- Hem Eğlenceli Hem Ekonomik Kış Aktiviteleri
- 4- Araba Satın Almadan Önce Bu 5 Soruyu Kendinize Sorun
- 5- Sürdürülebilir Finansman ve İklim Değişikliği
- 6- Kış Kapıda: Doğal Gaz Faturalarınız İçin 6 Tasarruf Önerisi
- 7- Yeni Evli Çiftler İçin 5 Etkili Birikim Yöntemi
- 8- Hem KOBİ Hem de Girişimcilere Destek Veren Kurumlar
- 9- Sıkça Sorulanlarla Beraber Bireysel Emeklilik Sistemi
- 10- Kişisel Net Değer Hesabı Nedir, Nasıl Yapılır?

Garanti BBVA'nın kurumsal bloguna ait yukarıda sıralanan 10 paylaşımdan 6'sı Yararlı Bilgi, 2'si Ekonomi ve 2'si Sosyal Yaşam içeriğinden oluşmaktayken Teknoloji, Gezi/Seyahat ve Etkinlik kategorilerine ilişkin herhangi bir içerik tespit edilmemiştir. Garanti BBVA'nın kurumsal blogunda öne çıkan kategorilere göre paylaşımlar şu içeriklerden oluşmuştur:

Yararlı Bilgi kategorisinde; *Düşük Bütçeli ve Çevre Dostu Kış Gardırobu Nasıl Hazırlanır?*, *Araba Satın Almadan Önce Bu 5 Soruyu Kendinize Sorun*, *Kış Kapıda: Doğal Gaz Faturalarınız İçin 6 Tasarruf Önerisi*, *Yeni Evli Çiftler İçin 5 Etkili Birikim Yöntemi*, *Hem KOBİ Hem de Girişimcilere Destek Veren Kurumlar* ve *Sıkça Sorulanlarla Beraber Bireysel Emeklilik Sistemi* ile ilgili paylaşımlar yer almıştır. Birinci içerikte, minimum bütçe ve çevre dostu olanaklar ile çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan alternatif kış gardırobunun nasıl hazırlanacağına ilişkin pratik bilgiler verilmiştir. İkinci içerik, sıfır ya da ikinci el araç satın alırken dikkat edilmesi gereken püf noktalara ve estetik kaygılar dışında düşünülmesi gereken temel sorulara verilmiş yanıtlardan oluşmuştur. Üçüncü içerikte, kış aylarında ev ekonomisinin temel gider başlıklarından biri olan ısınma maliyeti ele alınmış ve evde alınacak küçük önlemlerle doğal gaz faturalarında %70'e varan tasarruf için 6 yararlı bilgi aktarılmıştır. Dördüncü paylaşım içeriğinde, yeni evli çiftlere yönelik ortak bütçe planlamasında birikim alışkanlıkları edinip geliştirmeye yönelik 5 etkili bilimsel tasarruf yöntemine yer verilmiştir. Beşinci içerikte, KOBİ'ler ile girişimciler için destek, teşvik ve hibe sağlayan kurum ve kuruluşların bilgilerine yer verilerek bu kuruluşların ulusal ve küresel ekonomideki önemine değinilmiştir. Son içerikte ise en çok sorulan sorularla birlikte bireysel emeklilik sistemine ait temel bilgilere yer verilerek bu sistemde birikim yapmak için çeşitli ip uçları sunulmuştur.

Ekonomi kategorisi; *Mentor Nedir, Start-Up'lara Nasıl Katkı Sağlar?* ve *Kişisel Net Değer Hesabı Nedir, Nasıl Yapılır?*, paylaşımlarından oluşmuştur. İlk paylaşım içeriğinde, mentorların 1970'lerde öncelikle ABD'de popülerlik elde ettiği ve son dönemlerde yatırımcılarla ilişkilerde daha istikrarlı iş birlikleri

kurulmasında etkili olduğu üzerinde durularak girişimciliğin ekonomideki önemine değinilmiştir. Son içerikte ise kişisel net değeri hesaplamaya ilişkin formül paylaşılmış ve finans ve ekonomi uzmanlarının gelir yönetimi için en işlevsel yöntemleri derlenerek kişisel ekonomi yönetimine katkı sağlanmıştır.

Sosyal Yaşam kategorisinde; *Hem Eğlenceli Hem Ekonomik Kış Aktiviteleri* ile *Sürdürülebilir Finansman ve İklim Değişikliği* konulu paylaşımlar değerlendirilmiştir. Bu paylaşım içeriklerinden birincisinde, kış aylarındaki soğuk hava koşullarında bile düşük bütçeli ve keyifli aktiviteler yapmanın mümkün olduğu vurgulanarak kış aylarında bütçeyi sarsmadan sosyal yaşamdan geri kalmamak için çeşitli önerilerde bulunulmuştur. İkinci içerik ise küresel sıcaklığın tehdit edici boyutlara ulaştığına işaret ederek sürdürülebilir kalkınma ve çevresel ekosistemi korumak için sosyal yaşamda herkesin üzerine düşen sorumluluklar olduğuna dikkat çekilmiştir.

Garanti BBVA'nın kurumsal bloğunda öne çıkan paylaşım içeriklerinde sıklıkla yararlı bilgilere, ekonomiye dair ip uçları ile sosyal yaşamı kolaylaştıran çeşitli önerilere ve dikkat çekici konulara yer verdiği gözlemlenmiştir. Bankanın kurumsal bloğundaki bu içerikleri, herkesin anlayabileceği bir dille sohbet havasında ve samimi bir tonda paylaştığı dikkat çekmiştir. "Bloglarda kurulan samimi ortamların ve bloglarda kullanılan çift yönlü iletişimin, kurumlara duyulan güvensizliği büyük oranda ortadan kaldırdığına işaret edilmektedir" (Alikılıç, 2011: 28). Bu noktada Garanti BBVA'nın kurumsal blog kullanımında çeşitli konulara yer verip hedef kitleleri ve paydaşları arasında samimi bir ortam geliştirdiğini söylemek mümkündür. Akar'a (2006: 71-72) göre kurumsal bloglar, mevcut ve potansiyel müşterileri etkilemekte, kurum lehine olumlu bir algıya sahip olmalarına yardımcı olmaktadır. Zira müşteriler, kurumsal bloglar aracılığıyla kurumları yakın bir dost olarak algılamakta ve kurumla yakın ve samimi ilişki kurmaya gönüllü hale gelmektedir. Bunun sonucunda müşteri memnuniyeti artmakta ve kuruma sadık müşteri profiline ortaya çıkması da kolaylaşmaktadır. Garanti BBVA açısından değerlendirilecek olursa bankanın kurumsal blog kullanımı ile kurumsal halkla ilişkiler faaliyetlerini dijital platformda da sürdürmeyi ve müşteri memnuniyetini geliştirmeyi hedeflediği söylenebilmektedir.

Çalışmada incelenen diğer bir banka olan Türkiye İş Bankası'nın 'Hayatınızın Her Anındayız' temalı kurumsal bloğunda çeşitli kategoriler karşımıza çıkmaktadır. Görsel 2, Türkiye İş Bankası'nın kurumsal bloğuna ait ekran görüntüsünü yansıtmaktadır.

Görsel 2. Türkiye İş Bankası Kurumsal Blog Sayfası

Kaynak: "Türkiye İş Bankası Kurumsal Blog Sayfası", Türkiye İş Bankası Blog, Erişim Tarihi: 30.11.2019, <https://www.isbank.com.tr/blog>

Görsel 2'de Türkiye İş Bankası'nın kurumsal blog sayfasından bir görünüm sunulmuştur. Bankanın blog sayfasında 'Yaşam', 'Teknoloji', 'Otomotiv', 'Oyun', 'Seyahat', 'Finans', 'Sosyal Sorumluluk' ve 'Alışveriş' temaları öne çıkmaktadır. Blogda son paylaşılan 10 içerik şöyledir:

- 1- Yeni Mevsime Hazırız: Kış Giyim İp Uçları
- 2- Engellilerin Hayatını Kolaylaştıran Muhteşem Fikirler
- 3- Evde Çocuğunuzda Beraber Yapabileceğiniz 5 Aktivite
- 4- Yılbaşı Tatili İçin Yurt Dışında Gidilebilecek Yerler
- 5- Kışın Evde Yapılabilecek Aktiviteler
- 6- Bilinçli Tüketici Olmak! 6 Adımda Besin Etiketleri Okuma Taktikleri
- 7- Hazırlıklı Olmak Hayat Kurtarır! Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler

- 8- Şeker Hastalığı Hakkında Ne Biliyoruz, Ne Yapıyoruz?
- 9- Zamanınızı Güzelleştirecek Mutlaka Okunması Gerekli Kitaplar
- 10- Çocukların Mutlaka Okuması Gereken Kitaplar

Türkiye İş Bankası'nın kurumsal bloğunda yukarıda sıralanan en son 10 paylaşımın 5'i Yararlı Bilgi, 4'ü Sosyal Yaşam ve 1'i Gezi/ Seyahat içeriklerine aitken Teknoloji, Ekonomi ve Etkinlik kategorilerine girecek herhangi bir paylaşım içeriği saptanmamıştır. Türkiye İş Bankası'nın kurumsal bloğunda öne çıkan kategoriler ve paylaşım içerikleri şöyledir:

Yararlı Bilgi kategorisi; *Yeni Mevsime Hazırız: Kış Giyim İp Uçları, Engellilerin Hayatını Kolaylaştıran Muhteşem Fikirler, Bilinçli Tüketici Olmak! 6 Adımda Besin Etiketini Okuma Taktikleri, Hazırlıklı Olmak Hayat Kurtarır! Doğal Afetlere Karşı Alınacak Önlemler ve Şeker Hastalığı Hakkında Ne Biliyoruz, Ne Yapıyoruz?*, başlıklı paylaşımlardan oluşmuştur. İlk içerikte, kışın hasta olmamak, soğuklardan korunmak, daha az üşümek, vücut direncini artırmak ve soğuk havalarda bile dışarıda kaliteli vakit geçirebilmek için nasıl giyinilmesine gerektiğine yönelik faydalı bilgiler sunulmuştur. İkinci içerikte, dünya çapında birçok farkındalık etkinliğinin yapıldığı 3 Aralık Dünya Engelliler Günü kapsamında engelli bireylerin toplumla bütünleşmesine katkıda bulunacak, sosyal yaşama katılımlarını artıracak, kendilerini geliştirmelerini sağlayacak ve hayatlarını kolaylaştıracak pratik bilgiler eşliğinde engelsiz yaşam projeleri tanıtılarak engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları çeşitli zorluklara dikkat çekilmiştir. Üçüncü içerikte, bilinçli tüketici olmak için paketin içindeki gıdanın porsiyonunu, kalorisini ve içindeki maddelerin bilgisini içeren ve ürünü satın almadan önce içeriği hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan besin etiketi okuma hakkında bilgi verilmiş; besin etiketlerinin kolayca okunmasını sağlayacak faydalı bilgiler sunularak besin etiketi okumanın dengeli beslenme ve kilo kontrolü üzerindeki önemine değinilmiştir. Dördüncü içerikte, 12 Kasım Doğal Afetlerden Korunma Günü kapsamında deprem başta olmak üzere sel, çığ ve heyelan gibi çeşitli doğal afetler hakkında bilgiler verilmiş ve tanımlanan doğal afetlere ilişkin alınması gereken basit ama hayat kurtaran önlemlere dikkat çekilmiştir. Son içerikte ise Dünya Diyabet Günü olarak çeşitli etkinlikler yapılan 14 Kasım'daki yazıda, öncelikle şeker hastalığı tanımlanıp şeker hastalığının öne çıkan belirtilerine yer verilmiş ve şeker hastalığını önlemede beslenme ve spor alışkanlıklarının önemi vurgulanarak şeker hastalarının tedavisinde uygun diyet, spor ve beslenme önerileri sunulmuştur.

Sosyal Yaşam kategorisinde; *Evde Çocuğunuzda Beraber Yapabileceğiniz 5 Aktivite, Kışın Evde Yapılabilecek Aktiviteler, Zamanınızı Güzelleştirecek Mutlaka Okunması Gerekli Kitaplar ve Çocukların Mutlaka Okuması Gereken Kitaplar*, başlıklı paylaşımlar yer almıştır. Birinci içerikte, evde çocuklarla birlikte geçirilen zamanın kalitesini artırmak ve çocuklarla yapılan aktivitelerde daha çok eğlenmek için yaratıcı oyunlar, çocuklarla iş birliği içerisinde gelişen eğlenceli aktiviteler ve çocukların el becerilerini geliştiren çeşitli uğraşlara yönelik önerilerde bulunarak bu aktivitelerin çocuk ve ebeveyn ilişkisini güçlendirmedeki önemine değinilmiştir. İkinci içerikte, kışın kapalı ve soğuk havalarda düşen enerjiyle dışarı çıkmak istenmediği zamanlarda bile kış mevsimini evde keyifle ve eğlenceyle geçirmek için yaratıcı öneriler, dekorasyon tavsiyeleri, evde sosyalleşmeyi sağlayacak etkinlik fikirleri paylaşılmıştır. Üçüncü içerikte kitapların, sosyal yaşamda keyifli zaman geçirmek, gündelik kaostan kurtulmak, kafa boşaltmak, kendimize yatırım yapmak ve yeni bir şeyler öğrenmek için en güzel aktivitelerden biri olduğu vurgulanarak değerli zamanlar geçirmemizi sağlayacak ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan çeşitli romanlar tavsiye edilip kısaca özetlenmiştir. Son içerikte ise çocukların merak duygusunun cezbedilerek kitap okuma alışkanlığı kazanmaları ve hem ruhsal hem de zihinsel gelişimlerini desteklemek için Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkan ve mutlaka okumaları tavsiye edilen çocuk kitapları derlenmiş ve bu kitaplar kısaca tanıtılmıştır.

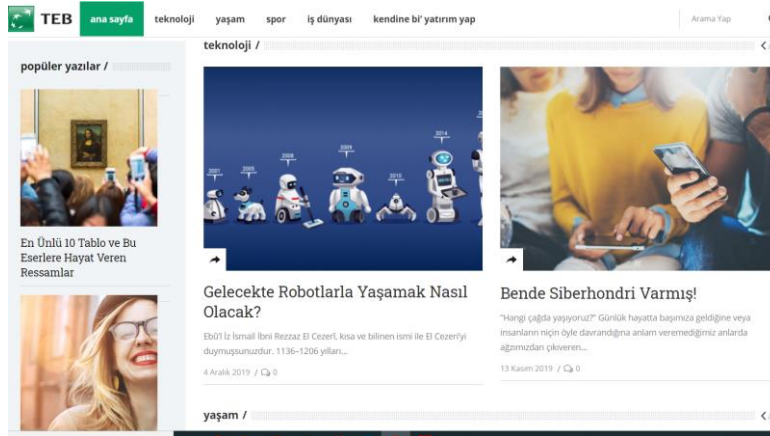
Gezi/ Seyahat kategorisinde ise *Yılbaşı Tatili İçin Yurt Dışında Gidilebilecek Yerler*, başlıklı paylaşımına yer verilmiştir. Bu içerikte, yeni bir yılı ve yeni umutları simgeleyen yılbaşı tatilinin en güzel tarafının bulunduğumuz yerden biraz uzaklaşmak, bilmediğimiz farklı yerlerde bulunmak ve yurt dışında daha önce gidilmemiş yerleri gezip görmek olduğuna işaret edilerek yılbaşında Prag, Paris, Lviv, Brugge, Rio de Janeiro ve Londra gibi dünya genelinde en popüler, romantik ve ilgi çekici rotalar belirlenmiştir.

Türkiye İş Bankası'nın kurumsal bloğunda sıkça kullanılan içerikler arasında yaşamı kolaylaştıracak pratik bilgilere ve ip uçlarına, sosyal yaşamda herkesin kolaylıkla gerçekleştirebileceği tavsiyelere ve yılbaşı tatilinde yurt dışında gezilebilecek şehirler gibi önerilere yer verilmiştir. Bankanın kurumsal bloğunda öne çıkan bu içerikler ile hedef kitleler ve paydaşlar arasında etkileşim düzeyini yükseltmek istediğini söylemek

mümkündür. Bankanın bloğunda herkesin ilgisini çekecek güncel konulara yer verildiği dikkat çekmektedir. Nitekim kurumsal bloglar, kurumların iç ve dış hedef kitleleri ile iletişimin sürekliliğini sağlamada önem taşıyan kanallardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar, sosyal medyaya taşınan iletişim süreçlerinde bloglarını güncel veriler ile canlı ve ilgi çekici tutarak müşterilerini bu konular hakkında kolaylıkla ve memnuniyet yaratacak şekilde haberdar etmeye çalışmaktadır (Kılıç, 2011: 144). Türkiye İş Bankası'nın kurumsal bloğu üzerinden canlı tutmaya çalıştığı müşteri ilişkileri yönetimi, bankanın bloğundan kurumsal halkla ilişkiler amaçlı yararlandığının da göstergesidir. Zira kurumsal bloglar, kurumların hedef kitleleri ile aralarında sağlıklı bir diyalog ve geri bildirim sürecinin başlatılıp etkileşim ve ilişki inşa edilmesi yoluyla bu sürecin sürdürülüp geliştirilmesi açısından önemli rol oynamaktadır (Yang ve Lim, 2009: 342). Türkiye İş Bankası açısından değerlendirildiğinde bankanın kurumsal bloğundan halkla ilişkiler aracı olarak yararlanması söz konusudur.

Araştırma kapsamında incelenen son banka olan TEB'in <http://www.blogteb.com/> adresinden ulaşılan ve herhangi diğer iki bankada görüldüğü gibi özel bir tema içermeyen kurumsal bloğunda ilgili kategoriler sıralanmıştır. Görsel 3'te TEB'in kurumsal bloğundan alınan ekran görüntüsü sunulmuştur.

Görsel 3. TEB Kurumsal Blog Sayfası

Kaynak: "TEB Kurumsal Blog Sayfası", TEB Blog, Erişim Tarihi: 30.11.2019, <http://www.blogteb.com/>

Görsel 3, TEB'in kurumsal blog sayfasının görüntüsünü içermektedir. Buna göre TEB'in bloğunda; 'Teknoloji', 'Yaşam', 'Spor', 'İş Dünyası' ve 'Kendine bi' Yatırım Yap' başlıklı temalara ait içeriklere yer verdiği izlenmektedir. TEB kurumsal blog sayfasında paylaşılan son 10 içeriğin başlığı şu şekildedir:

- 1- Gelecekte Robotlarla Yaşamak Nasıl Olacak?
- 2- Bende Siberhondri Varmış!
- 3- "Süper" Yetenek: İkna Kabiliyeti
- 4- Yeni Nesil Sanatçıların Elinden Sanatın Her Hali BASE 2019'da
- 5- Sporun Her Halini İzleyebileceğiniz İlham Veren Filmler
- 6- Mağara Duvarlarından Yapay Zekâ Sanatına Sanatın Büyüleyici Yolculuğu
- 7- "Formaları Emekli Edilerek" Onurlandırılan Spor Efsaneleri
- 8- Tarihin Yönünü Değiştirenlerde Bugün: Minik Dev iPod!
- 9- Dijital Pazarlama Yöntemlerinden "Conversational Marketing (Sohbet Pazarlaması)" Yükselişte
- 10- Bankacılık Ürün ve Hizmetlerine Yönelik Harika Bir Fikrin Varsa İcat Çıkarmaya Ne Dersin?

TEB'in kurumsal bloğunda yukarıda sıralanan ve en son paylaşılan 10 içeriğe göre bu içeriklerin 6'sı Sosyal Yaşam, 2'si Teknoloji ve 2'si Etkinlik kategorisindeyken Ekonomi, Gezi/Seyahat ve Yararlı Bilgi kategorisinde herhangi bir paylaşım tespit edilmemiştir. TEB'in kurumsal bloğunda karşımıza çıkan kategoriler doğrultusunda yer alan paylaşım içerikleri aşağıdaki gibidir:

Sosyal Yaşam kategorisi; *Gelecekte Robotlarla Yaşamak Nasıl Olacak?*, *Bende Siberhondri Varmış!*, *"Süper" Yetenek: İkna Kabiliyeti*, *Sporun Her Halini İzleyebileceğiniz İlham Veren Filmler*, *Mağara Duvarlarından Yapay Zekâ Sanatına Sanatın Büyüleyici Yolculuğu* ve *"Formaları Emekli Edilerek" Onurlandırılan Spor Efsaneleri*, başlıklı paylaşımlardan oluşmuştur. İlk paylaşım içeriğinde, geçmişten günümüze yapay zekâ ile robotik alanda yaşanan gelişmelere yer verilmiş ve gelecek projeksiyonu üzerinde durularak sosyal yaşamı tehdit eden komplo teorilerine değinilmiştir. İkinci içerikte, teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı yeni kavramlardan biri olan 'siberhondri' (rahatsızlık belirtilerini internetten araştırıp kendine

hastalık tanısı koyma) konu edilmiş ve sosyal yaşamda bizleri bekleyen diğer tehlikelere ve dijital çağ bağımlılıklarına dikkat çekilmiştir. Üçüncü içerikte, sosyal yaşamın her alanında herkesin ihtiyaç duyduğu bir yetenek olarak tanımlanan ikna kabiliyetine yer verilmiş ve kariyer basamaklarını başarıyla tırmanabilmek için iş yaşamında ikna etmenin önemi aktarılmıştır. Dördüncü içerikte, Muhammed Ali ve Maradona gibi topluma mâl olmuş önemli sporcuların yaşamını anlatan ve herkesin keyifle izleyip kendi yaşamında motivasyon sağlamak için kullanabileceği güç verici filmler derlenmiştir. Beşinci içerikte, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sanatın gösterdiği gelişim konu edilmiş ve insanın yaşam serüveni içerisinde sanatın büyüleyici yolculuğu, tarih öncesi çağlardan günümüzdeki güncel örnekler eşliğinde sunulmuştur. Son içerikte ise elde ettikleri başarılar ile taraftarların kalbinde yaşayan ve oynadıkları kulüplerde forma numaraları emekli edilerek isimleri ölümsüzleşen Türk ve yabancı en ünlü basketbolcular ve futbolcular konu edilmiştir.

Teknoloji kategorisinde *Tarihin Yönünü Değiştirenlerde Bugün: Minik Dev iPod! ve Dijital Pazarlama Yöntemlerinden "Conversational Marketing (Sohbet Pazarlaması)" Yükselişte*, başlıklı paylaşımlar yer almıştır. Birinci içerikte, kişisel müzik dinleme deneyimini olağanüstü bir seviyeye taşıyan ve müzik endüstrisini değiştiren ilk iPod'un 2001 yılında çıkmasının ardından 2019 yılında güncellenen ve piyasaya sürülen 7. nesil iPod Touch'ın teknolojik özellikleri ve avantajları anlatılmıştır. Diğer içerikte ise teknolojinin gelişmesi sonucunda 'sohbet pazarlaması' ile akıllı yönlendirmeye, yapay zekâ destekli 'rehber robot' uygulamalarına (ChatBot) ve 7/24 hizmete hazır satış temsilciliği stratejilerinin artık teknolojinin en önemli parçası olduğuna yer verilmiştir.

Etkinlik kategorisinde ise *Yeni Nesil Sanatçıların Elinden Sanatın Her Hali BASE 2019'da ve Bankacılık Ürün ve Hizmetlerine Yönelik Harika Bir Fikrin Varsa İcat Çıkarmaya Ne Dersin?*, başlıklı paylaşımlara yer verilmiştir. İlk içerikte, Türkiye'deki Güzel Sanatlar Fakülteleri'nden çıkan yeni mezunlar tarafından oluşturulan animasyon, baskı, cam, fotoğraf, grafik tasarım, heykel, resim, seramik gibi alanlarda ilk kolektif sergi olan BASE'in, 2019 yılında üçüncüsü düzenlenen etkinliği yer almıştır. Son içerikte ise TEB'in üniversite öğrencilerine, yeni mezunlara, TEB müşterilerine ve girişimcilere yönelik sektöre yenilikçi ve yaratıcı ürünler kazandırmak, müşteri deneyimini iyileştirmek ve inovasyon kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla "İcat Çıkar" sloganına sahip 13.sünü 15 Ocak 2020'de düzenleyeceği TEB Akıl Fikir Yarışması konu edilmiştir.

TEB'in kurumsal bloğunda, son paylaşılan içeriklere göre en çok sosyal yaşamda zaman geçirmek ve eğlenmek amaçlı başvurulacak keyifli içeriklere, teknolojik gelişmelere ve bu gelişmelerin yaşamımıza getireceği yenilikler ile kültür, sanat ve inovasyonla ilgili çeşitli etkinliklere yer verildiği gözlemlenmiştir. Bankanın kurumsal bloğunda ağırlıklı olarak yer verilen bu içeriklerde, yaşamı kolaylaştıran pratik bilgilerden ve ip uçlarından doğrudan bahsedilmemiş olsa da sosyal yaşam kategorisindeki belirli içeriklerin, yararlı bilgi formatı ile de eşleştiği görülmüştür. Ancak bankanın çoğunlukla sosyal yaşam kategorisine yönelik bilgi ve eğlenceyi harmanladığı içerikleri paylaşarak mevcut ve potansiyel müşterileri ile sıklıkla ve tekdüzelikten uzak, daha samimi bir etkileşim yaratmak istediği söylenebilmektedir. Porter ve diğ. (2009: 252), kurumsal blogların kurum ve hedef kitleleri arasında resmî olmayan samimi iletişim kurulmasını ve dijital ortamlarda ağızdan ağıza iletişimi kolaylaştıran dinamik bir etkileşim izlenmesini sağladığını belirtmektedir. Zira kurumsal bloglar, müşteriler arasında topluluk bilinci yaratarak kuruma ve markaya bağlılığı geliştirmekte ve sosyal medyada ağızdan ağıza pazarlamanın etkinliğini artırmaktadır (Özüdoğru, 2014: 42). Benzer şekilde Philip (2017: 65) de sosyal medya ile halkla ilişkilerin rollerinin ve görevlerinin değişip geliştiğine dikkat çekerek kuruluşların, küresel rekabete dayanabilmek için sağlıklı ve sürdürülebilir ilişkiler kurması gerektiğine ve kurumların güçlü birer marka olarak müşterilerin zihinlerinde yer edinebilmesi için kurumsal blogların önemli bir araç olduğuna işaret etmektedir. Bu noktada TEB'in, kurumsal halkla ilişkiler amaçlarına ulaşmada blogların taşıdığı önemin farkında olduğu ve farklı içeriklerle bloğunu zenginleştirmeye yönelik bir çaba sergilediğini söylemek mümkündür. Buna göre kurumsal halkla ilişkiler ve kurumsal bloglar arasında önemli bir bağlantı bulunduğu görülmektedir. Kurumsal halkla ilişkilere ait olan tüm işlevler, günümüzde sosyal medyada da devam etmektedir. Bu noktada özellikle kurumsal bloglar, kurumsal halkla ilişkilerin dijital platformda uygulanmasına yardımcı olan etkili araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kurumsal halkla ilişkilerin genel olarak; çift yönlü iletişim ile etkileşim sağlama, diyalog geliştirme, bağlantı ve ilişki inşa etme, kurumun imajını ve itibarını güçlendirerek kuruma yönelik marka değeri yaratma, hedef kitleler ile paydaşlar arasında kurum lehine güven ortamı kurma, krizleri ortaya çıkmadan önleme, sorun

ve gündem yönetiminde etkili olma, başarılı müşteri ilişkileri yönetimi ile sadık müşteriler elde etme gibi temel işlevlerinden söz etmek mümkündür. Ancak bunlar arasında en önemlisi, hedef kitleler ile sürekli bir etkileşim ve ilişki kurulmasını sağlamaktır. Sosyal medya ile kurumsal halkla ilişkiler de dijital ortamlara taşınmış ve çift yönlü iletişim, diyalog, etkileşim ve ilişki kurma işlevi kolaylaşmıştır. Sosyal medyada bu işlevi yerine getirecek önemli araçlardan birinin de kurumsal bloglar olduğu ortadadır. Ancak buna rağmen, incelenen üç bankanın kurumsal bloglarında, çift yönlü iletişim ve etkileşim ortamı yaratacak diyaloglara ve yorumlara rastlanmamıştır. Dolayısıyla kurumsal banka bloglarının, kurumsal halkla ilişkiler açısından büyük bir potansiyele sahip olduğunu ancak bu potansiyelden tam anlamıyla ideal şekilde yararlanılmadığını söylemek mümkündür.

5 Ekim-5 Aralık 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen araştırma sonuçlarına göre bankaların kurumsal bloglarında en çok paylaşılan içeriklerin sırasıyla; ‘Sosyal Yaşam’, ‘Yararlı Bilgi’, ‘Ekonomi’, ‘Teknoloji’, ‘Etkinlik’ ve ‘Gezi/Seyahat’ kategorisine ait olduğu izlenmiştir. Buna rağmen kategorilerin dağılımı bankalara göre değişiklik göstermiştir. Garanti BBVA’nın en çok Yararlı Bilgi, Ekonomi ve Sosyal Yaşam kategorilerine yoğunlaştığı; Teknoloji, Gezi/Seyahat ve Etkinlik alanında herhangi bir paylaşım yapmadığı görülmüştür. Türkiye İş Bankası’nın ağırlıklı olarak Yararlı Bilgi, Sosyal Yaşam ve Gezi/Seyahat kategorilerine ilişkin içerikler üzerinde durduğu ancak Teknoloji, Ekonomi ve Etkinlik kategorisinde bir içerik üretmediği dikkat çekmiştir. TEB’in ise sıklıkla Sosyal Yaşam, Teknoloji ve Etkinlik kategorilerini besleyen içeriklerden yararlandığı ancak Ekonomi, Gezi/Seyahat ve Yararlı Bilgi içeriklerine yer vermediği saptanmıştır. Üç bankanın da en çok ‘Sosyal Yaşam’ kategorisine yönelik eğlenceli içeriklerden yararlandığı izlenmiş ve Sosyal Yaşam kategorisi, içerik paylaşımına göre ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada yer alan ‘Yararlı Bilgi’ kategorisinde Garanti BBVA ve Türkiye İş Bankası’nın hemen hemen aynı oranda içerik ürettiği dikkat çekerken TEB’in bu kategoride herhangi bir içeriği görülmemiştir. ‘Teknoloji’, ‘Ekonomi’ ve ‘Etkinlik’ kategorileri 2’şer içerik ile üçüncü sırayı paylaşmıştır. ‘Teknoloji’ ve ‘Etkinlik’ kategorileri, 2’şer paylaşım ile sadece TEB’in içeriklerinden oluşmuştur. ‘Ekonomi’ kategorisinde de yalnızca Garanti BBVA’nın içerik paylaştığı tespit edilmiştir. Son sırada yer alan ‘Gezi/Seyahat’ kategorisi ise sadece Türkiye İş Bankası tarafından içeriklendirilmiştir.

Dolayısıyla incelenen üç bankanın, kategorilere göre üstünlükleri ve zayıflıkları söz konusudur. Oysa sosyal medyada kurumsal blog kullanımı, hedef kitleler için her alanda ilgi çekici ve kaliteli içerikler üreterek ve bu içerikleri sık güncelleyerek kurumun zihinlerde konumlanmasına, içeriklere yorum bırakılarak tartışma ortamının ve dolayısıyla kurum ile hedef kitleler arasında etkileşim, ilişki ve diyalog potansiyelinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu araştırmanın karşımıza çıkardığı bulgu, Özel ve Sert’in (2014), Türkiye’nin En Büyük 500 Özel Şirketini blog kullanım açısından değerlendirdikleri çalışmada, Türkiye’deki kurumsal blogların toplam blog kalite indeksi değerinin düşük olduğu sonucuyla örtüşmektedir. Aynı zamanda bu bulgular, Philip’in (2017) blogların kurumsal aidiyet ihtiyacını karşılama ve kurumun oynadığı rolü vurgulama üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, blogların etkili diyalog iletişimi konusunda eğitimli kişiler tarafından hazırlanıp yönetilmesi gerektiğine ilişkin sonuçlarla da benzeşim taşımaktadır.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlara göre banka bloglarının, kurumsal halkla ilişkiler aracı olarak güçlendirilmesi gereken çeşitli alanları olduğu tespit edilmiştir. Öncelikle kurumsal blogların, hedef kitleler ile istenen etkileşim, diyalog ve ilişki düzeyini yakalayabilmesi için kullanıcı yorumlarına izin veren bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Oysa incelenen üç bankanın blogunda herhangi bir yorumun bırakılmasına olanak verilmediği saptanmıştır. Bu durumu, kurumların olumsuz eleştirilerden çekinmesi, olumsuz yorumlara nasıl tepki verileceğinin bilinmemesi ve kurum imajı ile itibarının zarar göreceği endişesi ile açıklamak mümkündür. Ortaya çıkan bu sonuç, Buluthan’ın (2014) Türkiye’de faaliyet gösteren firmalar açısından kurumsal blogların kurumsal iletişim amacıyla nasıl kullanıldığını incelediği çalışmasında, çoğu blogun yorum yapılmasına izin vermediği bulgusunu doğrulamaktadır. Söz konusu bulgu Pitt ve diğ. (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, blogların etkileşimli kaynaklar olarak kullanıcıların daha fazla yorumuna izin verecek şekilde geliştirilmesi gerektiği sonucu ile de benzerlik taşımaktadır. Kurumsal blogların, güncel tartışmaların gerçekleştirilip yorumların bırakılabileceği dijital platformlar olması, kurumsal halkla ilişkiler açısından önemli görülmektedir. Zira kamuoyunun güncel nabzını ölçümleyebilmek, kurumun hedef kitleler nezdindeki konumunu izleyebilmek, kurumu yakından ilgilendiren ve gelecekte potansiyel kriz riski taşıyan konuları öğrenebilmek, hedef kitlelerin ve paydaşların isteklerini, beklentilerini veya şikayetlerini takip edebilmek, elektronik ağızdan ağıza pazarlamayı başarılı şekilde yönetebilmek için bloglar bulunmaz bir fırsattır.

Bunun yanı sıra bankaların kurumsal bloglarında, herkese hitap eden kategorilerin çeşitlendirilip her kategoriye ait kaliteli ve dikkat çekici içeriklerin üretilmesi gerekmektedir. Araştırma sonuçları, bankaların belirli kategorilere yoğunlaştığını ve diğer kategorileri göz ardı ettiğini göstermiştir. Oysa her hedef kitleye hitap eden içeriklerin üretilip kurumdan istenen şekilde söz edilmesini sağlayacak elektronik ağızdan ağıza

pazarlama gibi iletişim stratejilerini uygulamak ve yönetmek, günümüzde kurumsal bloglar ile mümkün ve kolay bir hale gelmiştir. Yine araştırma sonuçlarına göre her üç bankanın blog kullanımında görsel, yazılı ve işitsel içeriklerden yararlandığı saptanmıştır. Bu durumu, bankaların çok sayıda ve çeşitli mesajlara maruz kalan hedef kitleleri yakalamak ve ilgilerini istenen noktaya çekmek amacıyla iletişim kanallarının artırılmaya çalışılması amacı ile ifade etmek mümkündür. Yazılı metinlere uygun fotoğraflar veya kısa videolar gibi görsel içeriklerin yoğun şekilde kullanıldığı, yazılı ve görsel içeriklerin neşeli ve enerjik müzik seçimleri ile eşleştirildiği görülmüştür. Sadece tek iletişim kanalından aktarılan içerik sayısı yok denecek kadar azdır. Genellikle birden fazla iletişim kanalının kullanıldığı izlenmiştir. Bu sonuç, Doroschuk ve Staroverova'nın (2017), bloglardaki içerik kullanımına odaklandıkları çalışmada, blogların çevrim içi sunumların çekirdeğini oluşturduğu ve bu nedenle zengin içerik formatıyla sunulması gerektiği bulgularıyla benzeşim göstermiştir. Bu noktada blogların, kurumsal halkla ilişkilerin en önemli parçalarından biri olduğunun unutulmaması ve bu doğrultuda bilinçli şekilde kullanılması gerekmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara göre kurumsal halkla ilişkiler odaklı yaklaşımdan hareket ederek blogların içerik kalitesini artırmak ve müşterilerle sürdürülebilir iletişimi güçlendirmek için kurumsal blogların güncelliğine dikkat edilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda fotoğraf, video veya GIF (hareketli grafik) gibi farklı biçimlerle blogların görsel olarak daha çekici hale getirilmesi ve zengin güncel içerik sunulması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kurumsal blog bağlantılarının (link) kurum sayfası içerisinde ayrı bir sekme olarak yer alması hem takipçileri ve/veya müşterileri kurum ile iletişim içerisine girmeye yönlendirmesi hem de kurumun iletişime açık tavrını yansıtmaya açısından önem taşımaktadır. Kurumsal blogların, müşterilerden gelen olumlu ve olumsuz yorumlara izin veren ve katılımcılığı özendirilen iletişim tasarımına sahip olması önemli bir noktadır. Zira yoruma açık kurumsal bloglar, kurumların şeffaflığının önemli bir göstergesi olduğu gibi müşterilerden gelen geri bildirimler doğrultusunda etkin konu yönetimi yapılabilmesi, kriz iletişiminin doğru yönetilebilmesi ve nihayetinde hizmet kalitesinin iyileştirilmesi açısından da değerli fırsatlar sunmaktadır. Dolayısıyla kurumsal bloglar; çift yönlü iletişime ve etkileşime olanak veren, diyalog geliştirip tartışma ve yorumlarla zenginleşen, bunun sonucunda hedef kitleler ile ilişki inşa eden bir yapıya büründükçe kurumsal halkla ilişkiler amaçlı kullanımı açısından gerçek değerine ulaşabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adler, Lindsay and Sillars, Rosh (2011) *The Linked Photographers' Guide to Online Marketing and Social Media*, Cengage Learning, Boston, USA.
- Akar, Erkan (2006) *Blogla Pazarlama*, Tiem Yayıncılık, İstanbul.
- Akay, Cenk ve Ültanır, Emel (2010) "Andragojik Temellere Dayalı Kolaylaştırılmış Okuma-Yazma Eğitimi (KOYE) Sürecine Yönelik KOYE Eğitimcilerinin Görüşleri", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2): 75-88.
- Alikılıç, Özlem Aşman (2011) *Halkla İlişkiler 2.0 Sosyal Medyada Yeni Paydaşlar*, Yeni Teknikler, Efil Yayınevi, Ankara.
- Alikılıç, Özlem ve Onat, Ferah (2007) "Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kurumsal Bloglar", *Journal of Yaşar University*, 8 (2): 899-927.
- Atabek, Ümit ve Atabek, Gülseren Şendur (2007) *Medya Metinlerini Çözümlemek: İçerik, Göstergibilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri*, Siyasal Yayınları, Ankara.
- Aziz, Aysel (2015) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*, 10. bs., Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Barros, Marcos (2014) "Tools of Legitimacy: The Case of the Petrobras Corporate Blog", *Organization Studies*, 35 (8): 1211-1230.
- Baş, Türker ve Akturan, Ulun (2013) *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Başkale, Hatice (2016) "Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlilik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9 (1): 23-28.
- Bayraktutan, Günseli ve diğ., (2012) "Sosyal Medyada 2011 Genel Seçimleri: Nitel- Nicel Arayüzey İncelemesi", *Selçuk İletişim*, 7 (3): 5-29.
- Bilgin, Lale (2010) *Olumlu İmaj Yaratmak Halkla İlişkiler*, Kumsaati Yayınları, İstanbul.
- Bozkurt, İzzet (2007) *Bütünleşik Pazarlama İletişimi*, MediaCat Yayınları, İstanbul.
- Brand Finance (2019) "Banking 500, The Annual Report", Erişim Tarihi: 30.11.2019, https://brandfinance.com/images/upload/banking_500_2019_locked.pdf
- Cho, Soyoen and Huh, Jisu (2010). "Content Analysis of Corporate Blogs as a Relationship Management Tool", *Corporate Communications: An International Journal*, 15 (1): 30-48.
- Çetintaş, H. Buluthan (2014) "Bir Kurumsal İletişim Stratejisi Olarak Kurumsal Bloglar", *Selçuk İletişim*, 8 (3): 92-121.
- Dennis, Alan R. et al. (2016) "Mapping the Corporate Blogosphere: Linking Audience, Content, and Management to Blog Visibility", *Journal of the Association for Information Systems*, 17 (3): 162-193.
- Dilmen, Necmi Emel (2007) "Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri-Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları", *Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 12, 113-123.
- Doroschuk, Elena S. and Staroverova, Tatiana, S. (2017) "Blog in the Structure of the Internet-Representations Media: Communicative Aspect", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication TOJDAC*, 979-984.
- Gawroński, Slawomir and Jakubowski, Roland (2018) "Dispute about Public Relations-Between Social and Marketing Communication", *Social Communication*, 1, 6-11.
- Giarelli, Ellen and Tulman, Lorraine (2003) "Methodological Issues in the Use of Published Cartoons as Data", *Qualitative Health Research*, 13, 945-956.
- Glesne, Corrine and Peshkin, Alan (1992) *Becoming Qualitative Researchers an Introduction*, Longman Group Ltd, London.
- Gunelius, Susan (2011) *30 Minutes Social Media Marketing: Step by Step Techniques to Spread the Word About Your Business Fast and Free*, McGraw Hill, New York.
- Guth, David W. and Marsh, Charles (2003) *Public Relations: A Values-Driven Approach*, 2nd Ed., Allyn & Bacon, Boston.
- Harris, Thomas L. (1993) *The Marketer's Guide to Public Relations*, Wiley, New York.
- Holtz, Shel and Demopoulos, Ted (2006). *Bloggıng For Business Everything You Need to Know and Why You Should Care*, USA: Dearborn Trade.
- Hsu, Chin L. and Lin, Judy C. (2008) "Acceptance of Blog Usage: The Roles of Technology Acceptance, Social Influence and Knowledge Sharing Motivation", *Information & Management*, (45): 65-74.
- Jarvis, Jeff (2011) *E-Sosyal Toplum, Dijital Çağda Sosyal Medyanın İş ve Gündelik Hayata Etkisi*, Çağlar Kök (Çev.), MediaCat Yayınları, İstanbul.
- Kahraman, Murat (2013) *Sosyal Medya 101 2.0 Pazarlamacılar İçin Sosyal Medyaya Giriş*, 2. bs., MediaCat Yayınları, İstanbul.
- Karaçor, Süleyman (2009) "Halkla İlişkilerde İletişim Aracı Olarak Bloglar", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2): 87-99.
- Kartal, Aybuke Kardelen ve Algül, And (2019) "Vakıf ve Devlet Üniversitelerinin Kurumsal İmaj Bağlamında Twitter Paylaşımının İçerik Analizi", *Yeni Medya Elektronik Dergi (e-JNM)*, 3 (1): 57-70.
- Kılıç, Hicran Ö. (2011). "Kurumsal Blog Sahibi Olmanın Şirketlerin Gelir ve Kârına Etkisi: Fortune 500 Üzerinde Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1): 139-162.
- Koçak, Sevinç (2017) "Yeni Medya Uygulamalarının Halkla İlişkiler Çalışmalarına Etkisi: Tetrad Kuramı Çerçevesinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kampanyaları Örneklerinin İncelenmesi", *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 14 (2): 141-168.

- Koçyiğit, Murat (2017) *Dijital Halkla İlişkiler ve Online Kurumsal İtibar Yönetimi*, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Luo, Nianlong et al. (2018) "Can Non-Work-related Social Media Use Benefit the Company? A Study on Corporate Blogging and Affective Organizational Commitment", *Computers in Human Behavior*, (81): 84-92.
- Mert, Yener Lütfü (2018) *Dijital Halkla İlişkiler Araçlarının Yayıncılık Sektöründe Kullanımına Yönelik Bir Araştırma*, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (58): 724-737.
- Miles, Matthew B. and Huberman, A. Michael (1994) *An Expanded Sourcebook: Qualitative Data Analysis*, 2nd Ed., SAGE Publications, Inc., Thousand Oaks, CA.
- Mucan, Burcu ve Özeltürkay, Eda Yaşa (2014) "Social Media Creates Competitive Advantages: How Turkish Banks Use This Power? A Content Analysis of Turkish Banks through Their Webpages", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, (148): 137-145.
- Neuman, W. Lawrence (2012) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar (Cilt I-II)*. (Çev. S. Özge), Yayın Odası, İstanbul.
- Okmeydan, Selin Bitirim ve Saran, Mine (2018) "Actors of International Public Relations", M. U. Tuncer (Ed.), *International Public Relations Practices and Approaches*, (p. 29-52). Berlin: Peter Lang.
- Oleğzki, Jerzy (2017) "Public Relations as a Theatre-style Media Spectacle: Results of a Polish Public Opinion Poll", *International Journal of Journalism & Communication*, 4, 1-7.
- Özdemir, İlker (2012) "Bankacılıkta Halkla İlişkiler ve Müşteri İlişkileri", *BSAD-Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1 (3-4): 4-15.
- Özdemir, Murat (2010) "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1): 323-343.
- Özel, Aybike P. ve Sert, Nuray Y. (2014). "Dijital Halkla İlişkiler Aracı Olarak Kurumsal Bloglar: Türkiye'nin En Büyük 500 Şirketi Üzerine Bir Araştırma", *Global Media Journal TR Edition*, 5 (9): 303-321.
- Özgüner Kılıç, H. (2011) "Kurumsal Blog Sahibi Olmanın Şirketlerin Gelir ve Karına Etkisi: Fortune 500 Üzerinde Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6 (1): 139-162.
- Özüdoğru, Şakir (2014) "Bir Web 2.0 Uygulaması Olarak Bloglar: Blogların Dinamikleri ve Blog Alemi", *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication-TOJDAC*, 4 (1): 36-50.
- Parusheva, Silvia (2019) "Social Media Banking Usage From Banks' Perspective", *International Journal of E-Business Research*, 15 (1): 38-54.
- Philip, Leena (2017) "Corporate Blogging: The New Age PR Tool", *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 3 (3): 65-74.
- Pitt, Leyland F. et al. (2011) "The Social Media Release as a Corporate Communication Tool for Bloggers", *IEEE Transactions on Professional Communication*, 54 (2):122-132.
- Porter, Lance et al. (2009) "The Blogosphere and Public Relations Investigating Practitioners' Roles and Blog Use", *Journal of Communication Management*, 13 (3): 250-267.
- Pradas, Santiago Iglesias, et al. (2017) "Acceptance of Corporate Blogs for Collaboration and Knowledge Sharing", *Information Systems Management*, 34 (3): 220-237.
- Ramadanty, Sary and Martinus, Handy (2018) "The Role of Bloggers in Public Relations Activities in Indonesia", *Social Sciences & Humanities*, (26): 263-274.
- Roberts, Paula and Priest, Helena (2006) "Reliability and Validity in Research", *Nursing Standard*, 20, 41-45.
- Seitel, Fraiser P. (2016) *Halkla İlişkiler Uygulaması*, Seda Mengü (Çev.), 12. bs., Nobel Yayınları, Ankara.
- Severin, J. Werner and Tankard, W. James (1994) *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*, Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir.
- Sevinç, Salih Seçkin (2012) *Pazarlama İletişiminde Sosyal Medya*, Optimist Yayın ve Dağıtım, İstanbul.
- Silverman, David (2005) *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. Sage Pub., London.
- Suzuki, Lisa A. et al. (2007) "The Pond You Fish in Determines the Fish You Catch: Exploring Strategies for Qualitative Data Collection", *The Counseling Psychology*, 35, 295-328.
- Thomas, Lorrie (2011) *Online Marketing*, McGraw Hill, New York.
- Wilcox, Dennis L. et al. (1998) *Public Relations. Strategies and Tactics*, 5th Ed., New York: Longman.
- Wright, Donald K. and Hinson, Michelle D. (2008) "How Blogs and Social Media are Changing Public Relations and the Way it is Practiced", *Public Relations Journal*, 2 (2): 1-21.
- Wright, Jeremy (2005) *Blog Marketing*, MacGraw Hill Companies, USA.
- Xifra, Jordi and Huertas, Assumpcio (2008) "Blogging PR: An Exploratory Analysis of Public Relations Weblogs" *Public Relations Review*, (34): 269-275.
- Yang, Sung-Ung and Lim, Joon Soo (2009) "The Effects of Blog-Mediated Public Relations (BMPR) on Relational Trust", *Journal of Public Relations Research*, 21 (3): 341-359.
- Yengin, Deniz (2017) *İletişim Çalışmalarında Araştırma Yöntemleri ve Uygulamaları*, Der Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2013) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 9. bs., Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, Nuran (2010) "Halkla İlişkilerde Kavramlar, Sınırlar, Sorunlar", *Selçuk İletişim Dergisi*, 6 (2): 24-32.
- Zyl, Anria S. (2009) "The Impact of Social Networking 2.0 on Organizations", *The Elektronik Library*, 27 (6): 906-918.

Türkiye'de Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Ampirik Bir Analiz

Effects of Budget Deficit on Real Exchange Rate in Turkey: An Empirical Analysis

Hüseyin USLU*

ÖZ

Bu çalışmada Türkiye'de bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkileri, 2006:Q1-2018:Q4 dönemi verileri kullanılarak analiz edilmiştir. Serilerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmış, bütçe dengesi serisinin düzey değerinde, reel kur serisinin birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Sınır Testi yöntemiyle incelenmiş ve serilerin eşbütünleşik olmadıkları belirlenmiştir. Bu nedenle uzun ve kısa dönem analizlerine geçilememiştir. Düzey değerinde durağan olmayan reel kur serisinin birinci dereceden farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve serilerin durağan halleri kullanılarak Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Bütçe Açıkları, Reel Döviz Kuru, Sınır Testi, VAR Analizi, Granger Nedensellik Testi

ABSTRACT

In this study, the effects of the budget deficit on the real exchange rate in Turkey are analyzed by using 2006:Q1-2018:Q4 period data. The stationarity of the series is tested by ADF and PP unit root tests and it is determined that budget balance is stationary at level while the real exchange rate is at first difference. The existence of cointegration relationship between the series is examined by Bounds Testing method and it is determined that the series are not cointegrated. Therefore, long and short term analyzes could not be performed. First difference of the non-stationary real exchange rate series is taken and the stationary states of the series are used to perform Granger causality test.

KEYWORDS

Budget Deficit, Real Exchange Rate, Bounds Testing, VAR Analysis, Granger Causality Analysis

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
02.08.2019	18.06.2020
Atf	Uslu, H. (2020). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Ampirik Bir Analiz. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 460-478.

GİRİŞ

Bütçe açığının yol açtığı finansman ihtiyacı ülkeleri yurt içinde ve dışında borçlanmaya sevk etmektedir. Bu durum çeşitli riskleri beraberinde getirirken ülkeleri iç ve dış finansal şoklara karşı daha kırılgan hale getirmektedir. Finansal risk seviyesi artan ülkelerin dış borçlanma maliyetleri daha da artmakta, bu da ülkelerdeki nominal ve reel döviz kurunu yükseltebilmektedir. Reel döviz kurundaki artışlar, kontrol altında tutulabildiği ve ülkedeki üretim seviyesi yüksek olduğu sürece, ülkelerin dış ticaretteki rekabet güçlerini artırarak, ülkelere yarar sağlayabilmektedir (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2009: 75). Ancak ülkedeki üretim düzeyi yetersiz olduğunda; yaşanacak reel kur artışları, ülkelerin ithalat maliyetlerini artırarak, dış ticaret açıklarının da artmasına yol açacaktır. İktisat literatüründe İkiz Açıklar Hipotezi¹ olarak adlandırılan bu durum (Şimşek, 2014: 2-3), ülkelerdeki iç ve dış dengeyi aynı anda bozacağı için, ülkelerin ekonomik krize girme riskini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki bütçe açıklarının ve bu açıkların reel döviz kuru ve dış ticaret açığı üzerindeki etkilerinin yakından izlenmesinde, gerekli ampirik analizlerin sıklıkla yapılmasında ve ihtiyaç duyulan politika önlemlerinin zamanında alınmasında büyük yarar vardır.

1980 yılına kadar görece dışa kapalı, ithal ikamesine dayalı bir büyüme modeli izleyen Türkiye'de o dönemlerde döviz bulundurmak, kullanmak ve yurtdışına çıkarmak önemli ölçüde kısıtlanmış ve devlet iznine tabi hale getirilmiştir. 1979 yılında ülkede önemli ölçüde döviz darboğazı yaşanmıştır. Yine 1980 yılı başlarında Türkiye'nin iç ve dış borçları önemli ölçüde artmış olup, ülke bu borçlar nedeniyle ekonomik krizin eşiğine gelmiştir (Yavuz, 2009: 210). 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile ticari liberalizasyonunu gerçekleştirip, dünyaya açılan ve ihracata dayalı ekonomik büyüme politikası uygulamaya başlayan Türkiye, 11 Ağustos 1989'da kabul ettiği Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile de finansal liberalizasyonunu gerçekleştirmiş, ülkede döviz kullanımı ve Türk Lirası ile yabancı ülke paralarının değiştirilebilmesi serbest hale getirilmiştir (Darphane, 2008). Ancak sonraki yıllarda sürekli dış ticaret açığı veren Türkiye, bu açığın neden olduğu cari işlemler açığı nedeniyle 1994 ve 2001 ekonomik krizlerini yaşamış, 2011 yılında yeni ve büyük bir ekonomik krizin eşiğinden dönmüştür (Polat, 2018: 159).

Bu çerçevede çalışmanın hedefi; Türkiye ekonomisinde, 2006:Q1-2018:Q4 döneminde yaşanan bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki etkileşimi, teorik ve ampirik olarak analiz etmektir. Çalışma esas olarak beş bölümden oluşmaktadır. Girişi takibeden birinci bölümünde; bütçe açıkları ve reel döviz kuru ile ilgili teorik bilgilere, ikinci bölümünde; Türkiye'de bütçe açığı ile reel döviz kuru arasındaki etkileşime, üçüncü bölümde; konuyla ilgili teorik ve ampirik literatüre, dördüncü bölümde; veri seti ve ekonometrik yöntemlere, beşinci bölümde; ampirik analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç ve değerlendirme bölümüyle çalışma tamamlanmıştır.

1. BÜTÇE AÇIKLARI VE REEL DÖVİZ KURU İLE İLGİLİ TEORİK ÇERÇEVE

Bütçe genel anlamıyla; gelir ve gideri gösteren bir belgedir. Diğer bir deyişle bütçe, bir ülkenin, belirli bir döneme ait gelir ve giderlerini gösteren tahmini bir belgedir (Yenice, 2006: 62). Bu bağlamda hükümetler tarafından hazırlanan bütçeler; 1 yıllık süre içinde kamunun elde edeceği gelirler (bütçe gelirleri) ve bu gelirlerin nerelerde kullanılacağını (bütçe giderlerini) gösteren hesap cetvelleri olup, Türkiye Büyük Millet Meclisinde (TBMM) onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Bu yönüyle kanun gibi amir hükümler² içerebilmektedir. Bütçe giderleri ile bütçe gelirleri arasındaki fark negatif olduğunda bütçe açığı, pozitif olduğunda bütçe fazlası yaşanmakta ve bunlar genel olarak bütçe dengesini oluşturmaktadır. Bütçe tasarıları hazırlanırken önce bütçe giderleri belirlenmekte, sonra bu giderlerin ne kadarının ülkede toplanan vergi gelirleriyle, ne kadarının borçlanmayla (kamu borçlanma gereği) karşılanacağına karar verilmektedir. Bu şekilde hazırlanan bütçeye, literatürde Fonksiyonel Bütçe adı verilmektedir (Kaplan, 2003). Klasik İktisatçılar bütçe giderlerinin, bütçe gelirlerine eşit olması gerektiğini (denk bütçe varsayımı) ifade etmişlerdir. Çünkü bütçe açık verdiğinde; bu açıkların borçlanmayla ya da devletin sahip olduğu varlıkların bir kısmının satılmasıyla³ kapatılacağını, bunun da gelecek nesillerin refahını azaltacağını öne sürmüşlerdir. Öte yandan bütçe fazla verdiğinde, bu fazla paranın kamu personeline ek gelir olarak dağıtılacağını⁴, ancak bütçenin her zaman fazla vereceğinin garanti olmadığını, yüksek maaş almaya alışan kamu personelinin bu ücret düzeyini sürekli bekleyeceğini, bunun da bütçenin fazla vermediği dönemlerde bütçe üzerine ek bir yük getirerek, bütçe açıklarına ve ülkenin borç yükünün daha da artmasına neden olacağını ifade etmişlerdir (Stelian, 2015: 7; Gedik, 2008: 246). Keynes ise ekonomik kriz dönemlerinde denk bütçe yaklaşımının terk edilebileceğini,

¹ İkiz Açıklar Hipotezi: Bütçe açığı ile dış ticaret açığı (ya da cari işlemler açığının) birlikte yaşandığı durumu ifade eder (Dineri ve Taş, 2016: 373).

² Vergi oranları vb. bu nedenle bütün vatandaşlar için bağlayıcı hükümlerdir.

³ Özelleştirme gibi.

⁴ Maaşlara daha yüksek zam yapılması yoluyla.

çünkü krizle birlikte bozulan ekonomik dengenin kendiliğinden sağlanmasının mümkün olmadığını veya uzun zaman alabileceğini, bu nedenle ekonomik dengenin hızlıca sağlanabilmesi için hükümetlerin, bütçe açığı verme pahasına, genişletici maliye politikaları izlemelerinin gerektiğini ifade etmiştir (Gediz ve Yalçınkaya, 2001: 54-55; Arestis, Filho ve Terra, 2018: 1-2). Ancak Keynes'in bu görüşü hükümetler tarafından yanlış anlaşılmalı/uygulanmış ve çoğu ülkede bütçe açığı, olağan bir kamu politikası haline getirilmiştir. Bu durum, 1980'li yılların başlarında Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkeleri, önemli miktarlarda borç yükü ile karşı karşıya getirmiştir (Kamacı, 2016: 167).

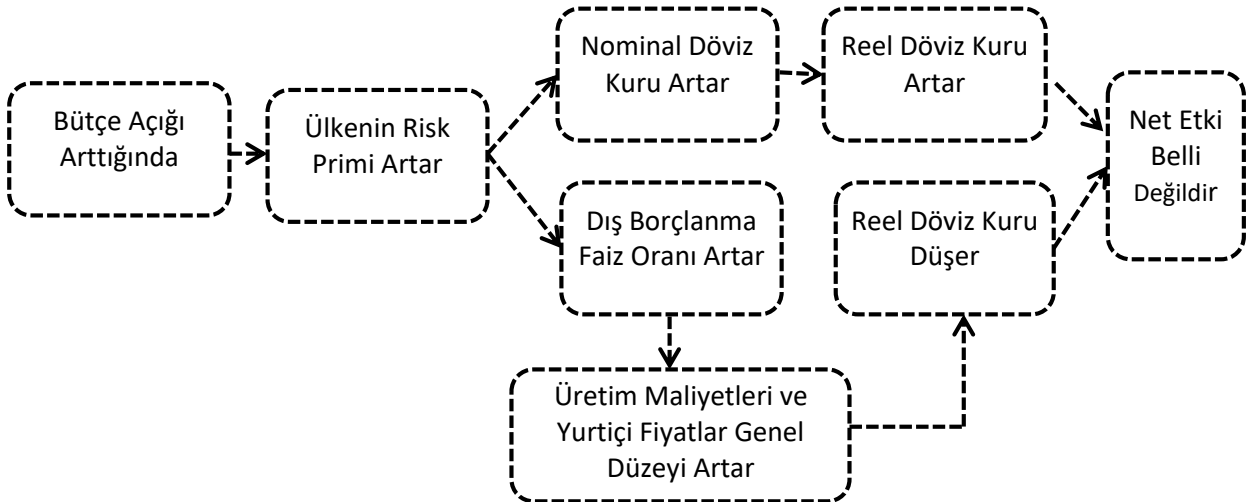
Günümüzde ekonomistler tarafından benimsenen ortak görüş; ekonominin normal seyrinde devam ettiği dönemlerde Klasik iktisatçılar izlenerek denk bütçe sisteminin uygulanması, ekonomik kriz dönemlerinde ise Keynesyen teorinin benimsenerek, bütçenin açık vermesi göze alınması ve genişletici maliye politikalarının devreye sokulmasıdır (Jahan vd. 2014: 53-54; Eğilmez, 2015).

Ülkelerin karşılaştıkları dış ticaret açığı ve cari açık krizlerinde, ilk akla gelen politika; döviz kurlarının yeniden şekillendirilmesidir. Bir birim yabancı para karşılığında alınan ulusal para miktarına nominal döviz kuru (Exchange Rate: ER) adı verilmektedir (Yalta, 2011: 188). Nominal döviz kurunu, ülkelerdeki fiyatlar genel düzeyi etkilerinden arındırarak, reel döviz kuruna (Real Exchange Rate: RER) ulaşılabilmektedir. Bunun için kullanılması gereken formül (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir: 2009: 75):

$$RER = ER * \frac{P^f}{P^d} \quad (1)$$

Burada P^f ; karşı (ticari partner, foreign) ülkedeki fiyatlar genel düzeyini, P^d ; ev sahibi ülkedeki fiyatlar genel düzeyini ifade etmektedir. (1) Nolu eşitliğe göre; RER'in artması; ya nominal döviz kurundaki artıştan, ya yurtdışı fiyatların artmasından ya da yurtiçi fiyatların azalmasından kaynaklanmıştır ki bunların hepsi ev sahibi ülkenin dış ticaret rekabet gücünü artıran unsurlardır (Bostan, Sandu ve Firtescu, 2018: 1-2). İktisat teorisine göre; nominal döviz kuru arttığında, ulusal malların yurtdışı satış fiyatı görece düşecek, bu da ülkenin rekabet gücünü ve ihracatını artıracaktır. Öte yandan artan nominal döviz kuru ile birlikte ithal malların yurtiçi satış fiyatları görece artacak, bu da ithalatın azalmasına neden olacaktır (Mohammad, Nair ve Jusoff, 2009: 156). Görüldüğü gibi teorik açıdan nominal döviz kurundaki artışlar, ülkenin dış ticaret dengesini olumlu yönde etkilemektedir. Bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki muhtemel etkileşim kanalları Şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1: Bütçe Açığı ile Reel Kur Arasındaki Muhtemel Etkileşim Kanalları

Kaynak: Bostan vd. (2018: 2); Mohammad vd. (2009: 156)'dan yararlanılarak, tarafımızdan oluşturulmuştur.

Şekil 1'de de görüldüğü üzere; ülkelerin bütçe açıkları arttığında; iç ve/veya dış borç stokları artarak, finansal riskleri ve ülkenin risk primini (CDS) artırmaktadır (Corsetti vd. 2012: 2). Böyle durumlarda ülkede faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar, sahip oldukları varlıkları döviz çevirerek yurtdışına çıkarma eğilimine girmektedirler. Bu durum ülkede döviz talebi artırmaktadır. Yabancı yatırımcıların bu davranışları yurtiçindeki yerleşikler tarafından fark edildiğinde dolarizasyon eğilimi artmakta, bu da döviz talebini ve döviz kurlarını yükseltmektedir. Bütün bu yaşananlar ülkelerin ulusal paralarının değer kaybetmesine (nominal döviz kurunun artmasına) ve reel döviz kurunun yükselmesine neden olmaktadır. Diğer yandan ülkelerin artan bütçe

açıklarına ve borç yüklerine bağlı olarak yükselen risk primi, ülkelerin dış borçlanma maliyetlerini artırarak⁵, üretim maliyetlerinin ve fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine neden olacaktır. Bu durum, ülkede maliyet enflasyonuna ve yurtiçi fiyatlar genel düzeyinin (P^d) artmasına yol açacaktır (Catao ve Terrones, 2003, 1). Dış piyasalardan sadece hükümetler bütçe açıklarını sürdürebilmek için tahvil satarak değil, özel sektör de tahvil ihracı ya da Sendikasyon kredileri (özellikle iç piyasadaki yeterince mevduat toplayamayan bankaların yurtdışındaki bankalar veya banka konsorsiyumlarından (birliklerinden) temin ettikleri krediler) ile borçlanmakta ve bu paraları kullanarak iç piyasada üretim ve yatırım yapmaktadırlar. Dış borçlanma faizleri arttığında, otomatik olarak iç piyasadaki kredi faizleri ve üretim maliyetleri de artacaktır. Yurtiçi fiyatlardaki artış ise reel döviz kurunun düşmesine neden olacaktır. Devereux (1995), bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki beklenen ilişkileri, teorik bazda incelediği çalışmasında; açıklanmış bütçe açıklarının reel döviz kurunu hızla düşüreceğini, bunun da dış ticaret dengesi ve şu anki nesillerin refahını azaltacağını tespit etmiştir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜTÇE AÇIKLARI VE REEL DÖVİZ KURU ETKİLEŞİMİ

Türkiye ekonomisi genel olarak bütçe açığı veren, bu açıkları iç ve dış borçlanma yoluyla kapatmaya çalışan bir ekonomidir. Bütçe açıklarının önemli bir nedeni; ülkede özel sektörün yeterince gelişmiş olmaması, serbest piyasa koşullarının (özellikle tam rekabet koşullarının) kamu müdahaleleri olmadan işleyememesidir. Bu konuda 2008 küresel ekonomik krizi güzel bir deney sunmaktadır: 15 Eylül 2008'de ABD'de kriz başladığında Türkiye genel olarak Klasik İktisat politikaları (yani denk bütçe yaklaşımı ve sıkı mali disiplin) uygulamakta iken, ekonominin 2008 yılı son çeyreğinde küçülmesi, ihracat pazarlarının daralması ve Şubat 2009'da işsizliğin %16.2'ye kadar yükselmesi neticesinde, özel sektör eliyle bu krizin aşılamayacağı görülmüş, hükümet tarafından Mart 2009'da genişletici para ve maliye politikaları uygulama kararı alınmıştır (Peker, Sümer ve Aydın, 2018: 3). Bu kapsamda bir taraftan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) para arzını artırıp, faizleri düşürerek, genişletici para politikaları uygulamaya başlarken, diğer yandan hükümet de KDV ve ÖTV'yi düşürerek⁶, genişletici maliye politikalarını devreye sokmuş ve bu yolla piyasaları canlandırmaya çalışmıştır⁷. Bu uygulamalar sonucunda 2009 yılında bütçe açığı 25.4 Milyar TL olmuştur (EVDS, 2019d). Bu genişletici politikalar yardımıyla Türkiye ekonomisi 2009 yılı son çeyreğinde krizden çıkmayı başarmış ve pozitif büyümüştür. Burada TCMB ve hükümet tarafından atılan en doğru adım; bu genişletici para ve maliye politikalarının sınırlarının, net biçimde çizilmiş, ne zaman sona erdirileceğinin açıklanmış ve önceden kamuoyu ile paylaşılmış olmasıdır. Böylece piyasadaki ekonomik aktörlerin kendilerini buna göre hazırlamaları ve kamu desteğinin sağladığı rehavete kapılmamaları sağlanmıştır. Örneğin; TCMB, krizden çıkış sürecinde tekrar sıkılaştırıcı para politikaları izlemeye başlayacağını ifade etmiştir (Serel ve Bayır, 2013: 62). Türkiye Ekonomisinde yaşanan bütçe dengesi verileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığı

Yıl	Bütçe Dengesi (Milyar TL)	Bütçe Dengesi /GSYİH (%)
2006	-5,78	-0,73
2007	-5,51	-0,63
2008	-19,17	-1,93
2009	-25,50	-2,55
2010	-32,33	-2,79
2011	-18,96	-1,36
2012	-31,89	-2,03

⁵ Dış borçlanma faiz oranları genel olarak = LIBOR+Risk Primi şeklinde hesaplanmaktadır. Burada LIBOR; London Interbank Overnight Rate: Londra Bankalararası Gecelik Borçlanma Faiz Oranını ifade etmektedir.

⁶ Bu dönemde hükümet tarafından uygulanan genişletici maliye politikaları sadece ÖTV ve KDV indirimleriyle sınırlı kalmamış, işsizliği azaltabilmek için 500 bin kişiye 6 aylık süreyle, tolum yararına faaliyetlerde çalıştırılmak üzere, geçici istihdam olanağı sağlanmış, işçi çıkarmaksızın yeni işçi alan firmalara, yeni alınan işçinin 6 süreye SGK priminin devlet tarafından karşılanması desteği sunulmuştur (Karaca, 2014: 272). Elbette ki bütün bu faaliyetler de kamu harcamalarını artırarak, bütçe açığının yükselmesine neden olmuştur.

⁷ 1 Nisan 2009'da uygulanmaya başlanan ÖTV ve KDV indirimlerinin normalinde 30 Haziran 2009'da sona erdirilmesi planlanmıştır. Ancak piyasada beklenen düzelmeye hızla gerçekleşmediği için özel sektörden gelen talepler de dikkate alınarak, indirimler Ekim 2009'a kadar uzatılmıştır (Vergi Konseyi, 2015: 34).

2013	-22,98	-1,27
2014	-25,26	-1,24
2015	-33,40	-1,43
2016	-57,61	-2,21
2017	-64,23	-2,07
2018	-72,87	-1,97

Kaynak: EVDS (2019c ve 2019d)'den alınan veriler kullanılarak, tarafımızdan hazırlanmıştır.

Tablo 1'den de görüldüğü gibi 2006 yılında 5,78 Milyar TL olan Türkiye'nin bütçe açığı 2008 krizine bağlı olarak 2009 ve 2010 yıllarında önemli ölçüde artmıştır. 2011 yılında kısmen düşen bütçe açığı, tekrar artmaya başlamış, özellikle 2016 yılında çok hızlı bir şekilde artarak 57.61 Milyar TL'ye, 2018 yılında 72,87 Milyar TL'ye ulaşmıştır. Bütçe açıklarının GSYİH'ye oranına bakıldığında; küresel ekonomi krizi öncesinde %1'in altında olan bütçe açıklarının, krizle birlikte yapısal bir hal aldığı ve %2 civarında dalgalandığı görülmektedir. 1993 yılında kabul edilen ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, ortak para birliğine kabul edilebilmesi için gerekli asgari şartları barındıran Maastricht Kriterlerine göre ülkelerin bütçe açıklarının milli gelire oranı %3'ü aşmamalıdır (Dilekli ve Yeşilkaya, 2002: 13). Bu noktada Türkiye'nin iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Türkiye Ekonomisinde yaşanan reel döviz kuru (RER) verileri Tablo 2'de yer almaktadır.

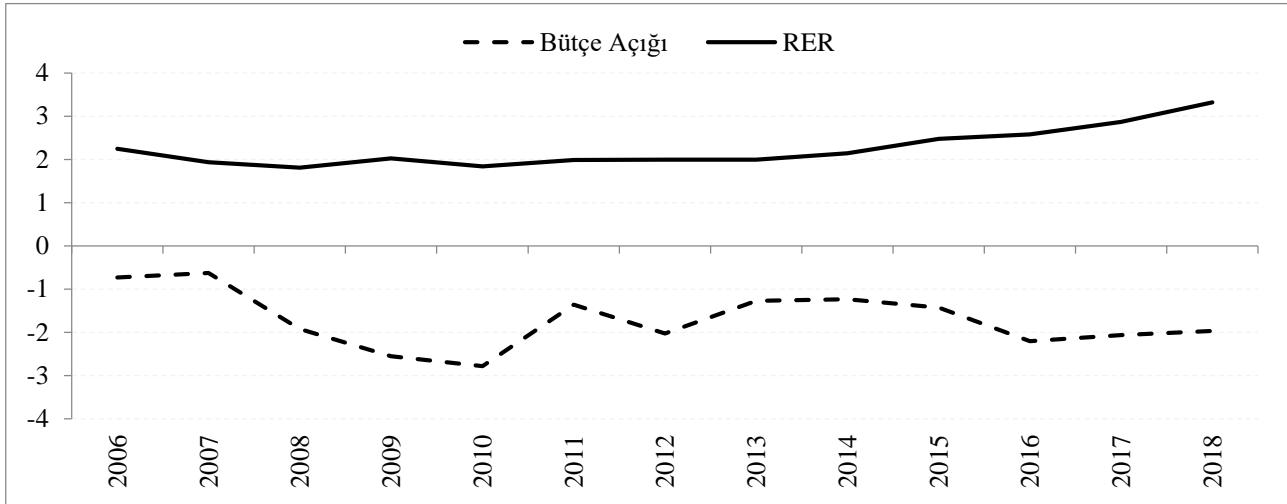
Tablo 2: Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Reel Döviz Kuru Verileri

Yıl	RER
2006	2,24
2007	1,93
2008	1,81
2009	2,03
2010	1,84
2011	1,98
2012	2,00
2013	1,99
2014	2,14
2015	2,47
2016	2,58
2017	2,87
2018	3,32

Kaynak: EVDS (2019a, 2019b) ve BLS (2019)'den alınan veriler kullanılarak tarafımızdan hesaplanmıştır.

Tablo 2'deki verilere bakıldığında; 2006 yılında 2,24 olan RER, 2008 yılına kadar azalmış, 2009 yılında artmış, 2010 yılında önemli ölçüde azalmış ve sonrasında tekrar artmıştır. Özellikle 2018 yılında RER'in 3,32 gibi son yılların en yüksek seviyesine ulaştığı görülmektedir⁸. Bu aynı zamanda ülkenin dış ticaretteki rekabet gücünün arttığına da bir göstergesidir. Türkiye Ekonomisinde bütçe açıklarının GSYİH'ye oranı ile reel döviz kuru arasındaki etkileşim Grafik 1 yardımıyla incelenebilir.

⁸ 2018 yılındaki bu artışın en önemli nedeni, Türkiye'de nominal döviz kurunun Ağustos 2018'de önemli ölçüde (7.50'ye kadar) artmış olmasıdır.

Grafik 1: Bütçe Açığı ile Reel Döviz Kuru Arasındaki Etkileşim

Kaynak: EVDS (2019a, 2019b, 2019c, 2019d) ve BLS (2019)’dan alınan veriler kullanılarak tarafımızdan çizilmiştir.

Grafik 1’de bütçe açığı ile reel döviz kuru arasında kısmi bir eşanlı hareket gözlenmektedir. Özellikle eğrilerin trendlerine bakıldığında bir paralellik görülmektedir. Dönemsel olarak değerlendirildiğinde, 2007-2008 döneminde ve 2014-2017 döneminde RER artarken, bütçe açığı azalmıştır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Genel olarak bütçe açıklarındaki artışların, reel döviz kuru üzerindeki kesin etkisi belli olmayıp, bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğüne yönelik teorik ve ampirik literatürde tartışmalar devam etmektedir. Ampirik literatürde elde edilen sonuçlar; incelenen ülkeye, ele alınan döneme, kullanılan değişkenlere ve uygulanan analiz yöntemlerine göre farklılıklar gösterebilmektedir.

Egwaikhide, Chete ve Falokun (1994), döviz kuru, bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişkileri Nijerya’nın 1970-1989 dönemi verilerini kullanarak, EKK (En Küçük Kareler) yöntemiyle incelemiş ve bütçe açıkları, M1 para arzı, ekonomik büyüme ve faiz oranları artarken, enflasyonun da arttığını tespit etmiştir. Ancak bütçe açığı ile döviz kuru arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Hakkio (1996), bütçe açıklarındaki azalmanın, reel döviz kuru üzerindeki etkilerini ABD, Almanya, Finlandiya ve İsveç için EKK yöntemiyle araştırmış ve azalan bütçe açıklarının reel döviz kurunu ABD ve Almanya’da artırdığını, Finlandiya ve İsveç’te azalttığını belirlemiştir. Özellikle ABD’de bütçe açığı ile reel döviz kuru arasında yakın bir etkileşim olduğunu tespit eden yazar, konuyu ayrıca 18 OECD ülkesinin 1979-1994 dönemi verilerini kullanarak, panel veri analizi yöntemiyle incelemiş ve bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki doğrudan etkilerinin Japonya, İtalya, Avustralya ve Portekiz’de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı, Almanya, İspanya, Hollanda, Belçika, İsveç, Finlandiya ve Norveç’te ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit etmiştir.

Agenor, McDermott ve Ucer (1997), Türkiye’de bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki ilişkileri, 1980-1997 dönemi verilerini kullanarak, VAR yöntemiyle analiz etmiştir. Yapılan analizler sonucunda; bütçe açığındaki artışların, reel döviz kurunun azalmasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Apergis (1998), bütçe açığı ile döviz kuru arasındaki ilişkileri 8 OECD ülkesi (Almanya, İngiltere, İsviçre, Belçika, Hollanda, İtalya, Fransa ve Kanada) için 1980-1995 dönemi verilerini kullanarak, Johansen (1988) eşbütünleşme testi ve Granger (1969) nedensellik testi ile incelemiştir. İsviçre, Kanada ve Fransa’da seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit ettiği için uzun dönem nedensellik ilişkisini ECVAR (Error Correction Vector Autoregressive) yöntemiyle, kısa dönem nedensellik ilişkisini Granger (1969) yöntemiyle inceleyen yazar, bu ülkelerde bütçe açıklarından döviz kuruna doğru uzun dönemli bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Yazar İtalya, Belçika ve Fransa’da yüksek bütçe açıklarının döviz kurunda düşmeye neden olduğunu belirlemiştir.

Khan, Akhtar ve Rana (2002), döviz kuru ile bütçe açığı arasındaki ilişkileri, Pakistan’ın 1982-1998 dönemi verilerini kullanarak, EKK yöntemiyle yaptıkları analizde; bütçe açığının milli gelire oranındaki 1 puanlık artışın, reel döviz kurunu 1.01 puan azalttığını tespit etmiştir.

Srivyal ve Venkata (2004), Hindistan ekonomisinde bütçe açıklarının diğer makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini, 1970-2002 dönemi verilerini kullanarak, VECM yöntemiyle analiz etmiş ve bütçe

açığından nominal döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir. Çalışmada; bütçe açığı ile reel GSYİH, para arzı ve enflasyon arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Gülcan ve Bilmen (2005), bütçe açıklarındaki azalmanın döviz kuru üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin 1960-2003 dönemi verilerini kullanarak, ADF, PP, KPSS birim kök testleri, Engle ve Granger iki aşamalı eşbütünleşme testi ve EKK yöntemiyle araştırmış, serilerin tamamının I(1) olduklarını ve seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğunu bulmuştur. Bütçe açığındaki artışların, reel döviz kurunu uzun dönemde de kısa dönemde de artırdığını ve modelin hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını tespit etmişlerdir.

Kim ve Roubini (2008), ABD ekonomisine ait 1973-2004 dönemi verilerini kullanarak VAR yöntemiyle yaptıkları analizde; bütçe açıklarındaki artışların, reel döviz kurunu düşürdüğünü tespit etmişlerdir.

Monacelli ve Perotti (2010), Avusturalya, Kanada, İngiltere ve ABD'nin 1971:Q1-2006:Q4 dönemi verilerini kullanarak, VAR yöntemiyle gerçekleştirdikleri analizde, bütçe açığındaki artışların, TÜFE bazlı reel döviz kurunu azaltıcı yönde etkilerinin olduğunu tespit etmiştir. Enders, Müller ve Scholl (2011), ABD ekonomisine ait 1975-2005 dönemi verilerini kullanarak VAR yöntemiyle yaptığı analizler sonucunda; bütçe açığındaki artışların, reel döviz kurunun azalmasına neden olduğunu tespit etmiştir.

Annicchiario, Marini ve Piersanti (2011), ardışık nesillere göre optimize edilmiş genel denge modeli kullanarak teorik olarak yaptıkları incelemede; cari dönemdeki ve gelecek dönemlerde beklenen bütçe açıklarındaki artışların, ülkelerde nominal ve reel döviz kurlarının artmasına neden olacağını, merkez bankalarının kuru dengelemek için döviz arz etmeye başlaması durumunda, ülkelerin döviz rezervlerinin azalacağını ve bunun da ülkeleri ekonomik krizlere sürükleyebileceğini tespit etmiştir.

Milo (2012), geçiş ekonomilerinden Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da bütçe açıklarının döviz kuru ve enflasyon üzerindeki etkilerini, 1991:Q4-1997:Q4 dönemi için ADF birim kök testi ve EKK yöntemleriyle incelemiş ve bu ülkelerde enflasyon ile döviz kuru arasında eşanlı bir hareketin söz konusu olduğunu, enflasyonun bütçe açıklarını artırdığını ve bütçe açıklarındaki artışların para arzını yükselttiğini tespit etmiştir.

Chatterjee ve Mursagulov (2012), maliye politikaları ile reel döviz kuru arasındaki ilişkileri teorik olarak incelediği çalışmasında; kamu harcamalarının reel döviz kurunu etkileme biçimlerinin, kamu harcamalarının sektörel dağılımına, finansman politikalarına, özel yatırım harcamalarının sektörel yoğunluklarına ve kamu altyapı yatırımlarının verimliliğine bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir.

Saysombath ve Kyophilavong (2013), bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki ilişkileri, Hollanda Hastalığı Teorisi çerçevesinde, Laos için 1980-2010 dönemi verilerini kullanarak, ARDL, VAR ve yapısal VAR (SVAR) yöntemleriyle analiz etmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda; Laos'ta bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin (eşbütünleşmenin) ve nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Hussain ve Saeed (2014), bütçe açığının makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini, Birleşik Arap Emirlikleri'ne ait 1985-2011 dönemi verilerini kullanarak VECM ve Granger nedensellik testi yöntemleriyle analiz etmiş ve bütçe açığından reel döviz kuruna doğru herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edememiştir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen VAR analizine dayalı varyans ayrıştırma analizinde ise bütçe açığındaki değişimlerin %19.24 ve %68.23'ünün sırasıyla GSYİH ve döviz kuru tarafından açıklanabildiği de tespit edilmiştir.

İlgün, Dumrul ve Aysu (2015), bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini, Türkiye'nin 1994:M01-2012:M12 dönemi için ARDL yöntemiyle analiz etmiş ve bütçe açığındaki artışların reel döviz kurunu kısa dönemde artırdığını, uzun dönemde azalttığını, enflasyondaki artışların ise reel döviz kurunu kısa dönemde azalttığını, uzun dönemde artırdığını tespit etmiştir.

Hsing (2016), hükümet borçlarının, reel efektif döviz kuru ve diğer makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini, Hırvatistan'ın 2000:Q4-2015:Q4 dönemi verilerini kullanarak, GARCH yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışma sonucunda; reel GSYİH'nin döviz kuru ve hükümet borçları ile pozitif ilişkili olduğu, reel borsa endeksi, petrol fiyatları ve reel ücretlerin ise hükümet borçları ile negatif ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.

Baygonuşova ve Pirimbayev (2016), Kırgızistan'da bütçe açıkları ile diğer makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri, 2005-2013 dönemi için ADF, PP birim kök testleri, Granger nedensellik testi ve VAR yöntemiyle analiz etmiştir. Granger nedensellik analizi sonucunda; kamu harcamalarından ithalata, ithalattan döviz kuruna doğru nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Dissanayake (2016), bütçe açığı ile seçilmiş makroekonomik büyüklükler arasındaki etkileşimleri, Sri Lanka'nın 1980-2014 dönemi verilerini kullanarak, Kernel yoğunluk yaklaşımıyla analiz etmiş ve reel döviz kurunun, bütçe açıklarından etkilendiğini tespit etmiştir. Regresyon analizinde ise bütçe açığının, enflasyon, faiz oranı, döviz kuru ve milli gelirden etkilendiği belirlenmiştir.

Ceyhan ve Koç Yıldız (2017), Türkiye'de bütçe açıkları ile reel döviz kuru arasındaki ilişkileri, 2006-2015 dönemi için ADF ve VECM (Vector Error Correction Model: Vektör Hata Düzeltme Modeli) yöntemleri

yardımıyla bütçe açığı yönünden incelemiş ve döviz kuru serisinin durağan olmadığını gördüğü için analiz dışı bırakmıştır. Yapılan analizler sonucunda; enflasyon ile bütçe açığı arasında çift yönlü, ekonomik büyümeden bütçe açığına doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir.

Literatür özeti incelendiğinde bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini araştırmak üzere Türkiye'yi konu alan yalnızca iki çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bu konuda Türkiye'yi konu alan çalışma sayısının yetersiz oluşu, bütçe açığı ile reel döviz kuru arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğünün belirlenmesine yönelik ilave çalışmalara olan ihtiyacı göstermektedir. Bu noktada bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. VERİ SETİ ve EKONOMETRİK YÖNTEM

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için; 2006:Q1-2018:Q4 dönemi⁹ reel döviz kuru (RER) ve reel bütçe dengesi (BD) verileri kullanılmıştır. RER verileri; TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS, 2019a) alınan ABD Doları alış ve satış fiyatları ortalaması ile elde edilen nominal döviz kuru (ER), BLS (2019)'dan alınan ABD'deki tüketici fiyatları endeksi (P^f) ve EVDS (2019b)'den alınan Türkiye'deki tüketici fiyatları endeksi (TÜFE, 2003=100) (P^d) serileri kullanılarak, (1) nolu eşitlik yardımıyla tarafımızdan hesaplanmıştır. BD serisini elde edebilmek için; EVDS (2019d)'den alınan bütçe dengesi verileri ve EVDS (2019c)'den alınan GSYİH verileri, EVDS (2019b)'den alınan Türkiye'deki tüketici fiyatları endeksi (TÜFE, 2003=100) kullanılarak reel hale getirilmiş ve reel bütçe dengesi verileri, reel GSYİH verilerine bölünmüştür. Verilerin grafikleri Ek 1'de, değişkenler arasındaki korelasyon matrisi Ek 2'de sunulmuştur. Ekonometrik analizde yapılan tahminler, testler ve grafikler E-Views 9.0 paket programı kullanılarak üretilmiştir. Türkiye ekonomisine ait bütçe dengesi ve reel döviz kuru verilerinin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye Ekonomisine Ait Bütçe Dengesi ve Reel Döviz Kuru Verilerinin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenlere Ait Özellikler	<i>BD</i>	<i>RER</i>
Ortalama	-1,661613	2,246278
Ortanca	-1,634079	2,084615
En Büyük	2,407434	3,781441
En Küçük	-4,765873	1,703604
Standart Sapma	1,515782	0,45542
Çarpıklık	0,256338	1,379936
Basıklık	3,112692	4,711741
Jarque-Bera	0,596994	22,85172
Olasılık	0,741932	0,000011
Toplam	-86,40389	116,8064
Sapmaların Kareleri Toplamı	117,1773	10,57778
Gözlem	52	52

Not: BD: Bütçe Dengesini, RER: Reel Döviz Kurunu ifade etmektedir.

Tablo 3'de serilerin ortalama değerlerinin birbirine yakın olduğu, en büyük ve en küçük değerler arasında çok büyük farklar olmadığı, standart sapmaların düşük olduğu görülmektedir.

⁹ Analizin başlangıç dönemi; BD verilerine ulaşılabilen ilk dönem, bitiş dönemi; GSYİH verilerine ulaşılabilen son dönemdir.

4.2. Ekonometrik Yöntem

Bu bölümde önce serilerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleriyle sınanacak, sonra seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı Sınır Testi yöntemiyle araştırılacaktır. Son olarak seriler arasındaki nedensellik analizleri, Granger (1969) yöntemiyle incelenecektir. Çalışmada bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz edebilmek üzere;

$$RER = f(BD) \quad (2)$$

$$RER_t = \beta_0 + \beta_1 BD_t + e_t \quad (3)$$

Modeli kullanılacaktır. Burada RER ; reel döviz kuru olup, ortalama ABD Doları kuru, ABD'deki ve Türkiye'deki tüketici fiyatları endeksleri kullanılarak, (1) nolu eşitlik yardımıyla, tarafımızdan hesaplanmıştır. BD ; Bütçe açığının, GSYİH'ye oranı olup, bütçe açığı ve harcama yöntemiyle hesaplanmış GSYİH verileri kullanılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

4.3. Birim Kök Testleri

Ekonometrik analizlerde öncelikle serilerin durağanlık derecelerinin belirlenmesi ve kullanılacak analiz yöntemlerinin buna göre belirlenmesi gerekmektedir. Serilerin durağanlıkları, birim kök testleriyle incelenebilmektedir. Birim kök testlerine yönelik ilk çalışmalar Dickey ve Fuller (1979) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dickey ve Fuller (1979), bir Y serisinin durağanlığını sınavabilmek için serinin cari dönemdeki (Y_t) değerinin, bir önceki dönemdeki değerinden (Y_{t-1}) etkilenme derecesine bakılması gerektiğini belirtmiş ve bu amaçla 4 numaralı modeli oluşturmuştur:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + e_t \quad (4)$$

Denklem (4) tahmin edildiğinde $|\rho| = 1$ olduğunda serinin durağan olmadığına, $|\rho| < 1$ olduğunda ise serinin durağan olduğuna karar verilmiştir. Denklem (4) sabitsiz ve trendsiz model olup, Dickey ve Fuller (1979), bu modele sabit terim ve trend değişkenlerini de ekleyerek, (5) nolu eşitliğe ulaşmışlardır:

$$Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 t + \rho Y_{t-1} + e_t \quad (5)$$

Dickey ve Fuller (1979) bu modeli tekrar düzenleyerek, Denklem (6) haline getirmişlerdir:

$$\Delta Y_t = \varphi_0 + \varphi_1 t + \delta \Delta Y_{t-1} + e_t \quad (6)$$

Bu kez sınanan hipotezler de değişmiş ve $\delta = 0$ olduğunda serinin durağan olmadığına, $\delta < 0$ olduğunda ise serinin durağan olduğuna karar verilmiştir. İlerleyen çalışmalarda (6) nolu eşitlikte otokorelasyon sorunu olduğu anlaşılmış ve model genişletilerek Genişletilmiş Dickey Fuller (Augmented Dickey Fuller, 1981) birim kök testi meydana getirilmiştir. Bu testte 3 farklı model kullanılabilir: olup:

$$\text{Sabitsiz ve Trendsiz Model: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (7)$$

$$\text{Sabitli ve Trendsiz Model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (8)$$

$$\text{Sabitli ve Trendli Model: } \Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (9)$$

Burada m ; optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. Dickey ve Fuller (1981) ADF testinin hipotezleri: " $H_0: \delta = 0$ Seri Durağan Değildir" ve " $H_1: \delta < 0$ Seri Durağandır" şeklindedir. Bu hipotezleri test etmek için MacKinnon (1996) kritik değerleri kullanılabilir. ADF birim kök testinin, trend içeren serilerin durağanlığını test etmede yetersiz kaldığı görülmüş, bunun üzerine Phillips ve Perron (1988) tarafından PP birim kök testi geliştirilmiştir. PP ; serilerin durağanlığını hareketli ortalama (Moving Average) süreci kullanılarak araştırmaya imkân sağlayan, parametrik olmayan bir yöntemdir. PP testinde seride birim kökün varlığı aşağıdaki denklem kullanarak incelenmektedir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \delta Y_{t-1} + \beta_1 \left(t - \frac{T}{2} \right) + u_t \quad (10)$$

Burada T ; gözlem sayısıdır. Bu testin hipotezleri de ADF testinin hipotezleriyle aynıdır. Yani; $H_0: \delta = 0$ Seri Durağan Değildir. $H_1: \delta < 0$ Seri Durağandır. Bu hipotezleri test etmek için yine MacKinnon (1996) kritik değerleri kullanılabilir.

4.4. Pesaran vd. (2001) ARDL Sınır Testi

Bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini araştırdığımız bu çalışmada eşbütünleşme analizi için Pesaran, Shin ve Smith (2001) tarafından ortaya koyulan sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme nedeni; düzey değerlerinde durağan olmayan serilerle yapılacak regresyon analizlerinde sahte regresyon sorunu ile karşılaşılabilir (Granger ve Newbold, 1974). Engle ve Granger (1987), böyle durumlarda öncelikle seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığının sınanmasının gerektiğini, seriler eşbütünleşik bulunduğu, bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak analizlerde sahte regresyon sorunu ile karşılaşmayacağı ifade etmiştir (Gujarati, ve Porter, 2012: 746-747). Ancak Engle ve Granger (1987) ve Johansen (1988) eşbütünleşme testlerinin kullanılabilmesi için serilerin aynı seviyede entegre olmuş olmaları gerekmektedir. Pesaran vd. (2001), farklı seviyelerde entegre olan seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığını sınavabilmek için Sınır Testi (Bounds Testing) yöntemini geliştirmiştir. ARDL sınır testi yaklaşımı, temel olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada, analize dahil edilen değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olup olmadığı test edilmektedir. Söz konusu değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı halinde, takip eden aşamalarda ise sırasıyla uzun ve kısa dönem elastikiyetleri elde edilmektedir (Uçan ve Atay, 2016: 218). Bu testin bir diğer avantajı da kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM) kullanıyor olması ve bu modelin, Engle ve Granger (1987) yöntemine göre daha iyi istatistiksel sonuçlar üretebilmesidir (Narayan ve Narayan, 2005: 429). ARDL yöntemine dayanan bu testte ilk aşamada oluşturulan kısıtsız hata düzeltme modeli (UECM), Eşitlik (10)'da yer verilmiştir. Modelin, bu çalışmaya uyarlanmış hali:

$$\Delta RER_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta RER_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{2i} \Delta BD_{t-i} + \alpha_3 RER_{t-1} + \alpha_4 BD_{t-1} + e_t \quad (11)$$

Burada m ; optimum gecikme uzunluğu olup, AIC, SBC veya HQC gibi ölçütler kullanılarak tespit edilebilmektedir. Yapılacak sınır testi sonuçlarının güvenilir olabilmesi için belirlenen optimum gecikme uzunluğuna sahip modelde ardışık içsel bağımlılık (otokorelasyon) ve değişen varyans sorunları olmamalıdır. Eğer temel alınan kriterin/ölçütün (örneğin AIC değeri) en küçük değerini aldığı modelde ardışık bağımlılık ve/veya değişen varyans sorunları ortaya çıkarsa, belirtilen ölçütün bir büyük AIC değerinin olduğu gecikme uzunluğuna geçilir ve aynı sınamalar orada tekrarlanır (Altıntaş, 2013, 12). Sınır Testini yaparken α_3 ve α_4 'e kısıt konulmakta ve bir F istatistiği hesaplanmaktadır. Bu testin hipotezleri: :

$$H_0: \alpha_3 = \alpha_4 = 0 \quad (12)$$

$$H_1: \alpha_3 \neq \alpha_4 \neq 0$$

$$H_0: \alpha_3 = 0 \quad (13)$$

$$H_1: \alpha_3 \neq 0$$

(12) numaralı hipoteze ait hesaplanan F istatistiği, Pesaran vd. (2001) çalışmasındaki tablolarda yer alan kritik değerlerle karşılaştırılır. Denklem (11)'de yer alan serilerden biri $I(1)$, diğeri $I(0)$ olduğunda; F istatistiği alt ve üst sınır değeri ile karşılaştırılır. Bu değer, üst kritik değerinden büyük olduğunda H_0 hipotezi reddedilir ve serilerin eşbütünleşik olduğuna karar verilir. Hesaplanan F istatistiği alt kritik değerden küçük olduğunda seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığına karar verilirken, hesaplanan F istatistiği, alt ve üst kritik değerler arasında kaldığında, seriler arasında eşbütünleşmenin varlığı konusunda kararsız kalınmaktadır (Pesaran vd. 2001: 289) Serilerin her ikisi de $I(0)$ olduğunda, hesaplanan F istatistiği sadece alt kritik değerle karşılaştırılır ve bu değerden büyük olduğunda, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilir. Serilerin her ikisi de $I(1)$ olduğunda, hesaplanan F istatistiği sadece üst kritik değerle karşılaştırılır ve bu değerden büyük olduğunda, seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğuna karar verilir. Diğer bir önemli kriter ise seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olabilmesi için α_3 katsayısına ait t istatistiğinin de anlamlı olması gerekmektedir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edildiğinde, uzun ve kısa dönem analizleri ARDL (Autoregressive Distributed Lag: Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif) yöntemiyle yapılabilmektedir (Narayan ve Smyth, 2006: 337). ARDL yönteminin ikinci aşamasında ise uzun dönem tahmini yapılmaktadır. Pesaran (1997) izlenerek uzun dönem analizi serilerin düzey değerleri kullanılarak, Eşitlik (14)'te yer alan ARDL(p, q) modeli yardımıyla tahmin edilmektedir.

$$RER_t = \delta_0 + \sum_{i=1}^p \delta_{1i} RER_{t-i} + \sum_{i=0}^q \delta_{2i} BD_{t-i} + u_t \quad (14)$$

(14) numaralı eşitliğin tahmini sonucunda RER ve BD'nin birden fazla gecikmeli değeri hesaplanmakta olup, buradan BD'ye ait gerçek uzun dönem katsayısı:

$$\varphi = \frac{\sum_{i=0}^q \delta_{2i}}{1 - \sum_{i=1}^p \delta_{1i}} \quad (15)$$

Eşitliği yardımıyla tahmin edilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımının üçüncü ve son aşamasında ise kısa dönem analizi için serilerin birinci dereceden farkları ve uzun dönem analizinden elde edilen hata düzeltme terimi (Error Correction Term: ECT) kullanılarak, aşağıda yer alan ARDL(r,s) modeli yardımıyla tahmin edilmektedir.

$$\Delta RER_t = \theta_0 + \sum_{i=1}^r \theta_{1i} \Delta RER_{t-i} + \sum_{i=0}^s \theta_{2i} \Delta BD_{t-i} + \theta_3 ECT_{t-i} + u_t \quad (16)$$

(14) ve (16) nolu eşitliklerde yer alan p , q , r ve s optimum gecikme uzunlukları olup, yine AIC, SBC veya HQC gibi ölçütler kullanılarak tahmin edilmektedir (Narayan ve Smyth, 2005: 102-104). Eşitlik 15'te yer alan hata düzeltme terimi olarak ifade edilen ECT_{t-i} değişkeni uzun dönem ARDL modelinden elde edilen kalıntı serisinin bir dönem önceki değeridir. Burada, (16) numaralı eşitlikte yer alan ECT_{t-i} değişkene ait olan θ katsayısı, kısa dönemdeki dengesizliğin ne kadarının uzun dönemde düzeltilebileceğini göstermektedir (Atgür ve Altay, 2015: 89).

4.5. Granger Nedensellik Testi

Değişkenler arasında herhangi bir etkileşimin varlığını ve yönünü belirleyebilmek için literatürde en yaygın kullanılan yöntem; Granger (1969) nedensellik testidir. Yine bu testte de serilerin durağan formlarının kullanılması gerekmektedir (Özgen ve Güloğlu, 2004: 96). Granger nedensellik testinin yapılabilmesi için bu çalışmadaki değişkenlerle oluşturulan eşanlı denklem sistemi:

$$RER_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} RER_{t-i} + \sum_{i=1}^n \alpha_{2i} BD_{t-i} + e_t \quad (17)$$

$$BD_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} BD_{t-i} + \sum_{i=1}^n \beta_{2i} RER_{t-i} + \varepsilon_t \quad (18)$$

Burada da (m,n); optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Bu modellerden Denklem (17)'de BD'den RER'e doğru olan nedensellik ilişkisi incelenmektedir. Bu amaçla BD'den gelen katsayılar kısıt uygulanarak bir F test istatistiği hesaplanmaktadır. Granger (1969) nedensellik testinin hipotezleri: H_0 : BD'den RER'e doğru bir nedensellik ilişkisi yoktur. H_1 : BD'den RER'e doğru bir nedensellik ilişkisi vardır. biçimindedir. Elde edilen olasılık değeri 0.10'dan küçük olduğunda, H_0 hipotezi reddedilir ve BD'den RER'e doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğuna karar verilir. Aynı işlem (18) nolu eşitlik kullanılarak RER'den BD'ye olan nedensellik sınaması için de tekrarlanır.

5. AMPİRİK BULGULAR

5.1. Birim Kök Testi Bulguları

Çalışmada ADF ve PP birim kök testleri yapılmış ve Tablo 4'deki sonuçlara ulaşılmıştır.

Tablo 4: Birim Kök Test Sonuçları

Seri	ADF			PP		
	Sabitsiz Trendsiz Model	Sabitli Model	Sabitli Trendli Model	Sabitsiz Trendsiz Model	Sabitli Model	Sabitli Trendli Model
RER	1,31 [0]	1,63 [4]	-0,66 [5]	1,40 [3]	0,66 [3]	-0,73 [5]

ARER	-1,67* [5]			-2,06 [5]			-3,48* [5]			-6,29*** [0]			-6,36*** [1]			-7,97*** [8]		
BD	-0,50 [3]			-2,42 [3]			-2,38 [3]			-3,72*** [0]			-6,93*** [5]			-7,01*** [6]		
Kritik Değerler	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10	%1	%5	%10
	-2,61	-1,94	-1,61	-3,57	-2,92	-2,60	-4,17	-3,51	-3,18	-2,61	-1,94	-1,61	-3,56	-2,91	-2,59	-4,14	-3,50	-3,17

Not: Köşeli parantez içindekiler, Akaike Bilgi Kriterine göre belirlenmiş optimum gecikme uzunluklarını, PP testinde Newey-West yöntemiyle belirlenmiş optimum band genişliğini göstermektedir. Δ; serinin 1. farkının alındığını, *** ve *; serilerin %1 ve %10 anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 4'deki sonuçlara bakıldığında; RER serisinin, her iki yönteme göre de düzey değerinde değil, ama en az %10 anlamlılık düzeyinde birinci farkta durağan yani I(1) olduğu görülmektedir. BD serisinin ise ADF testine göre düzey değerinde durağan olmayıp, PP testinde %1 anlamlılık düzeyinde düzey değerinde olduğu görülmektedir. PP testi, ADF testinden daha güçlü olduğu için çalışmanın bu noktasında PP testinin bulguları temel alınmıştır. Bu durumda BD serisi I(0)'dır. Serilerin ikisi de düzey değerinde durağan olmadığı için doğrudan regresyon analizine geçilmez, önce eşbütünlük testi yapılması gerekmektedir.

5.2. Pesaran vd. (2001) ARDL Sınır Testi Bulguları

Çalışmada seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin varlığı Pesaran vd. (2001) sınır testi yöntemiyle incelenmiştir. Bunun için öncelikle (10) nolu eşitlikte kullanılması gereken optimum gecikme uzunluğu (m) belirlenmiş ve sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Sınır Testi İçin Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme İşlemi Sonuçları

m	AIC	χ^2_{BG}	χ^2_{BPG}
1	-1,20	3,71 (0.05)	13,54 (0.00)
2	-1,14	29,57 (0.00)	14,28 (0.02)
3	-1,14	22,74 (0.00)	12,13 (0.14)
4	-1,09	20,08 (0.00)	12,07 (0.28)
5*	-1,27	11,48 (0.04)	7,95 (0.78)
6	-1,27	32,06 (0.00)	8,39 (0.86)

Not: AIC: Acaice Information Criteria (Akaike Bilgi kriteri), χ^2_{BG} ; Breusch-Godfrey otokorelasyon testi, χ^2_{BPG} ; Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerleridir. χ^2_{BG} ve χ^2_{BPG} testlerine ait olasılık değeri 0.05'ten büyük olduğunda, sözkonusu gecikme uzunluğuna sahip modelde, ilgili ekonometrik sorunun olmadığına karar verilmektedir.

Tablo 5'teki sonuçlara göre AIC değerinin en küçük olduğu, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını barındırmayan model, 5 gecikmeli modeldir. Bu nedenle $m=5$ alınarak (10) nolu denklem yardımıyla sınır testi gerçekleştirilmiş ve Tablo 6'da yer alan sınır testi sonuçlarına ulaşılmıştır. (ekran görüntüsü sanırım hakem için verildi, yayınlandığında kaldırılmalı) ayrıca çalışmanın otokorelasyon ve değişen varyans sonuçları burada verilmeli.

Tablo 6: Sınır Testi Sonuçları

k	F ist.	t ist.	Alt Sınır Değerleri			Üst Sınır Değerleri		
			%10	%5	%1	%10	%5	%1
1	1,92	1,62	3,17	3,86	5,50	3,65	4,44	6,24

Not: k ; denklemdeki bağımsız değişken sayısını, F ; (10) numaralı denklemle ilişkin hesaplanan kısıtlı F istatistiğini, t ; (10) numaralı denklemde yer alan RER_{t-1} değişkeninin parametreye yani α_3 'e ait t istatistiğini düzeyini, *** %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Bütçe açığı ve reel döviz kuru serileri farklı seviyelerde durağan olduğu için Tablo 6'da elde edilen F istatistiğinin, Pesaran vd. (2001) alt ve üst kritik değerleriyle karşılaştırılması gerekmektedir. Bu karşılaştırmada; elde edilen F istatistiği (1.92), alt sınır değerinden (3.17) daha küçük olduğu için seriler arasında eşbütünlük ilişkisi yoktur. α_3 parametresine ait t istatistiği de anlamlı değildir. Bu durumda RER serisi ile BD serisi arasında eşbütünlük ilişkisinin (uzun dönemli bir ilişkinin) olmadığına karar verilmiştir. Bu nedenle; seriler arasındaki uzun ve kısa dönem analizlerine geçilememiştir. Çalışmanın bu aşamasında elde edilen sonuç, literatürde yer alan Apergis (1998); SAYSOMBATH ve KYOPHILAVONG (2013) çalışmalarının bulgularıyla uyumludur.

5.3. Granger Nedensellik Testi Bulguları

Çalışmada Granger (1969) nedensellik testi yapılabilmesi için gerçekleştirilen optimum gecikme uzunluğu belirleme işlemlerine ait sonuçlar Ek 4’te sunulmuştur. Buna göre belirlenen 4 optimum gecikme uzunluğu ile Granger (1969) nedensellik testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Nedensellik Testi Sonuçları

<i>H₀ hipotezi:</i>	<i>Gözlem Sayısı</i>	<i>F-İstatistiği</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
$BD \nRightarrow \Delta RER$	47	1,52314	0,2149
$\Delta RER \nRightarrow BD$		0,22518	0,9226

Not: Δ ; ilgili serinin birinci dereceden farkının alındığını göstermektedir.

Tablo 7’deki sonuçlara göre; reel döviz kuru ile bütçe dengesi arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Çalışmanın bu aşamasında elde edilen sonuç; literatürde yer alan Hussain ve Saeed (2014) çalışmasıyla uyumludur. Bu teste ait otokorelasyon ve değişen varyans sınaması sonuçları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 8: Otokorelasyon (LM) Testi Sonuçları

<i>Lag</i>	<i>LRE* stat</i>	<i>df</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Rao F-stat</i>	<i>df</i>	<i>Olasılık</i>
1	1,258931	4	0,8683	0,313067	(4, 70)	0,8683
2	3,751826	4	0,4406	0,949615	(4, 70)	0,4407
3	2,952087	4	0,5659	0,742966	(4, 70)	0,5659
4	2,469091	4	0,6502	0,619285	(4, 70)	0,6502

Not: *; Edgeworth expansion corrected likelihood ratio istatistiğidir. df: degree of freedom (serbestlik derecesidir).

Tablo 8’deki sonuçlara göre olasılık değerleri 0.05’ten büyük olduğu için (4) gecikmeli VAR modelinde otokorelasyon sorunu yoktur. (4) gecikmeli VAR modelinde değişen varyans sorunun varlığı da test edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9: Değişen Varyans Testi Sonuçları

<i>Joint test:</i>		
<i>Ki-Kare Test İstatistiği</i>	<i>Serbestlik Derecesi</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
49.98913	48	0,3943

Tablo 9’daki sonuçlara göre olasılık değerleri 0.05’ten büyük olduğu için 4 gecikmeli VAR modelinde değişen varyans sorunu da yoktur. Buna göre 4 gecikme uzunluğu kullanılarak gerçekleştirilen nedensellik testi sonuçları güvenilirdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada; bütçe açıklarının reel döviz kuru üzerindeki etkilerini analiz edebilmek için Türkiye’nin 2006:Q1-2018:Q4 dönemi reel döviz kuru ve bütçe dengesi verileri kullanılmıştır. Reel döviz kuru verileri; ortalama nominal ABD Doları kuru, ABD’deki fiyatlar genel düzeyi ve Türkiye’deki tüketici fiyatları endeksi verileri kullanılarak, tarafımızdan hesaplanmıştır. Bütçe dengesi verileri de tarafımızdan milli gelire oranlanarak analizlerde kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmış, bütçe dengesi serisinin düzey değerinde, reel kur serisinin birinci farkta durağan olduğu tespit edilmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Sınır Testi yöntemiyle incelenmiş ve serilerin eşbütünleşik olmadıkları, yani reel döviz kuru ile bütçe dengesi arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle uzun ve kısa dönem analizlerine geçilememiştir.

Bu durumda düzey değerinde durağan olmayan reel kur serisinin birinci dereceden farkı alınarak durağan hale getirilmiş ve serilerin durağan halleri kullanılarak Granger nedensellik testi gerçekleştirilmiştir. Granger

(1969) nedensellik testi sonucunda; bütçe açığı ile reel döviz kuru arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre; Türkiye ekonomisinde reel döviz kuru ile bütçe açıkları arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkileşim söz konusu değildir. Ancak bütçe açıklarının, dış borçlanmayla kapatılması durumunda, ülkede artan döviz miktarına ya da artan ülke risk primine bağlı olarak, döviz kurları da bundan etkilenebilecektir. Bütçe açıkları nedeniyle döviz kurlarında ve ülke risk priminde yaşanabilecek değişimler, ülkenin reel döviz kurunu etkileyerek, dış ticaret rekabet gücü üzerinde etkili olabilecektir. Bu noktada politika yapıcılarının dikkatli davranmalarında yarar vardır.

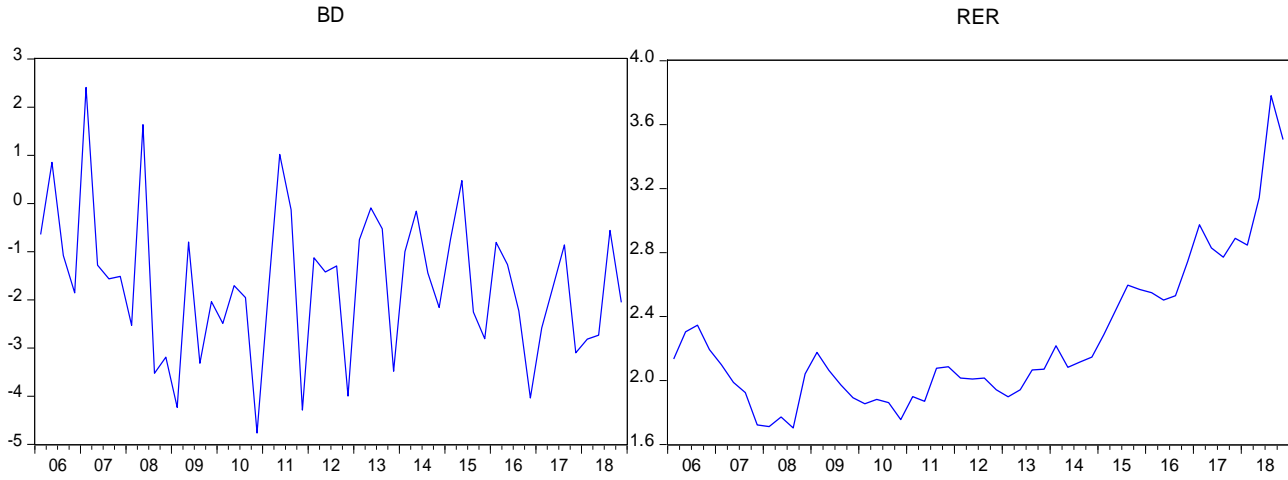
Bu noktada en iyi çözüm; Klasik iktisatçıların savunduğu denk bütçe yaklaşımı çerçevesinde, Türkiye'de 2002 yılından itibaren uygulanmaya başlanan mali disiplinden ödün verilmemesidir. Eğer Keynesyen iktisat teorisi izlenerek, ekonomik büyümeyi destekleyici yönde genişletici maliye politikaları uygulanacak ve bu kapsamda bütçe açığına izin verilecekse, alınan borçların lüks tüketim mallarına ve kamu nihai tüketim harcamalarına değil, yatırım, eğitim, sağlık, Ar&Ge ve inovasyon gibi ülkenin uzun dönemli istikrarlı ekonomik büyümesini sağlayıcı alanlarda kullanılması daha doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H. (2013). Türkiye’de Petrol Fiyatları, İhracat Ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 1-30.
- Agenor, P., McDermott, C. J. and Ucer, M. (1997). Fiscal Imbalances, Capital Inflows, and The Real Exchange Rate: The Case of Turkey. *European Economic Review*, 41(3), 819-825.
- Annicchiarico, B., Marini, G. and Piersanti, G. (2011). Budget Deficits and Exchange-Rate Crises. *International Economic Journal*, 25(2), 285-303.
- Aperrgis, N. (1998). Budget Deficits and Exchange Rates: Further Evidence from Cointegration and Causality Tests. *Journal of Economic Studies*, 25(3), 161-178.
- Arestis, P., Filho, F. F. and Terra, F. H. B. (2018). Keynesian Macroeconomic Policy: Theoretical Analysis and Empirical Evidence. *Panoeconomicus*, 65(1), 1-20.
- Atgür, M. ve Altay, N.O. (2015). Enflasyon Hedeflemesi Sürecinde Para Talebi İstikrarının ARDL Modeli Yaklaşımı İle Analizi: Türkiye ve Endonezya Örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 10(1), 79- 97
- Baygonuşova, D. and Pirimbayev, C. (2016). Kırgızistan’da Bütçe Açığı ile Dış Ticaret Açığı İlişkisi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 64-85.
- BLS (2019). Consumer Price Index US City Average (1982-84 = 100). U.S. Bureau of Labor Statistics. https://www.bls.gov/regions/new-england/data/consumerpriceindex_us_table.htm, (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- Bostan, I., Sandu, C. T. and Firtescu, B.-N. (2018). Exchange Rate Effects on International Commercial Trade Competitiveness. *Journal of Risk Financial Management*, 11(19), 1 – 11.
- Catao, L. and Terrones, M. E. (2003). Fiscal Deficits and Inflation. IMF Working Paper, No. WP/03/65.
- Ceyhan, M. S. ve Koç Yıldız, S. (2017). Bütçe Açıkları Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi: Türkiye Uygulaması (2006-2015). *USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 21-35.
- Chatterjee, S. and Mursagulav, A. (2012). Fiscal Policy and the Real Exchange Rate. https://www.isid.ac.in/~pu/conference/dec_12_conf/Papers/SantanuChatterjee.pdf, (Erişim Tarihi: 12.04.2019).
- Corsetti, G., Kuester, K., Meier, A. and Mueller, G. J. (2012). Sovereign Risk, Fiscal Policy, and Macroeconomic Stability. IMF Working Paper, No. WP/12/33.
- Darphane, (2008). Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar. <https://www.darphane.gov.tr/upload/files/mevzuat/kambiyo/2008Tebliğ32karar%5B1%5D.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.03.2019).
- Devereux, M. B. (1995). Anticipated budget Deficits and The Real Exchangerate. *The Canadian Journal of Economics*, 28, Special Issue: Essays in International Economics in Honour of Douglas Purvis, 207-220.
- Dickey ,D. A. and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators of Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431.
- Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981). Distribution of The Estimators for Autoregressive Time Series with A Unit Root. *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- Dilekli, S. ve Yeşilkaya, K. (2002). Maastricht Kriterleri. <http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/Download/2976/kriter.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.04.2019).
- Dineri, E. ve Taş, İ. (2016). İkiz Açık Hipotezi: Türkiye’de Teorik ve Ampirik İnceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(32), 372-390.
- Dissanayake, D. M. S. B. (2016). Identifying the Relationships between Budget Deficit and Selected Macroeconomic Variables: A Study of Sri Lanka during the Postliberalization Era. 13th International Conference on Business Management, <https://pdfs.semanticscholar.org/b228/8f34f0062b6ca498673aa691364707f378e9.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.04.2019).
- Egwaikhide, F. O., Chete, L. N. and Falokun, G. O. (1994). Exchange Rate Depreciation, Budget Deficit and Inflation-The Nigerian Experience. *Nigerian Institute of Social and Economic Research, Research Paper*, N. 26.
- Eğilmez, M. (2015). Beş Derste Ekonomi. *Kendime Yazılar* (15.07.2015). <http://www.mahfielgilmez.com/2015/07/bes-derste-ekonomi.html>, (Erişim Tarihi: 01.04.2019).
- Enders, Z., Müller, G. J. and Scholl, A. (2011). How Do Fiscal and Technology Shocks Affect Real Exchange Rates? New Evidence for The United States. *Journal of International Economics*, 83(1), 53-69.
- Engle, R.F. and Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica*, 55, 251-276
- EVDS (2019a). Kurlar-Döviz Kurları (*) (Günlük). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- EVDS (2019b). Fiyat Endeksi (Tüketici) (2003=100) (TÜİK) (Aylık). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 30.03.2019).
- EVDS (2019c). GSYİH-Harcama Yöntemiyle-Cari Fiyatlarla (TÜİK) (Bin TL) (Üç Aylık). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 05.04.2019).
- EVDS (2019d). Genel Bütçe Dengesi ve Finansmanı (Hazine ve Maliye Bakanlığı)(Bin TL)(Aylık). <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, (Erişim Tarihi: 04.04.2019).

- Gedik, M. A. (2008). Kamu Açıklarına İlişkin Maliye Politikası Uyarlamaları ve İktisadi Etkileri. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 245-268.
- Gediz, B. ve Yalçınkaya, H. (2001). Nasıl Bir Bütçe Politikası? Yönetim ve Ekonomi, 7(1), 53-74.
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Granger, C.W.J. and Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Gujarati, D. N. and Porter, D. C. (2012). *Temel Ekonometri. (5. Basımdan Çeviri)*, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Güşcan, Y. ve Bilmem, M. E. (2005). The Effects of Budget Deficit Reduction on Exchange Rate: Evidence from Turkey. Dokuz Eylül University, Discussion Paper, N. 05/07.
- Hakkio, C. S. (1996). The Effects of Budget Deficit Reduction on the Exchange Rate. Federal Reserve Bank of Kansas City. *Economic Review*, Third Quarter, 21-38.
- Hsing, Y. (2016). Impacts of Government Debt, the Exchange Rate and Other Macroeconomic Variables on Aggregate Output in Croatia. *Managing Global Transitions*, 14(3), 223-231.
- Hussain, M. A. and Saaed, A. A. J. (2014). The Relationship between Budget Deficits and Macroeconomics Variables in United Arab Emirates: An Empirical Investigation. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences (JETEMS)*, 5(5), 449-456.
- İlgün, M. F., Dumrul, C. ve Aysu, A. (2015). Bütçe Açıklarının Reel Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri: Türk Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(23), 13-30.
- Jahan, S., Mahmud, A. S. and Papageorgiou, C. (2014). What Is Keynesian Economics? *Finance & Development*, 51(3), 53 – 54.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis Of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.
- Kamacı, A. (2016). Dış Borçların Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Üzerine Etkileri: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizi. *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, 2(1), 165-175.
- Kaplan, E. (2003). Analitik Bütçe ve Performans Denetimi. http://www.akademiktisat.net/calisma/kamu_maliye/butce_performans_ekaplan.htm, (Erişim Tarihi: 5 Nisan 2019).
- Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Karşılaştırmalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 263-286
- Khan, R. E. A., Akhtar, A., A. ve Rana, A.S. (2002). Relationship Between Exchange Rate and Budgetary Deficit Empirical Evidence from Pakistan. *Pakistan Journal of Applied Sciences*, 2(8), 839-842.
- Kim, S. and Roubini, N. (2008). Twin Deficit or Twin Divergence? Fiscal Policy, Current Account, and Real Exchange Rate in The US. *Journal of International Economics*, 74(2), 362-383.
- Milo, P. (2012). The Impact of The Budget Deficit on The Currency and Inflation in The Transition Economies. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 1, 25-57.
- Mohammad, S. Nair, M. and Jusoff, K. (2009). Exchange Rates and Export Competitiveness in Selected ASEAN Economies. *International Business Research*, 2(2), 156 – 166.
- Monacelli, T. and Perotti, R. (2010). Fiscal Policy, The Real Exchange Rate and Traded Goods. *The Economic Journal*, 120(544), 437-461.
- Narayan, P. K. and Narayan, S. (2005). Estimating Income and Price Elasticities of Imports For Fiji in a Cointegration Framework. *Economic Modelling*, 22, 423 - 438.
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2005). Trade Liberalization and Economic Growth in Fiji. An Empirical Assessment Using the ARDL Approach. *Journal of The Asia Pacific Economy*, 10(1), 96-115.
- Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2006). What Determines Migration Flows From Low-Income to High-Income Countries? An Empirical Investigation of Fiji-U.S. Migration 1972-2001. *Contemporary Economic Policy*, 24(2), 332-342.
- Nazlıoğlu, Ş. (2015). *Ekonomi Yaz Semineri, Zaman Serisi Analizi Dersi Notları*.
- Özgen, F. B. ve Güloğlu, B. (2004). Türkiye'de İç Borçların İktisadi Etkilerinin Var Tekniği ile Analizi. *METU Studies In Development*, 1, 93-114.
- Peker, O. Sümer, L. ve Aydın, N. (2018). 2008 Küresel Kriz Sonrası Esnek Döviz Kuru Rejiminde Para Politikası Bağımsızlığı: Türkiye ve Brezilya Örneği. *Maliye Dergisi*, 175, 1-30.
- Pesaran, M. H. (1997). The Role of Economic Theory in Modelling The Long Run. *The Economic Journal*, 107(440), 178-191.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. and Smith, R. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Phillips, P. and Perron P. (1988). Testing for A Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika*, 75, 335-46.
- Polat, M. A. (2018). *Büyük Resesyon Sonrası Makro İhtiyati Politikalar: Türkiye Örneği*. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Saysombath, P. and Kyophilavong, P. (2013). Budget Deficit and Real Exchange Rate: Further Evidence from Cointegration and Causality Test for in the Lao PDR. *World Applied Sciences Journal (Economic, Finance and Management Outlooks)*, 28, 43-51.
- Serel, A. ve Bayır, M. (2013). 2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19, 59-80.

- Srivyal, V. and Venkata, S. S. (2004). Budget Deficits and Other Macroeconomic Variables in India. *Applied Econometrics and International Development*, AEEADE, 4(1), 37-54.
- Stelian, D. A. (2015). Classic and Modern Theories Regarding Budget Balance, Impact of Socio-Economic and Technological Transformations at National, European and International Level. *ISETT Institute for World Economy, Romanian Academy*, No. 7.
- Şimşek, N. (2014). İkiz Açıklar Hipotezi Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uçan, O. ve Atay, S. (2016). Türkiye’de Sağlık Harcamaları ve Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3)
- Vergi Konseyi (2015). Küresel Kriz Ve Türkiye. <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/K%C3%BCresel-Kriz-ve-T%C3%BCrkiye-2009.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.06.2020).
- Yalta, A. Y. (2011). Döviz Kurunun Belirlenmesi. Açık Ders. http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2316/mod_resource/content/3/bolum13-doviz.pdf?forcedownload=1, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).
- Yavuz, A. (2009). Başlangıcından Bugüne Türkiye’nin Borçlanma Serüveni: Durum ve Beklentiler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 203-226.
- Yenice, E. (2006). Kamu Kesiminde Performans Ölçümü ve Bütçe İlişkisi. *Sayıştay Dergisi*, 61, 57 – 68.
- Yıldırım, K., Karaman, D. ve Taşdemir, S. (2009). *Makroekonomi*. Seçkin Yayınevi, Ankara.

EKLER**Ek 1: Analizlerde Kullanılacak Serilerin Grafikleri**

Not:Bu grafiklere bakıldığında; BD serisinin (-2) civarında dalgalandığı, RER serisinin 2010 yılından itibaren artış trendine girdiği görülmektedir.

Ek 2: Korelasyon Matrisi

<i>Değişkenler</i>	<i>BDSA</i>	<i>RERSA</i>
BDSA	1	-0,05494
RERSA	-0,05494	1

Not: Bu tablodaki sonuçlar, BD ile RER arasında zayıf ve zıt yönlü bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir.

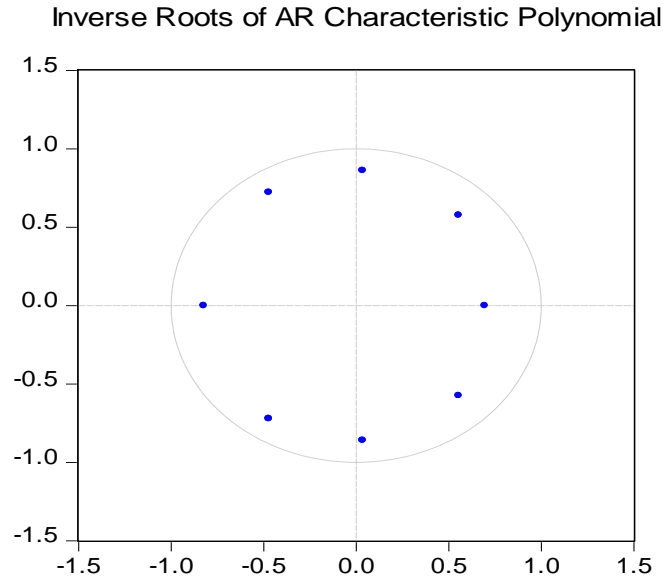
Ek 3: Optimum Gecikme Uzunluğu Belirleme İşlemi Sonuçları

Granger nedensellik testi için gerekli olan optimum gecikme uzunluğu belirleme işlemine ait sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

<i>Lag</i>	<i>LogL</i>	<i>LR</i>	<i>FPE</i>	<i>AIC</i>	<i>SC</i>	<i>HQ</i>
0	-60,2035	NA	0,051240*	2,704502*	2,784008*	2,734285*
1	-59,531	1,25739	0,059237	2,849173	3,087691	2,938523
2	-56,8589	4,763226	0,062843	2,90691	3,304441	3,055827
3	-55,3863	2,497131	0,070355	3,016794	3,573337	3,225278
4	-46,5521	14,21143*	0,057331	2,806614	3,522169	3,074665
5	-45,3523	1,825822	0,065317	2,928361	3,802928	3,255979

Not: LR: sequential modified LR test statistic, FPE: Final prediction error, AIC: Akaike information criterion, SC: Schwarz information criterion, HQ: Hannan-Quinn information criterion.

Not: Bu tabloda üzerinde en fazla yıldız (*) bulunan (0), optimum gecikme uzunluğu olamayacağı için (4) optimum lag olarak alınmıştır. (4) gecikme uzunluğunun sahip VAR modelinin istikrarlı olduğunu gösterebilmek için ters karakteristik kökler grafiği çizilmiş ve aşağıda sunulmuştur.

Ek 4: Ters Karakteristik Kökler Grafiği

Yukarıdaki grafikte ters karakteristik kökler birim çember içinde kaldığı için (4) gecikmeli VAR modeli istikrarlıdır. Bu VAR modeline dayanarak yapılacak analizler de güvenilirdir.(4) gecikmeli VAR modelinde otokorelasyon sorunun varlığı LM testi ile sınanmış ve elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Örgütsel Dışlanmanın İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Examining The Impact Of Organizational Exclusion on Job Performance And Intention to Quit

Mesut KARAMAN*
Adnan YOLDAŞ**
Burhan KILIÇ***

ÖZ

Bu çalışma örgütsel dışlanmanın iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi ise çalışmanın ikincil amacıdır. Bu amaçla çalışmaya katılım gösteren katılımcı sayısı 377'dir. Verilerin toplanmasında Kişisel Bilgi Formu, Örgütsel Dışlanma Ölçeği, İş Performansı Ölçeği ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 21 ve AMOS 22 paket programlarından yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; katılımcıların örgütsel dışlanma algısının düşük düzeyde olduğu, işten ayrılma niyetinin orta düzeyde olduğu ve iş performansının yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Demografik değişkenler ile yapılan inceleme sonuçlarına çalışma içerisinde detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. Örgütsel dışlanmanın ise iş performansı üzerinde istatistiksel olarak negatif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Örgütsel dışlanma algısını azaltmaya yönelik yapılacak çalışmaların iş performansını arttıracığı ve işten ayrılma niyetini ise azaltacağı söylenebilir.

ANAHTAR KELİMELELER

Örgütsel Dışlanma, İş Performansı, İşten Ayrılma Niyeti

ABSTRACT

The aim of this study was to determine the impact of organizational exclusion on job performance and intention to quit. The secondary objective of the study is to determine whether there is a significant difference between the scales used in the study and the demographic variables. For this purpose, the number of participants participating in the study is 377. Personal information form, organizational exclusion scale, job performance scale and intention to quit scales were used in the collection of data. SPSS 21 and Amos 22 package programs were used to evaluate the data. According to the results of the research, it was determined that the participants' perception of organizational exclusion was low, their intention to quit was moderate, and their job performance was high. The results of the survey with demographic variables are detailed in the study. It was determined that organizational exclusion had a statistically significant and positive effect on the intention to quit. Organizational exclusion, on the other hand, had a statistically negative and significant effect on business performance. It can be said that work to reduce the perception of organizational exclusion will improve job performance and reduce the intention to quit.

KEYWORDS

Organizational Exclusion, Job Performance, Intention to Leave

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
01.02.2020	21.06.2020
Atf	Karaman, M., Yoldaş, A. ve Kılıç, B. (2020). Örgütsel Dışlanmanın İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2), 479-496.

* Sağlık Yönetimi Bilim Uzmanı, mesut_karaman66@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-6154-8940

** Öğr. Gör., Hakkari Üniversitesi Çölemerik Meslek Yüksekokulu, adnanyoldas@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6529-3962

*** Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi Silopi Meslek Yüksekokulu, burhankilic@simak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0894-129X

GİRİŞ

Örgütler gelişen teknoloji, yaşanan değişim ve artan rekabete karşı varlıklarını devam ettirebilmeleri için güçlü ve dayanıklı olmak zorundadırlar. Bu doğrultuda örgütlerin karşılaştığı bu süreçler çalışanları doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle örgütler çalışanların ortamlarını, tutum ve davranışlarını gözlemlemek zorundadırlar. Bunlardan en önemli olanlardan birisi de örgütsel dışlanmadır. Örgütsel dışlanma, örgütte çalışanların diğer çalışma arkadaşlarından ayrı tutulması ve soyutlanmasıdır. Bu durum çalışanın işe olan bağlılığını etkiler ve iş performansını zayıflatmaktadır. Literatürde örgütsel dışlanma iş yerlerinde meydana gelen yaygın ve evrensel bir olgu olarak belirlenmiştir. Örgütsel dışlanma, bireyin çalışma ortamında sosyal etkileşiminin zayıflanmasıyla psikolojik, sağlık, tutum ve davranışları üzerinde olumsuz etki yaratmakta ve bireyin iş performansının düşmesine yol açmaktadır (Zhao ve diğ., 2013).

Son zamanlar da literatürde de örgütsel dışlanma ile çalışmaların yoğunlaştığı ancak üretim merkezli sanayi kuruluşlarında yeterince ampirik çalışmaların olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan bu çalışmada örgütsel dışlanmanın çalışanların iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisi üzerine bir inceleme yapılmıştır. Bu inceleme öncelikle örgütsel dışlanma kavramı, iş performansı ve işten ayrılma niyeti kavramları açıklanmıştır. Daha sonra bu kavramların mevcut literatür ve ampirik bulgulardan derlenerek örgütsel dışlanmanın nedenleri ve sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın son adımlarında, örgütsel dışlanmanın iş performansı ve işten ayrılma algısı üzerine etkisini araştırmayı amaçlayan ampirik çalışmanın içeriği ve bulgularına yer verilmiştir. Bu kapsamda elde edilen bulgular tartışılmış ve birtakım öneriler ile çalışma tamamlanmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Örgütsel Dışlanma

Dışlanma, hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın sıklığı ve etkisi göz önüne alındığında, bireyleri sosyal etkileşimden uzaklaştıran ya da ayıran davranışları ele alan araştırmalar son on yılda artmıştır (Robinson ve diğ., 2013). İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra psikolojik ihtiyaçlarını karşılama gereksinimine girmektedir. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde, kişi içinde bulunduğu çevrede kendini dışlanmış, ihmal edilmiş ve mahrum bırakılmış hissetmektedir. Bu durum kişinin iş hayatında işe ve örgüte yönelik tutumlarını ve genel yaşam kalitesini olumsuz etkileyen bir hal almaktadır (Tutar ve diğ., 2018).

Dışlanmanın ortaya çıkışı, bir veya daha fazla kişi tarafından yok sayılmak ve dışlanmak anlamına gelir. Sözlü ve fiziksel saldırı olmamasına rağmen yaşanan dışlanma bireye acı verir. Dışlanma kişinin kendisine olan aidiyet, öz saygı ve anlamlı varlığı gibi psikolojik ihtiyaçlarını tehdit eder. Aynı zamanda gelişen dışlanma sonucunda fizyolojik, davranışsal ve bilişsel etkileşimleri de açığa çıkarır (Williams ve Nida, 2011). Dışlanmayı sosyal ölüm öpücüğü olarak tanımlayan Williams (2007), yaptığı araştırmalar sonucunda en ufak dışlanma da dahi görülen tepkilerin acı verici ve üzücü olduğunu bildirmiştir. Yine insanlar tarafından uzun süre devam eden dışlanmanın bir sosyal ölüm şeklini aldığını (Williams ve Nida, 2011), dışlanmaya maruz kalan bireyde daha fazla üzüntü, öfke ve düşük ihtiyaç tatmini olduğunu belirtmiştir (Williams, 2007:240).

Bazı çalışmalarda örgütsel dışlanma kavramı, işyerinde kabul edilmesi önerilen normların ihlali olarak tanımlanmaktadır (Mlika ve diğ., 2017). Dışlanmaya ilişkin; çalışanlarda iki veya daha fazla kişinin çevrelerindeki diğer çalışanlarının anlamayacağı bir algıda konuştuğu herhangi bir durum, yine bireyin başka biri ile ilişki kurmak ve sürdürmek isteğinin olumsuz görülmesi ve örgütsel çekişme sonucunda bir zamanlar gruba dahil olan bir kişinin sistematik olarak dışlanması gibi farklı yapılarda örnekler gösterilmektedir (Robinson ve diğ., 2013). Williams, (1997), dışlanma insanoğlunun toplu halde yaşamaya başlamasıyla gözlemlenen bir davranış olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda dışlanma, gruplar halinde yaşayan ve birbiriyle sosyal etkileşim ve iletişim içerisinde olan tüm varlıklar arasında gözlemlenmektedir (Robinson ve diğ., 2013; Ferris ve diğ., 2008). Bu durumda dışlanma herkesçe bilinen bir durum olarak çeşitli sosyal benzeşimlerde çıkmakta ve işgörenler üzerinde negatif sonuçlar doğurmaktadır (Ramsey ve Jones, 2016). Mlika ve diğ., (2017) araştırma bulguların da dışlanma nedenleri kıskançlık, güç istismarı, kötü yönetim ve iletişim eksikliği olarak belirtilmektedir.

Bireyin örgütle sosyal etkileşimden uzak tutulması ve yalnız bırakılması sonucu bireyin örgüt, yönetici ve çalışma arkadaşlarına olan tutum ve davranışlarında görülen isteksizliğidir. Bu nedenle örgütsel dışlanma, birey ile örgüt çalışanları arasında yaşanan sosyal davranış, tutum ve ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Halis ve Demirel, 2016). Çalışanın, diğer çalışma arkadaşlarıncı ihmal edilmesi, benimsememesi üzerine örgütsel dışlanma, sadece çalışan bireylere değil aynı şekilde örgüte de zarar vermektedir (Yıldız ve Develi, 2018).

Örgütsel dışlanma, bireylerin yaşam gerçeği ve ömrünün sonuna kadar görebileceği bir olumsuz olgudur. Öte yandan örgüt çalışanları bu durumdan kaçamayacak ve tüm yaşamları boyunca dışlanma etkisinde

kalabileceği gibi dışlanma ile yaşamayı göze alacaktır (Williams, Cheung ve Choi, 2000). Bu bağlamda dışlanmanın, cinsiyet, yaş ve demografik farklılıklar üzerinden gerçekleştiği de söylenebilir (Williams, 1997). Williams (1997), bireylerin kendi aralarında stres durumu taşıyan dışlanmanın diğer özellik ve şekillerde ortaya çıktığını, Fox ve Stallworth (2005) ise, yürüttükleri çalışmada örgütlerin, dışlanmanın oluşmasında yer alan en önemli sosyal ortamlardan biri olduğunu belirtmişlerdir. Literatürde yapılmış olan çalışmalara göre bu davranışlar hem örgüt açısından hem de kişisel olarak negatif yönlü sonuçlar doğuracaktır (Ferris ve diğ., 2008; Zhao ve diğ., 2013).

Örgütsel dışlanma, işletmelerde diğer birey veya gruplar tarafından benimsenmeyen veya dışlanma bireysel bir davranış olarak görülebilir (Leung ve diğ., 2011). Mlika ve diğ. (2017) yaptıkları çalışmada dışlanmanın çoğu durumda depresyon veya saldırganlık yaratmadığını ve dışlanmanın en önemli etkisinin, davranışsal katkıları azaltmak olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra çoğu araştırmada dışlanmanın olumsuz ve zararlı sonuçlarının daha fazla olduğu belirtilmektedir (Robinson ve diğ., 2013). Sonuç itibari ile birçok çalışmada örgütsel dışlanmanın etkileri görülmektedir. Bu etkiler birey üzerinde stres, endişe ve depresyona yol açmaktadır. Bunun sonucunda bireyde iş tatmini, iş performansının düşmesine ve işten ayrılma gibi olumsuzluklara neden olmaktadır (Köse ve diğ., 2018).

1.2. İş Performansı

Araştırmalarda iş performansı ile ilgili olarak birçok farklı tanım görülebilmektedir. İş performansı çalışanların işte yaptığı davranışlar kümesidir (Rokonuzzaman ve diğ., 2017). Başka bir tanımda ise, “performans bireylerin veya örgütlerin bir faaliyette hedefe ulaşma derecesi” olarak açıklanmıştır (Şantaş ve diğ., 2017). Örgüt içinde çalışanların iş performanslarını etkileyen faktörler arasında insan kaynaklarının etkili olduğu belirtilmiştir (Çelik ve Çıra, 2010). Alan yazınında yapılan çalışmalarda iş performansını etkileyen birçok faktör olduğu ve bu faktörlerden birey ve örgütün belirlenen amaçlarını olumsuz yönde etkileyen örgütsel dışlanma faktörü geldiği görülmektedir. Bu bağlamda örgütsel dışlanmanın iş performansını etkilediğini (Tutar ve diğ., 2018), örgütsel dışlanmanın iş performansının düşmesine neden olduğu (Köse ve diğ., 2018), dolayısıyla örgütsel dışlanmanın iş performansı üzerinde etkilerinin olduğunu belirtilmektedir (Soybalı ve Pelit, 2018).

Çalışanlarda iş performansının düşmesinin nedeni olarak ise, bireyin diğer çalışanlarla sosyal etkileşiminin olmaması, olumsuz davranışları ve motivasyon eksikliğidir (Mona Mlika ve diğ., 2017). Çalışanların ruh sağlığı ile ilgili ciddi zihinsel sorunların meydana gelmesi iş performansı düşüklüğünün başka bir nedeni olarak belirtilmektedir (Rokonuzzaman ve diğ., 2017). Bu doğrultuda belirtildiği üzere örgütsel dışlanma olumsuz bir etki oluşturarak iş performansının düşmesine sebep olmaktadır (Scott, 2007). Bunun yanı sıra işletmelerde örgütsel dışlanmanın, çalışanın işe katılımını tehdit ettiğini, psikolojik iyi hallerinin kötüleştiği ve bunun neticesinde iş performansının düşmesine neden olduğu belirtilmektedir (Zhao ve diğ., 2013). Bireyin örgüt içinde maruz kaldığı psikolojik tacizin iş performansını etkilediği ve bu süreçte bireyde gelişen sağlık sorunları ile birlikte bir dışlanmışlık hissine kapıldığı belirtilmektedir (Şenerkal ve Çorbacıoğlu, 2015).

Alan yazınında örgütsel dışlanma, bireyin psikolojik davranışlar üzerinde etki yaptığı gibi, iş performansına katkı sağlayan faktörlerin negatif yönlü ilerlemesine ve bireylerle beraber örgütlere de ciddi anlamda zarar veren bir etkisi olduğunu belirtmektedir (Ferris ve diğ., 2008; Wu ve diğ., 2011). Lustenberger ve Jagacinski (2010) örgütsel dışlanmanın iş performansını, bireyin olumlu manevi duygularını doğrudan etkilediğini ortaya koymuşlardır. Haq (2014), yaptığı çalışma sonucunda örgütlerde dışlanma ile iş performansı arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirtmiştir.

Çalışma hayatında çalışanların iş performanslarını yüksek düzeyde tutmaları örgütlerin verimliliğini ve etkililiğini önemli derecede arttırmaktadır. Bu kapsamda birçok çalışma önemli önerilerde bulunmaktadır. Örneğin, örgütsel dışlanma sonucunda, çalışanların iş performansındaki düşüşünü engellemek için, yeterli motivasyon, ödül ve kalıcı istihdam gibi konuların irdelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Oparanma,2010). Çalışanların performansını arttırmak ve iş performansında düşüşü engellemek için, örgüte olan güven duygusunun artırılması (Soybalı ve Pelit, 2018), çalışanların motivasyonunun, pozitif beklentilerinin ve örgüte bağlılıklarının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Çetin ve Varoğlu, 2015). Araştırmacılar, işyerlerinde yapılan dışlanmanın birey üzerinde doğrudan etki yaparak işe olan aidiyet duygusunda azalma görüldüğünü ve motivasyonunun bozulduğunu belirtmiştir (Yıldırım ve Akın, 2018).

1.3. İşten Ayrılma Niyeti

Bireyin zihinsel olarak iş bırakma ve alternatif iş aramak için niyet etme düşüncesinin gerçekleşmesi işten ayrılma niyeti olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2008). İşten ayrılma niyeti örgüt çalışanlarınca, işi bırakmaya dair akıllı ve istikrarlı bir karar alma durumudur (Çelik ve Çıra 2013). Burada çalışanın işten ayrılma niyeti

kararı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. İş tatmininin, örgütsel bağlılığın, yöneticiye güvenin, örgütsel adaletin düşük algılanması veya mobbing, stres, tükenmişlik gibi olumsuz durumlar bu faktörlerden bazılarıdır. Bu kapsamda işgörenlerin işten ayrılma niyetlerini güçlendirecek en önemli faktörlerden biriside örgütsel dışlanma olup, bu durum birey üzerinde olumsuz sonuçlara yol açarak, çalışanın içinde bulunduğu çevrede benimsenmemesi gibi algıların artmasıyla işten ayrılma niyetinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle birey kendisine uygun başka iş fırsatları aramaya ve iş bulma çabası içine girmektedir (Soybalı ve Pelit, 2018).

İşletmelerde gelişen örgütsel dışlanma sonucunda, bir çalışanın işinden ya da örgütünden ayrılması, diğer çalışanlar arasında var olan etkileşim algısının azalması ve iletişim sorununun gelişmesine, beraberinde kaygı ve huzursuzluğun meydana gelmesine neden olabilmektedir (Erdirençelebi ve Ertürk, 2018). Dışlanmaya maruz kalma bireyin örgüt içinde olumsuz tutum ve davranışlar göstermesine neden olur. Bu durum da bireyin işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olabilmektedir (Soybalı ve Pelit, 2018). Bu nedenle örgütsel dışlanmaya maruz kalan bireylerin uzun süre edindiği deneyimleri yok sayarak işten ayrılmaları, beraberinde eğitim, düşük performans, yeni personelin eğitimi gibi maliyetleri de getirmektedir (Çelik ve Çıra, 2013).

Örgütsel dışlanmanın görüldüğü başka bir araştırmanın sonucunda iş bırakma gerçekleştiğinde, örgütler insan sermayesi ve ayrılacak olan çalışanın deneyimlerini kaybeder. Bu durumda işe yeni alınan çalışanların da maliyetlerin artmasına yol açmaktadır. Bu maliyetler arasında yer alan işe alım ve eğitim giderleri, yeni istihdamın müşteri hizmetlerine olası zararları ve psikolojik nedenlerden dolayı verimlilikte düşüş yaşanabildiği belirtilmektedir (Yang, 2008). Bu bağlamda meydana gelen bu gelişmeler sonucu ve sosyal sermayenin önem arz ettiği bir süreçte, yöneticinin liderlik tarzı, çalışanın moralini, motivasyonunu ve işten ayrılma niyetini etkilemektedir (Mona Mlika ve diğ., 2017).

Yapılan başka bir araştırma bulgularından, konaklama hizmeti veren işletmelerde çalışanlara ait örgütsel dışlanmaya yönelik düşünceleri ile işten ayrılma niyetleri arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Soybalı ve Pelit, 2018). Dışlanmanın potansiyel olarak davranış, iş tutumları ve refah gibi pek çok faktörlerle ilişki kurduğu ve işten ayrılma niyeti üzerinde ise artı yönde değer yarattığı bulunmuştur (Ferris ve diğ., 2008). Haq (2014)'ın yaptığı çalışmada örgütsel dışlanmanın iş stresi ve işten ayrılma niyetini arttırdığına ilişkin benzer sonuçlar ortaya koymuştur.

Yukarıdaki birçok literatür çalışmasından da anlaşılacağı gibi örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bu kapsamda örgütsel dışlanma çalışma hayatının önemli sorunlarından birisi olarak görülmektedir. Bu olumsuz algıyı engellemek için çalışanın iş doyumunu, örgütsel ödüller, psikolojik ihtiyaçlar gibi istekleri giderilmeli önerilerde bulunulduğu görülmektedir (Örücü ve Özafşarlıoğlu, 2013).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Hipotezi

Yapılan bu araştırmanın amacı, Van Organize Sanayi Bölgesindeki işletmelerin çalışanlarında örgütsel dışlanmanın iş performansı ve işten ayrılma niyetlerine etkisinin belirlenmesidir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan ölçekler ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının belirlenmesi çalışmanın ikincil amacıdır. Bu kapsamda, yapılan anket uygulamasının sonucunda Van Organize Sanayi Bölgesi işletmelerinde çalışanların örgütsel dışlanmaya yönelik algıları, iş performansı ve işten ayrılma niyetlerine ilişkin sonuçları ortaya çıkarmaktır. Bu sonuçları dikkate alarak örgütsel performansın artırılması, işten ayrılma niyetlerinin azalması ve konunun örgütler açısından önemine dikkat çekilmiştir.

Örgütsel dışlanmanın süreç içerisinde etkili bir biçimde yönetilmesi, azaltılması veya tamamen yok edilmesi önem arz etmektedir. Aksi durumda hem çalışana hem örgüte psikolojik zararları ve fiziki maliyetleri söz konusu olmaktadır (Soybalı ve Pelit, 2018). Bu tür çalışmaların, kurumlarda dışlanma ile ilgilenenlere yönelik geçmiş araştırmalarla yararlı bir genel bakış sunmasının yanı sıra, bu önemli konuyla ilgili gelecekteki örgütsel araştırmaları teşvik etmek için bir yol haritası sunacağı umulmaktadır (Robinson ve diğ., 2013). Diğer taraftan özellikle yerli literatürde ve daha özelden Van Organize Sanayi Bölgesi işletmeleri özelinde örgütsel dışlanmanın, iş performansı ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiye odaklanan pek fazla çalışmaya rastlanmaması bu alandaki çalışmalara olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Hipotezleri;

Araştırmanın amacı ve kavramsal çerçeve dikkate alınarak aşağıdaki hipotezler geliştirilmiş ve test edilmiştir.

H₁: Örgütsel dışlanma işten ayrılma niyetini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

H₂: Örgütsel dışlanma iş performansını anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir.

H₃: İşten ayrılma niyeti ile iş performansı arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır.

H₄: Örgütsel dışlanma sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₅: İş performansı sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H₆: İşten ayrılma niyeti sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2.2. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada öncelikle örgütsel dışlanma, iş performansı ve işten ayrılma niyeti konularında yerli/yabancı literatür taraması yapılmıştır. Çalışmanın uygulama aşamasında veri toplama yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Uygulanan anket dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Kişisel Bilgi Formu, Örgütsel Dışlanma Ölçeği, İş Performansı Ölçeği ve İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği'dir.

Kişisel Bilgi Formu; katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, sektör ve gelir düzeylerini belirlemeye yönelik ifadelerle yer verilmiştir.

Örgütsel Dışlanma Ölçeği; Scott (2007)'un geliştirmiş olduğu Karabey (2014)'in ise Türkçe'ye uyarlamasını gerçekleştirdiği ölçekten yararlanılmıştır (Gürsel, 2018). Ölçek 11 maddeden oluşmakta ve tek boyutludur. Likert tipinde geliştirilen ölçeğin puanlaması "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır.

İş Performansı Ölçeği; Sigler ve Pearson'nın geliştirdiği Çöl (2008) tarafından ise Türkçe'ye adaptasyon çalışması yapılmıştır. Ölçek beş maddeli ve tek boyutludur. Likert tipinde geliştirilen ölçeğin puanlaması "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" arasında yapılmıştır.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği; Cammann ve diğ., (1979) tarafından geliştirilen ve Gülertekin (2013) tarafından ise Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmıştır. Ölçek üç maddeli ve tek boyutludur. Likert tipinde geliştirilen ölçeğin puanlaması "1-Kesinlikle Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılıyorum" arasındadır.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Van Organize Sanayi Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerdeki çalışanları kapsamaktadır. Araştırmanın Van Organize Sanayi Bölgesi işletmelerinde gerçekleştirilmesinin nedeni daha önce bu evrende konu ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Van Organize Sanayi Bölgesinde aktif faaliyet gösteren dokuz farklı sektörde çalışanlar araştırma evrenini oluştururken araştırma örneğini ise rassal örneklem yöntemi ile 321 çalışana ulaşılmıştır. Çalışanların gönüllülük esası alınarak araştırmaya katılımları sağlanmıştır.

2.4. Veri Analiz Yöntemi

Araştırmadan elde edilen bulgular SPSS 21 ve AMOS 22 paket programları kullanılarak değerlendirilmiştir. Kullanılacak analiz yöntemlerinin belirlenmesinde normal dağılım testi uygulanmıştır. Verilerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerinin normallik testi sonucunda -1,5 ile +1,5 arasında değer aldıkları görülmüştür. Tabachnick ve Fidell'e (2013) göre ölçek değişkenlerinden elde edilen verilerin Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerleri -1,5 ile +1,5 arasında değer alırsa normal dağılım şartını sağlamaktadır. Araştırmada kullanılan istatistiksel yöntemler; sayı-yüzdeler hesaplama, bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi, pearson kolerasyon analizi, basit doğrusal regresyon analizi, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yöntemleri tercih edilmiştir.

2.5. Etik İzin

Araştırmanın yapılması için Hakkari Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 11.05.2020 Tarihli 2020/2 Oturum Sayılı 01 nolu kararı ile etik kurul izni ve ilgili kurumlardan gerekli uygulama için yazılı izin alınmıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden çalışanlara çalışma ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların %71,4'ü erkek iken %28,6'sı kadındır. Yaş dağılımları incelendiğinde; %32,4'ü 18-24 yaş, %31,6'sı 25-31 yaş, %22'si 32-38 yaş, %8,8'i 39-45 yaş ve %5,3'ü 46 ve üstü yaş grubudur. Katılımcıların %40,1'i 1-3 yıl %31,8'i 4-6 yıl, %12,5'i 7-9 yıl, %5,8'i 10-12 yıl ve %9,8'i 13 ve üstü hizmet yılı grubundadır. Eğitim düzeyleri incelendiğinde; %13,3'ü ilköğretim, %27,6'sı ortaöğretim, %40,3'ü lise, %14,9'u üniversite ve %4'ü yüksek lisans mezunudur. Gelir düzeylerindeki dağılımlarında; %73,5'i 2020-3050 TL, %14,3'ü 3051-4050 TL,

%3,2'si 4051-5050 TL, %4'ü 5051-6050 TL ve %2,7'si 6051 TL ve üstü gelire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Sektör dağılımları incelendiğinde; çoğunluk grubunun %29,7'si tekstil ve %24,4'ü inşaat sektörüdür.

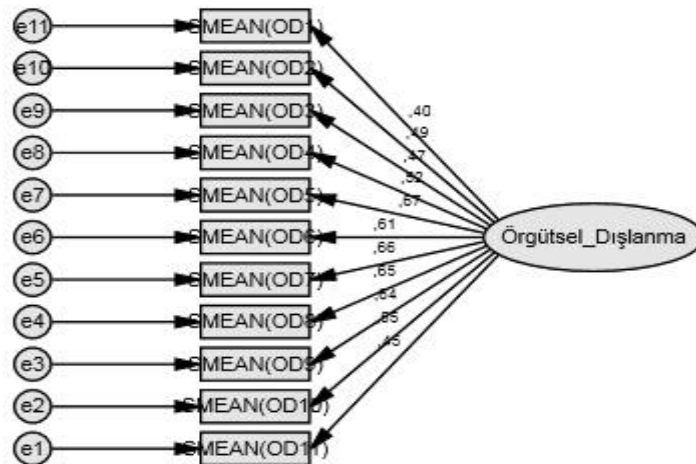
Katılımcılara ait demografik verilerin sonrasında araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliği ve güvenilirlikleri test edilmiştir. Örgütsel dışlanma ölçeğinin yapı geçerliliğini belirlemek amaçlı ilk olarak açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy” değeri (KMO) 0,87 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu örneklem büyüklüğünün faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca toplam açıklanan varyans %65,688 olarak tespit edilmiştir. Orjinal ölçekte 11 madde ve tek boyutlu olan ölçeğin varimax yöntemi ile yine tek boyut altında toplandığı görülmüştür. Ölçeğin madde faktör yükleri 0,45-0,81 arasında değişmektedir. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin doğruluğunun sınanması amaçlı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		N	%			N	%
Cinsiyet	Erkek	269	71,4	Gelir	2020-3050	277	73,5
	Kadın	108	28,6		3051-4050	54	14,3
Yaş	18-24	122	32,4		4051-5050	12	3,2
	25-31	119	31,6		5051-6050	15	4
	32-38	83	22		6051 ve üstü	10	2,7
	39-45	33	8,8	Sektör	Gıda	68	18
	46 ve üstü	20	5,3		Tekstil	112	29,7
Hizmet süresi	1-3 yıl	151	40,1		Enerji	13	3,4
	4-6 yıl	120	31,8		Paketleme	17	4,5
	7-9 yıl	47	12,5		Mobilya	19	5
	10-12 yıl	22	5,8		İnşaat	92	24,4
	13 ve üstü	37	9,8		Metal	23	6,1
Eğitim Düzeyi	İlk	50	13,3		Kimya-Plastik	23	6,1
	Orta	104	27,6	Yem	10	2,7	
	Lise	152	40,3				
	Üniversite	56	14,9				
	Yüksek lisans	15	4				

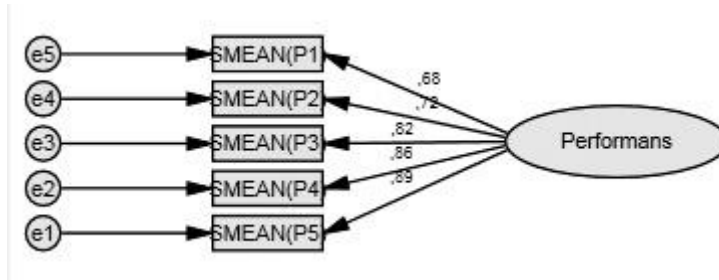
Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri şüphesizdir [$\chi^2=110,656$; $DF=39$; $\chi^2/Sd=2,83$; $AGFI=0,91$; $GFI=0,95$; $CFI=0,93$; $IFI=0,93$; $RMSEA=0,07$; $NFI=0,90$; $RMR=0,04$]. DFA uyum iyiliği indeksi değerlerinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. Örgütsel dışlanma ölçeği Cronbach Alfa değeri 0,89'dur. Ölçeğin tek faktörlü yapısına yönelik DFA diyagramı Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Örgütsel Dışlanma Ölçeği DFA Diyagramı

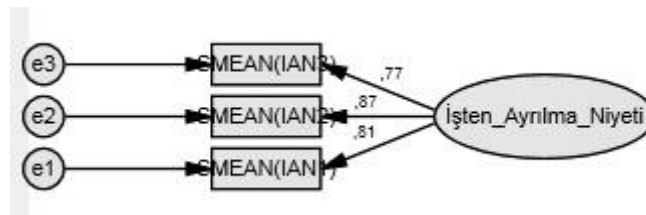
Araştırmada kullanılan ikinci ölçek olan iş performansı ölçeğinin yapı geçerlilik analizleri değerlendirildiğinde; açıklayıcı faktör analizi sonucunda “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy” değeri (KMO) değeri 0,83’dür. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. Açıklanan toplam varyans oranı %71,022’dir. Orjinal ölçekte beş madde ve tek boyutlu olan ölçeğin yine varimax yöntemi ile tek boyut altında toplandığı görülmüş olup madde faktör yükleri 0,68 ile 0,88 arasında değişmektedir. Yapı geçerlilik analizlerinin bir sonraki aşaması Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ilgili ölçekte uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri şu şekildedir [$\chi^2= 7,864$; $DF=3$; $\chi^2/Sd=2,62$; $AGFI=0,96$; $GFI=0,98$; $CFI=0,97$; $IFI=0,98$; $RMSEA=0,06$; $NFI=0,97$; $RMR=0,02$]. DFA uyum iyiliği indeksi değerlerinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. İş performansı ölçeği Cronbach Alfa değeri 0,89’dur. Ölçeğin tek faktörlü yapısına yönelik DFA diyagramı Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 3: İş performansı Ölçeği DFA Diyagramı

Araştırmada son olarak kullanılan işten ayrılma niyeti ölçeği yapı geçerliliği analizleri değerlendirildiğinde; açıklayıcı faktör analizi sonucunda “Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy” değeri (KMO) değeri 0,72’dir. Bartlett's Test of Sphericity testi istatistiksel açıdan anlamlıdır. Açıklanan toplam varyans oranı %77,647 olarak hesaplanmıştır. Orijinal ölçekte tek boyutlu ve üç madde olan ölçeğin varimax yöntemi ile tek boyut altında toplandığı belirlenmiştir. Ölçeğin madde faktör yükleri 0,76 ile 0,78 arasında değişmektedir. Yapı geçerliliği analizlerinin bir sonraki aşamasında Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi neticesinde elde edilen uyum iyiliği değerleri şu şekildedir [$\chi^2= 98,650$; $DF=35$; $\chi^2/Sd=2,81$; $AGFI=0,92$; $GFI=0,96$; $CFI=0,94$; $IFI=0,92$; $RMSEA=0,06$; $NFI=0,91$; $RMR=0,02$]. DFA uyum iyiliği indeksi değerlerinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür. İşten ayrılma niyeti ölçeği Cronbach Alfa 0,86’dır. Ölçeğin tek faktörlü yapısına yönelik DFA diyagramı Şekil 3’de gösterilmiştir.

Şekil 4: İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği DFA Diyagramı

Çalışmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerlilikleri analizleri sonrasında demografik değişkenleri ile araştırmada kullanılan ölçekler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amaçlı parametrik (bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizleri) analizleri uygulanmıştır.

Örgütsel dışlanma ölçeği ile demografik değişkenler arasında yapılan parametrik test analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir. Örgütsel dışlanma ölçeği puan ortalaması ile cinsiyet arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu gözlemlenmiştir (p:0,043). Erkek katılımcılarda örgütsel dışlanma algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Örgütsel dışlanma ölçeği ile yaş arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (p:0,796). Hizmet süresi ile örgütsel dışlanma ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiş olup (p:0,041), hizmet süresi 7-9 yıl arası olanlarda örgütsel dışlanmanın anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyi ile örgütsel dışlanma ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır (p:0,005). Eğitim düzeyi ilköğretim mezunlarında örgütsel dışlanma algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İşgörenlerin gelir düzeyleri ile örgütsel dışlanma arasında istatistiksel olarak

anlamli bir fark olduğu saptanmıştır (p:0,033). Gelir düzeyleri 2020-3050 TL arasında olan katılımcılarda örgütsel dışlanma algısının anlamli düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Katılımcıların çalıştıkları sektör ile örgütsel dışlanma  leği arasında istatiksels olarak anlamli bir fark saptanmamıştır (p:0,606). Tablo 2 incelendiğinde H₄ hipotezinin çoğunlukla kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 2: Örgütsel Dışlanma  leği İle Demografik Değişkenler Arasındaki Parametrik Test Sonucu Analizleri

	N	Ort.	Test istatistik değeri	P değeri
Cinsiyet**				
Erkek	269	1,77±0,54	T:2,031	P:0,043*
Kadın	108	1,64±0,53		
Yaş***				
18-24	122	1,71±0,52		
25-31	119	1,71±0,52	F:0,418	P:0,796
32-38	83	1,79±0,59		
39-45	33	1,71±0,53		
46 ve �st�	20	1,78±0,54		
Hizmet süresi***				
1-3 yıl	151	1,63±0,53		
4-6 yıl	120	1,78±0,49	F:2,521	P:0,041*
7-9 yıl	47	1,86±0,51		
10-12 yıl	22	1,84±0,67		
13 ve �st�	37	1,76±0,62		
Eğitim Düzeyi***				
İlk	50	1,92±0,57		
Orta	104	1,80±0,56		
Lise	152	1,70±0,55	F:3,835	P:0,005*
Üniversite	56	1,55±0,34		
Yüksek lisans	15	1,71±0,55		
Gelir***				
2020-3050	277	1,78±0,55		
3051-4050	54	1,56±0,44	F:7,113	P:0,000*
4051-5050	12	1,58±0,47		
5051-6050	15	1,59±0,55		
6051 ve �st�	10	1,51±0,36		
Sektör***				
Gıda	68	1,64±0,41		
Tekstil	112	1,71±0,64		
Enerji	13	1,73±0,53		
Paketleme	17	1,64±0,22	F:0,797	P:0,606
Mobilya	19	1,88±0,66		
İnşaat	92	1,78±0,54		
Metal	23	1,70±0,48		
Kimya-Plastik	23	1,80±0,43		
Yem	10	1,91±0,45		

*p<0,05 **bağımsız örneklem t testi *** tek yönlü varyans analizi

İş performansı  leği ile demografik değişkenler arasında bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır (Tablo 3). Katılımcıların iş performansı  leği puan ortalaması ile cinsiyetleri arasında istatiksels açıdan anlamli bir fark bulunmuştur(p:0,014). Erkek katılımcılarda iş performansı puan ortalaması anlamli düzeyde daha yüksektir. İş performansı ile yaş arasında anlamli bir fark saptanmıştır(p:0,000). 32-38 yaş aralığında olanlarda iş performansı  leği puan ortalaması anlamli düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Katılımcıların hizmet süresi(p:0,878) ve eğitim düzeyleri(p:0,476) ile iş performansı  leği arasında istatiksels olarak anlamli bir fark olmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların gelir düzeyleri ile iş performansı  leği arasında anlamli bir fark olduğu gözlenmiştir(p:0,049). Gelir düzeyi 5051-6050 TL arası olanlarda iş performansı  leği puan ortalaması anlamli düzeyde daha yüksektir. Katılımcıların çalıştıkları sektör ile iş performansı  leği

arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır (p:0,281).Tablo 3 incelendiğinde H₅ hipotezinin demografik değişkenlerin sayısına göre yarı yarıya kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 3: İş Performansı Ölçeği İle Demografik Değişkenler Arasındaki Parametrik Test Sonucu Analizleri

	N	Ort.	Test istatistik değeri	P değeri
Cinsiyet**				
Erkek	269	3,90±0,98	T:2,465	P:0,014*
Kadın	108	3,60±1,23		
Yaş***				
18-24	122	3,47±1,25	F:5,837	P:0,000*
25-31	119	4,02±0,86		
32-38	83	4,02±0,88		
39-45	33	3,97±0,96		
46 ve üstü	20	3,51±1,26		
Hizmet süresi***				
1-3 yıl	151	3,84±1,04	F:0,300	P:0,878
4-6 yıl	120	3,73±1,07		
7-9 yıl	47	3,84±1,15		
10-12 yıl	22	3,89±1,15		
13 ve üstü	37	3,89±1,01		
Eğitim Düzeyi***				
İlk	50	3,92±0,85	F:0,880	P:0,476
Orta	104	3,88±1,07		
Lise	152	3,71±1,09		
Üniversite	56	3,91±1,13		
Yüksek lisans	15	3,57±1,12		
Gelir***				
2020-3050	277	3,78±1,08	F:2,409	P:0,049*
3051-4050	54	4,08±0,93		
4051-5050	12	3,98±0,42		
5051-6050	15	4,11±0,98		
6051 ve üstü	10	3,20±1,63		
Sektör***				
Gıda	68	3,77±1,01	F:1,229	P:0,281
Tekstil	112	3,61±1,38		
Enerji	13	4,07±0,71		
Paketleme	17	3,82±0,81		
Mobilya	19	3,91±0,90		
İnşaat	92	3,92±0,86		
Metal	23	4,18±0,48		
Kimya-Plastik	23	3,72±1,13		
Yem	10	4,11±0,44		

*p<0,05 **bağımsız örneklem t testi *** tek yönlü varyans analizi

İşten ayrılma niyeti ile demografik değişkenler arasında bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizleri uygulanmıştır (Tablo 4). Cinsiyet ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir (p:0,010). İşten ayrılma niyeti erkek katılımcılarda anlamlı düzeyde daha yüksektir. Katılımcıların yaş (p:p:0,438) ve hizmet süresi (p:p:0,277) ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyi ile işten ayrılma niyeti ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır(p:0,004). Eğitim düzeyi ilköğretim mezunu olanlarda işten ayrılma niyetinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların gelir düzeyleri ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (p:p:0,301). Katılımcıların çalıştıkları sektör ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (p:p:0,018). Enerji sektörü çalışanlarda işten ayrılma niyeti puan

ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Tablo 4 incelendiğinde H₆ hipotezinin demografik değişkenlerin sayısına göre yarı yarıya kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 4: İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği İle Demografik Değişkenler Arasındaki Parametrik Test Sonucu Analizleri

	N	Ort.	Test istatistik değeri	P değeri
Cinsiyet**				
Erkek	269	2,52±1,22	T:2,602	P:0,010*
Kadın	108	2,16±1,13		
Yaş***				
18-24	122	2,31±1,22	F:0,944	P:0,438
25-31	119	2,53±1,19		
32-38	83	2,49±1,25		
39-45	33	2,42±1,21		
46 ve üstü	20	2,08±0,99		
Hizmet süresi***				
1-3 yıl	151	2,39±1,18	F:1,281	P:0,277
4-6 yıl	120	2,44±1,15		
7-9 yıl	47	2,49±1,28		
10-12 yıl	22	2,80±1,38		
13 ve üstü	37	2,09±1,24		
Eğitim Düzeyi***				
İlk	50	2,84±1,12	F:3,888	P:0,004*
Orta	104	2,51±1,12		
Lise	152	2,38±1,27		
Üniversite	56	1,95±1,09		
Yüksek lisans	15	2,40±1,32		
Gelir***				
2020-3050	277	2,51±1,22	F:1,221	P:0,301
3051-4050	54	2,19±1,20		
4051-5050	12	1,56±0,62		
5051-6050	15	1,74±0,75		
6051 ve üstü	10	1,95±0,98		
Sektör***				
Gıda	68	2,38±0,94	F:2,353	P:0,018*
Tekstil	112	2,27±1,22		
Enerji	13	2,84±1,53		
Paketleme	17	1,50±0,84		
Mobilya	19	2,50±1,57		
İnşaat	92	2,66±1,24		
Metal	23	2,71±1,18		
Kimya-Plastik	23	2,38±1,15		
Yem	10	2,26±1,06		

*p<0,05 **bağımsız örneklem t testi *** tek yönlü varyans analizi

Tablo 5’de çalışmada kullanılan ölçeklerin puan ortalamaları ile ölçekler arasındaki pearson korelasyon analizi sonuçları gösterilmiştir. İlk olarak ilgili ölçeklerde puan ortalaması sonuçları değerlendirildiğinde; işten ayrılma niyeti ölçeği puan ortalaması 2,30±1,04 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre katılımcıların işten ayrılma niyetinin orta düzeyde olduğu ifade edilebilir. İş performansı ölçeği puan ortalaması ise 3,93±0,81’dir. Katılımcıların iş performansı algısının yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Örgütsel dışlanma ölçeği puan ortalaması 1,68±0,46’dır. Buna göre katılımcıların örgütsel dışlanma algısının düşük düzeyde olduğu belirtilebilir. Tablo 5 incelendiğinde örgütsel dışlanma algısı ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir (r:0,367; p:0,000). Buna göre işgörenlerde örgütsel dışlanma algısı arttıkça işten ayrılma niyetinde aynı şekilde artacağı söylenebilir.

Tablo 5: Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Yönelik Puan Ortalamaları ve Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Ort.		İsten Ayrılma Niyeti	İş Performans	Örgütsel Dışlanma
İsten Ayrılma Niyeti	2,30±1,04	r	1	-,166**	,367**
		p		,003	,000
İş Performans	3,93±0,81	r	-,166**	1	-,217**
		p	,003		,000
Örgütsel Dışlanma	1,68±0,46	r	,367**	-,217**	1
		p	,000	,000	

**p<0.01

Örgütsel dışlanma ile iş performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (r:-0,217; p:0,000). Bu sonuca göre katılımcılarda örgütsel dışlanma algısı azaldıkça iş performansının da aynı şekilde artacağı söylenebilir. Çalışmanın bir diğer önemli korelasyon analizi sonucu ise isten ayrılma niyeti ile iş performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiş (r:-0,166; p:0,003) ve bu sonuç dikkate alınarak H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre katılımcılarda isten ayrılma niyeti azaldıkça iş performansı algısının da aynı şekilde artacağı ifade edilebilir.

Örgütsel dışlanmanın iş performansı üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi modeli $Y=a+bX$ (Kuşcu Karatepe, Kuşcu ve Karaman, 2019) şeklinde tanımlanmaktadır. Örgütsel dışlanmanın iş performansı üzerinde etkisini belirlemek amaçlı kurulan basit doğrusal regresyon analizi modeli (F:15,178; p:0,000) ve test (t:-3,896; p:0,000) istatistik değeri istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 6: Örgütsel Dışlanmanın İş Performansı Üzerindeki Etkisi

Değişken	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p	F	Model (p)
	B	Std. Error	β				
Sabit	4,572	,169		27,047	,000	15,178	,000*
Örgütsel Dışlanma	-,377	,097	-,217	-3,896	,000**		

R²:0,047 R: 0,217 *p<0,001 **p<0,01 Düzeltilmiş R²:0,044

Örgütsel dışlanmanın iş performansı üzerindeki değişimleri açıklama oranı R² değeri 0,047'dir. Tablo 6'ya göre örgütsel dışlanmadaki bir birimlik artış katılımcılarda iş performansını -0,377 birim azaltmaktadır. Sonuç olarak; katılımcılarda örgütsel dışlanma algısının iş performansını istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilediği belirlenmiş ve H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Regresyon analizi sonucuna göre tahmin edilmiş model; $Y=a+bX$ (Kuşcu Karatepe, Kuşcu ve Karaman, 2019) ise, a:4,572 ve b:-0,377 olmak üzere $Y=4,572-0,377+0,858 X$ 'dir (X=Örgütsel Dışlanma).

Örgütsel dışlanmanın isten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Basit doğrusal regresyon analizi modeli $Y=a+bX$ (Kuşcu Karatepe, Kuşcu ve Karaman, 2019) şeklinde tanımlanmaktadır. Örgütsel dışlanmanın isten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini belirlemek amaçlı kurulan regresyon analizi modeli (F:48,073; p:0,000) ve test (6,933; p:0,000) istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 7).

Tablo 7: Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi

Değişken	Standartlanmamış Katsayılar		Standartlaştırılmış Katsayılar	t	p	F	Model (p)
	B	Std. Error	β				
Sabit	,925	,206		4,482	,000	48,073	,000*
Örgütsel Dışlanma	,820	,118	,367	6,933	,000**		

R²:0,135 R: 0,367 *p<0,001 **p<0,01 Düzeltilmiş R²:0,132

Örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti üzerindeki değişimleri açıklama oranı R² değeri 0,135 olarak hesaplanmıştır. Örgütsel dışlanmadaki bir birimlik artış katılımcıların işten ayrılma niyeti üzerinde 0,820 birimlik bir artış sağlamaktadır. Buna göre örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu belirlenmiş ve H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Regresyon analizi sonucuna göre tahmin edilmiş model; Y=a+bX (Kuşcu Karatepe, Kuşcu ve Karaman, 2019) ise, a:0,925 ve b:0,820 olmak üzere Y=0,925+0,820 X'dir (X=Örgütsel Dışlanma). Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin kabul veya red durumları Tablo 9'daki gibi sunulmuştur. Tablo 9 incelendiğinde araştırma kapsamında geliştirilen hipotezlerin çoğunlukla kabul edildiği görülmüştür.

Tablo 8: Araştırma Kapsamında Geliştirilen Hipotezlerin Kabul veya Red Durumları

H ₁	"Örgütsel dışlanma işten ayrılma niyetini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir."	Kabul
H ₂	"Örgütsel dışlanma iş performansını anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir."	Kabul
H ₃	"İşten ayrılma niyeti ile iş performansı arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki vardır."	Kabul
H ₄	"Örgütsel dışlanma sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir."	Çoğunlukla Kabul
H ₅	"İş performansı sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir."	Yarı Yarıya Kabul
H ₆	"İşten ayrılma niyeti sosyo-demografik değişkenlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir."	Yarı Yarıya Kabul

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma Organize Sanayi Bölgesi'nde çalışanlarında örgütsel dışlanma algısının iş performansı ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda çalışmada kullanılan ölçekler ile demografik değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi araştırmanın ikincil amacını oluşturmaktadır. Bu amaçla öncelikli olarak işgörenlerin örgütsel dışlanma, iş performansı ve işten ayrılma niyeti puan ortalamaları incelenmiştir.

Katılımcıların örgütsel dışlanma (1,68±0,46) algısının müşterek tablolar incelendiğinde düşük düzeyde olduğu belirlenmiş olup elde edilen bu sonuç literatür ile uyum göstermektedir (Dönmez ve Mete, 2019; Soybalı ve Pelit, 2018; Akçakanat ve Uzunbacak, 2018; Köksal, Gürsoy ve Tuta, 2019; Artar, Adıgüzel ve Erdil, 2019). Örgütsel dışlanma ile ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olup, erkek katılımcılarda örgütsel dışlanma algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Alan yazınında yapılan çalışmalarda cinsiyet ile örgütsel dışlanma ölçeği arasında anlamlı bir fark olmadığını belirten çalışmalara rastlanılmıştır (Dönmez ve Mete, 2019; Akçakanat ve Uzunbacak, 2018). Örgütsel dışlanma ölçeği ile yaş arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Akçakanat ve Uzunbacak (2018)'in çalışmasında da benzer bir sonuca rastlanılmıştır. Buna karşın Karacaoğlu ve Yumuk (2014) 20 yaş ve altında olan işgörenlerin daha fazla örgütsel dışlanma algısına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Toplam mesleki yıl ile örgütsel dışlanma arasında anlamlı bir fark olup, toplam mesleki yıl grubu 7-9 yıl olanlarda örgütsel dışlanma algısı anlamlı düzeyde daha yüksektir. Buna karşın Onursal (2019) çalışmasında toplam mesleki yıl ile örgütsel dışlanma arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir. Eğitim düzeyi ile örgütsel dışlanma ölçeği arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu, ilköğretim mezunlarında örgütsel dışlanma algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Alan yazınında farklı sektörler üzerine yapılan çalışmalarda anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Çelik ve Koşar, 2015; Uysal, 2019; Onursal, 2019).

Gelir düzeyi ile örgütsel dışlanma arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmış olup gelir düzeyi 2020-3050 TL arasında olanlarda örgütsel dışlanma algısının anlamlı düzeyde daha yüksektir. Uysal (2019) çalışmasında gelir düzeyi ile örgütsel dışlanma arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Katılımcıların çalıştıkları sektör ile örgütsel dışlanma düzeyi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Uysal (2019)'ın çalışmasında sektör ile örgütsel dışlanma arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Katılımcıların iş performansı algısının yüksek düzeyde olduğu ve bu sonucun literatür ile uyumlu olduğu ifade edilebilir (Karaman ve diğ., 2020; Kuşcu Karatepe ve diğ., 2019; Kılınç ve Paksoy, 2017; Tekingündüz ve diğ., 2015). İş performansı ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu ve erkek katılımcılarda iş performansı algısının anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgu Kuşcu Karatepe ve diğ., (2019) çalışması ile benzerlik gösterirken bu na karşın Karaman ve diğ., (2020) çalışmasında cinsiyet ile performans algısı arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Katılımcıların iş performansı ölçeği puan ortalaması ile yaş arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. 32-38 yaş grubu işgörenlerde iş performansı ölçeği puan ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür. Tekingündüz ve diğ., (2015) ile Türkoğlu ve Yurdakul (2017) tarafından yapılan çalışmalarda çalışmanın bu bulgusu desteklenmiştir. Sökmen ve Mete (2015) tarafından yapılan çalışmada iş performansının yaşlara göre farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Toplam mesleki yıl ile iş performansı ölçeği arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiş ve bu sonuç literatür ile de uyumlu bulunmuştur (Kılınç ve Paksoy, 2017; Uğurlu Kara, 2014; Tercan, 2017). Katılımcıların eğitim durumları ile iş performansı ölçeği arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır. Alan yazınında farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda çalışma bulgusu desteklenmiştir (Saygılı ve diğ., 2016; Uğurlu Kara 2014). Buna karşın Türkoğlu ve Yurdakul (2017)'un çalışmasında eğitim düzeyi ile iş performansı ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Katılımcıların gelir durumları ile iş performansı ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. Gelir düzeyi 5051-6050 TL işgörenlerde iş performansı puan ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksektir. Kılınç ve Paksoy (2017)'un çalışmasında gelir durumları ile iş performansı arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. Katılımcıların çalıştıkları sektör ile iş performansı arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Katılımcıların işten ayrılma niyeti algısının orta düzeyde olduğu ve bu sonucun literatür ile uyumlu olduğu söylenebilir (Beğenirbaşı ve Çalışkan, 2014; Koçak, 2019; Güler ve Marşap, 2019; Tekingündüz ve diğ., 2015). İşten ayrılma niyeti ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Erkek katılımcılarda işten ayrılma niyeti puan ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yener (2016) çalışmasında işten ayrılma niyeti ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Bu çalışmada erkeklerde işten ayrılma niyetinin yüksek olmasına karşın Yener (2016) çalışmasında ise kadın katılımcılarda işten ayrılma niyeti anlamlı düzeyde daha yüksektir. İşten ayrılma niyeti ile yaş arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. İstatiksel olarak anlamlı bir fark bulunmasa da 25-31 yaş arası çalışanlarda işten ayrılma niyeti puanının daha yüksek olduğu görülmüştür. Çınar ve diğ. (2016)'nın çalışmasında işten ayrılma niyetinin 26-35 yaş arası çalışanlarda işten ayrılma niyetinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Alan yazınında yapılan incelemelerde yaş ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır (Gerçek ve diğ., 2015; Örucü ve Özafşarlıoğlu, 2013; Sökmen ve Mete, 2015; Tekingündüz ve diğ., 2015).

İşten ayrılma niyeti düzeyi ile toplam mesleki yıl arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Omar ve diğ. (2015) ile Akova ve diğ. (2015)'nin yaptıkları çalışmalarda toplam mesleki yıl ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı bir fark olmadığı gözlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyleri ile işten ayrılma niyeti ölçeği arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Çınar ve diğ. (2016) ile Yıldız ve diğ. (2014)'nin yaptıkları çalışmalarda katılımcıların eğitim durumları ile işten ayrılma niyeti ölçeği arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Buna karşın Tekingündüz ve diğ., (2015) çalışmasında işten ayrılma niyeti ile eğitim durumu arasında anlamlı bir fark olmadığı belirlenmiştir. İşten ayrılma niyeti düzeyi ile katılımcıların gelir durumları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır. Örucü ve Özafşarlıoğlu (2013) çalışmasında katılımcıların gelir durumları ile işten ayrılma niyeti ölçeği arasında anlamlı bir fark saptanmıştır. Katılımcıların sektörler ile işten ayrılma niyeti ölçeği arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Enerji sektörü çalışanlarında işten ayrılma niyeti puan ortalaması anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Örgütsel dışlanma ile işten ayrılma niyeti arasında anlamlı ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların örgütsel dışlanma algısı arttıkça işten ayrılma niyetinin de aynı şekilde artacağı söylenebilir. Örgütsel dışlanma ile iş performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda katılımcıların örgütsel dışlanma algısı azaldıkça iş performansı algısının da aynı şekilde artacağı söylenebilir. Çalışmada değinilecek bir diğer önemli nokta ise işten ayrılma niyeti ile iş performansı arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların işten ayrılma niyeti azaldıkça iş performansının aynı şekilde artacağı söylenebilir. Tekingündüz ve diğ. (2015)'nin çalışmasında işten ayrılma niyetinin performans üzerinde istatistiksel olarak

anlamli ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu gözlenmiştir. Beğenirbaş ve Çalışkan (2014) ile Kanbur (2018)'un yapmış oldukları çalışmalarda işten ayrılma niyeti ile iş performansı arasında istatikselsel olarak anlamli ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Haq (2014)'ın çalışmasında işyerinde dışlanma ile işten ayrılma niyeti arasında anlamli ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ve işyerinde dışlanma ile iş performansı arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde; örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti üzerinde istatikselsel olarak anlamli ve pozitif yönlü bir etkisinin olduğu gözlenmiştir. Alan yazını incelemelerinde çalışma bulgusu desteklenmiştir (Renn ve diğ., 2013; Haq, 2014; Ng, 2017; Pelit, 2018). Pelit (2018)'in yaptığı çalışmada, örgütsel dışlanma ile işten ayrılma niyeti arasında pozitif yönde anlamli bir ilişki saptanmış ve örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti üzerinde anlamli bir etkisinin olduğu belirlenmiştir.

Örgütsel dışlanmanın iş performansı üzerinde istatikselsel olarak anlamli ve negatif yönlü bir etkisinin olduğu görülmüştür. Katılımcılarda örgütsel dışlanma algısını azaltmaya yönelik yapılacak iyileştirme çalışmalarının iş performansını arttıracak ve işten ayrılma niyetini ise aynı şekilde azaltacak söylenebilir. Leung ve diğ. (2011) çalışmasında işyerinde dışlanma ile hizmet performansı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmiştir. Lustenberger ve Jagacinski (2010) çalışmasında işyerinde dışlanmanın performansı negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Renn ve diğ., (2013) tarafından yapılan çalışmada ise sosyal dışlanma ile işten ayrılma niyetleri ile pozitif ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Alan yazınında yapılan incelemelerde örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti ve iş performansı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı ve çalışma bulgularının desteklendiği görülmüştür. Katılımcılarda örgütsel dışlanma algısının düşük düzeyde çıkmış olması çalışanlar açısından yüksek düzeyde çıkmış olmaması olumlu bir durum olarak görülse de örgütsel dışlanma ve işten ayrılma niyetini azaltmaya yönelik faaliyetlerin yapılması gerektiği ve çalışmalarda bu algıları oluşturan etkenlerin araştırılması gerektiği belirtilmelidir. İşgörenlerde iş performansını arttıracak bu uygulamaların yapılması işgörenlerin ürün ve hizmet üretimine daha fazla zaman ayırması, bireysel ve örgütsel verimliliği artırılması gibi pek çok noktada olumlu katkılarının olduğu söylenebilir.

Günümüz rekabet ortamında işletme yöneticilerinin kurumsal başarıya ulaşması, müşteri talep ve ihtiyaçlarına en hızlı bir şekilde cevap verebilmesi için çalışanların tam bir uyum içinde olması ve maksimum düzeyde performans sergilemeleri gerekmektedir. Bu bağlamda bir işletmede örgütsel dışlanma ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz faktörlerin oluşmasını engellemek için öncelikli olarak birim yöneticileri başta olmak üzere işletme yöneticilerine önemli düzeyde sorumluluklar düşmektedir. Kurum yöneticilerinin alacağı tedbir, önlemler ve uygulama çalışmaları ile bu algılar kendisini göstermeden ortadan kaldırılabilir.

Örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyeti etkileyen önemli bir etken olduğunu görmek mümkündür. Bulgular sonucunda bu iki değişken arasında anlamli ve pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların benzer çalışmalar ile uyumlu olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulardan, örgütsel dışlanma algısının iş performansını istatikselsel olarak anlamli ve negatif yönde etkilediği belirlenmiş olduğu ve literatür ile uyumlu olduğu görülmüştür.

İşletmeler dışlanmanın yaşandığı en önemli sosyal ortamlardan birisidir. Bu nedenle gelişen dışlanmanın işletme ve çalışanlar için olumsuz sonuçlara yol açabileceği belirtilmektedir (Yıldırım ve Akın, 2018). Köse (2018)'nin çalışmasında bireylerin karşılaşmış olduğu örgütsel adaletsizlik olumsuz psikolojik davranışlara yol açmasının yanında örgütsel adaletsizliği de beraberinde getirmektedir. Meydana gelen bu örgütsel dışlanma algısının bireysel ve işletme yönüyle yüksek düzeyde maliyetlere yol açmaktadır. Bu nedenle örgütsel dışlanmanın minimum seviyeye indirilmesi işletmeler açısından oldukça önemlidir (Halis ve Demirel, 2016). Tabi bunun gerçekleşmesi, yöneticiler ve çalışanlar arasındaki iletişim kanallarının açık olması ve gerekli eğitimlerin yapılması da büyük önem arz etmektedir (Yıldız, Develi, 2018).

Bir başka çalışma da, işyerinde zorbalığın önlenmesi konusundaki yol ve yöntemlerin ele alınmasıdır. Çalışma hayatında tutunmakta güçlük çeken, işini bırakmayı düşünen çalışanlar için danışmanlık, rehabilitasyon programları ve yeniden katılım önerilmelidir (Berthelsen ve diğ., 2011). Yine ihtiyaç duyulduğunda, bireyin ait olma ve özgüven gereksinimlerinin yerine getirilmesi ile örgütle birleşmenin mümkün olduğu ve yeniden katılım için çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir (Willims ve Nida, 2011). Dahası, örgütte olumsuz davranışlara maruz kalan ve bu yüzden işini bırakmayı düşünen çalışanlara, uygulanacak iyileştirme programları ve yeniden katılımı için hem örgütsel hem de bireysel düzeyde destek sunulmalıdır. Tüm bu deneyimler, işletmenin sağlıklı, kararlı ve üretken çalışanları korumak ve çalışmalarını sürdürmek için önemlidir ve hatta gereklidir (Berthelsen ve diğ., 2011).

İşyerlerinde dışlanmadan kaynaklı meydana gelen iş stresi ve düşük performans yöneticiler ve örgütler için son derece maliyetlidir. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde hem yöneticiler hem de çalışanlar için davranış bozukluklarını gidermeye yönelik eğitim yararlı bir araç olabilir. Eğitimde, örgüt yöneticileri ve

çalışanlarına işyerinde dışlayıcılığın zararlı etkileri konusunda tavsiyelerde bulunulabilir (Haq, 2014).Literatürden anlaşıldığı gibi, bireysel ve örgütsel faktörlerin etkisi sonucu gelişen dışlanma, her aşamada farklı sonuç ve etkiler göstermektedir. İnsanlar yaşamlarının önemli bir kısmını örgütlerde geçirirler. Bu yönüyle bakıldığında her çalışan çalıştığı örgütte dışlanmaya maruz kalabilir. Bu nedenle, örgütsel dışlanmaya neden olan temel faktörlerin belirlenerek, neden örgütte dışlanmanın gerçekleştiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu yüzden örgütlerde görülen olumsuz nitelikli davranışların belirlenerek, çözümlenmesi örgüt yönetimi açısından öncelik taşımaktadır.

Örgütlerde dışlanma, işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi minimize edilerek, örgütün farklılaşması ve rekabet üstünlüğünün kazanılmasında en etkili olan nitelikli işgücünün örgütte kalmasını sağlayarak bö özgün kaynaktan en üst seviyede yararlanmaktadır. Her araştırma olduğu gibi bu araştırmanın da kısıtları bulunmaktadır. Araştırmanın Van ilinde Organize Sanayi Bölgesi'nden elde edilen veriler ile yapılmış olması ve katılımcıların dürüst ve samimi bir şekilde anketleri cevaplamış olması varsayımı araştırmanın kısıtlılıkları arasında yer almaktadır. Araştırma tarihleri içerisinde işletmelerde bulunan ve gönüllü olarak çalışmaya katılımı kabul eden personel ile sınırlıdır. Bu çalışmada örgütsel dışlanma, iş performansı ve işten ayrılma niyeti kavramlarına öncelikli olarak yer verilmiş olup araştırmanın bulguları ile alan araştırmacılarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçakanat, T., Uzunbacak, H. (2018). Algılanan Örgütsel Etik İklim İle Örgütsel Dışlanma Arasındaki İlişki ve Demografik Değişkenlere Göre Farklılıkların İncelenmesi. VI. International Multidisciplinary Congress Of Eurasia Semtemper.
- Akova, O., Çetin, G. and Çifçi, İ. (2015). The Relation Between Demographic Factors And The Turnover Intention In Pre-Opening Hotel Businesses. *Procedia Social And Behavioral*, 207, 377-384.
- Artar, M., Adıgüzel, Z. ve Erdil, O. (2019). Örgütlerde Yöneticiye Duyulan Güvenin, Psikolojik Sözleşme İhlali, Örgütsel Dışlanma ve İş Tatmini Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(3), 1417-1432.
- Begenirbaş, M. ve Çalışkan, A. (2014). Duygusal Emeğin İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Kişilerarası Çarpıklığın Aracılık Rolü. *Business And Economics Research Journal*, 5(2), 109-127.
- Berthelsen, M., Skogstad, A., Lau, B. and Einarsen, S. (2011). Do They Stay Or Do They Go? A Longitudinal Study Of Intentions To Leave And Exclusion From Working Life Among Targets Of Workplace Bullying. *International Journal of Manpower*, 32(2), 178-193.
- Cammann, C., Fichman, M., Jenkins, D. And Klesh. J. (1979). Michigan Organizational Assessment Questionnaire, University of Michigan, Ann Arbor, Michigan.
- Çelik, C. ve Koşar, A. (2015). Örgüt Kültürü Ve İşyerinde Dışlanma Arasındaki İlişki: Mersin Üniversitesi Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2), 47-62.
- Çelik, M. ve Çıra, A. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Aşırı İş Yükünün Aracılık Rolü. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(1), 11-20.
- Çetin, F. ve Varoğlu, A.K. (2015). Psikolojik Sermaye, Performans, Ayrılma Niyeti ve İş Tatmini Etkileşimi: Cinsiyetin Düzenleyici Rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 2(2), 105-113.
- Çınar, O., Karcıoğlu, F. ve Akdaş, K. (2016). İş Yaşamında İş Tatmini, Örgütsel Özdeşleme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Erzurum'da Bir Kamu Kurumu Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 121-136.
- Çöl, G. (2008). Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.
- Dönmez, H. ve Mete, A.Y. (2019). Öğretmenlerin Örgütsel Dışlanma Düzeyi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(2), 350-365.
- Erdirencelebi, M. ve Ertürk, E. (2018). Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(2), 603-617.
- Ferris D. L. Brown D. J. Berry J. W. and Lian H. (2008). The Development And Validation Of The Workplace Ostracism Scale. *The Journal of Applied Psychology*, 93, 1348-1366.
- Fox, S. and Stallworth, L. E. (2005). Racial/Ethnic Bullying: Exploring Links Between Bullying And Racism In The U.S. Workplace. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 438-456.
- Gerçek, M., Atay, S. E. ve DüNDAR, G. (2015). Çalışanların İş-Yaşam Dengesi İle Kariyer Tatmininin, İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *KAÜ İİBF Dergisi*, 6(11), 67-86.
- Güler, H.N. ve Marşap, A. (2019). Günümüz Organizasyonlarında Duygusal Emeğin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerinde Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53, 285-308.
- Gülertekin, S. (2013). Duygu İklimi ve Liderlik Tarzının İşten Ayrılma Niyetine Etkileri: Alanya'daki Turizm İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Gürsel, Ö. (2018). Örgütsel Sessizlik ve Sinizm İlişkisinde Örgütsel Dışlanmanın Aracılık Rolü: Belediye Çalışanları Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Halis, M. ve Demirel, Y. (2016). Sosyal Desteğin Örgütsel Soyutlama (Dışlanma) Üzerine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 318-335.
- Haq, İ. U. (2014). Workplace Ostracism And Job Outcomes: Moderating Effects Of Psychological Capital. *Management, Knowledge and Learning International Conference, Slovenya*, 1309-1323.
- Kanbur, E. (2018). Havacılık Sektöründe Psikolojik Güçlendirme, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Int. Journal of Management Economics and Business*, 14(1), 147-162.
- Karacaoğlu, K. ve Yumuk, Y. (2014). İşgören Yalnızlığının Bir Öncülü Olarak Örgütlerde Dışlanma: Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Sözel Bildiri*, 15. Ulusal Turizm Kongresi, Ankara.
- Karaman, M., Macit, M. ve Kuşcu Karatepe, H. (2020). Psikolojik Sermayenin İş Performansına Etkisi: Sağlık Çalışanlarında Bir Uygulama. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 7(1), 127-146.
- Kuşcu Karatepe, H., Kuşcu, N.F. ve Karaman, M. (2019). Psikolojik Sermayenin Bireysel Performansa Etkisi: Hemşireler Üzerinde Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, Eğitim ve Psikoloji Özel Sayısı, 105-114.
- Kılıncı, E. ve Paksoy, H. (2017). Sağlık Çalışanlarında Performans Algı Düzeyinin Bazı Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(2), 151-159.
- Koçak, R.D. (2019). Öncülleri ve Ardılları İle Psikolojik Sermaye: Sivil Havacılık Çalışanları Üzerine Bir Araştırma, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(4), 1621-1642.

- Köksal, K., Gürsoy, A. ve Tuta, Y. (2019). Aile Desteğinin Örgütsel Dışlanma İşten Ayrılma Niyeti İlişkisindeki Rolü. 7. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı.
- Köse, S., Çakan, S. ve Terzi, D. (2018). Örgütsel Adaletsizliğin Örgütsel Dışlanmaya Etkisinde Psikolojik Dayanıklılığın Aracı Rolü. *İşletme Bilimi Dergisi*, 6(1), 245-262.
- Leung, A.S.M., Wu, L. Z., Chen, Y. Y. and Young, M. N. (2011). The Impact of Workplace Ostracism In Service Organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 30, 836-844.
- Lustenberger, D.E. and Jagacinski, C. M. (2010). Exploring The Effects Of Ostracism On Performance And Intrinsic Motivation. *Human Performance*, 23(4), 283-304.
- Mlika, M., Khelil, M. B. and Salem, N. H. (2017). Organizational Ostracism: A Potential Framework In Order To Deal With It. *Safety And Health At Work*, 8(4), 398-401.
- Ng, T.W.H. (2017). Can Idiosyncratic Deals Promote Perceptions of Competitive Climate, Felt Ostracism, and Turnover? *Journal of Vocational Behavior*, 99, 118-131.
- Omar, K., Anuar, Mm., Ahmad, A., Ismail, R. ve Dın, B. (2015). Nurses' Intention To Leave: Do Demographic Factors Matter? *Journal of Human Resources Management and Labor Studies*, 3, 53-63.
- Onursal, M. (2019). Örgütsel Dışlanma İle İş Yaşam Dengesi, Özkontrol, Zaman Yönelimi, Saldırgan Davranış Ve Olumlu Sosyal Davranış İlişkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Oparanma, A.O. (2010). Impact of Culture on Employee Job Performance in Nigeria. *International Journal of African Studies*, 3, 26-33.
- Örücü, E. ve Özafşarlıoğlu, S. (2013). Örgütsel Adaletin Çalışanların İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Güney Afrika Cumhuriyetinde Bir Uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(23), 335-358.
- Pelit, O. (2018). Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ramsey, A. T. and Jones, E. E. (2016). Minding the Interpersonal Gap: Mindfulness-Based Interventions In The Prevention of Ostracism. *National Institutes of Health Public Access*, 31, 24-34.
- Renn, R., Allen D. and Huning, T. (2013). The Relationship of Social Exclusion at Work With Self-Defeating Behavior and Turnover, *The Journal of Social Psychology*, 153(2), 229-249.
- Robinson, S. L., O'Reilly, J. and Wang, W. (2013). Invisible At Work: An Integrated Model of Workplace Ostracism. *Journal of Management*, 39(1), 203-231.
- Rokonuzzaman, M., Ali, M.B., Sadique, M. Z. and Haque, M.E. (2015). The Effects of Workplace Harassment on Job Performance.
- Saygılı, M., Erigüç, G. ve Özer, Ö. (2016). Sağlık Çalışanlarının Örgütsel Sessizlik Ve Çalışan Performansı Düzeylerinin Belirlenmesi. *International Journal Of Social Science*, 49, 485-500.
- Sigler, T. H. and Pearson, C. M. (2000). Creating An Empowering Culture: Examining The Relationship Between Organizational Culture And Perceptions Of Empowerment. *Journal of Quality Management*, 5, 27-52.
- Soybalı, H. H. ve Pelit, O. (2018). Örgütsel Dışlanmanın İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Afyonkarahisar'daki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 20(3), 225-249.
- Sökmen, A. ve Mete, E.S. (2015). Bezdinin İş Performansı, İş Tatmini ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Ankara'da Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(3), 271-295.
- Şantaş, F., Uğurluoğlu, Ö., Kandemir, A. ve Çelik, Y. (2017). Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Sinizm, İş Performansı ve Örgütsel Özdeşleşme Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 867-886.
- Şenerkal, R. ve Çorbacioğlu, S. (2015). Akademik Personelin Algıladığı Psikolojik Taciz Davranışları İle İş Performansı, Psikolojik ve Fizyolojik Sağlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 107-135.
- Tabachnick, L.S. and Fidell, B.G. (2013). *Using Multivariate Statistics (Sixth Ed.)* Pearson, Boston.
- Tekingündüz, S., Top, M. ve Seçkin, M. (2015). İş Tatmini, Performans, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Hastane örneği. *Verimlilik Dergisi*, 4, 39-64.
- Tercan, S. (2017). Otantik Liderliğin Çalışan Motivasyonu ve İş Performansına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tutar, H. & Oruç, E. ve Gürsel, Ö. (2018). Örgütsel Dışlanmanın Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 78, 178-194.
- Türkoğlu, T. ve Yurdakul, Ü. (2017). Mobilya Endüstrisinde Çalışanların İş Doyumu İle İş Performansı Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 18(1), 88-97.
- Uğurlu Kara, A. (2014). Pozitif psikolojik sermaye ile bireysel performans ilişkisi: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uysal, T.H. (2019). Örgütsel Dışlanmanın Çalışanlarda Sinizm Gelişimine Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1) 319-326.
- Williams, K. D. (1997). *Social Ostracism*. R. M. Kowalski (Ed.), *Aversive Interpersonal Behaviors içinde* (133-170). New York: Plenum Press.

- Williams, K. D. (2007). Ostracism: The Kiss of Social Death. *Social And Personality Psychology Compass*, 1(1), 236–247.
- Williams, K. D. and Nida, S. A. (2011). Ostracism: Consequences and Coping. *Current Directions in Psychological Science*, 20(2), 71-75.
- Williams, K. D., Cheung, C. K. T. and Choi, W. (2000). Cyber Ostracism: Effects Of Being Ignored Over The Internet. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 748-762.
- Wu, L. Z., Wei, L. Q. and Hui, C. (2011). Dispositional Antecedents and Consequences of Workplace Ostracism: An Empirical Examination. *Frontiers of Business Research in China*, 5(1), 23-44.
- Yang, J. T. (2008). Effect Of Newcomer Socialisation On Organisational Commitment, Job Satisfaction, And Turnover Intention In The Hotel Industry. *The Service Industries Journal*, 28(4), 429-443.
- Yener, S. (2016). İşten Ayrılma Niyetinin Belirleyeni olarak Psikolojik Rahatlık. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 169-192.
- Yıldırım, E. ve Akın, M. (2018). Örgütlerde Dışlanma, Sinizm ve Pozitif-Negatif Duygusallık Arasındaki İlişkiler: Pozitif ve Negatif Duygusallığın Aracılık Rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 427-449.
- Yıldız, H. ve Develi, A. (2018). Çalışanların Yalan Söyleme Eğiliminin Bir Öncülü Olarak Örgütsel Dışlanma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(ICEESS'18), 141-148.
- Yıldız, S., Savcı, G. ve Kapu, H. (2014). Motive Edici Faktörlerin Çalışanların İş Performansına ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Celal Bayar Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 233-249.
- Zhao, H., Peng, Z. and Sheard, G. (2013). Workplace Ostracism And Hospitality Employees' Counterproductive Work Behaviors: The Joint Moderating Effects Of Proactive Personality And Political Skill. *International Journal of Hospitality Management*, 33, 219-227.

Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gelişimlerinin Desteklenmesi: Sosyal Sorumluluk Projelerinin Rolü¹

Supporting the Development of Preschool Children: The Role of Social Responsibility Projects

Burcu ÇABUK*
Ayşenur GÜNAY**
Esra İLHAN***

ÖZ

Okul öncesindeki çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde sosyal sorumluluk projelerinin rolünün belirlenmesi amacıyla geliştirilen araştırma kapsamında “Her Güne Bir Etkinlik” (2017-2018) ile “Mamak’ta Bilim Yolculuğu - Dil ve Kavram Gelişimi Atölyeleri” (2018-2019) projeleri gerçekleştirilmiş, çocuklar arasında fırsat eşitliği sağlamak, farklı uygulamalarla eğitimlerine katkıda bulunmak, öğretmenlere farklı eğitsel bakış açılarını göstermek, öğretmen adaylarının teorik bilgiyi oyunlaştırarak uygulamalarını sağlamak ve velilere oyunla eğitimin önemini benimsetmek amaçlanmıştır. Uygulamalar, üniversite kampüsünde 32 lisans öğrencisiyle kavram oyuncakları, etkileşimli kitap okuma, Orff Schulwerk temelli müzik eğitimi, çocuk yogası, yaratıcı drama kullanılarak ve bahçe oyunları oynanarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum araştırmasında, Ankara-Mamak’taki 198 anasınıfı evreninde, basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılarak 1503 çocuğa, 110 öğretmene, 196 veliye ulaşılmıştır. Nitel veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen, geçerlik-güvenirlik çalışmaları yapılan yarı-yapılandırılmış görüşme ve gözlem formlarıyla elde edilmiş, betimsel analizlerle çözümlenmiştir. Araştırmada, çocukların özellikle dil, sosyal-duygusal, bilişsel gelişimlerinde ilerleme gözlemlenmiş; öğretmenlerin farklı oyunlar ve oyuncakları gördükleri, uygulamaları gözlemleyerek kendilerinin de benzer etkinlikler gerçekleştirdikleri belirlenmiştir. Öğretmen adayları da lisans öğrenimlerinde edindikleri bilgileri deneyimlemişlerdir. Velilerden ise çocuklarının gelişimleriyle ilgili olumlu görüşler alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Okul Öncesi Eğitim, Sosyo-Ekonomik Düzey, Fırsat Eşitliği, Çocuk Gelişimi, Sosyal Sorumluluk, Proje, Oyun

ABSTRACT

The aim of this research was to determine the role of social responsibility projects in supporting the development of preschool children through “One Activity Per Day” (2017-2018) and “Science Journey at Mamak - Language and Concept Development Workshops” (2018-2019) Projects. The aim of the projects were to ensure equality of young children, to contribute to their education with different practices, to show different educational perspectives to teachers, to make the teacher candidates transfer the theoretical knowledge to play applications, to teach the importance of educational games to parents. Concept toys, interactive book reading, Orff Schulwerk-based music education, children's yoga, drama and garden games were performed on the university campus with 32 undergraduate students. In this case study, the population was determined as 198 kindergarten in Mamak, Ankara and for sampling 1503 children, 110 teachers and 196 parents were reached by using simple random sampling method. Qualitative data were obtained through semi-structured interview forms and observation forms developed by the researchers. Validity and reliability studies were conducted and analyzed by descriptive analysis. Progress has been observed in children's language, social-emotional and cognitive development. It was determined that the teachers saw different games and toys and observed various activities. Pre-service teachers had a chance to experience they learned during their undergraduate education. Positive opinions were received from the parents about the development of their children.

KEYWORDS

Preschool Education, Socio-Economic Level, Equal Opportunity, Child Development, Social Responsibility, Project, Play

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
22.12.2019	23.07.2020
Atıf	Çabuk, B., Günay, A. ve İlhan, E. (2020). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Gelişimlerinin Desteklenmesi: Sosyal Sorumluluk Projelerinin Rolü. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 497-512.

¹ Bu araştırmanın bir kısmı, 25-27 Nisan 2019 tarihleri arasında İstanbul’da Maltepe Üniversitesi’nde düzenlenen 14. Ulusal Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrenci Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

* Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalı Cebeci/Ankara, cabuk@education.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1166-9773

** Öğretmen, ORCID: 0000-0002-7105-7499

*** Öğretmen, ORCID: 0000-0002-7540-9340

GİRİŞ

Toplum ve birey karşılıklı olarak etkileşim içerisindedir. Toplumsal değerler bireyin bilişsel, sosyal-duygusal gelişimini etkilerken, bireyin eylemleri ise toplumu destekler ve toplumun gelişerek yenilenmesine yardımcı olur. Bireyin toplum üzerinde bu yönde önemli bir etkisinin olması onun değerli olduğunu gösterir. Geçmişten günümüze bireyler doğumlarından itibaren toplum tarafından hem yaşları hem de toplumun onlardan beklentileri doğrultusunda değerli görülmektedir. Alanın önde gelen araştırmacılarından Kağıtçıbaşı (1981)'nın bir araştırmasından elde edilen sonuçlara göre çocuk; aile bağlarını güçlendirmesi, neşe ve motivasyon kaynağı olması, kişiliğin gelişmesine katkı sağlaması, yetişkin olduğunda ailesine maddi yardım yapması, ailenin ve toplumun devamını sağlaması gibi nedenlerden dolayı toplum tarafından değerli görülmektedir. Birtakım beklentilerden dolayı değerli görülen bireyin bu beklentileri yerine getirebilmesi için fiziksel, sosyal-duygusal, bilişsel olarak yeterli düzeyde gelişim göstermesi gerekmektedir. Bireylerin gelişimleri açısından kritik dönemler arasında yer alan en önemli yaş aralığı 0-6 yaştır. Okul öncesi dönem olarak nitelendirilen bu yaş aralığındaki çocuklar okul öncesi eğitim alabilmektedir.

Günümüzde, okul öncesi eğitim zorunlu olmasa da geçmişe oranla okul öncesi eğitime verilen önem artmaktadır. Özellikle, MEB 2023 Eğitim Vizyonu'nda Erken Çocukluk Eğitim dahilinde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınması planlanmıştır (MEB, 2018). 0-6 yaş aralığı, kişiliğin oluşması ve gelişmesi, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel bilgi ve becerilerin kazanılması gibi açılardan kritik bir öneme sahiptir. Gelişim açısından önemli olan okul öncesi dönemde verilen eğitimler çocuğun fiziksel, sosyal-duygusal, dil, bilişsel gelişimleri ile özbakım becerilerini destekleyen deneyimler elde etmelerini sağlamaktadır. Okul öncesi dönemde verilen nitelikli eğitim, çocuğun gelişimini ve akademik başarısını olumlu yönde etkilemektedir (Başaran, 2006).

Okul öncesi eğitimin temel amaçları çocukların beden, zihin ve duygu gelişimlerini ve iyi alışkanlıklar kazanmalarını sağlamak, onları ilkokula hazırlamak, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak, Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır (MEB, 2013). Bu amaçlarla gelişimin desteklendiği eğitim ortamları, her çocuk için aynı şartları barındıramayabilir. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük bölgelerde yaşayan ve okul öncesi eğitime devam eden çocuklar bu bakımdan dezavantajlı grup olarak sayılmaktadır. Yine bu konuda MEB 2023 Eğitim Vizyonu'nda Erken Çocukluk Eğitim kapsamında “Şartları elverişsiz hanelerdeki çocukların erken çocukluk eğitiminde araç-gereç ihtiyacı karşılanacaktır.”, “Erken çocukluk eğitiminde yoksul hane halkına çocuk gelişimini destekleyici temel materyaller sağlanacaktır.” ve “Şartları elverişsiz yerleşim birimlerindeki çocukların beslenme ihtiyaçları karşılanacaktır.” hedefleri yer almaktadır (MEB, 2018). Dezavantajlı grup olarak nitelendirilen bu çocuklar ile diğer çocuklar arasında fırsat eşitliği sağlamak amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı'nın çalışmalarına ek olarak, sosyal sorumluluk projelerinin yürütülmesi de büyük önem taşımaktadır. Sosyal sorumluluk projeleri sayesinde dezavantajlı grupta bulunan okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerine katkı sağlanmaktadır.

Sosyal sorumluluk projeleri, özellikle yükseköğrenim kurumlarında öğrenim gören öğretmen adaylarını, çocukların buldukları ortamlarda takım çalışmalarına katılma ve grup çalışmalarını yürütme, iletişim becerileri ile birlikte problem çözme becerilerini geliştirme, takıma uyum sağlamayı ya da grup içinde liderlik üstlenerek sorumluluk alma konularında desteklemektedir. Türkiye'de öğretmen yetiştiren kurumların müfredatlarına 2006 yılı itibariyle zorunlu ders olarak getirilen “Topluma Hizmet Uygulamaları” dersi kapsamında öğretmen adayları, bir dönem boyunca toplumda sorun teşkil eden bir konu üzerinde çalışarak kendilerine düşen görevleri yerine getirmeyi hedeflemektedirler. Aynı yıl Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde konuyla ilgili olarak bir çalıştay düzenlenmiş ve eğitim fakültelerinin topluma hizmet amacıyla yerine getirebilecekleri işlevleri tartışılarak sonuç raporu hazırlanmıştır (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 2006).

Türkiye'deki üniversitelerdeki bu projelere paralel olarak, yurtdışındaki birçok yükseköğrenim kurumunda da sosyal hizmet programları adı altında yıllardır uygulamalar gerçekleştirilmekte ve bu programlarda yer almak, kurumlardan mezun olmanın kriterleri arasında görülmektedir. Dünyadaki en eski sosyal hizmet programları arasında görülen iki program, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Washington Üniversitesi'nde ve Chicago Üniversitesi'nde yer almaktadır. Bu iki üniversitenin programlarının 20. yüzyılın başından beri devam ettirildiği bilinmektedir. Sosyal sorumluluk projelerinin öğretim kurumlarında yer almalarının genel amacı, öğrenim görenlerin toplumun sorunlarına aktif katılım sağlayarak bu sorunlar konusunda bilinç kazanmalarını desteklemek olarak görülmektedir. Öğretmen yetiştiren programlardaki amaçları arasında ise öğretmen adaylarının (1) yaptıkları bu çalışmaları bir öğretim yöntemi olarak görmelerini sağlamak, (2) vatandaşlık sorumlulukları konusunda bilinçlenmelerini desteklemek, (3) güncel öğretim yöntemlerini edinmelerini sağlamak, (4) yeni öğretim tekniklerine adapte olmalarını desteklemek,

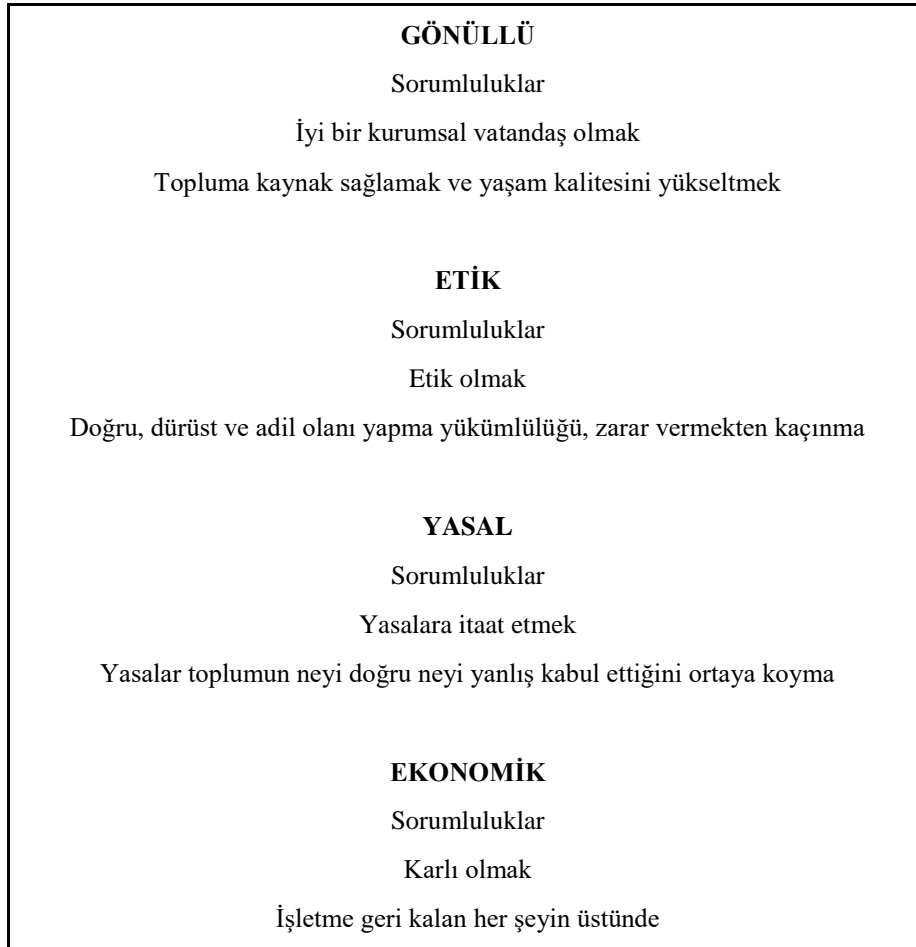
(5) öğrencilerin ihtiyaçlarını belirleyerek öğretim yapmalarını sağlamak ve (6) meslek hayatlarına atıldıklarında da bu gibi sosyal sorumluluk projelerine katılmaları konusunda teşvik etmek yer almaktadır (Anderson, 1998).

Çocukların gelişimlerine en fazla etki eden unsur öncelikle ailedir. Okul öncesi eğitimde çocuğun gelişimine katkı sağlamak amacıyla aileler eğitim-öğretim sürecine aile katılımı çalışmaları ve etkinlikleri yoluyla dahil olmaktadır. Aileler ile işbirliği içerisinde yürütülerek gerçekleştirilen eğitim-öğretim sürecinde öğretmen, belirlediği amaçlara ulaşmada daha başarılı olmaktadır. Ailelerin okulda gerçekleştirilen eğitim-öğretim sürecini evde desteklemeleri adına yaptıkları çalışmalar sayesinde kalıcı bilgiler elde edilmektedir. Bu nedenle ailelerin de sosyal sorumluluk projelerine dahil edilmeleri önemlidir.

Sosyal sorumluluk projeleri, çocuklara olduğu kadar projenin uygulamalarını gerçekleştiren bireylere de katkı sağlamaktadır. Taş (2017)'in araştırmasına göre sosyal sorumluluk projeleri sayesinde bireyler farkındalık kazanmakta, mutluluk/vicdani rahatlama hissetmekte, bilinçlenmekte, sosyal çevrede daha dikkatli/sorumlu davranmakta, tecrübelerini paylaşmakta, etrafındaki insanları teşvik etmekte, farklı hayatları tanımakta, empati becerisi kazanmakta ve önyargıları kırılmaktadır.

Sosyal sorumluluk projelerinin; katılımcılara ve uygulayıcılara katkı sağlayabilmesi ile katılımcıların projede uygulanan çalışmaları yakın çevredeki diğer insanlara aktarabilmesiyle insanların bilinçlenmelerine destek olabilmeleri amacıyla belirli bir plan çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle projeler, sosyal sorumluluğun boyutlarına uygun olarak planlanmalıdır. Carroll (1991)'in yaptığı bir çalışmada sosyal sorumluluğun boyutları daha ayrıntılı olarak incelenmiş ve Carroll'ın "Sosyal Sorumluluk Piramidi" adını verdiği model ortaya konmuştur (Carroll, 1991; Akt. Taş, 2017). Bu piramide göre sosyal sorumluluğun alt boyutları aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

Şekil 1: Sosyal Sorumluluk Piramidi

Kaynak: Carroll, 1991; Akt. Duman, 2014

Bu çalışmada, sosyal sorumluluğun alt boyutlarından olan gönüllülük ilkesi göz önüne alınarak 2017-2018 eğitim-öğretim yılında "Her Güne Bir Etkinlik" ve devamı niteliğinde 2018-2019 eğitim-öğretim yılında "Mamak'ta Bilim Yolculuğu-Dil ve Kavram Gelişimi Atölyeleri" isimli iki sosyal sorumluluk projesi

geliştirilmiştir. Projeler oluşturulurken; dezavantajlı bölgelerden gelen çocuklara hizmet vermek amacıyla geliştirilen Head Start yaklaşımından (Temel, 2017) ve Okul Öncesi Eğitim Programı'ndaki okul öncesi eğitimin temel amaçlarından biri olan "Elverişsiz çevrelerden gelen çocukları ortak yetiştirme ortamında desteklemek" amacından esinlenilmiştir (MEB, 2013). Proje fikirleri, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nde kısmi zamanlı olarak çalışan bir lisans öğrencisi ile gönüllü bir lisans öğrencisi tarafından (bu araştırmanın yazarlarından ikisidir) ortaya çıkmıştır. Fakültede görevli bir öğretim elemanına sunulan proje (bu araştırmanın diğer yazarıdır) daha sonra; dezavantajlı bir bölge olan Ankara'nın Mamak İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü yetkililerine, fakültede kısmi zamanlı olarak çalışan diğer lisans öğrencilerine, gönüllü olarak çalışmak isteyen diğer lisans öğrencilerine sunulmuş, geliştirilebilmesi için neler yapılabileceği hakkında tüm paydaşlardan görüşler alınmıştır.

Paydaşlardan alınan görüşler doğrultusunda projeyi, bilimsel temeller üzerine yerleştirmek amacıyla, literatür taraması yapılmıştır. Yurtdışında yapılan; örneğin; Garcés, Thomas ve Currie (2002)'nin Head Start programının uzun süreli etkileri üzerine geliştirdikleri araştırmaları ve Webster-Stratton, Reid ve Hammond (2001)'in Head Start programında veli ve öğretmen eğitimiyle ilgili araştırmaları incelenmiştir. Türkiye'de örneğin; Taner ve Başal (2002)'in farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki okul öncesi eğitimi alan-almayan öğrencilere yönelik araştırmaları, Kandır ve Tümer (2013)'in farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki anasınıflarındaki beş-altı yaş çocuklarının erken öğrenme becerilerinin incelenmesi araştırmaları, Camgöz (2010)'ün etkileşimli akran oyunlarını 60-72 aylık düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklarla, ebeveynlerine ve öğretmenlerine katkılarıyla ilgili araştırması, Cevher (2015)'in Ankara'daki halk kütüphanesi çocuk bölümlerinin çocukların okuma alışkanlığındaki rolü ile ilgili araştırmalarından yararlanılmıştır. Alanyazın taraması sonrası, okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde sosyal sorumluluk projelerinin rolünün belirlenmesi amacıyla geliştirilen araştırma kapsamında gerçekleştirilecek olan projelerde çocuklar arasında fırsat eşitliği sağlamak, farklı uygulamalarla çocukların eğitimlerine katkıda bulunmak, yaparak-yaşayarak öğrenmelerini gerçekleştirmek, öğretmenlere farklı eğitsel bakış açılarını göstermek, öğretmen adaylarının teorik bilgiyi oyunlaştırarak uygulamalarını, velilerin oyunla eğitimin önemini benimsemelerini sağlamak amaçlanmış ve projelerin hitap edeceği okulların belirlenmesi yapılmıştır. Bu konuda Ankara ili Mamak İlçesi Milli Eğitim Müdürlüğü'nde görevli AR-GE Birimi ile yapılan ortak çalışmalarda en çok ihtiyacın olduğu okullar tespit edilmiştir.

Problem Durumu

Çocuğun gelişiminde 0-6 yaş dönemi oldukça önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocuk, hızlı bir gelişim süreci içindedir ve ilk eğitimini ailede alır. Anne-babanın öğrettikleri ve yakın çevreden alınan bilgiler, çocuğun yaşamını önemli şekilde etkilemektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik düzeyleri (SED) çocuklarına verdikleri eğitim üzerinde ve buna bağlı olarak çocukların bütün gelişim alanları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Deniz, Türe, Uysal ve Akar (2015)'nin yaptıkları çalışmaya göre SED'in ailenin "gelir düzeyi", "anne-baba eğitim düzeyi", "sosyal etkinliğe katılma sıklığı", "bir yıl içinde eve alınan okuma kitabı sayısı", "yaşanılan çevre" ile ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır (Deniz, Türe, Uysal ve Akar, 2015: 7). Bradley ve Crowyn (2002)'in yaptıkları araştırmada ise, SED'in eğitim düzeyi, meslek durumu ve gelir düzeyi, bireylerin doğum öncesinde başlayan ve yetişkinlikte devam eden sağlık durumları, bilişsel-toplumsal-duygusal gelişimleriyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuçlar, alt SED'e sahip ailelerdeki çocukların bazı gelişimsel gerilikler gösterdiği, alt SED'deki yaşamsal koşullarına bağlı olarak akademik başarılarının düşük olmasının, bilişsel ve duyuşsal başarısızlıkları da beraberinde getirmesi ve sosyal çevrelerinde dışlanmaları gibi araştırma bulgularıyla desteklemiştir.

Okul öncesi dönemde, çocuğun, iyi bir eğitim yoluyla temellerini attığı becerilerini ileriki yaşantısında geliştirerek kullanabilmesi söz konusudur. Bu, onu hem topluma kazandırır, hem de özgüveni yüksek ve başarılı bir birey haline getirir. Okul öncesi eğitimden yoksun olan veya yeterli düzeyde eğitim almamış olan çocukların bilişsel, duyuşsal, sosyal-duygusal gelişimleri tam olarak ilerleyemez ve desteklenmesi gereklidir. Dezavantajlı ortamlardan olan alt SED'de yaşamlarını sürdüren çocukların dil yetersizliği, uyum sorunları, bulunduğu ortamlarda kendini ifade etme becerilerinde yetersizlikler söz konusu olabilmektedir. Bu durumu çocukların lehine çevirmek ve çocuklara fırsat eşitliği sağlamak için araştırma dahilinde birbirini takip eden iki ayrı proje yürütülmüştür. Projelerle, çocukların daha özgüvenli, akademik başarıları daha yüksek; ileriki yaşamlarında ise topluma ve yaşama tutunan bireyler haline gelmesi ve gelişim alanlarının desteklenmesi için çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde sosyal sorumluluk projelerinin rolünü belirlemektir. Bu amaçla araştırma kapsamında “Her Güne Bir Etkinlik” ve “Mamak'ta Bilim Yolculuğu - Dil ve Kavram Gelişimi Atölyeleri” projeleri uygulanmıştır. Bu iki projenin ortak amaçları aşağıda sıralanmıştır:

a. Projelere katılan okul öncesi dönem çocuklarının eğitimlerine kavram oyuncakları, etkileşimli kitap okuma, Orff Schulwerk temelli müzik eğitimi [Carl Orff tarafından oluşturulan yöntemde oyun ve orff çalgıları önemli yer tutar. Müzik-dil-hareket yaklaşımının birleşme noktasıdır. Elementer müzik kavramını ortaya atmıştır (Kuşçu, 2010).], çocuk yogası, yaratıcı dramanın kullanıldığı ve bahçe oyunları gibi farklı oyun temelli uygulamalarla katkıda bulunmak, yaparak yaşayarak öğrenme felsefesini benimseyerek aktif katılımlarıyla öğrenmelerini sağlamak, çocukların özellikle sosyal-duygusal gelişim, dil gelişimi ve bilişsel gelişim alanlarını desteklemek,

b. Projelere katılan öğretmenlerle değişik ve güncel eğitsel bakış açılarını paylaşmak, çocukların tüm gelişim alanlarını desteklemelerine ve toplumda fırsat eşitliği sağlamalarına katkıda bulunmak,

c. Projelerde görevli kısmi zamanlı çalışan ve gönüllü olan okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencilerinin, lisans öğrenimlerinde teorik olarak edindikleri bilgileri farklı çocuk gruplarıyla gerçekleştirdikleri uygulamalarla pratik hale getirerek öğretmenlik deneyimlerinin zenginleştirmek,

d. Velilerin okul öncesi eğitim hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları, çocukların gelişimlerini daha yakından takip etmeleri ve çocuklarının gelişimlerine oyun temelli uygulamalar ile katkıda bulunabilmelerini sağlamak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma kapsamında birbirleri ardına geliştirilen iki proje, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, elverişsiz ortamlardan gelen ve kendilerini ifade etmede yetersizlikleri olan çocuklar için fırsat eşitliği sağlaması, çocuğa yeni öğrenme ortamları sunması, çocuğun gelişimini her yönden desteklemesi, çocuğun, ailenin, öğretmenlerin yeni materyal ve oyuncakları deneyimlemesi açısından önemlidir. Konuyla ilgili araştırmalar alanyazın taramasıyla incelenmiştir:

Dinçer, Ergül, Şen ve Çabuk (2011)'un yaptıkları araştırmada topluma hizmet uygulamaları kapsamında “Haydi Kavram Oyuncaklarıyla Oynayalım” projesinde okul öncesi eğitim alamayan çocuklar ile uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Kavram oyuncaklarıyla gerçekleştirilen uygulamaların, çocukların kavram bilgilerinin desteklenmesi, ailelerin okul öncesi eğitim hakkında farkındalık kazanması ve projeye dahil olarak kavram oyuncaklarını geliştiren okul öncesi eğitimi öğretmenliği anabilim dalı lisans öğrencilerinin topluma duyarlı birey olmaları ve toplumsal sorunların çözümünde önderlik etmeleri gibi nedenlerden dolayı önemli olduğu belirtilmiştir (Dinçer, Ergül, Şen ve Çabuk, 2011).

Haktanır, Akgün, Karaman ve Duman (2012)'in yaptıkları araştırmada da benzer biçimde topluma hizmet uygulamaları kapsamında yürütülen “Mobil Anaokulu Projesi” ile yoksulluk nedeniyle eğitim haklarından yararlanamayan çocuklara ulaşmak amaçlanmıştır. Bu projede, çocukların bilişsel, dil, sosyal-duygusal ve psiko-motor gelişim alanları ile özbakım becerilerini desteklemek ve lisans öğrencilerinin eğitim programını farklı koşullarda da uygulamayı denemelerine fırsat verilmesi ve sürecin sonunda yapılan değerlendirme ile de öğretmen adaylarının çocuklardaki gelişimi gözlemleyebilmeleri bakımından önemli olduğu belirtilmiştir (Haktanır, Akgün, Karaman ve Duman, 2012).

Benzer bir başka sosyal sorumluluk projesinde, 20 okul öncesi öğretmeni aday, lösemiden kurtulan çocuklar, kadın sığınma evlerinde yaşayan ve aile içi şiddete maruz kalan çocuklar, devlet kurumlarına bırakılan çocuklar ile bir sebeple okul öncesi eğitime devam edemeyen çocuklar ile çalışmışlardır. Toplam 50 çocukla çeşitli etkinlikler gerçekleştirmişler ve çocukların özellikle temel kavram gelişimlerine ve sosyal becerilerinin gelişimlerine destek olmaya çalışmışlardır (Akgün, Karaman ve Dinçer, 2011).

Yapılan literatür taramasında MEB'in belirlemiş olduğu okul öncesi eğitimin temel amaçlarına ulaşabilmek için aile ve öğretmen arasında ortak bir eğitim anlayışı oluşturmanın önemli olduğu vurgusuna rastlanmıştır. Bu ortak eğitim anlayışı sayesinde çocukların gelişimlerinde ilerlemeler kaydedilebilir. Bu nedenle sosyal sorumluluk projelerine ailelerin ve öğretmenlerin dahil edilmesi önem teşkil etmektedir. Okul öncesi eğitimin amaçlarından biri, şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetiştirme ortamı oluşturmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için sosyal sorumluluk projelerinin faydalı olabileceği hipotezinden yola çıkılarak, literatürde rastlanan az sayıdaki çalışmalarda konu incelenmiş ve okul öncesi dönemdeki çocukların gelişimlerinin desteklenmesinde öğretmen adaylarının hem öğretmenleri, hem de velileri için içine dahil edebilecekleri sosyal sorumluluk projelerinin rolünü belirlemek amacıyla konu araştırmaya değer bulunmuş ve bu araştırma geliştirilmiştir.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Modeli

Okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla yapılan bu araştırma, *nitel* araştırma yöntemlerinden *durum çalışması* ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, görüşlerin ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Durum çalışması, bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan bir yaklaşım olarak görülmektedir. Durum çalışması, bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek, bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Bu araştırmada, iki ayrı projede dezavantajlı olduğu tespit edilen okul öncesi dönem çocuklarının öğretmenleriyle ve gönüllü velilerle üniversite kampüsüne gelerek öğretmen adayları eşliğinde çeşitli etkinlikler (tanışma oyunları, yaratıcı drama, çocuk yogası, Orff Schulwerk temelli müzik eğitimi, etkileşimli kitap okuma, kavram oyuncakları ve bahçe oyunları) ile bilişsel, sosyal-duygusal, psiko-motor ve dil becerilerinin desteklenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Her çocuğun, kampüse her gelişinde tüm etkinlik türlerinden yararlanması amaçlanarak ilk yıl “Her Güne Bir Etkinlik Projesi”nde 6-8 kere, ikinci yıl “Mamakta Bilim Yolculuğu - Dil ve Kavram Atölyeleri Projesi”nde, daha yoğun talep olması nedeniyle, 3-4 kere olacak şekilde eğitimlere katılmıştır. Çocukların ilgi ve dikkat sürelerine bağlı olarak her bir etkinlik 30-60 dakika arasında sürmüştür.

1.2. Örneklem Grubu

Araştırmada Ankara ilinin Mamak ilçesinde yer alan 198 anasınıfı evren olarak belirlenmiş (TÜİK, 2017), *amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme* kullanılmıştır. Tipik durum örnekleme, örneklemin araştırma problemi ile ilgili olarak evrende yer alan çok sayıda durumdan tipik olan biriyle oluşturulmasıdır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Örneklem kapsamında iki yıl süreyle toplamda ulaşılabilen sınıf sayısı 110 olarak tespit edilmiştir. Ulaşılan kişi sayıları ise aşağıda açıklanmaktadır:

Araştırma kapsamında; 2017-2018 eğitim-öğretim yılında geliştirilen “Her Güne Bir Etkinlik” projesi gerçekleştirilen ilk projedir. Bu projede Mamak ilçesinde yer alan dezavantajlı bölgelerden gelen 340 okul öncesi dönem çocuğuna, 22 Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenine, 44 gönüllü veliye ve 8 okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencisine ulaşılmıştır. İlk projenin devamı niteliğinde olan ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılında geliştirilen “Mamak’ta Bilim Yolculuğu-Dil ve Kavram Gelişim Atölyeleri” projesinde ise önceki proje daha da geliştirilip duyurulduğundan talep artmış ve yine Mamak ilçesinde yer alan dezavantajlı bölgeden gelen 1163 okul öncesi dönem çocuğuna, 88 görevli okul öncesi öğretmenine, 152 gönüllü veliye, 12 tecrübeli ve 12 tecrübesiz okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencisine ulaşılmış ve bu lisans öğrencileriyle etkinlikler yürütülmüştür. Tecrübeli lisans öğrencilerinin tecrübesiz lisans öğrencilerine akran eğitimi vermesi söz konusu olmuş ve lisans öğrencilerinin de deneyim kazanmaları pekiştirilmiştir. Böylece, *iki yılda, toplamda* 1503 okul öncesi dönem çocuğuna, 110 Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenine, 196 gönüllü veliye ve 32 okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencisine ulaşılmıştır.

Çalışma grubundaki Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda görev yapan okul öncesi öğretmenlerinin hepsi kadındır. Okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencileri, kısmi zamanlı olarak çalışan ve gönüllü olan 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Veliler, araştırmaya katılan çocukların velilerinden oluşmaktadır. Çocukların tamamı 60-72 ay arasında olan, anasınıfı öğrenimi gören, Mamak’taki sosyo-ekonomik düzeyi düşük, elverişsiz ortamlardan gelen ve dil yetersizlikleri olan çocuklardan oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen *yarı yapılandırılmış görüşme formları* ve *gözlem formları* kullanılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, görüşme sırasında önemli olan sorular veya konular listesini kapsar. “Görüşme formları, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır.” (Patton, 1987). Araştırmacı formda önceden hazırladığı konulara sadık kalıp, hem önceden hazırlanmış soruları sorma, hem de bu sorular konusunda daha ayrıntılı bilgi alma amacıyla ek sorular sorma özgürlüğüne sahiptir. Hazırladığı soruların sıralamasına bağlı kalma zorunluluğu yoktur. Görüşme formu, araştırmanın problemiyle alakalı tüm konuların ve soruların kapsanmasının güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Araştırmacı, görüşmede soruların yapısını ve sırasını değiştirebilir, istediği konularda ayrıntıya gidebilir veya sohbet tarzı bir yöntem benimseyebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2004).

Okul öncesi dönem çocuklarının gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada araştırmacılar tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Merriam (2013)'ın öngördüğü biçimde yapılarak;

- Öğretmen Görüşme Formu
- Çocuklara Yönelik Odak Grup Görüşmesi Formu
- Aday Öğretmen Görüşme Formu
- Veli Görüşme Formu

olmak üzere öğretmenler, çocuklar, aday öğretmenler ve veliler için toplamda dört görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme formlarının hazırlanmasında öncelikle araştırmanın amacı göz önünde bulundurulmuş ve konu hakkında literatür taraması yapılmıştır. İlgili literatür araştırması sonucunda bu çalışma kapsamında yer alabilecek soru havuzu oluşturulmuştur. Ardından oluşturulan bu soru havuzundan, nitel çalışmada yer alabilecek soru sayısı göz önünde bulundularak Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları'nın soruları oluşturulmuştur. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formları, araştırmanın amacı, nitel çalışmaya uygunluğu açısından değerlendirilmek üzere geçerlik ve güvenilirliği için üniversitede öğretim üyesi olan Ölçme ve Değerlendirme uzmanı, Dil uzmanı ve Okul öncesi eğitimi alanında uzman üç farklı uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmeleri sonucunda sunulan görüşler dikkate alınarak yarı yapılandırılmış görüşme formlarına son şekilleri verilmiştir. “Öğretmen Görüşme Formu” kullanılarak öğretmenlerin; “Çocuklara Yönelik Odak Grup Görüşmesi Formu” kullanılarak çocukların, “Aday Öğretmen Görüşme Formu” kullanılarak öğretmen adaylarının ve “Veli Görüşme Formu” kullanılarak velilerin; yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla eğitimle ilgili deneyimlerine yönelik görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada araştırmacılar tarafından geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılarak “Öğretmen Adayları Gözlem Formu” da oluşturulmuştur. Literatür taraması yapılarak oluşturulan gözlem formunun geçerlik ve güvenilirliği için üniversitede öğretim üyesi olan Ölçme ve Değerlendirme uzmanı, Dil uzmanı ve Okul öncesi eğitimi alanında uzman üç farklı uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların değerlendirmeleri sonucunda sunulan görüşler dikkate alınarak “Öğretmen Adayları Gözlem Formu”na son şekli verilmiştir.

1.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada kullanılan iki nitel araştırma yönteminde biri olan görüşme; nitel araştırma yönteminde en sık kullanılan veri toplama aracıdır. Görüşmenin etkili bir veri toplama aracı olarak kullanılabilmesi için bu yöntemin temel özelliklerini iyi anlamak, nitel verilere ulaşmayı kolaylaştıracak bir görüşme formu hazırlamada ve görüşmeyi gerçekleştirme sürecinde dikkate alınması önerilen ilkeleri özümseyerek işe koymak gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2004).

Görüşmenin temel amacı araştırmaya yönelik bilgiler toplamaktır. Araştırmacı, görüşme yaptığı kişinin aklında bulunanları öğrenmek ister. “Biz görüşmeyi doğrudan gözlem yapamadığımız durumlar için kullanırız. Duyguları, düşünceleri ve niyetleri gözlemleyemeyiz. Gözlemcinin içine giremediği durumları da gözlemleyemeyiz. İnsanların dünyayı nasıl organize ettiklerini ve dünyaya yükledikleri anlamları da gözlemleyemeyiz. Bütün bunları katılımcılara sorular sorarak öğrenebiliriz. O halde görüşmenin amacı görüşme yapılan katılımcının bakış açısını öğrenmektir” (Patton, 2002; Merriam, 2013).

Araştırma kapsamında geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formları yüz yüze uygulanmış olup, uygulama süreci yaklaşık 20-25 dakika sürmüştür. Görüşme sürecinde veriler yazılarak ve ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin hepsi randevu alınarak gerçekleşmiştir. Görüşmeler sırasında güvenilirlik için araştırmaya katılan her gruba sorular aynı sırada yönlendirilmiştir.

Araştırma kapsamında kullanılan ikinci teknik olan gözlem tekniği ise bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak tanımlamak amacıyla kullanılan bir yöntemdir. Araştırmacı, ortamda oluşan bir davranışa ilişkin ayrıntılı, kapsamlı ve zamana yayılmış veriler elde etmek istiyorsa, gözlem yöntemini kullanabilir (Bailey, 1982; Akt. Şimşek ve Yıldırım, 2004).

Karasar'a göre gözlemler için, gözlemediği konuyla ilgili iyi eğitim almış ve objektif gözlemler yapabilecek, en az iki gözlemcinin kullanılması faydalı olduğundan dolayı her uygulamada araştırmacılarından en az ikisi gözlem yapmıştır (Karasar, 2005).

Çocukların etkinliklerde oyun ortamlarında gözlemediği bu çalışmada veriler, uygulama yapan okul öncesi öğretmenliği lisans öğrencileri tarafından *araştırmacı gözlemci* olarak hem etkinlikler ve oyunlar sırasında hem de etkinlikler ve oyunlardan hemen sonra kaydedilmiştir. Bu kayıtlar, etkinlik ve oyun sırasında video kayıtlarıyla yapılmıştır. Etkinlik ve oyunlardan sonra ise videolar izlenip kayıtlar tutularak “Öğretmen Adayları Gözlem Formu”na aktarılmıştır.

Okul öncesi dönem çocuklarının desteklenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çocuk yogası, yaratıcı drama, Orff Schulwerk

temelli müzik eğitimi ve bahçe oyunları, geleneksel oyunlarla gerçekleştirilen etkinlikler boyunca yapılan öğretmen adayı gözlemleri, veli görüşleri, öğretmenlerin etkinliklere ilişkin görüşleri, çocuklarla yapılan görüşmeler ve öğretmen adayı görüşmeleri kayıt altına alınarak ileriye dönük etkinlikler, çalışmalar için iyileştirmeler yapılmıştır. Yapılan etkinlikler sonrasında önce çocukların süreç içerisindeki duygu ve düşünceleri, sonrasında ise videolar incelenerek etkinliklerin planlanmasında gelişimlerini destekleyici unsurlar dikkate alınarak işlenmiştir. Velilerin kayıt altına alınan görüş ve önerileri yazıya dökülmüştür. Uygulamalar boyunca görev alan lisans öğrencileri ile aylık toplantılar yapılarak yeni, yaratıcı ve öğretici etkinlikler planlanmıştır. Daha yapıcı düzenlemeler yapılmıştır. Süreç boyunca “Öğretmen Adayları Gözlem Formu” kullanarak zaman içerisinde yapılan etkinliklerin içeriği daha etkin ve kullanışlı olmak üzere geliştirilmiştir.

Betimsel analizde veriler, görüşülenden elde edildiği şekilde değiştirilmeden alıntılar şeklinde aktarılır. Bu analizde farklı kişilerin aynı soru hakkında farklı düşüncelerinin görüşülenlerden elde edildiği tarzda aktarılır. Betimsel ve sistematik analizde elde edilecek sonuçları daha sistematik belirlemek üzere; konuşma metinlerinin yazıya dökülmesi, alınan cevapların sınıflandırılması gibi yöntemlerin belirlenmesidir. Görüşmelerden elde edilen veriler kodlama sistemi ile sayısal verilere dönüştürülür ve analizi yapılır. Karmaşık bir yöntem olmasına rağmen ulaşılabildiği kadar zor veriler elde edilmiş olur. Betimsel analizde; elde edilen veriler, önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır (Altunışık, 2010). Burada açıklandığı gibi, gözlemler ve görüşmelerden elde edilen tüm veriler en az iki lisans öğrencisinin kayıtlardan çözümleyerek kağıda aktarmasıyla ve karşılaştırılarak yorumlanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda öğretmenler, çocukların gelişimlerinin farklı öğrenme ortamlarında desteklendiğini, ilk kez üniversite ve kampüs ortamı görmeleri, üniversite hakkında bilgiler edinmeleri sonucunda farklı bakış açılarına sahip olduklarını düşündüklerini, çocukların ilk kez kutu oyuncakları ile oynadıklarını, sistemli bir kütüphane ortamına girdiklerini, bazılarının ise ilk kez otobüsle uzun süre seyahat ettiklerini, aynı zamanda kendilerinin materyal açısından sınırlı bir sınıftan farklı oyuncak ve zengin materyallerle bulduklarını belirtmişlerdir. Çocukların gruplara ayrılarak, her grupla ayrı ayrı kişilerin ilgilenmesinin projeye olan ilgi, merak, dikkat ve isteğin artırıldığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin, yeni kavram oyuncakları ile tanıştığı, yeni oyunlar öğrendikleri, öğrencilerini farklı öğrenme ortamlarında gözleme fırsatı bulduklarını söylemişlerdir. Öğretmenler görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

Ö1: *“Kutu oyuncaklarıyla oynarken eğlendiler, materyallere dokunarak oynamaktan hoşlandılar. Otobüste ilk kez 20 dakika gibi kısa bir seyahate çıkan öğrenciler vardı, ilk kez büyük bir kütüphaneye gittiler.”*

Ö2: *“Okulun semti, her çocuğun genel olarak 2-3 kardeşinin olması, aileler tarafından sadece temel ihtiyaçların karşılanması ve kız çocuklarının daha geri planda tutulmasından, çocukların eksik olan özgüvenleri daha fazla arttı. Burada kendilerini daha da iyi ifade edebilme konusunda yeni bir deneyim yaşadılar.”*

Ö3: *“Çocukların gelişimlerini desteklemek için ve onların üniversite ve kampüs ortamına görmelerini istediğim için katılmaya karar verdim. Çocuklara çok yararlı oldu.”*

Ö4: *“Üniversite ortamı görmek hoşlarına gitti. Üniversite ve kampüs gezmek onların yeni bilgiler edinmesini sağladı. Üniversitede okumak istediklerini söylediler.”*

Ö5: *“Bir daha gelmek istediler çünkü ortam çok güzeldi. Çok eğlenceliydi. 4-5 ayrı kişi ilgilenip her masada ayrı ayrı etkinlikler yaptılar. Bu durum hoşlarına gitti. Tekrar katılmak istediler.”*

Ö6: *“Sınıfımız oyuncak ve materyal açısından yetersiz olduğu için yeni ve farklı oyuncaklar görme fırsatım oldu.”* demiştir.

2.2. Çocuklarla Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular

Çocuklarla yapılan görüşmelerde çocuklar “Kuki” adlı kukla ile oyunu çok sevdiklerini, ilk defa böyle bir oyun oynadıklarını, üniversite kampüsünün bahçesindeki gölün içinde kaplumbağa ve balıkların çok güzel olduğunu, ilk defa üniversiteye geldiklerini, yoga yaparken hayvan taklitlerini komik bulduklarını, ilk defa erkek öğretmen ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çocuklardan birkaçı görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

Ç1: *“Süt diyen oyuncakı sevdim, bana öpücük yaptı. Legoları sevdim. Kutu oyuncaklara dokunmak ve içinden ne çıkacağını beklemek çok eğlenceli.”*

Ç2: *“Çok büyük binalar vardı, bir sürü merdiven çıktım. Bahçede su vardı, suyun içinde kocaman kaplumbağa ve turuncu balıklar vardı. Kuki bana ‘çak’ yaptı. Bence beni çok sevdi, bende onu.”*

Ç3: “Hayvanların taklidini yapınca çok güldüm. Öğretmenim erkekti ve bizimle oynadı. Bir daha gelmek istiyorum.”

Ç4: “Merdiven çıkınca bir oda vardı. Bir sürü kitap vardı. Öğretmenimiz bize okudu. Hepimiz çok sessiz olduk, dinledik.” demiştir.

2.3. Öğretmen Adaylarıyla Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular

Öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerde, öğretmen adaylarının bu uygulamaların, lisans eğitimlerinde gerçekleştirecek olan uygulamaları için katkı sağladığı, uygulamalara katılmadan önce kendilerini daha yetersiz hissettikleri ve uygulamalar sayesinde birçok deneyim elde ederek yeni bilgiler öğrendikleri belirlenmiştir. Öğretmen adayları görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

ÖA1: “Bu uygulamaya katılırken üçüncü sınıf öğrencisiydim. O zamanlar okul deneyimi dersine gidiyordum ve 36-48 ay grubu çocuklarla uygulamalar yapıyordum. Uygulamalarda kendimi yetersiz bulduğum alanlar vardı. Özellikle sınıf yönetimi konusunda çok güçlük çekiyordum. Etkinlik ve oyun üretmek çok zor geliyordu. Fakat her hafta bu proje kapsamında uygulamalara katıldım. Şu an dördüncü sınıftayım çocuklarla uygulama yaparken iletişimde, sınıf yönetiminde, bütünleştirilmiş etkinliklerin uygulanmasında, etkinlikler arası geçişleri sağlamada ve aktif pasif dengesini sağlamada kendimi daha yeterli, daha özgüvenli ve daha başarılı hissediyorum. Bu projede çok fazla oyun öğrendim. Her çocuk grubuyla çalışma fırsatı bulduğum için yaş gruplarına göre nasıl davranacağımı daha iyi öğrendim. Aynı zamanda üniversitede teorik olarak gördüğüm dersleri pratiğe çevirme fırsatı buldum. Projede bazen iki sınıfa aynı anda etkinlik uyguluyorduk. Bu sayede kalabalık gruplarda yönetimi nasıl sağlayacağımı ve birçok çocuğu aynı anda etkinliklerde nasıl aktif kılabileceğimi öğrendim. Kavram oyuncaklarıyla çocuklara kavramların nasıl pratik öğretilbileceğini anladım. Proje benim ilerideki meslek hayatıma çok şey kattı.”

ÖA2: “Gönüllülük esaslı bir proje olduğu ve bu projeden yer alarak manevi bir sorumluluğu yerine getirme duygusu için bu projede görev almak istedim. Yaşadığımız toplumda sorumluluklarımızı yerine getirerek ülke olarak daha fazla gelişebileceğimize inandığım için katıldım.”

ÖA3: Öğretmen adayı “Gittiğim bütün stajları göz önünde bulundurarak uygulamalara gitmeden önce sınıf hakimiyetimin biraz zayıf olduğunu biliyorum. Proje kapsamında gittiğimiz uygulamalara bazı zamanlar tek kişi olarak gidiyorduk ve bu durumda çocuklara tek kişi olarak hitap etmeliydim. Uygulama sonunda gördüm ki bir gruba dahil olmadan da bir sınıfı yönlendirebiliyorum.”

ÖA4: “Bir kere gittim. Gönüllülük esaslı bir proje olduğu ve bu projeden yer alarak manevi bir sorumluluğu yerine getirme duygusu için bu projede görev almak istedim. Yaşadığımız toplumda sorumluluklarımızı yerine getirirsek ülke olarak daha fazla gelişebileceğimize inandığım için katıldım.”

ÖA5: “Tam hatırlamıyorum ama 4-5 haftadan fazlaydı sanırım. Projede kısmi zamanlıda çalıştığım için görev verildi buna bağlı olarak katıldım. Ulaşım konusunda zorlansam da genel anlamda iyiydi. İlk uygulamamda çocuklarla birbirimizi tanımadığımız için heyecana da bağlı aksaklıklar yaşadık ama bu zamanla alıştığımız için daha iyi geçti.”

ÖA6: “Projede yer almak beni mutlu etmişti ve çocuklara karşı faydalı hissettirmişti. İlk uygulamada çocuklar ve öğretmen bizi sınıfa girer girmez benimsemişlerdi ve etkinlikleri hepsi heyecanla bekliyorlardı. Bu nedenle gerek çocuklarla gerek öğretmenle sağlıklı ve güzel bir ilişki kurulmuştu. Uygulama bir kere gitmiş olmama rağmen bana bir öğretmen adayı olarak gerçekten farklı deneyim ve tecrübe kattı. Gittiğim okul, daha önceki ders kapsamında gittiğim okullardan gerek imkân gerekse mevcut bakımından çok farklıydı. Bu nedenle her şeyden önce farklı bir sınıf ortamını tecrübe etmeme olanak sağladı.”

ÖA7: “Son sınıf öğrencisi olarak gittiğim bütün stajları göz önünde bulundurarak uygulamalara gitmeden önce sınıf hakimiyetimin biraz zayıf olduğunu biliyordum. Proje kapsamında gittiğimiz uygulamalarda bazı zamanlar tek kişi olarak gidiyorduk ve bu durumda zorunlu da olsa tek başıma çocuklar hitap edebilmeliydim. Uygulama sonunda gördüm ki bir gruba dahil olmadan da bir sınıfı yönlendirebiliyordum.”

ÖA8: “İlk uygulamada heyecanlıyım. Hem öğretmenlerle hem de öğrencilerle iletişimim iyiydi. Farklı özelliklere sahip çocuklar tanıdım, okullarda eğitim veren öğretmenlerin çocuklarla iletişimlerini gözlemledim. Uygulamada çok fazla çocuk ile çalıştık, oyuncakların iki kişilik veya 4 kişilik olması bizim zorlanmamıza sebep oldu, bu oyuncakları diğer çocukların da sıkılmayacağı şekilde oynatmaya çalıştık. Bu da sınıf yönetiminde gelişmemizi ve alternatifler düşünmemizi sağladı.”

ÖA9: “Bu uygulamaya gitmeden önce aslında derste gördüğüm teorik bilgilerle kendime güvenim olduğunu düşünüyordum ama uygulamaya gittikten sonra kendime gereğinden fazla güvendiğimi gördüm çünkü teoride gördüğüm şeyleri pratiğe dökemediğimi fark ettim bunun için bayağı üzüldüm. Bu uygulamanın bana kattığı en büyük katkı kendime olan güvenimi arttırması ve şimdiden kazandırdığı tecrübeler oldu.”

ÖA10: “Bu uygulamaya gitmeden önce birçok yaş grubu ile etkinlikler gerçekleştirmiştim. Bu proje kapsamında çocukların gelişim özelliklerini genel hatları ile bilip ortak bir payda oluşturarak etkinlikleri yürütmek zorundaydım. Çocukların çok meraklı olması hemen oyun oynamak farklı şeyler ile karşılaşmak istemesi bu süreci oldukça eğlenceli ve rahat kıldı.”

ÖA11: “İkinci sınıf olduğum için ve daha önce çocuklarla pek bir arada bulunmadığım için biraz tedirgin oldum. Özellikle öğretmenleri başımızda yani sınıfta bulunduğu için tedirginliğim daha da arttı. Onlarla konuşurken biraz çekiniyordum acaba çocuklar oyunu beğenecekler mi veya öğretmenleri bizi eleştirecek mi bu açıdan tedirgindim. Tabi bu tedirginliğim iletişim kurmamı etkiliyordu. Daha sonraki uygulamalar daha iyi geçti en azından ne yapacağımı biliyordum. Çocuklara bir oyun ve bir şeyler öğretmek beni mutlu ediyor. O çocuklarla geçen her dakika kendime daha çok şeyler katmam gerektiğini ve ne kadar eksik olduğumu görüyorum.”

ÖA12: “İlk başta ne yapacağım, nasıl vakit geçecek diye düşünüyordum ama sonra eksiklerimin olduğunu fark ettim vaktin nasıl daha verimli ve güzel kullanabilirim diye düşünmeye başladım. Şu an çocuklarla oynarken vaktin nasıl geçtiğinin bile farkında değilim ve eskisinden daha iyi sabırlı olmayı öğrendim.”

ÖA13: “Okul kapsamında gittiğimiz uygulama anaokullarında gördüğüm çocuklardan başka çocuklarla çalışmak yeni deneyimler elde etmeme sebep oldu. Projelere devamlılık gösteren çocukların gelişimlerindeki farkı gözlemleyebiliyorum.”

ÖA14: “Farklı deneyimler yaşamak, çocukların mizaçlarını bilmek, öğrendiğim yeni şeyleri uygulamalı olarak gerçekleştirmek benim için çok faydalı oldu. Bilgilerimi deneyimlemek ise bana farklı bir özgüven verdi. Kendimi daha iyi hissettim. Daha mutlu oldum ve çocuklarla çok eğlendim. Yeni fikirler, oyunlar, etkinlikler öğrenmek ve bunları uygulayıp ileriye dönük notlar, ipuçları almak benim için hem pratik hem de geliştirici oldu. En çok da çocuklara yararlı oldu. Bu projede yer almak beni memnun etti. Mutluyum.” demiştir.

2.4. Velilerle Yapılan Görüşmelere İlişkin Bulgular

Velilerle yapılan görüşmelerde, çocuklarının çok eğlenerek oynadıklarını, yeni bir ortama girilmesinin çocuk açısından farklılık oluşturduğunu, yeni şarkılar öğrendiklerini, hem çocukların hem de kendilerinin ilk defa bir erkek okul öncesi öğretmeni adayı ile tanıştıklarını, çocukların sınıf arkadaşları dışında mahalle arkadaşlarına da öğrendiği oyunları öğrettiklerini, ilk defa çocuk yogası ile tanıştıklarını, evde de bazı zamanlarda çocuk yogası yapmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Velilerden birkaçı görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

V1: “Oyunların hepsi güzeldi fakat birkaçı daha etkiliydi. Kartlarla oyunlar kızımın en çok eğlendiği oyundu. Ama oyun dışında farklı bir ortama girmesi üniversite görmesi benim için en değerlisiydi. Kızım oyunlar oynanırken çok eğlendi. Sonrasında sohbet ettik ve mahalle arkadaşlarına da anlattı. Öğretmenler çocuklarla çok güzel iletişim kurdu. Arkadaşlarıyla çok uyumlu oynadı.”

V2: “Oyunların hepsinden çok memnun kaldık. Eğitici oyunların olması çok güzeldi. Çocuğum çok utangaç ve kapanık olmasına rağmen yeni tanıştığı öğretmenleriyle çok iyi iletişim kurdu. Öğretmenlerinden biri erkekti ve çok şaşırdı. Sürekli o abi gibi olmak istiyorum diyor ve yeniden oraya gelmek istiyor.”

V3: “Oyunlar güzeldi süreci beğendim, öğretmenlerin bütün çocuklarla ilgilenme çabası beni çok mutlu etti. Öğrendiği oyunları hala oynuyor. O gün yoga yapılmıştı ilk defa yoga yaptı bende ilk defa yoganın nasıl yapıldığını gördüm. Evde arada müzik açarak öğrendiğiniz hareketlerle yoga yapıyoruz. Öğrendiği şarkıları evde söylüyor. İlk defa girdiği bir ortamda gayet girişkendi ve hemen uyum sağladı.”

V4: “Oyunların hepsinden çok memnun kaldım. İlk defa gördüğüm oyunlar vardı. Aynı zamanda ilk defa erkek öğretmen görmüştüm ve oldukça şaşırttı beni. Çocuklarla çok güzel oyunlar oynadı ve ilgilendi. Çocuğumun süreçte çok eğlendiğini gördüm. Tüm oyunlar içerisinde çok sevdiği bir oyun vardı, süt mü istersin çak mı istersin kafadan muz kayma mı istersin oyunuydu. Evde eline aldığı her şeyle bir kukla gibi sürekli bu oyunu oynuyor. Mutlaka tekrar gelmek istiyor.” demiştir.

2.5. Öğretmen Adaylarının Yaptıkları Gözlemlere İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının eğitimler sırasında tuttıkları notlar ve yine eğitimler sırasında alınan video kayıtlarının çözümlenmesiyle yapılan gözlemlerde, öğretmen adaylarının çocukların bilişsel, dil, motor ve sosyal-duygusal gelişimleri ile özbakım becerilerinde olumlu yönde değişim gösterdikleri belirlenmiştir. Notlar ve gözlemlerin kaydedildiği videoların çözümlerinin değerlendirmesini gerçekleştiren öğretmen adaylarından birkaçı görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

ÖA1: “İlk uygulamalardaki video kayıtlarından ve gözlemlenen diğer uygulamalardaki tutulan notlardan yola çıkarak projelere katılan çocukların kendini ifade etme becerilerinde, sosyal ilişkilerinde, çocuk şarkıları

bilmekte, hareketli oyunlarda kurallara uymakta ve kavram bilgilerinde eksiklik olduğu gözlemlenmiştir. Çocuklarla oynanan tanışma oyunlarında çocukların isimlerini bile söylemekte çekindikleri gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden yola çıkılarak sonraki uygulamalarda etkinlik girişlerinde ısınma etkinlikleri, gevşeme egzersizleri ve eğlenceli tanışma oyunları oynanıp çocukların dikkatlerini çekmek ve süreçte daha aktif katılım göstermelerini sağlamak amaçlanmıştır.

Etkileşimli kitap okuma sırasında çocukların okunan kitaplardaki birçok kelimeyi tam olarak anlayamadıkları farkedilmiştir. Sonraki uygulamalarda çocuklara bilemedikleri kelimeler üzerinden anında dönütler verilmiş ve o kelimeler anolojiyle, somut nesnelere ve günlük yaşamdan örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Çocukların ilerleyen uygulamalarda öğrendikleri kelimeleri cümle içinde kullandığı görülmüştür.

Çocukların üniversitedeki ilk uygulamalarda çekingen davrandıkları ve onlarla konuşan bireylerle iletişim kurmadıkları, aynı zamanda kendi aralarında da iletişimin kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden yola çıkılarak çocuklarla işbirlikli oyunlar oynanmış ve her çocuğun sürece aktif katılımı sağlanmaya çalışılmıştır.

Çocukların kavram bilgilerindeki eksiklikler gözlemlendikten sonra kavram oyuncaklarıyla tanıştırılmış ve kavram oyuncakları küçük gruplarla oynanmış ve her çocuğa tekrar oynama fırsatı tanınmıştır. İlerleyen uygulamalarda çocukların kavram oyuncaklarını tanıdığı ve hangi kutu oyuncağında hangi kavram olduğunu söyledikleri gözlemlenmiştir.

Çocukların ifade edici dil becerilerine katkı sağlamak amacıyla çocuklara çocuk şarkıları öğretilmiş, öğretilen bu şarkılar sırasında Orff Schulwerk yaklaşımı temel alınarak bedeniyle ritim tutarak şarkılara eşlik etmeleri sağlanmıştır. Çocukların şarkılar sırasındaki hareketleri oyunlaştırılmış ve oyunlarda kurallar belirlenmiştir. Çocukların ilerleyen uygulamalarda kurallara daha fazla uymaya çalışarak oyunları oynadıkları ve bu süreçte de şarkıları hareketlerle bağdaştırarak öğrendikleri gözlemlenmiştir.”

ÖA3: “Katılınan uygulamalar sırasında alınan anektod kayıtları, çekilen resimler ve video kayıtlarından yola çıkarak projedeki çocukların iletişim konusunda yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Bu yüzden ilk etkinlikler iletişim üzerine kurulmuştur. Tanışma oyunları, hareketli oyunlar ve sohbetler sayesinde ilerleyen uygulamalarda çocukların kendilerini daha iyi ifade ettiği gözlemlenmiştir.

Çocukların büyük bir kısmının ilk defa ilçesinden dışarı çıktığı veliler ve öğretmenler tarafından öğrenildi. Bu yüzden çocuklarla sadece sınıfla değil drama salonu, bahçe, kütüphane ve üniversite gezilmiştir. Sonraki uygulamalarda çocukların çekingen davranışlarında azalmalar gözlenmiştir.

Çocuklarla kavram oyuncakları oynanmış ve çocukların çoğu kavram tanımada güçlük çektiği tespit edilmiştir. Bilinmeyen kavramlar üzerine yoğunlaşmış ve sonraki uygulamalarda çocukların hem o kavramları hem de süreçte gizil olarak öğrendikleri diğer kavramları bildikleri gözlenmiştir.”

ÖA8: “İlk uygulamalarda alınan notlar ve izlenen video kayıtları değerlendirildiğinde, çocukların daha çekingen oldukları gözlemlenmiştir. Daha sonraki kayıtlarda ise daha aktif katılmaya başladıkları belirlenmiştir.

Başlarda, öğretmenlerine alışık oldukları ve yabancı yetişkinlerle etkinlik yapmaya istekli olmadıkları gözlenen çocuklar, sonraları öğretmen adaylarıyla da kaynaşarak neşeli biçimde oyunlar oynamışlardır. Çocukların genelinde Orff Schulwerk yaklaşımındaki oyunları ilk kez deneyimlemek sınıflarında da benzer uygulamalar yaptıklarını söylemişlerdir. Alınan anekdot kayıtları ve diğer kayıtlardan yola çıkılarak çocukların özellikle sosyal-duygusal ve dil gelişimlerinde ilerlemeler kaydettikleri gözlemlenmiştir.”

ÖA12: “Yoga uygulamaları sırasında yapılan gözlemlerde, çocukların ilk uygulamalarda hareketleri gerçekleştirirken dengede durmakta, vücutlarını esnetebilmekte ve etkinliğe dikkatlerini uzun süre vermekte zorlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ancak ilerleyen uygulamalarda, çocukların yoga uygulamalarına daha fazla ilgi gösterdiği, vücut esnekliklerinin daha fazla arttığı ve hareketleri daha kolay yapabildikleri gözlemlenmiştir.

Bahçe oyunlarında, çocukların aktif katılım gösterdikleri, geleneksel oyunları oynamayı sevdikleri ve çevrelerindeki yetişkinleri de zamanla oyuna davet ettiklerine dair notlar alınmıştır. Bahçe oyunları ve yoga uygulamalarının video kayıtları sonucunda çocukların psiko-motor, sosyal-duygusal ve dil gelişimi alanlarında ilerlemeler kaydettikleri gözlemlenmiştir.

ÖA13: “Uygulamalar sırasında alınan notlar ve çözümlenen videolardan hareketle uygulamalar gerçekleştirilmeden önce çocukların yaşlarına göre özellikle bilişsel ve dil gelişiminde geriden gelen bir gelişim gösterdikleri belirlenmiştir. Kavram oyuncaklarıyla ilk kez oyunlar oynandığı sırada 5 yaşındaki çocuklardan birkaçı basit ikili örüntüyü örneğe bakarak yapabildiği halde kendileri ikili örüntü oluşturamamaktaydı. Eksikliği fark edilen bu yön ile ilgili olarak oyunlar geliştirilmeye çalışılmış ve oynanmıştır. İlk uygulamalar sırasında çocukların örüntünün ne demek olduğunu bilmedikleri, örnek olarak

hazırlanan örüntüyü bilinçsiz bir taklitle kopyaladıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle çocuklara temel olarak örüntü kavramının ne olduğu öğretilmiş ve örüntü ile ilgili uygulamaların daha sonraki çalışmalarda da gerçekleştirilmesine özen gösterilmiştir. Öğretmenlerden de sınıflarında örüntü içerikli etkinliklere ağırlık vermesi istenmiştir. Gruptaki çocuklar ile gerçekleştirilen son uygulamada ise çocukların ikili örüntü oluşturabilmekle birlikte, oluşturulmuş üçlü örüntüyü devam ettirebildikleri ve kendileri üçlü örüntüler yapabildikleri gözlemlenmiştir.

Çocukların dil gelişiminde geride oldukları, kelime dağarcıklarının akranlarına oranla daha dar olduğu ve bildikleri bazı kelimelerin telaffuzunu yanlış yaptıkları ya da bildikleri diğer kelimelerle karıştırdıkları ilk uygulamalarla anlaşılmıştır. Örneğin, merdivenlerden çıkarken çocuklardan biri trabzanlara tutunarak 'AA işte bir trabzon.' demiştir. Yanında bulunan öğretmen adayı çocuğa anında dönüt vererek 'Evet burada bir trabzan var.' demiştir. Çocuğun kavramları karıştırmaması için kavramların resimleri çocuğa gösterilmiş ve isimleri söylenmiştir. Bu yapılan çalışmalarla birlikte fakültemizin kütüphanesinde bulunan çocuk kitaplarından etkileşimli kitap okuma tekniği ile çocuklara kitap okunmuştur. Kitaplar okunurken çocuklara kitap içerisinde geçen bir kelimenin ne olabileceği sorulmuş ve çocuklara cevaplamakta çekinmemeleri için güdüleyici sözler söylenmiştir. Bu sayede çocukların üniversitedeki birkaç tekrardan sonra dil gelişimleri ile birlikte özgüvenleri ve kendini ifade etme becerilerinin de gelişmesine katkı sağlanmıştır.

Çocuklar uygulamaların başında birçok şarkı bilmekteydi fakat şarkılarla birlikte uygulanan ritmik çalışmalarını daha önce yapmamış oldukları gözlemlenmiştir. Bu nedenle Orff Schullwerk yaklaşımını temel alan müzik etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen uygulamalarda çocukların müziği dinleyerek birtakım hareketler yapmasını gerektirecek, beden perküsyonu ve zaman, mekan algısını geliştirecek etkinliklere yer verilmiştir. Bu etkinlikler bütünleştirilmiş müzik ve hareket etkinlikleri kapsamında olup çocukların motor gelişimlerine de katkı sağlamıştır. Ritmik çalışmalar şarkılar ile gerçekleştirilmeden önce ritmik heceleme çalışmaları ile çocukların ritim duygularının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Tekrarlayan uygulamalar sonunda ise çocukların şarkıya uygun ritim tutabildikleri ve ritim tutarken sadece ellerini değil tüm bedenlerini kullandıkları gözlemlenmiştir. Bununla birlikte çocukların kendi aralarında oyun oynarken uygulamalarda kullanılmamış olan kelimelere yönelik bedenlerinin farklı bölümlerini kullanarak ritmik heceleme oyunları oynadıkları da gözlemlenmiştir.

Gerçekleştirilen uygulamaların tümünde özbakım becerilerinin gelişmesini destekleyecek ortamlar çocuklara sunulmuştur. Örneğin çocuğun annesi sınıfta ise ve çocuk, burnu aktığında annesinden silmesini istiyor ya da burnunun aktığını fark etmiyor ise anneden, çocuğun bunu öğrenmesi için burnunun aktığını söylediğinde ona sadece peçete vermesi ve çocuğun kendi burnunu silmesinin beklenmesi veya çocuk burnunun aktığını fark etmiyor ise belli bir süre tanıyarak onun fark edip de burnunun aktığını söylemesi istenmiştir. Benzer uygulamalar çocukların tuvalet ihtiyaçlarını kendi kendilerine giderebilmeleri konusunda da yapılmış, gönüllü katılan veliden, öğretmenden, yardımcı öğretmenden veya öğretmen adayından yardım istemeden tuvalet ihtiyacını karşılayan çocuklar sözle ödüllendirilmiştir.

Yapılan gözlemlerden edindiğim bilgilere göre çocukların uygulamalar gerçekleştirilmeden önceki gelişim düzeyleri ile karşılaştırıldığında tekrarlayan uygulamalar sonrasında gelişimlerinde olumlu yönde değişim gösterdiğini söyleyebilirim."

ÖA14: "Uygulamalar sırasında kaydedilen videolar ve yapılan gözlemlere ilişkin alınan notlardan yola çıkarak çocukların sosyal-duygusal gelişim alanında önemli gelişmeler kaydedildiği sonucuna ulaşıldı. Örneğin, çocukların katıldıkları ilk uygulamada, iletişim becerileri zayıftı. Tanışacak olduğu kişilere "merhaba" bile demek istemiyor ve o kişiden uzak duruyorlardı. Bu durum da, çocukların ilk uygulamada aktif olmalarını engelliyordu. Drama çalışmalarımız içerisinde yer alan "buz kırma" teknikleri kullanıldığında, çocuklar daha aktif hale geldi. Uygulamalara iki ve daha fazla katılan çocukların ilk kez karşılaşmış oldukları öğretmen adaylarına ismini sordukları ve onlarla sohbet başlatabildikleri gözlemlenmiştir.

Çocuklarla kütüphanede gerçekleştirilen ilk etkileşimli kitap okuma çalışmasında çocuklar, bir kitabın yazarının olduğunu, yayınevi tarafından yayımlandığı gibi bilgileri bilmiyor iken projenin son uygulamalarına doğru kitabı okumaya başlamadan önce kitabın yazarının kim olduğunu kendileri sorabilecek düzeye geldikleri gözlemlenmiştir." demiştir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında, okul öncesi dönemde bulunan çocukların beden, zihin, dil ve duygu gelişimini çeşitli oyun, kavram oyuncakları, çocuk yogası, açık hava oyunları, yaratıcı drama etkinlikleri ve Orff Schulwerk temelli müzik etkinlikleriyle desteklenmiştir. Şartları elverişsiz aile ortamından gelen bu çocukların

ihtiyaçları doğrultusunda toplumdaki diğer çocuklar arasında fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Çocukların zihinlerinde “üniversite”, “meslek” gibi kavramların şekillenmesine destek verilmiş, fakültede yer alan Çocuk Kütüphanesi’ni deneyimleyerek ve kampüsteki doğal bitki örtüsünü tanıyarak açık alanlarda çeşitli etkinliklere dahil olmuşlardır. Okul öncesi öğretmenlerinde, farklı tür etkinlikleri uygulama ile kavram oyuncakları gibi değişik materyalleri kullanma yönünde farkındalık oluşturmaya çalışılmış, öğretmenlerin mezun olduktan sonra yeniden fakülteye gelerek öğretim ortamlarını solumaları ve kendilerini geliştirme yönünde çaba göstermeleri teşvik edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formlarındaki ve gözlem formlarındaki kayıtlarından edinilen bilgilere göre, çocuklar üniversitede gerçekleştirilen bu etkinliklere birden fazla katılım gösterdiklerinde tüm gelişim alanlarında olumlu ilerlemeler görüldüğü, çocukların grup iletişimlerini destekleyecek kavram oyuncaklarıyla ilk kez karşılaştıkları, severek ve eğlenerek öğrendikleri ve birbirleriyle etkileşime girerek oyunlardan yararlandıkları, Orff Schulwerk yaklaşımı, çocuk yogası ve yaratıcı dramadan vb. yararlanılarak oynanan oyunların geliştirici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk yogası etkinliklerinin daha çok psiko-motor gelişim alanında; bahçe oyunları ve Orff Schulwerk yaklaşımı temelli etkinliklerin özellikle sosyal-duygusal, dil ve psiko-motor gelişim alanlarında; etkileşimli kitap okuma ve kavram oyuncakları etkinliklerinin ise daha çok bilişsel ve dil gelişimi alanlarında çocuklara katkı sağladığı belirlenmiştir. Çelik’in (2005) yürüttüğü çalışmada da, benzer biçimde, okul öncesi dönem çocuklarının çeşitli teknik ve oyuncaklardan faydalanılarak en zor kavramları dahi öğrenebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu oyuncakların geliştirilmesinde özellikle üniversitelerden yararlanma yoluna gidilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Öğretmen adaylarının, farklı çocuk gruplarıyla oyun ve oyuncaklarla oynamaları yoluyla deneyimlerini arttırmaları hedeflenirken, lisans öğrenimlerinde edindikleri teorik bilgileri projeye dahil olan çocuklarla deneyimleme fırsatı bulmuşlar, her yaş grubundan yeni ve dersleri kapsamında gittikleri uygulamalardan farklı sosyo-ekonomik düzeylerden gelen çocuklarla uygulama yapma olanağına sahip olmuşlardır. Aynı zamanda öğretmen adayları, aldıkları anekdot kayıtları ve video çözümlenmeleri sayesinde çocukları değerlendirme, gelişim izleme ve süreç yönetimi konusunda daha fazla tecrübe kazanmışlardır. Paralel biçimde, gerçekleştirmiş olan bir başka çalışmada da lisans öğrencilerinin sosyal sorumluluk projeleri sayesinde sosyal açıdan sorumlu bireyler olmasının yanında akademik olarak da gelişme gösterdikleri belirlenmiştir (Taş, 2017).

Projelere gönüllü olarak katılan velilerin ise uygulamaları izleyip çocuklarının gelişimlerini gözlemleyerek okul öncesi eğitimin önemini kavramaları, çocuklarına nasıl destek olabileceklerini belirlemeleri sağlanarak projenin nihai amaçlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Webster-Stratton, Reid ve Hammond (2001)’ın Head Start programında veli ve öğretmen eğitimiyle ilgili araştırmalarında deney ve kontrol grubu oluşturmuş, deney grubuna 12 seanslık program uygulamış ve seanslar sonucunda deney grubunda en yüksek risk altındaki çocukların, bu araştırmaya paralel biçimde, gelişimlerinde olumlu yönde anlamlı değişim sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Konuyla ilgili olarak projeye katılan öğretmenlerde, olumlu yönde görüş değişiklikleri yaşanmıştır. Bazı öğretmenler, projedeki uygulamalar sırasında kullanılan oyuncak, hareketli oyun, şarkı ve tekerlemelerin çocukların çok yönlü gelişimini sağlama konusunda yararlı olduğunu ve çocukların daha istekli biçimde etkinliklere katıldıklarını gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Eğitimin her çocuğun hakkı olduğu, öğretmenlerin çocuklar arasında fırsat eşitliği sağlama gerektiği anlayışıyla, çocuklarla sevgi ve güven bağı kurarak teorik bilgilerden elde edilen birikimle, yaparak yaşayarak öğrenme felsefesini güderek eğlenceli, öğretici oyun ve materyalleri kullanarak, kukla, yaratıcı drama, sanat, hareket, dans, çocuk yogası, Orff Schulwerk yaklaşımıyla müzik gibi etkinlikler yoluyla farklı yöntemlerle güçlü bir eğitim anlayışının farkındalığını sağlamak, tüm çocuklara ulaşabilmek, her çocuğun ihtiyacını karşılama konusunda çaba göstererek örnek teşkil ederek projenin amacına ulaşılmıştır. Bu araştırmaya paralel biçimde, 61-72 aylık çocukların sınıflarında zengin öğrenme materyallerinin kullanımı söz konusu olduğunda, çocukların özellikle dil, okuma yazmaya hazırlık ve matematik alanlardaki gelişimlerinin desteklendiği (Uyanık Aktulun ve İnal Kızıltepe, 2018); çocukların zengin içerikli ortamlara ve grup oyunlarına yöneldiği bulunmuştur (Uyanık Aktulun, Can Yaşar, Karaca, Akyol, Şenol ve Kaya, 2018). Benzer şekilde, Özdemir, Sefer ve Türkdöğün (2008)’ın yürüttükleri çalışmada dezavantajlı grup olarak değerlendirilen yuva çocuklarına yönelik “Korunmaya Muhtaç Çocuklar” isimli sosyal sorumluluk projesi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen projelerde çocukların gelişimlerinin yanında projede gönüllü olarak çocuklarla ilgilenmekle görevli olan lisans öğrencilerine bir kolejin öğretmenleri tarafından eğitim verilmiştir. Bu sayede gönüllülerin farklı uygulama ve yöntemleri öğrenerek çocuklar ile birlikte eğitimler gerçekleştirdiği ve başarılı sonuçlar elde edildiği belirlenmiştir (Özdemir, Sefer ve Türkdöğün, 2008).

Veliler ile yapılan görüşmeler sonucunda çocukların süreç içerisinde eğlenerek öğrendikleri, birçok alanda özellikle çocukların kendini ifade etme becerilerinde gelişim gösterdikleri ve velilerin proje kapsamında

deneyimleyerek öğrendikleri oyunları evde çocuklarıyla birlikte oynayarak çocuklarının gelişimlerine katkı sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dinçer, Ergül, Şen ve Çabuk (2011)'un yaptıkları araştırmada da, bu araştırma ile benzer şekilde, çocuklarını çalışmaya gönüllü olarak dâhil eden ailelerin, okul öncesi eğitimin gerekliliği konusunda elde ettikleri deneyimler doğrultusunda farkındalık geliştirdikleri ve projenin, çocukların kavram gelişimlerine önemli katkılar getirdiği ve sosyalleşme yönünde ilerleme kaydettikleri belirlenmiştir (Dinçer, Ergül, Şen ve Çabuk, 2011).

Öneriler

Araştırmanın sonuçlarının ışığında aşağıdaki öneriler verilebilir:

- Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programlarında topluma hizmet ve sosyal sorumluluk projeleri konusunda daha fazla uygulamalı dersler verilebilir ve verilen derslerin sayıları artırılabilir. Uygulamalı derslerden önce lisans öğrencilerine buldukları şehirdeki alt sosyo-ekonomik düzeyde yer alan okullarda gözlem yapmaları için fırsatlar tanınabilir. Diğer eğitim fakültelerinde de benzer projelerin gerçekleştirilerek sosyo-ekonomik düzeyleri düşük olan bölgelerdeki çocuklarla çalışmalar yapmaları önerilir.
- Lisans öğrencilerinin benzer projelere katılıp farklı yaklaşımları ve etkinlik türlerini temel alarak çeşitli çalışmalar gerçekleştirmeleri önerilir.
- Okul öncesi öğretmenlerine, yardımcı öğretmenlere ve grup sorumlularına sosyal sorumluluk projeleri ile ilgili eğitimler verilebilir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin projeler aracılığıyla gözlemlediklerini, katılmayan öğretmenlere ve idarecilere aktarmaları ve onları da benzer projeler yürütme konusunda teşvik etmeleri önerilir.
- Araştırmaya katılan velilerin, projelerde öğrendikleri oyunları evlerinde çocuklarıyla daha çok uygulamaları ve katılmayan velilere bu oyunları anlatmaları önerilir. Okul öncesi çağda çocuğu olan aileler için eğitim kurumlarında, halk eğitim merkezlerinde veya eğitim fakültelerinde farkındalığı arttırmak için okul öncesi eğitimle ilgili seminerler, konferanslar vb. düzenlenebilir.
- Okul öncesi eğitim kurumlarının yöneticilerine benzer projeleri okullarında uygulamaları için öğretmenleri teşvik etmeleri önerilir.
- Araştırmacılar, tüm sosyo-ekonomik düzeylerde yer alan tüm kurum türlerine göre sosyal sorumluluk projelerini içeren daha çok nitel ve nicel araştırmalar geliştirebilir. Araştırmanın sadece Ankara ili ile sınırlı kalmaması, yayılması için Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinden seçilen okullarda benzer projelerin uygulanarak öğretmenler, veliler ve çocuklara yönelik görüşmelerin ve gözlemlerin gerçekleştirilmesi önerilir. Sosyal sorumluluk projeleri aracılığıyla çocuklar daha çok gözlemlenerek projelerin çocukların gelişimlerine sağladığı katkılar üzerine farkındalık oluşturulabilir.

Teşekkür

Araştırma kapsamında geliştirilen iki projenin hazırlık aşamasında verdiği destek ve proje etkinliklerinin gerçekleştirilebilmesinde sağladığı materyal yardımından dolayı Prof. Dr. F. Çağlayan DİNÇER'e; sürecin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde özverili çalışmalarından dolayı Ankara İli Mamak İlçesi Milli Eğitim Müdürlüğü'nün AR-GE Birimi'nde görevli Uzman Güler TANRIVERDİ, Nurcan GÜNGÖREN ve Şeyma TOPÇU'ya; katılımlarından dolayı aynı ilçedeki okullarda görevli öğretmenlere, öğrencilerine ve velilerine; raporlaştırma sürecinde yardımlarından dolayı Öğretmen Buse OK ve Veysi TOKTAŞ'a; etkinlikleri uygulayan kısmi zamanlı ve gönüllü olarak çalışan öğrencilere teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R. (2010). "Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri". Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Anderson, J. (1998). Service Learning and Teacher Education. ERIC Clearinghouse on Teaching and Teacher Education. Document Number: ED421481. Washington DC.
- Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. (2006). Eğitim Bilimleri Bakış Açısıyla Eğitim Fakülteleri ve Toplum Hizmet İşlevi. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Arı, M. ve Gönen, M. (1988). Dil Gelişimi ve Çocuk Kitapları. Ankara: Aşama Matbaası.
- Başaran, N. (2006). "Erken Öğrenme Becerilerini Değerlendirme Aracının Tokat Örneğinde 48-66 Aylık Türk Çocuklarına Uyarlanması". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bailey, K. D. (1982). Methods of Social Research. New York: Free Press.
- Bradley, R. H. & Corwyn, R. F. (2002). "Socioeconomic Status and Child Development". Annual Review of Psychology, 53, 371-399.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2017). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi.
- Camgöz, A. (2010). "Ankara Örneğinde Penn Etkileşimli Akran Oyunu Ölçeğinin 60-72 Aylık Düşük Sosyoekonomik Düzeydeki Çocukların Ebeveyn ve Öğretmenlerine Uyarlanması". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Carroll, A. B. (2001). The Moral Leader: Essential for Successful Corporate Citizenship. Perspectives on Corporate Citizenship. Sheffield, UK: Greenleaf Publishing.
- Cevher, N. (2015). "Ankara'daki Halk Kütüphanesi Çocuk Bölümlerinin Çocukların Okuma Alışkanlığındaki Rolü". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, C. (2005). "Oyun Materyallerinin Okul Öncesi Eğitim Çağındaki Çocukların Kavram Gelişimi Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Deniz Z., Türe E., Uysal A. ve Akar T. (2015). "Sosyo-ekonomik Düzey Değişkenlerinin Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi". İlköğretim Online Dergisi, 14(1), 108-117.
- Dinçer, F., Ergül, A., Şen, M. ve Çabuk, B. (2011). "Bir Toplum Hizmet Uygulaması Örneği: Haydi Kavram Oyuncaklarıyla Oynayalım". Kastamonu Eğitim Dergisi, 59(1), 19-38.
- Duman, A. (2014). "Okulların Sosyal Sorumluluk Projelerini Yerine Getirebilme Yeterliliği". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Garces, E., Thomas, D. ve Currie, J. (2002). "Longer-Term Effects of Head Start". American Economic Review, 92(4), 999-1012.
- Haktanır, G., Akgün, E., Karaman, G. ve Duman, G. (2012). "Toplum Hizmet Uygulamaları Dersi ve MEB Mobil Anaokulu Projesi'nin Birlikte Yürütülmesi ile Çocukların Gelişimlerinin Desteklenmesi: Peçenek Köyü Örneği". Kastamonu Eğitim Dergisi, 21(1), 69-82.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). Çocuğun Değeri-Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.
- Kandır, A. ve Tümer B. (2013). "Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Beş-Altı Yaş Çocukların Erken Öğrenme Becerilerinin İncelenmesi". Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 13(7), 1-13.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kuşçu, Ö. (2010). "Orff-Schulwerk Yaklaşımı ile Yapılan Müzik Etkinliklerinin Okulöncesi Dönemdeki Çocuklarının Dikkat Becerilerine Etkisi". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- MEB (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- MEB (2018). 2023 Eğitim Vizyonu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama için Bir Rehber. S. Turan (Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdemir, N., Sefer, N. ve Türkdoğan N. (2008). "Bir Sosyal Sorumluluk Projesi Örneği: Korunmaya Muhtaç Çocuklar Örneği". Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32(2), 283-305.
- Patton, Q. M. (1987). How to Use Qualitative Methods in Evaluation. London: Sage Publications.
- Taner, M. ve Başal, H. (2002). "Farklı Sosyoekonomik Düzeylerde Okulöncesi Eğitimi Alan ve Almayan İlköğretim Birinci Sınıf Öğrencilerinin Dil Gelişimlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması". Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 395-420.
- Taş, H. (2017). "Sosyal Sorumluluk Projelerinde Yer Almanın Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Öğrenci Görüşleri". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Temel, Z. T. (2017). Erken Çocukluk Eğitiminde Yaklaşımlar ve Programlar. Ankara: Vize Yayıncılık.
- TÜİK. (2017). Eğitim İstatistikleri. www.tuik.gov.tr.
- Uyanık Aktulun, Ö., Can Yaşar M., Karaca N. H., Akyol, T., Şenol F. B., Kaya Ü. Ü. (2018). "Oyun Hakkı Daha Fazla Oyun Projesi". Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 22(3), 17-33.
- Uyanık Aktulun Ö. ve İnal Kızıltepe, G. (2018). "Using Learning Centers to Improve the Language and Academic Skills of Preschool Children". World Journal of Education, 8(6), 32-44.

- Webster-Stratton, C., Reid, M. J. & Hammond, M. (2001). "Preventing Conduct Problems, Promoting Social Competence: A Parent and Teacher Training Partnership in Head Start". *Journal of Clinical Child Psychology*, 30(3), 283-302.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2004). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Sermaye Kontrollerine İlişkin Tartışmalar

The Discussions on Capital Controls After The 2008 Global Financial Crisis

Cemil VARLIK*

ÖZ

Bu çalışmada Küresel Kriz sonrası sermaye kontrollerine dair teorik ve ampirik literatürün gözden geçirilmesi amaçlanmaktadır. Küresel Kriz sonrasında ortaya çıkan teorik literatür, konjonktür karşıtı uygulanan ihtiyati sermaye kontrollerinin, makroekonomik ve finansal istikrarı artırabileceğini savunmaktadır. Aynı dönemde gelişen ampirik literatürde, sermaye kontrollerinin genellikle konjonktür karşıtı kullanılmadığı, fakat Kriz sonrası dönemde bazı ülkelerin kontrolleri konjonktür karşıtı biçimde uygulamayı başardıkları tespit ediliyor. Ayrıca sermaye kontrollerinin hem ihtiyati hem de merkantilist amaçla kullanıldığı, fakat Kriz sonrasında ihtiyati güdünün payının arttığı bulgusuna ulaşıyor. Çalışmaların çoğunda, sermaye kontrollerinin sermaye girişlerinin bileşimini değiştirmede, para politikası özerkliğini artırmada ve finansal kırılganlıkları hafifletmede etkili olduğu kanıtlanıyor. İlave olarak çok sayıda çalışma, kontrollerin sermaye girişlerinin hacmini ve döviz kuru baskılarını azaltabileceğini buluyor. Diğer yandan, sermaye kontrollerinin diğer ülkeler üzerinde olumsuz yayılma etkilerine yol açabileceği gösteriliyor.

ANAHTAR KELİMELER

Sermaye Kontrolleri, Sermaye Akımları, Finansal İstikrar, Makroekonomik İstikrar

ABSTRACT

The aim of this study is to review the theoretical and the empirical literature on capital controls after the Global Crisis. The theoretical literature emerged after the Crisis argues that prudential capital controls which are applied countercyclically may increase macroeconomic and financial stabilities. In the empirical literature developed during the same period, it is shown that capital controls have generally not used countercyclically, but in the post-crisis period, some countries have succeeded in implementing capital controls countercyclically. It is also found that capital controls have used for both prudential and mercantilist purposes, but the share of prudential motive has increased after the Crisis. In most of the articles, it is proven that capital controls are effective in changing the composition of capital inflows, enhancing monetary policy autonomy and mitigating financial vulnerabilities. In addition, many studies find that capital controls can reduce the volume of capital inflows and exchange rate pressures. On the other hand, it is shown that capital controls may cause adverse spillover effects on other countries.

KEYWORDS

Capital Controls, Capital Flows, Financial Stability, Macroeconomic Stability

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
10.01.2020	03.07.2020
Atf	Varlık, C. (2020). 2008 Küresel Finans Krizi Sonrasında Sermaye Kontrollerine İlişkin Tartışmalar. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 513-529.

* Doç.Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, cemil.varlik@hbv.edu.tr, ORCID 0000-0001-9977-2876.

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkelerin sermaye hesaplarını hızla serbestleştirmeye başladıkları 1990'lı yıllar ve izleyen dönem, aynı zamanda bu ülkelerde finansal istikrarsızlığın da yaygınlaştığı dönem olmuştur (Reinhart ve Rogoff, 2009). Buna göre küresel sermaye piyasalarına entegre olan gelişmekte olan ülkeler, uluslararası sermaye akımlarındaki genişleme ve daralma çevrimlerine maruz kalmaktadırlar. Bu ülkeler genişleme safhasında sermaye girişleri yaşarken, daralma safhasında sermaye çıkışlarıyla ve sıkça sistemik finansal krizlerle karşılaşılırlar. Genişleme dönemlerinde toplam talepteki artışa eşlik eden sermaye girişleri, yerli paranın değer kazanmasına ve yurtiçi aktif fiyatlarının artmasına yol açar. Yerli paranın değer kazanması ve aktif fiyatlarının artması, ekonomik birimlerinin bilançolarının iyileşmesine ve toplam talebin daha da artmasına sebep olur. Bu süreç, genişleme döneminde ortaya çıkan finansal genişletme etkisini tanımlar. Bir finansal kriz sırasında ise, ekonomi uluslararası sermaye piyasalarına girişini kaybeder ve bu yüzden toplam talep düşer. Böyle olunca yerli paranın değer kaybetmesi ve aktif fiyatlarının düşmesi, ekonomik birimlerin bilançolarının bozulmasına yol açar; bozulan bilançolar ise toplam talebin tekrar azalmasına sebep olur. Bu döngü ise, daralma döneminde yaşanan ters finansal genişletme etkisini tanımlar (Korinek, 2011).

Gelişmekte olan ülkelerde genişleme dönemlerinde sermaye girişlerinin artması ve olumsuz şoklar karşısında sermaye girişlerinin yavaşlaması, sermaye akımlarının konjonktürle aynı yönlü hareket ettiğini göstermektedir (Kaminsky vd., 2004). Sermaye akımları konjonktürle aynı yönde hareket ettiğinde, bu akımlar istikrar bozucu bir güç haline gelir. Sermaye hesaplarını serbestleştirmiş ekonomilerde sermaye akımlarının istikrar bozucu etkileri ise, önemli refah kayıpları yaratır. Küresel Kriz sonrasında Brezilya, Güney Kore ve Tayland gibi birçok gelişmekte olan ülke bu kayıplardan kaçınmak için, sermaye girişleri üzerine ihtiyati kontroller uygulamışlardır. Söz konusu ülkelerin bu uygulamaları, ihtiyati sermaye kontrollerinin refah artırıcı etki yaratabileceğini savunan yeni teorik literatür tarafından desteklenmektedir (Bianchi ve Mendoza, 2010; Korinek, 2011; Bianchi, 2011; Jeanne ve Korinek, 2013; Benigno vd. 2013). Sermaye kontrollerine ilişkin bu yeni literatürde, finansal piyasa aksaklıkları altında finansal genişletme etkilerini yönlendiren döviz kurundaki ve aktif fiyatlarındaki değişimlerin, maddi dışsallıklara yol açtığı öne sürülmektedir. Söz konusu dışsallıkların, borçlanma ve teminat kısıtlamalarıyla karşı karşıya olan ekonomik birimlerin davranışlarında çarpıklıklara yol açtığı; bu çarpıklıkların da ekonomide aşırı borçlanmaya ve finansal kırılganlığa neden olduğu ifade edilmektedir. Bu yüzden, bir finansal kriz olmadan önce uygulanacak ihtiyati tedbirlerin, bireysel ajanların finansal kırılganlığa yaptıkları katkıyı içselleştirmelerine yol açarak refah artırıcı bir etki yaratacağı öngörülmektedir. Buna göre ihtiyati sermaye kontrolleri, ekonomik birimlerin borçlanmalarını azaltmak suretiyle, finansal kırılganlıkları ve finansal kriz olasılığını düşürecektir. Dolayısıyla yeni teorik literatürde, sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı uygulanması gerektiği öne sürülmektedir. Yani, sermaye girişlerindeki artışlara veya dünya faiz oranındaki düşümlere tepki olarak kontrollerin konması ya da sıkılaştırılması; ardından sermaye girişleri durunca veya dünya faiz oranı yükselince kontrollerin gevşetilmesi önerilmektedir. Ayrıca yakın zamana kadar uluslararası finansal işlemlerin kısıtlanmasına karşı çıkan Uluslararası Para Fonu (IMF) da, artık sermaye kontrollerinin belirli koşullar altında makroekonomik ve finansal istikrarın sağlanması için kullanılabilir bir araç olduğunu kabul etmektedir (IMF, 2012).

Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerine ilişkin teorik literatürün genişlemesine paralel olarak, ampirik çalışmaların da arttığı göze çarpmaktadır. Ampirik literatürde, teorik öngörülerin sınanması yanında, kontrollerin etkililiği ve diğer ülkelerde yarattıkları yayılma etkileri de araştırılmaktadır. Söz konusu ampirik çalışmalar, incelenen konu başlıklarına göre dört gruba ayrılabilir. Birinci gruptaki çalışmalar, sermaye kontrollerinin ihtiyati amaçla mı yoksa merkantilist amaçla mı uygulandığını araştırmaktadır (Pasricha, 2012; Pasricha, 2017). Bu çalışmalar, sermaye kontrollerinin hem ihtiyati hem de merkantilist amaçla kullanıldığını; fakat Küresel Kriz sonrası dönemde ihtiyati güdünün ön plana çıktığını göstermektedir. İkinci grupta, sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı kullanılıp kullanılmadığı sorusuna cevap arayan çalışmalar yer almaktadır (Eichengreen ve Rose, 2014; Fernandez, Rebucci & Uribe, 2015; Gupta, 2018). Sözü edilen çalışmalarda, sermaye kontrollerinin genellikle konjonktür karşıtı kullanılmadığı; fakat Kriz sonrası dönemde bazı ülkelerin sermaye kontrollerini konjonktüre karşı uygulamayı başardıkları gösterilmektedir. Üçüncü grup, sermaye kontrollerinin belirli hedeflere ulaşmada etkili olup olmadığını inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır (Ahmed ve Zlate, 2014; Aizenman ve Binici, 2016; Bruno vd., 2017; Bruno ve Shin, 2014; Chamon ve Garcia, 2016; Dell Erba ve Reinhardt, 2015; Erten ve Ocampo, 2017; Forbes vd., 2015; Forbes vd., 2016; Ghosh vd., 2014; Jongwanich, 2019; Lambert vd., 2013; Li ve Rajan, 2015; Pasricha, 2018; Van der Lan vd., 2017; You vd., 2014; Zeev, 2017; Zhang ve Zoli, 2016). Bu gruptaki çalışmalar, sermaye kontrollerinin genellikle sermaye girişlerinin bileşimini değiştirmede, para politikasında özerkliği sağlamada ve finansal kırılganlıkları hafifletmede etkili olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca birçok çalışmada kontrollerin, sermaye girişlerinin

hacmini ve döviz piyasası baskısını azaltmada etkili olabileceği ispatlanmaktadır. Dördüncü gruptaki çalışmalar ise, sermaye kontrollerinin diğer ülkeler üzerinde yarattıkları yayılma etkilerini araştırmaktadır (Boero vd., 2019; Forbes vd., 2016; Giordani vd., 2017; Jongwanich, 2019; Lambert vd., 2013; Pasricha vd., 2018). Söz konusu çalışmalarda, genellikle sermaye kontrollerinin diğer ülkeler üzerinde olumsuz yayılma etkilerine yol açabileceği gösterilmektedir. Bu sonuçlar, sermaye kontrollerinin belirli hedeflere ulaşmak için etkili bir biçimde kullanılabilmesini; fakat kontrollerin yayılma etkilerinden doğan küresel refahı azaltıcı sonuçların hafifletilebilmesi için, ülkeler arasında politika koordinasyonuna gerek olduğunu göstermektedir.

Makalenin geri kalanı üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde, Küresel Kriz sonrasında gelişen ve ihtiyati sermaye kontrollerinin refah artırıcı etki yaratabileceğini savunan yeni teorik literatür tanıtılacaktır. İkinci bölümde, Küresel Kriz sonrasında yapılmış olan sermaye kontrollerine ilişkin ampirik çalışmalarda elde edilen bulgulara yer verilecektir. Sonuç bölümünde yapılacak genel bir değerlendirme ile makale sonlandırılacaktır.

1. SERMAYE KONTROLLERİNE İLİŞKİN YENİ TEORİK LİTERATÜR

Sermaye kontrollerinin konjonktüre karşı kullanılmasını öneren çalışmalar, birinci en iyi politikaların uygulanmasının mümkün olmadığı durumda, sermaye kontrollerinin ikinci en iyi müdahale biçimi olarak düşünülebileceğini savunurlar. Bu literatürün birinci kolu, nominal ücretlerin katı olduğu ve optimal olmayan para veya döviz kuru politikasının uygulandığı ekonomilerde, konjonktür karşıtı sermaye kontrollerinin, makroekonomik intibakı iyileştireceğini öngörür. Örneğin Schmitt-Grohe ve Uribe (2016), nominal ücretlerin katı olduğu ve sabit kur rejimi uygulayan bir ekonomiyi analiz etmektedir. Böyle bir ekonomide, sermaye girişlerinin olduğu dönemlerde, çıktı düzeyi artarken nominal ücretler de yükselecektir. Fakat sermaye akımlarında bir ani durma yaşanması durumunda, nominal ücretler -aşağı yönde katı olduğu için- yüksek düzeyinden geri düşmeyecek; sabit döviz kuru rejimi yüzünden bağımsız bir para politikasının uygulanması da mümkün olmayacaktır. Böyle olunca ekonomide işsizlik ortaya çıkacak ve çıktıda düşüş olacaktır. Nominal ücret çarpıklığını düzeltecek ya da döviz kurunu ve fiyat düzeyini doğrudan değiştirecek (birinci en iyi) politikaların uygulanmasının mümkün olmadığı böyle bir durumda, (sermaye girişi sırasında) sermaye kontrollerinin geçici olarak kullanılması ikinci en iyi politika olacaktır. Zira sermaye girişinin yaşandığı dönemde kontrollerin uygulanması, ücretlerdeki artışı yavaşlatacak ve sermaye girişinin durmasının ardından ortaya çıkacak işsizliğin de önüne geçilmesini sağlayacaktır. Böylece sermaye kontrolleri çıktıda dalgalanmaları da hafifletmiş olacaktır. Sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı biçimde geçici olarak kullanılmasının makroekonomik istikrarı artıracığı görüşü, Farhi ve Werning (2012) tarafından da dile getirilmektedir. Buna göre, bir risk primi şoku karşısında sermaye kontrollerinin uygulanması, sermaye girişlerinin yavaşlamasını sağlayacaktır. Girişler üzerine konulan bir vergi, şokun yurtiçi nominal faiz oranı üzerindeki etkisini dengeleyerek, ekonomideki aşırı ısınmayı önleyecektir. Böylece, çıktıda ve enflasyondaki dalgalanmaları hafifletmek suretiyle makroekonomik istikrarın sağlanmasına katkı yapacaktır.

Literatürün ikinci kolu ise, konjonktür karşıtı sermaye kontrollerinin, finansal istikrarı artıracığını savunur (Bianchi ve Mendoza 2010; Korinek, 2011; Bianchi, 2011; Jeanne ve Korinek, 2013; Benigno vd. 2013). Buna göre, gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları genişleme ve daralma çevrimleri sırasında, finansal genişletme etkileri yaşanmaktadır. Finansal genişletme etkilerinin ortaya çıkmasının sebebi ise, olumsuz bilanço etkilerine yol açan finansal piyasa aksaklıklarıdır. Finansal genişletme literatüründe, finansal piyasalarda iki tür aksaklık olduğu vurgulanır. Birincisi, borçluların borçlanma kısıtına tabi olmalarıdır. Buna göre, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik birimlerin borçları, gelirleri ile orantılı olarak artar veya azalır. Böyle olunca ekonomik genişleme safhasında gelirleri artan birimler, borçlanma kısıtları rahatladığı için daha fazla borç alabilirler. Ekonomide bir daralma başladığında ise, gelirdeki düşme nedeniyle borçlanma kısıtları daralır ve ekonomik birimler daha az borç alabilirler (Kiyotaki ve Moore, 1997; Mendoza, 2010). İkincisi ise, borçluların risk primi ile karşı karşıya olmalarıdır. Buna göre, ekonomik birimlerin borçları teminat kısıtlamasına tabidir. Ekonomik genişleme safhasında, net değerleri ve dolayısıyla teminat değerleri artan birimlerin risk primleri düşer ve bunlar daha fazla borç alabilirler. Ekonomik daralma ise, borçluların net değerlerinin düşmesine ve daha yüksek risk primine yol açar; böyle olunca ekonomik birimler daha az borçlanabilirler (Bernanke vd. 1999; Gertler vd. 2007).

Söz konusu aksaklıklar, genişleme safhasında finansal genişletme etkilerine, daralma safhasında ise ters finansal genişletme etkilerine neden olur. Toplam talepteki bir artış, yerli paranın değer kazanmasına ve aktif fiyatlarının artmasına yol açar; bu da ekonomik birimlerin bilançolarını olumlu etkiler. Böylece teminat değerleri arttığı ve borçlanma kısıtları rahatladığı için daha fazla borçlanan ekonomik birimler, harcamalarını artırırlar ve toplam talep daha da artar (finansal genişletme etkisi). Toplam talepteki bir düşüş ise, yerli paranın değer kaybetmesine ve aktif fiyatlarının düşmesine yol açar; bu da ekonomik birimlerin bilançolarını olumsuz

etkiler. Böyle olunca, teminat değerleri düştüğü ve borçlanma kısıtları daraldığı için daha az borçlanan ekonomik birimler, harcamalarını kısarlar ve toplam talep daha da düşer (ters finansal genişletme etkisi). İşte bu geri besleme döngüleri sonucunda, ekonomik şokların makroekonomik büyüklükler üzerindeki etkileri genişletilmiş olur.

İhtiyati sermaye kontrollerinin kullanılmasını öneren yeni literatür, yukarıdaki mekanizmada finansal genişletme (ve ters finansal genişletme) etkilerini yönlendiren döviz kurundaki ve aktif fiyatlarındaki değişmelerin, maddi dışsallıklara yol açtığını ve dışsallıkların da ekonomik birimlerin finansman ve harcama kararlarında çarpıklıklara neden olduğunu savunmaktadır (Korinek, 2011). Bu çarpıklıklar, genişleme dönemlerinde aşırı borçlanma biçiminde kendini gösterir. Buna göre, borçlanma kararlarını alırken döviz kurunu ve aktif fiyatlarını (dolayısıyla teminat değerlerini) veri olarak alan ekonomik birimler, sermaye girişi arttıkça, daha fazla borçlanırlar. Ancak ekonomik birimlerin bu bireysel davranışı, döviz kurundaki ve aktif fiyatlarındaki artışları besleyerek, ekonomide aşırı borçlanmaya yol açar (Engel, 2016). Bu süreçte piyasa katılımcıları, aşırı riskli ve kısa vadeli borçlanmaya yöneldiğinden, ekonomi aşırı düzeyde finansal kırılganlığa maruz kalır (Korinek, 2011). Daralma döneminde ise süreç tersine işler. Kısacası ekonomik birimler bireysel olarak, finansal (ve ters finansal) genişletmeye kendi katkılarını içselleştirmeyi başaramazlar. Böyle olunca, diğer katılımcılar üzerine daha fazla finansal istikrarsızlık biçiminde dışsallık yüklemiş olurlar. İşte yeni teorik literatürde, genişleme dönemlerinde dış borçlanma üzerine konulacak Pigou vergisi biçimindeki ihtiyati sermaye kontrollerinin, ekonomik birimlerin söz konusu dışsallıkları içselleştirmelerine yol açarak, finansal istikrarı artıracığı öngörülür (Korinek, 2011).

Bu noktada, yeni teorik literatürde ikinci en iyi politika olarak önerilen kontrollerin belli başlı özelliklerini vurgulamak yerinde olacaktır. Birincisi, yeni literatür ekonomik birimlerin aşırı risk alma güdülerini düzeltereği düşünülen ihtiyati sermaye kontrolleri üzerinde durmaktadır. Buradaki ihtiyati kavramı, bir finansal kriz olmadan önce, risklerin büyümesini engellemek için, sermaye girişleri üzerine konulan kontrolleri anlatmaktadır. İhtiyati sermaye kontrolleri, sermaye çıkışları üzerindeki kontrolleri veya ihtiyati motiflerin dışındaki kontrolleri kapsamaz (Korinek, 2011). Önerilen ihtiyati kontroller, aşırı borçlanma gibi piyasa çarpıklıklarının hafifletilmesine yönelik müdahalelerdir. Bunlar, yurtiçi aktiflerin yabancı alımlarını yasaklayan veya sınırlayan idari kontrollerden farklıdır (Engel, 2016).

İkincisi, diğer makro ihtiyati düzenlemeler değil, ihtiyati sermaye kontrolleri üzerinde durulmaktadır. Ekonomilerin sermaye akımlarının yarattığı finansal istikrarsızlığın olumsuz etkilerinden korunması için, yurtiçi finansal işlemler üzerine getirilen makro ihtiyati düzenlemeler uygulanabilir.¹ Ancak yüksek sermaye hareketliliğinin olduğu bir dünyada, sadece yurtiçi işlemlerin düzenlenmesiyle finansal kriz olasılığı azaltılamaz. Makro ihtiyati düzenlemeler, yurtiçi ekonomik birimlerin aşırı borçlanmalarını önlemek için yeterli olmayabilir; çünkü borçlular, doğrudan yabancı bankalardan veya bunların yerli yan kuruluşlarından borç alabilirler (Engel, 2016). Ayrıca sermaye kontrollerinin makroekonomik etkisi, bankacılık düzenlemelerinden çok daha geniş kapsamlı olabilir (Jeanne, 2012). Makro ihtiyati düzenleme aktif fiyatları üzerinden işleyen maddi dışsallıklarla başa çıkılması için yeterli olsa da, döviz kuru üzerinden işleyen maddi dışsallıkların hafifletilebilmesi için sermaye kontrollerine de gerek duyulur (Korinek ve Sandri, 2016).

Üçüncüsü, sermaye kontrolleri, sermaye girişlerinin türüne göre farklılaştırılmalıdır. Buna göre, sistemik riski artıran akımlar üzerinde daha ağır kontroller olmalıdır (Jeanne, 2012; Korinek, 2011). Öyleyse kısa vadeli borç, uzun vadeli borca göre daha fazla kontrol altında olmalıdır. Ayrıca kontrollerin önceliği ve ağırlığı açısından doğru sıralama borç akımları, hisse akımları ve doğrudan yabancı yatırım (FDI) biçiminde olmalıdır. Diğer yandan, yeşil alan FDI'nın dışsallıklar yaratmadığı varsayılarak, bunlara yönelik kısıtlamalar veya vergiler önerilmez (Korinek ve Sandri, 2016).

Son olarak, yeni teorik literatürde sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre sermaye girişleri üzerindeki kontroller, genişlemeler sırasında sıkılaştırılmalı ve daralmalar sırasında gevşetilmelidir.

Bütün bu görüşler ışığında Küresel Kriz sonrasında, sermaye kontrollerinin finansal istikrarın korunmasında önemli bir role sahip olabileceğini öngören yeni bir politika önerisi ortaya çıkmıştır. Son yıllarda IMF de, sermaye kontrollerinin finansal istikrar amacına ulaşmak için kullanılabilecek meşru bir politika aracı olabileceğini kısmen kabul etmeye başlamıştır. Buna göre sermaye kontrollerinin geçici bir şekilde ve en son çare olarak -sadece yeterli rezerv biriktirildikten, faiz oranlarında uyum sağlandıktan ve yerli paranın değer

¹ İhtiyati sermaye kontrolleri; sermaye akımlarının bileşimini, hacmini ya da etkilerini değiştirmeyi amaçlar. Diğer makro ihtiyati düzenlemeler ise, riskin yurtiçi ya da yurtdışı kaynaklı olmasından bağımsız olarak, sistemik finansal risklerin önüne geçmeyi amaçlar. Sermaye kontrollerinin ayırt edici özelliği, yatırımcıların yerleşikliğine göre belirlenmesidir. Yani sermaye kontrolleri, yerleşikler ile yerleşik olmayanlar arasındaki finansal işlemleri hedefler. Makro ihtiyati politikalar ise, krediyi verenin yerleşikliğinden bağımsız olarak, yurtiçi yerleşiklerin borçlanmalarını sınırlandırmayı hedefler (Korinek ve Sandri, 2016).

kazanmasına izin verildikten sonra- uygulanması önerilmektedir (IMF, 2012). G20 ülkeleri de, ulusal ve uluslararası düzeyde finansal istikrarı ve sürdürülebilir büyümeyi tehdit eden oynak sermaye akımlarına karşı, sermaye hesabı düzenlemelerinin kullanılabilirliğini kabul etmektedir (G20, 2011).

2. SERMAYE KONTROLLERİNE İLİŞKİN YENİ AMPİRİK LİTERATÜR

Son on yılda sermaye kontrollerine ilişkin teorik tartışmaların yeniden canlanmasına paralel olarak, konuya dair ampirik çalışmalar da artmaktadır. Söz konusu ampirik literatürde incelenen konular dört başlık altında toplanabilir. Birincisi, sermaye kontrollerinin ihtiyati amaçla mı yoksa merkantilist amaçla mı uygulandığı konusudur. İkincisi, sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı kullanılıp kullanılmadığı sorusudur. Üçüncüsü, sermaye kontrollerinin, belirli hedeflere ulaşmada etkili olup olmadığı hususudur. Dördüncüsü ise, sermaye kontrollerinin başka ülkeler üzerinde yaratması muhtemel yayılma etkilerinin araştırılmasıdır.

2.1. Sermaye Kontrolleri İhtiyati mi Yoksa Merkantilist mi?

Daha önce belirtildiği gibi, yeni teorik literatürde sermaye kontrollerinin ihtiyati amaçla kullanılması önerilmekte; genişleme dönemlerinde sermaye girişleri üzerine konulacak kontroller, optimal politika olarak görülmektedir.

Diğer taraftan sermaye kontrolleri, ihtiyati amaçlar dışında merkantilist amaçla da kullanılabilir. Merkantilist amaç, sermaye kontrollerinin (ve/veya rezerv birikiminin) kullanılmasıyla, yerli paranın düşük değerli tutulması ve bu yolla ihracatın teşvik edilmesidir (Dooley vd. 2004; Dooley vd. 2014; Pasricha, 2017). Son yıllarda birçok çalışmada, sermaye kontrolleri veya rezerv birikimi yoluyla yerli paranın reel olarak değerlendirilmesini önlemeye yönelik girişimlerin, aslında ihracat rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlama amacı taşıdığı öne sürülmektedir (Costinot vd. 2014; Dooley vd. 2014; Heathcote ve Perri, 2016). Dolayısıyla konjonktürün genişleme safhasında bir ülkede uygulanan sermaye kontrollerinin, sermayeyi başka ülkelere yönlendirebileceği; diğer ülkelerin de sermaye girişlerine benzer politika tepkisi vermesi durumunda ise (komşuyu fakirleştiren) bir para savaşının başlayabileceği dile getirilmektedir. Böyle bir para savaşının küresel düzeyde önemli refah kayıpları yaratacağı açıktır. O halde merkantilist amaçlı sermaye kontrollerinin, ihtiyati kontrollere göre daha fazla refah kayıplarına yol açabileceğini ve bu yüzden daha fazla kaygı yaratacağını söyleyebiliriz. Bu noktada sermaye kontrollerinin hangi amaçla kullanıldığı sorusunun önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden merkantilist güdü ile uygulanan kontrolleri, ihtiyati güdü ile uygulanan kontrollerden ayırt etmek gerekir.

Pasricha (2017), 2001:W1–2015:W52 dönemi için 21 gelişmekte olan ülkenin haftalık verilerini kullanarak, sermaye kontrollerinin gerisindeki merkantilist ve ihtiyati güdüleri araştırmaktadır. Bu amaçla net sermaye girişleri üzerindeki kontrollerin bağımlı değişken, merkantilist ve ihtiyati güdüleri temsil eden değişkenlerin de bağımsız değişkenler olduğu bir Logit model oluşturuluyor. Sermaye kontrolleri için merkantilist güdü, ülkenin en büyük beş ticari rakibinin paraları karşısında yerli paranın reel değer kazancı ile ölçülüyor. Söz konusu ticari rakipler de gelişmekte olan ülkeler oldukları için, bu ülkelerin para birimlerine karşı yerli paradaki değişmelerin ihtiyati güdüleri yansıtmayacağı, sadece merkantilist güdüleri yansıtacağı düşünülüyor. Çalışmada ihtiyati güdü için kullanılan temsili değişken ise, özel kesime verilen banka kredilerinin gayri safi yurtiçi hasılaya (GDP) oranıdır.

Logit modelin tahminlerine göre, merkantilist güdü değişkenindeki bir artış, ülkenin güçlü bir giriş kontrolü uygulama olasılığını artırıyor. Yani, ülkenin yerli parası ticari rakiplerinin parası karşısında reel olarak değer kazandığında, ülke sermaye kontrollerini sıkılaştırıyor. Ayrıca banka kredileri/GDP oranındaki bir artış, ülkenin güçlü bir giriş kontrolü uygulama olasılığını artırıyor. Pasricha (2017)'ya göre bu bulgular, ele alınan dönemde gelişmekte olan ülkelerin giriş kontrollerinin, hem merkantilist hem de makro ihtiyati kaygılara sistematik olarak tepki verdiğini gösteriyor. Çalışmada ayrıca, Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerinin kullanımında makro ihtiyati faktörlerin ağırlığının arttığı sonucuna ulaşıyor.

Pasricha (2012) çalışması da, Küresel Kriz sonrasında ihtiyati olmayan tedbirlerden ihtiyati tedbirlere doğru bir kayma olduğunu buluyor. Yazar, ihtiyati tedbirlerin payındaki bu artışın, ihtiyati kontrollerin saf sermaye kontrollerinden daha az çarpıcı olduğu varsayımı altında, finansal istikrar açısından olumlu bir eğilim olduğunu düşünüyor. Adı geçen çalışmada ayrıca, sermaye kontrollerinin IMF'nin önerdiği gibi en son çare olarak kullanılıp kullanılmadığı da araştırılıyor. Ele alınan dönemde, sermaye kontrollerinin en son çare olarak uygulanmadığı; kontrol uygulayan ülkelerin çoğunda, net sermaye girişlerindeki artışla başa çıkmak için kullanılabilir en az bir alternatif makroekonomik politika seçeneği olduğu tespit ediliyor.

2.2. Sermaye Kontrolleri Konjonktür Karşısı Kullanılıyor mu?

Önceki bölümde açıklandığı gibi, sermaye kontrollerine ilişkin yeni teorik literatürde, sermaye kontrollerinin konjonktür karşısı uygulanması gerektiği savunulmaktadır. Bu noktada yeni literatürün teoriye dayanan bu önerisinin, uygulamada ne ölçüde kullanıldığı sorusu akla gelmektedir. Eğer sermaye kontrolleri konjonktür karşısı biçimde kullanılıyorsa, kontrollerin konjonktür dalgalanmaları sıklığında değiştiriliyor olması gerekir.

Hükümetlerin sermaye kontrollerini konjonktür karşısı biçimde uygulayıp uygulamadığını araştıran çalışmalardan biri, Eichengreen ve Rose (2014) çalışmasıdır. Bu çalışmada IMF'nin sermaye kontrollerine ilişkin verileri (AREAER) kullanılarak 1996-2012 dönemi incelenmektedir. İlk olarak, 1996 yılında 169 ülkenin 127 tanesinin sermaye kontrolü uyguladığı, 2012 yılına gelindiğinde ise hala 116 ülkenin bu tür kontrollere sahip oldukları belirleniyor. Bu sonuç, sermaye kontrollerinin büyük ölçüde kalıcı olduğu ve zaman içinde çok yavaş değiştiği biçiminde yorumlanıyor. İkinci olarak, panel regresyon analiziyle, ele alınan dönemde sermaye kontrolleri ile döviz kuru rejimi arasında zayıf bir ilişki tespit ediliyor. Bu sonucun, sermaye kontrollerinin bağımsız bir para politikası için ikinci en iyi ikame olduğunu savunan teorik görüşe uygun olmadığı belirtiliyor. Zira döviz kuru sabitlendiğinde kontrolleri koyan ve sürdüren ülkelerin, genel olarak, sabit kur rejimi terk edildiğinde bunları hızla ortadan kaldırmadığı anlaşılıyor. Ayrıca sermaye kontrolleri ile finansal krizler arasında daha da zayıf bir ilişki tespit ediliyor. Bu sonucun, kontrollerin birinci en iyi ihtiyati politikalar karşısında ikinci en iyi politika olduğu yönündeki teorik düşünceye uygun olmadığı belirtiliyor. Zira kontrollerin, finansal istikrarsızlığa ve finansal krizlere tepki olarak nadiren ayarlandığı anlaşılıyor. Üçüncü olarak, sermaye kontrolleri ile enflasyon, büyüme oranı, dış ticaret hadleri, sermaye hesabı/GDP oranı ve yurtiçi kredi büyümesi arasında zayıf bir ilişki bulunuyor. Dolayısıyla hükümetlerin, çıktındaki kısa vadeli dalgalanmalara, ticaret koşullarına veya finansal istikrar kaygılarına tepki olarak nadiren sermaye kontrolleri uyguladıkları veya kaldırdıkları sonucuna ulaşıyor. Son olarak, sermaye kontrolleri ile finansal, politik ve kurumsal gelişmişlik düzeyleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunuyor. Yani ülkelerin finansal, politik ve kurumsal gelişmişlik düzeyi arttıkça, kontroller gevşetiliyor ya da kaldırılıyor. Sonuç olarak, hükümetlerin sermaye kontrollerini iş çevrimi sıklığında ayarlayabildiklerine dair çok az kanıt bulunuyor. Bu yüzden yazarlar, hükümetlerin birinci en iyi politika araçlarını geliştirmeye odaklanmaları ve sermaye kontrollerini sadece son çare olarak görmeleri gerektiğini savunuyorlar.

Fernandez, Rebucci & Uribe (2015) çalışması da, ekonomik faaliyetteki genişlemelerin ve daralmaların, sermaye kontrollerindeki hareketlere eşlik etmediğini buluyor. Adı geçen makalede, 91 ülkenin 1995-2011 dönemine ait yıllık verileri kullanılıyor. Çalışmanın birinci bulgusu, sermaye kontrollerinin konjonktürel bileşenin koşulsuz standart sapmasının küçük olduğu biçimindedir. Bu sonuç, politika yapımcıların sermaye kontrollerini, konjonktür dalgalanmaları karşısında değiştirmedikleri biçiminde yorumlanıyor. İkinci bulgu, sermaye giriş ve çıkış kontrollerinin konjonktürel bileşenlerinin pozitif ilişki içinde olduğudur. Bu sonucun da, sermaye kontrollerinin bir istikrar aracı olarak kullanılmadığını gösterdiği savunuluyor. Zira net sermaye girişleri üzerindeki kontrollerin istikrar amacıyla kullanılması durumunda, politika yapımcıların genişlemeler sırasında giriş kontrollerini artırması ve çıkış kontrollerini azaltması; daralmalar sırasında ise tersinin geçerli olması beklenirdi. Bu durumda giriş ve çıkış kontrolleri arasında negatif korelasyon olurdu. Üçüncü ve en önemli bulgu, ekonomide makroekonomik genişlemeler ve daralmalar sırasında sermaye kontrollerinin davranışı incelenince ortaya çıkıyor. Genişleme ve daralma safhaları, üç farklı makroekonomik göstereyle belirleniyor: çıktı açığı, reel efektif döviz kurunun konjonktürel bileşeni ve cari işlemlerin konjonktürel bileşeni. Sermaye giriş ve çıkış kontrollerinin, makroekonomik genişlemeler ve daralmalar sırasında (ortalama olarak) değişmeden kaldığı bulunuyor. Buna göre, son 15 yılda sermaye kontrollerinin sistematik biçimde konjonktür karşısı olarak uygulanmadığı sonucuna varılıyor. Üstelik bu sonuçların kalkınma düzeyi, dış borç düzeyi ve döviz kuru rejimi kontrol edildiğinde de değişmediği ve son Küresel Kriz sırasında da geçerli olduğu ifade ediliyor.

Gupta ve Masetti (2018) çalışmasında, 47 gelişen piyasa ekonomisinin 1999:Q1-2016:Q2 dönemine ait verileri kullanılarak panel regresyon analizi yapılıyor. Makalede yurtiçi GDP'nin, reel kredilerin, sermaye akımlarının ve G7 ülkelerinin GDP'lerinin konjonktürel bileşenleri ile sermaye kontrolleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı gösteriliyor. Buna göre kontrollerin yurtiçi iş çevrimlerinin, uluslararası likidite çevrimlerinin ve sermaye akımı şoklarının etkilerini hafifletmek için aktif bir politika aracı olarak kullanılmadığı ifade ediliyor. Ayrıca sermaye akımlarının farklı bileşenlerine yönelik kontrollerin de, konjonktür sıklığında nadiren değiştirildiği belirleniyor. Kontroller kullandığı zaman da; yerleşik olmayanların akımları yerine yerleşiklerin akımları üzerindeki kısıtlamaların; doğrudan yatırım veya bankacılık akımlarına uygulanan kısıtlamalardan çok portföy akımları üzerindeki kısıtlamaların değiştirildiği tespit ediliyor.

Sonuç olarak, sermaye kontrollerinin konjonktürel özelliklerini inceleyen üç çalışmada da, bu kontrollerinin genellikle konjonktüre karşı uygulanmadığı bulgusuna ulaşıyor. Yine de bu kuralın bazı istisnalarının olduğu; az sayıda ülkenin sermaye girişi sırasında sermaye kontrollerini sıkılaştırarak ve girişler azaldığında bunları gevşeterek, kontrolleri konjonktür karşısı düzenlemeyi başardığı da kabul ediliyor (Eichengreen ve Rose, 2014; Fernandez, Rebucci & Uribe, 2015). Buna göre Brezilya, Endonezya, Tayland ve Güney Kore, Küresel Kriz sonrasında sermaye hareketleri karşısında kontrollerin sıkılaştırılıp gevşetildiği istisnai örneklerdir. Yazarlara göre kontrolleri konjonktür sıklığında ayarlayabilmek için, kontrol uygulanacak olan finansal işlemlerin izlenmesini sağlayacak sistemlere gerek duyulur. Yakın geçmişte kontrol uygulamış olan ya da hâlihazırda kontrol uygulayan ülkeler bu sistemlere sahip olacak; dolayısıyla bu ülkeler için sermaye kontrolü uygulamak daha kolay ve daha az maliyetli olacaktır. Yukarıda adı geçen ülkelerin kontrolleri konjonktür sıklığında değiştirmeyi başarmış olmalarının sebebi, bu ülkelerin ilgili sistemlere halihazırda sahip olmalarıdır (Eichengreen ve Rose, 2014).

2.3. Sermaye Kontrolleri Etkili mi?

Daha önce açıklandığı gibi, yeni teorik literatürde sermaye girişleri üzerine uygulanan kontrollerin, aşırı borçlanmayı önleyerek dışsallıklarla başa çıkması beklenmektedir. Dolayısıyla kontrollerden beklenen refah kazancının elde edilebilmesi için, bunların sermaye girişlerinin hacmini azaltması ve/veya bileşimini uzun vade lehine değiştirmesi gerekir. Bu makalede esas olarak Küresel Kriz sonrası dönemde sermaye kontrollerine ilişkin yapılan ampirik çalışmalar ele alınıyor olsa da, Kriz öncesi dönemdeki literatürün sonuçlarını da özetlemekte yarar vardır.² Küresel Kriz öncesinde yapılan çok ülkeli çalışmalarda genellikle sermaye kontrollerinin, net sermaye akımlarının toplam hacmi üzerinde sınırlı etkisi olduğu, fakat sermaye akımlarının bileşimi üzerinde önemli etkilere sahip olabileceği tespit ediliyor. Diğer taraftan sermaye kontrolleri, ihtiyati amaçlar dışında yerli paranın reel değer kazancını önlemek ve parasal otonomiye korumak amacıyla da uygulanabilir. Küresel Kriz öncesinde yapılan çalışmalarda, genellikle sermaye kontrollerinin para politikasını daha bağımsız hale getirdiği gösterilse de, reel döviz kuru üzerindeki etkilere dair bulgular açık değildir. Örneğin Magud vd. (2011), giriş kontrollerinin reel döviz kuru üzerindeki baskıları azalttığı bulgusuna ulaşırken; Baba ve Kokenyne (2011), kontrollerin döviz kuru baskısını azalttığına dair çok fazla kanıt bulamıyor.

Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerinin etkililiğini araştıran çalışmalarda, genellikle net akımlar yerine brüt akımlara ait veriler kullanılmaktadır. Brüt akımlar, varlığın sahibinin yabancı mı yoksa yerleşik mi olduğuna göre belirlenir.³ Ayrıca sermaye akımlarının toplam hacmi yanında bileşenleri üzerindeki etkiler de incelenmektedir. Örneğin, portföy girişleri ve FDI girişleri üzerindeki etkiler ayrı ayrı ele alınmaktadır. Sermaye akımlarının alt bileşenleri (borç senedi girişleri, hisse senedi girişleri ve bankacılık girişleri gibi) de ayrı ayrı dikkate alınabilmektedir. Nihayet belirli bir ülkede uygulanan sermaye kontrollerinin etkilerini inceleyen araştırmalar yanında, çok ülkeli çalışmalar da mevcuttur.

Belirli bir ülkedeki sermaye kontrollerinin etkilerini araştıran çalışmalarda en çok Brezilya örneği ele alınmaktadır. Zira Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerini konjonktür karşısı olarak en aktif biçimde kullanan ülkelerden birisi Brezilya'dır (Chamon ve Garcia, 2016). Kriz sonrasında Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) tahvil alım programlarını devreye sokmasının ardından, piyasalara verilen doların bir kısmı gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Söz konusu dönemde aşırı sermaye girişlerinin olumsuz etkilerinden çekinen Brezilya, 2009 yılında hisse senedi ve sabit getirili kıymetlere yönelik portföy girişlerine %2 vergi uygulamaya başlamış; sabit getirili kıymetler üzerindeki vergi oranı 2010 yılında önce %4'e daha sonra da %6'ya kadar yükseltilmiştir. 2011 yılının Mart ayında ise vadesi bir yıla kadar olan dış kredilere (banka kredileri ve yurtdışında ihraç edilen bonolar) %6 işlem vergisi getirilmiş; bu vergi bir yıllık süre içerisinde vadesi beş yıla kadar olan dış kredilere de uygulanmaya başlamıştır. Söz konusu tedbirlere ilave olarak, 2011 yılının Haziran ayında bankaların brüt döviz pozisyonlarına faizsiz rezerv zorunluluğu getirilmiş ve Temmuz ayında türev araçların önemli bir kısmına da vergi uygulanmıştır. Kısacası, sermaye girişlerinin yoğun olduğu 2012 yılının ortalarına kadar sermaye kontrolleri artırılmıştır. Bu tarihten itibaren sermaye girişlerinin yavaşlamasıyla birlikte sermaye kontrolleri de gevşetilmeye başlamıştır. %6 vergi oranının uygulandığı dış

² Küresel Kriz öncesinde sermaye kontrollerinin etkilerine dair ampirik literatür taraması için, Cardoso ve Goldfajn (1998), Montiel ve Reinhart (1999), Ostry vd. (2010), Magud vd. (2011) ve Baba ve Kokenyne (2011) çalışmalarına bakılabilir.

³ Brüt sermaye girişleri, yerleşik olmayanların yurtiçi varlık alım ve satımlarının netidir ve dış yükümlülük stokundaki değişimi ölçer. Brüt çıkışlar ise, yerleşiklerin yabancı varlık alım ve satımlarının netidir ve dış varlık stokundaki değişimi ölçer. Net akımlar ise, brüt girişler ile brüt çıkışlar arasındaki farktır. Sermaye kontrolleri, brüt girişleri veya brüt çıkışları hedefleyebilir. Giriş kontrolleri, brüt girişleri hedefler: bunlar, yerleşik olmayanların yurtiçi varlık alım satımlarına uygulanan kısıtlamalardır. Çıkış kontrolleri ise brüt çıkışları hedefler: bunlar, yerleşiklerin dış varlık satın almalarına uygulanan kısıtlamalardır.

kredilerin vadesi, 2012 Haziran ayından itibaren kademeli olarak düşürülmüştür. Portföy hisse girişleri üzerindeki vergi 2011 yılının Aralık ayında, türev ürünler ve sabit getirili kıymetler üzerindeki vergi ise 2013 yılının Haziran ayında kaldırılmıştır. Aynı dönemde bankaların rezerv zorunlulukları da önemli ölçüde azaltılmıştır.

Brezilya'da özellikle sabit getirili menkul kıymetler üzerindeki vergilerin %6'ya yükseltilmesinin ardından, portföy borç akımları azalmış, FDI girişleri ise önemli ölçüde artmıştır. 2011'de Brezilya'da dış borcun yaklaşık dörtte üçü bir yıldan kısa vadeliyken; vadesi beş yıla kadar olan dış borca %6 vergi uygulandıktan sonra, vadeler beş yıl ve üzerine çıkmıştır (Chamon ve Garcia, 2016). Öyleyse Brezilya'da uygulanan sermaye kontrollerinin, toplam sermaye girişlerinin bileşimini FDI lehine değiştirmede ve dış borcun vadesini uzun vade lehine değiştirmede etkili olduğu söylenebilir.

Chamon ve Garcia (2016) sermaye kontrollerinin etkililiğini, yurtiçi ve yurtdışı dolar faiz oranı arasındaki farka (spread) bakarak değerlendirmektedir. Yazarlara göre, Brezilya'da 2002 yılından itibaren görece düşük seyreden bu fark, özellikle 2011 yılında kısa vadeli dış kredilere uygulanan vergilerden sonra artmıştır. Daha önceden yurtdışından kısa vadeli borçlanan Brezilya bankaları, bu dönemden itibaren yurtdışından uzun vadeli borçlanmaya başlamışlardır. Ardından türev araçlara vergi uygulanmasıyla birlikte, yabancıların yurtiçi türev ürün piyasalarında ara kazanç ticareti (carry trade) imkânları da kalmayınca, yabancıların toplam net pozisyonunda belirgin bir azalma olmuştur. Kısacası kontroller, yurtiçi varlıkları daha pahalı hale getirerek, Brezilya finans piyasasını uluslararası piyasalardan ayırmada kısmen etkili olmuştur. Bu süreçte Brezilya reali de önemli oranda değer kaybetmiştir. Chamon ve Garcia (2016), sermaye kontrollerinin döviz kuru üzerinde yarattığı bu etkiyi regresyon tahminleri ile de kanıtlamaktadır. Öyleyse Brezilya'da Küresel Kriz sonrasında uygulanan sermaye kontrolleri, yerli paranın değer kazancını önlemede de etkili olmuştur.

Van der Lan vd. (2017), 2007:M1-2013:M12 dönemine ait aylık verileri kullanarak, Brezilya'da sermaye girişlerine uygulanan vergilerin etkilerini, tek değişkenli yapısal model aracılığıyla analiz etmektedir. Yazarlar, bu vergilerdeki değişmelerin portföy girişlerinde yapısal kırılma yarattığını; dolayısıyla sermaye girişleri üzerindeki vergilerin, bu girişleri azaltmada etkili olduğunu buluyorlar. Lambert vd. (2013) de, Brezilya'da uygulanan vergi artışlarının etkilerini incelemektedir. Çalışmada 2004:M4-2011:M6 dönemine ait aylık veriler kullanılarak regresyon tahminleri yapıyor. Tahminler sonucunda, sabit getirili menkul kıymetler üzerindeki sermaye kontrolleri sıkılaştırıldığında, Brezilya'ya yönelik tahvil girişlerinin yavaşladığına dair kanıtlar bulunuyor. Ayrıca tahviller üzerindeki vergi artışının, Brezilya'ya hisse girişlerini ve yabancıların yurtiçindeki iştiraklerine verdikleri şirket içi kredi girişlerini artırdığını gösteren güçlü kanıtlar elde ediliyor. Bu sonuçlar vektör oto regresyon (VAR) tahminleriyle de destekleniyor. Bir finansal FDI olan şirket içi kredi girişlerindeki bu artış, yabancıların bu kredileri sermaye kontrollerinden kaçınmak için bir yöntem olarak kullandıkları biçiminde yorumlanıyor.

Forbes vd. (2016) ise, Brezilya'nın portföy girişlerine uyguladığı vergilerin uluslararası portföy dağılımı üzerindeki etkilerini incelemektedir. Panel regresyon sonuçlarına göre, Brezilya'da portföy tahvil girişleri üzerindeki vergilerin artması, uluslararası yatırımcıların Brezilya'ya tahsis ettikleri hisse ve tahvil fonlarının gelişen piyasalara dönük toplam portföyleri içindeki payını önemli ölçüde azaltıyor. Yani Brezilya'da tahvil girişleri üzerindeki vergiler artınca, uluslararası fon yöneticileri, Brezilya'ya yönelik tahvil yatırımlarının payını azaltmakla kalmıyorlar, aynı zamanda hisse senedi yatırımlarının payını da azaltıyorlar. Yazarlara göre bu sonuç, sermaye kontrollerinin sadece doğrudan vergi maliyeti yoluyla değil, aynı zamanda sinyal etkisi ile de sermaye akımlarını etkileyebileceğini gösteriyor. Bir başka deyişle, Brezilya'nın tahvil girişleri üzerindeki vergileri artırması, yatırımcılar tarafından devletin heterodoks politikaları uygulama isteğinin bir sinyali olarak algılanmıştır. Forbes vd. (2016), sermaye kontrollerinin böyle bir sinyal etkisine sahip olmasının, belli politika hedeflerine ulaşmada sermaye kontrollerinin etkililiğinin sorgulanmasına yol açabileceğini savunuyorlar. Buna göre, hükümetlerin sermaye kontrollerini kullanma gerekçelerinden biri de, sermaye girişlerinin bileşimini daha güvenli girişler lehine değiştirmektir. Ancak sermaye kontrollerinin sinyal etkisi yaratması; bu kontrollerin, yabancı sermayenin diğer biçimlerini etkilemeksizin belirli sermaye girişlerini hedeflemede başarılı olamayacağı anlamına gelebilir.

Brezilya'da Küresel Kriz sonrasında uygulanan sermaye kontrollerinin etkililiğini inceleyen çalışmaların bulgularını birlikte değerlendirdiğimizde çıkan sonuçları özetlemekte fayda vardır. Öncelikle, ele alınan dört çalışmada da, kontrollerin portföy borç girişlerini azalttığı kanıtlanıyor. Chamon ve Garcia (2016), sermaye kontrollerinin FDI girişlerini artırdığını gösteriyor. Lambert vd. (2013), bu kontrollerin FDI ve hisse girişlerini artırdığını; buna karşın Forbes vd. (2016) hisse girişlerini azalttığını buluyor.

Bruno ve Shin (2014), Güney Kore ekonomisinde 2010 sonrasında uygulanan sermaye kontrollerinin ve diğer makro ihtiyati politikaların etkilerini değerlendirmek amacıyla, sermaye akımlarının küresel finansal koşullara duyarlılığını ölçen bir yöntem geliştiriyor. Bunun için Güney Kore'nin de içinde olduğu 48

ekonomiyi kapsayan bir örneklem kullanılarak, 1996:Q1–2012:Q1 dönemine dair bir panel çalışması yapılıyor. Çalışmada, Güney Kore dışındaki ülkeler karşılaştırma grubu olarak ele alınıyor. Öncelikle tüm örneklem dönemi boyunca, Kore'nin sermaye akımlarının küresel faktörlere olan duyarlılığının, diğer ülkelere kıyasla ne durumda olduğu tespit ediliyor. İkinci aşamada, diğer ülkelere kıyasla Güney Kore'nin küresel finansal koşullara duyarlılığının, Haziran 2010'da ihtiyati tedbirlerin uygulanmasından sonra değişip değişmediği araştırılıyor. Daha önce belirtildiği gibi, Güney Kore'nin makro ihtiyati politikaları hayata geçirdiği 2010-2013 dönemi, küresel likidite koşullarının gevşediği bir dönemdir. Küresel likidite koşullarının ölçütü olarak iki göstere ele alınıyor. Bunlardan biri, küresel bankaların sınır ötesi faaliyetlerinin hacmi, diğeri ise VIX endeksidir (Chicago Board Options Exchange Volatility Index). Bu iki gösteredeki değişmelerin, Güney Kore'de ve diğer ülkelerde sermaye girişleri üzerinde yarattıkları etkilere bakılarak, ülkelerin küresel koşullara duyarlılıkları ölçülüyor. Güney Kore'nin tarihsel olarak bu iki göstereye, diğer ülkelere göre daha duyarlı olduğu belirleniyor. Haziran 2010'dan sonra ise, Güney Kore dışındaki ülkelerin söz konusu iki göstereye daha duyarlı hale geldikleri, buna karşın Güney Kore'nin daha az duyarlı hale geldiği bulunuyor. Dolayısıyla Güney Kore'de sermaye akımlarının küresel koşullara duyarlılığının, ihtiyati politikaların uygulanmasından sonra azaldığı bulgusu elde ediliyor.

Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerinin etkilerini inceleyen çok ülkeli çalışmalardan biri, Ahmed ve Zlate (2014) tarafından yapılmıştır. Söz konusu çalışmada, 12 gelişmekte olan ülkenin 2009:Q3-2013:Q2 dönemine ait verileri kullanılarak, bu ülkelerde uygulanan sermaye kontrollerinin, net ve brüt sermaye girişleri üzerinde yarattığı etkiler incelenmektedir. Ele alınan ülkelere beş tanesi (Brezilya, Endonezya, Kore, Tayvan ve Tayland) Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrolü uygulamış olanlardır. Makalede sermaye kontrollerine ilişkin iki çeşit değişken oluşturuluyor. Birincisi, belirli bir dönemde uygulanan sermaye kontrolü tedbirlerinin birikmiş sayısı; ikincisi ise, belirli bir dönemde uygulanmaya başlanan yeni sermaye kontrolü tedbirlerinin sayısıdır. Basit en küçük kareler yöntemi (OLS) kullanılarak yapılan tahmin sonuçlarına göre; birikmiş sermaye kontrolü tedbirlerinin sayısı, net (ve brüt) toplam ve net (ve brüt) portföy yatırımları üzerinde negatif ve anlamlı etki yaratmaktadır. Yeni uygulanan sermaye kontrolü tedbirlerinin sayısı ise, net sermaye girişleri ve brüt portföy girişleri üzerinde gecikmeli negatif ve anlamlı etki yaratmaktadır. Böylece Küresel Kriz sonrasında bazı gelişmekte olan ülkelere uygulanan sermaye kontrollerinin, sermaye girişlerini azaltıcı etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşıyor.

Pasricha vd. (2018), sermaye kontrollerinin net akımlardan çok brüt akımları etkilediğini savunmaktadır. Adı geçen çalışmada, 16 gelişmekte olan ülkenin 2001:Q1-2012:Q4 dönemine ait verileri kullanılarak panel yapısal VAR analizi yapılıyor. Ulaşılan sonuçlara göre, giriş kontrollerindeki artış; hem brüt sermaye girişlerinde hem de brüt sermaye çıkışlarında azalmaya yol açarken, net sermaye girişleri üzerinde sınırlı etki yaratıyor. Ayrıca giriş kontrollerindeki sıkılaştırma, döviz kurunun oynaklığı ile yurtiçi ve yurtdışı faiz farkını artırıyor. Böylece ele alınan dönemde sermaye giriş kontrollerindeki artışların, döviz kuru istikrarını azalttığı ve parasal bağımsızlığı artırdığı gösteriliyor.

Sermaye kontrollerinin parasal bağımsızlık üzerindeki etkilerini araştıran bir başka çalışma olan You vd. (2014), 88 ülkenin 1995-2010 dönemine ait verilerini kullanmaktadır. Söz konusu çalışmada, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki korelasyon ile ölçülen bir para politikası bağımsızlık endeksi oluşturuluyor. GMM tahmin sonuçlarına göre, sermaye kontrolleri parasal bağımsızlığı artırıyor. Bulgular, sermaye kontrollerinin parasal bağımsızlık üzerindeki etkililiğinin, kontrol uygulanan bileşenler yanında akımların yönüne de bağlı olduğunu gösteriyor. Buna göre, hisse senedi ve doğrudan yatırımlar üzerindeki kontrollerin, tahvil ve finansal krediler üzerindeki kontrollerden daha etkili olduğu tespit ediliyor. Ayrıca giriş kontrollerinin, çıkış kontrollerinden daha etkili olduğu bulunuyor. Diğer taraftan döviz kuru rejimi de, sermaye kontrollerinin parasal bağımsızlık üzerindeki etkililiğini belirliyor. Buna göre sabit döviz kuru rejimi, para politikası özerkliğini azaltıyor.

Ghosh vd. (2014), sermayenin kaynağı olan ülkelerdeki çıkış kontrolleriyle sermayenin alıcısı olan ülkelerdeki giriş kontrollerinin birlikte uygulanması suretiyle, sermaye akımlarının düzenlenip düzenlenemeyeceğini incelemektedir. Bu amaçla, 1995–2012 yılları arasında 31 kaynak ülkeden 76 alıcı ülkeye iki taraflı (giriş ve çıkış) sınır ötesi banka akımlarına ilişkin veriler kullanılıyor. Dolayısıyla kaynak ülkelerdeki çıkış kontrolleri ile alıcı ülkelerdeki giriş kontrollerine ilişkin veriler birleştiriliyor ve bu kontrollerin bankacılık akımları üzerindeki etkileri araştırılıyor. OLS tahminlerine göre, kaynak ülkelerde tahvil, hisse senedi, FDI ve finansal kredi çıkışları üzerindeki kontrollerin artması, kaynak ülkelere bankacılık çıkışlarını anlamlı şekilde azaltıyor. Diğer taraftan alıcı ülkelere toplam sermaye girişleri ve tahvil girişleri üzerindeki kontrollerin artması, alıcı ülkelere bankacılık girişlerini azaltıyor. Üstelik hem alıcı ülkelerdeki giriş hem de kaynak ülkelerdeki çıkış kontrolleri birlikte regresyona dâhil edildiklerinde de bu etkilerin anlamlılığı devam ediyor. Dolayısıyla giriş ve çıkış kontrollerinin birlikte anlamlı biçimde etkili

olması, sermaye kontrollerinin hem kaynak hem de alıcı ülkelerde birlikte uygulanabileceğini gösteriyor. Sermaye kontrollerinin her iki uçta birlikte uygulanması durumunda, akımlarda daha büyük azalma olacağı ve sınır ötesi banka akımlarının hacminin önemli ölçüde etkilenebileceği kanıtlanıyor. Yazarlara göre bu bulgular, potansiyel olarak istikrar bozucu akımları daha iyi yönetmek için alıcı ülkelerin kendi aralarında olduğu kadar, kaynak ülkeler ile alıcı ülkeler arasındaki politika koordinasyonunun da faydalı olabileceğini ortaya koymaktadır.

Dell'Erba ve Reinhardt (2015), brüt sermaye girişlerinde geniş çaplı artışların olduğu dönemlerde, giriş kontrollerinin bankacılık borç akımları ve finansal FDI akımları üzerindeki etkilerini incelemektedir. 56 gelişmekte olan ülkenin 1985-2010 dönemine ait verileri kullanılarak yapılan Logit model tahminlerine göre; kısa vadeli borç girişlerine getirilen kontroller, bankacılık borç girişlerinde artış olasılığını azaltırken, finansal FDI girişlerinde artış olasılığını artırıyor. Buna göre borç girişleri üzerindeki kontroller, sermaye girişlerinin bileşimini, bankacılık girişlerinden finansal FDI girişlerine kaydırmaktadır. Öyleyse giriş kontrolleri karşısında finansal FDI, uluslararası yatırımcılar tarafından borç girişlerine yakın ikame olarak kullanılabilir. Yazarlara göre; finansal FDI, diğer FDI türlerine göre daha az güvenli ve daha oynak olduğu ölçüde, sermaye akımlarının bileşiminin finansal FDI lehine değişmesinin olumlu olduğu görüşüne ihtiyatlı yaklaşmak gerekir.

Bruno vd. (2017), sermaye kontrollerinin ve diğer makro ihtiyati politikaların bankacılık ve tahvil girişleri üzerindeki etkilerini değerlendirirken, 12 Asya-Pasifik ekonomisinin 2004-2013 yılları arasındaki verilerini kullanmaktadır. Adı geçen çalışmanın bulgularına göre, bankacılık kesimi ve tahvil piyasası giriş kontrolleri, sırasıyla bankacılık kesimi ve tahvil piyasası girişlerinde yavaşlamaya eşlik ediyor. Yazarlar, bankacılık girişlerinin 2007 öncesinde, tahvil girişlerinin ise 2009 sonrasında hızlı artış yaşadığını göz önünde bulundurarak analiz yapıyorlar. Üç aylık veriler kullanılarak yapılan panel regresyon ve dinamik GMM tahminleriyle, bankacılık kesimi giriş kontrollerindeki artışın, 2007 yılından önce tahvil girişlerinde artışa eşlik ettiği; tahvil piyasası giriş kontrollerindeki artışın ise, 2009 yılından sonra bankacılık girişlerinde artışa eşlik ettiği tespit ediliyor. Buna göre, bir kesime yönelik giriş kontrollerindeki artış, bir başka kesime yönelik girişlerin artmasına yol açıyor. Buradan, yatırımcıların kontrollerden kaçınmak için, bankacılık girişleri ile tahvil girişlerini birbirinin yerine kullanabildikleri anlaşılıyor. Ayrıca bankacılık kesimi ve tahvil piyasası kontrolleri; daha sıkı sermaye kontrollerine sahip olan ülkelerde, bankacılık ve tahvil girişlerinin hızlı büyüdüğü dönemlerde etkili olurken, daha gevşek sermaye kontrolüne sahip ülkelerde, bu girişlerinin yavaş büyüdüğü dönemlerde etkili oluyor. Öyleyse sermaye kontrolleri, sermaye hesabının açıklık derecesine bağlı olarak heterojen sonuçlar yaratabilmektedir. Bir başka deyişle giriş kontrollerinin etkililiği, ülkelerin ne ölçüde sıkı kontrol uyguladıklarına da bağlıdır.

Sermaye kontrollerinin derecesi, ekonomik şokların çeşitli finansal ve makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerinin de farklılaşmasına yol açabilir. Zeev (2017), küresel kredi arz şokları karşısında sermaye kontrollerinin şok emici kapasitesini incelemektedir. Sözü edilen çalışmada 33 gelişmekte olan ülkenin 1995-2014 dönemine ait verileri kullanılarak etki-tepki analizi yapılıyor. Analiz, küresel bir kredi arz şokuna tepki olarak, sıkı kontrollerin uygulandığı durumda -kontrollerin gevşek olduğu duruma göre- çıktının çok daha az düştüğünü gösteriyor. Öyleyse toplam sermaye girişleri üzerindeki kontroller, arz şokunun çıktı üzerindeki etkilerini hafifletiyor ve makroekonomik oynaklığı azaltıyor. Buna göre sermaye girişi kontrollerinin şok emici kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. Buna karşın sermaye çıkış kontrollerinin, çıktının arz şokları karşısındaki duyarlılığını azaltmadığı; dolayısıyla çıkış kontrollerinin şok emici kapasiteye sahip olmadığı gösteriliyor. Ayrıca, gevşek kontrol uygulayan ülkelerde arz şokuna tepki olarak ülke risk priminin çok daha fazla arttığı ve borç/GDP oranının çok daha fazla düştüğü sonucuna ulaşıyor. Yazar, bu sonuçlar ışığında giriş kontrollerinin makroekonomik istikrarı artırmada etkili bir politika aracı olduğunu savunuyor.

Sermaye kontrollerinin makroekonomik istikrar üzerindeki etkileri, Erten ve Ocampo (2017) çalışmasında da ele alınmaktadır. Söz konusu makalede, 51 gelişmekte olan ekonominin 1995-2011 dönemine ait verileri kullanılarak panel regresyon tahminleri yapılıyor. Ulaşılan bulgular, hem giriş hem de çıkış kontrollerinin, döviz piyasası baskısını ve yerli paranın reel değer kazancını azalttığını gösteriyor. Ayrıca Küresel Kriz sırasında daha sıkı sermaye kontrolü uygulayan ülkelerde büyüme oranlarındaki düşüşlerin daha az olduğu kanıtlanırken; sermaye kontrollerinin ülkelerin krizden daha çabuk çıkmalarını sağlayabileceği ifade ediliyor. Diğer taraftan Kriz sonrası dönemde giriş kontrolü uygulayan ülkelerde ekonomideki ısınmanın daha az olduğu ispatlanırken; sermaye kontrollerinin ülkelerin dış finansmanın yarattığı genişleme daralma çevrimlerinden daha az etkilenmelerini sağlayacağı belirtiliyor. Yazarlara göre bu sonuçlar, sermaye kontrollerinin makroekonomik istikrarın sağlanmasına yardımcı olabileceğini gösteriyor.

Aizenman ve Binici (2016), dinamik panel regresyon analizi kullanarak, sermaye kontrollerinin döviz piyasası baskısı üzerindeki rolünü incelemektedir. Çalışmada 22 OECD ülkesi ve 28 gelişen piyasa

ekonomisinin 2000:Q1-2014:Q3 dönemine ait verileri kullanılıyor. Bütün örneklem kullanılarak yapılan tahminler sonucunda, hem giriş hem de çıkış kontrollerinin anlamlı biçimde döviz piyasası baskısını azalttığı bulunuyor. Örneklem OECD ülkeleri ve gelişen piyasa ekonomileri diye ikiye ayrıldığında, kontrollerin OECD ülkelerinde anlamlılığı devam ederken, gelişen piyasa ekonomilerinde ne giriş ne de çıkış kontrollerinin döviz piyasası baskısı üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülüyor. Buna göre sermaye kontrollerinin gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan ülkelere göre daha etkili olduğu vurgulanıyor. Sonuç olarak, sermaye kontrollerinin döviz baskılarını azaltmada etkili olduğu; fakat bu etkinin derecesinin, ülkenin kontrolleri uygulama kabiliyetini yansıtan kurumsal kalitesine bağlı olduğu belirtiliyor.

Li ve Rajan (2015) çalışmasında ise, panel regresyon yöntemiyle sermaye kontrollerinin, brüt sermaye girişlerinin (doğrudan yatırım, portföy yatırımları ve hisse senedi yatırımları) oynaklığını etkileyip etkilemediği araştırılmaktadır. Makalede 37 gelişen piyasa ekonomisinin 1995-2011 dönemine ait verileri kullanılarak; belirli tipteki sermaye akımlarına konulan kontrollerin, hem karşılık gelen kendi girişleri hem de diğer bileşenler üzerinde yarattığı etkiler inceleniyor. Ulaşılan bulgulara göre, FDI çıkışlarına konulan kontroller, FDI girişlerinin oynaklığını düşürüyor. Hisse senedi çıkışlarına uygulanan kontroller, hisse senedi girişlerinin oynaklığını azaltıyor. Portföy çıkışlarına konulan kontroller ise, FDI girişlerinin oynaklığını azaltıyor. Diğer taraftan hisse girişlerine, portföy girişlerine veya FDI girişlerine konulan kontroller, herhangi bir sermaye girişi bileşeninin oynaklığı üzerinde anlamlı bir etki yaratmıyor. Buna göre, çıkış kontrollerinin giriş kontrollerinden daha etkili olduğu sonucuna ulaşıyor.

Panel regresyon yöntemini kullanan bir başka çalışma olan Zhang ve Zoli (2016) makalesinde, 2000-2013 dönemine ait 46 ülkenin verileri ile analiz yapılmaktadır. Adı geçen makalede ele alınan ülkelerden 13 tanesi Asya bölgesinden seçilirken, sermaye kontrollerinin finansal kırılganlık ve portföy girişleri üzerindeki etkileri araştırılıyor. Analiz sonucunda sermaye kontrollerinin bütün örneklem için kredi büyümesini, konut fiyat artışını ve portföy hisse girişlerini yavaşlattığı; ancak bu sonuçların Asya ekonomileri için geçerli olmadığı sonucuna ulaşıyor. Diğer taraftan, sermaye kontrollerinin ve makro ihtiyati tedbirlerin, portföy borç senedi girişleri üzerinde anlamlı bir etki yaratmadığı gösteriliyor.

Forbes vd. (2015), sermaye kontrollerinin finansal kırılganlık, döviz kurları ve sermaye akımları üzerindeki etkililiğini incelerken, eğilim puanı eşleştirme (propensity-score matching) yöntemini kullanmaktadır. Yazarlar, sermaye kontrollerini değiştiren ülkelerin genellikle belirli ortak özelliklere sahip olduklarını ve belirli değişkenlere tepki verdiklerini düşünüyorlar. Bu varsayım çerçevesinde, gözlemlenebilir değişkenlere dayanarak her bir ülkenin belirli bir sermaye kontrolünü benimseme olasılığının eğilim puanları tahmin ediliyor. Ardından, bu eğilim puanları sermaye kontrolü uygulayan ülkeler ile kontrol uygulamayan ülkeleri eşleştirmek için kullanılıyor. Bu sayede benzer sermaye kontrolü uygulama kabiliyetine sahip olan ülkelerde ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırılıyor. Söz konusu çalışmada 60 ülkenin 2009-2011 dönemine ait haftalık verileri kullanılarak analiz yapılıyor. Makalede, sermaye kontrollerinin döviz kurlarını ve net sermaye akımlarını etkilediğine dair güçlü bir kanıt bulunamıyor. Sermaye kontrollerindeki değişimler, diğer makroekonomik değişkenleri ve finansal piyasa oynaklıklarını (hisse senedi getirileri, enflasyon, döviz kuru oynaklığı ve faiz oranı farklılıkları gibi) da önemli ölçüde etkilemiyor. Bunun tek istisnası var: sermaye çıkış kontrollerinin kaldırılması, yerli parada önemli bir değer kaybı yaratıyor. Bu sonuçlar çerçevesinde yazarlar, yerli paranın değer kazancını önlemek için, giriş kontrollerinin artırılması yerine çıkış kontrollerinin gevşetilmesi gerektiğini savunuyorlar. Diğer taraftan, sermaye girişlerine dönük artan kontrollerin, kredilerdeki büyümeyi azalttığı ispatlanıyor. Dolayısıyla sermaye kontrollerinin en güçlü etkisi, finansal kırılganlığı azaltma biçiminde ortaya çıkıyor.

Jongwanich (2019) çalışması, 2000-2015 dönemi için on Asya ekonomisinin verilerini kullanarak, sermaye kontrollerinin sermaye akımları üzerindeki etkilerini GMM tahminleriyle incelemektedir. Çalışmada hem girişler hem de çıkışlar üzerindeki kontroller dikkate alınıyor ve sermaye akımlarının dört bileşeni (doğrudan yatırım, hisse senedi, borç senedi ve diğer yatırımlar) ayrı ayrı inceleniyor. Sonuçlar, doğrudan yatırım ve hisse senedi girişleri üzerindeki kısıtlamaların, bu akımları azaltmada etkili olduğunu; ancak borç senedi ve diğer yatırım girişleri üzerindeki kontrollerin etkili olmadığını gösteriyor. Çıkış tarafında ise, kontrollerin yalnızca diğer yatırımlar bileşeni için etkili olduğu bulunuyor. Dolayısıyla giriş kontrollerinin, çıkış kontrollerinden daha etkili olduğu sonucu çıkarılıyor. Bununla birlikte, belirli bir bileşen üzerindeki kısıtlamaların, diğer bileşenleri etkileyebileceği ispatlarken; bu kısıtlamaların sinyal etkisine sahip olabileceği gösteriliyor. Buna göre doğrudan yatırım girişleri üzerindeki kontrollerin, hisse senedi girişlerini azalttığı ve bunun tersinin de geçerli olduğu tespit ediliyor. Borç senedi girişlerindeki kontrollerin de, hisse senedi girişlerini azalttığı belirleniyor.

Tablo 1. Küresel Kriz Sonrasında Sermaye Kontrollerinin Etkililiğini Araştıran Ampirik Çalışmalar

Makale	Dönem/Yöntem/ Sermaye kontrol endeksi	Ülkeler	Bulgular Sermaye giriş kontrolleri...
Chamon ve Garcia (2016)	2009-2012 günlük/ OLS/Yazar(lar)ın endeksi	Brezilya	yerli para değer kazancını önlüyor; dış borcun vadesini uzatıyor; sermaye girişlerinin bileşimini değiştiriyor.
Van der Lan vd. (2017)	2007:M1-2013:M12/ Tek değ. yapısal model/Yazar(lar)ın endeksi	Brezilya	portföy yatırım girişlerinde yapısal kırılma yaratarak, sermaye girişlerini azaltıyor.
Lambert vd. (2013)	2004:M4-2011:M6/ Regresyon ve VAR/ Yazar(lar)ın endeksi	Brezilya	tahvil girişlerini yavaşlatıyor; hisse senedi ve finansal FDI girişlerini artırıyor.
Forbes vd. (2016)	2005:M1-2013:M12/ Resresyon/ Yazar(lar)ın endeksi	Brezilya	tahvil girişlerini ve hisse girişlerini yavaşlatıyor.
Bruno ve Shin (2014)	1996:Q1-2012:Q1/ Panel regresyon/ Yazar(lar)ın endeksi	Güney Kore	sermaye akımlarının küresel koşullara duyarlılığını azaltıyor.
Ahmed ve Zlate (2014)	2009:Q3-2013:Q2/ OLS/ Yazar(lar)ın endeksi	12 gelişen piyasa ekonomisi	net (ve brüt) toplam sermaye girişlerini ve portföy girişlerini azaltıyor.
Pasricha vd. (2018)	2001:Q1-2012:Q4/ panel yapısal VAR/ Fernandez vd. (2015)	16 gelişen piyasa ekonomisi	brüt toplam sermaye girişlerini (ve çıkışlarını) azaltıyor, net girişleri etkilemiyor; döviz kuru oynaklığını artırıyor; para politikası özerkliğini artırıyor.
You vd. (2014)	1995-2010/ GMM/ AREAER	88 ülke	para politikası özerkliğini artırıyor; (hisse ve FDI) kontrolleri, (tahvil ve finansal kredi) kontrollerinden daha etkilidir. Giriş kontrolleri, çıkış kontrollerinden daha etkilidir.
Ghosh vd. (2014)	1995-2012/ OLS/ AREAER	31 kaynak ve 76 alıcı ülke	(toplam ve tahvil) kontrolleri, bankacılık girişlerini azaltıyor.
Dell'Erba ve Reinhardt (2015)	1985-2010/ Koşula bağlı logit/ Fernandez vd. (2015)	56 gelişen piyasa ekonomisi	(banka borç) kontrolleri, bankacılık girişlerini azaltıyor; finansal FDI girişlerini artırıyor; sermaye girişlerinin bileşimini değiştiriyor.
Bruno vd. (2017)	2004-2013/ Dinamik GMM/ AREAER	12 Asya- Pasifik ülkesi	(tahvil) ve (banka) kontrolleri, sırasıyla tahvil ve banka girişlerini yavaşlatıyor; (tahvil) kontrolleri, 2009 sonrasında banka girişlerini artırıyor; (banka) kontrolleri, 2007 öncesinde tahvil girişlerini artırıyor.
Zeev (2017)	1995-2014/ Etki-tepki analizi/ Fernandez vd. (2015)	33 gelişen piyasa ekonomisi	arz şokları karşısında, çıktıdaki dalgalanmaları ve makroekonomik oynaklığı azaltıyor. Çıkış kontrolleri ise şok emici etkiye sahip değildir.
Erten ve Ocampo (2017)	1995-2011/ Panel regresyon/ AREAER	51 gelişen piyasa ekonomisi	döviz piyasası baskısını azaltıyor; yerli paranın değer kazancını azaltıyor; aşırı ısınmayı önlüyor. Çıkış kontrolleri de, döviz piyasası baskısını ve yerli paranın reel değer kazancını azaltıyor.
Aizenman ve Binici (2016)	2000:Q1-2014:Q3/ Dinamik panel regresyon/ Fernandez vd. (2015)	22 OECD ve 28 gelişen piyasa ekonomisi	OECD ülkelerinde döviz piyasası baskısını azaltıyor (gelişen piyasalarda anlamlı değil). Çıkış kontrolleri de, OECD ülkelerinde döviz piyasası baskısını azaltıyor.
Li ve Rajan (2015)	1995-2011/ Panel regresyon/ Fernandez vd. (2015)	37 gelişen piyasa ekonomisi	(hisse, portföy borç ve FDI) kontrolleri, sermaye girişlerinin oynaklığını etkilemiyor. Çıkış kontrolleri ise, sermaye girişlerinin oynaklığını azaltıyor.
Zhang ve Zoli (2016)	2000-2013/ Panel regresyon/ Yazar(lar)ın endeksi	46 gelişmekte olan ülke	banka kredi büyümesini, konut fiyat artışını ve portföy hisse girişlerini yavaşlatıyor; portföy borç girişlerini etkilemiyor.

Forbes vd. (2015)	2009:w1-2011:w52/ Eğilim puanı eşleştirme/ AREAER	60 ülke	banka kredi büyümesini yavaşlatıyor; döviz kuru ve net sermaye akımlarını etkilemiyor. Çıkış kontrollerinin kaldırılması, yerli paranın değer kazancını önüyor.
Jongwanich (2019)	2000-2015/ GMM/ Fernandez vd. (2015)	10 Asya ülkesi	(hisse ve FDI) kontrolleri, bu akımları azaltmada etkilidir; ancak (borç senedi ve diğer yatırım) kontrolleri etkili değildir; (FDI ve borç) kontrolleri, hisse girişlerini azaltıyor; (hisse) kontrolleri, FDI girişlerini yavaşlatıyor. Giriş kontrolleri, çıkış kontrollerinden daha etkilidir.

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1’de Küresel Kriz sonrasında sermaye kontrollerinin etkililiğini araştıran çalışmaların sonuçları özetlenmektedir. Kriz öncesi literatürde olduğu gibi, birçok çalışmada giriş kontrollerinin sermaye girişlerinin bileşimini değiştirmede ve para politikasındaki otonomiye artırmada etkili olduğu ispatlanmaktadır. Ayrıca sermaye kontrollerinin makroekonomik ve finansal kırılganlıkları azalttığını kanıtlayan çalışmalar da göze çarpmaktadır. Diğer taraftan sermaye kontrollerinin, toplam sermaye girişlerini azaltabileceğini ve döviz kuru baskısını hafifletebileceğini gösteren çalışmaların payının, Kriz öncesi literatüre göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, sermaye kontrollerinin belirli hedeflere ulaşmak için etkili bir politika aracı olarak kullanılabilirliğini göstermektedir. Ancak sermaye girişlerinin belirli bileşenlerine dönük kontrollerin, diğer bileşenler üzerinde negatif ya da pozitif yönlü etkiler yaratabileceğine dair bulgular; kontrollerin daha güvenli yatırımlar lehine sonuç doğuracağı öngörüsünü tartışmalı hale getirmektedir. Forbes vd. (2016) ile Jongwanich (2019) çalışmalarında gösterildiği gibi, eğer sermaye kontrolleri sinyal etkisine sahipse; girişlerin belirli bir bileşenine dönük kontrollerdeki sıkılaştırma, diğer bileşenlerin girişlerini azaltacak ve bu da kontrollerin diğer bileşenleri etkilemeksizin belirli bileşenleri hedeflemesini güçleştirecektir. Ayrıca Lambert vd. (2013), Dell’Erba & Reinhardt (2015) ve Bruno vd. (2007) çalışmalarında belirtildiği gibi, eğer uluslararası yatırımcılar kontroller karşısında bazı bileşenleri ikame edebiliyorlarsa; bu durum yatırımcıların kontrollerden kaçınmalarını kolaylaştıracak ve sermaye kontrollerinden beklenen etkilerin ortaya çıkmasını zorlaştıracaktır. Diğer taraftan sermaye kontrollerinin etkilerinin, ülkelerin kurumsal kalitelerine (Aizenman ve Binici, 2016) ve kontrollerin ne derece sıkı uygulandığına (Zeev, 2017) bağlı olduğu yönündeki bulgular da, kontrollerin etkililiğine ilişkin farklı görüşlere yol açabilmektedir.

2.4. Sermaye Kontrolleri Yayılma Etkileri Yaratıyor mu?

Sermaye kontrollerinin, bunları uygulayan ülke ekonomisinde yaratacağı sonuçlar yanında, diğer ülkeler üzerinde ortaya çıkaracağı yayılma etkileri de önemlidir. Özellikle son yıllarda yeni teorik literatürün daha çok ön plana çıkardığı ve Küresel Kriz sonrasında daha fazla kullanılmaya başlanan (Pasricha, 2012) sermaye girişleri üzerindeki kontroller, üç tür yayılma etkisi yaratabilir. Birincisi, bir ülkede kontrollerin benimsenmesi, benzer özelliklere sahip olan ve kontrol uygulamayan başka ülkelere daha fazla sermaye girişine yol açabilir. Uluslararası sermaye akımlarının esas olarak iten faktörler tarafından yönlendirildiği bir ortamda, bu fonların kontrole tabi olmayacakları ülkelere yöneleceğini söyleyebiliriz. Bu etkiye ilişkin endişelerin kaynağı, bir ülkede makroekonomik ve finansal riskleri düşüreceği beklentisiyle hayata geçirilen sermaye kontrollerinin, başka ülkelerde benzer riskleri artırabileceği hususudur. İkincisi, bir ülkede yerli parayı sürekli olarak düşük değerli tutan sermaye kontrolleri, uluslararası ticarete ülkelerin nispi fiyat-rekabet gücünü etkilediği sürece dışsallıklar üretecektir. Bir ülkenin karşılaştırmalı üstünlük elde etmek için kontrolleri uygulaması, diğer ülkelerin misilleme yapmasıyla sonuçlanabilir ve bu da küresel düzeyde para savaşlarını başlatabilir. Komşuyu yoksullaştıran böyle bir para savaşının da, küresel refahı azaltacağını tahmin etmek güç değildir. Üçüncüsü, sermaye hareketliliğine getirilen kısıtlamalar, kaynakların küresel düzeyde dağılımını çarpıtabilir. Sermayenin optimal tahsisini engelleyen bu etki de, daha düşük küresel ekonomik büyüme ile sonuçlanabilir. Kısacası, bazı ülkelerde yürürlüğe konulan sermaye kontrolleri, diğer ülkelerde olumsuz dışsallıklar yaratarak küresel refahın düşmesine neden olabilir. Bu yüzden sermaye kontrollerine ilişkin ampirik literatürde, yalnızca kontrolleri uygulayan ülke üzerindeki etkiler değil, aynı zamanda diğer ülkelerde ortaya çıkan yayılma etkileri ve dışsallıklar da araştırılmaktadır.

Lambert vd. (2013), Brezilya’da 2010 yılında uygulamaya konulan portföy girişleri üzerindeki verginin, diğer Latin Amerika ekonomilerine yönelik sermaye akımlarını nasıl etkilediğini araştırmaktadır. VAR analizinin sonuçları, Brezilya’da tahvil girişlerine dönük vergi artışının, diğer Latin Amerika ülkelerine (Meksika, Arjantin, Şili, Kolombiya ve Peru) yönelik tahvil ve/veya hisse senedi girişlerini önemli ölçüde artırdığını kanıtıyor. Dolayısıyla, Brezilya’da uygulanan giriş kontrollerinin, komşuları üzerinde olumsuz yayılma etkileri yarattığı ispatlanıyor.

Forbes vd. (2016) makalesinde, Brezilya'daki vergi artışlarının, dört farklı ülke grubu üzerinde yarattığı dışsallıklar incelenmektedir. Birinci grupta Brezilya'nın komşuları olan Latin Amerika ülkeleri, ikinci grupta Brezilya gibi geniş hisse senedi piyasasına sahip olan gelişen piyasa ekonomileri, üçüncü grupta Çin'e yaptığı ihracat hacmi görece fazla olan ülkeler ve dördüncü grupta yakın zamanda sermaye girişlerine kontrol uygulamış olan ülkeler yer almaktadır. Panel regresyon bulgularına göre, Brezilya'nın portföy girişlerine yönelik vergilerindeki artış; yatırımcıların diğer Latin Amerika ülkelerine, nispeten geniş hisse senedi piyasasına sahip olan ülkelere ve Çin'e daha fazla ihracat yapan ülkelere yaptıkları yatırımları artırmalarına yol açıyor. Buna göre Brezilya'daki kontroller, yatırımcıların bu ülkeye bir çeşit benzerlik gösteren ülkelere dönük portföy tahsislerini yükseltmelerine neden olmuştur. Bu sonuçlar, Brezilya'nın kontrollerinin, söz konusu ülkelerde aşırı ısınma, yerli paranın değer kazancı ve finansal kırılganlık gibi riskleri yükselttiği anlamına geliyor. Diğer taraftan Brezilya'nın bu vergilerindeki artış, yatırımcıların sermaye kontrolü uygulama olasılığının yüksek olduğu düşünülen ülkelere yaptıkları yatırımları azaltmalarına sebep oluyor. Buna göre Brezilya'daki kontroller, ironik bir şekilde, sermaye kontrollerini kullanma olasılığının yüksek olduğu düşünülen ülkelerde söz konusu riskleri azaltmıştır. Kısacası, Brezilya'da uygulanan kontroller, bazı ülkeler için olumsuz dışsallıklara yol açarken, başka bazı ülkelerde olumlu dışsallıklara neden olmuştur.

Jongwanich (2019) çalışması da, sermaye kontrollerinin diğer ülkelerde hem olumlu hem de olumsuz dışsallıklara yol açabileceğini göstermektedir. Buna göre, Doğu Asya bölgesinde herhangi bir ülkede doğrudan yatırım girişlerine uygulanan kısıtlamalar, bölgedeki başka bir ekonomiye doğrudan yatırım girişini artırmaktadır. Sermaye girişlerinin diğer bileşenleri için (hisse senedi, borç senedi ve diğer yatırımlar) bir ülkedeki giriş kısıtlamaları, diğer ekonomilere sermaye girişini azaltmaktadır. Öte yandan hisse senedi çıkışları üzerindeki kontroller, komşu ekonomilerde sermaye girişini artırırken; diğer üç bileşene dönük çıkış kontrolleri, başka ülkelerde sermaye girişlerini azaltmaktadır. Dolayısıyla Doğu Asya'da sermaye kısıtlamalarının diğer ekonomiler üzerindeki olumlu veya olumsuz yayılma etkileri, akımların hangi bileşenlerine kontrol uygulandığına bağlı olarak değişmektedir.

Giordani vd. (2017), 78 gelişmekte olan ülkenin 1995-2009 yılları arasındaki verilerini kullanarak, giriş kontrollerinin brüt sermaye girişleri üzerindeki etkilerini panel regresyon ve probit model aracılığıyla araştırmaktadır. Çalışmada ülkeler coğrafi yakınlık, ihracat uzmanlaşması ve getiri-risk düzeylerine göre gruplara ayrılıyor. Ulaşılan bulgular, giriş kontrollerinin benzer risk düzeylerine sahip olan ülkeler üzerinde güçlü ve anlamlı şekilde olumsuz yayılma etkileri yarattığını gösteriyor. Buna karşın, aynı bölgedeki ülkeler üzerinde yayılma etkilerinin olmadığı tespit ediliyor. Diğer yandan yazarlar, bir ülkedeki kontrollerin benzer özelliklere sahip olan ülkelerde bir politika tepkisine yol açma olasılığını da tahmin ediyorlar. Bulgulara göre, bir ülkedeki giriş kontrollerinin uygulanma olasılığı, diğer ülkelerdeki sermaye kontrollerinden etkilenmiyor. Kısacası, sermaye kontrollerinin diğer ülkelerde güçlü olumsuz yayılma etkileri yarattığı, fakat bunların politika tepkisine yol açmadığı gösteriliyor.

Pasricha vd. (2018) çalışmasında, Küresel Kriz öncesinde ve sonrasında sermaye kontrollerinin yayılma etkileri incelenmektedir. 16 gelişmekte olan ülkenin verileri kullanılarak yapılan panel yapısal VAR analizi sonucunda; bir ülkede uygulanan giriş kontrollerinin, diğer ülkelerin para birimleri üzerinde yukarı yönlü baskı oluştururken, diğer ülkelere yönelik brüt sermaye girişlerini de artırdığı bulunuyor. Ayrıca küresel likiditenin bol olduğu Kriz sonrası dönemde yayılma etkilerinin, bölgeleri aşarak yaygınlaştığı ve daha da güçlendiği bulgusuna ulaşıyor. Üstelik bu yayılma etkilerine maruz kalan ülkelerin, diğer ülkelerin kontrollerine tepki olarak kendi giriş kontrollerini sıkılaştırdığına dair kanıtlar da bulunuyor. Sonuç olarak yazarlar, sermaye kontrollerinin güçlü yayılma etkilerine sahip olabileceğini öne sürüyorlar.

Buna karşın Boero vd. (2019), Latin Amerika bölgesi hariç sermaye kontrollerinin başka ülkeler üzerinde yayılma etkileri yarattığına dair çok az kanıt olduğunu ileri sürmektedir. Söz konusu çalışmada 42 ülkenin 1988:Q4-2010:Q4 dönemine ait verileri kullanılarak bir global VAR modeli tahmin ediliyor. Ulaşılan sonuçlar, Latin Amerika'nın en geniş hisse senedi ve borç piyasalarına sahip olan Brezilya'da ve Meksika'da sermaye giriş kontrollerindeki sıkılaştırmanın, bölgedeki diğer ülkelere dönük sermaye girişlerinde artışlara yol açtığını gösteriyor. Fakat örnekleme dâhil edilen diğer ülkelerin çoğunda, sermaye kontrollerinin yayılma etkilerine dair güçlü bir kanıt bulunamıyor. Yazarlara göre bu sonuçlar, sermaye kontrollerinin hiçbir zaman dışsallıklar yaratmayacağını göstermese de, kontrollerinin yol açacağı dışsallıkların çok geniş olmadığına işaret ediyor. Yazarlar ayrıca, sermaye kontrollerinin uygulayıcı ülke üzerindeki etkilerinin en iyi olasılıkla geçici olabileceğini, dolayısıyla kontrollerin ülkeleri uluslararası finansal sistemden sürekli bir biçimde yalıtıcı etkisinin bulunmadığını ifade ediyorlar.

Sermaye kontrollerinin yayılma etkilerini inceleyen çalışmalarda ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir. Lambert vd. (2013), Forbes vd. (2016) ve Boero vd. (2019) Latin Amerika'da, Jongwanich (2019) ise Asya'da bölge içi yayılma etkileri bulunduğunu kanıtlıyorlar. Pasricha vd. (2018), yayılma etkilerinin sadece bölge

içiyile sınırlı olmadığını gösteriyor. Giordani vd. (2017) yayılma etkilerinin bölge içinden ziyade, benzer risk düzeylerine sahip olan ülkeler arasında ortaya çıktığını savunuyor. Diğer taraftan Pasricha vd. (2018) sermaye kontrollerinin başka ülkelerde politika tepkisine yol açtığını savunurken, Giordani vd. (2017) politika tepkisine dair böyle bir bulguya ulaşamıyor.

SONUÇ

Son yıllarda sermaye kontrollerine ilişkin tartışmalar yeniden canlanmıştır. Günümüzün artan finansal entegrasyon ortamında, büyük ölçüde küresel faktörler tarafından yönlendirilen uluslararası sermaye akımları, gelişmekte olan ülkelerde istikrar bozucu etkiler yaratmaktadır. Küresel Kriz sonrasında birçok gelişmekte olan ülke, makroekonomik ve finansal istikrar kaygılarıyla sermaye kontrollerini (ve/veya diğer makro ihtiyati politikaları) uygulamıştır. Aynı dönemde, oynak sermaye akımlarından kaynaklanan riskleri yönetmek üzere, sermaye kontrollerinin ikinci en iyi politika aracı olarak kullanılabilirliğini öneren teorik görüşler de yaygınlaşmıştır. Yeni teorik literatür, konjonktür karşıtı uygulanacak ihtiyati sermaye kontrollerinin, çıktındaki ve finansal değişkenlerdeki dalgalanmaları hafifletmek suretiyle refah artırıcı etki yaratabileceğini öngörmektedir. Diğer taraftan IMF de, sermaye kontrollerinin belirli koşullar altında meşru bir politika aracı olarak kullanılabilirliğini kabul ederek, önceki (karşı) duruşunu yumuşatmış görünmektedir.

Küresel Kriz sonrasında, sermaye kontrollerine dair ampirik literatür de genişlemektedir. Söz konusu literatür dört konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, sermaye kontrollerinin ihtiyati amaçla mı yoksa merkantilist amaçla mı uygulandığı konusudur. Bu konuda yapılan çalışmalar, sermaye kontrollerinin hem ihtiyati hem de merkantilist amaçla kullanıldığını; fakat Kriz sonrası dönemde ihtiyati güdünün payının arttığını göstermektedir. İkincisi, sermaye kontrollerinin konjonktür karşıtı kullanılıp kullanılmadığı sorusudur. Ampirik çalışmalarda, sermaye kontrollerinin üretimdeki dalgalanmalara, ticaret hadlerine veya finansal istikrar kaygılarına tepki olarak nadiren değiştirildiği; dolayısıyla kontrollerin genellikle konjonktür karşıtı kullanılmadığı gösterilmektedir. Yine de Kriz sonrası dönemde bazı ülkelerin sermaye kontrollerini konjonktür karşıtı biçimde uygulamayı başardıkları tespit edilmektedir. Üçüncüsü, sermaye kontrollerinin belirli hedeflere ulaşmada etkili olup olmadığı hususudur. Küresel Kriz öncesi yapılan ampirik çalışmalarda kontrollerin; genellikle sermaye akımlarının bileşimini değiştirmede ve para politikası özerkliğini artırmada etkili olduğu bulunurken, sermaye akımlarının toplam hacmi ve reel döviz kuru üzerinde yarattığı etkilere dair karmaşık bulgulara ulaşılmaktaydı. Kriz sonrasında yapılan çalışmalarda sermaye kontrollerinin, akımların bileşimi ve parasal özerklik üzerinde etkili sonuçlara yol açtığı teyit edilmektedir. Diğer taraftan Kriz sonrası literatürde, sermaye kontrollerinin toplam sermaye akımları ve döviz kuru üzerinde etkili olabileceğini kanıtlayan çalışmaların payı nispeten yüksek olmakla birlikte, bulguların kesin bir çıkarıma yol açıp açmadığı konusu tartışmalı görünmektedir. Bunun yanında son yıllarda sermaye kontrollerinin, finansal kırılganlıkları ve makroekonomik oynaklıkları hafifletmede etkili olabileceğini ispatlayan çalışmalar da göze çarpmaktadır. Dördüncüsü ise, sermaye kontrollerinin başka ülkeler üzerinde yaratması muhtemel yayılma etkilerinin araştırılmasıdır. Yapılan araştırmalarda, sermaye kontrollerinin diğer ülkeler üzerinde olumsuz yayılma etkilerine yol açabileceği gösterilmektedir.

Bütün bu sonuçlar, ülkelerin sermaye kontrollerini belirli hedeflere ulaşmak için etkili bir biçimde kullanılabileceklerini; fakat kontrollerin yayılma etkilerinden doğan küresel refahı azaltıcı sonuçların hafifletilebilmesi için, ülkeler arasında politika koordinasyonuna gerek olduğunu göstermektedir. Ayrıca sermaye girişlerinin belirli bileşenlerine yönelik kontrollerin, diğer bileşenler üzerinde azaltıcı ya da artırıcı etkilere yol açabileceğine dair bulguların; sermaye kontrollerinin belirli bileşenleri hedefleme kabiliyeti ve sermaye kontrollerinden kaçınma yolları konularında tartışmaların sürmesine yol açtığı söylenebilir. İlave olarak sermaye kontrollerinin etkilerinin, ülkelerin kontrolleri uygulama kabiliyetini yansıtan kurumsal kalitelerine ve kontrolleri ne ölçüde sıkı uyguladıklarına bağlı olduğu yönündeki bulguların da, kontrollerin etkililiğine ilişkin görüş ayrılıklarına sebep olduğunu belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. & Zlate, A. (2014). "Capital Flows To Emerging Market Economies: A Brave New World?". *Journal of International Money and Finance*, 48, 221 - 248.
- Aizenman, J. & Binici, M. (2016). "Exchange Market Pressure in OECD and Emerging Economies: Domestic vs. External Factors and Capital Flows in the Old and New Normal". *Journal of International Money and Finance*, 66, 65–87.
- Baba, C. & Kokenyne, A. (2011). "Effectiveness of Capital Controls in Selected Emerging Markets in the 2000s". IMF Working Paper, WP/11/281.
- Benigno, G., Chen, H., Otrok, C., Rebucci, A. & Young, E.R. (2013). "Financial Crises and Macro-prudential Policies". *Journal of International Economics*, 89(2), 453–470.
- Benigno, G., Chen, H., Otrok, C., Rebucci, A. & Young, E.R. (2014). "Capital Control or Exchange Rate Policy? A Pecuniary Externality Perspective". CEPR Discussion Paper, No:9936.
- Bernanke, B., Gertler, M. & Gilchrist, S. (1999). "The Financial Accelerator in a Quantitative Business Cycle Framework". Taylor, J. & Woodford, M. içinde, *Handbook of Macroeconomics*, Amsterdam, Elsevier Science, 1341-1393.
- Bianchi, J. (2011). "Overborrowing and Systemic Externalities in the Business Cycle". *American Economic Review*, 101, 3400–3426.
- Bianchi, J. & Mendoza, E. (2010). "Overborrowing, Financial crises and Macro-prudential Taxes". NBER Working Paper, No.16091.
- Boero, G., Mandalinci, Z. & Taylor, M. (2019). "Modelling Portfolio Capital Flows in a Global Framework: Multilateral Implications of Capital Controls". *Journal of International Money and Finance*, 90, 142-160.
- Bruno, V. & Shin, H.S. (2014). "Assessing Macroprudential Policies: Case of South Korea". *Scandinavian Journal of Economics*, 116 (1), 128–157.
- Bruno, V., Shim, I. & Shin, H. S. (2017). "Comparative Assessment of Macroprudential Policies". *Journal of Financial Stability*, 28, 183–202.
- Cardoso, E. & Goldfajn, I. (1998). "Capital Flows to Brazil: The Endogeneity of Capital Controls". IMF Staff Papers, 45(1), 161-202.
- Chamon, M. & Garcia, M. (2016). "Capital Controls in Brazil: Effective?". *Journal of International Money and Finance*, 61, 163–187.
- Costinot, A., Lorenzoni, G. & Werning, I. (2014). "A Theory of Capital Controls as Dynamic Terms-of-trade Manipulation". *Journal of Political Economy*, 122(1), 77–128.
- Dell’Erba, S. & Reinhardt, D. (2015). "FDI, Debt and Capital controls". *Journal of International Money and Finance*, 58, 29–50.
- Dooley, M. Folkerts-Landau, D. & Garber, P. (2004). "The Revived Bretton Woods System". *International Journal of Finance and Economics*, 9(4), 307–313.
- Dooley, M. Folkerts-Landau, D. & Garber, P. (2014). "The Revived Bretton Woods System's First Decade". NBER Working Paper, No:20454.
- Eichengreen B. & Rose, A. (2014). "Capital Controls in the 21st Century". *Journal of International Money and Finance*, 48, 1-16.
- Engel, C. (2016). "Macroprudential Policy Under High Capital Mobility: Policy Implications from an Academic Perspective". *Journal of the Japanese and International Economics*, 42, 162–172
- Erten, B. & Ocampo, J.A. (2017). "Macroeconomic Effects of Capital Account Regulations". IMF Economic Review, 65(2), 193-240.
- Farhi, E. & Werning, I. (2012). "Dealing With the Trilemma: Optimal Capital Controls with Fixed Exchange Rates". NBER Working Paper, No:18199.
- Fernandez, A., Rebucci, A. & Uribe, M. (2015). "Are Capital Controls Countercyclical?". *Journal of Monetary Economics*, 76, 1–14.
- Fernandez, A., Klein, M.W., Rebucci, A., Schindler, M. & Uribe, M. (2015). Capital control measures: a new dataset. NBER Working Paper, No. 20970.
- Forbes, K.J., Fratzscher, M. & Straub, R. (2015). "Capital-flow Management Measures: What are They Good for?". *Journal of International Economics*, 96, S76–S97.
- Forbes, K.J., Fratzscher, M., Kostka, T. & Straub, R. (2016). "Bubble thy Neighbour: Portfolio Effects and Externalities from Capital Controls". *Journal of International Economics*, 99, 85–104.
- G20 (2011). G20 Coherent Conclusions for the Management of Capital Flows Drawing on Country Experiences, as Endorsed by G20 Finance Ministers and Central Bank Governors, October 15, 2011.
- Gertler, M., Gilchrist, S. & Natalucci, F.M. (2007). "External Constraints on Monetary Policy and the Financial Accelerator". *Journal of Money, Credit and Banking*, 39(2-3), 295-330.
- Ghosh, A.R., Qureshi, M.S. & Sugawara, N. (2014). "Regulating Capital Flows at Both Ends: Does it work?". IMF Working Paper, WP/14/188.
- Giordani, P.E., Ruta, M., Weisfeld, H. & Zhu, L. (2017). "Capital Flow Deflection". *Journal of International Economics*, 105, 102–118.

- Gupta, P. & Masetti, O. (2018). "Capital Flow Measures: Structural or Cyclical Policy Tools?". World Bank Policy Research Working Paper, No:8418.
- Heathcote, J. & Perri, F. (2016). "On the Desirability of Capital Controls". IMF Economic Review, 64(1), 75-102.
- IMF (2012). The Liberalization and Management of Capital Flows: An Institutional View. International Monetary Fund, Washington.
- Jeanne, O. (2012). "Capital Flow Management". American Economic Review, Pap. Proc. 102: 203–206.
- Jeanne, O. & Korinek, A. (2013). "Macroprudential Regulation versus Mopping up After the Crash". NBER Working Paper, No.18675.
- Jongwanich, J. (2019). Capital controls in emerging East Asia: How do they affect investment flows?. Journal of Asian Economics, 62, 17–38.
- Kaminsky, G.L., Reinhart, C.M. & Vegh, C.A. (2004). "When it Rains, it Pours: Procyclical Capital Flows and Macroeconomic Policies". NBER Working Paper, No.10780.
- Kiyotaki, N. & Moore, J. (1997). "Credit Cycles". Journal of Political Economy, 105(2), 211-248.
- Korinek, A. (2011). "The New Economics of Prudential Capital Controls: A Research Agenda". IMF Economic Review, 59(3), 523–561.
- Korinek, A. & Sandri, D. (2016). "Capital Controls or Macroprudential Regulation?". Journal of International Economics, 99, S27–S42.
- Lambert, F., Ramos-Tallada, J. & Rebillard, C. (2013). "Capital Controls and Spillover Effects: Evidence from Latin-American Countries". Banque de France Working Paper, No:357.
- Li, J. & Rajan, R.S. (2015). "Do Capital Controls Make Gross Equity Flows to Emerging Markets Less Volatile?". Journal of International Money and Finance, 59, 220–244.
- Magud, N., Reinhart, C. & Rogoff, K. (2011). "Capital Controls: Myth and Reality- A Portfolio Balance Approach". NBER Working Paper, No. 16805.
- Mendoza, E. G. (2010). "Sudden Stops, Financial Crises, and Leverage". The American Economic Review, 100(5), 1941-1966.
- Montiel, P. & Reinhart, C. (1999). "Do Capital Controls and Macroeconomic Policies Influence the Volume and Composition of Capital Flows? Evidence from the 1990s". Journal of International Money and Finance, 18(4), 619-635.
- Ostry, J.D., Ghosh, A.R., Habermeier, K., Chamon, M., Qureshi, M. & Reinhart, D. (2010). "Capital Inflows: The Role of Controls". IMF Staff Position Note, 10/04.
- Ostry, J.D., Ghosh, A.R., Chamon, M. & Qureshi, M. (2012). "Tools for Managing Financial Stability Risks from Capital Inflows". Journal of International Economics, 88(2), 407–421.
- Pasricha, G. (2012). "Recent Trends in Measures to Manage Capital Flows in Emerging Economies". North American Journal of Economics and Finance, 23, 286– 309.
- Pasricha, G. (2017). "Policy Rules for Capital Controls". Bank of Canada Staff Working Paper, No:42.
- Pasricha, G., Falagiarda, M., Bijsterbosch, M. & Aizenman, J. (2018). "Domestic and Multilateral Effects of Capital Controls in Emerging Markets". Journal of International Economics, 115, 48–58.
- Reinhart, C.M. ve Rogoff, K.S. (2009). Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi. .NTV Yayınları, İstanbul.
- Schmitt-Grohe, S. & Uribe, M. (2016). "Downward Nominal Wage Rigidity, Currency Pegs, and Involuntary Unemployment". Journal of Political Economy, 124(5), 1476-1514.
- Van der Laan, C. R., Cunha, A. M., & Lelis, M. T. C. (2017). On the effectiveness of capital controls during the Great Recession: The Brazilian experience (2007-2013). Journal of Post Keynesian Economics, 40(2), 203–222.
- You, Y., Kim, Y. & Ren, X. (2014). Do Capital Controls Enhance Monetary Independence?. Review of Development Economics, 18(3), 475–489.
- Zeev, N.B. (2017). "Capital Controls as Shock Absorbers". Journal of International Economics, 109, 43-67.
- Zhang, L. & Zoli, E. (2016). "Leaning Against the Wind: Macroprudential Policy in Asia". Journal of Asian Economics, 42, 33–52.

Kurumsallaşma ve Örgütsel Başarım Sürecinde İşletme Bilgi Sistemlerinin Etkinliğinin Sağlanmasında Muhasebe ve Denetim Fonksiyonlarının Rolü: Karaman OSB’de Bir Araştırma ¹

The Role of Accounting and Auditing in Ensuring The Effectiveness of Business Information Systems in The Process of Institutionalization and Organizational Performance: A Research in Karaman Organized Industrial Zone

Evrin TARTAN SELÇUK*
Namik Kemal ERDEMİR**

ÖZ

Sosyal ve ekonomik gelişmeler beraberinde birçok değişikliğe yol açmıştır. İhtiyaçlar hiyerarşisinde bahsedilen basamaklar aşıldıkça ihtiyaçlar çeşitlenmiş ve insanoglundu sürekli yeniyi ve daha iyisini arar hale getirmiştir. Özellikle teknolojik değişimin baş döndüren ivmesi, konforu artırmış, mesafeleri kısaltmış, bilgiye ulaşım hızını artırırken, erişim maliyetlerini azaltmış ve hayatın kolaylaştırılmasına aracılık etmiştir. Süreç, her alanda olduğu gibi iş yaşamında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Bilgiye erişimin kolaylığı ve süreçlerin buna uygun şekilde dönüştürülmesinin yanında işletmelerde yerleşik geleneksel yönetim anlayışının sorgulanmasının önü açılmıştır. Bilginin değerinin artışının yanında bilgiyi etkin kullanmanın öneminin anlaşılması rekabet açısından bilginin en önemli araç haline gelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle bilgi sistemlerine verilen değer gittikçe artmış ve günümüzde en üst seviyesine ulaşmıştır.

Bu çalışmada yönetimin en önemli işlevlerinden biri olan karar alma süreçlerinde kullanılacak bilgi sistemlerinin rolü ele alınmıştır. Bu bilgi sistemlerinin içerisinde mali olayları kayıt altına almaktan daha önemli bir fonksiyonu olan muhasebe bilgi sistemi üzerinde durulmuştur. Küreselleşmenin sonucu olarak karar alıcıların doğru karar almalarına olumlu katkı sağlayacak olan kurumsallaşma, raporlama sürecinin garantisi konumundaki denetim ve muhasebe bilgi sistemi ilişkileri incelenmiştir. Çalışmada çeşitli ölçeklerden faydalanılarak hazırlanan anket formu, Karaman OSB firmaları üzerine uygulanmıştır. İşletmenin genel yönetim kararları ile Muhasebe Bilgi Sisteminin etkin kullanımı, kurumsallaşma düzeyi ile Muhasebe Bilgi Sisteminin etkin kullanımı ve kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki etkin denetim arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmış ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna varılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Muhasebe Bilgi Sistemi, Kurumsallaşma, Denetim, Muhasebe, KARAMAN OSB

ABSTRACT

The social and the economic progress has caused a lot of alterations. Human being has always searched for new and better things while the hierarchy of needs got more diverse. Especially with the dazzling acceleration in the technological changes, it has increased the comfort, shorten the distance, has increased the speed to reach information, moreover, has decreased the range costs and made life easier. The process has brought many revolution as on the work life. The convenience to reach knowledge and the process could now be more gross-examined in the firms. Beside the increase in the knowledge level, the effective use of the knowledge shows that it is important in many cases. This is why the value has increase more in the knowledge system and has become on the top stage nowadays.

In this study taking decision has been the most important the role in the knowledge system. In this knowledge system it has been focused on the accounting knowledge system which records the financial duties. In the study the questionnaire

¹ Bu araştırma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonunca kabul edilen 10-YL-16 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. 18.01.2019 tarihinde KMU Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen Yüksek Lisans Tezi özetidir.

* Doktora Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi SBE, evrimtartan@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4132-2765

** Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İşletme, nkerdemir@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1119-7833

form prepared by using various scales from the literature and was applied on the OIZ firms in Karaman. It was investigated whether there is a meaningful relationship between the general management decisions of the enterprise and the effective use of the Accounting Information System, the level of institutionalization and the effective use of the Accounting Information System and the level of institutionalization with the effective audit in the enterprises. It is concluded and that there are significant relationships.

KEYWORDS

Accounting Information System, Institutionalization, Audit, Accounting, KARAMAN OIZ

<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 06.08.2020	<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 14.08.2020
<i>Atıf</i>	Tartan Selçuk, E. ve Erdemir, N. K. (2020). Kurumsallaşma ve Örgütsel Başarım Sürecinde İşletme Bilgi Sistemlerinin Etkinliğinin Sağlanmasında Muhasebe ve Denetim Fonksiyonlarının Rolü: Karaman OSB’de Bir Araştırma. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 530-549.

GİRİŞ

İşletmelerin giderek çetinleşen rekabet ortamında varlıklarını sürdürme, karlılıklarını devam ettirme ve büyüme hedeflerine ulaşmalarının yolunun kurumsallaşmadan geçtiği bilinmektedir. Farklılaşmayı ve başarılı olmayı hedefleyen işletmelerin kurumsal bir yapıya kavuşmadan bu amaçlarına ulaşmaları mümkün değildir. Değişime açık, teknolojiyi takip eden, bilgi sistemlerini etkin kullanan, piyasa değeri yüksek, kreditorler ve paydaşlar nezdinde güvenilir bir imaja sahip bir işletme olmanın yolu da kurumsallaşmadan geçmektedir. Kurumsallaşmada en önemli araç ise bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda hızla değişen dünyamız, işletmeleri de değişime zorlamakta, artan rekabet koşulları işletmeleri fark yaratmak zorunda bırakmaktadır. Fark yaratmanın ve değişen dünyaya uyum sağlamanın zorunlu olduğu günümüzde işletmeler için bilginin değeri her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Teknolojinin hızla geliştiği, bireylerden kurumlara; devletlerden şirketlere kadar toplumun her kesiminin teknolojik olanaklardan yararlandığı bilgi çağında, işletmeler için de teknoloji, getirdiği kolaylıklarla birlikte, bir rekabet üstünlüğü de sağlamakta; teknolojiyi iyi kullanan işletmeler rakiplerinden farklılaşmaktadır.

Teknolojinin işletmeler için sağladığı en önemli avantajlardan biri işletmeye ihtiyaç duyduğu bilgiyi tam, doğru, zamanında ve ihtiyaç duyulan biçimde sağlaması; ayrıca üretilen bilgilerin muhafaza edilmesine olanak sağlayarak gereksinim duyulduğunda tekrar erişilmesine olanak sağlamasıdır.

İşletmeler için bilgi; karar alma süreçlerinde yol gösterici, gerçekçi hedefler belirlenmesine yardımcı işletmenin mevcut durumunu ortaya koyarken hedeflerine olan uzaklığını gösterici, müşteri analizine yardımcı, güçlü ve zayıf yanların tespiti ve kuruluşun bugüne aktararak işletmenin devamlılığını ve tutarlılığını sağlayıcı bir mekanizmadır.

Yönetim anlayışı da küreselleşme ve teknolojinin gelişimiyle birlikte gün geçtikçe değişmektedir. Bu değişim süreçleri yöneticileri de farklılaşmaya zorlayarak, teknolojiden en iyi şekilde yararlanmak isteyen, bilginin değerini kavramış ve elindeki bilgiyi doğru kullanabilen bir yönetici tarzını yaratmıştır. Günümüzde gerçek liderler de gücünü, bilgiden ve bilgiyi yönetme gücünden almakta, yönetim bilgi sistemlerinin etkinliği liderin başarısında kilit rol oynamaktadır.

Yönetim bilgi sistemi işletme yönetimine ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlayan sistemler bütünüdür. İşletmenin stratejik kararlarını etkileyen, planlama yapmasına olanak sağlayan bilgiler yönetim bilgi sistemlerinden elde edilir. Yönetim işletmenin hedeflerini belirler; bu hedeflere ulaşılması sürecinde yapılan faaliyetleri planlar, örgütler, koordinasyonu sağlar ve her aşamada kontrol eder. Tüm bu süreçlerde yönetimin en önemli fonksiyonu karar vermedir.

Yönetimin temel işlevi, amaçlara ulaşılmasını sağlamaktır. Bunun için etkin kararlar alınmalı ve alınan kararların yerine getirilmesi sağlanmalıdır. Bundan dolayı karar mekanizmasının olmadığı ya da işlevsiz olduğu bir yönetim düşünülemez. Bu bakımdan yönetim, yapısal olarak insanlar ve onlara ilişkin eylemler, işleyiş mekanizması yönünden ise karar alma süreciyle ilgilidir (Yozgat, 1994,6)

Yöneticiler, işletmenin amaçlarına ulaşmasını sağlamaya çalışırken çeşitli bilgi sistemlerinden faydalanırlar. Bu bilgi sistemlerinin sağlıklı çalışması ve birbiri ile koordineli olması son derece önemlidir. Muhasebe bilgi sistemi (MBS), işletme içerisindeki diğer bilgi sistemlerinin birbiri ile iletişimini sağlayan, karar alıcıların daha sağlıklı bir süreç yürütmelerine imkân tanıyan bir niteliktedir. MBS başarısının sayısallaştırılarak ölçülmesine, geleceğe yönelik tahminler yapılmasına olanak sağlar. MBS'nin kendinden beklenen faydaları sağlayabilmesi ise bu süreçte üretilen verilerin doğruluğunun sağlanması ve garanti altında olması ile mümkündür. Bu noktada ise denetim fonksiyonu önem kazanmaktadır.

Kısaca, kurumsallaşmanın firmaların başarısında son derece önemli olduğu, kurumsallaşmadan beklenen faydaların sağlanmasında ise denetimden geçerek güvence altına alınmış muhasebe bilgilerinin hayati rol oynadığını ifade etmek mümkündür.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kurumsallaşma

Kullanımda birbirinin yerine kullanılmakla birlikte kurumsallaşma ve kurumsal yönetim farklı iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsallaşma; işletmenin içinde bulunduğu piyasa şartlarına ve çağın gerekliliklerine uyum sağlayacak biçimde yönetilmesi ve organizasyon yapılarını oluşturması, buna uygun sistemler yaratması, kendine ait davranış, standart, kural ve prensipler belirlemesi, bunları kalıcı hale getirerek uygulayabilmesi sürecidir (Aydemir vd., 2004,606). Kurumsallaşma, işletmeleri sadece mal ve hizmet üreten birim olmaktan çıkarıp duygular ve geleneklerle yönlendirilen kurumlar haline getirmektedir (Ulukan, 2005, 89). Kurumsal yönetim

ile şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının yanında işletme ile ilgili tüm tarafların menfaatlerini adil bir şekilde gözeten, sosyal sorumluluk bilincini benimsemiş ilke ve kurallar bütününe anlaşılması gerekir. (Eminoğlu, 2014: 9). Kurumsal yönetim sayesinde şirketin yönetim kurulu, ortakları ve diğer menfaat sahipleri yani paydaşları arasındaki ilişkiler sağlıklı bir hale gelmektedir (Aktaş, 2017,2).

Kurumsallaşma ve kurumsal yönetimin 4 sac ayağının (şeffaflık, hesap verebilirlik, sosyal sorumluluk, adillik) ortak olması nedeniyle kurumsallaşmış bir yapıda kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanması nispeten daha basittir. Kurumsal yönetim ilkeleri ilgili taraflarla olan ilişki, rol ve sorumlulukları belli yapı ve davranış kurallarına göre yürütüleceğinden kurumsallaşma bu durumdan olumlu olarak etkilenecektir. (Alp ve Kılıç, 2014: 29). Bu süreçlerin nihai hedefi işletmenin piyasa değerini yükseltmek, açık bir yönetim anlayışıyla işletmenin tüm ilgililerinin haklarını korumaktır.

Kurumsallaşma firmaların itibarlarının artmasını sağlamaktadır. Yüksek itibar sayesinde firmalar rekabet avantajı elde etmektedirler (Başok Yurdakul, 2008, 65). Standart hale getirilmiş süreçler işletmeye istikrar kazandırırken, çalışanların kendini güvende hissetmesini sağlayacak, bu durum çalışanların işletmeye olan aidiyetini dolayısıyla verimliliğini arttıracaktır. Müşterilerde sadakat, tedarikçilerde güven duygusu hızla artacaktır. Ayrıca yatırımcılar firmaya olan güvenleri nedeniyle yatırım yapmaya daha istekli hale gelecektir (Erdil vd., 2002, 193). Kurumsal bir yönetim ile işletmeler, sosyal sorumluluk bilinciyle, şeffaf, adil ve hesap verebilir bir konumda olacaktır. Kurumsal yönetim bu dört ilke doğrultusunda, işletme ilgililerine karar alırken kullanabilecekleri bilgilerin, zamanında, doğru, eksiksiz, anlaşılabilir, yorumlanabilir, düşük maliyetle kolay erişilebilir bir şekilde duyurabilecektir. Bilgilendirme temelde mali tablolar ile yapılmaktadır.

1.2. Muhasebe ve Denetim Fonksiyonlarının Kurumsallaşmadaki Rolü

Kurumsal yönetimin benimsenmesi ile elde edilen sonuçların değerlendirilebilmesi ve analizlerin yapılabilmesi için MBS tarafından üretilen mali tablolara ihtiyaç duyulmaktadır. İşletmelerden doğru ve güvenilir muhasebe kayıtları yanında işletme ile ilgili taraflara gereksinim duydukları bilgileri sorumluluk anlayışı ile anlaşılır biçimde şeffaf, hesap verebilirlik yaklaşımı ile zamanında sunmaları istenmektedir (Dızman ve Güney, 2015, 48). Mali tablolardaki bilgiler, hem işletme yönetiminin etkinliğinin anlaşılmasına hem de kurumsal yönetim ilkelerinin uygulanmasının yarattığı sonuçların ölçülmesine olanak sağlayan araçlar olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda MBS ve kurumsal yönetim uygulamaları etkin bir yönetimin sağlanması için birlikte çalışan karşılıklı ve bütünlüklü iki güç olarak nitelendirilebilir (Abdioğlu ve Dinç, 2009, 158). MBS'nin etkinliği işletmelerin ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşmalarının yanında kurumsal yönetim ilkelerinin içselleştirilmesini ve ilkelerin doğru biçimde uygulanmalarını da sağlar. MBS kurumsal yönetim uygulamalarının temeli, teminatı ve tamamlayıcısıdır (Kaderli ve Köroğlu, 2014, 22).

MBS ve kurumsal yönetim birbirinden ayrı düşünülemez. MBS bir yandan kurumsal yönetimin şeffaflık ilkesi gereği açıklayacağı bilgileri oluşturur, sorumluluk ilkesinin gereği olan denetimin gerçekleşmesine olanak verir, hesap verebilirlik ilkesinin bir gereği olarak yönetimin performansının ölçülmesini sağlar. Muhasebenin temel ilkeleri ile kurumsal yönetimin temel anlayışları ve amaçları ortaktır ve ikisi de yönetimin etkinliğinin sağlanmasına olanak verir. Kurumsal yönetim anlayışının ortaya çıkıp benimsenmesi ile muhasebenin yalnızca vergi amaçlı kayıt tutmak olmadığı yönetimin etkinliğinin ve işletmenin başarısının çok önemli bir anahtarı olduğu iyice anlaşılmıştır. Önemi bu derece ortada olan muhasebe bilgisinin doğru, tam ve zamanında oluşması ise ancak MBS'nin etkinliği ile mümkündür. Muhasebe karar süreçlerinde sembolik gücünden kaynaklanan bir role de sahiptir. Muhasebe genellikle güvenilir, doğal ve tarafsız olarak algılanır. Bu durum yönetim tarafından, hem kararların alınma sürecinde hem de kararların değerlendirilme aşamasında muhasebeden güvenilir bir kaynak olarak yararlanılmasını sağlar (Kalmış ve Dalgın, 2010, 115). Muhasebe bilgisinin hata ve hileden uzak olmasının ne kadar önemli olduğu bu bilgilerin işletmeleri, ülkeleri hatta dünya ekonomisini krizlere sokabildiği yaşanan tecrübeler ile görülmüştür. Hata ve hileden arındırılmış muhasebe verileri ise denetim mekanizması ile elde edilebilecektir.

2. Karaman Organize Sanayi Bölgesinde Bir Uygulama

Çalışmanın bu bölümünde teorik bölümde ele alınan bilgiler ışığında Karaman Organize Sanayi Bölgesi’nde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde yapılan araştırma ile MBS'nin etkinliğinin kurumsallaşma ve denetimle olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın amacı, önemi, modeli, kapsamı, yöntemi, hipotezleri, verilerin değerlendirilmesi aşaması ile bilgilere yer verilmiştir

2.1. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Günümüz rekabet koşullarında varlığını devam ettirmek ve hedeflerine ulaşmak isteyen işletmelerin fark yaratmaları zorunlu hale gelmiştir. Fark yaratabilmek amaçlarını gerçekleştirmek isteyen işletmeler için en

büyük güç bilgidir, işletmenin ihtiyaç duyduğu bilgileri sağlayan sistemlerden biri MBS'dir. Bununla birlikte rekabet ortamının her geçen gün daha da çetinleştiği piyasa koşulları işletmeleri bir sistem yaratmaya uzun vadeli düşünmeye kişilerden bağımsız ayakta kalabilecek bir yapı kazanmaya zorlamaktadır. Bunun yolu ise kurumsallaşmadan geçmektedir. Şüphesiz ki kurumsallaşma hedefindeki işletmeler için bilgi olmazsa olmazdır.

Çalışmada karar alıcıların kullanacağı bilgileri üreten MBS ile kurumsallaşma arasındaki bağın önemini vurgulanması amaçlanmıştır. Yine benzer şekilde, birbirinden ayrı düşünülmesi zor kavramlar haline gelen kurumsallaşma ile denetimin MBS ile etkileşiminin incelenmesi amaçlanmıştır.

Konu ile ilgili birçok benzer çalışma yürütülmüştür. Diğer çalışmalardan farklı olarak, "Kurumsallaşma" ve "Denetim" kavramlarının muhasebe sisteminin etkinliğindeki rolünün Karaman ilinde faaliyet gösteren firmalar tarafından farkedilmesinin sağlanması amaçlanmıştır. Karaman OSB Müdürlüğü'nden 2018 yılı mayıs ayında alınan bilgilere göre, Karaman OSB Türkiye'nin bisküvi, gofret, kek, çikolata ürünlerinin yaklaşık %35'inin üretimini gerçekleştirdiği, yıllık 242 Milyon \$'lık ihracat yapılan ve ülkedeki diğer OSB'ler arasında 24. Sırada yer alan büyük bir bölgedir. Bu nedenle çalışma bölge firmaları için farkındalık yaratma adına önem arz etmektedir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Karaman ilinde faaliyet göstermekte olan ihracat rakamları ile Türkiye ekonomisinde önemli bir yere sahip olan, ekonomik başarılarının yanı sıra Karaman'a sağladıkları sosyal ve kültürel katkıların yanında bölgede de büyük bir istihdam yaratan Karaman Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren işletmeler oluşturmaktadır. Karaman Organize Sanayi Bölgesi Müdürlüğü'nden Mayıs 2018'de alınan bilgilere göre Karaman Organize Sanayi Bölgesi'nde aktif faaliyet gösteren 130 firma bulunmaktadır. Araştırmanın uygulaması bu firmaların yönetici ve patron/başkanlarına yapılmıştır. İşletmelerin her birinde her bölüm için ayrı yönetici bulunmadığından ortalama 400 yönetici için evren büyüklükleri belirlenen örnek büyüklüklerine göre bu araştırma için en az 196 kişiye ulaşılması gerekmektedir. Buna göre yapılan 235 anketten geçerli olan 200 anketin değerlendirilmesi yapılmıştır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada veri türlerinden birincil veriler içerisinde yer alan anket yöntemi uygulanmıştır. Anketin yapılmasında yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır. Ankete 235 kişi katılmış bunların içinde 35 tanesi cevapsız bırakılan sorular nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır. 200 anket üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Anket soruları oluşturulmasında; Varıcı (2007), Karpuzoğlu (2001), Acar ve Ömürbek (2003), Dalgın (2008), Yavuz (2014), Çidem (2013), Akar (2016), Akgün ve Kılıç (2013) çalışmalarından faydalanılmıştır.

Anket formunun demografik bilgiler kısmında kişisel bilgileri içeren 8 soru ve firma bilgilerini içeren 4 soru bulunmaktadır. Birinci kısımda işletmede MBS'den yararlanma düzeylerini ölçmeyi amaçlayan likert tipi ölçekli 10 soru (1:çok az önemli... 5:son derece önemli) yöneltilmiş, ikinci kısımda MBS'nin etkinliğinin kurumsallaşma ve denetimle olan ilişkisini anlamaya yönelik likert tipi ölçekli 37 soru (1 Hiç Katılmıyorum... 5 Tamamen Katılıyorum) yöneltilmiştir (İlgili grubun güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha; 0,974 olarak hesaplanmıştır). Son kısımda ise tamamlayıcı bilgiler olarak değerlendirilebilecek işletme ile ilgili yargıları içeren 27 soru (Evet-Hayır) yöneltilmiştir.

Araştırmanın örneklemini üretim işletmelerinde MBS'nin daha çok kullanılması ve belge-bilgi akışının daha çok olması nedeniyle organize sanayi bölgesinde olan üretim işletmeleri oluşturmaktadır.

2.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın temel amacı teorik bölümde ayrı ayrı ele alınan ve ilişkileri ile ilgili temel bilgilerin incelendiği MBS, kurumsallaşma ve denetim kavramlarının ilişkilerinin ortaya konmasıdır.

Tüm yöneticilerin temel amacı işletmelerini etkin ve etkili bir biçimde yöneterek hedeflerine ulaşmaktır. Etkin bir yönetimde kurumsallaşma denetim ve muhasebe bilgi sistemlerinin önemini ve ilişkilerini ortaya koyan 3 ana hipotez şöyledir:

H1: İşletmenin genel yönetim kararları ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki etkin denetim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

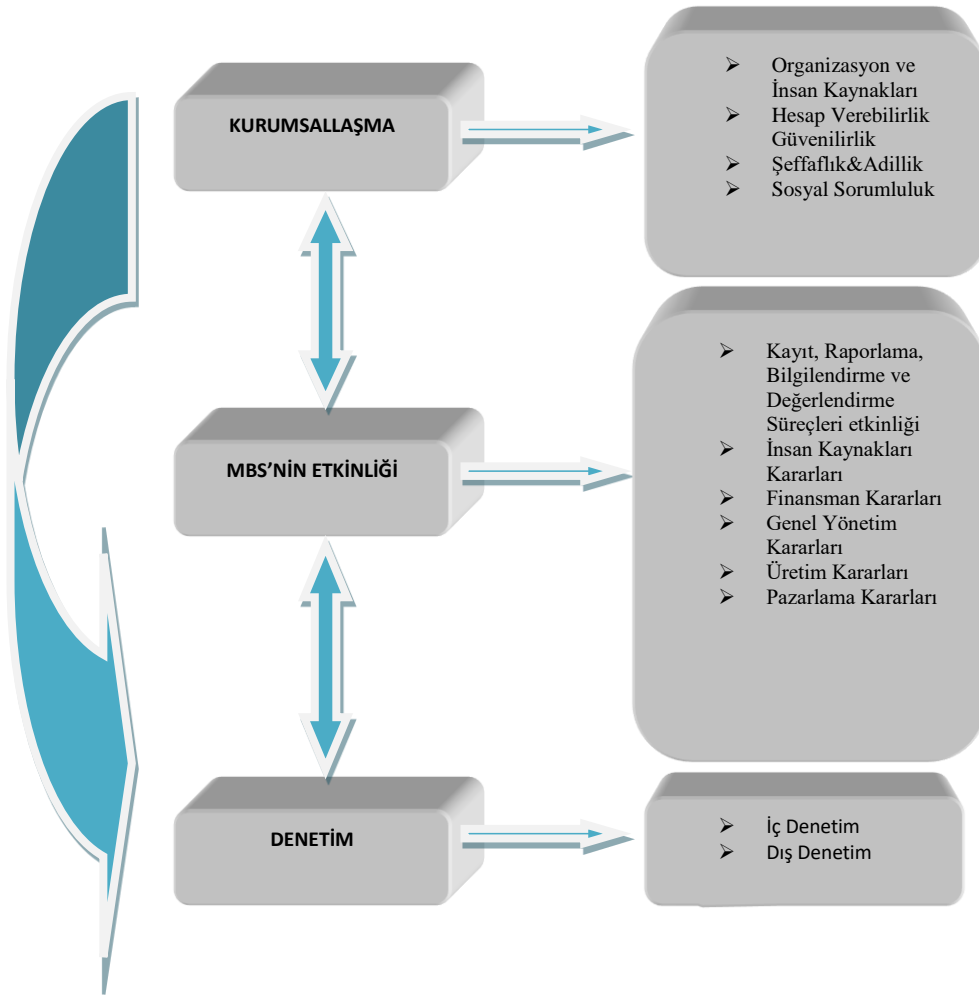
2.5. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli oluşturulurken MBS’ nin etkinliği, kurumsallaşma ve denetimin etkinliği arasındaki ilişki, $p < 0.05$ güven aralığında yapılan ki-kare ile belirlenmeye çalışılmış, ilişkinin derecesinin belirlemek içinse korelasyon katsayısı değerlendirilmiştir. Korelasyon Katsayısının Değeri (r) 0.00 – 0.19 arasında ise ilişki yok ya da önemsiz düzeyde düşük, 0.20 – 0.39 arasında ise zayıf (düşük) ilişki, 0.40 – 0.69 arasında ise orta düzeyde ilişki, 0.70 – 0.89 arasında ise kuvvetli (yüksek) ilişki, 0.90 – 1.00 arasında ise çok kuvvetli ilişki şeklinde değerlendirilmiştir.

Ayrıca çalışmada açıklayıcı faktör analizi kullanılmış MBS 'nin etkinliği ile ilgili faktörler, MBS’ nin kayıt, raporlama, bilgilendirme ve değerlendirme süreçleri etkinliği, insan kaynakları ile ilgili kararlarda etkinliği, finansman ile ilgili kararlarda etkinliği, genel yönetim kararlarında etkinliği, üretim ile ilgili kararlarda etkinliği ve pazarlama ile ilgili kararlarda etkinliği olmak üzere altı grup olarak belirlenmiştir.

Kurumsallaşma ile ilgili ise gruplar 3 faktöre ayrılmış ve sırasıyla; kurumsallaşma organizasyon ve insan kaynakları boyutu, kurumsallaşma güvenilirlik boyutu ve kurumsallaşma şeffaflık boyutu olarak belirlenmiştir. Ayrıca kurumsallaşma ve sosyal sorumluluk arasındaki ilişki de ki-kare ve korelasyon analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil.1 Araştırma Modeli

2.6. Araştırma Verilerinin Değerlendirilmesi

Tablo 1'de katılımcılar ilişkin demografi veriler yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

<i>Cinsiyet</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>Departman</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
Erkek	136	68	Muh/Finansman	30	15
Kadın	64	32	İnsan Kaynakları	38	19
<i>Yaş</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	Satın Alma	22	11
26-35	40	20	İhracat	26	13
36-45	122	61	Satış Pazarlama	30	15
46-54	28	14	Üretim	34	17
55+	10	5	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
<i>Unvan</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	Lise	12	6
Başkan/Patron	8	4	Yüksek Okul	50	25
Genel Müdür	12	6	Lisans	124	62
Bölüm Müdürü	180	90	Yüksek Lisans	14	7
<i>Sektör Tecrübesi</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>	<i>İşyeri Tecrübesi</i>	<i>Frekans</i>	<i>%</i>
1 Yıldan Az			1 Yıldan Az	6	3
1-2 Yıl	8	4	1-2 Yıl	32	16
3-5 Yıl	42	21	3-5 Yıl	76	38
6-10 Yıl	66	33	6-10 Yıl	57	28,5
11+ Yıl	84	42	11+ Yıl	29	14,5

Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları incelendiğinde %68 ini erkek, %32 sini kadın katılımcıların oluşturduğu görülmektedir. Bu sonuçlar değerlendirildiğinde Karaman OSB'de faaliyet gösteren firmalarda erkek yöneticilerin ağırlıkta olduğu düşünülebilir.

Çalışmaya katılan cevaplayıcıların %61'i 36-45 yaş arasında, %20'si 26-35 yaş, %14'ü 46-54 yaş ve %5'lik kısmı ise 55 yaş üzerindedir. Bu sonuçlara bakılarak çalışmaya katılanların %80 den fazlasının 26-45 yaş aralığında olduğu değerlendirilebilir.

Cevaplayıcıların eğitim durumlarına bakıldığında %62 lik büyük bir kısmın lisans mezunu olduğu görülürken lisans ve yüksek lisans mezunlarının toplamı yaklaşık %70 tir.

2.7. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Değerlendirmeler

Tablo 2.'de "**H1** İşletmenin genel yönetim kararları ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır." hipotezine ilişkin test sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği Ve Genel Yönetim Kararlarında Muhasebe Bilgi Sisteminin Önem Düzeyi

<i>SORULAR/ÖNEM DÜZEYİ</i>	<i>GENEL YÖNETİM KARARLARINDA MBS'NİN ETKİNLİK DÜZEYİ</i>			
MBS'nin Etkinliğini Ölçmeye Yönelik Sorular	Ki-Kare (x²)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
Pazarlama ve Satış Stratejileri Geliştirilmesinde	13,43	4	0,580	0,002**
Finansman İhtiyacının Belirlenmesinde	32,45	12	0,692	0,000**
İstihdam Edilecek Personelin Sayısının Belirlenmesinde	36,73	12	0,386	0,005**
Personele ödenecek ücret politikasının belirlenmesinde	21,56	16	0,399	0,005**
İşletmenin yapacağı yatırım kararlarında	43,41	16	0,658	0,007**
Tedarikçilerin tespitinde ve satın alma kararlarında	17,19	16	0,610	0,000**
AR-GE için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde	21,27	8	0,546	0,000**
Makine, teçhizat ve demirbaş yenileme kararlarında	87,41	12	0,643	0,021**
İşletmenin genel yönetim kararlarında	83,39	6	0,675	0,000**
Maliyetlerin Azaltılmasında	43,57	12	0,715	0,003**
İşletme Demografik Özellikleri ile İşletmede Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinlik Düzeyi				
İşletmelerin Demografik Özellikleri	Ki-Kare (x²)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
İşletmenin büyüklüğü (Çalışan sayısı)	32,548	6	0,514	0,000**
İşletmenin tüzel kişiliği	27,524	16	0,487	0,003**
İşletmenin faaliyet süreleri	37,113	12	0,411	0,001**
İşletmenin faaliyet sektörü	69,347	21	0,226	0,000**
Önem Düzeyi: **p<0,05				

Tabloda yönetim kararları ile MBS'nin etkin kullanımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Ki kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi değerlendirildiğinde tüm kararlar ile MBS'nin etkin kullanımı arasında (p=0,000) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayıları (r değeri) incelendiğinde özellikle finansman ve yatırım kararları ile genel yönetim kararlarında MBS'nin etkin kullanımı arasında güçlü bir ilişki olduğu, Ar-ge ve pazarlama ile ilgili kararlarla MBS'nin etkin kullanımı arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu insan kaynaklarını ilgilendiren kararlar ile MBS'nin etkin kullanımı arasında ise zayıf bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak bakıldığında işletmenin genel yönetim kararları ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı H1 kabul edilir.

H1A: İşletmede pazarlama ve satış stratejileri geliştirmede MBS'den yararlanır. İşletmede pazarlama ve satış stratejileri geliştirmesinde MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.580) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1A kabul edilir.

H1B: İşletmenin finansman kararlarının belirlenmesinde MBS'den yararlanır. İşletmenin finansman kararlarının belirlenmesinde MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.692) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1B kabul edilir.

H1C: İşletmede istihdam edilecek personelin sayısını belirlemede MBS'den yararlanır. İşletmede istihdam edilecek personelin sayısını belirlemede MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.386) zayıf düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1C kabul edilir.

H1D: İşletmede personele ödenecek ücret politikasının belirlenmesinde MBS'den yararlanır. İşletmede personele ödenecek ücret politikasının belirlenmesinde MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.399) zayıf düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1D kabul edilir.

H1E: İşletmenin yapacağı yatırım kararlarında MBS'den yararlanır. İşletmenin yapacağı yatırım kararlarında MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.658) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1E kabul edilir.

H1F: İşletmede tedarikçilerin tespitinde ve satın alma kararlarında MBS'den yararlanır. İşletmede tedarikçilerin tespitinde ve satın alma kararlarında MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.610) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1F kabul edilir.

H1G: İşletmede araştırma geliştirme (AR-GE) faaliyetleri için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde MBS'den yararlanır. İşletmede araştırma geliştirme (AR-GE) faaliyetleri için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.546) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1G kabul edilir.

H1H: İşletmede Makine, teçhizat ve demirbaş yenileme kararlarında MBS'den yararlanır. İşletmede Makine, teçhizat ve demirbaş yenileme kararlarında MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.643) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1H kabul edilir.

H1I: İşletmenin genel yönetim kararlarında MBS'den yararlanır. İşletmenin genel yönetim kararlarında MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.675) orta düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1I kabul edilir.

H1J: İşletmede maliyetlerin azaltılmasında MBS'den yararlanır. İşletmede maliyetlerin azaltılmasında MBS etkinlik düzeyi arasında (r: 0.715) kuvvetli (yüksek) düzeyde bir ilişki söz konusudur. Bundan dolayı H1J kabul edilir.

İşletmenin çalışan sayısı ve tüzel kişilik ile MBS'nin etkin kullanımı arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Çalışan sayısı arttıkça işletmenin büyüdüğü ve ihtiyaç duyulan raporların ve bilgi belge akışının arttığı düşünülürse MBS'nin etkin kullanımının öneminin de artacağı düşünülebilir.

H1K: İşletmenin büyüklüğü (işletmede çalışan sayısı) ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin büyüklüğü ile MBS'nin etkin kullanımı arasında r:0,514 olduğundan orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bundan dolayı H1K kabul edilir.

H1L: İşletmenin tüzel kişiliği ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin tüzel kişiliği ile MBS'nin etkin kullanımı arasında r:0,487 olduğundan orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bundan dolayı H1L kabul edilir.

H1M: İşletmenin faaliyet süresi ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin faaliyet süresi ile MBS'nin etkin kullanımı arasında r:0,411 olduğundan orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bundan dolayı H1M kabul edilir.

H1N: İşletmenin faaliyet sektörü ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin faaliyet sektörü ile MBS'nin etkin kullanımı arasında r:0,226 olduğundan zayıf düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bundan dolayı H1N kabul edilir.

Tablo 3'te ise Muhasebe Bilgi Sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik olarak yapılan faktörlerin analizinin sonuçları paylaşılmıştır.

Tablo 3. İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliğine Yönelik Faktör Analizi

Faktör	Faktör Alt Maddeleri	Faktör Yüğü	Faktör Varyansı
Kayıt, Raporlama, Bilgilendirme ve Değerlendirme Süreçleri	-MBS'den raporlar ihtiyaç duyulduğu anda alınabilmektedir	,795	18.2
	- MBS işletmenin finansal performansı hakkında doğru ve güvenilir bilgi verir	,682	
	-Doğru, anlamlı, güncel finansal bilgiler ancak MBS ile sağlanabilir	,629	
	-Raporlar yöneticilerin istediği zaman ulaşabi leceği biçimde düzenli olarak hazırlanır	,626	
	-İşletmede ihtiyaç duyulan tüm rapor ve bilgiler MBS aracılığı ile sağlanır	,590	
	-İşletmede MBS'den elde edilen bilgilere diğer departmanlar da ihtiyaç duyar	,543	

İnsan Kaynakları ile ilgili kararlar	- Personele ödenecek ücret politikasının belirlenmesinde -İstihdam edilecek personelin sayısının belirlenmesinde	,756 ,736	13.01
Finansman ile ilgili kararlar	-Finansman ihtiyacının belirlenmesi ve ilgili kararların verilmesinde -İşletmenin yapacağı yatırım kararlarında -Finansman faaliyetlerinde MBS'deki bilgilerden faydalanma	,802 ,769 ,759	10.21
Genel Yönetim Kararları	-Makine, Teçhizat ve Demirbaş yenileme kararlarında -İşletmenin genel yönetim kararlarında -AR-GE için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde	,837 ,829 ,821	8.33
Üretim ile ilgili kararlar	-Maliyetlerin azaltılmasında -Üretimin planlanmasında -Hammadde ve malzeme tedarikinde	,820 ,793 ,764	7.82
Pazarlama ile ilgili kararlar	-Tedarikçilerin tespitinde ve satın alma kararlarında -Pazarlama ve Satış Stratejileri Geliştirmesinde -Pazar değerlendirme, fiyat sipariş-satış-maliyet konularında	,840 ,826 ,644	7.21
KMO: 0,860 Barlett's Test of Sphericity - Sig: 0,000 Toplam Cronbach Alpha=0,87		Df : 190	Toplam Varyans: %64,78

Birbiriyle orta ya da yüksek düzeyde ilişkili anket soruları 5'li likert ölçeği kullanılmak suretiyle çalışmaya dahil edilmiştir. Çok sayıda olabilen değişkenlerin birkaç başlık altında toplanabilmesini sağlamak amacıyla faktör analizi yapılmıştır.

Çalışmada açıklayıcı faktör analizi kullanılmış olup faktörler altı gruba ayrılmaktadır. Grupların soru dağılımları Tablo 3.'te gösterilmektedir. Gruplar sırasıyla; MBS'nin Kayıt, Raporlama, Bilgilendirme ve Değerlendirme Süreçleri etkinliği, İnsan Kaynakları ile ilgili kararlarda etkinliği, Finansman ile ilgili kararlarda etkinliği, Genel Yönetim Kararlarında etkinliği, Üretim ile ilgili kararlarda etkinliği ve Pazarlama ile ilgili kararlarda etkinliği olarak belirlenmiştir. Faktör analizi yapmak için, veri setinin faktör analizine uygunluğunu, analiz geçireliliğini ve örneklemin büyüklüğünün yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinde hesaplanan değer 0,860'dır. Faktör analizi yapabilmek için KMO değerinin 0,60 dan büyük olması beklenir. 0,860 değeri faktör analizi yapmak için örneklem büyüklüğünün yeterli olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasında faktör analizi yapılabilecek güçte anlamlı bir ilişki olup olmadığını gösteren Barlett's testi değeri 0,05'den küçük çıktığı için değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu Tablo 3.'teki Sig: 0,000 değerinden anlaşılmaktadır. İfadelerin güvenilirliğinin ve kendi içinde tutarlılığının ölçülmesinde Cronbach Alpha değeri kullanılmakta olup, bu değer en az 0,70 olması istatistiksel olarak kabul gören bir durumdur. Ancak bazı kaynaklarda 0,50'ye kadar bu değer makul değerlendirilebileceği de belirtilmektedir. Tablo 3. incelendiğinde toplam Cronbach Alpha Değeri 0.87 olarak bulunmuş olup bütün ifadelerin güvenilir olduğu söylenebilir. 6 faktörlü bir yapıda hiçbir değişkenin Cronbach-alfa katsayılarının 0.70'in altında olmadığı göz önüne alındığında bu faktörlerin güvenilirliği ile ilgili bir sorun yaşanmadığı söylenebilir. Bu 6 faktör tüm yapıdaki değişimin (varyansın) yaklaşık yüzde 65'ini açıklamaktadır. KMO değeri oldukça yüksektir ve veri setinin faktör analizine tabi tutulmak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir.

MBS'nin etkin kullanılmasının kayıt, raporlama, bilgilendirme ve değerlendirme süreçlerinde; MBS'den raporların ihtiyaç duyulduğu anda alınabilmesine, işletmenin finansal performansı hakkında doğru ve güvenilir bilgi vermesine, doğru, anlamlı, güncel finansal bilgilerin sağlanmasına, raporların yöneticilerin istediği zaman

ulaşabileceği biçimde düzenli olarak hazırlanmasına, işletmede ihtiyaç duyulan tüm rapor ve bilgilerin MBS aracılığı ile sağlanmasına ve işletmede MBS'den elde edilen bilgilere diğer departmanların da ihtiyaç duymasına yönelik ifadelerden oluşmaktadır. MBS'nin etkinliğinin insan kaynakları ile ilgili kararların; personele ödenecek ücret politikasının belirlenmesi ve istihdam edilecek personelin sayısının belirlenmesinde etkili olacağını ifade etmektedir. MBS'nin finansman ile ilgili kararlarda etkinliği ise finansman ihtiyacının belirlenmesi, ilgili kararların verilmesi, işletmenin yapacağı yatırım kararlarında ve finansman faaliyetlerinde MBS'deki bilgilerden faydalanma ifadelerinden oluşan bir faktördür. Genel Yönetim Kararları açısından MBS'nin etkinliği faktörü; makine, teçhizat ve demirbaş yenileme kararlarında, işletmenin genel yönetim kararlarında, AR-GE için ayrılacak bütçenin belirlenmesinde etkilidir ifadelerinden oluşmaktadır. MBS'nin üretim ile ilgili kararlarda etkinliği; maliyetlerin azaltılmasında, üretimin planlanmasında, hammadde ve malzeme tedarikinde öne çıkacağını işaret etmektedir. MBS'nin pazarlama ile ilgili kararlarda etkinliği ise tedarikçilerin tespitinde, satın alma kararlarında, pazarlama ve satış stratejileri geliştirmesinde, pazar değerlendirme, fiyat, sipariş-satış-maliyet konularında olumlu etkileyeceğini ifade eden maddelerden oluşan bir faktördür.

Tablo 4'te "**H2**: İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır." hipotezine ilişkin test sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. İşletmede Kurumsallaşma ile İşletmede Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinlik Düzeyi

İşletmede Kurumsallaşma ile İşletmede MBS'nin Etkinlik Düzeyi				
Kurumsallaşma Düzeyi	MBS ETKİN %	MBS ETKİN DEĞİL %	Toplam %	P(sig.)
Kurumsal İşletme	82	18	100	0,000**
Kurumsallaşmamış İşletme	24	76	100	0,000**
Ki-kare: x^2 : 28,580		Korelasyon Katsayısı r : 0,712		P(sig.) 0,000
Demografik Özellikleri ile İşletmenin Kurumsallaşma Düzeyi				
İşletmelerin Demografik Özellikleri	Ki-Kare (x^2)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
İşletmenin büyüklüğü (Çalışan sayısı)	23,68	12	0,611	0,000**
İşletmenin faaliyet süreleri	27,45	16	0,581	0,000**
İşletmenin tüzel kişiliği	45,21	21	0,522	0,001**
İşletmenin faaliyet sektörü	41,13	21	0,187	0,000**
Yöneticilerin sektör tecrübeleri	22,14	16	0,238	0,001**
Yöneticilerin eğitim durumları	31,37	21	0,217	0,001**
İşletme - Çalışan - Yönetim Arası İlişkiler Açısından İşletmenin Kurumsallaşma Düzeyi				
Kurumsal işletmelerde, çalışan-yönetim-işletme arası ilişkiler	Ki-Kare (x^2)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
İşletmede iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönelik bir yapılanma söz konusudur.	31,54	6	0,573	0,000**
İşletmede departmanlar arası bağımsızlık mevcuttur.	37,25	6	0,554	0,000**
İşletmede çalışanlar yeteneklerine göre terfi ettirilmektedir.	33,47	12	0,287	0,001**
Aile üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumlulukları kısıtlıdır.	19,21	16	0,187	0,12
Çalışanlar yakın akrabalarından tercih edilmemektedir	21,13	16	0,125	0,15
Çalışanların işletmeye karşı hissettikleri aidiyetlik duygusu fazladır	47,35	4	0,258	0,001**

İşletmenin karar alma süreçlerinde çalışanların katılımı yüksektir.	49,28	6	0,174	0,14
Çalışanların yönetime olan güveni yüksektir.	22,44	12	0,298	0,001**
Sosyal Sorumluluk Açısından İşletmenin Kurumsallaşma Düzeyi				
Kurumsal işletmelerde sosyal sorumluluk	Ki-Kare (x²)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
İşletme sosyal sorumluluk projelerine katkı sağlar	33,74	12	0,584	0,000**
İşletme sosyal sorumluluk projelerinde ilimizin/ülkemizin tanıtımına katkı sağlar.	27,87	6	0,325	0,000**
İşletme uzun vadede toplumun refah düzeyini dikkate alır.	26,68	12	0,176	0,12
İşletme değişime öncülük eder.	29,18	14	0,185	0,15
Paydaşlarının gözünde işletme güvenilir bir imaja sahiptir.	16,06	12	0,274	0,001**
Önem Düzeyi: **p<0,05				

H2: İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile MBS'nin etkin kullanımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. MBS'nin etkinliği ve kurumsallaşma ilişkisi incelendiğinde (r: 0.712) kuvvetli derecede anlamlı bir ilişki olduğu yani H2 nin kabul olduğu görülmektedir.

H2A: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerin büyüklüğü (işletmelerin çalışan sayısı) arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin büyüklüğü ile kurumsallaşma arasında kuvvetli bir ilişki olduğu (r: 0.611) değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla H2A hipotezi kabul edilir.

H2B: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerin faaliyet süreleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2C: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerin tüzel kişilikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin faaliyet süresi ile kurumsallaşma arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu (r: 0.581) yine işletmenin tüzel kişiliği ile kurumsallaşma arasında orta düzeyde bir ilişki olduğu (r: 0.522) değerlendirilebilir. Bundan dolayı H2B ve H2C hipotezleri de kabul edilir.

H2D: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerin faaliyet sektörleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin faaliyet sektörü ile kurumsallaşması arasında (r: 0.187) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bu nedenle H2D hipotezi reddedilir.

H2E: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki yöneticilerin sektör tecrübeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2F: İşletmelerin kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki yöneticilerin eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Yöneticilerin sektör tecrübeleri ile kurumsallaşma arasında (r: 0.238) ve yöneticilerin eğitim durumları ile kurumsallaşma arasında (r: 0,217) zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2E ve H2F hipotezleri de kabul edilir

H2G: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmede iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönelik bir yapılanma olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmede iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönelik bir yapılanma olması arasında (r: 0.573) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2G hipotezi kabul edilir.

H2H: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmede departmanlar arası bağımsızlık olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmede departmanlar arası bağımsızlık olması arasında (r: 0.554) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2H hipotezi kabul edilir.

H2I: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yeteneklerine göre terfi ettirilmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yeteneklerine göre terfi ettirilmesi arasında (r: 0.287) zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2I hipotezi kabul edilir.

H2J: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki aile üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumluluklarının kısıtlı olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki aile üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumluluklarının kısıtlı olması arasında (r: 0.187 ve p: 0.12) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2J hipotezi reddedilmiştir

H2K: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yakın akrabalarından tercih edilmemesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yakın akrabalarından tercih edilmemesi arasında ($r: 0.125$ ve $p: 0.15$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2K hipotezi reddedilmiştir.

H2L: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların işletmeye karşı hissettikleri aidiyetlik duygusu arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların işletmeye karşı hissettikleri aidiyetlik duygusu arasında ($r: 0.258$) zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2L hipotezi kabul edilir.

H2M: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların karar alma süreçlerine katılımı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların karar alma süreçlerine katılımı arasında ($r: 0.174$ ve $p: 0.14$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2M hipotezi reddedilmiştir.

H2N: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yönetime olan güveni arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmedeki çalışanların yönetime olan güveni arasında ($r: 0.298$) zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2N hipotezi kabul edilir.

H2O: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin sosyal sorumluluk projelerine katkı sağlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin sosyal sorumluluk projelerine katkı sağlaması arasında ($r: 0.584$) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2O hipotezi kabul edilir.

H2P: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin sosyal sorumluluk projelerinde ilimizin/ülkemizin tanıtımına katkı sağlaması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin sosyal sorumluluk projelerinde ilimizin/ülkemizin tanıtımına katkı sağlaması arasında ($r: 0.325$) zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2P hipotezi kabul edilir.

H2R: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin uzun vadede toplumun refah düzeyini dikkate alması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin uzun vadede toplumun refah düzeyini dikkate alması arasında ($r: 0.176$ ve $p: 0.12$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2R hipotezi reddedilir.

H2S: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin değişime öncülük etmesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile işletmenin değişime öncülük etmesi arasında ($r: 0.185$ ve $p: 0.15$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2S hipotezi reddedilir.

H2T: İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile paydaşlarının gözünde işletmenin güvenilir bir imaja sahip olması arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerdeki kurumsallaşma düzeyi ile paydaşlarının gözünde işletmenin güvenilir bir imaja sahip olması arasında ($r: 0.274$) zayıf düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H2T hipotezi kabul edilir.

Tablo 5'te ise işletmelerde kurumsallaşmaya yönelik ifadeleri ölçmeye yönelik olarak yapılan faktörlerin analizinin sonuçları paylaşılmıştır.

Tablo 5. İşletmelerde Kurumsallaşmaya Yönelik Faktör Analizi

Faktör	Faktör Alt Maddeleri	Faktör Yüğü	Faktör Varyansı
Kurumsallaşma Organizasyon ve İnsan Kaynakları Boyutu	- İşletmede iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönelik bir yapılanma söz konusudur.	,770	39,78
	-İşletmede departmanlar arası bağımsızlık mevcuttur.	,711	
	- Yönetime hazırlanan raporlar tecrübeler doğrultusunda elde edilmektedir.	,668	
	- İşletmemizde bütün personelin açıkça bilgilendirildiği yazılı kurallar bulunmaktadır.	,629	
	-İşletmede çalışanlar yeteneklerine göre terfi ettirilmektedir.	,619	
	-Aile üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumlulukları kısıtlıdır.	,538	
	- Çalışanlar yakın akrabalarından tercih edilmemektedir.	,522	
	-İşletmede kayıtları tutanlar ile kontrolünü yapan kişiler farklıdır.	,515	
	- İşletmede bütün sistemler birbirleri ile etkileşim halindedir.	,508	
	-Yapılan işlerle ilgili iş akış şemaları ve görev-yetki-sorumlulukları belirten dokümanlar bulunmaktadır.	,506	
Kurumsallaşma Güvenilirlik Boyutu	- Çalışanların işletmemize güçlü bir duygusal bağı vardır.	,728	18,42
	- İşletmemiz çalışanlarının yönetime olan güveni yüksektir.	,717	
	- Çalışanlar işletme için her türlü özveriği göstermektedirler.	,642	
	-İşletmemizin hesap verebilirliği yüksektir.	,629	
	-İşletmede güvenilirliğe önem verilmektedir.	,616	
	- İşletmede çalışanlar işletmenin sorunlarına sahip çıkma konusunda hassastır.	,610	
Kurumsallaşma Şeffaflık Boyutu	- İşletme yönetimi açıklığa ve şeffaflığa önem vermektedir.	,778	11,34
	- İşletme faaliyetlerimiz yönetsel açıdan son derece açık ve şeffaf uygulamalara sahiptir.	,754	
	- İşletmemiz ile ilgili bilgilere ilgililerin ulaşması mümkündür.	,752	
	- İşletme içinde bilginin paylaşılması hızlıdır.	,628	
KMO: 0,720 Barlett's Test of Sphericity - Sig: 0,000 Cronbach Alpha=0,75		Def : 171Toplam	Toplam Varyans: %69,54

Yapılan faktör analizi sonucunda grupların soru dağılımları Tablo 5'de gösterilmektedir. Gruplar 3 faktöre ayrılmış ve sırasıyla; Kurumsallaşma Organizasyon ve İnsan Kaynakları Boyutu, Kurumsallaşma Güvenilirlik Boyutu ve Kurumsallaşma Şeffaflık Boyutu olarak belirlenmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testinde hesaplanan değer 0,720'dır. Bu değer, faktör analizi yapmak için, veri setinin faktör analizine uygunluğunu, analizin geçerliliğini ve örneklemin büyüklüğünün yeterliliğini göstermektedir. Barlett's testi değeri 0,05'den küçük çıktığı için değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu Tablo 7'deki Sig: 0,000 değerinden anlaşılmaktadır. Yine Tablo 7 incelendiğinde toplam Cronbach Alpha Değerinin 0.75 olarak bulunduğundan bütün ifadelerin güvenilir ve kendi içinde tutarlı olduğu söylenebilir. Bu 3 faktör tüm yapıdaki değişimin (varyansın) yaklaşık yüzde 70'ini açıklamaktadır. KMO değeri yeterli olması veri setinin faktör analizine tabi tutulmak için yeterli sayıda olduğunun göstergesidir.

Kurumsallaşmanın organizasyon ve insan kaynakları boyutu, işletmede iş bölümü ve uzmanlaşmaya yönelik bir yapılanmanın olduğu, işletmede departmanlar arası bağımsızlığın mevcut olduğu, yönetime hazırlanan raporların tecrübeler doğrultusunda elde edildiği, işletmelerde bütün personelin açıkça bilgilendirildiği yazılı kuralların bulunduğu, işletmelerde çalışanların yeteneklerine göre terfi ettirildiği, aile

üyesi olmayan yöneticilerin yetki ve sorumlulukları kısıtlı olduğu, çalışanların yakın akrabalarından tercih edilmediği, işletmelerde kayıtları tutanlar ile kontrolünü yapan kişiler farklı olduğu, işletmedeki bütün sistemlerin birbirleri ile etkileşim halinde olduğu, yapılan işlerle ilgili iş akış şemaları ve görev-yetki-sorumlulukları belirten dokümanların bulunduğu ifadelerinden oluşmaktadır. Kurumsallaşmanın güvenilirlik boyutu; çalışanların işletmeye güçlü bir duygusal bağ ile bağlı olduğu, çalışanların yönetime olan güveninin yüksek olduğu ve işletme için her türlü özveriye gösterdikleri, işletmelerin hesap verebilirliğinin yüksek olduğu, işletmelerde güvenilirliğe önem verildiği ve çalışanların işletmenin sorunlarına sahip çıkma konusunda hassas olduğu ifadelerinden oluşmaktadır. Kurumsallaşmanın şeffaflık boyutunda ise; işletme yönetiminin açıklığa ve şeffaflığa önem verdiği, işletme faaliyetlerinin yönetsel açıdan son derece açık ve şeffaf uygulamalara sahip olduğu, işletme ile ilgili bilgilere ilgililerin ulaşmasının mümkün olduğu ve işletme içinde bilginin paylaşılmasının hızlı olduğu ifadeleri yer almaktadır.

Tablo 6.'da "**H3:** İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki etkin denetim arasında anlamlı bir ilişki vardır." hipotezine ilişkin test sonuçları sunulmuştur.

Tablo 6. İşletmelerde Kurumsallaşma ve Etkin Denetim Düzeyi

İşletmede kurumsallaşma ile Denetim ilişkisi				
Kurumsallaşma Düzeyi ile Etkin Denetim İlişkisi	ETKİN DENETİM %	ETKİN OLMAYAN DENETİM %	TOPLAM %	P(sig.)
Kurumsal İşletme	81	19	100	0,000**
Kurumsallaşmamış İşletme	48	52	100	0,000**
Ki-kare: χ^2 : 33,417		Korelasyon Katsayısı r: 0,696		P(sig). 0,000
İşletmede Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği İle Denetim Düzeyi İlişkisi				
Kurumsallaşma Düzeyi ile Etkin Denetim İlişkisi	ETKİN DENETİM %	ETKİN OLMAYAN DENETİM %	TOPLAM %	P(sig.)
MBS Etkin	72	28	100	0,000**
MBS Etkin Değil	31	69	100	0,000**
Ki-kare: χ^2 : 29,715		Korelasyon Katsayısı r: 0,613		P(sig). 0,000
İşletme Demografik Özellikleri ile İşletmenin Denetimi İlişkisi				
İşletmelerin Demografik Özellikleri	Ki-Kare (χ^2)	df	Korelasyon Katsayısı (r)	P(sig.)
İşletmenin Büyüklüğü (Çalışan sayısı)	23,68	6	0,587	0,000**
İşletmenin Faaliyet Süreleri	27,45	12	0,497	0,000**
İşletmenin Tüzel Kişiliği	45,21	33	0,539	0,001**
İşletmenin Faaliyet Sektörü	41,13	47	0,167	0,262
Yöneticilerin Sektör Tecrübeleri	22,14	47	0,177	0,138
Yöneticilerin Eğitim Durumları	31,37	12	0,196	0,116
Önem Düzeyi: ** $p < 0,05$				

H3: İşletmelerde kurumsallaşma düzeyi ile işletmelerdeki etkin denetim arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kurumsallaşma düzeyi ile etkin denetim arasında r:0,696 olduğundan kuvvetli değerlendirilebilecek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı H3 kabul edilir. Kurumsallaşmanın olmazsa olmaz ölçütlerinden biri işletmenin açık, şeffaf ve hesap verebilir olmasıdır. Bu nedenle de kurumsallaşma ve denetim birbirinden ayrı düşünülememektedir.

H3A: İşletmelerde MBS'nin etkin kullanılması ile işletmelerdeki denetim arasında anlamlı bir ilişki vardır. MBS'nin etkin kullanılması ile işletmelerdeki denetim arasında ise r:0,613 olduğundan kuvvetli değerlendirilebilecek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bundan dolayı H3A kabul edilir. Denetim için irdelenen tablolar ve finansal verilerin muhasebe bilgi sisteminden sağlandığından denetimin etkinliği için MBS'nin etkin kullanımı büyük öneme sahiptir.

H3B: İşletmelerin büyüklüğü (çalışan sayısı) ile işletmelerin etkin denetimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmenin büyüklüğü ile denetim faaliyetleri arasındaki ilişkilere bakıldığında işletmenin büyüklüğü,

faaliyet süresi ve tüzel kişiliği ile denetim arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunurken yöneticilerin sektör tecrübeleri ve eğitim düzeyleri ile denetimin etkinliği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. İşletmelerin büyüklüğü (çalışan sayısı) ile işletmelerin etkin denetimi arasında ($r: 0.587$) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3B hipotezi kabul edilir.

H3C: İşletmelerin faaliyet süreleri ile işletmelerin etkin denetimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerin faaliyet süreleri ile işletmelerin etkin denetimleri arasında ($r: 0.497$) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3C hipotezi kabul edilir.

H3D: İşletmelerin tüzel kişilikleri ile işletmenin etkin denetimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerin tüzel kişilikleri ile işletmenin etkin denetimi arasında ($r: 0.539$) orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3D hipotezi kabul edilir.

H3E: İşletmelerin faaliyet sektörleri ile işletmelerin denetimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerin faaliyet sektörleri ile işletmelerin denetimi arasında ($r: 0.167$ ve $p: 0.262$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3E hipotezi reddedilir.

H3F: İşletmelerin yöneticilerinin sektör tecrübeleri ile işletmenin denetimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerin yöneticilerinin sektör tecrübeleri ile işletmenin denetimi arasında ($r: 0.177$ ve $p: 0.138$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3F hipotezi reddedilir.

H3G: İşletmelerin yöneticilerin eğitim düzeyleri ile işletmelerin denetimi arasında anlamlı bir ilişki vardır. İşletmelerin yöneticilerinin eğitim düzeyleri ile işletmelerin denetimi arasında ($r: 0.196$ ve $p: 0.116$) bir ilişki yoktur ya da önemsenmeyecek düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Bundan dolayı H3G hipotezi reddedilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişen teknoloji işletme süreçlerini kolaylaştırmakla beraber işletmelerin sürdürülebilirliklerini sağlamalarının temel koşulu olan rekabet ortamında başarıyı her geçen gün daha da zor ulaşılabılır bir hedef haline getirmektedir. Geçmişte başarı sadece daha yüksek kâr elde edebilmek olarak algılanmakta ve çoğu zaman kaliteden ödün vererek maliyetleri azaltarak veya fiyatları yükselterek bu hedeflere ulaşılabilmekteydi. Ancak bu anlayış günümüzde yerini kaynakların etkin kullanımı ve firma imajının artırılmasına bırakmıştır. Sosyal sorumluluk anlayışının yerleştiği, adil, şeffaf ve hesap verebilir kurumsal yönetim felsefesinin hâkim olduğu işletmeler, üretimden pazarlamaya, insan kaynaklarından halkla ilişkilere ve finans bölümüne kadar tüm bölümlerde yerleşik süreçleri farklılaştırmak zorunda kalmıştır. Bu değişimin gerçekleşebilmesi için ise etkin bir bilgi yönetim mekanizması gerekmektedir. İlgili mekanizma ise muhasebe fonksiyonuna bakış açısının değişimi ile mümkündür. Çünkü Muhasebe bilgi sistemi, işletme ile ilgili tüm paydaşların etkin kararlar alabilmesine yardımcı olacak değerli veriler üretmektedir ve aynı zamanda kurumsallaşma sürecinin yapı taşlarındandır.

Bilgi günümüzde önceki dönemlere göre çok daha hızlı ulaşılabılır, ihtiyaca göre biçimlendirilebilir ve amaca uygun kullanılabilir durumdadır. Bu durum avantaj olduğu gibi dezavantaj da olabilmektedir. Çünkü, işletmeler için hayati önem arz eden bilginin güvenliği de yeni bir risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu risk, bilgi güvenliğinin sağlanması için ilave maliyetlere yol açmakla birlikte, etkin bir bilgi sisteminin sağlayacağı faydalar düşünüldüğünde katlanılabilir düzeyde kalacaktır.

Özellikle yöneticiler için günümüz yaşam koşullarında en değerli kaynak zamandır. Yöneticilerin değerlendirebileceği bilginin sınırsız olduğu düşünülürse yöneticiler için önemli olan doğru ve gerekli miktarda bilgiye doğru zamanda ulaşabilmektir. Bunu sağlayan sistem ise bilgi sistemleridir. Bilgi sistemleri veri ve bilgi kalabalığı yerine amaca uygun bilgi oluşturarak hem kafa karışıklığını önler hem de zaman kaybı yaşanmasına engel olur. Ayrıca hem geçmişe dönük bir arşiv işlevi görür hem de anlık durum yansımalarına yarar.

Zamanın etkili kullanılmasını sağlamanın yanında bilgi sistemleri doğru kararlar alınmasına da olanak sağlar. İşletmeler içinde faaliyet gösterdikleri dış çevreden bağımsız düşünülemezler ve yöneticilerin öncelikli amaçlarından biri diğer bir deyişle yöneticiyi farklı ve özel kılan en önemli özelliklerden biri de belirsiz dış çevre koşullarını öngörebilmesi, doğru değerlendirebilmesidir. Karanlık içinde yönünü tayin etmeye çalışan bir kaptan olan yöneticiler için bilgi sistemleri yönetim kararlarının alınmasında ışık görevi gören fenerlerdir. Ancak feneri doğru kullanmak ve yönünü doğru tayin etmek günümüz koşullarında yine insani yetiler gerektirir. Yani insan faktörünün önemi ve yöneticilerin bireysel yetenekleri hala önemini korumakla birlikte, bilgi sistemlerini doğru kullanabilmekte yöneticilerde olması gereken özelliklerin içinde değerlendirilebilir. İşletmeler için önemi açıkça görülebilen bu kaynaklar genelde bilgi sistemleri olarak düşünülürken özelde

işletmenin her departmanında ihtiyaç duyulan veya üretilebilen bilgiler farklıdır. Bu açıdan bilgi sistemleri de çeşitlidir. Üretim bilgi sistemi, insan kaynakları bilgi sistemi, pazarlama bilgi sistemi, finansal bilgi sistemi ve muhasebe bilgi sistemi farklı verilere ihtiyaç duyan ve farklı bilgiler üreten sistemler olarak işletmelerde yer almaktadır. Ancak tüm bu sistemlerin içinde muhasebe bilgi sistemi tüm sistemlerle etkileşim halinde olan bir sistem olarak diğerlerinden ayrılmaktadır.

Muhasebe bilgi sistemi diğer sistemlere veriler üreten bununla birlikte diğer sistemlerce üretilen verileri de işleyip bilgilere dönüştüren bir sistemdir. Bunun yanı sıra diğer sistemler yalnızca iç kullanıcılara bilgi üretirken muhasebe bilgi sistemince üretilen bilgiler tüm işletme ilgililerine karar süreçlerinde dayanak oluşturacak tabloları da sağlar. Ayrıca işletme yönetiminin önünü görmesini bulunduğu noktayı anlamasını sağlarken bu bilgiler ışığında karar almalarına da yardımcı olur.

Yönetimin birçok kaynaktan karar alma becerisi olarak tanımlanması yönetimde karar almanın rolü ve önemini ortaya koymaktadır. Doğru kararlar almak doğru zamanlamalar yapmak işletmeler için yaşamsal önem taşır. Koşullar değiştikçe yönetim anlayışları da değişmekte rekabet işletmeleri kurumsallaşmaya zorlamaktadır.

Sistemi bireylerden bağımsız hale getirmek işletmeler için önemli bir amaçtır. Bunun yolu da işletmenin iş akışlarının prosedürlerinin kurallarının belirli olduğu, çalışanların işletmeye güven ve beraberinde bağlılık duyduğu bir yapı kurmasıyla yani kurumsallaşmasıyla mümkündür. Yine işletmelerin içinde var oldukları dış çevreye de duyarlı olmaları işletmenin itibarını artıran en önemli konulardan biridir. Şeffaf ve açık bir yönetim anlayışı; eşit ve adil bir yönetim ve bulunduğu çevreyi önemseyen duyarlı yani sosyal sorumluluğu olan işletmeler fark yaratabilen ve ayakta kalabilen işletmeler olarak rekabet edebilme yeteneklerini artırabilirler. Ancak şeffaf ve açık olmayı amaçlayıp bunun için çabalamak önemli bir iyi niyet olsa da yalnızca sözde ya da ifadede olması bir anlam içermez. Önemli olan bunu ete kemiğe büründürmek bu iddiayı gerçekleştiren bir irade ortaya koymaktır. Bunun ölçütü ise bir anlamda denetimdir. Denetim işletmeler için olmazsa olmaz olarak görülebilecek değerlendirmeler bütünüdür. İşletmenin mevcut durumunu anlamak ve daha ileriye taşımak için denetim önemli bir anahtardır.

Kurumsallaşma ve denetim kavramlarını birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir ve bu anlamda iddiası olan işletmeler için muhasebe bilgi sistemi olmazsa olmazdır. Denetime dayanak olacak bilgilerin sağlanması, kurumsal bir yapının gerektirdiği yönetim kararlarının alınması için bilgi ilk ve en önemli şart, bunu sağlayacak sistem olan muhasebe bilgi sistemi ise vazgeçilemeyecek bir araçtır.

Bu bilgiler ışığında Karaman OSB'de faaliyet gösteren işletmeler üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Karaman OSB ülkemiz ekonomisi içinde özellikle ihracat rakamlarıyla önemli bir yere sahipken, Karaman'ın gelişmesine büyük katkıları olan, Orta Anadolu'nun önemli bir istihdam merkezi olma özelliğine de sahiptir. Bu anlamıyla bu çalışma hem ülkemiz hem Orta Anadolu Bölgesi hem de Karaman için büyük öneme sahip olan işletmelerde yapılmış, muhasebe bilgi sisteminin etkinliğini ortaya koyarken, kurumsallaşma ve denetimin muhasebe bilgi sistemiyle ve birbirleriyle olan ilişkilerini de ortaya koymayı amaçlamıştır. Anket soruları yalnızca yönetici ve sahip/ortak konumunda bulunan kişilere yöneltilmiştir. Bu yanıyla çalışma sonuçları işletme yöneticilerinin genel profili ile ilgili de fikir oluşturulmasına olanak sağlamıştır. Anket formu muhasebe bilgi sisteminin etkinliğini ölçmeyi amaçlayan, kurumsallaşma düzeyini anlamayı amaçlayan ve denetim faaliyetleri ile ilgili bilgileri içeren sorulardan oluşmaktadır. Yapılan analizlerle birbirleriyle ilişkileri olup olmadığı ya da ne derece önemli ilişkiye sahip oldukları anlaşılacak istenmiştir.

Muhasebe bilgi sisteminin işletmelere sağlayacağı faydalar ve etkinliğinin sağlanması ile ilgili pek çok çalışmanın yapıldığı yapılan literatür taramasında görülmüş ve bunun kurumsallaşma ile ilişkisinin değerlendirilmesini içeren bir çalışma yaparak konuya farklı bir bakış açısı getirilmek istenmiştir. Muhasebe bilgi sisteminin yalnızca muhasebe bölümü sınırlı olup olmadığı veya yalnızca vergisel yükümlülükleri yerine getirebilmek amacıyla takip edilmediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra yönetimin karar süreçlerinde önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilecek en önemli sistem olmasına rağmen yöneticiler tarafından bu farkındalığın mevcudiyetinin varlığını anlamak amacıyla da hizmet eden bu çalışmada denetim faaliyetlerine de yer verilmiştir. Bunun nedeni kurumsallaşmanın sağlanmasında denetim faaliyetlerinin önemli rol oynamasıdır. Çünkü denetim faaliyetleri muhasebe bilgi sisteminin işlevselliğini ve buradan üretilen bilgilerin kalitesini artırmakta, kurumsallaşmanın en önemli amaçları olan, Sosyal Sorumluluk, Şeffaflık, Hesap Verebilirlik ve Adillik amaçlarına ulaşmada stratejik bir araçtır.

Yöneticiler işletme ile ilgili pek çok karar almak zorundadır. Farklı bölümleri ilgilendiren farklı kararların alınma süreçlerinde muhasebe bilgi sisteminden yararlanma düzeyleri de bu çalışmada yer verilen diğer konulardandır. Ayrıca Kayıt, Raporlama, Bilgilendirme ve Değerlendirme İşlevlerinde MBS'nin Önem Düzeyini anlamaya yönelik sorulara da yer verilerek muhasebe bilgi sisteminin işletme içi bilgi akışını sağlaması işlevine de değinilmiştir.

Çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde;

Ağırlıklı olarak gıda sektöründen katılımcı olduğu bunu ambalaj sektörünün izlediği görülmektedir. Çalışmaya katılanların %49 'u gıda sektöründe %27'si ise ambalaj sektöründe faaliyet gösteren işletmelerdir. Bu durum Karaman OSB'nin genel bir yansıması olarak görülebilir. Gıda sektörünün ağırlıkta olduğu bölgelerde ambalaj sektörünün gelişmesi de beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Yapılan ki-kare analizleri ile İşletmenin faaliyet gösterdiği sektör ile muhasebe bilgi sisteminin etkinliği arasında anlamlı ilişki olduğu ($r:0,226$) ancak denetim ve kurumsallaşma ile sektör arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülürken işletmenin büyüklüğü ile muhasebe bilgi sisteminin etkinliği arasında orta düzeyde ($r:0,514$), kurumsallaşma ve işletme büyüklüğü arasında ($r: 0.611$) kuvvetli ve denetim ile işletme büyüklüğü arasında ($r: 0.587$) arasında orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Muhasebe bilgi sisteminden işletme kararlarında yararlanma düzeyleri incelendiğinde özellikle finansman kararlarında, maliyetleri azaltmada, tedarikçilerin tespitinde oldukça yüksek bir yararlanma düzeyinin olduğu bunun yanı sıra tüm işletme kararlarında muhasebe bilgi sisteminden yararlanıldığı görülmektedir. Ki kare değerine ilişkin anlamlılık düzeyi değerlendirildiğinde tüm kararlar ile MBS'nin etkin kullanımı arasında ($p=0,000$) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak MBS'nin karar alma süreçlerinde kullanılması ile ilgili Karaman OSB'de faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerinde bir farkındalık olduğu düşünülmektedir.

Sonuçlar incelendiğinde dikkat çeken bir diğer nokta Kayıt, Raporlama, Bilgilendirme ve Değerlendirme İşlevlerinde MBS'nin Önem Düzeyine ilişkin ortaya çıkan sonuçlardır. Bu anlamda muhasebe bilgi sistemi işletmenin geçmişe dönük hafızası olmasının yanında bugüne dair özeti hatta anlık fotoğrafı olarak görülmektedir. Verilen cevaplar değerlendirildiğinde tüm sorulara verilen cevapların ortalamalarının 3 ve üzeri olması MBS'nin sadece vergilendirme amacıyla tutulan kayıtlar değil işletmede ihtiyaç duyulan bilgilerin kaynağı finansal performansın ölçülmesini sağlayan bilgileri üreten sistem ve işletme içinde koordinasyon işlevini de yerine getiren bir sistem olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle Karaman OSB'de bulunan firmalarda muhasebe bilgi sisteminin kullanıldığı, karar süreçlerinde etkili olduğu, kayıt raporlama bilgilendirme ve değerlendirme süreçlerinde muhasebe bilgi sisteminden yararlanıldığı görülmektedir. Bu işletmelerin kurumsallaşma hedefine sahip oldukları bu anlamda açıklık ve şeffaflık ilkelerine, iş bölümü ve uzmanlaşmaya, prosedürlere, sosyal sorumluluklara önem verildiği görülmekte ancak Ki-kare analizine göre kurumsallaşma ve çalışanların yönetime katılımı arasında ($r: 0.174$) olduğundan anlamlı bir ilişki görülmediğinden çalışanların yönetimi katılımının artırılması gerektiği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları genel olarak ele alındığında işletmelerin muhasebe bilgi sisteminin önemini farkında olduğu, sistemlerin etkin kullanılması için eğitim çalışmaları yaptığı ve karar alma süreçlerinde MBS den yararlanıldığı görülmekte, Kurumsallaşma ve denetim ile muhasebe bilgi sisteminin etkinliği arasında anlamlı ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Kurumsallaşma ile muhasebe bilgi sistemi ilişkisi incelendiğinde ortaya çıkan sonuç kurumsallaşma düzeyi ile muhasebe bilgi sisteminin etkinliği arasında ($r: 0.712$) anlamlı bir ilişki bulunduğu şeklindedir. Kurumsallaşma denetim ilişkisi incelendiğinde ise kurumsal işletmelerde denetimin etkin olduğu ($r:0,696$) görülmektedir. Muhasebe bilgi sisteminin etkinliği ile denetimin etkinliği arasındaki ilişki incelendiğinde ($r:0,613$) olduğundan kuvvetli derecede anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Çalışma ile ilgili bir değerlendirme yapıldığında rekabet etmenin işletmeler için her geçen gün daha zorlaştığı, bu ortamda ayakta kalmak isteyen işletmelerin doğru yönetilmeleri gerektiği, bunun da ancak doğru kararlar ile başarılacağına çalışmada sıkça değinilmiştir. Doğru kararlar alabilmek için bilgiye ihtiyaç duyulduğu, bu bilginin ancak bilgi sistemlerinden sağlanabileceği ve tüm bilgi sistemlerinin de bir biçimde muhasebe bilgi sistemiyle ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Bu anlamda muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin sağlanmasının işletme için ne derece önemli olduğu belirtilmiştir. İşletmelerin başarıya ulaşmaları için kurumsallaşmalarının zorunlu hale geldiği bir çağda olduğumuz bilinirken işletmeler büyüdükçe kurumsallaşmanın ve bilgi sistemlerinin etkinliğinin önemini de arttığı görülmüştür. Denetim ve kurumsallaşmanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği ve muhasebe bilgi sisteminin bu süreçlerdeki önemli rolüne de çalışmada değinilmiştir.

Çalışmada ele alınamayan konulara gelince Araştırmanın Karaman OSB ile sınırlı tutulması muhasebe bilgi sisteminin etkinliğinin yalnızca üretim işletmelerinde ölçülmesine neden olmuştur. Hizmet üreten işletmelerde muhasebe bilgi sistemi, kurumsallaşma ve denetimin ilişkisine bu çalışmada değinilmemiştir. Ayrıca bu çalışmada etkin bir yönetimde bilginin ve bilgi sistemlerinin önemine çokça değinilmesine karşın günümüz işletmeleri için oldukça önemli olan bilgi güvenliği konusu detaylıca irdelenmemiş, bilgi güvenliği ile ilgili bir araştırma yapılmamıştır. Yine çalışmamızda bilgi sistemlerinin ürettiği bilgiden nasıl yararlanılacağı ya da muhasebe bilgi sisteminden elde edilen tabloların yorumlanması ile ilgili bir bölüm de bulunmamaktadır bu

yanıyla çalışma daha çok kurumsallaşma ve muhasebe bilgi sistemi ilişkisini anlamaya yönelik olarak değerlendirilmelidir.

Günümüz gelişen teknolojisinde bilgi sistemlerinin kullanımı yalnızca kar amacı güden işletmelerle sınırlı değildir. Kar amacı gütmeyen kuruluşlarda da hatta kamu kurum ve kuruluşlarında da bilgi sistemlerinin önemi giderek artmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında bilgi sistemlerinin kullanımı ile ilgili de çalışmalar yapılabilir.

Bilgi sistemlerinin ne derece istenilen düzeyde olduğu ve geliştirilmesi için yapılabilecekler de bu alanda yapılacak farklı bir çalışmanın konusu olabilir. Yine değişim yönetimi ve bilgi sistemleri konusu bu çalışmada ele alınamamış olsa da bir başka çalışmada detaylandırılması mümkündür.

Son olarak değinilmek istenen birkaç önemli nokta daha bulunmaktadır. Teknolojinin giderek daha da önemli hale geldiği bilinse de şu an bulunulan nokta da bilgiyi her ne kadar sistemler üretiyor olsa da sistemi kullanan daha da önemlisi anlayan ve yorumlayan halen insan faktörüdür. Bu yanıyla sistemlerin kullanılması için eğitime önem verilmesi hem sistemlerden maksimum yararı sağlamaya yarayacak hem de zamanı etkili ve verimli kullanırken risklerden de mümkün olduğunca kaçınılmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca işletmenin başarısı için, karar verici konumda bulunan ya da bulunmayı hedefleyen tüm iş görenlerin sistemlerin kullanımına hakim olmaları ve kendilerini bilgiyi yorumlayabilecek biçimde donatmaları en az bilgi sistemlerinin etkinliği kadar önemlidir.

Değişimin kaçınılmaz olduğu bu dönemde teknolojiye direnmek yerine teknolojiyle yönetmek yöneticiler için fark yaratacak, işletmeleri de hedeflerine ulaştıracaktır. Bunun için işletmelerin daha kuruluş aşamasından kurumsallaşma hedeflerinin olması işletme yapısını buna göre kurmaları ve bilgi sistemlerine sonradan entegre olmak yerine baştan sahip olmalarının avantaj sağlayacağı düşünülmektedir. Yine insan kaynağının yetiştiği tüm kurumlarda pratiğe yönelik eğitime de yer verilmesi kısaca sistem kullanıcılarının donatımlı hale gelmesi önemliyken, bu sistemleri üretebilmeyi hedefleyen bir bakış açısına da sahip olmanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada muhasebe bilgi sisteminin yönetimin kullanabileceği önemli bir yönetim aracı olduğu ortaya konmuş ve yapılan uygulama çalışmasında da Karaman OSB’de faaliyet gösteren firmalarda bu anlamda bir farkındalığın olduğu işletmeyi ilgilendiren, işletmeyi ileri götürecek tüm kararlarda muhasebe bilgi sisteminden yararlanıldığı görülmüştür. Ayrıca kurumsallaşma, denetim ve muhasebe bilgi sisteminden yararlanılması arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunun görülmesi muhasebenin kayıt tutmak ve vergilendirmenin doğru yapılmasını sağlamak gibi işlevlerinin yanında yönetimin etkinliğini sağlama ve örgütsel başarıya ulaştırma işlevlerinin de olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu anlamıyla yönetim ve liderlik bütüncül bir yaklaşımla, bilgi sistemlerinin kullanılmasıyla ve muhakkak ki insan faktörünün öneminin her zaman farkında olmasıyla başarıya ulaşabilecektir. Bu yüzden teknolojiyi reddetmeden teknolojiden yararlanarak aynı zamanda adil, insana değer veren ve katılımcı bir yönetim anlayışıyla yönetildiği zaman işletmelerin başarıya ulaşabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, Durmuş ve Vesile Ömürbek, (2003). "Bilgi Teknolojilerinin Muhasebe Bilgi Sistemi Kullanımı Üzerine Etkisi ve Bir Uygulama: Gıda Sektörü", Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:20,Ekim 2003, s. 66 - 78.
- Akar, Ezgi (2016). "İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi Üzerine Çanakkale İlinde Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi ,Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Akgün, Ali İhsan ve Selçuk Kılıç, (2013). "Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi", Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 20 (2) , 21-36
- Aktaş, Ramazan, (2017). Kurumsal Yönetim (12. Bölüm). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uyg. Arş. Mer. Yayınları.
- Alp, Ali ve Kılıç, Saim (2014). Kurumsal Yönetim Nasıl Yönetilmeli?. İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Aydemir, Burhan ve diğ., (2004). "Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Süreci ve Sektörel Bir Uygulama", Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı Nisan 17 - 18 2004, İstanbul: İstanbul Kültür Üniv. Yayınları, s. 604 - 617.
- Başok Yurdakul, Nilay, (2008). Farklılaşma Çağında Kurumsal Başarıyı Yakalamak, Nobel Yayınları, Ankara.
- Çidem, İbrahim (2013). "Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Dalgın, Burcu, (2008). "Muhasebe Bilgilerinin Karar Almada Kullanımının Önemi ve Çanakkale Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Dızman, Şakir ve Güney, Selami , (2015). Muhasebe ve Muhasebecilerin Yönetim Kararları Üzerine Etkisi,Ekin Yayınları, Bursa.
- Dinç, Engin ve Hasan Abdioğlu, (2009). "İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İMKB-100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 12 (21) , 157-184 .
- Eminoğlu, Cafer (2014). Türk Ticaret Kanunu'nda Kurumsal Yönetim. İstanbul: XII Levha Yayınları.
- Erdil, Oya ve diğ., (2002). "Çevresel Belirsizliğin Düşük ve Yüksek Olduğu Ortamlarda Tedarikçi Performansının Satın Alma Davranışına Etkisi", Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:5,Sayı:1, s. 193 - 206
- Kaderli, Yusuf ve Köroğlu, Çağrı (2014)." İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sistemi ile Kurumsal Yönetim Anlayışı Arasındaki İlişki", Mufad Journal, Temmuz 2014, Sayı:63, s. 21 - 37.
- Kalmış, Halis ve Burcu Dalgın, (2010). "Muhasebe Bilgilerinin Karar Almada Kullanımının Önemi Çanakkale'de Faaliyet Gösteren Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama", Mufad Journal, Nisan 2010, Sayı:46, 112 - 128.
- Karpuzoğlu, Ebru, (2003). Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma, 2. bs.,Hayat Yayınları, İstanbul.
- Ulukan, Cemil, (2005). "Türkiye'ye Özgü Kurumsallaşma Anlayışı ve Sonuçları", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Bilgesel Yayıncılık, 20(231), s. 88-96 Yıl 20, 89.
- Varıcı, İdris, (2007), "Muhasebe Bilgi Sisteminin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi: Orta ve Doğu Karadeniz'deki KOBİ'ler Üzerine Bir Uygulama", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Yavuz, Hasan (2014). "Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetim Kararları Üzerinde Etkileri: Bartın İlindeki KOBİ'ler Üzerinde Bir Araştırma", Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bartın.
- Yozgat, Uğur, (1994). Yönetimde Karar Verme Teknikleri, Beta Yayınları, İstanbul.

Kalite Maliyetlerinin Analizi ve Raporlanması: Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Bir Uygulama¹

Quality Costs Analysis and Reporting: An Application in Karabuk University Training and Research Hospital

Hakan VARGÜN*
Selman GÜL**

ÖZ

Günümüzde teknoloji hızla gelişmekte ve rekabet koşulları giderek zorlaşmaktadır. Ağırlaşan rekabet koşulları müşterilerini tatmin etmek isteyen işletmeleri, varlıklarını sürdürebilmeleri için çeşitli kalite yönetim sistemlerini kullanmaya yönlendirmiştir. Kalite yönetim sistemleri, özellikle sağlık işletmeleri için diğer hizmet işletmelerine göre ayrı bir öneme sahiptir. Sağlık işletmelerinin yapacağı bir yanlış insanı doğrudan etkilemektedir. Bu çalışmada, sağlık işletmelerinde kalite sistemlerinin etkin ve verimli kullanım düzeyini ölçmek amacıyla PAF modeli çerçevesinde kalite maliyeti araştırılmıştır. Araştırma Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Yapılan araştırmanın sonucunda sağlık kuruluşunun bakanlığın belirlediği "sağlıkta kalite standartları" yönetmeliğini uyguladığı ancak kalite maliyetleri muhasebe kaydının ayrı bir başlık altında tutulmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmanın yapıldığı sağlık kuruluşunda önleme maliyetlerinin benzer çalışmalarda olduğu gibi diğer kalite maliyet kalemlerine göre yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda sağlık kuruluşuna, kalite maliyetlerinin muhasebe kaydının ayrı bir başlık altında kaydı tutularak bu maliyetlerin başarılı bir şekilde kontrolünün sağlanabileceği ve kalite maliyetleri sayesinde kalite konusundaki eksikliklerini kolayca tespit edebileceği önerisinde bulunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Maliyet, Kalite Maliyetleri, PAF Modeli, Sağlık İşletmeleri

ABSTRACT

Technology is developing rapidly today and conditions of competition are getting harder. The worsening conditions of competition have directed businesses that want to satisfy their customers to use various quality management systems to sustain their existence. Quality management systems have special importance for health businesses compared to other service businesses. A mistake made by healthcare companies directly affects people. In this study, the cost of quality was investigated within the framework of the PAF model in order to measure the level of effective and efficient use of quality systems in healthcare enterprises. The research was carried out at Karabuk University Training and Research Hospital. In the research, face to face interview method was preferred as the data collection method. As a result of the research, it was determined that the health institution applied the "quality standards in health" regulation determined by the ministry, but the quality costs accounting record was not kept under a separate heading. In addition, it has been determined that the cost of prevention in the health institution where the research was conducted is higher than other quality cost items as in similar studies. At the end of our study, it has been suggested to the health institution that accounting record of the quality costs can be kept under a separate heading and that these costs can be successfully controlled and can easily be identified their deficiencies by the quality costs.

KEYWORDS

Cost, Quality Costs, PAF Model, Health Businesses

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
17.02.2020	30.08.2020
Atf	Vargün, H. ve Gül, S. (2020). Kalite Maliyetlerinin Analizi ve Raporlanması: Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Bir Uygulama. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 550-564.

¹ Bu çalışma "Etkin Maliyet Yönetim Aracı Olarak Kalite Maliyetlerinin Raporlanması: Sağlık İşletmesi Üzerine Bir Uygulama" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İşletmecilik Bölümü, hakanvargun@karabuk.edu.tr, ORCID:0000-0002-7781-0912

** Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, selmangul69@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6845-0150

GİRİŞ

Ekonomik gelişmelerle birlikte her geçen gün işletme sayısı giderek artmakta, teknoloji hızla gelişmekte ve üretim sistemleri sürekli değişmektedir. Yaşanan bu gelişmelerse rekabet şartlarını ve işletme sürekliliğinin sağlanmasını zorlaştırmakta, işletmeleri yeni pazarlar aramaya yönlendirmektedir. İşletmelerin çoğalması ve aralarındaki rekabetin artması sonucunda müşterilerin tercihlerini etkileyen bazı kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu kavramlardan ikisi kalite ve maliyettir.

Müşteriler, kalitesi yüksek, maliyeti düşük olan ürünleri ve hizmetleri tercih etmektedirler. Bu tercihler, müşterilerini tatmin etmek isteyen işletmeleri yüksek kaliteli ürünler ve hizmetler üretmeye yönlendirmiştir. Kaliteli ürünler ve hizmetler için yapılan harcamalar işletmelerin maliyet kalemlerinde artışa sebep olmaktadır. İşletmeler, artan maliyetleri kontrol altına almak için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Kullanılan bu yöntemlerden birisi kalite maliyetleri yöntemidir.

Çalışmada öncelikle kalite ve maliyet kavramları açıklanacak, daha sonra kalite maliyetleri hakkında bilgi verilecek sonrasında uygulamadan ve elde edilen sonuçlardan bahsedilecektir.

1. KALİTE ve MALİYET

Kalitenin birden çok tanımı vardır. Bunun sebebi kalite kavramının kullanıldığı alana göre farklı anlam kazanmasından kaynaklanmaktadır. Kalite kavramı “bir şeyin iyi ya da kötü olma özelliği, üstün nitelik” olarak ifade edilmiştir (Dikmen & Akıncı, 2006, s. 196). Genel olarak kalite, “ürünün önceden belirlenen standartlara uygunluk derecesi” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde firmalar kaliteyi “müşteri tatmini veya tüketici isteklerinin karşılanması” olarak açıklamaktadır (Demircioğlu & Küçüksavaş, 2009, s. 34). American Society for Quality Control (ASQC) kaliteyi bir mal ya da hizmetin belirli bir gerekliliği karşılayabilme yeteneklerini ortaya koyan karakteristiklerin tümüdür şeklinde ifade ederken, European Organization for Quality Control (EOQC) kaliteyi bir malın ya da hizmetin tüketicinin isteklerine uygunluk derecesi olarak ifade etmektedir. International Organization for Standardization (ISO) kaliteyi “bir mal ya da hizmetin belirlenen ya da olabilecek gereksinimleri karşılama yeteneğine dayalı özelliklerinin toplamıdır” şeklinde tanımlamıştır (Sipahi & Yıldırım, 2004, s. 4). Özetle kalite; üretim öncesindeki tasarım aşaması ile başlayıp satış sonrası hizmetlerin tümünü kapsayan bir süreçtir.

Maliyet, arzu edilen bir sonuca ulaşabilmek için katlanılan maddi başka bir ifadeyle iktisadi tutardır (Büyükmirza, 2009, s. 44). İşletmeler toplumların gereksinimlerini karşılamak için kurulurlar. Bu amaç doğrultusunda mamul ve hizmet üretirler. Ekonomik gelişmeler, işletmelerin büyümesi ve üretilen mamul ve hizmet çeşitlerinin çoğalması maliyet kavramını işletmelerin dikkat etmesi gereken önemli bir unsur haline getirmiştir. İktisadi değeri olan her mamul ve hizmetin bir maliyeti bulunmaktadır. İşletmelerin kâr elde edebilmesi için herhangi bir mamulün veya hizmetin üretiminden satışına kadar olan tüm maliyetlerinin bilinmesi gerekir (Savcı, 2009, s. 10).

Kalite bir işletmede tüm çalışanları ve tüm süreçleri kapsayan bir kavramdır ve rakipleri ile rekabet etmek, pazarda tutunmak ve pazar payını genişletmek isteyen işletmeler için kalite stratejik bir zorunluluktur. İşletmelerin, kaliteye yönelik hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için pazara müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan rakiplerinden farklı ürünler ve hizmetler sunması gerekmektedir. Bu durumda işletmelerde maliyet artışına sebep olmaktadır (Öztürk, 2013, s. 421). Maliyet artışları işletmelerde kalite yönetimi konusunu önemli hale getirmiştir. Kalite yönetim programları için işletmeler çeşitli satın almalar gerçekleştirmiş ve sonuç olarak bir harcama yapmıştır. Kalite yönetimi için yapılan bu harcamalar kalite maliyeti kavramını ortaya çıkarmıştır. Kalite maliyeti terimi üretim hatalarının önüne geçmek için yürütülen faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan maliyetleri ifade etmektedir (Sipahi & Yıldırım, 2004, s. 9). Kalite ve maliyet birbirini tamamlayan iki önemli faktördür. Bu iki faktör arasındaki denge iyi sağlanmalıdır. Bu iki faktör arasındaki denge iyi sağlanmadığı ve maliyetleri azaltma yoluna gidildiği takdirde düşük kaliteli ürünler ortaya çıkacaktır (Carpenter ve diğ. 1996, s. 228). Düşük kaliteli ürünler müşteri kaybına yol açarak işletmelerin gelirlerinde azalışların yaşanmasına sebep olacaktır (Ashby ve diğ. 2012, s. 72). Bu sebeple kalite ve maliyet arasındaki dengenin sağlanması için eğer bir plan belirlenip bu plana göre üretim hataları azaltılırsa hem maliyetlerin minimize edilmesi hem de optimum kalitede üretimin gerçekleşmesi mümkün hale gelir (Yükçü, 2014, s. 526).

2. KALİTE MALİYETLERİ ANALİZİ VE RAPORLANMASI

Kalite maliyeti, üretim esnasında oluşabilecek kusurları önlemek amacı ile yürütülen faaliyetler, planlı kalite muayeneleri ve ürünün üretim sırasında veya alıcıya tesliminden sonra görülen hataların sonucunda meydana gelen maliyetler olarak açıklanmaktadır (Şimşek, 2000, s. 7). Kalite maliyeti kavramı ilk defa 1956 yılında Feigenbaum tarafından ortaya atılmıştır. Feigenbaum PAF modeli ismini verdiği modelde kalite

maliyetlerini önleme, değerlendirme ve başarısızlık maliyetleri olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Başarısızlık maliyetlerini ayrıca iç başarısızlık ve dış başarısızlık maliyetleri olmak üzere iki gruba ayırmıştır (Bozkurt, 2003, s. 9).

Önleme Maliyetleri: Bu maliyetler, hatalı ve eksik üretimin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla üretim öncesinde yapılan işlemlerin ve faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan maliyetlerden oluşur (Tanış & Kefe, 2014, s. 48). Ürün veya hizmetlerin tüketicilerin isteklerine uygunsuzluğunu önlemek amacı ile yürütülen faaliyetlerin maliyetleridir de denebilir (Aydemir & Gürsoy, 2003, s. 593). Önleme maliyetlerinin amacı, düşük kaliteye sahip mamul üretimini engellemek ve potansiyel müşterilerin beklentilerine uymayan ürünlere ve hizmetlere en başından müdahale etmektir (Yumuk & Oğuzhan, 2005, s. 4).

Değerlendirme Maliyetleri: Bu maliyetler, işletme çıktılarının kalitelerinin ölçülmesi için katlanılan maliyetlerdir (Kaygusuz & Dokur, 2009, s. 507). Daha kapsamlı ifadeyle bir ürünün veya hizmetin tasarım aşamasında belirlenen kalite ile ilgili spesifikasyonlara uyup uymadığının belirlenmesi için yapılan çalışmaların maliyetleridir (Orhon Basık, 2012, s. 366). Önleme maliyetleri için yapılan harcamalar çoğaldıkça ve işletmenin performansı geliştikçe, kalite muayenelerine ve problemlerin nelerden kaynaklandığını belirlemek için yapılan araştırmalara daha az ihtiyaç duyulmasına bağlı olarak değerlendirme maliyetleri harcamaları azalmaktadır (Krajewski ve diğ. 2014, s. 177).

İç Başarısızlık Maliyetleri: Bu maliyetler, bir ürünün veya hizmetin üretimi sırasında ortaya çıkan hataların sebep olduğu maliyetler olarak açıklanmaktadır (Pakdil, 2007, s. 42). İç başarısızlık maliyetlerinde kusurlar (hatalar) iki temel gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi hizmetin bazı boyutlarının tekrarlanması gerektiğinde oluşan veya ürünün kusurunu düzeltmek amacıyla önceki işlemlerden tekrar geçmesi olan yeniden işleme maliyeti, ikincisi ise kusurlu ürünün yeniden işlem görmesi uygun olmadığı durumda ortaya çıkan hurda maliyetidir. Örneğin, bir işletmede müşterilerin hangi ürünleri satın aldıklarına ilişkin değerlendirme eksikse, ürün müşterilerin beklentilerini karşılamadığı için işletmeye iade edilir. Bu durumda iç başarısızlık maliyetlerine yol açar (Krajewski ve diğ. 2014, s. 177).

Dış Başarısızlık Maliyetleri: Bu maliyetler, bir ürün veya hizmetin satışından sonra ortaya çıkan maliyetler olarak ifade edilmektedir (Atış & Kurtlar, 2015, s. 67). Dış başarısızlık maliyetleri, işletmeye duyulan güvenin kaybedilmesine ve dolayısıyla itibar kaybı sonucunda mevcut müşterilerinde kaybedilmesine yol açmaktadır. İşletme en kısa sürede gerekli tedbirleri almaz ise iflas etme tehlikesi ile karşı karşıya gelecektir.

Kalite maliyetleri analizinin amacı, işletme de uygulanan kalite politikalarının etki düzeyi ile ilgili olarak tepe yöneticilere bilgi sunmaktır. İşletmelerin kalite maliyetlerini aktif bir şekilde analiz edebilmeleri için hem belge hem de kayıt düzeni olarak muhasebe organizasyonlarını yapmaları gerekmektedir. Bunun için de öncelikle bir maliyet kaleminin kalite maliyeti olup olmadığının eğer kalite maliyeti ise hangi sınıfta değerlendirileceğinin tespiti gerekir (Sipahi & Yıldırım, 2004, s. 69). Kalite maliyetleri analizi, işçilik giderlerine göre, satışların tutarına göre ve birim maliyetlere göre olmak üzere üç yöntemle yapılmaktadır.

Kalite maliyeti raporu, yöneticilere kalite iyileştirmesi için yapılan harcamalar hakkında bilgi vermekte ve yapılan harcamaların etkinliğini değerlendirme imkanı sunmaktadır (Üstün, 1996, s. 351. akt: Karcıoğlu, 2000, s. 123). Kalite maliyet raporlaması için gerekli verilerse işletmedeki mevcut bilgi sistemi ve muhasebe sistemindeki bilgilerden elde edilebilir (Bozkurt, 2003, s. 28). Kalite maliyeti raporları işletmelerin faaliyet alanına göre değişiklik göstermekle birlikte raporun amacına ulaşmasında iki önemli faktör etkili olmaktadır. Bu faktörlerden birisi kalite maliyeti raporunun işletmenin genel raporlama ve bilgi sistemi ile uyumlu olması, diğeri yöneticilerin belirlediği kalite uygulamalarını desteklemesidir (Orhon Basık, 2012, s. 373).

3. BİR SAĞLIK KURULUŞUNDA KALİTE MALİYETLERİ ANALİZİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, bir sağlık işletmesinde kalite maliyeti türlerinin belirlenerek bu maliyetlerin hesaplanması ve raporlanmasının işletmeler açısından önemini ortaya koymaktır.

3.2. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu, kalite maliyetlerinin PAF modeli çerçevesinde hesaplanması ile toplam maliyet içerisindeki payının belirlenmesi ve kalite maliyetlerinin raporlanarak yöneticilerin karar verme süreçlerine sağlayacağı katkılar oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma yöntemi olarak yüz yüze mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Mülakat için anket formatında veri formu hazırlanmıştır. Bu formda PAF modeli çerçevesinde, maliyet kalemleri hakkında bilgi edinmek amacıyla önceki çalışmalardan elde edilen veriler doğrultusunda 4 ana başlık altında 8 adet soru hazırlanmıştır.

Bu sorulara verilen cevaplar çerçevesinde kalite maliyetleri değerlendirilmiş ve kalite maliyeti raporu hazırlanmıştır.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Araştırma 2019 yılında Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılmıştır. Araştırmanın bundan sonraki kısmında uygulamaya konu olan hastane, işletme olarak adlandırılacaktır. Araştırmanın yapıldığı dönemde henüz faaliyet döneminin sona ermemesi nedeniyle hastane işletmesine ait 2018 yılına ait veriler analize dahil edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olarak işletmenin kalite maliyetlerinin hesaplanması, raporlanması ve analizi kapsamında işletmeye ait yıllık verilerin elde edilmesi araştırma yönteminin uygulanması açısından yeterli görülmektedir. Uygulamaya konu olan işletmede kalite maliyetlerinin ayrıca hesaplanmaması ve raporlanmaması araştırmanın önemli kısıtını oluşturmaktadır. Söz konusu kısıt dahilinde işletmeden alınan yıllık mizan, gelir tablosu, yapılan mülakatlar, gözlemler ve edinilen diğer bilgiler doğrultusunda veriler analiz edilmiştir.

3.5. Literatür Araştırması

Literatürde kalite maliyetlerinin hesaplanması, raporlanması ve analizine yönelik olarak planlı ve sistemli çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Ancak sağlık işletmelerinde kalite maliyetlerinin analizine yönelik çok fazla çalışma yapılmamıştır. Bu başlıkta, sağlık işletmelerinde kalite maliyetlerinin hesaplanması ve analizi ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Carpenter ve diğerleri (1996) tarafından sağlık kuruluşlarında kalite ve maliyet arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada kalite ve maliyetin birbirini tamamlayan iki öge olduğu, aralarındaki dengenin iyi kurulması gerektiği aksi taktirde maliyetleri azaltmanın kalite azalışına yol açacağı üzerinde durulmuştur.

Pakdil (2007) tarafından kalite maliyetlerinin performans ölçümüne etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada sürekli iyileştirme faaliyetlerinin işletmenin bütün bölümlerinde uygulanması ve kaliteye ulaşabilmek için bu faaliyetlerden elde edilecek veriler ile kalitenin sürekli geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Elbireer ve diğerleri (2010) tarafından kalite maliyet bilgileri aracılığıyla yöneticilerin dikkatlerini kalite konusuna daha fazla çekebilmek amacıyla yapılan çalışmada kalite maliyetlerinin toplam maliyetlerin %32'sine denk geldiği, önleme maliyetlerinin ise toplam kalite maliyetleri içerisinde en fazla paya sahip maliyet kalemi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada kalite maliyetlerinin, tepe yöneticilere yol gösterecek bir faktör olduğu ve sağlık kuruluşlarının kalite konusunda eksik kalan yönlerini ortaya çıkarabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bekçi ve Toraman (2011) tarafından kalite maliyetlerinin önemini vurgulamak ve sağlık işletmelerinde kalite maliyetlerinin işletme ve çalışan verimliliği üzerine etkisini araştırmak amacıyla yapılan çalışmada kalite maliyetlerinin toplam maliyetlerin %24,22'sini oluşturduğu, önleme maliyetlerinin ise toplam kalite maliyetleri içerisinde en fazla paya sahip maliyet kalemi olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda kalite maliyetlerinin hesaplanması ile sağlık işletmelerinin daha verimli işleyiş yapısına sahip olabileceği ortaya konmuştur.

Ashby ve diğerleri (2012) tarafından kalite iyileştirme çalışmalarının maliyetlerde artışa sebep olup olmayacağını belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada düşük kalitenin hasta sayısında azalışa neden olacağı ve kalite iyileştirme çalışmalarının maliyetlerde artışa yol açacağı ancak bu artışın hasta sayısındaki artış ile karşılanabileceği görüşü ileri sürülmüştür.

Atış ve Kurtlar (2015) tarafından kalite maliyetlerinin önemini vurgulamak ve daha iyi bir maliyet yönetimi için öneriler geliştirilmek amacıyla yapılan çalışmada kalite maliyetlerinin toplam maliyetlerin %40,91'ini oluşturduğu, önleme maliyetlerinin ise toplam kalite maliyetleri içerisinde en fazla paya sahip maliyet kalemi olduğu tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda önleme ve değerlendirme maliyetleri için yapılan harcamaların başarısızlık maliyetlerini azaltacağı tespit edilmiştir.

Kurşunel ve Ebdürzazade (2018) tarafından kalite maliyetlerinin önemini vurgulamak amacıyla yapılan çalışmada kalite maliyetlerinin toplam maliyetlerin %31,27'sine denk geldiği, önleme maliyetlerinin ise toplam kalite maliyetleri içerisinde en fazla paya sahip maliyet kalemi olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda hizmet sektöründe yer alan diğer kuruluşlara nazaran sağlık işletmelerinde kalitenin daha önemli olduğu ve kalitesiz hizmetin daha ağır veya telafi edilemeyecek sonuçlara yol açtığı gözlemlenmiştir.

Kalite maliyetlerinin hesaplanması ve raporlanması kapsamında yapılan bu araştırmanın birinci basamak bir hastane işletmesinde uygulanması ve yeni kalite maliyeti unsurlarının analize dahil edilerek kalite maliyeti

raporunun oluşturulması araştırmanın literatürdeki araştırmalara göre farklılığını ortaya koymakla birlikte bu alandaki çalışmaların geliştirilmesine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.6. Kalite Maliyeti Unsurları

Geçmişten günümüze pek çok kalite maliyeti modeli geliştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda kullanımda en yaygın olan modelin PAF modeli olduğu belirlenmiş ve uygulama PAF modeli çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Bu modelde maliyetler önleme maliyetleri, değerlendirme maliyetleri ve başarısızlık maliyetleri olarak üçe ayrılır. Başarısızlık maliyetleri de kendi içerisinde iç başarısızlık maliyetleri ve dış başarısızlık maliyetleri olarak ikiye ayrılır. Her bir maliyetle ilgili belirlenen kalemler ilgili başlık altında değerlendirilmiştir.

3.6.1. Önleme Maliyetleri

Önleme maliyetleri, hatalı ve eksik üretimin ortaya çıkmasını engellemek amacıyla üretim öncesinde yapılan işlemlerin ve faaliyetlerin sonucunda ortaya çıkan maliyetlerden oluşur (Tanış & Kefe, 2014, s. 48).

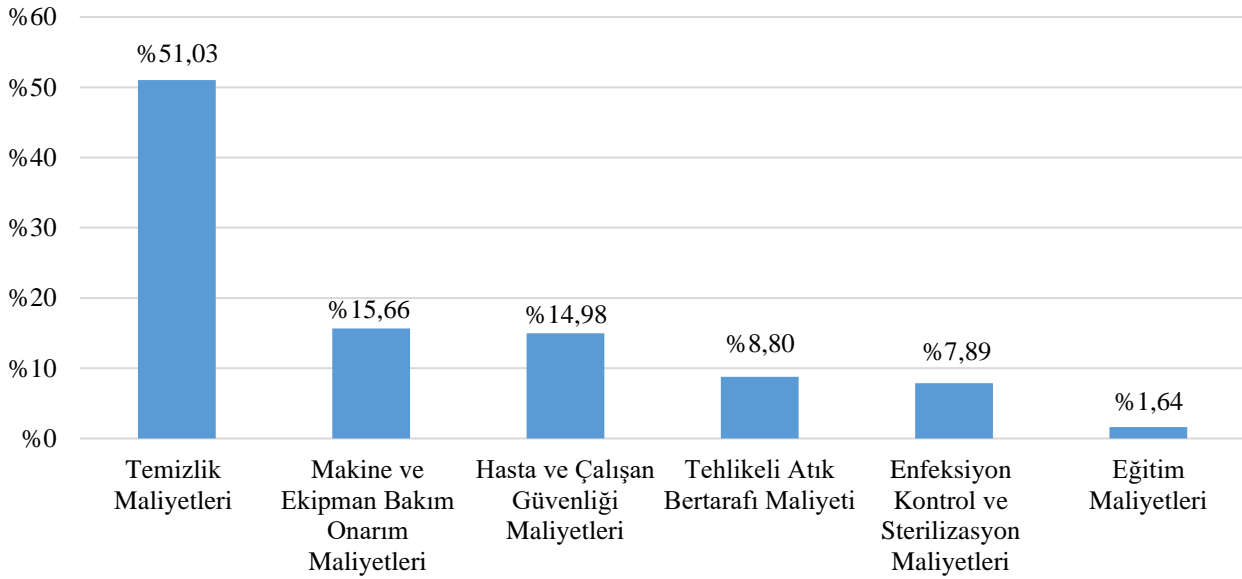
Sağlık kurumlarında kalite maliyetleri analizine yönelik olarak literatür araştırması kapsamında bahsedilen çalışmalar incelendiğinde önleme maliyetleri kapsamında hasta ve çalışan güvenliği maliyetleri, eğitim maliyetleri, enfeksiyon kontrol ve sterilizasyon maliyetleri, makine ve ekipman bakım onarım maliyetleri, temizlik maliyetleri, atık toplama maliyetleri, tehlikeli atık bertarafı maliyeti, hastane tanıtım maliyeti ve haşere ile mücadele maliyetinin kullanıldığı belirlenmiştir. Ancak işletme ile yapılan görüşmede bu maliyetlerin her biri hakkında bilgi edinilememiştir.

Tablo 1.Önleme Maliyetleri

Önleme Maliyetleri	Tutar (TL)
Temizlik Maliyetleri	3.273.132,97
Makine ve Ekipman Bakım Onarım Maliyetleri	1.004.689,86
Hasta ve Çalışan Güvenliği Maliyetleri	960.864,58
Tehlikeli Atık Bertarafı Maliyeti	564.483,03
Enfeksiyon Kontrol ve Sterilizasyon Maliyetleri	505.971,61
Eğitim Maliyetleri	105.469,96
Toplam	6.414.612,01

İşletme ile yapılan görüşmede önleme maliyetleri kapsamında belirlenen atık toplama maliyeti, hastane tanıtım maliyeti ve haşere ile mücadele maliyeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamış olup önleme maliyetleri kapsamındaki maliyet kalemleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre temizlik hizmetleri için 3.273.132,97 TL, kullanılan makine ve ekipmanların bakımı ve onarımı için 1.004.689,86 TL, hastaların ve çalışanların güvenliğini sağlamak için 960.864,58 TL, tehlikeli atıkların imha edilmesi için 564.483,03 TL, kullanılan araç gereçlerin sterilize edilmesi ve enfeksiyonların kontrol edilmesi için 505.971,61 TL, personele verilen çeşitli eğitimler için 105.469,96 TL olmak üzere önleme maliyetleri kapsamında toplam 6.414.612,01 TL harcama yapıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 1.Önleme Maliyetleri

Şekil 1’de yer alan grafikten de anlaşılacağı üzere önleme maliyetleri kaleminde en fazla payı %51,03’lük oranla temizlik maliyetleri oluşturmaktadır. Temizlik maliyetlerini sırasıyla %15,66’lık oranı ile makine ve ekipman bakım onarım maliyetleri, %14,98’lik oranı ile hasta ve çalışan güvenliği maliyetleri, %8,80’lik oranı ile tehlikeli atık bertarafı maliyeti, %7,89’luk oran ile enfeksiyon kontrol ve sterilizasyon maliyetleri ve son olarak %1,64’lük oranı ile eğitim maliyetleri takip etmektedir.

3.6.1.1. Temizlik Maliyetleri

Hastaların ve çalışanların sağlığına zarar verecek her türlü kir, toz, mikrop vb. şeylere engel olmak amacıyla yapılan önleyici faaliyetlere ilişkin maliyetler temizlik maliyeti olarak ifade edilmektedir. Sağlık kurumlarında temizliğin amacı sunulan hizmette kalitenin sürekliliğini sağlamaktır. İşletmede temizlik maliyetlerinin, temizlik ekipmanları alımı ve temizlik hizmeti alımı giderleri olmak üzere iki ayrı maliyetten oluştuğu belirlenmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda temizlik maliyetleri aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Temizlik Ekipmanları Grubu	: 707.767,05
Temizlik Hizmeti Alım Giderleri	: 2.565.365,92

3.6.1.2. Makine ve Ekipman Bakım Onarım Maliyetleri

Sağlık kurumları müşterilerine daha kaliteli hizmetler sunabilmek amacıyla bazı yatırımlar yapmaktadır. Yapılan bu yatırımların başında makine ve tıbbi cihaz yatırımları gelmektedir. Tıbbi cihaz harcamaları değerlendirme maliyetleri kapsamında değerlendirildiği için bu bölümde sadece makine ve ekipmanların bakım onarım maliyetlerine yer verilmiştir. İşletme tarafından faaliyet döneminde kullanılan makine ve ekipmanların bakımı ve onarımı için yapılan harcama tutarı 1.004.689,86 TL olarak hesaplanmıştır.

3.6.1.3. Hasta ve Çalışan Güvenliği Maliyetleri

Sağlık işletmelerinde çalışanların ve hastaların güvenliğinin sağlanması önemli bir husustur. Sağlık çalışanları kendilerini güvende hissettikleri ortamlarda daha verimli çalışmakta, hastalar ise kendilerini güvenli hissettikleri ortamlarda şikayetlerini daha kolay izah edebilmektedir. Sağlık Bakanlığı çalışanların daha güvenli ortamda çalışması ve hastaların da daha güvenli ortamda hizmet alması amacıyla 2011 yılında “Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik” başlığı ile bir yönerge hazırlamıştır. Kurumlar bu yönergede yer alan koşulları yerine getirmek için bazı maliyetlere katlanmakta ve bu maliyetler hasta ve çalışan güvenliği maliyetleri olarak adlandırılmaktadır. Araştırmanın yapıldığı işletmede hasta ve çalışanların güvenliğinin sağlanmasına yönelik bir birim var olup bu birimde 3 sosyal hizmet uzmanı ve 1 memur olmak üzere toplam 4 kişi çalışmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda hasta ve çalışan güvenliği maliyetleri aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Güvenlik, Koruma ve Gösteri Amaçlı Tüketim Malzemeleri	: 689,12
Güvenlik, Kontrol ve Tedbir Amaçlı Demirbaşlar	: 216.108,37

Özel Güvenlik Hizmeti Alım Giderleri	: 534.067,09
Personel Ücretleri $[(3 \times 4.500) + (1 \times 4.000)] \times 12$: 210.000

3.6.1.4. Tehlikeli Atık Bertarafı Maliyeti

İşletme tarafından sunulan teşhis ve tedavi hizmetleri sonucunda oluşan tıbbi ve tehlikeli atıklar için faaliyet döneminde ihaleye çıkmış olup, ihaleyi kazanan firmaya bu kapsamda 564.483,03 TL ödeme yapılmıştır.

3.6.1.5. Enfeksiyon Kontrol ve Sterilizasyon Maliyetleri

İşletmede çalışanların ve hastaların steril bir ortamda bulunmaları amacıyla birtakım enfeksiyon kontrol ve sterilizasyon maliyetlerine katlanılmıştır. İşletmede enfeksiyon kontrol ve sterilizasyon hizmetleri için bir birim bulunmakta ve bu birimde 1 enfeksiyon kontrol hemşiresi, 1 sterilizasyon sorumlu hemşiresi, 1 memur ve 4 temizlik işçisi çalışmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda enfeksiyon kontrol ve sterilizasyon maliyetleri aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Temizleme ve Dezenfeksiyon Solüsyonları	: 208.222,16
İlaçlama, Dezenfeksiyon ve Yüzey Temizleme Hizmeti Alım Giderleri	: 3.540
Su, Gıda vb. Analiz Hizmeti Giderleri	: 24.209,45
Personel Ücretleri $[(2 \times 4.000) + (4 \times 2.750) + (1 \times 3.500)] \times 12$: 270.000

3.6.1.6. Eğitim Maliyetleri

Eğitim maliyetleri, sağlık kurumunun çalışanlarının yaptığı işte bilgisini artırmak ve hastaların taleplerini karşılamak amacıyla hastane yönetiminin belirlediği eğitim faaliyetleri için yaptığı giderleri ifade etmektedir. Kurum üniversite hastanesi olduğu için eğitim faaliyetlerinde hem üniversitedeki akademisyenlerden ve kurum çalışanlarından yararlanmış hem de dışarıdan konuşmacılar getirerek eğitim faaliyetleri için bazı harcamalar yapmıştır. Üniversitede görevli akademisyenlerin ve kurum çalışanlarının verdiği eğitimler için herhangi bir ekstra ödeme yapılmamıştır. Dışarıdan alınan eğitimler içinse 9.349,60 TL ödeme yapılmıştır. İşletmede eğitim biriminde 2 eğitim hemşiresi çalışmakta olup bu bilgiler doğrultusunda eğitim maliyetleri aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Seminer ve Sunum Amaçlı Ürünler	: 120,36
Seminer, Kurs ve Eğitim Hizmeti Alım Giderleri	: 9.349,60
Personel Ücretleri $[(2 \times 4.000)] \times 12$: 96.000

3.6.2. Değerlendirme Maliyetleri

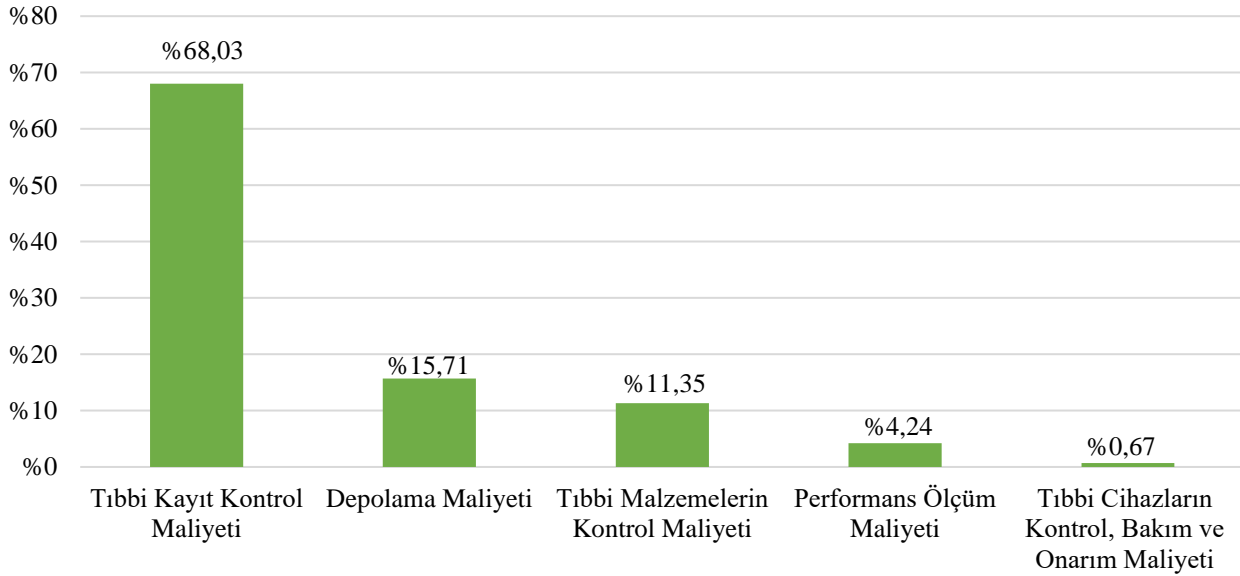
Değerlendirme maliyetleri, bir ürünün veya hizmetin önceden belirlenen kalite ile ilgili standartlara ve müşterilerin isteklerine uyup uymadığının belirlenmesi için yapılan ölçme, değerlendirme ve denetleme faaliyetlerinin maliyetleridir (Elbireer ve diğ. 2010, s. 430). Kalite maliyetlerine ilişkin olarak yapılan literatür araştırmasında değerlendirme maliyetlerinin; tıbbi cihazların kontrol, bakım ve onarım maliyeti, tıbbi malzemelerin kontrol maliyeti, tıbbi kayıt kontrol maliyeti, anket maliyeti, depolama maliyeti ve performans ölçüm maliyetlerinden oluştuğu tespit edilmiştir. İşletme ile yapılan görüşmede değerlendirme maliyetleri kapsamındaki maliyet kalemlerinden anket maliyetleri dışındaki diğer beş maliyet kalemi hakkında bilgi edinilmiştir. İşletmede faaliyet döneminde ortaya çıkan değerlendirme maliyetleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Değerlendirme Maliyetleri

Değerlendirme Maliyetleri	Tutar (TL)
Tıbbi Kayıt Kontrol Maliyeti	3.273.075,47
Depolama Maliyeti	756.000
Tıbbi Malzemelerin Kontrol Maliyeti	546.000
Performans Ölçüm Maliyeti	204.000
Tıbbi Cihazların Kontrol, Bakım ve Onarım Maliyeti	31.948,50
Toplam	4.811.023,97

Tablo 2'de de görüldüğü üzere tıbbi sekreterlerin yapmış olduğu kayıtların kontrolü için 3.273.075,47 TL, çeşitli ilaç ve sarf malzemelerinin depolanması için 756.000 TL, tıbbi malzemelerin eksik olup olmadığının kontrolü için 546.000 TL, çalışanların performansının ölçümü için 204.000 TL, kullanılan tıbbi cihazların düzgün çalışıp çalışmadığının kontrolü, bakımı ve onarımı için 31.948,50 TL olmak üzere değerlendirme maliyetleri kapsamında toplam 4.811.023,97 TL harcama yapıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 2.Değerlendirme Maliyetleri

Şekil 2'deki grafikten de anlaşılacağı üzere değerlendirme maliyetleri kaleminde en fazla payı %68,03'lük oranla tıbbi kayıt kontrol maliyeti oluşturmaktadır. Tıbbi kayıt kontrol maliyetini sırasıyla %15,71'lik oranı ile depolama maliyeti, %11,35'lik oranı ile tıbbi malzemelerin kontrol maliyeti, %4,24'lük oranı ile performans ölçüm maliyeti, %0,67'lik oran ile tıbbi cihazların kontrol, bakım ve onarım maliyeti takip etmektedir.

3.6.2.1. Tıbbi Kayıt Kontrol Maliyeti

Tıbbi sekreterlerin yapmış oldukları kayıtlarda ortaya çıkabilecek yanlış veya eksik girişlerin düzeltilmesi için katılan ve veri hazırlama ve bilgi işlem hizmetleri için ödenen maliyetler tıbbi kayıt kontrol maliyeti olarak değerlendirilmektedir. İşletmede tıbbi kayıtları kontrol eden bir birim bulunmakta olup bu birimde 33 tıbbi sekreter çalışmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda tıbbi kayıt kontrol maliyeti aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır.

Veri Hazırlama ve Bilgi İşlem Hizmeti Giderleri	: 1.293.075,47
Personel Ücretleri (33×5.000×12)	: 1.980.000

3.6.2.2. Depolama Maliyeti

Depolama maliyeti satın alınan tıbbi malzeme ve ilaçların uygun koşullarda muhafaza edilmesi için katılan maliyetleri ifade etmektedir. İşletmede ecza deposu, ayniyat (tüketim) deposu, biyomedikal deposu, tıbbi sarf deposu, laboratuvar deposu ve kırtasiye deposu olmak üzere 6 adet depo bulunmaktadır. Ecza deposunda 7 eczacı ve 1 memur olmak üzere toplam sekiz kişi, ayniyat (tüketim) deposunda 2 memur, biyomedikal deposunda 2 biyomedikal teknikeri, kırtasiye deposunda 1 memur çalışmaktadır. İşletme ile yapılan görüşmede tıbbi sarf deposu ve laboratuvar sarf deposu ile ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bilgiler doğrultusunda işletmede 756.000 TL depolama maliyeti hesaplanmıştır.

3.6.2.3. Tıbbi Malzemelerin Kontrol Maliyeti

Bu maliyet grubu satın alınan steril eldiven, şırınga, gazlı bez, ilaç vb. tıbbi malzemelerin muayeneleri, sağlamlığı ve şartnameye uygunluğunun tespiti gibi kontrollerin yapılması için katılan maliyetleri içermektedir. İşletmede tıbbi malzeme kontrol biriminin bulunduğu ve bu birimde 4 biyolog ile 6 memur görev yapmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda işletmede 546.000 TL tıbbi malzemelerin kontrol maliyeti hesaplanmıştır.

3.6.2.4. Performans Ölçüm Maliyeti

İşletmede çalışanların verimliliğini ölçmek ve daha verimli çalışmalarını sağlamak amacıyla katılan maliyetler performans ölçüm maliyeti olarak değerlendirilmektedir. İşletmede çalışan performansının ölçümü amacıyla bir kalite birimi bulunmakta olup bu birimde 3 hemşire ve 1 mühendis çalışmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda işletmede 204.000 TL performans ölçüm maliyeti hesaplanmıştır.

3.6.2.5. Tıbbi Cihazların Kontrol, Bakım ve Onarım Maliyeti

Sağlık hizmetlerinde kullanılan manyetik rezonans görüntüleme cihazı, tomografi cihazı, röntgen cihazı vb. tüm tıbbi cihazların düzgün çalışıp çalışmadığını kontrolü, bakımı ve gerekli görüldüğünde onarımı için yapılan maliyetler bu kalemde ifade edilmektedir. İşletme ile yapılan görüşmede hastanenin sunmuş olduğu hizmetlerde kullanmakta olduğu tıbbi cihazların kontrolü, bakımı ve onarımı için ihaleye çıktığı ve bu iş için ihaleyi alan firmaya 31.948,50 TL ödeme yapıldığı belirtilmiştir. İşletmenin yapmış olduğu bu harcamanın muhasebe kayıtlarında tıbbi cihaz bakım ve onarım gideri olarak kaydedildiği tespit edilmiştir.

3.6.3. İç Başarısızlık Maliyetleri

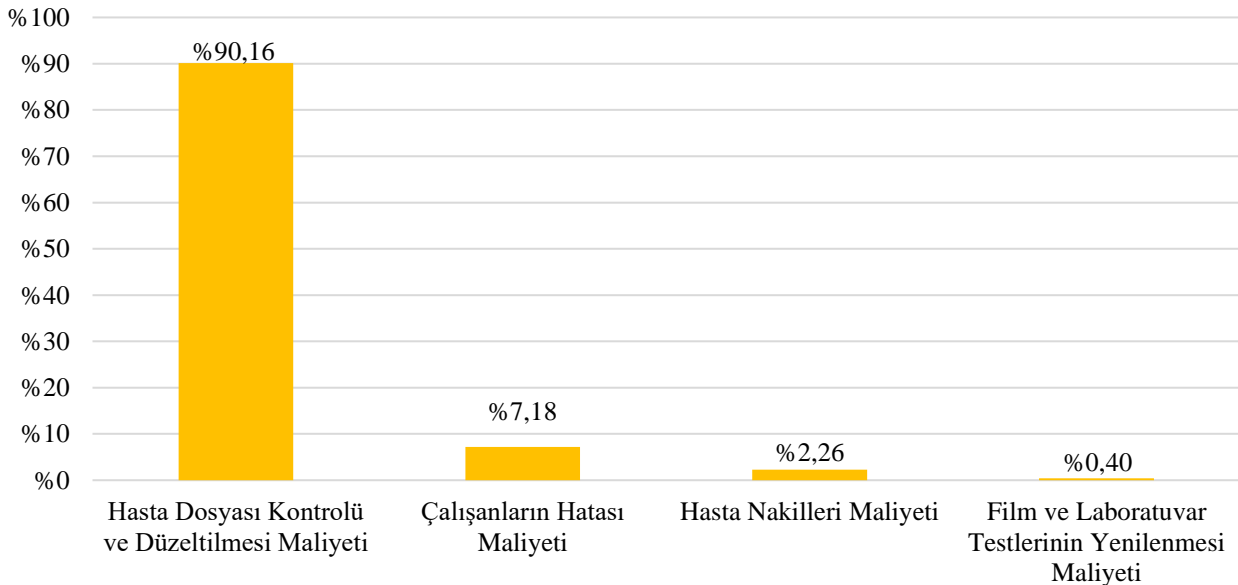
İç başarısızlık maliyetleri, bir ürünün veya hizmetin müşterinin ihtiyaçlarını (beklentilerini) karşılamaması durumunda ortaya çıkan maliyetler olarak tanımlanmaktadır (Kurşunel & Ebdülrzazade, 2018, s. 190). Sağlık kurumlarında kalite maliyetleri analizine yönelik olarak literatür araştırması kapsamında bahsedilen çalışmalar incelendiğinde iç başarısızlık maliyetleri kapsamında hasta dosyası kontrolü ve düzeltilmesi maliyeti, film ve laboratuvar testlerinin yenilenmesi maliyeti, tekrarlanan tıbbi müdahale maliyeti, bozulan/atılan tıbbi malzeme maliyeti, yanlış tıbbi müdahalenin maliyeti, tıbbi cihazların zamanında gelmemesi maliyeti, hasta nakilleri maliyeti, çalışanların hatası maliyetinin kullanıldığı belirlenmiştir. Ancak işletme ile yapılan görüşmede bu maliyetlerin her biri hakkında bilgi edinilememiştir.

Tablo 3.İç Başarısızlık Maliyetleri

İç Başarısızlık Maliyetleri	Tutar (TL)
Hasta Dosyası Kontrolü ve Düzeltilmesi Maliyeti	135.000
Çalışanların Hatası Maliyeti	10.758,06
Hasta Nakiller Maliyeti	3.383,32
Film ve Laboratuvar Testlerinin Yenilenmesi Maliyeti	600
Toplam	149.741,38

İşletme ile yapılan görüşmede iç başarısızlık maliyetleri kapsamında belirlenen maliyet kalemlerinden tekrarlanan tıbbi müdahale maliyeti, bozulan/atılan tıbbi malzeme maliyeti, yanlış tıbbi müdahalenin maliyeti, tıbbi cihazların zamanında gelmemesi maliyeti dışındaki diğer dört maliyet kalemi hakkında bilgiye ulaşılmış ve elde edilen bilgiler Tablo 3’de gösterilmiştir. İç başarısızlık maliyetleri kalemlerinden hastaların taburcu olmadan önce dosyalarının kontrolü ve varsa hatalı bilgilerin düzeltilmesi için 135.000 TL, personelden kaynaklanan hatalar için 10.758,06 TL, hastaların taşınması için 3.383,32 TL, yanlış yapılan film ve laboratuvar testlerinin yenilenmesi için 600 TL olmak üzere toplam 149.741,38 TL maliyete katlanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 3.İç Başarısızlık Maliyetleri

Şekil 3’de yer alan grafikte iç başarısızlık maliyetlerinin dağılımı pareto grafiği ile gösterilmiştir. Grafikten de anlaşılacağı üzere hasta dosyası kontrolü ve düzeltilmesi maliyeti %90,16 gibi oldukça yüksek bir oranla en yüksek paya sahip maliyet kalemi olarak yer almaktadır. Bu maliyet kalemini sırasıyla %7,18’lik oranla çalışanların hatası maliyeti, %2,26’lık oranla hasta nakilleri maliyeti ve son olarak %0,40’lık oranla film ve laboratuvar testlerinin yenilenmesi maliyeti takip etmektedir.

3.6.3.1. Hasta Dosyası Kontrolü ve Düzeltilmesi Maliyeti

Bu maliyet grubunda taburcu olan hasta dosyalarının kontrol edilmesi ve varsa taburcu olmadan önce dosyadaki hataların düzeltilmesi için katlanılan maliyetler yer almaktadır. İşletmede taburcu olan hastaların dosyasını kontrol eden bir birim bulunmakta olup bu birimde 3 kişi çalışmaktadır. Faaliyet döneminde 135.000 TL hasta dosyası kontrolü ve düzeltilmesi maliyeti ortaya çıkmıştır.

3.6.3.2. Çalışanların Hatası Maliyeti

Bu maliyet grubunda sunulan sağlık hizmetinde personelden kaynaklanan hataların ve bu hataların düzeltilmesi için yapılan uygulamaların maliyetleri yer almaktadır. İşletme ile yapılan görüşmede muhasebe kayıtlarındaki hizmet kusuru ödemelerinin bu kapsamda değerlendirilebileceği belirtilmiştir. 2018 yılında hizmet kusuru ödemeleri hesabının borç bakiyesi 10.758,06 TL olarak gerçekleşmiştir.

3.6.3.3. Hasta Nakilleri Maliyeti

İşletmenin ek hizmet binalarının veya iki hastanenin arasında hastaların taşınması, hastaların taşınması için kullanılan araçların yakıt masrafları, diyaliz hastalarının nakilleri vb. maliyetler hasta nakilleri maliyetini oluşturmaktadır. İşletmede hasta nakilleri amacıyla yapılan yakıt masraflarının ayrı bir muhasebe kaydının tutulmadığı, hizmet amacıyla kullanılan tüm araçların yakıt masraflarının toplamına ilişkin kayıt tutulduğu saptanmıştır. Bu sebeple işletmenin hastaların taşınması için katlandığı 3.383,32 TL’lik maliyet hasta nakilleri maliyetini oluşturmaktadır.

3.6.3.4. Film ve Laboratuvar Testlerinin Yenilenmesi Maliyeti

İşletme içinde veya dışında çekilen tomografi, yapılan kan tahlili vb. testlerden istenilen sonuçlara ulaşamadığı takdirde testlerin yeniden yapılması durumunda katlanılan maliyetler bu maliyet grubunda değerlendirilmektedir. Bu kapsamda işletmede 600 TL olarak gerçekleşen satıştan iade ve indirimlerin bu kapsamda değerlendirildiği belirtilmiştir.

3.6.4. Dış Başarısızlık Maliyetleri

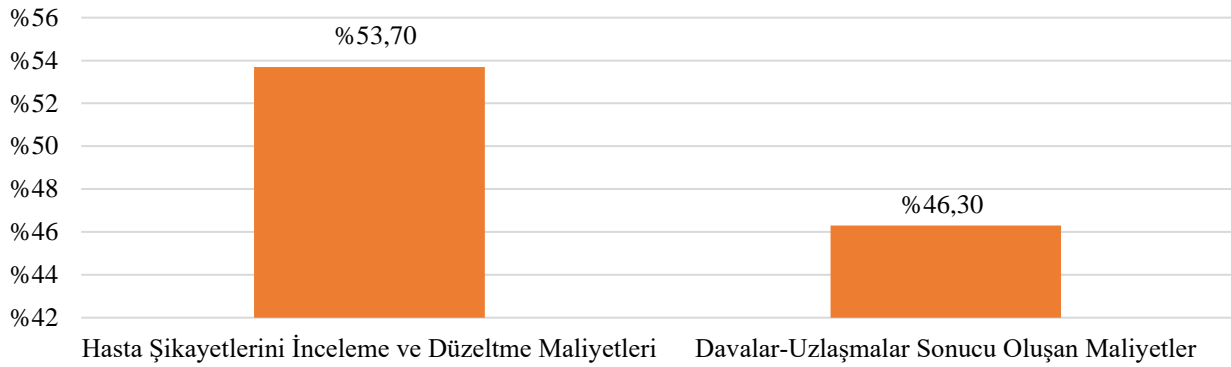
Dış başarısızlık maliyetleri, bir ürünün veya hizmetin müşteriye tesliminden sonra ortaya çıkan ve müşteri tarafından tespit edilen üründeki veya hizmetteki hataların oluşturduğu tüm maliyetler olarak ifade edilmektedir (Bekçi & Toraman, 2011, s. 42). Sağlık kurumlarında kalite maliyetleri analizine yönelik olarak yapılmış olan çalışmalarda dış başarısızlık maliyetlerinin; hasta şikayetlerini inceleme ve düzeltme maliyeti, hastaya geri bildirimde bulunulmasının maliyeti, hasta sayısındaki azalış maliyeti, garanti kapsamındaki maliyetler ve davalar-uzlaşmalar sonucu oluşan maliyetlerden oluştuğu belirlenmiştir.

Tablo 4.Dış Başarısızlık Maliyetleri

Dış Başarısızlık Maliyetleri	Tutar (TL)
Hasta Şikayetlerini İnceleme ve Düzeltme Maliyetleri	216.000
Davalar-Uzlaşmalar Sonucu Oluşan Maliyetler	186.199,07
Toplam	402.199,07

İşletme ile yapılan görüşmede dış başarısızlık maliyetleri kapsamında belirlediğimiz maliyet kalemlerinden hastaya geri bildirimde bulunulmasının maliyeti dışındaki dört maliyet kalemi hakkında bilgi edinilmiş ancak hasta sayısındaki azalış maliyeti ve garanti kapsamındaki maliyetler ortaya çıkmadığından bu maliyetler Tablo 4’te gösterilmemiştir. Dış başarısızlık maliyetleri kalemlerinden hastaların şikayetlerinin incelenmesi ve gerekli durumlarda düzeltilmesi için 216.000 TL, davalar ve uzlaşmalar sonucu oluşan masraflar için 186.199,07 TL olmak üzere toplam 402.199,07 TL harcama yapıldığı tespit edilmiştir.

Şekil 4.Dış Başarısızlık Maliyetleri

Şekil 4'te yer alan grafikten de anlaşılacağı üzere dış başarısızlık maliyetleri kaleminde en fazla payı %53,70'lik oranla hasta şikayetlerinin incelenmesi ve düzeltilmesi maliyetleri, %46,30'lük oranla ise davalar-uzlaşmalar sonucu oluşan maliyetler oluşturmaktadır.

3.6.4.1. Hasta Şikayetlerini İnceleme ve Düzeltme Maliyetleri

İşletmede hasta şikâyet, istek ve talepleri için bir hasta hakları birimi bulunmakta olup bu birimde 4 personel çalışmaktadır. Faaliyet döneminde 216.000 TL hasta şikayetlerini inceleme ve düzeltme maliyeti hesaplanmıştır.

3.6.4.2. Davalar-Uzlaşmalar Sonucu Oluşan Maliyetler

İşletmeye açılan ve işletme tarafından açılan davalar ve hastalar ile yapılan uzlaşmalar sonucunda ortaya çıkan maliyetler bu maliyet grubunda değerlendirilmektedir. İşletme ile yapılan görüşmede muhasebe kayıtlarındaki mahkeme harç ve giderlerinin bu kapsamda değerlendirilebileceği belirtilmiştir. 2018 yılında mahkeme harç ve giderleri hesabının borç bakiyesi 186.199,07 TL olarak gerçekleşmiştir.

3.7. Kalite Maliyeti Raporu

Kalite maliyeti raporlamasının temel amacı, yöneticileri kalite maliyetleri hakkında bilgilendirmek ve yapılacak kalite iyileştirme çalışmalarında öncelikli alanların belirlenmesine yardımcı olmaktır. Bu amaç doğrultusunda Bekçi ve Toraman (2011) tarafından yapılan çalışmada önerilen kalite maliyet raporu şablonu referans alınarak, işletmenin 2018 yılına ilişkin kalite maliyetleri PAF modeli kapsamında önleme, değerlendirme, iç başarısızlık ve dış başarısızlık grupları altında kategorize edilmiştir. Tablo 5'te kategorilere ayrılan maliyetlerin, ilgili kategori içerisindeki, toplam kalite maliyetleri içerisindeki ve toplam maliyetler içerisindeki tutarları yüzdelik oranlarına göre gösterilmektedir. Kalite maliyeti raporu incelendiğinde, maliyetler içerisinde en fazla paya sahip olan kalemin önleme maliyetleri olduğu ve bu maliyetlerin toplam kalite maliyetleri içerisindeki payının %54,471; toplam maliyetler içerisindeki payının ise %4,5745 olduğu belirlenmiştir. En fazla paya sahip ikinci maliyetin ise değerlendirme maliyetleri olduğu ve bu maliyetlerin toplam kalite maliyetler içerisindeki payının %40,846 olduğu; toplam maliyetler içerisindeki payının ise %3,4305 olduğu belirlenmiştir. Başarısızlık maliyetlerinin toplam kalite maliyetleri içerisinde payının %4,683 olduğu; toplam maliyetler içerisindeki payının ise %0,3955 gibi oldukça düşük bir orana sahip olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5.Kalite Maliyeti Raporu

Kalite Maliyeti Unsurları	Tutar (TL)	X*	Y**	Z***
Önleme Maliyetleri				
Temizlik Maliyetleri	3.273.132,97	51,03	27,800	2,3341
Makine ve Ekipman Bakım Onarım Maliyetleri	1.004.689,86	15,66	8,530	0,7164
Hasta ve Çalışan Güvenliği Maliyetleri	960.864,58	14,98	8,158	0,6852
Tehlikeli Atık Bertarafı Maliyeti	564.483,03	8,80	4,792	0,4028
Enfeksiyon Kontrol ve Sterilizasyon Maliyetleri	505.971,61	7,89	4,296	0,3608
Eğitim Maliyetleri	105.469,96	1,64	0,895	0,0752
Toplam	6.414.612,01	100,00	54,471	4,5745
Değerlendirme Maliyetleri				

Tıbbi Kayıt Kontrol Maliyeti	3.273.075,47	68,03	27,790	2,3340
Depolama Maliyeti	756.000	15,71	6,418	0,5391
Tıbbi Malzemelerin Kontrol Maliyeti	546.000	11,35	4,635	0,3893
Performans Ölçüm Maliyeti	204.000	4,24	1,732	0,1454
Tıbbi Cihazların Kontrol, Bakım ve Onarım Maliyeti	31.948,50	0,67	0,271	0,0227
Toplam	4.811.023,97	100,00	40,846	3,4305
İç Başarısızlık Maliyetleri				
Hasta Dosyası Kontrolü ve Düzeltilmesi Maliyeti	135.000	90,16	1,146	0,0962
Çalışanların Hatası Maliyeti	10.758,06	7,18	0,091	0,0076
Hasta Nakilleri Maliyeti	3.383,32	2,26	0,028	0,0024
Film ve Laboratuvar Testlerinin Yenilenmesi Maliyeti	600	0,40	0,005	0,0004
Toplam	149.741,38	100,00	1,270	0,1066
Dış Başarısızlık Maliyetleri				
Hasta Şikayetlerini İnceleme ve Düzeltme Maliyetleri	216.000	53,70	1,833	0,1540
Davalar-Uzlaşmalar Sonucu Oluşan Maliyetler	186.199,07	46,30	1,580	0,1349
Toplam	402.199,07	100,00	3,413	0,2889
Toplam Kalite Maliyetleri	11.777.576,43			
Toplam Maliyetler	140.229.971,90			

(X*) İlgili Maliyet Kaleminin Bağlı Olduğu Ana Maliyet Kalemi İçindeki Yüzdesel Oranı

(Y**) İlgili Maliyet Kaleminin Toplam Kalite Maliyetleri İçindeki Yüzdesel Oranı

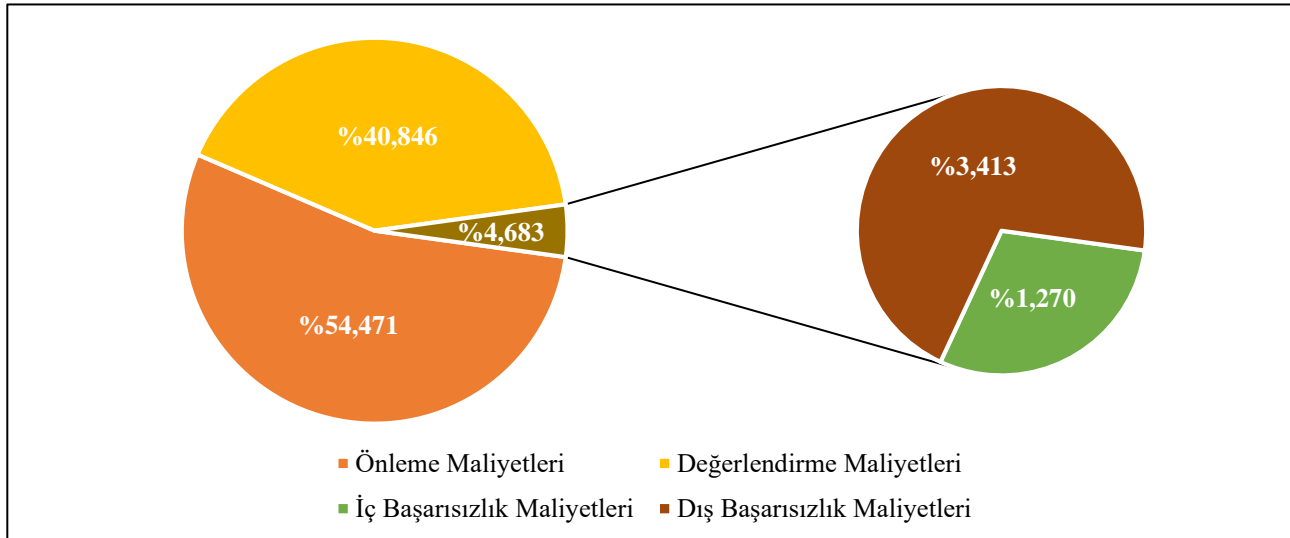
(Z***) İlgili Maliyet Kaleminin Toplam Maliyetler İçindeki Yüzdesel Oranı

Önleme maliyetleri düşük kaliteli hizmetin ortaya çıkmasını engellemek için yapılan harcamaları ifade etmektedir. Kalite maliyeti raporunu incelediğimizde önleme maliyetleri kapsamında en fazla harcamanın temizlik hizmetleri, en az harcamanın ise personelin eğitimi için yapıldığı belirlenmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere önleme maliyetleri için yapılan harcamaların yarısı temizlik için yapılmıştır. Temizlik maliyetleri için yapılan harcamaların yüksek olması, sağlık kurumunun hijyene ve daha steril bir ortamda hastalara hizmet verdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durum hasta sayısında artışa yol açarak hastaların memnuniyet düzeylerinin de yükselmesini sağlayacaktır. Diğer taraftan önleme maliyetleri içerisinde eğitim maliyetlerinin az olması çalışanların ihtiyaç duyduğu ve onların yeteneklerini daha fazla geliştiren eğitimlere daha fazla pay verilerek işletmenin tüm süreçlerinde kalitenin artırılması sağlanabilir.

Tablo 5'te yer alan kalite maliyeti raporuna göre değerlendirme maliyetleri kapsamında en fazla maliyet payının tıbbi kayıtların kontrolüne ait olduğu tespit edilmiştir. Tıbbi kayıt kontrol işlem maliyetlerinin yüksek olması işletmede çalışan tıbbi sekreter sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan kalite maliyeti raporuna göre başarısızlık maliyetlerinin toplam kalite maliyetleri içerisindeki payı %4,683 olarak hesaplanmıştır. Başarısızlık maliyetleri kapsamında en fazla maliyet payına %39,134'lük oranla hasta şikayetlerini inceleme ve düzeltme maliyetleri sahiptir. Başarısızlık maliyetlerinin %1,949'u toplam kalite maliyetlerinin ise sadece %0,091'i çalışanların hatasından kaynaklanmaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle çalışanların kalitesizliğin işletmede yol açtığı sonuçlara karşı farkındalıklarının yüksek olduğu söylenebilir.

Şekil 5. Kalite Maliyeti Dağılımı

PAF modeline göre önleme ve değerlendirme maliyetleri için yapılan harcamalar başarısızlık maliyetlerini azaltacaktır. Başarısızlık maliyetlerini sıfıra düşürdükten sonra değerlendirme maliyetleri için yapılan harcamalar azaltılıp önleme maliyetlerine daha fazla harcama yaparak sunulan hizmetin kalitesi artırılmış olacaktır. Sağlık işletmelerinin minimum maliyetle maksimum kaliteli hizmeti müşterilerine sunabilmesi için kalite ve kalite maliyetleri arasındaki dengeyi iyi kurmaları gerekmektedir. Bu bağlamda Şekil 5'te görüleceği üzere önleme ve değerlendirme maliyetlerinin oranı başarısızlık maliyetlerinin oranına kıyasla oldukça yüksektir. Bu durumun en önemli nedeni işletmenin, müşterilerine hizmeti kaliteli bir şekilde sunmak istemesidir. İşletmede ortaya çıkması muhtemel kalitesiz süreç ve uygulamalar önceden belirlenmeye ve önlenmeye çalışılmaktadır. Çünkü hizmet sunumu esnasında kalitenin düşük olması veya kalitesizliğin ortaya çıkması işletmenin daha fazla maliyete katlanmasına yol açacaktır. Başarısızlık maliyetlerinin %5 gibi oldukça düşük bir orana sahip olması işletmenin kaliteli hizmetler sunduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

SONUÇ

Sağlık işletmeleri, iş yükünün ağır, stresin yoğun olduğu kurumlardır. Yapılacak hatalar insan sağlığına doğrudan etkili olmakta, diğer hizmet sektörlerine göre telafisi mümkün olmayan daha ağır sonuçlar doğurmaktadır. Bu sebeple sağlık işletmeleri kaliteden ödün vermemelidir. Sağlık işletmeleri, elinde bulunan kıt kaynaklarla hizmet sunmak durumundadır. Sunduğu hizmetin kaliteli olabilmesi için elindeki kıt kaynakları en doğru ve en verimli şekilde kullanmalıdır. Bu noktada başta yöneticiler olmak üzere çalışanlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Yöneticilerin en önemli görevi kalitenin sürekliliğini sağlamaktır. Sağlık işletmeleri hizmet kalitesinde sürekliliği sağladığı taktirde varlığını sürdürebilecektir. Bu yüzden kalite uygulamaları sağlık işletmelerinde zorunluluk haline gelmiştir. Kalitenin elde edilmesine yönelik bu uygulamalar yeni maliyetleri ortaya çıkarmıştır. Kalite maliyetleri olarak da adlandırılan bu maliyetler doğru şekilde analiz edildiğinde işletmenin sürekliliği sağlanabilecektir.

Bir sağlık işletmesinde kalite maliyeti türlerinin belirlenerek bu maliyetlerin hesaplanması ve raporlanmasının işletmeler açısından önemini ortaya koymak amacıyla yapılan bu çalışma Karabük Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılmıştır. Çalışma kapsamında işletmenin 2018 yılına ait mizan, gelir tablosu ve masraf döküm cetvelleri dikkate alınmış olup ayrıca işletme yöneticileri ve birim yöneticileri ile kalite maliyetlerinin belirlenmesi konusunda görüşmeler yapılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda işletmede hesaplanan kalite maliyetlerinin toplam maliyetler içerisindeki payının %8 olduğu görülmüştür. Toplam maliyetler içerisinde başarısızlık maliyetleri payının ise %0,4 olması işletme tarafından sunulan hizmet kalitesinin yüksek olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Önleme maliyetlerinin toplam kalite maliyetleri içerisindeki payı %54 olup bu maliyet türünün diğer kalite maliyetleri içerisinde en fazla paya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Önleme maliyetleri grubunda ise %51'lik oran ile en yüksek payı temizlik maliyetleri oluşturmaktadır. Temizlik maliyetlerinin yüksek olması ise işletmenin, hastaların ve çalışanların sağlığına önem verdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu durum hasta ve çalışan memnuniyetini arttırmakla birlikte aynı zamanda işletmeyi tercih edecek hasta sayısını da arttıracığı öngörülmektedir. Diğer taraftan önleme maliyetleri kapsamında eğitim maliyetleri için yapılan yatırımların az olması işletmede kalite bilincinin oluşması konusunda yapılan uygulamaların yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu açıdan işletmede eğitim imkanlarının artırılması ile işletmenin kalite yolculuğundaki başarısını arttırması da mümkün hale gelecektir. İşletmede değerlendirme maliyetleri toplam kalite maliyetleri içerisinde yaklaşık olarak %41'lik oran ile ikinci en yüksek paya sahip maliyet grubunu oluşturmaktadır. Bu maliyet grubu içerisinde ise %68'lik oran ile en yüksek payı tıbbi kayıt kontrol maliyetleri oluşturmaktadır. Bu durum işletmenin birinci basamak bir hastane olması ve doğal olarak çalışan sayısının fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu açıdan tıbbi kayıt kontrolü yapan personel sayısının fazla olması hastalara ait işlemlerin kısa sürede sonuçlandırılmasına katkı sağlayarak hasta memnuniyetini yükselteceği düşünülmektedir. Başarısızlık maliyetleri incelendiğinde toplam kalite maliyetleri içerisindeki başarısızlık maliyetlerinin oranının %5 olduğu görülmüştür. Bu oranın %1'ini iç başarısızlık maliyetleri %3'ünü dış başarısızlık maliyetleri oluşturmaktadır. Başarısızlık maliyetlerinde çalışanlardan kaynaklanan hatalar sonucunda oluşan maliyet payı ise %0,1'dir. Bu durum işletmede çalışanların kalitesiz hizmetin doğuracağı sonuçların farkında olduğunu ortaya koymaktadır. Önleme ve değerlendirme maliyetleri ne kadar yüksek olursa başarısızlık maliyetleri de bir o kadar düşük olacaktır. Ayrıca önleme ve değerlendirme maliyetlerinin yüksek olması hem mamul hem de hizmet üreten işletmeler için arzu edilen bir sonuçtur. Çalışmada önleme ve değerlendirme maliyetlerinin toplamda %95 gibi yüksek bir orana sahip olması da bu durumu desteklemektedir.

Çalışma sonucunda işletmelerde kalite maliyetlerinin ayrı bir başlık altında dikkate alınması, kalite maliyetlerinin muhasebe kayıtlarında bilgi amaçlı tutulması ve raporlanması maliyetlerin daha etkin bir şekilde

kontrolünü sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca kalite maliyetlerinin raporlanması muhasebe bilgi sisteminin daha etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayarak yöneticilerin kalite konusundaki eksiklikleri belirlemede ve daha etkin kararların alınmasında önemli bir yönetsel araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte kalite maliyetlerinin analizi kapsamında yapılacak olan çalışmalara yön vermesi amacıyla birtakım önerilerde bulunmak yararlı olacaktır. Öncelikle bir sağlık işletmesinde asgari 3 yıllık döneme ilişkin kalite maliyetlerinin hesaplanması ve analiz edilmesi ile işletmenin kalite maliyetlerinin seyrine göre performans ölçümünün yapılması mümkün olabilir. Bunun yanı sıra bir sağlık işletmesinde kalite maliyetleri bütçesi başlığı ile ayrıntılı bütçeler hazırlanarak gelecek dönemlerde işletmede gerçekleşen fiili kalite maliyetleri ile bütçelenmiş maliyetlerin karşılaştırılması sağlanarak işletmenin performansı ölçülebilir ve bu sayede kalite maliyetlerinin kontrolüne yönelik önemli bilgiler sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ashby, J., Juarez, D. T., Berthiaume, J., Sibley, P., & Chung, R. S. (2012). The Relationship of Hospital Quality and Cost Per Case in Hawaii. *The Journal of Health Care Organization, Provision and Financing*, 65-74.
- Atış, C., & Kurtlar, M. (2015). Bir Kamu Hastanesi İşletmesinde Kalite Maliyetlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Uygulama. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 64-81.
- Aydemir, İ., & Gürsoy, D. (2003). Kalite Maliyetlerinin Analizi ve Muğla Mermer Sanayindeki Uygulamaların İncelenmesi. *Türkiye IV Mermer Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (s. 589-602). Afyonkarahisar: TMMOB Maden Mühendisleri Odası Afyonkarahisar İl Temsilciliği.
- Bekçi, İ., & Toraman, A. U. (2011). Kalite Maliyetleri ve Bir Hastanede Hesaplanması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39-57.
- Bozkurt, R. (2003). Kalite Maliyetleri. Ankara: Milli Produktivite Merkezi Yayınları .
- Büyükmirza, H. K. (2009). Maliyet ve Yönetim Muhasebesi Tekdüzen'e Uygun Bir Sistem Yaklaşımı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Carpenter, C. E., Bender, A. D., Nash, D., & Cornman, J. M. (1996). Must We Choose Between Quality and Cost Containment? *Quality in Health Care*, 223-229.
- Demircioğlu, E. N., & Küçüksavaş, N. (2009, Haziran). Kalite Maliyetleri. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(1), 32-67.
- Dikmen, M., & Akıncı, A. (2006). Türkçe Sözlük. İstanbul: Karanfil Yayınları.
- Elbireer, A., Gable, A., & Jackson, J. B. (2010). Cost of Quality at a Clinical Laboratory in a Resource-Limited Country. *Labmedicine*, 429-433.
- Karacıoğlu, R. (2000). Stratejik Maliyet Yönetimi. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Kaygusuz, S. Y., & Dokur, Ş. (2009). Maliyet Muhasebesi. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Krajewski, Lee J. ve diğ. (2014). *Operations Management Processes and Supply Chains*. (S. Birgün, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık .
- Kurşunel, F., & Ebdülrazzade, S. (2018). Sağlık İşletmelerinde Kalite Maliyetleri ve Örnek Uygulama. *International Conference on Eurasian Economies* (s. 188-195). Tashkent: Eurasian Economists Association.
- Orhon Basık, F. (2012). Rekabet Stratejisinde Maliyet Yönetimi. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Öztürk, A. (2013). Kalite Yönetimi ve Planlaması. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Pakdil, F. (2007). Hastanelerde Sürekli Performans İyileştirme Sürecinin Kalite Maliyetlerine Odaklanması ve Bir Ölçüm Modeli Önerisi . *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 35-54.
- Savcı, M. (2009). Maliyet Muhasebesi. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Sipahi, B., & Yıldırım, H. (2004). Kalite Maliyetleri Muhasebesi ve İstatistiksel Analizi. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Şimşek, M. (2000). Sorularla Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Tanış, V. N., & Kefe, İ. (2014). Kalite Maliyetleri ve Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi* , 45-62.
- Yumuk, G., & Oğuzhan, A. (2005). İşletmelerde Kalite Maliyet Sistemleri: Bir Uygulama. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(7), 1-12.
- Yükçü, S. (2014). Herkes İçin Yönetim Muhasebesi. İzmir: Altın Nokta Yayınevi.

Yavaş Şehirlerde Sosyal Değişme ve Yaşam Kalitesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Gerze Örneği¹

*A Study on the Relationship Between Social Change and Quality of Life in Slow
Cities: The Case of Gerze*

Olca ÖZİŞİK YAPICI*
Şafak ÜNÜVAR**

ÖZ

Dünyada ve ülkemizde her geçen gün yavaş şehirlerin sayısı artış göstermektedir. Günümüzde insanlar alternatif tatil türlerine katılmayı tercih etmektedir. Alternatif tatil rotaları arasında yavaş şehirler de yer almaktadır. Doğa ile içiçe, yöresel lezzetlerin tadıldığı ve gürültüden uzak, kimliklerinin korunduğu yerler olarak yavaş şehirler karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de yavaş şehirlerin turistik destinasyon olarak kullanılmasında lider konumda Seferihisar yer almaktadır. Türkiye’deki ilk yavaş şehir olma özelliğine sahip olan Seferihisar yavaş şehir kimliğini etkin bir şekilde kullanarak turizmden kazanç sağlamaktadır. Yavaş şehirler zamanla turistlerin yoğun olma nedeninden ötürü bir takım olumlu ve olumsuz değişimlere maruz kalabilmektedir. Özellikle sosyal değişimlerin yavaş şehirlerde olumlu yönde yaşanması, yerel halkın yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyebilir. Yaşam kalitesinin gerek toplumsal gerekse bireysel olarak yükselmesi ile birlikte, yerel halkın yavaş şehire yönelik tutumu da olumlu yönde olabilecektir. Bu çalışma, Türkiye’deki yavaş şehirlerden biri olan Sinop’un Gerze ilçesinde sosyal değişimin yaşam kalitesi algısı üzerinde etkilerinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Gerze yerel halkına yönelik anket uygulanmış ve 410 tanesi değerlendirmeye uygun bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre sosyal değişimin toplumsal ve bireysel yaşam kalitesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkileri söz konusudur.

ANAHTAR KELİMELER

Turizm, Yavaş Şehir, Sosyal Değişme, Yaşam Kalitesi, Gerze

ABSTRACT

The number of slow cities is increasing day by day in the world and in our country. Today, people prefer to participate in alternative holiday types. Alternative holiday routes include slow cities. Slow cities come together with nature as places where local flavors are tasted and away from noise and where their identities are preserved. Slow city in Turkey as a leader in the use of tourist destination located in Seferihisar. The first slow city in Turkey, having the distinction of being slow city Seferihisar using the identity effectively providing earnings from tourism. Slow cities may be exposed to a number of positive and negative changes due to the intensity of tourists over time. Especially, social changes in positive cities in a slow way may affect the quality of life of the local people positively. With the increase in the quality of life both socially and individually, the attitude of the local people towards the slow city may also be positive. This study is one of the city's Gerze slowly changing social perceptions of the quality of life in the town of Sinop in Turkey, and was conducted to determine whether the impact on the local population's attitude towards the slow city. A survey was conducted for the local people of Gerze and 410 were found suitable for evaluation. According to the results obtained, social change has statistically significant and positive effects on the quality of social and individual life.

KEYWORDS

Tourism, Cittaslow, Social Change, Life Quality, Gerze

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
05.08.2020	30.08.2020
Atıf	Özişik Yapıcı, O. ve Ünüvar, Ş. (2020). Yavaş Şehirlerde Sosyal Değişme ve Yaşam Kalitesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma: Gerze Örneği. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 565-576.

¹ Bu çalışma 03.03.2020 tarihinde Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen ‘Sosyal Değişimin Yaşam Kalitesi Algısı ve Yavaş Şehir Olma Tutumu Üzerindeki Etkisi’ isimli doktora tezinden üretilmiştir.

* Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Meslek Yüksekokulu, olcay.yapici@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5197-5313

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, safakunavar@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9177-8704

GİRİŞ

Turizm faaliyetlerinin önemi gün geçtikçe artış göstermekte ve turizm, insanların fiziksel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak etki etmektedir. Turizm faaliyetleri ile birlikte toplumsal refah düzeyi yükselmektedir (Gürbüz, 2002:50). Ancak unutulmaması gereken bir diğer etki ise turizmin toplum üzerindeki etkidir. Son zamanlarda turizm faaliyetleri çok çeşitli olayları kapsamaktadır. Turizmin etkileri kişisel davranışlara, aile içi ilişkilere, ahlak kurallarına, sanatsal çalışmalara, yeme içme alışkanlıklarına kadar birçok sosyal olguya etki etmektedir.

Turizm faaliyetleri yavaş şehir hareketi ile sıklıkla anılan bir endüstri haline gelmiştir (Acuner,2015:57). Turizmin gelişmesi ve bir ülkenin dünya çapında tanıtılması ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel gibi çok sayıda değişkenlerine bağlı olmaktadır (Tosun ve Bilim,2004:125). Yavaş şehir felsefesi uluslararası boyutta değerlendirildiğinde küçük şehirlerin kendilerine özgü değerlerinin korunması ve geliştirilmesi ile turistik açıdan çekiciliklerinin artırılması amaçlanmaktadır. Modern dünyada eğitim seviyesinde artışların yaşanması ile birlikte gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerdeki insanlar sıradan destinasyonlara gitmek yerine özgün destinasyonlara gitmeyi tercih etmektedir. Günümüzde turistik talebin özgün destinasyonlara doğru kaydığı söylenebilir. Yavaş şehir kavramı ise bu bağlamda modern turistik eğilimler arasında olma özelliğine sahiptir.

Yavaş şehir felsefesinin sahip olduğu değerler sürdürülebilirlikle aynı doğrultudadır. Sahip olunan doğal, ekonomik ve kültürel kaynaklar gerek yerel halkın gerek turistin gerekse gelecek nesillerin yaşam kalitesini etkileyen unsurları oluşturmaktadır. Özellikle doğal ve kültürel kaynakları yoğun bir şekilde kullanan turizm tehlike unsuru olabilmektedir. Son zamanlarda turistik açıdan yavaş şehirlerin turistik destinasyon olarak tercih edilmesi yaşam kalitesinin yanı sıra sosyal değişmeyi de beraberinde getirebilir.

Yavaş şehirlerin turistik bir destinasyon olmaya başlaması ile yerel halkta bir takım değişikliklerin meydana gelebileceği öngörülmektedir. Yavaş şehre gelen ziyaretçi sayısındaki artışlar ile birlikte yerel halkın turist ile etkileşimi sonucu sosyal değişimler gözlemlenebilir. Nitekim turizmin sosyal, kültürel ve çevresel etkileri söz konusu olabilmektedir. Özellikle turizm faaliyetlerinin sonucu olarak yavaş şehirlerde meydana gelebilecek sosyal değişimlerin yerel halkın yaşam kalitesi algısında etkilendiği söylenebilir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kavramsal çerçeve kapsamında çalışmanın alan yazınına oluşturan yavaş şehir, sosyal değişme ve yaşam kalitesi kavramları açıklanmıştır.

1.1. Yavaş Şehir

İtalyanca bir kelime olan “Citta” ile İngilizce bir kelime olan “Slow” kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşan Cittaslow kelimesi Türkçe “Yavaş Şehir” ya da “Sakin Şehir” anlamına gelmektedir (Pajo ve Uğurlu, 2015:66). Yavaş şehir hareketi nüfusu 1.500 ile 50.000 arasında yer alan kentlerin katılabildiği bir birliktir. Yöresel değerlerin korunması, geleneksel ürünlerin ve üretimin korunması yavaş şehir akımının amaçları arasında yer almaktadır (Güven, 2011:116). Cittaslow’a üyelik süreci kentin başkanının yazmış olduğu başvuru mektubu Cittaslow Türkiye Koordinatörlüğü’ne sunulmaktadır. Başvuru mektubunda kentin sahip olduğu özellikleri, başvuru sebebi ve gerekçeleri, kentin kriterlere uygunluk düzeyi ve uygun olmayan kriterler için planlanan projeler, aday kentin birlik ile iletişim kuracak olan kişisine ilişkin bilgiler yer almalıdır. Aday kentin mektubunun kabulünün ardından adaylık için ön değerlendirme yapılmaktadır.

Yavaş şehir hareketi Türkiye’de ilk olarak İzmir’in bir ilçesi olan Seferihisar’ın 2009 yılında ağı dahil olması ile başlamıştır. 2010 yılı itibariyle de çok sayıda kent Cittaslow olmak için çeşitli çalışmalara başlamıştır. Nisan 2020 itibariyle Türkiye’de Cittaslow olan kent sayısı 18’e yükselmiştir. 2011 yılında Muğla’da Akyaka, Aydın’da Yenipazar, Çanakkale’de Gökçeada, Sakarya’da ise Taraklı uluslararası ağı katılmışlardır. 2012 yılında ise Kırklareli’nde Vize, Ordu’da Perşembe ve Isparta’da Yalvaç katılmışlardır. 2013 yılında ise Şanlıurfa’da Halfeti, 2015 yılında Artvin’de Şavşat, 2016 yılında Erzurum’da Uzundere, 2017 yılında ise Sinop’ta Gerze, Isparta’da Eğirdir, 2018 yılında Bolu’da Göynük ve Mudurnu, 2019 yılında Muğla Köyceğiz ve Bitlis’te Ahlat yavaş şehir olarak ilan edilmiştir.

Sürdürülebilir turizm, hem gelecek hem de mevcut zaman için doğal kaynakların devamlılığının olmasını sağlayan, toplumların gelenek ve göreneklerini devam ettirerek turizm deneyimi yaşamalarını sağlayan, ev sahibi bölgede elde edilen kazancın adil dağılmasını sağlayan turizm ve ilişkili sistemlerdir (Çelik, 2016:69). Turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmede sürdürülebilir turizm bir alternatiftir (Deniz, 2015:219). Yavaş şehir hareketinin merkezinde yer alan yerellik ve yerel halk, yerel halkın katılımı sürdürülebilir turizm gelişimi için önemlidir. Sürdürülebilir turizmin anahtar noktası yavaş yemek, yavaş şehir ve yavaş turizmdir. Belirtilen üç içerik sürdürülebilir turizm gelişimi ile bağlantılıdır. Yavaş yemek, yavaş şehir gelişimi kentlerin ve destinasyonların yayılmasında bir araçtır (Heintmann ve diğerleri, 2011:114-122).

1.2. Sosyal Değişme

Sosyolojide karşılaşılan sosyal değişme kavramı, toplumlarda dünya görüşüne ilişkin ortaya çıkan farklılaşmayı kapsamaktadır (Doğan,2005:32). Farklılaşma; kültürel anlamda nüfus ve sosyal tabakalaşmayı, fiziksel olarak yerleşim tarzını kapsamaktadır (Erkal,2012:298). Sosyal değişime ilişkin alan yazında farklı tanımlamalar yapılmıştır. Özkalp'e (2011) göre sosyal değişme bir grubu etkileyen davranış ve uygulamaların grup tarafından değiştirilmesine yönelik tutumlardır (Özkalp, 2011:9). Doğan'a (1998) göre sosyal değişme ise bir kitlenin problem ile karşılaşması durumunda çözüm üretebilmek adına yaşam şekillerinde değişimin ortaya çıkmasıdır (Doğan,1998:179).

Alan yazındaki tanımlamalardan hareket ile sosyal değişme, toplumda farklı nedenlerden ötürü ortaya çıkan olaylar karşısında gösterilen tutum ya da davranışların zaman içerisinde farklılık göstermesi şeklinde tanımlanabilir. Sosyal değişmeyi olumlu ya da olumsuz şekilde değerlendirmek yetersiz kalacaktır. Toplumda meydana gelen bir olayın toplumun değerlerini olumsuz etkilemesi ile olumsuz anlamda sosyal değişme yaşanabilirken toplumsal değerlerin korunması ve nesillere aktarılmasına yardımcı olmasını sağlayan bir olay ise olumlu yönde sosyal değişmeyi sağlayabilir. Huttasin'in (2008) yapmış olduğu çalışmada turizm dolayısı ile meydana gelen sosyal değişimin olumlu ve olumsuz şekilde olabileceği örnekleri verilmiştir. Hırsızlık oranının ve madde bağımlılığının artması, tarım ile ilgilenen kişi sayının azalması şeklinde olumsuz etkileri görülürken kadının rolünün değişmesi, alt yapı ve üst yapıdaki iyileşmeler şeklinde olumlu değişiklikler de söz konusudur.

Turizm sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda değişim kaynağı olarak görülebilir. Turizm ile birlikte geleneksel değerler farklılaşma yaşamaktadır. Turizm faaliyetleri ile uzaktan ya da yakından ilişkili olan toplumlarda değişim olayı yadsınamaz bir gerçektir. Turizmden kaynaklanan sosyal yapı değişimi ile topluluklar sosyo-ekonomik açıdan sıkıntı yaşamadan, kültürel değerlerin korunarak, tutucu görüşlerin kısa zaman dilimi içerisinde sönmesi ile sorunsuz bir değişim süreci içerisinde yer alacaklardır (Eralp,1974).

Huttasin (2008) tarafından yapılan çalışmada sosyal değişme kavramının altı boyutta değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sosyal değişme; giyim, dil, yeme-içme alışkanlıkları, ailevi değerler, sosyal değerler ve sosyal süreçler olarak değerlendirilmiştir. Turizm giyim şeklinin değişmesini etkileyen faktörlerden biri olarak düşünülebilir. Turizm giyim konusundaki farklılıkların ortaya çıkmasını tetiklemektedir (Huttasin,2008; Telfer ve Sharpley,2008:197). Turizmin dil üzerindeki etkisi kabul gören bir durumdur. Turistler bir bölgeyi ziyaret ettiklerinde yerel halkın kendi dillerini konuşmalarını talep etmekte ve yerel halk turistlerin dilini öğrenerek konuşmaya başlamaktadır (Coltman,1989:253). Gaul (2003)'a göre turizm faaliyetleri ile birlikte hızlı nüfus artışı, sosyal ilişkilerde bozulma ve hatta yerel halkın yeme içme alışkanlıklarında değişmeler ve bozulmalar meydana gelmektedir. Turist ve yerel halkın bir araya gelmesi ile her iki taraf da birbirinden etkilenmektedir. Yerel halk ve turist arasındaki iletişim öncelikli olarak aile üzerinde etkili olmaktadır (Kadanalı ve Yazgan, 2012:99). Turizm faaliyetleri ile birlikte yerel halkın itibarının artması, geleneksel değerlerin korunması, dostluk ve hoşgörü gibi kavramlar yerleşmektedir (Özmen, 2007:33-36). Turizm endüstrisi ile birlikte kumar, fahişelik, alkol gibi aşırılıklar artmakta, yerli halk turistler tarafından kullanılan lüks ve ithal mallara talep göstermekte, kimi zaman ırksal gerginlikler yaşanmaktadır. Turizm işinde çalışanlara köleye yönelik tutumların, ev sahibi halkın kültüründe yozlaşmanın meydana geldiği görülmektedir (Gürkan, 1996:41-42).

1.3. Yaşam Kalitesi

Yaşam kalitesi, çevreye ait ölçülebilen mekânsal, fiziksel ve sosyal bileşenlerin bir arada değerlendirilmesi ile birlikte bireylerin algılarının hem öznel hem de nesnel değerlendirilmesidir (Von Kamp Leidelmeijer, Marsman ve Hollander, 2003). Dünya Sağlık Örgütü yaşam kalitesini; insanların değer sistemleri içerisinde kendi durumlarını algılama biçimi şeklinde tanımlamıştır. Tanımlardan hareketle yaşam kalitesi, birey ya da toplumun huzur, refah, mutluluk duygularını ve algısını etkileyen tüm değerleri kapsamaktadır (Oprescu, 2011:176).

Yaşam kalitesi ile ilgili çalışmalarda bireyin mi yoksa toplumun mu öncelikli olması gerektiği tartışma konusu olmuştur. Yaşam kalitesi yaklaşımları bireysel ve bireyi aşan yaklaşımlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bireysel yaklaşımlarda kişinin istek ve ihtiyaçlarının toplumsal düzenin önünde olduğu düşünülmektedir. Bireylerin güvenlik ihtiyacının karşılanmasında toplumsal düzen etkindir. Bireyi aşan yaklaşımlarda ise kişinin toplumsal düzene olan liykatini, toplumsal öncelikleri savunmaktadır (Gerson, 1976). Yaşam kalitesi konusunda bireysel yaşam kalitesi ve toplumsal yaşam kalitesini birlikte değerlendirmek kaçınılmaz olacaktır. Turizm gün geçtikçe festivaller, restoranlar, doğal ve kültürel çekim merkezleri gibi dış mekan faaliyetleri ile yerel halkın katılmaktan keyif alarak yaşam kalitesini yükselttiği bir endüstri olarak görülmektedir. Gelişmiş yaşam kalitesi, kişisel yaşam standardının yüksekliği, vergi gelirindeki artış, iş olanaklarındaki artış ve

ekonomik çeşitlilik yerel halkın yaşam kalitesine yönelik algıyı olumlu yönde etkilemektedir (Andereck ve diğ., 2007:485).

Sağlık, ekonomi, mutluluk gibi çok sayıda faktör yaşam kalitesi üzerinde etkilidir. Bu noktada bireysel ve toplumsal olmak üzere yaşam kalitesi iki boyutta ortaya çıkabilir. Ekonomik seviye bireysel yaşam kalitesini gösterirken ülkenin eğitim düzeyi toplumsal yaşam kalitesi ile ilişkilidir (Das, 2008:297; Erkul ve Karakılçık, 2000:87). Yaşam kalitesi, insanların dünya görüşleri, değerleri, amaçları, inançları ile birlikte şekillenen bir kavramdır. Yaşam kalitesi kavramı iç ve dış kalite unsurlarını kapsamaktadır. Bireysel dünya görüşü insanları aldatarak insanın tam olarak odaklanmasını engeller ve zihinsel olarak yapması gereken yorumu yapamaz. Bu durumda kişi yorgun, mutsuz, keyifsiz olarak içsel yaşam kalitesini düşürmektedir. İçsel yaşam kalitesinin düşmesi ile birlikte dışsal kalite de düşüş göstermektedir (Bıçakçı,2001: 7; Öztuna,2007:37).

İnsanların gündelik hayatlarında karşılaştıkları televizyon, internet, gazete, politika, ekonomi, çalışma hayatı, günlük faaliyetler yaşam kalitesini etkileyen unsurlardır. Ekonomik krizler, şehir sorunları, sağlık sorunları, kalabalık, ulaşım ile ilgili sorunlar, stres ve çatışma yaşam kalitesini olumsuz olarak etkileyen faktörler arasında gösterilmektedir (Demirkıran,2012:8). Yaşam kalitesi insanların ruhsal iyi olmaları, fiziksel iyi olmaları, sosyal iyi olmalarını içeren dinamik ve çok boyutlu bir bileşendir. Yaşam kalitesi insanların biyolojik durumlarıyla doğrudan ilişkili olmakla birlikte fiziksel, bilişsel ve sosyal durumları da kapsayan çok boyutlu yapıdadır (Yıldırım ve Fadiloğlu, 2005:35). İnsanların yaşam kalitelerinin istenen düzeyde olması için birtakım unsurların bir arada olması gerekmektedir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin iyi olması, temiz bir çevre, günlük yaşam faaliyetlerine katılabilme durumu, fırsat eşitliği, dengeli beslenme, güvenlik ve saygınlık yaşam kalitesini artıran unsurlardır (Zorba,2014:82).

Dünya Sağlık Örgütü'nün yaşam kalitesi modeline göre fiziksel sağlığı oluşturan bileşenler, enerji-yorgunluk, ağrı-rahatsızlık ve uyku-dinlenme şeklinde tanımlanmıştır. Psikolojik iyi olma alt boyutunu oluşturan bileşenler ise bedensel imaj ve dış görünüş, olumlu düşünceler, olumsuz düşünceler, düşünme-öğrenme ve öz benlik şeklindedir. Bağımsızlık durumunda hareket edebilme rutin yaşam faaliyetleri, ilaçlara ve tedaviye bağlılık ve çalışma kapasitesi bileşenleri yer almaktadır. Sosyal ilişkiler alt boyutunun bileşenleri ise kişisel ilişkiler, sosyal destek ve cinsel faaliyetler olarak tanımlanmıştır. Finansal kaynaklar, fiziksel güvenlik, sağlık ve sosyal hizmetlere ulaşabilme, ulaşım çevresel koşulları oluşturan bileşenlerdir. Manevi değerler alt boyutunun bileşenleri ise din, manevi değerler ve inançlar yer almaktadır (WHO, 1997:4).

2. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Turizm gelişimi konusunda yerel halkın algısı ve tutumuna yönelik olarak 1970li yıllardan beri çok sayıda araştırmalar yapılmaktadır. Pioneers'in yapmış olduğu çalışmada turizmin olumlu ekonomik etkilerinden bahsederken Pizam ve Rotham'ın yapmış olduğu çalışmalarda ise turizmin olumsuz ekonomik etkilerinden bahsedilmektedir. 1980li yıllarda turizmin ekonomik etkilerinin yanı sıra sosyal etkileri de araştırma konusu olmaya başlamıştır (Pavlie, Portolan ve Puh,2015:260). Turizmin yoğun olmaya başladığı yerlerde göçün azalması ile birlikte nüfusta yoğunlaşma meydana gelmektedir. Nüfusun artması neticesinde alt yapı, elektrik, yol, su vb. öğelerde değişme meydana gelirken mesleki farklılıklar ve ayrılıklar ortaya çıkmaktadır (Akman, 2007:123; Montero, 2011).

Huttasin (2008) tarafından yapılan çalışmada sosyal değişim üzerinde turizmin ne derece etkisi olduğu araştırılmıştır. Huttasin'in çalışması Tayland'da bulunan OTOP turizm köyleri üzerine geliştirilmiş bir modeldir. 1997 yılında Taylan'da ortaya çıkan ekonomik kriz sonucunda her köye bir ürünün pazarlanması şeklinde bir turizm faaliyeti planlanmıştır. Bölgede turizmin geliştirilmesi adına yerel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir. Bu proje ile birlikte yerel halkta bir takım değişimlerin olacağı tahmin edilmiştir. Bir bölgede turizm gelişiminin paydaşlarından biri olan yerel halkın turizm gelişimine yönelik tutumu oldukça önemlidir (Pavlian, Portolan ve Puh, 2015:259).

Turizmin sosyal, çevresel, kültürel ve ekonomik etkileri bağlamında yerel halkın tutumu üzerine çalışma yapan araştırmacılar iki konunun birbiri ile ilişkili olduğunu dile getirmişlerdir (Pavlian, Portolan ve Puh, 2015:260). Turizm ile birlikte yerel halkın kültüründe, giyiminde, yaşam tarzında ve bunun gibi pek çok farklı alanda değişim görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde değişim olayının daha çok görüldüğü gözlemlenmiştir (Ünlüönen ve Tayfun, 2003). Uluslararası turizm hareketinin giderek artması ile birlikte çok sayıda araştırmacı özellikle küçük ölçekli yerlerde kültürel etkileşim sonucu ortaya çıkan sosyal değişim ile ilgilenmeye başlamıştır (Lane, 2009:66). Machado (2018) tarafından Portekiz üzerine yapılan araştırmada, Portekiz'in dünyadaki iyi destinasyonlardan birisi seçildiği ancak Portekiz yerel halkının yaşam kalitesinin korunması, turist deneyimlerinin korunması ve geliştirilmesi için stratejilerin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bireysel yaşam kalitesi, turistlerle paylaşılan alan ve çevre, yaşam kalitesinin değerlendirilmesi yerel halkın algılarının merkezinde yer almaktadır. Turistik bölgelerdeki yerel halkın yaşam kalitesi algısı, yaşamlarını keyifli hale getiren, bireysel ve toplumsal yaşam kalitesine katkı sağlayan, tehdit unsuru olarak görülme- yen şekildedir (Vogt ve diğerleri, 2016:36). Vogt, Jordan, Grewe and Kruger (2016:41) tarafından Alaska'da küçük turistik bir adada bireysel yaşam kalitesi üzerine yapılmış çalışmada turistik faaliyetler için yapılan çalışmaların yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Suess, Baloglu ve Busser (2018) tarafından turizm gelişiminin toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkileri araştırılmıştır. Araştırma Las Vegas'ta 291 kişi ile anket yapılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre yerel halk turizm gelişiminin toplumsal yaşam kalitesini olumlu yönde etkileyeceği konusunda hemfikirdir. Yerel halk turizm gelişimini gelecek için bir tehdit unsuru olarak algılamamaktadır. Kim, Uysal ve Sirgy (2013) tarafından yapılan çalışmaya göre turizm yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi üzerinde etkilidir. Çalışma bulguları aynı zamanda turizmin sosyal etkileri ile yerel halkın toplumsal yaşam kalitesi algısının olumlu yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Yerel halk tarafından turizmin algılanan olumlu sosyal etkisi arttıkça toplumsal yaşam kalitesi de artış gösterecektir. Lian, Hui (2016:66) tarafından Çin'de 562 kişi üzerine turizm ve yaşam kalitesini ölçmek amacıyla ölçek geliştirmişlerdir. Çalışmada toplam turizm yaşam kalitesinin turizm gelişimine daima olumlu katkı sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Turizm gelişimi konusunda yerel halkın desteğinin alınması ancak gelişmelere yönelik daha dikkatli olunması gerekmektedir. Croes, Ridderstaat ve Niekerk (2018:221) tarafından Malta'da yapılan araştırmanın sonuçlarına göre uzun dönemde turizm yaşam kalitesi üzerine olumsuz etki etmektedir. Karmaşık yapısı itibari ile bu etki zamanla azalabilir, hatta ortadan kalkabilir. Kısa dönem sonuçları turizmin Malta yerel halkının yaşam kalitesi üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır.

Turizm sektörü dünyada hızlı gelişme gösteren sektörler arasında yer almaktadır. Bu sektör hem doğal hem de kültürel kaynaklardan beslenmektedir. Dolayısı ile doğal ve kültürel kaynakların zarar gördüğü ortamlarda turizm faaliyetlerinden söz etmek mümkün değildir. Sürdürülebilirlik kavramı bu açıdan turizm sektörü için oldukça önemlidir (Demir ve Çevirgen, 2006:99). Sürdürülebilir turizm, hem gelecek hem de mevcut zaman için doğal kaynakların devamlılığının olmasını sağlayan, toplumların gelenek ve göreneklerini devam ettirerek turizm deneyimi yaşamlarını sağlayan, ev sahibi bölgede elde edilen kazancın adil dağılmasını sağlayan turizm ve ilişkili sistemlerdir (Çelik, 2016:69). Turizmin olumsuz etkilerini en aza indirmede sürdürülebilir turizm bir alternatiftir (Deniz, 2015:219). Yavaş şehir hareketinin merkezinde yer alan yerellik ve yerel halk, yerel halkın katılımı sürdürülebilir turizm gelişimi için önemlidir. Sürdürülebilir turizm gelişiminde yer alan uygulamalarda olası tüm paydaşların etkin katılımları zor bir durumdur. Tüm paydaşların etkin katılımı ile sürdürülebilir turizm uygulamalarında amaçlara ulaşılabilir (Park ve Kim, 2014:2). Sürdürülebilir turizm gelişiminde özellikle destinasyonların tanıtımında ve ekonomik olarak büyümede hükümet politikası oldukça önemlidir sürdürülebilir destinasyon yönetiminin temelinde yerel kültür, tarih, çevre ve sosyal sorumluluk yer almaktadır (Presenza ve diğ., 2015:44). Sürdürülebilir turizmin anahtar noktası yavaş yemek, yavaş şehir ve yavaş turizmdir. Belirtilen üç içerik sürdürülebilir turizm gelişimi ile bağlantılıdır. Yavaş yemek, yavaş şehir gelişimi kentlerin ve destinasyonların yayılmasında bir araçtır (Heintmann ve diğerleri, 2011:114-122).

Dünyada artış gösteren üretim ve tüketim faaliyetlerine bağlı olarak insanların yaşam alanlarında tahribat söz konusudur. Hızlı nüfus artışına paralel olarak atık miktarında artış yaşanmakta, işsizlik oranının artması ile beraber geçim kaynaklarının daralması ve ekonomik açıdan sıkıntılı süreç yaşanmaktadır. Sadece ekonomik anlamda daralma değil sosyo-kültürel açıdan da bir daralma söz konusudur (Demircan, 2016:13). Sürdürülebilir turizm faaliyetleri gerçekleştirebilmek için öncelikle planlama yapmak gerekmektedir. Planlama aşaması için bir ekip belirlenmelidir. Üst yönetimde yer alacak ekibin ardından yerel organizasyonun oluşturulması gerekmektedir. Yerel organizasyon içerisinde yerel paydaşların yer alması sağlanmalı, yerel toplum hazırlanmalıdır. Organizasyonun tamamlanmasının ardından kentin turizm potansiyeli belirlenmelidir. Kaynak analizini yapılması, turizm potansiyelinin saptanması, bölgelere göre sınıflandırma, envanter çalışması ve öncelikli alanların tespit edilmesi ile turizm potansiyeli tespit edilir. Yapılan çalışmalar sonucunda sürdürülebilir turizm stratejisi belirlenmelidir (Artun,2016: 130).

Sürdürülebilir turizmi gerçekleştirebilmek için yapılması gereken çalışmaların işleyiş aşaması yavaş şehir olma aşamalarıyla benzerlik göstermektedir. Yavaş şehir kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerin tümü sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmalarla özdeşleşmektedir. Yavaş şehir hareketi paydaşların süreçte etkin bir şekilde yer alması ve toplumun sosyal yapısının şekillenmesinin sürdürülebilirliği ve gelişiminde alternatif bir model olarak değerlendirilebilir (Üstündağlı ve diğerleri, 2015:128). Yavaş şehir hareketi, şehirlerin sakin kalarak doğal ve kültürel değerlerinin korunmasını hedeflerken ekonomideki turizm hareketinin yönünü de tayin etmeyi amaçlamaktadır. Doğal ve tarihi dokunun korunmasını savunan anlayış, kültürel mirasın ve değerlerin korunarak gelecek nesillere aktarılması ve sürdürülebilir turizmin hizmetine sunulması açısından

önemlidir. Örneğin Türkiye'nin yavaş şehir başkenti olan Seferihisar sürdürülebilir turizmin ilkeleri açısından Selcen Seda Türksoy tarafından değerlendirilmiş ve yavaş şehir kapsamında gerçekleştirilen projelerin sürdürülebilir turizm ilkeleri ile uyumluluk gösterdiğini tespit etmiştir (Türksoy, 2016:273). Mayer ve Knox (2006), yavaş şehir hareketinin sürdürülebilirlik bağlamında alternatif kent gelişim modeli olduğunu ileri sürmektedir (Mayer ve Knox, 2006:324). Belirtilen yazarların Almanya'da bulunan yavaş şehirler olan Hersbruck ve Waldkirch üzerine yaptıkları çalışmada, alternatif gelişim modeli sağlama kamu, özel sektör ve gönüllülerin iş birliği ile oluşmaktadır. Yavaş şehir olma özelliği ve çoklu yollardan desteklenmesi ile kentsel gelişim süreci gerçekleşmektedir (Mayer ve Knox, 2006:331).

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1.Yöntem

Bu çalışmanın amacı yavaş şehirlerde turizm hareketlerinden kaynaklı sosyal değişimin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesidir. Araştırma yavaş şehir olan Gerze'de yerel halk üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma turizm ana temasında sosyal değişim ve yaşam kalitesi arasındaki ilişkinin yavaş şehirlerde nasıl olduğu konusuna değinmesi ve daha önce alan yazında yapılmaması açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmada hazırlanan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

Hipotez 1: Sosyal değişim toplumsal yaşam kalitesi algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Hipotez 2: Sosyal değişim bireysel yaşam kalitesi algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Araştırmanın uygulama alanı olarak Sinop'un Gerze ilçesi ve hedef kitlesi olarak Gerze'de yaşayan yerel halk seçilmiştir. Gerze'de yaşayan on sekiz yaşından büyük herkes araştırmanın hedef kitlesine girmektedir (N=12314). Uygulamanın sadece Gerze'de yaşayanlar ile yapılması coğrafi açıdan bir kısıt oluşturmaktadır. Ayrıca verilerin Mart-Nisan 2019 tarihleri arasında toplanması da zaman açısından kısıt oluşturmaktadır.

Sinop ilinin Gerze ilçesinde gerçekleştirilen araştırma öncesinde resmi kurumlara başvuru yapılarak Gerze'de yaşayan toplam nüfus bilgisi 24946 şeklinde temin edilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun sağladığı verilere göre Gerze'de ikamet eden on sekiz yaş üstü kişi sayısı 12314 olarak belirlenmiştir. Araştırma için Gerze seçilme nedeni bu bölgenin yavaş şehir olması sebebiyle yerel halkın sosyal değişmeye yönelik düşünceleri ve yaşam kalitesine ilişkin algısını etkileyebileceği düşünülmektedir. Araştırmada veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmada rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama süreci yaklaşık iki ay sürmüştür. Pilot uygulama Mart 2019'da yapılmıştır. Anket toplama sürecini araştırmacı şahsen yürütmüştür. Dağıtılan toplam 600 anketten 429 tanesi geri dönmüş, geri dönen anketlerin ise 19 tanesinin düzgün doldurulmadığı tespit edilmiştir. Buna göre toplam 410 kullanılabilir anket elde edilmiştir.

Araştırma için geliştirilen anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin on soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise sosyal değişmeye ilişkin 33 önerme, yaşam kalitesine ilişkin 15 önerme yer almaktadır. Sosyal değişim ölçeği; otuz üç önermeden oluşan sosyal değişim ölçeği katılımcıların toplumda meydana gelen sosyal değişim algılarını ölçmeyi hedeflemektedir. Sosyal değişim ölçeği Huttasin'in (2008) turizmde sosyal değişimi incelediği çalışmasında kullandığı ölçektir. Sosyal değişim ölçeği; giyim, dil, yeme-içme alışkanlıkları, ailevi değerler, sosyal değerler ve sosyal süreçler olmak üzere altı alt boyuttan oluşmaktadır. Yaşam kalitesi ölçeği olarak Özyurt (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmış ölçek kullanılmıştır. Yaşam kalitesine ilişkin önermelerin cevaplarında hiç memnun değilim ile çok memnunun şeklinde beşli likert ölçeği kullanılmıştır.

3.2. Bulgular

İstatistiksel analizler SPSS 22 paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ortalama ve standart sapma şeklinde sunulmuştur. Araştırma hipotezleri basit doğrusal regresyon analizleri yardımıyla test edilmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği Cronbach alpha katsayısı ile kontrol edilmiştir. İstatistiksel anlamlılık için $p < 0.05$ değeri kullanılmıştır. Tablo 1'de çalışmaya katılan bireylerin demografik özelliklerine ilişkin bilgiler sayı (n) ve yüzde (%) olarak sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Kadın	188	44.9
Erkek	231	55.1

Yaş		
18-25 Yaş	103	24,6
26-33 Yaş	75	17,9
34-41 Yaş	92	22
42-49 Yaş	63	15
50-57 Yaş	43	10,3
58-65 Yaş	31	7,4
66 ve üstü yaş	12	2,9
Eğitim		
İlkokul	35	8,4
Ortaokul	32	7,6
Lise	107	25,5
Ön lisans	105	25,1
Lisans	115	27,4
Lisans üstü	25	6
Medeni Hal		
Bekar	176	42
Evli	243	58
Çocuk Sayısı		
1	79	18,9
2	111	26,5
3	42	10
4	10	2,4
5	1	0,2
6	1	0,2
8	1	0,2
Meslek		
Esnaf	35	8,4
İşçi	91	21,7
Ev Hanımı	37	8,8
Öğrenci	79	18,9
Mühendis	6	1,4
Öğretmen ve Akademisyen	83	19,8
Sağlık Çalışanı	2	0,5
Diğer	33	7,9
Emekli	53	12,6
Aylık Gelir		
2020 TL ve altı	181	43,2
2021-3021 TL	101	24,1
3022-4022 TL	68	16,2
4023 TL ve üzeri	69	16,5
Gerze'de İkamet Yılı		
1-5 yıl	124	29,6
6-10 yıl	63	15
11-15 yıl	36	8,6
16-20 yıl	30	7,2
21 yıl ve üzeri	166	39,6
Dışarda yemek yeme sıklığınız nedir?		
Dışarda yemek yemem	104	24,8
Haftada 1	159	37,9
Haftada 2-4 kez	119	28,4
Haftada 5-7 kez	23	5,5
Haftada 8 ve üzeri kez	14	3,3
Yavaş şehir hakkında bilginiz var mı?		
Evet	354	84,5
Hayır	65	15,5

Tablo 1'e göre ankete katılanların %44,9'u kadın, %55,1'i erkekti. Bireylerin %24,6'sı 18-25 yaş aralığında, %17,9'u 26-33 yaş aralığında, %22'si 34-41 yaş aralığında, %15'i 42-49 yaş aralığında, %10,3'ü 50-57 yaş aralığında, %7,4'ü 58-65 yaş aralığında ve %2,9'u ise 66 ve üstü yaşındadır. Katılımcıların %8,4'ü ilkokul, %7,6'sı ortaokul, %25,5'i lise, %25,1'i ön lisans, %27,4'ü lisans ve %6'sı lisansüstü mezundur. Ankete katılanların %42'si bekar, %58'i evlidir. 1 çocuk sahibi olanların oranı %18,9, 2 çocuk sahibi olanların

oranı %26.5, 3 çocuk sahibi olanların oranı %10, 4 çocuk sahibi olanların oranı %2.4 ve 5, 6 ve 8 çocuk sahibi olanların oranı ise her biri için %0.2'dir. Katılımcıların %8.4'ü esnaf, %21.7'si işçi, %8.8'i ev hanımı, %18.9'u öğrenci, %1.4'ü mühendis, %19.8'i öğretmen ve akademisyen, %0.5'i sağlık çalışanı, %7.9'u diğer ve %12.6'sı emeklidir. %43.2'sinin aylık geliri 2020 tl ve altında, %24.1'inin aylık geliri 2021-3021 TL aralığında, %16.2'sinin aylık geliri 3022-4022 TL aralığında ve %16.5'inin aylık geliri ise 4023 TL ve üzerindedir. Gerze'de 1-5 yıl aralığında ikamet edenlerin oranı %29.6, 6-10 yıl aralığında ikamet edenlerin oranı %15, 11-15 yıl aralığında ikamet edenlerin oranı %8.6, 16-20 yıl aralığında ikamet edenlerin oranı %7.2 ve 21 yıl ve üzerinde ikamet edenlerin oranı ise %39.6'dır. Katılımcıların %24.8'i dışarda yemek yemediğini, %37.9'u haftada 1 kez, %28.4'i 2-4 kez, %5.5'i 5-7 kez, %3.3'ü ise haftada 8 ve daha fazla kez dışarda yemek yediğini belirtmişlerdir. Çalışmaya katılanların %84.5'i yavaş şehir hakkında bilgi sahibi iken, %15.5'i bilgi sahibi değildir.

Tablo 2: Ölçek ve Faktörlerin Güvenilirlik Değerleri

Ölçekler ve Faktörler	Ort	SS	Cronbach Alpha
Sosyal Değişme Ölçeği	3,33	1,13	0,872
Giyim Faktörü	2,77	1,15	0,682
Dil Faktörü	3,10	1,14	0,573
Yeme-İçme Faktörü	3,48	1,14	0,606
Ailevi Değerler Faktörler	3,38	1,11	0,655
Sosyal Değerler Faktörü	3,69	1,06	0,772
Sosyal Süreçler Faktörü	3,61	1,09	0,762
Yaşam Kalitesi Ölçeği	3,39	1,20	0,887
Bireysel Yaşam Kalitesi Faktörü	3,50	1,13	0,850
Toplumsal Yaşam Kalitesi Faktörü	3,23	1,29	0,839

Ort: Ortalama, SS: Standart sapma

Tablo 2'ye göre, sosyal değişme ölçeği geneli ortalaması 3.33 ve güvenilirlik katsayısı 0.872, giyim faktörü ortalaması 2.77, güvenilirlik katsayısı 0.682, dil faktörü ortalaması 3.10, güvenilirlik katsayısı 0.573, yeme-içme faktörü ortalaması 3.48, güvenilirlik katsayısı 0.606, ailevi değerler faktörü ortalaması 3.38, güvenilirlik katsayısı 0.655, sosyal değerler faktörü ortalaması 3.69, güvenilirlik katsayısı 0.772 ve sosyal süreçler ortalaması 3.61, güvenilirlik katsayısı ise 0.762 olarak hesaplanmıştır. Yaşam kalitesi ölçeği geneli ortalaması 3.39, güvenilirlik katsayısı 0.887, bireysel yaşam kalitesi faktörü ortalaması 3.50 ve güvenilirlik katsayısı 0.850, toplumsal yaşam kalitesi faktörü ortalaması 3.23 ve güvenilirlik katsayısı 0.839 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler ve faktörler arasındaki ilişkiler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3: Çalışmada Kullanılan Ölçekler ve Faktörler Arasındaki İlişkiler

	Bireysel Yaşam Kalitesi	Toplumsal Yaşam Kalitesi	Giyim	Dil	Yeme İçme	Ailevi Değerler	Sosyal Değerler	Sosyal Süreçler	Sosyal Değişme
Yaşam Kalitesi	<i>r</i> 0.905	0.863	0.213	0.302	0.365	0.449	0.523	0.500	0.562
	<i>p</i> <0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001
Bireysel Yaşam Kalitesi	<i>r</i> -	0.567	0.190	0.261	0.346	0.422	0.459	0.426	0.504
	<i>p</i> -	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001
Toplumsal Yaşam Kalitesi	<i>r</i> -	-	0.186	0.276	0.296	0.364	0.468	0.464	0.491
	<i>p</i> -	-	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001
Giyim	<i>r</i> -	-	-	0.353	0.254	0.216	0.150	0.182	0.530
	<i>p</i> -	-	-	<0.001	<0.001	<0.001	0.002	<0.001	<0.001
Dil	<i>r</i> -	-	-	-	0.374	0.419	0.318	0.318	0.649
	<i>p</i> -	-	-	-	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001
Yeme İçme	<i>r</i> -	-	-	-	-	0.444	0.488	0.472	0.727
	<i>p</i> -	-	-	-	-	<0.001	<0.001	<0.001	<0.001

Ailevi	<i>r</i>	-	0.525	0.497	0.742
Değerler	<i>p</i>	-	<0.001	<0.001	<0.001
Sosyal	<i>r</i>	-	0.721	0.767	
Değerler	<i>p</i>	-	<0.001	<0.001	
Sosyal	<i>r</i>	-		0.763	
Süreçler	<i>p</i>	-		<0.001	
Sosyal	<i>r</i>				-
Değişme	<i>p</i>				-

Tablo 3'a göre faktörler arasında pozitif yönlü ilişkiler söz konusudur. Yaşam kalitesi ile sosyal değişim arasında ($r=0.562$, $p<0.001$) anlamlı ve pozitif ilişki söz konusudur. Yaşam kalitesi ile sosyal değişimin faktörlerinden giyim ile arasında ($r=0.213$, $p<0.001$) en zayıf ilişki görülmüştür. Bireysel yaşam kalitesi ile sosyal değişim arasında ($r=0.504$, $p<0.001$) da pozitif yönlü ilişki söz konusudur. Bireysel yaşam kalitesinin sosyal değişimin faktörlerinden sosyal değerler ile ($r=0.459$, $p<0.001$) anlamlı, pozitif yönlü en yüksek ilişkili olduğu görülmüştür. Bireysel yaşam kalitesinin sosyal değişimin faktörlerinden giyim ile ($r=0.190$, $p<0.001$) anlamlı, pozitif yönlü en düşük düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Toplumsal yaşam kalitesinin sosyal değişimin faktörlerinden giyim ile ($r=0.186$, $p<0.001$) anlamlı, pozitif yönlü en düşük düzeyde ilişkili olduğu görülmüştür. Toplumsal yaşam kalitesinin sosyal değişimin faktörlerinden sosyal değerler ile ($r=0.463$, $p<0.001$) anlamlı, pozitif yönlü en yüksek ilişkili olduğu görülmüştür. Sosyal değişim ölçeği ve faktörlerinin toplumsal yaşam kalitesi algısı üzerine etkileri Tablo 4'de basit doğrusal regresyon analizi ile incelenmiştir.

Tablo 4: Sosyal Değişme Ölçeği ve Faktörlerinin Toplumsal Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
TYK	SD	0,946	0,082	0,491	11,512	<0,001	0,241
	Giyim	0,250	0,065	0,186	3,868	<0,001	0,035
	Dil	0,383	0,065	0,276	5,867	<0,001	0,076
	Yeme-İçme A.	0,429	0,068	0,296	6,330	<0,001	0,088
	Ailevi Değerler	0,521	0,065	0,364	7,969	<0,001	0,132
	Sosyal Değerler	0,562	0,052	0,468	10,801	<0,001	0,219
	Sosyal Süreçler	0,569	0,053	0,464	10,686	<0,001	0,215

TYK: Toplumsal Yaşam Kalitesi, Sd: Sosyal Değişme, B: Standartlaştırılmamış regresyon katsayısı, SH: Standart hata, β : Standartlaştırılmış regresyon katsayısı, *R*²: Açıklayıcılık katsayısı, İstatistiksel anlamlılık için $p<0.05$ değeri kullanıldı

Tablo 4'e göre, sosyal değişimin ($\beta=0.491$, $t=11.512$, $p<0.001$), giyim faktörünün ($\beta=0.186$, $t=3.868$, $p<0.001$), dil faktörünün ($\beta=0.276$, $t=5.867$, $p<0.001$), yeme-içme faktörünün ($\beta=0.296$, $t=6.330$, $p<0.001$), ailevi değerler faktörünün ($\beta=0.364$, $t=7.969$, $p<0.001$), sosyal değerler faktörünün ($\beta=0.468$, $t=10.801$, $p<0.001$) ve sosyal süreçler ($\beta=0.464$, $t=10.686$, $p<0.001$) faktörünün toplumsal yaşam kalitesi algısı üzerine etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Yapılan analizlerden elde edilen sonuca göre: Hipotez 1: "Sosyal değişim toplumsal yaşam kalitesi algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir" hipotezi kabul edilmiştir. Aynı zamanda sosyal değişimin altı boyutu söz konusudur. Giyim, dil, yeme-içme alışkanlıkları, ailevi değerler, sosyal değerler ve sosyal süreçler boyutları da toplumsal yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Sosyal değişimin ve faktörlerinin bireysel yaşam kalitesi üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Sosyal Değişme Ölçeği ve Faktörlerinin Bireysel Yaşam Kalitesi Üzerine Etkileri

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	<i>B</i>	<i>SH</i>	β	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>R</i> ²
BYK	SD	0,770	0,065	0,504	11,918	<0,001	0,254
	Giyim	0,202	0,051	0,190	3,954	<0,001	0,036
	Dil	0,287	0,052	0,261	5,514	<0,001	0,068
	Yeme-İçme	0,397	0,053	0,346	7,522	<0,001	0,119
	Ailevi Değerler	0,479	0,050	0,422	9,496	<0,001	0,178
	Sosyal Değerler	0,438	0,041	0,459	10,562	<0,001	0,211

Sosyal Süreçler	0,414	0,043	0,426	9,605	<0,001	0,181
-----------------	-------	-------	-------	-------	--------	-------

BYK: Bireysel Yaşam Kalitesi, Sd: Sosyal Değişme, B: Standartlaştırılmamış regresyon katsayısı, SH: Standart hata, β : Standartlaştırılmış regresyon katsayısı, R²: Açıklayıcılık katsayısı, İstatistiksel anlamlılık için p<0.05 değeri kullanıldı.

Tablo 5'e göre, sosyal değişimin ($\beta=0.504$, $t=11.918$, $p<0.001$), giyim faktörünün ($\beta=0.190$, $t=3.954$, $p<0.001$), dil faktörünün ($\beta=0.261$, $t=5.514$, $p<0.001$), yeme-içme faktörünün ($\beta=0.346$, $t=7.522$, $p<0.001$), ailevi değerler faktörünün ($\beta=0.422$, $t=9.496$, $p<0.001$), sosyal değerler faktörünün ($\beta=0.459$, $t=10.562$, $p<0.001$) ve sosyal süreçler ($\beta=0.426$, $t=9.605$, $p<0.001$) faktörünün bireysel yaşam kalitesi algısı üzerine etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Yapılan basit doğrusal regresyon analizine göre: Hipotez 2: "Sosyal değişme bireysel yaşam kalitesi algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir" hipotezi kabul edilir. Giyim, dil, yeme-içme alışkanlıkları, ailevi değerler, sosyal değerler ve sosyal süreçler boyutları da toplumsal yaşam kalitesi üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yavaş şehirlerin sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Yavaş şehir olgusunun daha çok önem kazanmaya başlaması ile birlikte turizm hareketi de popüler olmaya başlamıştır. Özellikle kendine has değerleri olan küçük ve şirin yerlerin gezilip görülmesi insanlar tarafından rağbet görmektedir. Yavaş hareketi hıza tepki olarak hayatın mutlu anlarını tecrübe ederek, değerini bilerek yaşamayı, acele etmeden yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan hareketleri kapsamaktadır (Sezgin ve Ünüvar, 2011:107). Turistlerin yavaş şehirleri gezip görmek ve yavaş şehirler hakkında bilgi sahibi olma yönündeki çabaları yavaş şehirlerde bir takım olumlu ve olumsuz durumları da beraberinde getirmektedir. Turizm olayının etkisi ile beraber yavaş şehirlerde sosyal bir değişimin olup olmadığı Sinop'un Gerze ilçesinde araştırılmıştır. Turizm olayı sosyal değişimin yanı sıra yaşam kalitesi üzerinde de etkili olmaktadır. Sosyal değişme, yaşam kalitesi başlıklarının Gerze'de nasıl bir etki içerisinde olduğu bu çalışmanın araştırma konusunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan analizler sonucuna göre:

Sosyal değişme ölçeği ve faktörlerinin toplumsal yaşam kalitesi algısı üzerine etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Gerze'de gerek giyim gerek dil gerek ailevi değerler gerek yeme içme alışkanlıkları gerek sosyal süreçler gerek sosyal değerler ile birlikte sosyal bir değişme olması durumunda toplumsal yaşam kalitesi üzerinde olumlu bir katkı sağlayacağı anlamına gelmektedir.

Sosyal değişme ölçeği ve faktörlerinin bireysel yaşam kalitesi algısı üzerine etkileri pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı idi. Sosyal değişimin alt faktörlerinden herhangi birine ilişkin durumlarda değişiklik meydana gelmesi durumunda bireysel yaşam kalitesinde de olumlu bir durum ortaya çıkacaktır.

Gerze'de sosyal değişimin olumlu yönde gerçekleşmesi ve buna paralel olarak gerek bireysel gerek toplumsal yaşam kalitesinin artış göstermesini sağlamak için uygulamaya yönelik önerilerden bazıları şunlar olabilir: Yavaş şehir olgusunun anlam ve önemi konusunda bilgilendirme çalışmaları daha önce yıllarda yapılmış ancak yerel halka dönük eğitim çalışmalarının sayısının artırılması gerekmektedir. Yerel yönetimler ile birlikte sivil toplum kuruluşları ve esnaf yavaş şehir felsefesinin işleyişine katkıda bulunmalıdır. Yerel halk çoğunluklu olarak yöresel ürünleri tercih etmektedir. Festivaller, toplantılar gibi organizasyonlarda özellikle turistik faaliyetlerde yöresel yemeklerin tanıtımı yapılmalıdır. Yörede yaşayan halka el sanatlarına yönelik kursların verilmesi durumu söz konusudur. Bu kurslarda süreklilik sağlanmalı ve geliştirilmesi durumunda iş imkanları konusunda yaşanan sıkıntılar aza indirilmelidir. Turistik konaklama imkanı açısından butik otellerin kurulması teşvik ve tercih edilmelidir. Kente dünyadaki diğer yavaş kentlerle sık sık bir araya gelme fırsatı verilmeli ve tanıtımına katkı sağlanmalıdır.

Gerze'de çok belirgin şekilde sosyal değişimin varlığı söz konusu değildir. Kentin küçük olması ve nüfusunun çoğunluklu olarak yaşlı olması bunun nedenleri arasında gösterilebilir. Gerze'nin yavaş şehir olması ile ilgili yapılacak tüm tanıtma faaliyetleri ile birlikte ilerleyen dönemde turizm açısından önemli bir konuma geleceği tahmin edilmektedir. Turizm olaylarının yoğun olarak görüldüğü bölgelerde sosyal değişimin de gerçekleşmesi kaçınılmazdır. Bilinçli şekilde yapılacak turizm faaliyetleri ile sosyal değişimin olumlu yönde gerçekleşmesi yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesini de olumlu yönde etkileyecektir.

KAYNAKÇA

- Acuner, E. (2015). Cittaslow (Yavaş Şehir) Olma Yolunda İlk Adım (1. Basım). Trabzon: Celepler Yayıncılık.
- Akman, D. (2007). Turizmin gelişmesinin yarattığı doğal ve kültürel değişimler: Kaş örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Andereck, K. L., Valentine, K. M., Vogt, C. A. and Knopf, R. C.(2007). A cross-cultural analysis of tourism and quality of life perceptions. *Journal of Sustainable Tourism*, 15\5, 483-502.
- Artun, C. (2016). Sürdürülebilir turizmin başarı koşulları ve etkin bir turizm politikasının belirlenmesine etki eden etmenler. (ed. Hüseyin Çeken). *Sürdürülebilir Turizm*. Ankara: Detay yayın, 117-140
- Bıçakçı, U. (2001). Paradigma ve Yaşam Kalitesi. (1. Basım). İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Coltman, Michael M. (1989). *Introduction to Travel and Tourism: An International Approach*. Van Nostrand Reinhold, New York.
- Croes, R., Ridderstaat, J., and Niekerk, M. (2018). Connecting quality of life, tourism specialization, and economic growth in small island destinations: the case of Malta. *Tourism Management*, 65, 212-223.
- Çelik, N. (2016). Sürdürülebilir turizm kavramı ve gelişimi. (Ed. Hüseyin Çeken). *Sürdürülebilir Turizm*. Ankara: Detay yayın, 67-85.
- Das, D. (2008). Urban quality of life: a case study of guwahati. *Social Indicators Research*, 88\2, 297-310.
- Demir, A., ve Çevirgen, A. (2006). *Turizm ve Çevre Yönetimi Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı*, Ankara: Nobel Yayın.
- Demirkıran, S. (2012). Yaşam kalitesi ve sağlık çalışanları. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, M.(2015). Analysis of sustainable tourism and cittaslow potential of ulubey (uşak). (Ed. Mihaela Dinu, Necdet Hacıoğlu, Cevdet Avcıkurt, Recep Efe, Abdullah Soykan) *Tourism, Environment and Sustainability*. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press. 219-238.
- Doğan, İ. (1998). *Sosyoloji*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Doğan, S. M. (2005). Sosyalleşme, sosyal değişme ve siyasal sosyalleşme. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, 31-40.
- Eralp, Z. (1974). Turizmin toplumsal değişimi sosyo-ekonomik etkisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Erkal, E. M. (2012). Sosyal değişme ve sosyal gelişmeye çağdaş bir yaklaşım. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 31, 297-327.
- Erkul, H. ve Karakılıç, Y. (2000). Belediye zabıtasının örgütsel yapısı, sorunları ve kentsel yaşam kalitesine etkilerinin irdelenmesi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9\4, 86-105.
- Gaul, D. (2003). Environmental impacts of ecotourism a review of literature. Web Sitesi: www.fao.org/forestry/foris/pdf/foph/ecotour.pdf, (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
- Gerson, E. M. (1976). On quality of life. *American Sociological Review*, 41, 793-806.
- Gürbüz, A. (2002). Turizmin sosyal çevreye etkisi üzerine bir araştırma. *Teknoloji*, 1-2, 49-59.
- Gürkan, M. İ. (1996). Turizm hareketlerinin bir yerleşim biriminde (Belek/Antalya) sosyal yapıdaki değişimlere etkileri. *Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı*.
- Güven, E. (2011). Yavaş güzeldir: yavaş yemekten yavaş medyaya hızlı tüketime dair bir çözüm önerisi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7\1, 113-121.
- Heintmann, S., Robinson, P., and Povey, G. (2011). Slow food, slow cities and slow tourism. (Ed:Peter Robinson, Sine Heintmannand Peter Dieke), *Research themes for tourism*. London: MPG Books Group. 114-127
- Huttasin, N. (2008). Perceived social impacts of tourism by residents in the OTOP tourism village, thailand. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 13\2, 175-191.
- Kadanalı, E. ve Yazgan, Ş. (2012). Kırsal turizmin ekonomik-sosyal ve çevresel etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.14\23, 97-100.
- Kim, K., Uysal, M., and Sirgy M. J. (2013). How does tourism in a community impact the quality of life of community residents?. *Tourism Management*,36, 527-540.
- Lane, P. J. (2009). Tourism and social change among the dogon. *African Arts*, 21, 66-92.
- Lian, Z. and Hui, T. (2016). Residents'quality of lifee and attitudes toward tourism development in china. *Tourism Management*, 57, 56-67.
- Machado, P. (2018). Challenges to portuguese tourism – restelo old man or cristiano ronaldo?, *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 10\6, 698-704.
- Mayer, H., and Knox, P. (2006). Slow cities: sustainable places in a fast world. *Journal of Urban Affairs*, 28\4, 321-334.
- Montero, D. (2012). Some elements of a cultural theory of social change. *International Journal of Social Sciences and Humanity*, 2\1, 52-58.
- Oprescu, G. (2011). An epistemological perspective on the quality of life concept. *Theoretical and Applied Economics*, 2\2, 171-180.
- Özkalp, E. (2011). *Sosyolojiye Giriş*. Bursa: Ekin Yayıncılık
- Özmen, M. (2007). Turizmin sosyo-kültürel etkileri: akçakoca örneği. Yüksek Lisans Tezi. Bolu, Türkiye: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztuna, B. (2007). ISO 9001:2000 Kalite yönetim sisteminin iş yaşamı kalitesine katkısı: bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Özyurt, M. P. (2018). Turizm gelişiminin yerel halkın bireysel ve toplumsal yaşam kalitesi üzerine etkilerinin incelenmesi. Doktora Tezi. Antalya, Turkey: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pajo, A. ve Uğurlu (2016). Cittaslow kentleri için slow food çalışmalarının önemi. Ejoboc (Electronic Journal of Vocational Colleges),5(6),65-73. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejoboc/issue/45166/565470>
- Park, E., and Kim, S. (2014). Enhancing local community's involvement and empowerment through practising cittaslow: experiences from goolwa, south Australia. SHS Web of Conference 12.
- Pavlian, I., Portolan, A., and Puh, B. (2015). The social impacts of tourism on local community's quality of life. Tourism in Southern and Eastern Europe,3, 259-272.
- Pizam, A. (1978). Tourism's impacts: the social costs to the destination community as perceived by its residents. Journal of Travel Research, 16(4), 8-12.
- Prezenza, A., Abbate, T., and Perano, M. (2015). The cittaslow certification and its effects on sustainable tourism governance. Enlightening Tourism, 5(1), 40-64.
- Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011). Sürdürülebilirlik ve şehir pazarlaması ekseninde yavaş şehir. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Suess, C., Baloglu, S. and Busser, J. A. (2018). Perceived impacts of medical tourism development on community wellbeing. Tourism Management, 69, 232-245.
- Telfer, D. J., and Sharpley, R. (2008). Tourism and development. London: Routledge
- Tosun, C. ve Bilim, Y. (2004). Şehirlerin turistik açıdan pazarlanması: Hatay örneği. Anatolia:Turizm Araştırmaları Dergisi. 15(2),125-138.
- Türksoy, S. S. (2016). Sürdürülebilir turizm uygulamaları. (Ed: Nilüfer Koçak). Sürdürülebilir Turizm Yönetimi. Ankara: Detay yayını, 219-283.
- Ünlüönen, K., ve Tayfun, A. (2003). Turistlerin yerli halkın tüketim davranışlarına etkileri üzerine ampirik bir araştırma. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10.
- Üstündağlı, E., Baybars M. ve Güzeloğlu B. E. (2015). Collaborative sustainability: analyzing economic and social outcomes in the context of cittaslow. Business and Economics Research Journal, 6(1), 125-144.
- Vogt, C., Jordan, E., Grewe, N. and Kruger, L. (2016). Collaborative tourism planning and subjective well-being in a small island destination. Journal of Destination Marketing and Management 5, 36-46.
- Von Kamp, I., Leidelmeijer, K., Marsman, G. and de Hollander, A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study. Landscape and Urban Planning, 6: 5-18.
- World Health Organization. (1997). Whoqol: Measuring quality of life world health organization: division of mental health and prevention of substance abuse. Geneva.
- Yıldırım, Y. K. ve Fadıloğlu, Ç. (2005). Diyaliz hastalarında progresif gevşeme yöntemlerinin kaygı düzeyi ve yaşam kalitesine olan etkisinin incelenmesi. Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi, 21 (1), 33- 45.
- Zorba, E. (2014). Yaşam kalitesi ve fiziksel aktivite. 10Th. International Sports Sciences Congress, 82-85. Web: http://www.erdalzorba.com/41_Yasam-Kalitesi-Ve-Fiziksel-Aktivite,-ZORBA-Erdal.html adresinden 01.01.2020'de alınmıştır.

Örgütsel Sessizlik Davranışının X, Y ve Z Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi

Evaluation Of Organizational Silence Behaviours In Terms Of X, Y And Z Generation

Beyza ERER*

ÖZ

Çalışmanın amacı, X, Y ve Z kuşak çalışanlarının örgütsel sessizlik davranışlarında farklılıklarının yanı sıra demografik özellikler açısından da farklılığın etkili olup olmadığının belirlenmesidir.

Çalışmada Anket Yöntemi kullanılarak elde edilen veriler, SPSS 20.0 paket programı ile değerlendirilmiştir. Anket verilerinin analizinde yüzde ve frekansları gösteren tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Çalışmanın amacına uygun olarak geliştirilen hipotezler Bağımsız İki Örneklem T Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre, örgütsel sessizliğin alt boyutları olan korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik boyutları ile çalışanların buldukları kuşak arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken, kabullenici sessizlik ile X, Y ve Z kuşağı arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, X kuşağında yer alan çalışanların kabullenici sessizlik puanları Y ve Z kuşağında yer alan çalışanlara göre daha yüksektir. Ayrıca araştırmaya katılan çalışanların örgütsel sessizlik davranışları medeni durumlarına ve eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

ANAHTAR KELİMELELER

Örgütsel Sessizlik, Kabullenici Sessizlik, Korunma Amaçlı Sessizlik, Koruma Amaçlı Sessizlik, Kuşak Farklılıkları.

ABSTRACT

The aim of the study is to determine whether the differences in the organizational silence behaviours of the X, Y and Z generation employees as well as the demographic characteristics are effective.

The data obtained by using the Survey Method were evaluated with SPSS 20.0 package program. Descriptive statistics showing percentages and frequencies were used in the analysis of the survey data. The hypotheses developed according to the aim of the study were tested with Independent Two Sample T Test and One Way Analysis of Variance (ANOVA). According to the results obtained from the analyzes, no significant difference was observed between the silence for protection and silence for protection, which are the sub-dimensions of organizational silence, and the generation of employees, while a significant difference was found between accepting silence and X, Y and Z generation. In this context, the acceptance silence scores of the employees in generation X were higher than those in the Y and Z generation. In addition, organizational silence behaviors of the employees who participated in the research showed a significant difference according to their marital status and educational level.

KEYWORDS

Organizational Silence, Acquiescent Silence, Defensive Silence, Pro-Social Silence, Generation Differences.

	Makale Geliş Tarihi / Submission Date 04.10.2019	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 11.09.2020
Atıf	Erer, B. (2020). Örgütsel Sessizlik Davranışının X, Y ve Z Kuşağı Açısından Değerlendirilmesi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 577-589.	

GİRİŞ

Günümüzde her alanda yaşanan hızlı değişim ve gelişimin etkisiyle birlikte işletmelerin hedeflerine ulaşarak başarılı olma ve rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlama noktasında insan kaynağı en etkili unsurlardan birisidir. Böylesi bir ortamda işletmelerin özgüveni yüksek, bilgileri paylaşmaya açık, iç ve dış tehditlere cevap verebilen, yeni fikir ve düşüncelere sahip çalışanlara ihtiyaçları vardır. Ancak son yıllarda kişisel, örgütsel veya yönetsel nedenlerden dolayı çalışanların iş ile ilgili konular ve sorunlar hakkında düşüncelerini ve bilgilerini bilinçli bir şekilde paylaşmadığı hatta gizlediği birçok çalışma ile kanıtlanmıştır. Çalışanların sergilediği bu davranış biçimi literatürde örgütsel sessizlik olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış biçimi, önceleri çalışanların örgüte olan bağlılığı olarak görülürken günümüzde ise örgütün gelişimi ve büyümesi açısından önemli bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü örgütsel sessizlik; örgüt süreçleri arasında aksaklık, karar alma sürecini zayıflatma, örgütsel bağlılığı azaltma, iletişim kopukluğuna neden olma ve tükenmişlik gibi birçok olumsuz sonuca yol açmaktadır. Oysa doğru işleyen bir yapının hâkim olduğu işletmelerde örgütsel sessizlik davranışı görülmemekte ve bu durum örgütsel başarıyı etkilemektedir.

Diğer yandan işletmeler, farklı kuşaklara ait kişilerin bir araya gelerek iş yaptığı örgütler olduğundan dolayı kuşak kavramı örgütsel başarı için üzerinde önemle durulması gereken diğer bir kavramdır. Çünkü farklı kuşakta bulunan çalışanlar; farklı kişilik özelliklerine, düşünce tarzlarına, yaşam şekillerine, algı ve yargılara sahip olduklarından bu durum onların davranışlarında da farklılıkların olmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, X, Y ve Z kuşak çalışanlarının örgütsel sessizlik davranışlarında kuşak farklılıklarının yanı sıra demografik özellikler açısından da farklılığın etkili olup olmadığını belirlemesidir.

1. ÖRGÜTSEL SESSİZLİK KAVRAMI

Günümüzde rekabete bağlı iş ortamında çalışanlardan açık, kendilerini ifade edebilen, sorunlara karşı çözüm üreten, takım çalışmasına yatkın yaratıcı kişiliğe sahip olmaları ve bu özelliklerin geleceğin iş gücü becerileri olması beklenirken örgütsel sessizlik sıklıkla karşılaşılan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Üçok ve Torun, 2015: 28).

Örgütsel sessizlik ilk zamanlarda çalışanların örgütlerine olan bağlılıkları olarak ifade edilirken sessizliğin çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı ilerleyen zamanlarda farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda Morrison ve Milliken (2000)'e göre örgütsel sessizlik; “çalışanların iş ile ilgili konular ve sorunlar hakkındaki bilgilerini, düşüncelerini ve tasalarını bilerek yönetime belirtmemeleri ve kendilerine saklamaları” olarak tanımlanmaktadır. Yazarlara göre sessizliğin nedeni ise, yöneticilerden gelebilecek olumsuz geri bildirimlerden kaynaklanan korkudur (Morrison ve Milliken, 2000: 708). Pinder ve Harlos (2001), örgütsel sessizliği haksızlığa bir tepki olarak ele almaktadır. Yazarlar örgütsel sessizliği, çalışanların örgüt ile ilgili olaylarda davranışsal, bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini değiştirebilecek ya da düzeltebilecek kişilerden saklamaları olarak tanımlamışlar ve örgütsel sessizliğin ikili fonksiyona sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu fonksiyonlar (Pinder ve Harlos, 2001: 338):

- Sessizlik, kişileri bir araya getirir veya birbirinden uzaklaştırır.
- Beşeri ilişkilere zarar verebilir veya bu ilişkileri düzeltebilir.
- Bilgi sağlayabilir ya da bilgiyi gizleyebilir.
- Derin düşünmenin ya da düşünce yokluğunun belirtisidir.
- Kabulün ya da muhalefetin yansıması olabilir.

Bowen ve Blackmon (2003) ise örgütsel sessizliği, “örgütü etkileyebilmek için çalışanların fikirlerini gönüllü bir şekilde belirtmesi” olarak ifade ettikleri “örgütsel sesin” zıttı olarak tanımlamışlar ve söz konusu durumun çalışanların örgüt ile ilgili konuşmalara veya tartışmalara rahatça katılım sağlamadığı zamanlarda ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Van Dyne, Ang ve Botero (2003) örgütsel sessizliğin yalnızca “ses çıkarmamak” olarak tanımlanmasından ziyade sessizlik için niyetin var olması da örgütsel sessizlik olarak tanımlanmaktadır. Yazarlar örgütsel sessizliği, çalışanların iş ile ilgili konulardaki düşüncelerini ve elde ettiği bilgileri açıklamaktan ziyade kendilerine saklama yönünde motive olmaları şeklinde tanımlamaktadırlar. Bir başka tanımda ise örgütsel sessizlik, gizleme, baskı, marjinalleşme, değersizleştirme ve diğer dışlanma davranışlarının formları olarak ifade edilmektedir (Hazen, 2006: 238). Yapılan tanımlardan yola çıkarak, örgütsel sessizlikte çalışanlar örgüt ve iş ile ilgili konularda belli bilgileri paylaşmamaktadırlar. Söz konusu bilgiler nesnel verilere bağlı bilgiler olabileceği gibi düşünce ya da kaygı gibi öznel yargılar da olabilmektedir. Örgütsel sessizlikte diğer bir ortak nokta ise bu davranışın bilinçli, kasıtlı ve gönüllü olarak yapılması ve altında bu davranışa neden olabilecek bir güdünün olmasıdır (Tülübaş ve Cevat, 2014: 281).

Örgütsel sessizlik oldukça soyut ve öznel bir kavram olduğundan dolayı sessizliğe yol açan nedenleri belirli kalıplar çerçevesinde sunmak zordur. Çünkü örgütten örgüte bu nedenlerin sayısı artış ya da azalış gösterirken

çalışanların sessizliği de çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Daha önceki yapılan temel araştırmalar ve analizler kapsamında bu nedenleri bireysel, örgütsel ve yönetsel faktörler olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür: **Bireysel Faktörler:** Çalışanların kişilik özellikleri, tecrübeleri, yöneticilere karşı duyulan güvensizlik duygusu, izolasyon korkusu, konuşmanın riskli görülmesi ve ilişkilere zarar verme korkusudur (Çakıcı, 2008: 92; akt. Alper, 2018: 60). **Örgütsel Faktörler:** Sessizlik iklimi, örgütsel sosyalizasyon, örgütsel normlar, güç mesafesi, örgüt kültürü ve monotonluktur (Çiftçi, 2015: 40). **Yönetsel Faktörler:** Yöneticilerin olumsuz geribildirim korkuları, iş ve işgörene olan önyargılı inanışlar, yöneticinin yapısı ve yönetim ekibinin homojenliği (Eroğlu vd., 2011: 102).

1.1. Örgütsel Sessizlik Türleri

Farklı amaç ve güdülere sahip olan çalışanların hangi niyetlerle sessiz kaldığını anlayabilmek ve irdelemek oldukça zordur. Dolayısıyla çalışanlar bu davranışı bilinçli, amaçlı, kasıtlı, aktif ya da pasif olarak sergileyebilmektedir. Söz konusu durum örgütsel sessizlik davranışının farklı boyutlara sahip olmasına ve literatürde de farklı boyutlarla ele alınmasına neden olmaktadır. Bruneau (1973) sessizliği psiko-linguistik, etkileşimli ve sosyo-kültürel olmak üzere üç boyutta; Pinder ve Harlos (2001) pasif ve kabullenici olmak üzere iki boyutta; Dyne ve arkadaşları (2003) kabullenici, korunma amaçlı ve koruma amaçlı olmak üzere üç boyutta; Knoll ve Dick (2013) ise Pinder ve Harlos'un yaptığı çalışma ile Dyne ve arkadaşlarının yaptığı sessizlik ayırımını genişleterek pasif, kabullenici, korumacı ve fırsatçı olmak üzere dört boyutta ele almışlardır. Çalışmada ise, Dyne, Agn ve Botero'nun yaptığı ayırım dikkate alınarak örgütsel sessizliğin boyutları incelenmiştir.

Kabullenici Sessizlik (Acquiescent Silence): Çalışanların örgüt içinde herhangi bir durum veya sorun karşısında düşüncelerini paylaşmaması ve bu duruma razı olması şeklinde tanımlanır. Kabullenici sessizlikte, kişinin duruma karşı söyleyecek düşünceleri olmasına karşın sessiz kalmayı tercih etmektedir. Çünkü çalışan düşüncelerinin önemsenmeyeceğini ve bunun sonucunda da konuşmanın anlamsız ve herhangi bir fark yaratma ihtimalinin düşük olduğu inancındadır. Bu duruma bağlı olarak çalışan davranışlarını alınan kararlara ve oluşturulan normlara göre şekillendirir (Dyne vd., 2003: 1366). Dolayısıyla kabullenici sessizlik edilgen bir davranıştır. Çalışan kasıtlı bir şekilde pasif davranışlar sergileyerek ilgisiz bir konum içine girmektedir (Çakıcı, 2008: 87). Ayrıca kabullenici sessizliğin bir diğer önemli hususu da çalışan itaatidir. Çalışan itaati, örgütsel koşulları içtenlikle ve sorgulamadan kabul etmeyi ve mevcut seçeneklerin sınırlı farkındalığını ifade eder (Pinder ve Harlos, 2001: 349-350).

Korunma Amaçlı Sessizlik (Defensive Silence): Çalışanların örgüt içerisinde herhangi bir sorun, durum ya da konu karşısında düşüncelerini açıkça belirttiğinde karşılaşacağı tepkiden korkması nedeniyle fikir ve düşüncelerini gizleyerek sessiz kalmasıdır. Çalışanlar kendilerini dış tehditlerden korumak amacıyla bilinçli ve proaktif özelliğine sahip olan bu davranışta bulunmaktadır (Dyne vd., 2003: 1367). Korunma amaçlı sergilenen sessizlik sorunların yok sayılmasına, bireysel hataların saklanmasına ve yeni düşüncelerin gizlenmesine neden olmaktadır (Yalçınsoy, 2017: 5). Açıkça konuşmaktan korkan çalışanlar, kariyerlerinde ilerlemede engeller, yöneticilerinin ve iş arkadaşlarının desteğinden yoksun kalma şeklinde örneklendirilebilecek kişisel kayıplar yüzünden bu tarz sessizliği seçmeye eğilimli olmaktadır (Detert ve Burris, 2007: 872). Kabullenici sessizlik davranışı ile kıyaslandığında, korunma amaçlı sessizlik davranışı proaktif bir davranışı yansıtmakta ve bu sessizlik davranışında bulunan çalışanlar alternatifleri farkında olup ileriye yönelik ne yapacaklarına dair karar almanın kişisel bir strateji olduğunu bilmektedirler (Dyne vd., 2003: 1367).

Koruma Amaçlı Sessizlik (Pro-Social Silence): Çalışanların iş ile ilgili bilgi ve düşüncelerini örgütteki diğer kişilerin veya örgütün yararı için işbirlikçi davranışlar göstererek saklamasıdır. Korunma amaçlı sessizliğin aksine korumacı sessizlik kişinin kendisi için olumsuzluktan korkmasından ziyade diğer kişiler için endişeye kapılmasını içermektedir (Dyne vd., 2003: 1368). Çalışanlar koruma amaçlı sessizlik davranışı ile örgüt sırlarının veya örgüt içinde kalması gereken bilgilerin örgüt dışına çıkmasına engel olurlar (Yalçınay, 2017: 6). Bu sessizlik boyutu isteğe bağlı olma özelliğinden dolayı kabullenici ve korunma amaçlı sessizlik türlerinden ayrılmaktadır (Akan ve Oran, 2017: 75).

2. KUŞAK KAVRAMI VE KUŞAKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Temelde yaş olgusuna dayanan kuşak kavramı Türk Dil Kurumu'nun yaptığı felsefi tanımına göre; yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu olarak tanımlanabilir. Toplum bilimi tanımına göre ise kuşak, yaklaşık yirmi beş-otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler topluluğu olarak ifade edilmekte, göbek, nesil, batın, jenerasyon gibi anlatımları içermektedir (<http://www.tdk.gov.tr/>). Diğer bir tanımda ise kuşak;

belirli bir zaman periyodunda doğmuş, söz konusu zaman periyodundaki olaylardan etkilenmiş ve bu duruma bağlı olarak ortak özelliklere ve bakış açılarına sahip olan insan grupları olarak ifade etmek mümkündür (Zemke vd., 2013: 78).

Kuşakların sınıflandırılması ile ilgili literatür incelendiğinde, kuşaklara ait tarih aralıklarının ve özelliklerinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği ve bu duruma bağlı olarak kuşakların isimlendirilmesinin aynı olmadığı görülmektedir. Ancak bu konuda yapılan ve literatürde en çok kullanılan kuşaklar (Dijital Ajanslar, 2013);

- Sessiz Kuşak (Savaş Kuşağı – Silent Generation) (1927-1945),
- Büyük Bebek Patlaması Kuşağı (The Baby Boomers Generation) (1945-1965),
- X kuşağı (Gen X – Baby Busters) (1965-1979),
- Y kuşağı (Echo Boom – Millenials) (1979-1999),
- Z kuşağı (Gen Z) (2000 ve sonrası) olmak üzere beş grupta sınıflandırılmaktadır.

Bu çalışmada X, Y ve Z kuşağı dikkate alınmıştır.

X Kuşağı

X kuşağı, 1965 ile 1979 yılları arasında doğan ve 2018 yılı itibariyle 39-55 yaş aralığındaki kişilerden oluşan kuşak olarak ifade edilmektedir (Kahyaoğlu, 2019: 16). Bu kuşak “Baby Busters”, “13.Kuşak” gibi isimlerin yanı sıra sosyal ve ekonomik krizler döneminde doğdukları için “Kayıp Kuşak” olarak da isimlendirilmektedir (Bezgin, 2016: 39). X kuşağında bulunan kişiler değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmek için çok çaba harcamaktadırlar. Fakat göstermiş oldukları bu çaba ve koşullara ayak uydurabilmek için yarış halinde olmaları bu kuşakta bulunanlar üzerinde “yetişememek ve çağa ayak uyduramamak” gibi izlenim oluşturduğundan dolayı kendilerini dışlanmış hissetmektedirler (Adıgüzel, vd., 2014: 172).

X kuşağındakilerin iş yaşamında sadık, yetinme duyguları yüksek ve aynı işte uzun yıllar çalışmış olmaları ortak özellikleridir. Bu kuşaktaki üyeler daha iyi kariyer imkânı aramakta olup teknolojik devrime denk geldikleri için zorunlu olarak teknoloji kullanılmaktadırlar. Toplumsal problemlere karşı duyarlı, iş motivasyonları yüksek ve otoriteye saygılıdırlar (Keleş, 2011: 131). Bu kuşak Dünya’da petrol krizinin, Türkiye’de ise ekonomik krizlerin ve sağ-sol çatışmalarının yaşandığı döneme şahit olmuş ve bu gerçeklerde kuşak üyelerinin kötümser, şüpheli ve sorgulayıcı olmalarına neden olmuştur (Williams ve Page, 2011: 6).

Y Kuşağı

1979 ile 1999 yılları arasında doğan Y kuşağı için “İnternet Kuşağı, Eko Patlaması (echoboomers), Milenyum Kuşağı (millenial) ve Sonrakiler (nexters)” gibi farklı isimlerde kullanılmaktadır (Broadbridge vd., 2007: 8). Y kuşağı Dünya’da ve Türkiye’de daha iyi imkân ve şartların olduğu bir dönemi kapsamaktadır. Ekonomik koşullar önceki kuşaklara göre daha olumlu olup dünya üzerinde savaşların ve yokluğun yaşanmadığı bir dönemdir (Acılıoğlu, 2015: 28). Çocukluk yıllarını 1980’lerde, gençlik yıllarını 1990’larda yaşayan Y kuşağı çok kanallı televizyonlarla büyümüş ve internetle genç yaşta tanışarak hızlı bir şekilde adapte olmuşlardır (Kuyucu, 2014: 60).

Y kuşağının özellikleri incelendiğinde genç, akıllı, özgürlüklerine düşkün ve teknolojiye olan bağlılıkları en dikkat çekici özellikleri arasında yer almaktadır. Bu kuşağın teknoloji ile birlikte büyümesi onların yaşamlarının her anında teknolojiyi kullanmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla Y kuşağı işlerini daha iyi yapabilmek için teknolojinin bütün olanaklarından faydalanan bir kuşak olarak karşımıza çıkmaktadır. Günlerinin yaklaşık 15 saatini medya iletişim teknolojilerini kullanarak geçirdikleri bilinen Y kuşağı için teknoloji hayatlarındaki birçok şeyin göstergesidir (Yaşa ve Bozyiğit, 2012: 33). Diğer önemli özellikleri ise işleri ile kendilerini ifade etmek, birden fazla iş yürütmek, sorumluluk almak, her şeyi anlamaya çalışmak, aktif katılım, giyim-kuşam-prestij gibi unsurlara düşkün olmak, sürekli öğrenmek, hiçbir şeyin kalıcı olmadığını farkında olmak, beklentilerini anında gerçekleştirmek, iş-özel yaşam arasındaki dengeyi kurmaktır (Sezen, 2019). Ayrıca bu kuşakta bulunan kişilerin kolay tatmin olmama, rahatına düşkün olma, yüksek otorite karşısında rahatsızlık duyma, dikkat toplamada zorlanma, zamanı iyi yönetememe, bencil olma, zayıf sadakat duygusu ve itaat etmektan hoşlanmama gibi özellikleri de bulunmaktadır (Baycan, 2017: 5-6).

Z Kuşağı

Y kuşağından sonra bambaşka bir kuşak olarak nitelendirilen Z kuşağı 2000 yılından sonra doğanları kapsamaktadır. Z kuşağı tamamen teknoloji çağında doğduklarından dolayı teknoloji ile iç içe yaşamaktadırlar. Bu yüzden bu kuşağa “Kuşak I, İnternet Kuşağı, Gelecek Kuşak, iKuşak, Daima Çevrimiçi, Dijital Yerliler, .com Çocuklar ve Medya Kuşak” gibi isimlerde verilmektedir (Levickaité, 2010: 173). Z kuşağı teknolojiye doyum, küresel ilişkiler ve eğitim yönünden dünyanın bu zamana kadar gördüğü en donanımlı kuşaktır. Bu kuşağı diğer kuşaklardan ayıran en önemli özellik, değişimin çok hızlı ve kırılmalar şeklinde olduğu bir

dönemde doğmaları ve daha doğumlarından önce kişilikleri ile ilgili tahminlerde bulunulabilen ilk kuşak olmalarıdır (Altıntuğ, 2012: 206).

Z'lerin yaşam tarzları ve tutumları dikkate alındığında, geleneksel inanç ve değerleri önemseyen, aile birliğine önem veren, kendi kendini kontrol eden ve daha sorumlu olan yeni muhafazakâr bireylerdir. Farklı deneyim ve fikirlere sahip olan Z kuşağı her göreve hazır, kendilerinden emin, çok iyimser ve en yaratıcı nesildir (Williams ve Page, 2011: 11). Dünya'da her şeyin muhtemel olduğunu ve her şeyi yapabileceklerine inanan, özgüveni yüksek ve edilgenlikten hoşnut olmayan Z kuşağındakiler yenilikçi yapıya sahiptirler. Aynı anda birden fazla işi yapabilme becerisine sahip olan Z'lerin bu özellikleri nedeniyle hızla değişim gösteren alanlarda birden çok konuya odaklanmak üzere yeni bakış açısı kazandırabilecekleri tahmin edilmektedir (Berkup, 2015:112-113).

3. METEDOLOJİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmanın amacı, çalışanların örgütsel sessizlik davranışlarını tespit etmek ve örgütsel sessizlik davranışının X, Y ve Z kuşaklarına göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Eğer değişkenler arasında herhangi bir farklılık var ise örgütsel sessizliğin alt boyutları için farklılığın hangi kuşaklardan kaynaklandığını tespit etmek de çalışmanın alt amacını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışanların örgütsel sessizlik davranışlarının bazı demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süresi) göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ise çalışmanın diğer bir amacıdır.

Araştırmanın evreni Konya Sanayi Odası'na kayıtlı otomotiv yan sanayi sektöründe faaliyet gösteren ve en az 10 yıllık geçmişi olan 38 işletmedir. Sektör seçiminde Konya'da sektörel açıdan öncü ve pazar payı büyüklüğü dikkate alınmıştır. Veri toplama aracı olarak anket tekniğinin kullanıldığı bu çalışmada işletme çalışanlarına 300 adet anket formu dağıtılmış ancak 238 anket formuna geri dönüş olmuştur. 6 anket formu hatalı veya eksik doldurulduğundan dolayı geçersiz sayılarak 232 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Dolayısıyla anketlerin geri dönüşüm oranı %77,3'tür.

Araştırmanın anket kısmında Dyne ve arkadaşlarının (2003) "Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs" isimli çalışmasında geliştirdiği ve toplam 15 ifadeden oluşan "Örgütsel Sessizlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek; Kabullenici Sessizlik (Acquiescent Silence), Savunmacı Sessizlik (Defensive Silence) ve Prososyal Sessizlik (ProSocial Silence) olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır. Örgütsel sessizlik ölçeği 5'li likert tarzında tasarlanmış olup ölçekte bulunan ifadeler şiddet derecelerine göre; (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum değerlerinden oluşmaktadır. Ayrıca anket uygulaması 5 demografik soruyu içermektedir. Anket uygulaması sonucunda çalışanların vermiş oldukları cevapların değerlendirilmesi için SPSS 20.0 (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

İşletme çalışanlarının örgütsel sessizlik davranışlarını ölçmeye yönelik araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H1: X, Y ve Z kuşağı çalışanları ile örgütsel sessizlik davranışının boyutları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1a: X, Y ve Z kuşağı çalışanları ile kabullenici sessizlik davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1b: X, Y ve Z kuşağı çalışanları ile korunma amaçlı sessizlik davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H1c: X, Y ve Z kuşağı çalışanları ile koruma amaçlı sessizlik davranışı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Çalışanların örgütsel sessizlik davranışları cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H3: Çalışanların örgütsel sessizlik davranışları medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H4: Çalışanların örgütsel sessizlik davranışları eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5: Çalışanların örgütsel sessizlik davranışları çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

3.3. Araştırmanın Bulguları

3.3. 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan çalışanların demografik özelliklerine ait bulgular yüzde ve frekans değerleri olarak Tablo.1'de sunulmuştur. Bu tabloya göre örneklem hacminin %2,5'inin kadın, %97,5'inin ise erkek olduğu ve

%65,5'i evli iken %35,5'inin bekâr olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumu açısından değerlendirme yapıldığında ilköğretim düzeyinde eğitim seviyesine sahip olan çalışanların oranı % 7,9, lise düzeyinde eğitim seviyesine sahip olan çalışanların oranı % 63,5, önlisans eğitim seviyesinde olanların oranlarını % 14,3, lisans düzeyinde eğitim seviyesine sahip olan çalışanların oranı % 13,4 ve lisansüstü düzeyinde eğitim seviyesine sahip olan çalışanların oranı % 0,9 olduğu görülmektedir. Çalışma süreleri incelendiğinde 1-5 yıl arasında kıdeme sahip çalışanların oranı %40,7, 6-10 yıl arası kıdeme sahip çalışanların oranı %29,9, 11-15 yıl arası kıdeme sahip çalışanların oranı %16, 16-20 yıl arası kıdeme sahip çalışanların oranı %8,4 ve 21 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanların oranı %5 olduğu saptanmıştır. Araştırmanın temelini oluşturan kuşak ayrımı değişkeni ise katılımcıların doğdukları yıllara göre; X kuşağı (1965-1979 yılları arası), Y kuşağı (1979-1999 yılları arası) ve Z kuşağı (2000 yılı ve sonrası) gruplanmasını içermektedir. Bu gruplandırmaya göre; çalışanların %35,2'si X kuşağında, %55,9'u Y kuşağında ve %8,9'u ise Z kuşağında bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: Çalışanlara Ait Demografik Özellikler

Değişkenler		Frekans	%
Kuşak Ayrımı	X	84	35,2
	Y	130	55,9
	Z	21	8,9
Cinsiyet	Kadın	6	2,5
	Erkek	232	97,5
Medeni Durum	Evli	156	65,5
	Bekâr	82	34,5
Eğitim	İlköğretim	19	7,9
	Lise	151	63,5
	Önlisans	34	14,3
	Lisans	32	13,4
	Lisans Üstü	2	0,9
Kurumda Çalışma Süresi	1-5 Yıl	97	40,7
	6-10 Yıl	71	29,9
	11-15 Yıl	38	16,0
	16-20 Yıl	20	8,4
	21 yıl ve üzeri	12	5,0

3.3.2. Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin Güvenilirliği ve Geçerliliği

Araştırmada kullanılan örgütsel sessizlik ölçeğinin güvenilirliği; Cronbach Alfa (α) katsayısının hesaplanmasıyla belirlenmiştir. Bu kapsamda, araştırmanın uygulanması sonucunda ölçeğe ilişkin yapılan "Güvenilirlik Analizi" sonuçlarına göre; ölçeğin kabullenici sessizlik boyutuna ilişkin güvenilirlik düzeyi; $\alpha=0,79$; korunma amaçlı sessizlik boyutu için, $\alpha=0,85$; koruma amaçlı sessizlik boyutu için, $\alpha=0,77$ ve ölçeğin genel olarak güvenilirlik düzeyi ise $\alpha=0,91$ gerçekleşmiştir. Elde edilen sonuçlar özellikle sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalar için güvenilir sonuçlar olarak kabul edilmektedir.

Tablo 2: Ölçeğe Ait Güvenilirlik Değerleri

	Madde Sayısı	Cronbach Alpha Katsayısı
Kabullenici Sessizlik	5	0,793
Korunma Amaçlı Sessizlik	5	0,854
Koruma Amaçlı Sessizlik	5	0,772
Genel	15	0,912

Faktör analizine geçilmeden önce ölçeğin faktör analizine uygunluğunu belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Testi yapılmıştır. Bu kapsamda, çalışanların örgütsel sessizlik algısına ait veriler için uygulanan KMO testi sonucunda örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu (KMO değeri 0,826) saptanmıştır. Barlett Testi sonucu incelendiğinde ise değerlerin anlamlı ve değişkenler arasında ilişki olduğu görülmektedir (720, 234; $p < 0,001$). Tablo 3’de örgütsel sessizlik ölçeğine ait KMO ve Barlett Testi sonuçları gösterilmiştir.

Tablo 3: Örgütsel Sessizlik Ölçeğine Ait KMO ve Barlett Testi

KMO ve Barlett Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin		826
Barlett Testi	Yaklaşık Ki-Kare	720,234
	Serbestlik Derecesi (df)	63
	Anlamlılık (Sig.)	0

Örgütsel sessizlik davranışı ölçeğinin yapısal geçerliliğini test etmek için “açımlayıcı/keşfedici (exploratory) faktör analizinden” faydalanılmış ve faktör analizi sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Örgütsel Sessizlik Davranışı Ölçeğinin Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans %73,652
Faktör 1: Kabullenici Sessizlik		
2.İş yerinde alınacak kararlara razı olduğum için düşüncelerimi kendime saklarım.	0,868	24,610
4.Fark yaratma kabiliyetim düşük olduğu için buradaki iyileşme ile ilgili düşüncelerimi kendime saklarım.	0,812	
3.İş yerindeki sorunlara çözüm bulma noktasında düşüncelerimi kendime saklarım.	0,766	
1.İş yerinde, benimle ilgili olmayan konularda değişim önerileri hakkında konuşmak istemem.	0,745	
5.Beni ilgilendirmedikten dolayı iş yerinde işlerin nasıl daha iyi yapılabileceği konusundaki düşüncelerimi söylemem.	0,662	
Faktör 2: Korunma Amaçlı Sessizlik		
8.Burada çalışmaya devam edebilmek için gerçekleri göz ardı ederim.	0,803	23,256
6.Yöneticimin tepkisinden korktuğum için değişime yönelik düşünlerimi paylaşmam.	0,748	
5.Beni ilgilendirmedikten dolayı iş yerinde işlerin nasıl daha iyi yapılabileceği konusundaki düşüncelerimi söylemem.	0,703	
10.İş yerinde korkutulduğumdan dolayı sorunların çözümüne yönelik düşüncelerimi kendime saklarım.	0,698	
7.Yöneticimin tepkisinden korktuğum için işim ile ilgili bilgileri kimseyle paylaşmam.	0,689	
Faktör 3: Koruma Amaçlı Sessizlik		
12.İş yerine yaranmak için özel bilgileri kimseyle paylaşmam.	0,895	25,785
15.Örgütsel kaygıları temel alarak örgütsel bilgileri doğru şekilde korurum.	0,876	
11.İşbirliğine dayalı ait gizli bilgileri kimseyle paylaşmam.	0,787	
13.Örgütsel sırları anlatmam konusunda diğerlerinden gelen baskılara dayanırım.	0,756	
14.Bu işletmeye ve çalışma arkadaşlarıma zarar verebilecek bilgileri açıklamaktan kaçınırım.	0,722	

Faktör analizi sonucunda örgütsel sessizlik davranış ölçeği üç faktörde toplanmıştır. Bu bağlamda söz konusu üç faktörlü yapı orijinal ölçek ile uyumluluk göstermektedir. Sonuçlar incelendiğinde; kabullenici sessizliğin % 24,61'lik bir varyansı, korunma amaçlı sessizliğin % 23,25'lik bir varyansı ve koruma amaçlı sessizliğin % 25,78'lik bir varyansı ortaya koymaktadır. Örgütsel sessizlik ölçeği ise toplam varyansın %73,65'ini açıklamaktadır.

3.3.3. Hipotezlerin Testine Ait Bulgular

Çalışanların örgütsel sessizlik davranışlarını ölçmeye yönelik cevapladıkları 15 ifadenin normal dağılım gösterip göstermedikleri ile varyansların homojen olup olmadıkları incelenmiştir. Bu kapsamda, ölçekte bulunan boyutların normal dağılıma uyup uymadıklarını test etmek için Kolmogorov-Smirnov testi, varyansların homojen dağılım gösterip göstermediğinin belirlenmesi için Levene testi uygulanmıştır. Tüm örgütsel sessizlik değişkenleri için Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları 0,05'ten büyük olduğundan dolayı veriler normal dağılıma uymakta ve her üç alt boyut için de sigma değeri $p>0,05$ 'ten büyük olduğu için varyansların homojen varsayımı sağlandığı kabul edilmiştir.

Örgütsel sessizlik davranış değişkenlerinin dağılımları normal olduğu için parametrik testler uygulanarak analize devam edilmiştir. Buna göre iki değişkene sahip (cinsiyet ve medeni durum) grup arasındaki farklılıkların tespiti için Bağımsız t-testi uygulanırken, ikiden fazla değişkene sahip (kuşak ayrımı, eğitim ve kurumdaki çalışma süresi) grup arasındaki farklılıkların tespiti için ise tek yönlü varyans (ANOVA) analizleri uygulanmıştır. Anlamlı farklılığın nerden kaynaklandığını saptamak amacıyla Post Hoc testi kullanılmıştır.

Araştırmaya katılan çalışanların yer aldığı kuşak ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Örgütsel Sessizlik Davranışının Kuşaklara Göre Farklılaşması

Örgütsel Sessizliğin Boyutları	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig
Kabullenici Sessizlik	11,255	2	4,258	4,261	0,001
Korunma Amaçlı Sessizlik	8,746	2	1,216	2,153	0,548
Koruma Amaçlı Sessizlik	3,825	2	1,127	1,12	0,216

Tablo 5 incelendiğinde örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları olan korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik boyutları ile çalışanların buldukları kuşak arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken ($p>0,05$), kabullenici sessizlik ile X, Y ve Z kuşağı arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır ($p<0,05$). Elde edilen sonuçlar doğrultusunda H1a hipotezi kabul edilirken, H1b ve H1c hipotezi reddedilmektedir. Farkın hangi kuşaktan kaynaklandığını belirlemek için Post Hoc testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre, X kuşağında yer alan çalışanların kabullenici sessizlik puanları Y ve Z kuşağında yer alan çalışanlara göre daha fazladır.

Tablo 6: Örgütsel Sessizlik Davranışı ile Kuşak Ayrımı Arasındaki Anlamlı Farklılık Sonrası Post Hoc Testi

Örgütsel Sessizlik Davranışının Boyutları	Kuşak Ayrımı	Kuşak Ayrımı	Ortalama Fark	Std. Hata	Sig.
Kabullenici Sessizlik	X	Y	0,428765	0,112	0,001
		Z	0,417064	0,128	0,007
	Y	X	-0,428765	0,112	0,001
		Z	0,372200	0,216	0,372
	Z	X	-0,417064	0,128	0,007
		Y	0,372200	0,216	0,372

Araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile örgütsel sessizlik davranışının boyutları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Çalışanların Cinsiyetleri İle Örgütsel Sessizlik Davranışları Arasındaki İlişki

Örgütsel Sessizlik Davranışının Boyutları	F	Sig.	f	Sig. (2 Tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Farkı	%95 Güven Aralığında Fark	
							En Düşük	En Yüksek
Kabullenici Sessizlik	0,3656	0,55	0,32	0,77	0,0362	0,1167	-0,0320	0,2656
Korunma Amaçlı Sessizlik	0,0346	0,84	1,40	0,17	-0,1524	0,1165	-0,3911	0,0667
Koruma Amaçlı Sessizlik	0,1233	0,75	1,88	0,27	-0,2168	0,1163	-0,4652	0,0116

*= p<0,05 Anlamlı farklılık vardır.

Çalışanların cinsiyetleri ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait tablo 7’de görülen verilere göre, katılımcıların cinsiyetleri ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır (p>0,05). Dolayısıyla H₂ hipotezi reddedilmektedir.

Araştırmaya katılan çalışanların medeni durumları ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Çalışanların Medeni Durumları İle Örgütsel Sessizlik Davranışları Arasındaki İlişki

Örgütsel Sessizlik Davranışının Boyutları	F	Sig.	f	Sig. (2 Tailed)	Ort. Fark	Std. Hata Farkı	%95 Güven Aralığında Fark	
							En Düşük	En Yüksek
Kabullenici Sessizlik	0,43	0	2,45	0,015*	0,2757	0,1155	0,0581	0,5132
Korunma Amaçlı Sessizlik	2,2025	0,17	3,43	0,001*	0,3872	0,115	0,1749	0,6114
Koruma Amaçlı Sessizlik	5,3168	0,02	2,47	0,014*	0,2774	0,1157	0,0607	0,5062

*= p<0,05 Anlamlı farklılık vardır.

Çalışanların medeni durumları ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait tablo 8’de görülen verilere göre, örgütsel sessizliğin boyutları ile medeni durum arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmıştır (p<0,05). Tüm boyutlar açısından değerlendirme yapıldığında, evli çalışanların bekâr çalışanlara göre daha çok örgütsel sessizlik davranışı sergiledikleri belirlenmiştir. Bu sonuca göre H₃ hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırmaya katılan çalışanların eğitim durumları ile örgütsel sessizlik davranışının boyutları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Çalışanların Eğitim Durumları İle Örgütsel Sessizlik Davranışları Arasındaki İlişki

Örgütsel Sessizlik Davranışının Boyutları	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Kabullenici Sessizlik	23,251	4	5,927	6,124	0,000*
Korunma Amaçlı Sessizlik	6,724	4	1,76	1,768	0,078
Koruma Amaçlı Sessizlik	8,755	4	2,101	2,030	0,056

*= p<0,05 Anlamlı farklılık vardır.

Çalışanların eğitim durumları ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait tablo 9’da görülen verilere göre, katılımcıların eğitimi ile örgütsel sessizlik boyutlarından “kabullenici sessizlik” arasında anlamlı bir ilişki vardır (p=0,00). Elde edilen sonuçlar doğrultusunda H₄ hipotezi, kabullenici sessizlik açısından kabul edilirken, korunma ve koruma amaçlı sessizlik boyutları açısından reddedilmektedir. Farkın hangi eğitim seviyesinden kaynaklandığını belirlemek için Post Hoc testi uygulanmıştır. Test sonucunda, anlamlı farklılığın ilköğretim mezun düzeyinden kaynaklandığı görülmüştür (Tablo 10). İlkokul mezunlarının kabullenici sessizlik puanları önlisans, lisans ve lisansüstü mezunlarına göre daha yüksektir.

Tablo 10: Çalışanların Eğitim Durumları İle Örgütsel Sessizlik Davranışları Arasındaki Anlamlı Farklılık Sonrası Post Hoc Testi

	Eğitim	Eğitim	Ortalama Fark	Std. Hata	Sig.
Kabullenici Sessizlik	İlköğretim	Lise	0,058564	0,07	0,881
		Ön Lisans	0,471662	0,114	0,001
		Lisans	0,461514	0,126	0,006
		Lisansüstü	0,431817	0,215	0,008

Araştırmaya katılan çalışanların çalışma süreleri ile örgütsel sessizlik davranışının boyutları arasındaki ilişkiye ait bulgular Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Çalışanların Çalışma Süreleri İle Örgütsel Sessizlik Davranışları Arasındaki İlişki

Örgütsel Sessizlik Davranışının Boyutları	Kareler Toplamı	df	Ortalama Kare	F	Sig.
Kabullenici Sessizlik	11,628	4	3,826	3,946	0,128
Korunma Amaçlı Sessizlik	10,826	4	3,538	3,705	0,238
Koruma Amaçlı Sessizlik	3,285	4	1,118	1,127	0,405

*= $p < 0,05$ Anlamlı farklılık vardır.

Çalışanların çalışma süreleri ile örgütsel sessizlik davranışının alt boyutları arasındaki ilişkiye ait tablo 11’de görülen verilere göre, katılımcıların çalışma süreleri ile örgütsel sessizlik davranışının boyutları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($p > 0,05$). Bu sonuca göre H5 hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar devam eden toplumsal değişiklikler, iş hayatındaki kültürel farklılık, küreselleşme, teknolojinin hızla değişim ve gelişim göstermesine bağlı olarak bilginin hızla yayılması; hem iş yeri sahiplerinin hem de çalışanların davranışlarının farklılaşmasına neden olmakta ve söz konusu durum, farklı örgütsel davranış şekillerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu farklı örgütsel davranışlarından biri de örgütsel sessizliktir. Örgütsel sessizlik, günümüz işletmelerinin değişime uyum sağlamasında ve gelişmesine yardımcı olmasında en büyük engellerden biri olarak görülmektedir. Çünkü işletmelerin başarılı olmasının en önemli unsurlarından olan değişim ve gelişim, önemli ölçüde çalışanların işe ve iş ortamına ilişkin görüş ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade etmesine bağlı olduğundan örgütsel sessizlik davranışı bu başarıya engel olmaktadır.

Örgütsel sessizlik davranışı kültürden kültüre ve örgütten örgüte farklılık gösterebileceği gibi kuşaktan kuşağa da farklılık göstermektedir. Dolayısıyla her kuşağın örgütsel sessizlik davranışı sergileme biçimi farklılaşmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, çalışanların örgütsel sessizlik davranışı sergilemesinde kuşak farklılıklarının yanı sıra demografik özellikler açısından da farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Yapılan anketlerin analizleri sonucunda çalışanların yer aldıkları kuşaklar ve farklı demografik özellikleri ile örgütsel sessizliğin alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu ortaya konulmuştur.

Analiz sonuçlarına göre, örgütsel sessizliğin alt boyutları olan korunma amaçlı sessizlik ve koruma amaçlı sessizlik boyutları ile çalışanların buldukları kuşak arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmezken, kabullenici sessizlik ile X, Y ve Z kuşağı arasında anlamlı farklılık bulunmakta olup, X kuşağında yer alan çalışanların kabullenici sessizlik puanları Y ve Z kuşağında yer alan çalışanlara göre daha fazladır. Diğer yandan, araştırmaya katılan çalışanların cinsiyetleri ile örgütsel sessizlik davranışı arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, evli çalışanların bekâr çalışanlara göre daha çok örgütsel sessizlik davranışı sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ilköğretim mezunlarının kabullenici sessizlik puanları önlisans, lisans ve lisansüstü mezunlarına göre daha yüksek çıkmıştır.

Bu sonuçlar doğrultusunda, otomotiv yan sanayi sektöründe çalışanların diğer sektörlerde yakın düzeyde örgütsel sessizlik davranışında buldukları söylenebilir. Örgüt kültürünün yapısı, yönetsel süreçlerden

kaynaklanan örgütsel faktörler, kişilik özelliklerinden kaynaklanan bireysel sorunlar vb. nedenlerden dolayı örgütsel sessizlik yaşayan çalışanların kuşak farkı, medeni durum ve eğitim gibi farklı demografik özelliklere göre farklı düzeyde ve farklı boyutlarda örgütsel sessizlik yaşadıkları bu çalışma sonucunda ortaya konulmuştur. Elde edilen bu bulgular ve analiz sonucundaki yorumlar eşliğinde, çalışanların örgütsel sessizlik yaşadıkları ve örgütsel sessizlik davranışı ile başa çıkma noktasında hem yöneticilere hem de çalışanlara önemli görevler düştüğü söylenebilir. Bu noktada yöneticiler; çalışanların fikirlerine daha çok önem vermeli, düşüncelerine karşı negatif geri beslemede bulunmamalı, iş ortamında güven oluşumunu sağlamalı, çalışanların yetenek ve yaratıcılıklarını ortaya çıkaran, iş fikirlerini geliştirecek cesaret verici davranışlarda bulunmalıdırlar. Çalışanların ise örgütsel sessizlik davranışında bulunmamaları için işletme misyon ve vizyonunu benimseyerek karar süreçlerine katılım için gerekli çabayı sergilemeleri gerekliliği söylenebilir.

Çalışmanın sonuçları yorumlanırken araştırma sonucunu etkileyebilecek kısıtlarında dikkate alınması yerinde olacaktır. Yürütülen araştırma yalnızca tek bir il, tek bir sektör kapsamında ve çok az sayıdaki X kuşağı çalışanından toplanan veriler ile gerçekleştirildiğinden dolayı sonuçların genellenmesi mümkün değildir. Bu açıdan sonuçların, en azından araştırmanın yapıldığı sektör kapsamında genellenebilirliğinin sağlanması için farklı illerde aynı sektörde çalışan kişilerden toplanacak verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca örneklem kapsamında bulunan çalışanların yoğun çalışma şartları altında çalışıyor olması anket yöntemi ile verilerin toplanmasına neden olmuştur. Mülakat gibi derin yöntemlerden yararlanarak yapılacak araştırmalardan daha detaylı ve kapsamlı bilgilerin alınması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Acıloğlu, İ. (2015). *İş'te Y Kuşağı*, Elma Yayınevi, Ankara.
- Adıgüzel, O., Batur, Z.H. ve Ekşili, N. (2014). "Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(19), 172.
- Akan, B.B. ve Oran, Ç.F. (2017). "Akademisyenlerin Örgütsel Sessizlik Algıları: Konuya İlişkin Bir Uygulama", Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(5): 75.
- Alper, M. (2018). "Whistleblowing İle Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiye Örgüt Kültürünün Etkisi ve Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Altıntuğ, N. (2012). "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili", Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(1): 206.
- Baycan, P. (2017). "Y Kuşağının Satın Alma Davranışları Üzerinde Sosyal Medyanın Etkisi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Tartışma Metinleri, 53: 5-6.
- Berkup, S.B. (2015). "Sosyal Ağlarda Bireysel Mahremiyet Paylaşımı: X ve Y Kuşakları Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Bezgin, L. (2016). "X, Y, Z Kuşağı Tüketicilerinin Yeniden Satın Alma Kararı Üzerinde Algılanan Marka Denkligi Öğelerinin Etki Düzeyi Farklılıklarının Nörogörüntüleme Tekniklerinden Elektroensefalografi(EEG) ve Göz İzleme Yöntemleriyle Belirlenmesine Dair Deneysel Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Bowen, F. and Blackmon K. (2003). "Spirals of Silence: The Dynamic Effects of Diversity on Organizational Voice", Journal of Management Studies, 40(6): 1393-1417.
- Broadbridge, A., Maxwell, G. and Ogden, S. (2007). "Experiences Perceptions and Expectations of Retail Employment for Generation Y", Career Development International, 12(6), 8.
- Çiftçi, E.G. (2015). *Örgütsel Sessizlik, İşe Yabancılaşma ve Örgütsel Güven İlişkisi*, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Detert, J.R. and Burris, E.R. (2007). "Leadership Behavior And Employee Voice: Is The Door Really Open?." Academy of Management Journal, 50(4): 872.
- Dijital Ajanslar, (2013). "Y Kuşağı ve Özellikleri", <https://www.dijitalajanslar.com/y-kusagi/>, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).
- Dyne, L.V., Soon, A. and Botero, I.C. (2003). "Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs", Journal of Management Studies, 40(6): .
- Eroğlu, H.A., Adıgüzel, O. ve Öztürk, C.U. (2011). "Sessizlik Girdabı ve Bağlılık İkilemi: İş gören Sessizliği ile Örgütsel Bağlılık ilişkisi ve Bir Araştırma", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 102.
- Hazen, M.A. (2006). "Silences, Perinatal Loss, and Polyphony: A Post-Modern Perspective", Journal of Organizational Change Management, 19(2): 238.
- Kahyaoğlu, Y.D. (2019). "İnovasyonu Destekleyen Örgüt Kültürünün İnovasyon Yeteneğine Etkisinde Kuşak Farkının Rolü: Adana İli İmalat Sanayii Örneği", Doktora Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Keleş, N.H. (2011). "Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3(2):131.
- Kuyucu, M. (2014). "Y Kuşağı ve Facebook: Y Kuşağının Facebook Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 13(49): 60.
- Levickaitė, R. (2010). "Generations X Y Z: How Social Networks Form the Concept of the World Without Border the Case of Lithuania" LIMES,
- Morrison, E.W. and Milliken F.J. (2000). "Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World", The Academy of Management Review, 25(4): 708.
- Pinder, C.C. and Harlos, H.P. (2001). "Employee Silence: Quiescence and Acquiescence as Responses to Perceived Injustice", Research in Personnel and Human Resource Management, 20: 334-350.
- Sezen, K.N. (2019). "İş Başarısında Kuşak Farkı", Kişisel Gelişim Merkezi (KİGEM), www.kigem.com, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).
- Toruntay, H. (2011). "Takım Rollerini Çalışması: X ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tülübaş, T. ve Cevat, C. (2014). "Öğretim Elemanlarının Sessiz Kalma Nedenleri", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(1): 281.
- Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük", <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Üçok, D. ve Torun, A. (2015). "Örgütsel Sessizliğin Nedenleri Üzerine Nitel Bir Araştırma", The Journal of Human and Work, 2(1): 28.
- Williams, K.C. and Page, R.A. (2011). "Marketing to the Generations", Journal of Behavioral Studies in Business, 6-11.
- Yalçınay, A. (2017). "Örgütsel Sessizlik ve Sonuçları", The Journal Of Social Science, 1(1): 5-6.

- Yaşa, E. ve Bozyiğit, S. (2012). “Y Kuşağı Tüketicilerinin Cep Telefonu ve GSM Operatörleri Tercihi: Mersin İlindeki Üniversite Öğrencilerinin Tercihlerini Belirlemeye Yönelik Pilot Bir Araştırma”, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1): 33.
- Zemke, R., Raines, C. and Filipczak, B. (2013). Generations at Work: Managing the Clash of Veterans, Boomers, Xers and Nexters in Your Workplace, 2nd Ed., Amacom, USA.

Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü ve Büyümeye Etkisi (2008-2018)¹

An Outlook Of Female Labour Work Force And Its Impact On Economic Growth In Turkey (2008-2018)

Sevil TAŞ*
Bilge AFSAR**
Erkan KARA***

Ekonomik büyüme, ekonomilerde ana hedeflerden biridir. Kalkınma ve refah seviyesinin artırılması için ekonomik aktivitelerin de artış göstermesi gerekir. Kıt kaynakların doğru bir şekilde değerlendirilmesi, teknolojiye yönelik olarak sermayenin artışı ve bunların yanında emek faktörünün rasyonel kullanımı ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamaktadır. Fakat yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve işsizlik gibi sorunlar çözüme ulaşamamıştır. Bu sorunlar kadın işgücü üzerinde de olumsuz etkiler bırakmaktadır. Ekonomik büyüme ve kalkınmada insan faktörü vazgeçilmez bir öğedir. Bu yüzden nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan kadın emeği olmadan bir ülkede kalkınmadan bahsedilemez. Kadınların mevcut konumlarını kuvvetlendirmek de ekonominin amaçları arasındadır.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Türkiye’de kadın işgücünün genel görünümünü vermek ve kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ekonometrik analizlerle incelemektir. Ayrıca büyüme ve kadın istihdamı değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya çıkarmaktır. Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki ARDL eşbütünlük testi ve hata düzeltme modeli uygulanarak bulunmuştur. Analiz sonuçları kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkiyi, uzun dönemde ise bu ilişkinin yönünün negatif olduğunu ortaya koymuştur. Uygulanan nedensellik testinde ise değişkenlerin birbirlerinin nedeni olmadığı görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER

Kadın İşgücü, Ekonomi, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

The concept of economic growth is one of the main objectives of the economies of all countries. In order to increase the level of development and prosperity in economies, economic activities should also increase. Utilization of scarce resources, increase in capital for technology and the rational use of labor factors ensure continuity of economic growth. On the other hand, problems such as poverty, inequality in income distribution and unemployment have not been solved enough. All these problems had the most negative effects on female labor force. Since human factor is an indispensable element in economic growth and development, sustainable growth in economies cannot be done in a country without women's labor work force, which makes up about half of a country's population. Strengthening the existing position of female participants should be among the priorities for economies.

The main objective of this work in this scope, is to provide overall view of female work force in Turkey and examine a long-term relationship between female employment and economic growth by econometric analysis and finally to uncover the causal relationship between these variables. The long-term relationship between female employment and economic growth was found by applying ARDL cointegration test and error correction model. While the results of the analysis found a positive relationship between female employment and economic growth in the short term, the direction of this relationship was found to be negative in the long run. In the causality test, there seems to be no causality between none of the variables.

KEYWORDS

Female Labor Force, Economics, Economic Growth

	Makale Geliş Tarihi / Submission Date 24.08.2020	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 07.10.2020
Atf	Taş, S., Afşar, B. ve Kara, E. (2020). Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü ve Büyümeye Etkisi (2008-2018). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2), 590-602.	

¹ Bu makale Doç. Dr. Bilge AFSAR danışmanlığında, Sevil TAŞ tarafından hazırlanmış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* karasevile@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7179-6726

** Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, bilge.afsar@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2891-7617

*** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, erkankaralar@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-7228-0396

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik büyümesi, “zaman içinde çeşitlenen üretim mallarını üretme kapasitesindeki uzun süreli artış, teknolojiye dayalı olarak artış gösteren kapasite ve kurumsal düzenlemeler” şeklinde tanımlanabilmektedir (Kuznets, 1973: 247). Ekonomik büyüme, kadınların ev içinde yaptığı işleri hafifleterek, daha çok boş zaman yaratıp, onlara işgücüne katılma şansı sunabilmektedir. Bunun dışında, erkeklerin kendi işlerini hafifletmelerine ve pazar haricindeki etkinliklerde daha fazla zaman geçirmesine imkân sağlamaktadır (World Bank, 2001). Kadınların işgücüne dâhil olmasını etkileyen eğitim gibi pek çok unsur vardır. Gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmında, kadınlar, işgücünde yeterli miktarda temsil edilmemektedir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında eşit şartlarda eğitim vermek, hayat boyunca öğrenme imkânını teşvik etmek, cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, kadınları güçlendirmek, ekonomi politikası oluşturmak amacıyla gerekli hedeflerdir. Sürdürülebilir gelişme, büyümenin anahtarı konumundadır. İktisadi olmayan çalışmaları arasında ev işleri ve çocuk büyütme olan kadınlar sahip olunan beşerî sermayenin yarısını meydana getirmektedir. Bölgesel ve küresel çapta sürdürülebilir bir büyüme, kadınların becerileri ve sahip olduğu niteliklerinin baştan sona kullanılmasına ve işgücüne dahil olmalarına bağlıdır. Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kadınların işgücüne dâhil olma oranlarının artmasıyla, kadınların işgücünde aktif rol oynaması ekonomik büyümeyi, gelir eşitsizliği durumunu, toplumsal refahı, kişi başına düşen milli geliri, mesleki performansı ve yeniliği iyileştirmekte ve arttırmaktadır.

1. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE KADIN İŞGÜCÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Günümüz dünyasında, özellikle son yıllarda oluşan globalleşme ve getirdiği sıkı rekabet, teknolojik gelişmeler ve eğitim, istihdam alanında önemli değişimlere sebep olmuştur. Dünya, hızlı bir biçimde gelişen bir teknoloji ile bilişim çağını yaşamaktadır. Global rekabet, birçok beceriye sahip, rekabet etmeyi seven ve hayat boyu öğrenmeye açık işgücüne ihtiyacı çoğaltmıştır.

Türkiye’de işgücü ve istihdamın önemini ve niteliğini belirleyen başlıca sebepler arasında, nüfusun hızla çoğalması, gelir dağılımındaki eşitsizlik, bölgeler arasındaki gelişme dengesizlikleri, eğitim ve öğretim uygulamaları ve yatırım politikalarındaki stratejiler bulunmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamı oluşturmanın yolu, makroekonomik sürdürülebilirlikle gelen büyümeden geçmektedir. Büyüme olmazsa istihdam oranı yükselmez ve hatta düşme eğilimine girebilir. Kadın istihdamını arttıracak bir büyüme ve gelişme için, yapısal niteliklerini belirlemek ve geliştirmek gerekmektedir. Türkiye’nin ekonomik sorunlarından bir tanesi de kadın işgücüne yeterli istihdam olanaklarının sağlanamamasıdır. Ayrıca nüfus artış hızının gerisinde yeni yatırım ve iş imkânları, kadın işgücü piyasasını negatif yönlü olarak etkilemekte, çalışan nüfusun ekonomik olarak aktif nüfusa olan oranını düşürmektedir (Bağdadioğlu, 2008: 20).

1.1. Dünyada Kadınların İşgücüne Katılım Oranları

İş bulmaya çalışanların ve hali hazırda çalışanların toplamı, çalışabilecek durumdaki yaşa gelmiş olan toplam nüfusa oranı, işgücüne katılım oranı sonucunu verir. Çalışılabilecek yaştaki nüfus tanımı bütün ülkeler için küçük farklılıklar gösterse de genellikle 15-64 yaş aralığındadır. Dünya genelinde işgücüne katılım oranını inceleyen çalışmaların sonuçları iki maddede özetlenebilir. Bu maddelerden ilki, kadınların işgücüne katılım oranının zamanla arttığını, ikincisi ise, kadınlardaki bu oranların yükselmesinin aksine erkeklerde bu oranın sabit kaldığı veya kadınların oranı kadar artmadığını ifade etmektedir. Tablo 1’de tüm dünyada kadın ve erkek işgücüne katılım oranları verilmiştir (Peterson, 2016). Tablo 1 verilerine göre Dünya kadın istihdamının özellikle 2006 sonrasında düşme eğilimi gösterirken, erkek işgücünün de benzer bir eğilim içinde olmuş ve toplam işgücü istihdamdaki azalış ile paralellik göstermiştir.

Son yıllarda istihdamın azalmasının bir nedeni de üretimde görülen otomasyon ve teknolojik gelişmelerdir (Mokyr ve ark, 2015).

Tablo 1. Dünya Çapında İşgücüne Katılım Oranları (%)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Kadın	55.8	55.8	55.9	55.8	55.9	55.8	55.8	55.7	55.6	55.7	55.6	55.4	55.3	55.2	55.1
Erkek	80.1	80.0	79.9	79.7	79.6	79.4	79.2	79.0	78.8	78.7	78.5	78.1	77.9	77.6	77.4
Toplam	70.2	70.2	70.2	70.1	70.0	69.8	69.8	69.7	69.6	69.6	69.4	69.2	69.0	68.8	68.7
Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Kadın	55.0	54.7	54.5	54.1	53.8	53.4	53.1	52.9	52.9	52.9	53.0	53.1	53.2	53.1	
Erkek	77.3	77.0	76.8	76.6	76.3	76.0	75.8	75.7	75.6	75.4	75.3	75.1	75.0	74.9	
Toplam	68.6	68.3	68.1	67.9	67.6	67.3	67.1	67.0	67.0	66.9	66.9	66.9	67.0	66.9	

Kaynak: <http://www.ilo.org>

Tablo 2. Bazı Gelişmiş Ülkelerde 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam ve Bu İstihdam İçindeki Kadın Ve Erkek İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Avustralya			Avusturya			Canada			Almanya			İspanya			Fransa			Yunanistan		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1995	53.60	73.81	63.54	49.38	70.47	59.43	57.48	72.46	64.82	47.68	68.57	57.72	36.80	64.20	50.05	48.22	63.40	55.44	35.47	64.39	49.20
1996	53.79	73.58	63.52	48.82	69.81	58.83	57.47	72.17	64.67	47.85	68.16	57.61	37.32	64.26	50.35	48.60	63.66	55.77	36.56	64.17	49.66
1997	53.58	73.00	63.12	48.72	69.10	58.44	57.79	72.23	64.87	48.18	67.85	57.67	38.08	64.40	50.81	48.27	63.32	55.45	36.20	62.89	48.85
1998	53.64	72.70	63.00	49.34	69.28	58.85	58.38	72.12	65.13	48.41	67.62	57.68	38.42	64.62	51.10	48.59	63.00	55.46	39.44	65.42	52.06
1999	53.63	72.24	62.76	49.52	69.38	58.99	58.91	72.39	65.53	48.97	67.38	57.87	39.12	64.93	51.61	48.92	63.23	55.75	40.37	65.03	52.36
2000	54.51	72.09	63.14	49.42	68.90	58.71	59.40	72.35	65.76	48.86	66.66	57.46	40.70	65.58	52.77	49.08	62.94	55.70	40.38	64.88	52.29
2001	55.05	71.86	63.30	49.37	67.93	58.24	59.75	72.27	65.91	49.29	66.20	57.48	39.56	65.34	52.09	48.86	62.71	55.50	39.58	64.13	51.54
2002	55.24	71.79	63.36	50.66	68.11	58.96	60.91	73.01	66.86	49.36	65.69	57.27	42.13	66.03	53.77	49.07	62.94	55.72	40.12	64.12	51.80
2003	55.91	71.54	63.59	50.80	68.24	59.15	61.89	73.41	67.56	49.74	65.37	57.32	43.62	66.79	54.94	50.32	63.06	56.41	40.78	64.36	52.24
2004	55.69	71.51	63.46	50.02	65.13	57.26	61.99	73.17	67.49	49.43	64.74	56.87	45.01	67.19	55.85	50.14	62.94	56.25	42.09	64.51	52.99
2005	56.97	72.09	64.40	51.30	66.40	58.56	61.66	72.80	67.14	51.10	66.15	58.42	46.49	68.10	57.09	50.46	62.57	56.24	42.14	64.30	52.90
2006	57.52	72.24	64.76	51.99	66.74	59.08	61.88	72.32	67.02	51.98	66.32	58.96	47.91	68.37	57.95	50.53	62.32	56.15	42.44	64.35	53.08
2007	58.07	72.51	65.18	52.85	67.57	59.94	62.51	72.54	67.44	52.41	66.25	59.15	48.96	68.53	58.58	50.90	62.17	56.28	42.35	64.16	52.93
2008	58.55	72.62	65.48	53.39	67.47	60.17	62.55	72.73	67.56	52.52	66.31	59.24	50.35	68.69	59.37	51.10	62.13	56.37	42.42	64.17	52.98
2009	58.75	72.30	65.43	54.05	67.32	60.45	62.43	71.91	67.09	52.92	66.19	59.39	51.45	67.82	59.50	51.45	62.20	56.58	43.50	64.03	53.45
2010	58.61	72.36	65.39	54.16	67.10	60.40	62.41	71.56	66.91	53.06	66.07	59.37	52.16	67.34	59.61	51.46	62.04	56.51	44.08	63.56	53.50
2011	58.86	72.17	65.42	54.51	66.90	60.49	62.16	71.40	66.71	54.01	66.54	60.09	52.82	66.82	59.68	51.33	61.66	56.26	43.78	62.17	52.66
2012	58.77	71.73	65.15	55.00	66.93	60.76	62.13	71.02	66.50	54.03	66.44	60.07	53.44	66.33	59.75	51.54	61.85	56.47	43.98	61.28	52.33
2013	58.68	71.39	64.94	55.29	66.93	60.92	62.17	70.87	66.46	54.59	66.42	60.35	53.38	65.62	59.36	51.73	61.58	56.44	43.75	60.91	52.03
2014	58.65	70.95	64.70	55.31	66.43	60.69	61.55	70.56	65.99	54.77	66.32	60.41	53.11	65.04	58.93	51.64	60.99	56.11	44.10	60.12	51.83
2015	59.11	71.09	65.00	55.36	66.40	60.72	61.22	70.60	65.84	54.71	65.87	60.17	53.12	64.82	58.83	51.63	60.90	56.06	44.74	59.79	51.99
2016	59.34	70.60	64.87	55.91	66.78	61.21	61.28	70.27	65.71	55.64	66.56	61.01	53.04	64.28	58.52	51.62	60.64	55.93	45.01	59.81	52.15
2017	59.84	70.68	65.17	55.91	66.81	61.22	61.48	70.16	65.76	55.89	66.68	61.21	52.63	63.89	58.11	51.39	60.52	55.75	44.74	59.98	52.08
2018	60.49	70.96	65.63	55.91	67.11	61.37	61.30	69.64	65.41	55.95	66.79	61.28	52.42	63.72	57.92	51.63	60.34	55.79	44.32	60.03	51.89

Tablo 2 devam

Yıllar	İrlanda			İtalya			Japonya			Hollanda			Norveç			Yeni Zelanda			A.B.D.		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
1995	39.93	68.39	53.94	33.56	62.27	47.29	50.00	77.60	63.40	48.30	70.40	59.20	64.54	74.30	69.42	55.81	74.14	64.73	59.05	75.05	66.72
1996	41.56	68.53	54.87	33.99	62.11	47.45	50.00	77.70	63.50	49.29	70.41	59.71	66.11	76.02	71.07	57.17	74.48	65.59	59.34	75.03	66.87
1997	42.67	68.53	55.45	34.20	61.97	47.50	50.40	77.70	63.70	50.64	71.52	60.94	67.75	77.70	72.73	57.07	74.32	65.46	59.90	75.09	67.20
1998	43.93	69.40	56.45	34.68	62.01	47.78	50.10	77.30	63.30	51.47	72.19	61.69	69.18	78.55	73.86	56.97	73.57	65.03	59.85	74.89	67.09
1999	45.92	70.38	57.95	35.41	61.81	48.06	49.60	76.90	62.90	53.05	72.17	62.48	69.24	77.77	73.52	57.27	73.44	65.11	60.03	74.72	67.08
2000	47.16	71.19	58.99	35.68	61.66	48.15	49.30	76.40	62.40	54.14	73.18	63.53	69.21	78.34	73.80	57.41	73.55	65.23	59.94	74.81	67.07
2001	47.57	71.14	59.19	36.22	61.40	48.31	49.20	75.70	62.00	55.10	73.51	64.18	69.50	78.17	73.85	58.27	73.81	65.79	59.79	74.44	66.82
2002	48.79	70.74	59.60	36.77	61.75	48.78	48.50	74.70	61.20	55.88	74.12	64.88	70.48	77.70	74.11	58.98	74.53	66.51	59.62	74.10	66.58
2003	49.14	70.57	59.70	37.34	62.14	49.26	48.30	74.10	60.80	56.47	73.24	64.75	69.11	76.46	72.81	59.30	73.76	66.30	59.51	73.51	66.24
2004	49.43	70.99	60.07	38.45	61.90	49.68	48.30	73.40	60.40	56.93	73.08	64.90	69.09	76.00	72.56	59.78	74.49	66.90	59.16	73.33	65.99
2005	51.82	72.33	61.96	38.07	61.08	49.11	48.40	73.30	60.40	55.62	71.47	63.43	68.52	75.82	72.19	60.79	75.03	67.67	59.26	73.32	66.05
2006	53.03	73.44	63.18	38.19	60.84	49.08	48.50	73.20	60.40	56.14	71.25	63.58	68.26	75.40	71.86	61.29	75.53	68.18	59.36	73.46	66.18
2007	56.98	76.40	66.63	37.94	60.44	48.75	48.50	73.10	60.40	57.40	71.91	64.54	69.39	75.83	72.64	61.69	75.54	68.39	59.31	73.22	66.04
2008	56.83	75.22	65.94	38.67	60.39	49.10	48.40	72.80	60.20	58.34	72.49	65.31	70.60	76.88	73.78	61.96	75.06	68.29	59.47	72.95	65.99
2009	56.11	72.26	64.09	38.23	59.57	48.48	48.50	72.00	59.90	58.79	72.29	65.44	69.74	75.48	72.65	61.89	74.42	67.94	59.19	71.95	65.37
2010	55.25	70.18	62.60	38.17	59.08	48.21	48.50	71.60	59.60	58.70	71.16	64.84	68.64	74.87	71.80	61.64	74.14	67.67	58.62	71.18	64.71
2011	54.96	69.20	61.97	38.40	58.72	48.14	48.26	71.15	59.32	58.76	70.49	64.54	68.63	73.95	71.33	62.08	74.22	67.94	58.10	70.48	64.11
2012	54.77	68.76	61.64	39.71	59.24	49.08	48.20	70.80	59.10	59.29	70.88	65.00	68.45	74.28	71.42	62.12	73.56	67.64	57.68	70.16	63.70
2013	55.27	68.90	61.96	39.68	58.65	48.79	48.90	70.50	59.30	59.24	70.81	64.95	68.33	73.73	71.08	62.51	73.51	67.81	57.21	69.73	63.25
2014	54.93	68.85	61.76	40.12	58.70	49.06	49.20	70.40	59.40	58.45	70.49	64.39	62.82	66.79	64.86	63.40	74.30	68.67	56.97	69.21	62.89
2015	54.85	69.08	61.83	39.77	58.88	48.97	49.60	70.30	59.60	58.80	70.13	64.38	62.25	67.61	64.98	63.37	74.32	68.68	56.68	69.05	62.65
2016	55.59	69.03	62.18	40.45	59.25	49.50	50.30	70.40	60.00	58.68	69.65	64.09	62.06	66.87	64.52	64.52	75.33	69.79	56.80	69.19	62.79
2017	55.65	68.55	61.98	40.94	59.36	49.81	51.10	70.50	60.50	58.80	69.37	64.01	61.44	65.91	63.73	65.37	76.22	70.67	57.04	69.07	62.85
2018	56.04	68.52	62.17	41.10	59.39	49.92	52.50	71.20	61.50	59.10	69.60	64.28	61.76	66.36	64.12	65.69	76.01	70.73	57.08	69.05	62.87

Kaynak:www.ilo.org

1.2. Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Oranları

Türkiye hızlı bir sanayileşme hareketi içinde yer almasına karşın tarım ülkesi olma özelliğini de devam ettirmektedir. Bu sebeple kadının işgücüne dâhil olmasında en belirgin özelliklerden birisi istihdama dâhil olan kadın bireylerin büyük bir kısmının tarımsal ve hayvansal üretimin içinde yer almasıdır. Kadın ve erkek eşitsizliğinin sektörel dağılımı ele alındığında kadınların büyük kesiminin yine tarım ve hayvancılık sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Kadınların esas işinin, aile ve ev içinde tanımlanmasından dolayı gıda, seramik, tekstil gibi gelir düzeyi düşük ve vasıf gerektirmeyen işlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Kadınların düşük ücretlerle çalışmasına en büyük neden olan bu iş bölümü aynı zamanda kadını erkeğe bağımlı hale getirmektedir. Bununla beraber, aile içindeki ataerkil yapıyı da devam ettirmektedir (Sayılan, 2012: 24). Bu durumlar kadınların ekonomik bağımsızlığa erişememesine ve istihdama yeterince dâhil olamamaları neden olmaktadır. Kadınların gelir düzeyi düşük ve elastikiyeti yüksek zamanlı işlerde aktif rol oynaması mevcut statülerinin kötüleşmesine de neden olabilmektedir (İğde, 2011: 152). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum kriterlerini sağlamak adına yaptığı düzenlemelerde, kadın ve erkek eşitliği çalışmalarını yasal mevzuata dâhil etme konusuna büyük önem verilmiştir. Bir takım yasal düzenlemeler ile cinsiyete dayalı bütün eşitsizliklerin ortadan derhal kaldırılması hedeflenmiştir. Türk Medeni Kanun’un 2002 yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte kadın-erkek eşitsizliğini destekleyen maddeler yürürlükten kaldırılmıştır (Dedeoğlu, 2009: 48).

Tablo 3’ te Türkiye’de yıllar itibariyle toplam işgücü, kadın ve erkek işgücü istihdam oranları verilmiştir. Verilere göre, 1990 ve 2008 yılları arasında düşüş olduğu ancak 2008’den sonra da tekrar bir artış olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3. Türkiye’de 15 Yaş Üstü Toplam İstihdam Oranı ve Bu Oranı İçindeki Kadın ve Erkek İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1990	34.1	79.7	56.6
1991	34.1	80.2	57.0
1992	32.7	79.6	56.0
1993	26.8	78.0	52.1
1994	31.3	78.5	54.6
1995	30.9	77.8	54.1
1996	30.6	77.3	53.7
1997	28.8	76.7	52.6
1998	29.3	76.7	52.8
1999	30.0	75.8	52.8
2000	26.6	73.7	49.9
2001	27.1	72.9	49.8
2002	27.9	71.6	49.6
2003	26.6	70.4	48.3
2004	23.3	70.3	46.3
2005	23.3	70.6	46.4
2006	23.6	69.9	46.3
2007	23.6	69.8	46.2
2008	24.5	70.1	46.9
2009	26.0	70.5	47.9
2010	27.6	70.8	48.8
2011	28.8	71.7	49.9
2012	29.5	71.0	50.0
2013	30.8	71.5	50.8
2014	30.3	71.3	50.5
2015	31.5	71.6	51.1
2016	32.5	72.0	51.8
2017	33.6	72.5	52.6
2018	34.2	72.7	52.9

Kaynak: www.ilo.org

2. LİTERATÜR TARAMASI

Mammen ve Paxson (2000)’un yaptığı çalışma, kadının işgücüne katılımının ekonomik kalkınmaya olan etkileri ile ilgilidir. 1970-1980 yılları arasında kapsayan ve 90 ülkeyi içeren bu çalışma, ekonomik büyümede kadının rolünü, eğitim seviyesini, istihdama katılım oranını, ücretlerini ve doğurganlık faktörü yardımıyla açıklamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde kadının toplumdaki statüsünü, daha düşük eğitilmiş olması ve aile içi işleri de gerçekleştirmesi kadının işgücüne katılımını büyük oranda etkilediğini ifade etmişlerdir.

Tansel (2002)’nin yaptığı çalışmada, ülke ekonomisine katkısı için, kadın istihdamının ekonomik büyümedeki etkisi il bazlı olarak araştırılmıştır. 67 ilde gerçekleştirilen ve üç ayrı dönemi kapsayan analizler sonucunda ekonomik büyüme ile kadının işgücüne katılımı arasında U-şekilli bir bağ saptanmıştır. Bu demek oluyor ki, belli bir noktaya dek kadının işgücüne katılımı arttıkça ekonomik büyüme negatif yönde etkilenmektedir. Ancak sonraki süreçte bu negatiflik giderilmekte ve katılım oranı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Bunun dışında eğitim faktörünün kadın işgücüne katılımın oranında olumlu bir etkisi varken, işsizlik faktörünün de bu oran üzerinde güçlü bir olumsuz etkisi bulunmaktadır.

Lee ve ark. (2008)’in yaptığı çalışmada bir ülkenin ekonomik büyümesinde kadın işgücünün katılım oranlarının etkisi araştırılmıştır. Kadınların işgücüne dâhil olmalarını etkileyen unsurlardan “evlilik” unsurunu araştıran bu çalışma, evli kadınların evli olmayanlara kıyasla daha düşük oranda işgücüne katıldıkları saptanmış ve bu durumun ekonomik büyüme açısından negatif bir faktör olduğundan bahsetmiştir.

Bloom ve ark. (2009)’nın gerçekleştirdiği bir çalışma, kadınların işgücüne katılım oranının belirleyicilerini ve bu belirleyicilerle ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı araştırmaktadır. Çalışmada 97 ülkenin 1960-2000 seneleri arasında kadınların işgücüne katılma miktarını etkileyen faktörler belirlenmiştir. Bu faktörler, kürtaj, eğitim düzeyi, doğurganlık oranı, kişi başına gelir düzeyi ve nüfustur. Bu çalışmada varılan sonuçlara göre eğitim seviyesi ve doğurganlık faktörü arasında bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Bunun dışında eğitim seviyesi ile kadınların işgücüne katılım oranı arasında olumlu yönde bir bağlantı olduğu saptanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre “kadınların işgücüne katılım oranları ile ekonomik büyüme arasında doğru orantılı bir bağ olduğu” ortaya çıkmıştır.

Lahoti ve Swaminathan (2013) tarafından Hindistan ekonomisi için 1983-2010 yılları arasında kapsayan bir çalışma gerçekleştirmiş ve pek çok çalışmada olduğu gibi “kadın işgücüne katılım oranlarıyla ülkenin ekonomik büyümesi arasında U şekilli bir bağın Hindistan ekonomisi için çelişkili bir durum” olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlarda 25-29 yaş arasındaki kadınların işgücüne katılımının o dönemde %23 düşüş yaşadığını ve bunun çoğunlukla fakir olan bölgelerde daha fazla olduğu yönündedir. Özet olarak Hindistan ekonomisinin devamlı olarak büyüdüğü hipoteziyle, ekonomik büyüme ve kadının işgücüne katılımı arasında ters yönlü bir ilişki saptanmıştır.

Tsani ve ark. (2013)’nin 11 ülke ile gerçekleştirdiği çalışma, kadınların işgücüne katılımıyla ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı iki kademeli tahmin yaklaşımıyla araştırmaktadır. Gerçekleştirilen çalışma sonuçlarına göre, U şekilli bir bağ saptanmıştır. Kadının işgücüne katılımındaki birtakım engellerin ortadan kaldırılmasının ve eğitim açısından düşük düzeyde olan kadınların işgücüne katılımın artmasının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilere sebep olabileceği vurgulanmıştır.

Besamusca ve ark. (2016)’nin 117 ülke ile 1990-2010 seneleri arasında gerçekleştirdiği çalışmada ülkenin ekonomik büyümesine etkisi olduğu düşünülen kadının işgücüne katılımını etkileyen bazı faktörleri saptayıp ekonomik büyümedeki tesirini açığa çıkarmaya yöneliktir. Bahsi geçen bu çalışmada eğitim seviyesi, kadınların medeni durumu ve annelik faktörlerinin kadınların işgücüne katılımı üzerinde tesiri olduğunu ve bu faktörlerin etkisinin ekonomik büyümeyi pozitif ya da negatif yönde etkileyebileceğinin altı çizilmektedir.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Ekonometrik çerçeve; kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkisine bakarken, aynı zamanda ekonomik büyümenin sürükleyici kuvvetleri olan sermaye stoğu ve toplam işgücü değişkenlerini de analizde kullanacaktır. Ekonometrik analizlerin bulgularını sunarken, önceki ampirik çalışmalar da bu bulguların sonuçları ile karşılaştırılacaktır.

3.1. Ekonometrik Model

Bu çalışmada gayri safi yurtiçi hasıla, kadın istihdam oranı, toplam işgücü miktarı ve sermaye stoğu serileri kullanılmıştır. Tüm verilerin logaritmik ölçekleri alınmıştır. Doğrusal bir ilişkiye bakıldığı için serilerin logaritmasının alınması anlamlı olacak ve seride herhangi bir olağandışı sapma varsa regresyonun daha doğru tahmin etmesini sağlayacaktır. Analizde kullanılan değişkenlerin zaman boyutu 2003 ve 2017 yıllarını kapsamaktadır. Veriler çeyrek dönemler itibarıyla düzenmiş ve bu zaman dilimindeki gözlem sayıları böylece

artırılmıştır. Gerek gayri safi yurtiçi hasıla gerekse de işgücü ile ilgili seriler mevsimsel özellikler gösterdiği için seriler mevsimsel etkilerden arındırılmıştır.

Kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi incelemek ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını görmek için eşbütünleşme modelleri uygulanacaktır. Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiyi bulmak için Pesaran vd. (2001) ARDL eşbütünleşme testi (Autoregressive Distributed Lags) yöntemi uygulanıp, değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması halinde ise ARDL tahmin modeli ile kısa ve uzun dönemli ilişkiye bakılacaktır. ARDL yönteminin diğer yöntemlerden farkı ise değişkenlerin durağanlık seviyesine bakılmaksızın bir zaman serisi analizi gerçekleştirmesidir. Çalışmada ekonomik büyümeyi göstermek için gayri safi yurtiçi milli hasıla serisi bağımlı değişken, diğer seriler, yani kadın istihdamı, sermaye stoğu ve toplam işgücü ise bağımsız değişkenler olarak yer alacaktır. Bağımlı ve bağımsız değişkenleri alarak aşağıdaki doğrusal tahmin ilişkisi incelenecektir:

$$\ln GSYH = \beta_0 + \beta_1 \ln KI + \beta_2 \ln IS + \beta_3 \ln SER \quad (1)$$

1 nolu tahmin denkleminde GSYH, gayri safi yurt içi hasıla verisini; KI, kadın istihdamını; IS, toplam işgücünü ve SER ise yatırımları gösteren sermaye stoğunu temsil etmektedir.

Değişkenin istatistiksel değerlendirmesini görmeye devam etmeden önce, değişkenlerin durağan olup olmadığını kontrol etmek gerekir. Örneğin, zaman serileri için, Sarı vd (2007), zaman serisinin karakteristik özelliklerini öğrenmek ve modele uyacak sağlam birim kök tahmin edicilerinin uygulanarak belirlenebileceğini önermektedir. Zaman serilerindeki değişkenleri analizinde sahte regresyonu önlemek için bu seriler durağan olmalıdır. Başka bir deyişle, t, F ve R2'nin geleneksel değerleri durağan olmayan serilerde farklı sonuçlar üretebilir. Örneğin, regresyon sonuçları yüksek bir değere sahip olmasına rağmen aslında aralarında hiçbir ilişki olmayabilir. Bu durum sahte regresyona yol açmakta ve yorumlamalarda hatalara neden olmaktadır (Brooks, 2004). Durağan değişkenlerle, sahte regresyon olasılığı ortadan kalkacak ve aynı zamanda regresyonun önemi de artacaktır (MacKinnon, 1991).

Bu çalışmada kullanılacak olan verilerin durağanlık özelliklerini öğrenebilmek için literatürde sıkça kullanılan bazı birim kök testleri kullanılacak ve sonuçlarına göre tahmin en uygun regresyon tahminleri ile değişkenler arasındaki ilişki bulunacaktır.

Kullanılacak olan birim kök testleri sırasıyla (ADF) Augmented Dickey-Fuller testi (1979); (PP) Philip ve Perron testi (1988); (ERS) Elliott, Rothenberg, and Stock Point Optimal testi (1996) ve (KPSS) Kwiatkowski, Phillips, Schmidt, and Shin (1992) testleridir. Bu testler Eviews programı kullanılarak yapılmış ve sonuçları Tablo 8' de sunulmuştur.

Tablo 4: Birim kök test sonuçları, değişkenler seviyelerindeyken.

Değişkenler	Test	Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
lnGSYH	ADF	-0.5821	0.8662	-2.3356	0.4087
	PP	-0.5682	0.8693	-2.3382	0.4073
	ERS	262.430		12.4100	
	KPSS	0.9517***		0.10311	
lnkadın	ADF	-0.7584	0.8222	-3.4042	0.0617
	PP	-0.8276	0.8037	-5.0948	0.0005
	ERS	9.8874		41.922	
	KPSS	0.7643***		0.1797**	
lnis	ADF	0.7068	0.9913	-2.6217	0.2727
	PP	1.5488	0.9993	-3.0012	0.1406
	ERS	104.70		47.8500	
	KPSS	0.8988***		0.89880***	
lnser	ADF	-1.5551	0.4988	-2.9394	0.1559
	PP	-1.7885	0.3826	-2.7363	0.2190
	ERS	152.650		4.0905***	
	KPSS	0.9421***		0.0762	

*, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık derecelerini göstermektedir.

Tablo 5: Birim kök test sonuçları, değişkenler birinci dereceden fark alınmışken

Değişkenler	Test	Sabit		Sabit ve Trend	
		İstatistik	p-değeri	İstatistik	p-değeri
ln_{gsyih}	ADF	-8.233	0.0000	-8.156	0.0000
	PP	-8.233	0.0000	-8.156	0.0000
	ERS	0.932***		3.281***	
	KPSS	0.083		0.084	
ln_{ki}	ADF	-2.049	0.2656	-1.875	0.6531
	PP	-8.062	0.0000	-8.575	0.0000
	ERS	99.324		147.010	
	KPSS	0.500		0.143	
ln_{is}	ADF	-3.437	0.0137	-3.811	0.0233
	PP	-7.596	0.0000	-12.306	0.0000
	ERS	1.861***		3.227***	
	KPSS	0.316		0.320***	
ln_{ser}	ADF	-3.918	0.0035	-3.973	0.0150
	PP	-4.048	0.0024	-4.129	0.0099
	ERS	1.312***		4.422***	
	KPSS	0.168		0.084	

*, **, *** işaretleri sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık derecelerini göstermektedir.

Birim kök test sonuçları değişkenleri hem seviyelerinde hem de birinci dereceden farkları alınarak hesaplanmıştır. Tablo 8’ de görüldüğü üzere hemen hemen tüm seriler seviyelerinde durağan görünmemektedir. Sadece kadın istihdamı serisinde test sonuçları karmaşık sonuç vermiştir. Örneğin, ADF, PP ve ERS testleri seviyede durağan gösterirken KPSS testi ise durağan olmadığını göstermiştir. Yalnız kadın istihdam serisine trend eklendiğinde bu verinin durağan olmadığı testlerin büyük kısmında tespit edilmiştir. O yüzden kadın istihdam serisinde I(0) ve I(1) bütünleşik sıralama olabilir. Diğer tarafta Tablo 2’de görüldüğü gibi serilerin birinci dereceden farkları alındığında tüm test istatistikleri kullanılan değişkenlerin durağan olduğunu bulmuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi farklı dereceden bütünleşik serilerin regresyon analizinde kullanılmasına olanak sağlayan ARDL yöntemi bu çalışmanın analizinde kullanılacak en uygun ekonometrik modelleme olacağını birim kök test sonuçları göstermektedir.

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye bakmak için öncelikle ARDL testinin önerdiği kısıtsız hata düzeltme modeli (Error Correction Term) kullanılacaktır. Kısıtsız hata düzeltme modeli serilerin eşbütünleşme içinde olup olmadıklarını gösterir ve serilerin kısa ve uzun dönemdeki dinamikleri ile ilgili bilgi vermektedir.

Uzun ve kısa dönemli ARDL denklemi şu şekilde olacaktır.

$$\Delta \ln \text{GSYH}_t = a_0 + \sum_{i=1}^n \beta_{1t} \Delta \ln \text{GSYH}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{2t} \Delta \ln \text{KI}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3t} \Delta \ln \text{IS}_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{4t} \Delta \ln \text{SER}_{t-i} + \gamma_1 \ln \text{GSYH}_{t-1} + \gamma_2 \ln \text{KI}_{t-1} + \gamma_3 \ln \text{IS}_{t-1} + \gamma_4 \ln \text{SER}_{t-1} + \varepsilon_t \quad (2)$$

2 numaralı eşitlikte a, sabit terimi ve Δ , birinci derecen fark işlemcisini ifade etmektedir. Yine 1 numaralı eşitlikte olduğu gibi $\ln \text{GSYH}$, gayri safi yurt içi hasıla verisini; $\ln \text{KI}$, kadın istihdamını; $\ln \text{IS}$, toplam işgücünü ve $\ln \text{SER}$ ise yatırımları gösteren sermaye stoğunu temsil etmektedir. ε_t ise hata terimini göstermektedir.

ARDL sınır testini (ARDL Bound Test) uzun dönemli ilişkiyi ortaya çıkartmak için F-istatistiğini kullanmakta ve bu F-istatistiği değişkenlerin eşbütünleşik durumlarına göre, yani I(0) veya I(1) alt ve üst değerler belirlemiştir. F-istatistiğine ilişkin olarak yer alan hipotezlerin reddi ya da kabulü bu değerlere göre verilmektedir. Eğer bulunan F-istatistiği bu değerlerin altında olursa eşbütünleşme yoktur hipotezi kabul edilecektir. Yine, bulunan F-istatistiği üst sınırın üstünde çıkarsa da eşbütünleşme vardır hipotezi kabul edilecek ve değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi varsayımı kabul edilecektir. Bir diğer önemli nokta ise, eğer hesaplanan F-istatistiği her iki sınırın arasında bulunursa da, eşbütünleşme hakkında herhangi bir çıkarım yapılamayacaktır.

$H_0: \gamma_1=\gamma_2=\gamma_3=\gamma_4=0$ (Değişkenler arasında eşbütünlük yoktur)

$H_1: \gamma_1 \neq \gamma_2 \neq \gamma_3 \neq \gamma_4 \neq 0$ (Değişkenler arasında eşbütünlük vardır)

Yukarıda sınır testi ile ilgili hipotezler belirtildikten sonra uzun dönemli denkleminizi oluşturmak ve ARDL modelindeki katsayılarını ve hata düzeltme modelini tahmin etmek için aşağıdaki eşitlikler kullanılacaktır.

ARDL modeli şu şekilde olacaktır:

$$\ln GSYH = a_0 + \sum_{i=1}^m a_{1i} \ln GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^n a_{2i} \ln KI_{t-i} + \sum_{i=0}^p a_{3i} \ln IS_{t-i} + \sum_{i=0}^r a_{4i} \ln SER_{t-i} + \varepsilon_i \quad (3)$$

Hata düzeltme modeli (ECT) ise şu şekildedir;

$$\Delta \ln GSYH = a_0 + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta \ln GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^n \lambda_{2i} \Delta \ln KI_{t-i} + \sum_{i=0}^p \lambda_{3i} \Delta \ln IS_{t-i} + \sum_{i=0}^r \lambda_{4i} \Delta \ln SER_{t-i} + \lambda_5 ECT_{t-1} + \varepsilon_i \quad (4)$$

Eşitlik 4'te kullanılan ECT (Error Correction Term) katsayısının anlamı ise kısa dönemde oluşabilecek dengesiz pozisyonların tekrar uzun dönem ilişkileri seviyesine getiren bir mekanizmadır.

3.2. Sınır Testi Sonuçları

GSYİH değişkenin bağımlı ve diğer (Kadın İstihdamı, Toplam İşgücü ve Sermaye Stoğu) değişkenlerin bağımsız olduğu eşitliğin sınır testi sonuçları aşağıda yer almaktadır. Tahmin edilen ARDL modeli şöyledir: ARDL(4,4,1,1)

Tablo 6: Sınır testi sonuçları

F-istatistik değeri: 6.9426		
Sınır testi değerleri		
Anlamlılık	I(0) sınırı	I(1) sınırı
10%	2.72	3.77
5%	3.23	4.35
2.5%	3.69	4.89
1%	4.29	5.61

Tablo 10'da görüldüğü üzere sınır testinden elde edilen F-istatistiği gayri safi yurt içi hasıla ile kadın istihdamı, toplam işgücü ve sermaye stoğu arasında uzun dönemli bir ilişki yani değişkenler arasında eşbütünlük olduğunu tespit etmiştir. Bulunmuş olan F-istatistiği belirtilen I(1) üst sınırının üstünde yer almış ve eşbütünlük yoktur hipotezi reddedilmiştir.

Eşbütünlüğün varlığı için kullanılan denkleminde değişkenler arasında otokorelasyon ve oluşturulan denklem sisteminin istikrarlı yani stabil olup olmadığı ise diagnostik testlere bakılmıştır.

Tablo 7: Otokorelasyon ve Sabit Varyans Test Sonuçları

Breusch-Godfrey Otokorelasyon LM Test:	F-istatistik	0.591036	Prob. F(2,40)	0.5585
Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey (Sabit Varyans Testi)	F-istatistik	1.015077	Prob. F(13,42)	0.4552

Tablo 11'de p değerlerine bakıldığında, otokorelasyon ve sabit varyans yoktur hipotezleri kabul edilir ve sistemin otokorelasyon ve değişen varyans içermediği görülebilir.

Analizde kullanılan değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunması nedeniyle ECT kullanılarak, yani ARDL hata düzeltme modeli, uzun ve kısa dönemde değişkenler arasındaki etkileşim tahmin edilebilir. Hata düzeltme modeli ve değişkenlerin uzun dönem katsayıları Tablo 12’ de derlenmiştir.

Tablo 8: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
D(LNGS(-1))	-0.216797	0.139414	-1.555065	0.1273
D(LNGS(-2))	-0.243014	0.126188	-1.925807	0.0608
D(LNGS(-3))	-0.293684	0.108067	-2.717619	0.0094
D(LNKI)	0.512756	0.220161	2.329005	0.0246
D(LNKI(-1))	-0.147075	0.190753	-0.771023	0.4449
D(LNKI(-2))	-0.239336	0.121045	-1.977239	0.0544
D(LNIS)	-0.903766	0.304185	-2.971107	0.0048
D(LNSER)	0.542011	0.080980	6.693106	0.0000
CointEq(-1)	-0.574739	0.146055	-3.935088	0.0003

Tablo 9: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
LNKI	-0.216797	0.139414	-1.555065	0.1273
LNİS	-0.243014	0.126188	-1.925807	0.0608
LNSER	-0.293684	0.108067	-2.717619	0.0094
C	0.512756	0.220161	2.329005	0.0246

Veri setinin tüm değişkenlerinde trend ile karşılaştığı için hata düzeltme modelinin eşitliğine trend faktöründe eklenmesi gerekir. Bu yüzden yukarıdaki hata düzeltme modelinde sabit katsayısına ek olarak trend değişkeni de eklendiğinde modelin katsayıları kısa dönemli ve uzun dönemli olarak aşağıdaki Tablo 14 ve Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 10: Hata Düzeltme Modeli (ECT) Sonuçları (Sadece sabit ve trend)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
D(LNGS(-1))	-0.148236	0.181153	-0.81829	0.4182
D(LNGS(-2))	-0.214215	0.158645	-1.350277	0.1847
D(LNGS(-3))	-0.289907	0.125627	-2.30769	0.0264
D(LNKI)	0.536157	0.230727	2.32377	0.0254
D(LNİS)	-0.549379	0.317138	-1.732303	0.0911
D(LNİS(-1))	-0.44026	0.262664	-1.676135	0.1017
D(LNIS(-2))	-0.482335	0.185259	-2.603574	0.013
D(LNSER)	0.609996	0.091122	6.694258	0.0000
D(LNSER(-1))	0.15432	0.127111	1.214065	0.232
D(LNSER(-2))	0.089163	0.12157	0.733434	0.4677
D(LNSER(-3))	-0.191082	0.087032	-2.195524	0.0341
D(TREND)	-0.005271	0.001617	-3.259975	0.0023
CointEq(-1)	-0.889645	0.20974	-4.241658	0.0001

Tablo 11: ARDL Uzun Dönem Tahmin Katsayıları (Sadece sabit ve trend)

Değişkenler	Katsayılar	Std. Hata	t-istatistiği	Prob. değeri
LNKI	-0.403607	0.164881	-2.447869	0.0190
LNİS	1.242781	0.252634	4.919296	0.0000
LNSER	0.561406	0.042744	13.134254	0.0000
C	1.165778	2.298517	0.507187	0.6149

Hata düzeltme modelleri hem sabit hem trend eklendiğinde kısa dönemde kadın istihdam oranının ilk seviyesinde ekonomik büyüme ile pozitif ilişki içinde olduğunu istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ifade etmektedir. Yine sonuçlara göre, sadece sabit varken, kısa dönemde kadın istihdamının iki gecikmeli değeri de anlamlı çıkmakta ama bu durumda negatif bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Ancak hata düzeltme modelinin ikinci modelinde verilerin trend içermesi nedeniyle, trend değişkeni eklendiğinde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında ise yine kadın istihdam ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki çıkmakta ancak sürpriz bir şekilde bu ilişkinin yönü negatif görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkması gayet normal olarak görülebilir, çünkü ekonominin büyüme dönemleri bir döngü içinde ve ekonomik gelişmeleri etkileyen işgücü gibi bazı faktörler ise uzun dönemde bu döngüden farklı bir seyir izleyebilir. Ülkelerin ekonomik gelişmeleri, Türkiye dahil işgücünden bağımsız olarak günümüzde bir çok faktörden etkilenebilir. Örneğin teknolojide yaşanan olağanüstü adımlar daha fazla istihdam olmadan büyüme tarafında verimliliği yükseltmiştir ki bu durum toplam işgücü miktarının katsayılarında da kendisini göstermektedir. Her ne kadar uzun dönemde işgücü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmuşsa da kısa dönemde ekonomik teorilere uygun olarak pozitif ilişkinin varlığı test sonuçları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan ekonomik büyüme ile sermaye stoğu arasında hem kısa dönemde hem uzun dönemde pozitif bir ilişkinin bulunması kullanılan kaynakların aslında verimlilik artışına sebep olduğunu ve verimlilik artışının da ekonomik büyümeye yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. Genel olarak bu çalışmanın sonuçları kısmen literatürün Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar, örneğin Günsoy ve Özsoy (2012), Serel ve Özdemir (2017), Zeren ve Savrul (2017) ve Pata (2018) bulunan kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiye paralellik göstermiştir.

3.3. Nedensellik Analizi

Analiz kısmının son aşamasında ise çalışmada kullanılan değişkenlerin birbirlerini etkileyip etkilemedikleri nedensellik testi kullanılarak araştırılacaktır. Bu nedenle çalışmalarda sıkça kullanılan Granger Causality Testi çalışmanın bu kısmında benimsenmiştir. Granger nedensellik testi değişkenlerin durağan olması yani birim kök içermemesi halinde geçerli olmakta ve doğru tahmin yapmaktadır. Birim kök testi sonuçları da, çalışmada kullanılan değişkenlerin seviyelerinde durağan olmadığı ve birinci dereceden farkları alındığında durağanlaştığını göstermiştir. Bu nedenle kullanılan seriler farkları alınıp teste tabi tutulacaktır.

Tablo 12: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Null Hipotezi:	F-İstatistiği	P-değeri
LNKI, LNSG Granger nedeni değildir	1.87295	0.1309
LNSG, LNKI Granger nedeni değildir	2.43498	0.0602
LNİS, LNSG Granger nedeni değildir	1.92703	0.1215
LNSG, LNİS Granger nedeni değildir	1.09158	0.3716
LNSER, LNSG Granger nedeni değildir	1.73678	0.1577
LNSG, LNSER Granger nedeni değildir	5.45200	0.0011
LNİS, LNKI Granger nedeni değildir	4.53861	0.0035
LNKI, LNİS Granger nedeni değildir	1.59952	0.1901
LNSER, LNKI Granger nedeni değildir	2.87580	0.0328
LNKI, LNSER Granger nedeni değildir	2.47344	0.0571

LNSER, LNIS Granger nedeni değildir	0.64879	0.6305
LNIS, LNSER Granger nedeni değildir	2.13332	0.0914

Tablo 16’da verilen nedensellik test sonuçları kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensel ilişkiye rastlanmamıştır. Yalnız anlamlılık seviyesi %10 olarak baz alınır, ekonomik büyümenin kadın istihdamı üzerinde pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğu söylenebilir. Bu sonuçları yukarıda tahmin edilen kısa ve uzun dönemli katsayıların verdiği sonuçlarla örtüşür niteliktedir. Çünkü tahmin edilen regresyon sonuçları da kısa dönemde kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olduğunu göstermiştir. Nedensellik test sonuçları kadın istihdamı ve toplam işgücü arasında tek taraflı bir nedensellik bağı olduğunu, yani toplam işgücündeki artışın kadın istihdamını artırdığını gösterir niteliktedir. Bu noktada beklenen sonuç budur. Çünkü kadın istihdamı arttıkça toplam işgücü miktarı da artacaktır. Öte yandan yine ekonomik büyüme ile sermaye stoku arasında da tek taraflı bir nedensellik bulunmuştur. Yani ekonomik büyüme sermaye stokunun artmasına neden olmaktadır ki bu da teori ve beklentilerle paralel bir gelişmedir. Sermaye stoku ve kadın istihdamı arasında ise tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuş yani sermaye stokundaki artış kadın istihdamını da artıracaktır.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye özelinde kadın işgücünün görünümü analiz edilmiş, ekonomik büyüme ve kadın işgücü arasındaki ilişki ve kadının işgücü piyasasındaki önemi incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı olan Türkiye’de kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişki, ARDL eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uygulanarak bulunmuştur. Öncelikle kadın istihdamı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide uzun dönemli bir eşbütünleşmenin olup olmadığına bakılmıştır. ARDL sınır testi, değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığını ortaya çıkarmıştır. Eşbütünleşmenin varlığı sonucu yine ARDL hata düzeltme modeli kullanılarak kısa ve uzun dönemli tahmin katsayıları bulunmuştur. Analizler, Türkiye’de kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde pozitif bir ilişki sunarken, bu ilişkinin uzun dönemde ise negatif olduğunu göstermiştir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında ise yine kadın istihdam ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki çıkmakta ancak sürpriz bir şekilde bu ilişkinin yönü negatif görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkması gayet normal olarak görülebilir, çünkü ekonominin büyüme dönemleri bir döngü içinde ve ekonomik gelişmeleri etkileyen işgücü gibi bazı faktörler ise uzun dönemde bu döngüden farklı bir seyir izleyebilir. Ülkelerin ekonomik gelişmeleri işgücünden bağımsız olarak da bir çok faktörden etkilenebilir. Örneğin teknolojiye yaşanan olağanüstü adımlar daha fazla istihdam olmadan büyüme tarafında verimliliği yükseltmiştir ki bu durum toplam işgücü miktarının katsayılarında da kendisini göstermektedir. Her ne kadar uzun dönemde işgücü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmuşsa da kısa dönemde ekonomik teorilere uygun olarak pozitif ilişkinin varlığı test sonuçları tarafından ortaya çıkarılmıştır. Öte yandan ekonomik büyüme ile sermaye stoğu arasında hem kısa dönemde hem uzun dönemde pozitif bir ilişkinin bulunması kullanılan kaynakların aslında verimlilik artışına sebep olduğunu ve verimlilik artışının da ekonomik büyümeye yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. Genel olarak bu çalışmanın sonuçları kısmen literatürün Türkiye örneğinde yapılan çalışmalar, örneğin Günsoy ve Özsoy (2012), Serel ve Özdemir (2017), Zeren ve Savrul (2017) ve Pata (2018) bulunan kadın istihdamı ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiye paralellik göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Berber, M.& Eser, B.Y. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, Nisan 2008.
- Brooks, C. (2004). *Introductory Econometrics for Finance*, (5th edition), Cambridge University Press, Cambridge.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170, 2004.
- Dickey, D.A. ve Fuller, W.A. (1979). “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root”, *Journal of the American Statistical Association*, 74, 427-431, 1979.
- DİE, (1996). *Çalışma İstatistikleri*, Ankara,
- Elliott, G. Rothenberg, T. J. And Stock, J. H. (1996) “Efficient Tests for an Autoregressive Unit Root,” *Econometrica*, 64, 4, 813-836, 1996.
- Günsoy, G. ve Özsoy, C. (2012) “Türkiye’de Kadın İşgücü, Eğitim ve Büyüme İlişkisinin VAR Analizi” *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*. 2012 Cilt: 49 Sayı: 568, 2012.
- İğde, G. (2011). “Avrupa Birliği’nde İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları: İspanya ve Türkiye Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Kızılgöl, Ö.A. (2012). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, 2012.
- Kuznetz, S. (1973). *Modern Economic Growth: Findings and Reflections*. *The American Economic Review*, Vol.63, No.3, 247-258, 1973.
- Kiatkowski, D., Phillips, P. C. B., Schmidt, P. Shin, Y. (1992). Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of a Unit Root. *Journal of Econometrics*, 54, 159-178, 1992.
- Mackinnon, J. G. (1991). *Critical Values for Cointegration Tests*, R. F. Engle and C. W. J. Granger (Eds), *Long-Run Economic Relationship: Readings in Cointegration*. Oxford University Press, New York, 1991.
- Mokyr, J., C. Vickers and N. L. Ziebarth (2015). “The History of Technological Anxiety and the Future of Economic Growth: Is This Time Different?”, *The Journal of Economic Perspectives*, 31-50, 2015.
- Otaran, N., Güven, F. Gürkaynak, İ & Atakul, S. (2003). *Eğitimin Toplumsal Cinsiyet Açısından İncelenmesi*, Türkiye 2003. Unicef Türkiye Çalışması, 2003.
- Özer, M. & Biçerli, K. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.: 3, Sayı: 1, 2003.
- Pata, U.K. (2018). “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Simetrik ve Asimetrik Nedensellik Testleri ile Sektörel bir Analiz” *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 35 – 150, 2018.
- Pesaran, M.H., Shin, Y., and Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326, 2001.
- Peterson, Janice. (2016). "The well-being of working women in times of economic crisis and recovery: Insights from the Great Recession." *Handbook on well-being of working women*. Springer, Dordrecht, 517-539, 2016.
- Phillips, P. C. B. and Perron, P. (1988). “Testing for Unit Roots in Time Series Regression,” *Biometrika*, 75, 335-346, 1988.
- Sarı, R., Hammoudeh, S., and Ewing, B. T. (2007). *Dynamic Relationships Between Oil and Metal Commodity Futures Prices*. *Geopolitics of Energy*, vol.29 no.17, 2007.
- Sayılan, F. (2012). *Toplumsal Cinsiyet ve Eğitim: Olanaklar ve Sınırlar*. Dipnot Yayınevi, Ankara, 2012.
- Serel, H. ve Özdemir, B.S. (2017). “Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt/Volume: 15 Sayı/Issue: 3 Eylül/September 2017, 132-148, 2017.
- TÜİK, (2018). İşgücü İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 (Erişim: 10.05.2019).
- TÜİK (2017). İşgücü İstatistikleri 2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=24629>, Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2019.
- Zeren, F. ve Savrul, B. K. (2017). “Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı Arasındaki Saklı Koentegrasyon İlişkisinin Araştırılması” *Yönetim Bilimleri Dergisi*. Cilt / Volume: 15, Sayı / N: 30, 87-103, 2017.

Sosyal Pazarlamada Kullanılan Teori ve Modeller

Theories and Models Used in Social Marketing

Tolga ŞENTÜRK *

ÖZ

Teoriler, olgu ve olayların karmaşıklıklarını insan kavrayışı için çözen ve basitleştiren, birbiriyle ilişkili bir dizi kavram, tanım ve önermelerdir. Modeller ise, olgu ve kavramların anlaşılabilir formlarını oluşturan, vakaları görselleştiren, bilimsel olgulara izahlar getiren şekiller ve önermeler olarak tanımlanmaktadır (Coll, 2006). Son yirmi yıldır sosyal pazarlamada teori ve model kullanımı çokça tartışılmakta, araştırmacılar ve uygulamacılar teori ve model kullanımına önem göstermeye davet edilmektedir. Bununla birlikte yapılan araştırmalar pek çok sosyal pazarlacının teori ve model ayrımını yapamadığını, hangi sosyal müdahale için hangi teori ve modellerin kullanıldığı konusunda bilgi sahibi olmadığını, sosyal müdahalelerin betimleyici araştırma, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde teori ve modellerden nasıl yararlanabilecekleri hakkında her hangi bir fikir sahibi olmadığını ortaya koymaktadır. Söz konusu eksikliklerin giderilmesine akademik katkı sunmak adına çalışmada teori ve model kullanımının önemi, sosyal pazarlamada kullanılan teori ve modellerin neler olduğu ve nasıl kullanıldığı ele alınmıştır. Yapılan literatür araştırması çerçevesinde sosyal pazarlama müdahalelerinde en çok kullanılan teori ve modeller bir araya getirilmiş ve örnek uygulamalarla açıklanmıştır. Yine bu teori ve modellerin sosyal müdahalenin hangi aşamalarında kullanılabileceği aktarılmış, verilen bilgiler tablo aracılığıyla özetlenerek araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELELER

Sosyal Pazarlama, Sosyal Pazarlama Karması, Davranış Değişimi

ABSTRACT

Theories are a set of interrelated concepts, definitions and propositions that solve and simplify the complexities of phenomena and events for human comprehension. Models, on the other hand, are defined as figures and propositions that create understandable forms of facts and concepts, visualize cases, and provide explanations to scientific facts (Coll, 2006). In the last two decades, the use of theory and model in social marketing has been widely discussed, and researchers and practitioners are invited to pay attention to the use of theory and model. However, studies have revealed that many social marketers are unable to distinguish between theories and models, they do not have information about which theories and models are used for certain social intervention, and they do not have any idea about how social interventions can benefit from theories and models in descriptive research, implementation and evaluation processes. In order to make an academic contribution to the aforementioned deficiencies, the importance of the use of theory and model, what are the theories and models used in social marketing and how they are used are discussed in the study. Within the framework of the literature research, the most used theories and models in social marketing interventions were brought together and explained with sample interventions. The stages of social intervention where these theories and models can be used were also conveyed, and the information provided was summarized through a table and presented to the use of researchers.

KEYWORDS

Social Marketing, Social Marketing Mix, Behavior Change

Makale Geliş Tarihi / Submission Date 26.08.2020	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance 14.10.2020
Atf	Şentürk, T. (2020). Sosyal Pazarlamada Kullanılan Teori ve Modeller. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 603-621.

GİRİŞ

Sosyal pazarlama son yıllarda bir disiplin olarak kendini geliştirmekle kalmamış, olumlu sosyal değişim yaratmakla ün kazanan dinamik bir disiplin haline gelmiştir. Bunun yanında sosyal pazarlama, konvansiyonel pazarlamanın sonuç odaklı pratiğini kullanmakta, olumlu davranış değişimlerinin ötesine geçerek araştırmaya dayalı, somut ve değerlendirilebilir sonuçların nasıl oluşturulacağı konusunda farkındalığın artırılmasına yardımcı olmaktadır (McKie ve Toledano, 2008).

Sosyal pazarlama büyük oranda sivil toplum kuruluşlarının sosyal sorumluluk faaliyetlerinde, yerel ve ulusal kamu otoritelerinin yürüttüğü kampanyalarda kendini göstermektedir. Sosyal pazarlamacılar da bu sektörlerle çalışmaya eğilimlidir. Onların öncelikli hedefi çevre kirliliğinin, önlenebilir hastalıkların, alkolizmin, bağımlılığın ve intiharların azaltılması gibi sosyal açıdan arzu edilir sonuçlara ulaşmaktır (Buyucek vd., 2016). Belirli sorunları etkili bir şekilde çözmek için sosyal pazarlamacılar, örneğin Sağlık Bakanlığı gibi kurumlarda kampanyalarını tıbbi bilgiler, birincil ve ikincil araştırmalar üzerine kurgular. Burada başarı kıstası kurumsal satışların ya da itibarın artması değil, hedeflenen olumsuz sağlık vakalarının azaltılmasıdır. Bu tip bir anlayış toplumlar için çok büyük bir fayda potansiyeli doğurmaktadır. Zira ABD’de yapılan araştırmaların da gösterdiği üzere obeziteden kaynaklı ölümler (Kotler vd., 2010) ile prematüre bebek ölümlerinin %50’sinden fazlası hatalı ve önlebilir hayat tarzlarından, yani hatalı davranışlardan kaynaklanmaktadır (Hastings ve Saren, 2003). Dahası adli vakalar, ırkçılık, cinsiyet ayrımcılığı gibi sosyal sorunlar da insanoğlunun davranış problemleri olarak görülebilir. Sosyal pazarlamacılar burada ortaya çıkan sorunları fırsat bilerek bir teori ya da teknoloji transfer ofisi gibi hareket ederler (Hastings ve Saren, 2003). Bu çerçevede tütün sektörünün sigara satmakta kullandığı stratejiler ve teknikler insanlara daha sağlıklı yaşam tarzlarının benimsetilmesi için kullanılır. İşte burada sosyal pazarlama kamu otoritelerine, sivil topluma ve sağlık kuruluşlarına teori ve yöntem çerçevesinde önemli katkılar sunabilmekte, bilgi ve tecrübe transfer edebilmektedir.

Sosyal pazarlamanın uygulama sahası genişledikçe teori kullanımının önemi artmaktadır (Andreasen, 1997). Lefebvre (2000) çoğu sosyal pazarlama müdahalesinin ya da planlamasının teorik bir çerçeveden yoksun olduğunu belirtmektedir. Yapılan araştırmalar bir çok sosyal pazarlamacının teori ve modelin gerçekte ne olduğunu, ne işe yaradığını ve ne zaman kullanıldığını bilmediğini (Walsh vd., 1993; Lefebvre, 2000); yine sosyal pazarlamacıların bir çoğunun hangi sosyal müdahalelerde hangi teorilerin ya da modellerin kullanıldığını hakkında bilgi sahibi olmadığını ortaya koymaktadır (Andreasen, 2006; Luca ve Suggs, 2013). Önceki çalışmalarda tespit edilen bulgular çerçevesinde bu araştırmanın amacı, sosyal pazarlama çalışmalarında teori ve model kullanımının önemini, kullanılan teori ve modellerin neler olduğunu ve bunların hangi sosyal müdahale tasarımlarına katkı sağladığını ortaya koymak, bu sayede alandaki araştırmacılara ve uygulamacılara rehberlik etmektir. Çalışma kapsamında yürütülen literatür taraması çerçevesinde öncelikle sosyal pazarlamanın tanımı ve tarihsel gelişimi aktarılmıştır. Daha sonra teori ve model kavramlarının ne olduğu ve sosyal pazarlama çalışmalarında teori ve model kullanımının önemi, araştırmacılara ve uygulamacılara sağladığı faydalar çerçevesinde ortaya konmuştur. Çalışmanın son kısmında ise, sosyal müdahalelerde bugüne kadar kullanılan teorilerin neler olduğu ve nasıl kullanıldığı açıklanmış, ortaya konan bilgiler tablo aracıyla özetlenmiştir.

1. SOSYAL PAZARLAMA: TANIM VE TARİHSEL GELİŞİM

Sosyal pazarlamanın öncülerinden olan Philip Kotler, Zaltman ile yayınladığı (1971) makalesinde "sosyal pazarlama" teriminin ilk kullanımını ve tanımını (s. 5) şu şekilde yapmıştır:

“Sosyal fikirlerin kabul edilebilirliğine etki etmeyi hedefleyen ve bunu yaparken ürün, fiyatlandırma, iletişim, dağıtım ve pazar araştırmasını da göz önünde bulunduran programların tasarımı, uygulanması ve kontrolü.”

Her ne kadar alanın öncülerinde de olsalar, Kotler ve Zaltman'ın (1971) ortaya koyduğu fikirler pazarlama dünyasından yalıtılmış olarak kabul edilmemelidir. Zira benzer yaklaşımları o dönemde farklı yazarlarda görmek mümkündür. Kotler ve Zaltman, 1960'lı yıllarda pazarlama pratiğini sosyal sorunlara genişletmekle ilgili çeşitli pazarlama akademisyenlerinin tartışmalarını takiben söz konusu makaleyi yazmıştır (McKie ve Toledano, 2008). Hatta MacFayden vd. (1999; aktaran McKie ve Toledano, 2008), sosyal pazarlama çerçevesinde ele alınabilecek pek çok çalışmanın dünyanın farklı bölgelerinde aynı dönemde ortaya çıktığını belirtmektedir. Yazarların tespitine göre sosyal pazarlamanın ilk örnekleri, hem üçüncü dünya ülkeleri hem de gelişmiş ülkelerindeki uluslararası kalkınma çabalarının bir parçası olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır.

Sosyal pazarlamanın iki kaynaktan doğduğu söylenebilir. Birincisi, ekonomik fonksiyonları tartışma kabul etmeyen, fakat etik açıdan tartışmaların odağında olan (bkz. Nalbantoğlu, 2018) pazarlamadır. İkincisi ise sağlık ve eğitim hizmetlerinden eşit oranda faydalanmaktan, hukuk önünde eşitliğe kadar uzanan pek çok

boyutu içeren sosyal adalet kavramıdır. Sosyal pazarlama, ticari pazarlamayı sosyal faydanın gerçekleştirilmesine destek vermek amacıyla uyarlayarak kimliğini geliştirmiştir. İlerleyen yıllardaki tanımlar, konvansiyonel pazarlama teorisinden ve uygulamasından daha geniş unsurları içermeye başlamıştır (McKie ve Toledano, 2008). Kotler ve Roberto (1989:24) sosyal pazarlamanın tanımının, sosyal değişim yönetimi çerçevesinde bir veya birden çok hedef kitleye yönelik programların tasarlanması, uygulanması ve kontrolüne doğru evrildiğini belirtmektedir. Yazarlara göre bu tür toplumsal değişim programları pazar segmentasyonu, tüketici araştırması, ürün konsepti geliştirme ve test, doğrudan iletişim, kolaylaştırma, teşvikler ve hedef kitlenin dahlini en üst düzeye çıkarmak için değişim/mücadele teorisi konseptlerinden faydalanmayı içerir.

Sosyal pazarlama disiplininin önde gelen isimlerinden Alan Andreasen de Kotler ve Zaltman'ın (1971) sosyal pazarlama tanımını güncellemek gerektiğini savunmuştur. Andreasen (1995) sosyal pazarlamayı, hedef kitlelerin ve bireylerin refahı ile içinde yaşadıkları toplumun refahını artırmak adına onların gönüllü davranışlarını etkilemek üzere tasarlanmış programların analizi, planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi için ticari pazarlama tekniklerinin kullanılması şeklinde tanımlamıştır. Andreasen, ticari pazarlama ile sosyal pazarlamanın amaç ve araç çerçevesindeki ayrımını şu şekilde yapmaktadır (1995:8):

1. Sosyal pazarlamanın nihai amacı pazarlamacılara değil, bireylere veya topluma fayda sağlamaktır.
2. Refahı geliştirmenin temel aracı davranışları etkilemektir. Çoğu durumda bu hedef davranışta değişiklik meydana getirmekle gerçekleşir.
3. Hedef kitlenin sosyal pazarlama sürecinde birincil rolü vardır.

Andreasen'in bakış açısına göre, sosyal pazarlama esas olarak kamu otoriteleri ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen, özellikle sağlığın teşviki ve geliştirilmesi ile ilgilenen ve vatandaşların yaşam kalitesini iyileştiren bir alan olarak tanımlanmalıdır. Ticari pazarlamacılardan farklı olarak sosyal pazarlamacılar, belirli bir organizasyonu desteklememekte ve finansal kazançlarını arttırmaya çalışmamaktadır. Bunun yerine, toplumsal olarak bir fayda ortaya çıkarmaya çalışmakta ve insan davranışlarından kaynaklanan sosyal sorunların önlenmesini arzulamaktadır.

Andreasen (1995) gibi Kotler ve Roberto (1989) da sosyal pazarlamanın "sayısız" sosyal sorunun çözümüne olumlu katkıda bulunma potansiyelini ön plana çıkarmıştır. Yazarlara göre sosyal pazarlama, düşük eğitimli ya da eğitimsiz kitleler, uyuşturucu ve alkol kullanımı, genç gebelik, AIDS'in yayılması ve kötü beslenme gibi dünyanın yüzleştirdiği çeşitli problemlerle mücadeleyi desteklemektedir. Bu sorunlar listesi ve çözüm olarak sosyal pazarlamanın savunuculuğunun yapılması birçok sosyal pazarlama konulu araştırmanın tekrar eden özelliği olarak kaşımıza çıkmaktadır. Araştırmalarda karşılaşılan bu önermeleri genellikle bazı kanıtlanabilir sonuçlar veya çözümler izler. Bu ortak önermelerin sosyal pazarlamaya kuvvetli bir itibar sahibi olmakta yardımcı olduğu görülmektedir. Her ne kadar toplumsal faydaların ön plana çıkartılması araştırma içeriklerinde varlığını sürdürse de, disiplin tartışmalardan uzak kalamamıştır. Örneğin ilerleyen yıllarda Andreasen (2006), Kotler ve Zaltman'ın (1971) sosyal pazarlama tanımının disiplinin "sadece kamu spotu, halkla ilişkiler ya da en basit şekilde sadece eğitim" ile karıştırılmasına sebep olduğunu ileri sürmüştür (s.88). Yazar yöntem, kuram ve uygulamalar arasındaki farklara dikkat çekmiştir. Ayrıca sosyal pazarlama yaklaşımının ticari pazarlama ilkelerini (ör. 4P: Ürün, Fiyat, Dağıtım ve Tutundurma) kullanırken ve ikna edici iletişimi sağlarken olumlu davranış değişimi elde etmek üzere tasarlanması gerektiğini belirtmiştir.

Donovan ve Henley (2003; aktaran McKie ve Toledano, 2008) ise Andreasen'in (1995) sosyal pazarlama tanımında "gönüllü davranış" terimini kullanması ile ilgili önemli bir çekince dile getirmiştir. Yazarlar, sosyal pazarlamacıların amaçlarını gerçekleştirmek için sadece bireysel davranışları etkilemesinin yanı sıra, bireylerin davranışsal değişimini sağlayacak veya önleyebilecek daha büyük yapıları hedeflemesi gerektiği fikrini vurgulamışlardır. Avustralya'daki Ulusal Kalp Vakfı için hazırlanan kamu spotlarında, daha az doymuş yağ tüketmeye ikna olmuş bireylerin kampanyanın nihai hedefi olmasının yanısıra, örneğin bisküvi üreticilerinin de ürünlerinde kullandıkları doymuş yağları çoklu doymamış yağlarla değiştirmeye ikna olmaları çerçevesinde nihai hedefe dâhil edilmeleri gerektiğini savunmuşlardır (Donovan ve Henley,2003; aktaran McKie ve Toledano, 2008). Bu hedef gıda şirketi yöneticileri arasında gönüllü bir davranış değişikliği gerektirirken, doymuş yağ tüketen nihai tüketicilerin davranışlarını da değiştirmeyi içermektedir. Dolayısıyla yazarlar, davranış değişikliği arzu edilen hedef kitlelerin daha geniş bir perspektiften ve dikkatlice seçilmesi gerektiği hususunda önemli bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Lefebvre (2000) ise, sosyal pazarlama alanında faaliyet gösteren birçok uzmanın çalışmaları ile ilgili raporlamaları, faaliyetlerden ne gibi çıktılar beklendiğini ve sonuçların nasıl ölçüldüğünü mesleki dergilerde veya konferanslarda dile getirmediklerini belirtmektedir. Yazar ayrıca hedef kitlelerin seçimine ilişkin kararları etkileyen teorik modellerin de birçok uygulamacı ya da araştırmacı tarafından planlama sürecine dâhil edilmediğini vurgulamaktadır.

Sosyal pazarlama disiplinin meşhur isimlerinden Hastings (2007) de teori kullanımı hususunda Lefebvre'ye (2000) destek veren tespitler ortaya koymaktadır. Yazar, disiplinin davranış değişikliği üzerine odaklanmasının bizi doğal olarak davranış teorisine götürdüğünü dile getirmektedir. McKie ve Toledano (2008), sosyal pazarlamanın halen kendine özgü teorik bir çerçeve oluşturmadığını belirtmektedir. Mevcut teoriler davranış değişimi için ne yapılması gerektiğini bize gösterirken nasıl yapılacağını göstermemektedir (D'Onofrio, 1992). Burada hangi faaliyetin nasıl yapılması gerektiğini ortaya koyacak olan sosyal pazarlamadır (Thackeray and Neiger, 2000). Dolayısıyla sosyal pazarlamacılar için esas olan yeni bir teorik çerçeve üretmek değil, ilgili sosyal müdahaleye uygun teori ya da modelleri seçmek ve kullanmaktır.

2. SOSYAL PAZARLAMADA TEORİ KULLANIMI

Teori, olayları veya olguları açıklamak ve tahmin etmek için, değişkenler arasındaki ilişkileri belirleyerek olayların veya olguların sistematik bir görünümünü sunan bir dizi birbiriyle ilişkili kavram, tanım ve önermeler olarak tanımlanmaktadır (Glanz ve Rimer, 1997:11). Green ve arkadaşlarına (1994:398) göre teorinin rolü, olgu ve olayların karmaşıklıklarını insan kavrayışı için çözmek ve basitleştirmektir.

Bilim insanları sebep sonuç ilişkilerini açıklamak için teorilerin yanısıra modellerden de faydalanmaktadır. Coll (2006) modelleri, olgu ve kavramların anlaşılabilir formlarını oluşturan, vakaları görselleştiren, bilimsel olgulara izahlar getiren şekiller ve önermeler olarak tanımlanmaktadır. Yazar, kavramsal modellerin deneysel bulgulara ait bilişsel sonuçlar olduğunu ve bu modellerin teorilerden çıkarıldığını aktarmaktadır.

Model terimi ile teori terimi zaman zaman birbirine karıştırılmaktadır. Teoriler tümevarım ya da icat vasıtasıyla olgu ve olayları izah amacıyla oluşturulurken, modeller ise teorilerden tümdengelim yolu ile çıkarılır (Collette ve Chiappetta, 1984; aktaran Çelik, 2015). Literatürde aynı olay ya da olguyu izah eden çok sayıda model bulunabilmektedir. Bunun nedeni, aynı olgu ya da olayı açıklayan araştırmacıların farklı fikirler ileri sürmelerinden ve model oluşturmada faydalanabileceği çok büyük sayıda kaynağın var olmasından ileri gelmektedir (Oh ve Oh, 2011; aktaran Çelik, 2015).

Sosyal pazarlamanın teori ve pratiğinin ilişkisi irdelenirken, sosyal pazarlamanın kendisinin bir teori olmadığını bilerek işe başlamak çok önemlidir. Sosyal pazarlama, birbirinden farklı pek çok teorisinin uygulanmasında olanak tanıyan (bkz. Tablo 1) bir disiplindir. Thackeray ve Neiger'e (2000) göre sosyal pazarlama, tüketici değerinin pazarlamacılar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlayan, teoriyi tüketici yönlülük bağlamı içerisinde işleten bir planlama çerçevesidir. Bu sayede pazarlamacılar sosyal pazarlama faaliyetlerini teori ile desteklemenin sinerji yaratan değerini anlamaya daha hazır olurlar. Böylece teori, sosyal pazarlamacılar için dahil edilebilir bir bileşen olarak değil, sosyal pazarlamanın tamamen uygulanabilmesini sağlayan bir araç olarak algılanacaktır (Thackeray ve Neiger, 2000).

Sosyal pazarlama için sunulan teori ve modellerin sayısı çok olsa da, hangi tür sosyal sorunlar için, hangi modelin, hangi durumlarda en uygun olduğuna dair çok az görüş birliği vardır (Hastings, 2007; Lefebvre, 2000; Luca ve Suggs, 2013). Hatta mevcut olmadığı halde "bir sosyal pazarlama teorisine" atıfta bulunan yazarlar da bulunmaktadır (Lefebvre, 2000).

Tablo 1: Sosyal Pazarlamada Kullanılan Teori ve Modeller

Odak Noktası	Teori ve Modeller
Bireysel Teoriler	<ul style="list-style-type: none"> • Değişim (Mücadele) Teorisi • Planlı Davranış Teorisi • Sağlık İnanç Modeli • Korunmaya Güdülenme Teorisi • Transteorik Model
Bireylerarası Teoriler	<ul style="list-style-type: none"> • Sosyal Bilişsel Teori
Toplumsal Teoriler	<ul style="list-style-type: none"> • Yeniliklerin Yayılması Teorisi • Topluluk Örgütlenme ve Diğer Katılımcı Modeller • Medya Çalışmaları Çerçevesi • Sosyo Ekolojik Model
Yönetimsel Teoriler	<ul style="list-style-type: none"> • Paydaş Teorisi

Kaynak: Özata ve Kapusuz (2019)'dan geliştirilmiştir

Bazı yazarlar, sosyal pazarlamanın tanımlanmasında değişim (mücadele) kavramının değerini kabul etseler de, sosyal pazarlama programlarının gelişiminde diğer birçok teorik modelin uygulanabileceğini belirtmektedirler (örn. Hastings ve Saren, 2003; Lefebvre ve Rochlin, 1997; Novelli, 1990; Thackeray ve Neiger, 2000). Novelli (1990) pazarlamanın teori tabanlı olduğunu, sosyal ve davranışsal bilimlere dayanan

tüketici davranışı kuramlarına dayandırıldığını aktarır. Aslında, sosyal pazarlamanın uygulamasında olan da budur (bkz. Thackeray ve Neiger, 2000).

Bununla birlikte Walsh ve arkadaşları (1993), profesyonel sosyal pazarlamacıların mevcut teori kullanımlarında geniş ölçüde ekletik (seçmeci) ve sezgisel olma eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla, sosyal pazarlamada kullanılan teori ve modellerin gözden geçirilmesinin araştırmacı ve uygulamacıların öznel seçimlerinin listelenmesi anlamına geldiği söylenebilir. Fakat bu tip incelemeler alanın ilerlemesi açısından faydalı ve önemlidir. Çünkü belirli sosyal müdahaleler için yapılacak doğru teori ve model seçimlerine ön ayak olma potansiyeli taşımaktadır.

Sosyal pazarlamacılar arasında çok azı hedef kitlelerin seçimine, biçimlendirici araştırma çalışmaları sırasında yöneltilen sorulara, seçilen stratejiler konusundaki kararlarını etkileyen teorik modellere, program öğelerinin nasıl seçildiğine ve geliştirildiğine, hangi sonuçların amaçlandığı ve bu sonuçların nasıl ölçüldüğüne odaklanır (Lefebvre, 2000). Dolayısıyla daha profesyonel ve etkili sosyal pazarlama çalışmaları yapabilmek adına planlama, uygulama ve kontrol aşamalarında yol gösterici nitelik taşıyan spesifik teorilerin bilinmesi ve kullanılması büyük önem taşımaktadır. Çalışmada bundan sonra sosyal pazarlama müdahalelerinde sıkça kullanılan teoriler ve modeller açıklanacaktır. Bunlar Değişim (Mübadele) Teorisi, Sağlık İnanç Modeli, Korunmaya Güdülenme Teorisi, Gerekçeli Eylem Teorisi, Sosyal Bilişsel Teori, Transteorik Davranış Değişikliği Modeli (veya Değişim Aşamaları Modeli), Yeniliklerin Yayılması Modeli ile belirli bağlamlarda sözü edilen veya kullanılan diğer modeller ve teorilerdir.

2.1. Değişim (Mübadele) Teorisi (Exchange Theory)

Değişim teorisinin kökleri psikolojiye ve ekonomiye dayanmaktadır. Bu teoriye göre insanlar ihtiyaçları tarafından güdülen varlıklardır ve bu ihtiyaçları karşılayacak olan menfaatleri elde etmeye ve arttırmaya doğal eğilimleri vardır (Housten ve Gassenheimer, 1987). Bu kurama göre, bireyler sadece maddî varlıkları mübadele etmezler, maddî olmayan varlıklar da bu mübadele sürecine konu olabilir. İnsanlar beklenti sahibi oldukları menfaatlere göre davranışlarını yönetir ve ellerine geçecek menfaate göre karşılık verir (omer-demir.net).

Sosyal pazarlamanın ne olduğunu tanımlarken, yaklaşımı pazarlama kökleriyle ilişkilendirmek amacıyla "Değişim (Mübadele) Teorisi" kavramını kullanan pek çok araştırmacı vardır (örneğin, Hastings ve Saren, 2003; Kotler ve Roberto, 1989; Lefebvre ve Flora, 1988; Novelli, 1990). Bu teori çerçevesinde sosyal pazarlamacıların tüketicilerin değişime hazır olmaları karşılığında onlara faydalı olan bir şeyler sunmaları gerektiği belirtilir (Hastings ve Saren, 2003). Bu anlamda mübadele, iki ya da daha çok aktör arasındaki somut ya da soyut varlıkların değiş tokuşuyla gerçekleşir. Kotler (2000) mübadelenin gerçekleşebilmesi için beş ön koşulun gerçekleşmesi gerektiğini belirtir:

- En az iki tarafın bulunması.
- Her bir tarafın karşı tarafın değer vereceği bir şeye sahip olması.
- Her bir tarafın iletişim ve aktarım kabiliyetlerinin olması.
- Her bir tarafın karşı tarafın teklifini kabul ya da red özgürlüğüne sahip olması.
- Her bir tarafın karşı taraf ile iş yapmanın uygun ve arzu edilebilir olduğuna inanması.

Mübadelenin her bir taraf için faydalı olduğu bu varsayımların temelidir. Bu teoriye göre, sosyal pazarlamacı algılanan faydaların "satın alma maliyetinden" daha yüksek olduğuna tüketicileri ikna edebilirse, tüketicinin gönüllü davranış geliştirme olasılığı artar (Maibach, 1993). İnsanların, fiilen yapmadan önce bir davranışı gerçekleştirmenin maliyetlerini ve faydalarını karşılaştırması doğal olandır. Bireylerin bir davranış gerçekleştirmesi için faydaların maliyetten ağır basması gerekir. Değişim teorisi, bir hedef kitlenin istenen bir davranış değişikliğiyle ilişkilendirdiği maliyetlerin ve faydaların anlaşılması için sosyal pazarlamacılar bir perspektif sağlar. Bu teori istenilen davranış değişikliğini yapmak karşılığında hedef kitleye istedikleri faydaları sunarak uygulanır (www.ora.gov)

Sosyal pazarlama başlığı altında değişim (mübadele) teorisine üç temel itiraz geliştirilmektedir (Hastings ve Saren, 2003). İlk olarak, mübadelenin doğasının sorunlu olduğu çünkü müşterilerin elde edebileceği faydaların genellikle ticari pazarlamadan daha belirsiz olduğu belirtilir. Ticari pazarlamada mallar ve hizmetler karşılığında para takas edilir, oysa sosyal pazarlamada genellikle psikolojik, sosyal ya da diğer soyut değerlerin mübadalesi yani sembolik değişimi söz konusudur. Sosyal pazarlama ilişkilerinde en çok ortak faydaya ulaşma hedeflenmektedir. Fakat iktisadi alış-verişte karşılık elde etme esastır. Bu soyut ve sembolik değişim ilişkisi sosyal pazarlamacının işini ticari pazarlamaya göre daha problematik kılar. Örneğin hiç tecrübe etmediği ya da algılamadığı AIDS'e, Hepatit B'ye yakalanma riskine yönelik bir davranış değişimi için insanları ikna etmek çok daha zordur. Ancak bununla beraber ticari pazarlamanın da marka ve imaj yönetimi gibi soyut

alanlarda mücadelesi söz konusudur. Bu konudaki en bariz örnek modadır. Dolayısıyla “soyut varlıkların” satış yönetiminden pazarlama disiplininin iki kolu da istifade edebilir (Hastings ve Saren, 2003).

İkincisi, sağlık müdahalesi uygulamacıları mübadele mantığından kaçınmakta ve birer sağlıkçı olarak kendilerinin fayda elde etmesi fikrine karşı çıkmaktadırlar. Söz konusu uygulamacılar mübadele mantığının sağlık müdahalelerinin “fedakarlık” temelini altını oyacağını düşünmektedirler (Buchanan vd., 1994; aktaran Hastings ve Saren, 2003).

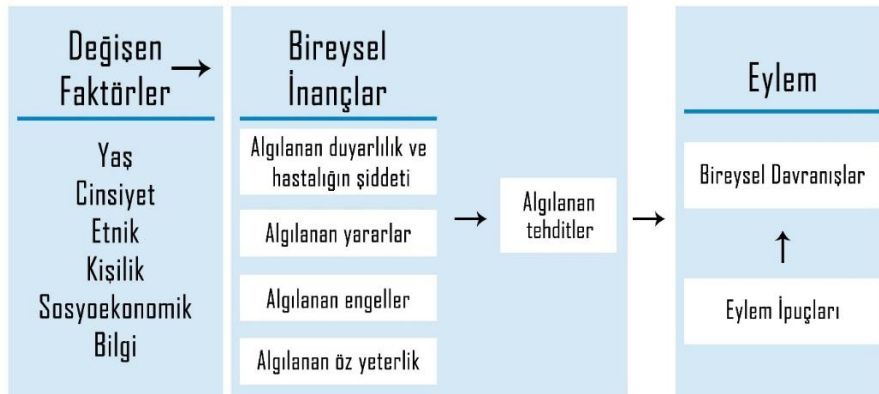
Üçüncüsü, ise değişim teorisinin cevaplamasının zor olduğu bir itirazdır. Söz konusu itiraz Kotler’in (2000) yukarıda sıralanan ön koşullarından üçüncü ve dördüncüsüne ayrıca güçler dengesi varsayımına temas etmektedir. Sosyal pazarlamacılar hedef kitlenin iletişim ve aktarım kabiliyeti ile davranış değişimini kabul ya da red özgürlüğünü garanti edememektedir. Örneğin sağlıklı yaşam ve beslenmeye yönelik bir kampanyada düşük gelirli kesimleri fitness salonlarına kaydolmaya ya da organik meyve ve sebze tüketimine ikna edemezsiniz. Ayrıca bu tip dezavantajlı gruplar pazarlama sunumlarına yapıcı bir şekilde yanıt verecek eğitim seviyesinden ve kişisel becerilerden de çoğu zaman yoksundur. Covid-19 salgınında gözlemlenen düşük gelir seviyesi ile yakalanma riski arasındaki güçlü ilişki bu endişeyi desteklemektedir.

Bununla birlikte bahsedilen itirazlar değişim teorisinin hiç bir koşulda işlemeyeceği anlamına gelmez. Ticari pazarlama fikirlerini zorlu sosyal sorunlarda kullanmak, yaklaşımın kavramsal sağlamlığını test edecek ve pazarlama fonksiyonun rolü hakkında daha iyi bir anlayış sağlayacaktır (Hasting ve Saren, 2003). Özetle, değişim teorisinin hala doğrulanması ve sağlık müdahaleleri konusunda yapılan itirazların üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Fakat değişim teorisinin sağlık çerçevesindeki insan davranışlarının anlaşılmasını derinleştirme potansiyeli gözden kaçırılmamalıdır.

2.2. Sağlık İnanç Modeli (Health Belief Model)

Sağlık inanç modeli (SİM), halk sağlığı uygulayıcıları arasında en yaygın kullanılan teorilerden biridir ve başlıca ilkeleri çok sayıda sosyal pazarlama projesine girmiştir. Bu model başlangıçta insanların neden hastalıkları önlemek veya tespit etmek için hazırlanan programlara katılmadıklarını açıklamak için tasarlanmıştır (Lefebvre, 2000). SİM, insanların sağlıklı ilgili koruyucu davranışlara uyma kararlarına açıklık getirmek (Apay, 2007), sağlığa ilişkin davranışların temel unsurlarını tespit etmek ve daha sonra bu davranışları değiştirmek için kullanılmaktadır (Özata ve Kapusuz, 2019). Sağlık taraması çalışmalarından hastalıkları önlemeye dönük çalışmalara kadar birçok alanda uygulanmıştır. Sağlık inanç modelinde insanların hastalıklar konusunda önleyici davranışı gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceklerini etkileyen bazı ana bileşenler vardır (bkz. Şekil 1).

Şekil 1: Sağlık İnanç Modeli

Kaynak: “Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice” (4th Edition), Glanz, K., Rimer, B.K. ve Viswanath, K., 2008, San Francisco, CA, US: Jossey-Bass, s. 49 aktaran Özata ve Kapusuz, 2019:71.

Yukarıdaki şekilde verilen SİM’in temel bileşenleri şunları içerir (Lefebvre, 2000; Özata ve Kapusuz, 2019):

- Algılanan duyarlılık: Belirli bir sağlık sorununun gelişimine yönelik risk algısı.
- Algılanan şiddet: Belirli bir sağlık sorununun sonuçlarının ciddiyeti hakkında düşünceler.
- Algılanan faydalar: Duyarlılığı ve şiddeti, yani tehditi azaltabilecek çeşitli eylemlerin etkinliği hakkındaki inançlar (ilk iki bileşen birlikte ele alındığında “tehdit” olarak adlandırılır).
- Algılanan engeller: Özel önlemler almanın potansiyel olumsuz yönleri.
- Eylemin ipuçları: Eylemi tetikleyen bedensel veya çevresel olaylar.

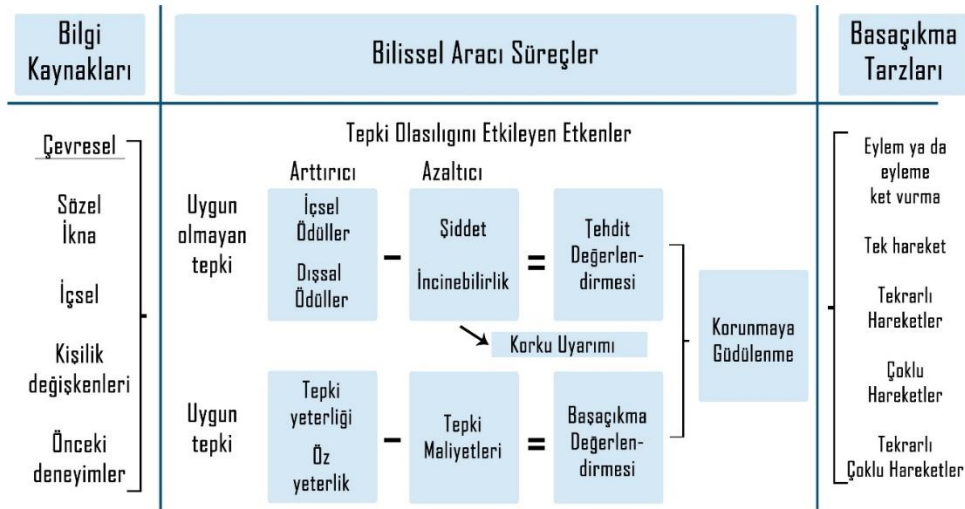
- Öz yeterlilik: Sağlık davranışlarının (özellikle hayat tarzı değişikliklerinin zaman içinde sürdürülmesinin gerektirdiği daha karmaşık davranışların) bir öngörüsü

Çok çeşitli demografik, sosyal, psikolojik ve yapısal değişkenler bireyin algılarını ve dolaylı olarak sağlıkla ilgili davranışlarını etkileyebilir. Bunların en önemlilerinden bazıları eğitim durumu, önceki bilgiler, yaş, cinsiyet, etnik köken ve sosyoekonomik durumdur (Lefebvre, 2000; Özata ve Kapusuz, 2019). Dolayısıyla sağlık müdahaleleri çerçevesinde tasarlanacak sosyal pazarlama kampanyalarının biçimlendirici aşamasında söz konusu sosyo-ekonomik ve demografik verilerin araştırılması büyük önem taşımaktadır. Bu teori sayesinde bireylerin uygulanan sağlık müdahalesinin faydasına olan inançlarını arttırmak ve onları ikna etmek kolaylaşacaktır.

2.3. Korunmaya Güdülenme Teorisi (Protection Motivation Theory)

Sağlık inançları modeli gibi korunmaya güdülenme teorisi (KGT) de sağlık davranışlarını açıklamaya çalışmaktadır. Rogers tarafından ileri sürülen bu teori (Rogers, 1975, 1983; Rippetoe ve Rogers, 1987) bilgi kaynaklarının, özellikle de önceki davranışsal deneyimin bilişsel değerlendirmeleri teşvik ettiğini ve bunun da koruma motivasyonunu ortaya çıkardığını belirtmektedir (bkz. Şekil 3). Fakat bu kuram sağlık davranışlarını açıklarken korkuya odaklanmaktadır.

Şekil 2: Korunmaya Güdülenme Teorisi

Kaynak: Adler vd.'den (1994) aktaran Apay, 2007:86.

Rippetoe ve Rogers'a (1987) göre önceki davranışlar bilişsel değerlendirmeleri harekete geçiren ve bir kişinin belirli bir olay ya da olguya karşı nasıl tepki vereceğini belirleyen çeşitli tehdit edici bilgi kaynaklarından biridir. Araştırmacılar iki bilişsel boyut belirtilmiştir. Bunlar tehdit ve başa çıkma değerlendirmeleridir.

İnsanlar tehdidin büyüklüğüne ve bu tehditle yüzleşme ihtimallerine bağlı olarak uygun olmayan davranışlarda bulunmaktan kaçınabilir (Apay, 2007). Örneğin Covid-19 salgını döneminde kalabalık ortamlardan kaçınmak, sosyal mesafeyi korumak ve maske takmak gibi. Başa çıkma değerlendirmelerinde bireyin tavsiye olunan davranışın tehdidi hafifleteceğine olan inancı (tepki yeterliği), ayrıca tavsiye edilen davranışı sergileyebileceğine yönelik inancı (öz yeterlik) uygun davranışı ortaya koyma ihtimalini yükseltir (Apay, 2007). Örneğin bireyin sosyal ortamlarda yaptığı sportif ve sanatsal faaliyetlere salgın sürecinde ara vermesinin bulaşma riskini azaltacağını düşünmesi gibi.

Umeh (2004) tehdit ve başa çıkma değerlendirmelerinden başka uyumsuz başa çıkma değerlendirmelerinden bahsetmektedir. Yazar, uyumsuz başa çıkma davranışlarının, tehlikeyi ortadan kaldırmak yerine kaygıyı azaltmaya odaklanığı belirtir. Örneğin insanlar tehditi reddedebilir (Covid-19 virüsü yalandan ibarettir) veya tamamen görmezden gelebilir (Ben genç ve sağlıklıyım, Covid-19 bana zarar veremez). Neuwirth ve diğerleri (2000; aktaran Apay, 2007:87) Korunmaya Güdülenme Teorisini aşırı kilolu bir hasta örneğini kullanarak şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu örneğe göre, aşırı kilolu bir hastaya doktoru tarafından mutlaka kilo vermesi gerektiğinin söylendiğini varsayalım. Bu hasta ilk olarak, kalp krizi geçirme ya da kalp çarpıntısı yaşama olasılığının yüksek olduğuna (tehdit olasılığı) inanmalıdır. Bu hastalıkların da aile ortamlarında (dışsal ödüller) doymuş yağ oranı yüksek besinler tüketmekten (içsel ödül) daha önemli olacak kadar istenmeyen bir durum (zararın şiddeti) olduğuna"

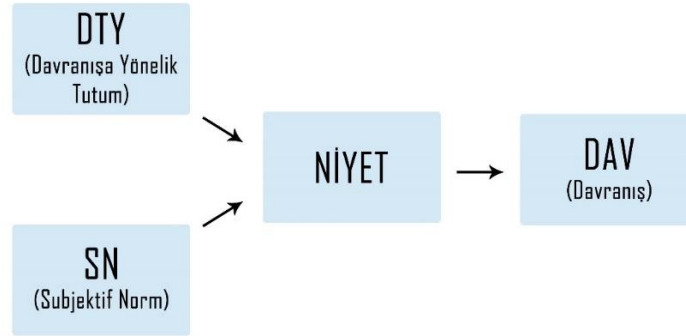
karar vermelidir. Beslenmesini değiştirme kararı verebilmesi için, hastanın az yağlı besinler tüketmenin gerçekten kalp krizi geçirme ya da kalp çarpıntısı yaşama olasılığını azaltacağına (tepki yeterliği) ikna olması gerekmektedir. Hastanın aynı zamanda, diyet programı ve diyet yiyeceklerini hazırlamak için daha fazla çaba ve zaman harcamak (tepki maliyetleri) zorunda kalmasına rağmen, böyle bir diyete uyabilmesi de (öz yeterlik) gerekmektedir.”

Sağlık inançları modelinde olduğu gibi korunmaya güdülenme teorisi de insanların sağlık davranışlarının anlaşılmasını sağlamaktadır. KGT’de açıklanan bilgi kaynakları, bilişsel aracı süreçler ve başa çıkma tarzları sağlık müdahaleleri planlayan sosyal pazarlamacıların betimleyici araştırma, uygulama ve değerlendirme faaliyetlerine önemli ölçüde destek verecektir. Betimleyici araştırmada doğru bir şekilde tanımlanan mevcut sağlık davranışları ve bunlara temel teşkil eden bireysel faktörler, değişimin ortaya çıkarılmasının hedeflendiği uygulama aşamasında doğru stratejilerin oluşturulmasını sağlayacaktır. Yine davranış değişiminin ne ölçüde ve hangi nedenlerle ortaya çıktığı KGT ile ölçülerek program sonundaki değerlendirmelerin daha doğru bir biçimde yapılması mümkün olacaktır.

2.4. Gerekçeli Eylem Teorisi (Theory of Reasoned Action) ve Planlı Davranış Teorisi (Theory of Planned Behavior)

Davranışı tanımlamada sosyal psikoloji perspektifini kullanan ve literatürde çokça kullanılan teorilerden birisi Fishbein ve Ajzen (1975) tarafından geliştirilmiş olan gerekçeli eylem teorisi (Şekil 3) ve diğeri de onun Ajzen (1985) tarafından geliştirilmiş versiyonu olan planlı davranış teorisidir (Şekil 4). Gerekçeli Eylem Teorisine (GET) göre bir davranış, o davranışa ilişkin niyetin bir sonucudur. Bu davranışsal niyet, kişinin davranışa yönelik tutumlarının ve davranışla ilgili subjektif normlarından etkilenir (Lefebvre, 2000). Niyet kavramının iki temel belirleyicisi vardır. Bunlardan birincisi bireylerin belirli bir davranış sergilemeye yönelik tutumları (davranışa yönelik tutumlar), ikincisi ise kişilerin belirli bir davranış gösterme/göstermeme konusunda algıladığı sosyal baskı ya da destektir (subjektif norm). GET’e göre, kişiler belirli bir davranış hakkında pozitif bir değerlendirme sahibiyse ve sosyal çevresinde önemsedığı kişilerin de kendisinin bu davranış sergilemesini desteklediğini algılıyorsa, ilgili davranış göstermek niyetine sahip olacaktır (Kocagöz ve Dursun, 2010).

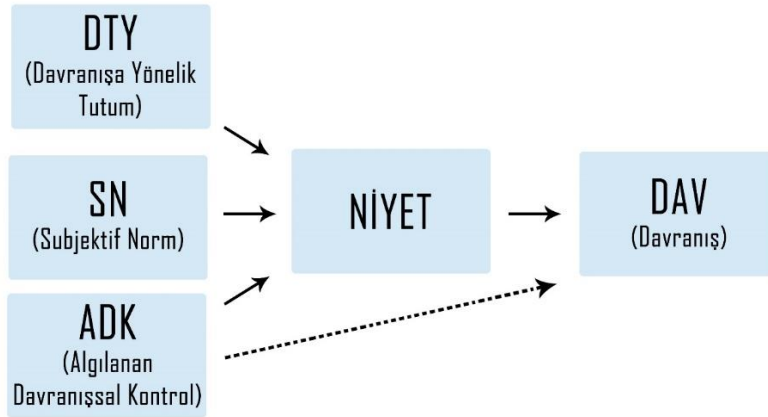
Şekil 3: Gerekçeli Eylem Teorisi Modeli

Kaynak: Kocagöz ve Dursun. 2010. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (19) 139-152.

GET, sağlık ve sosyal pazarlama gibi farklı alanlarda uygulanmış (Luca ve Suggs, 2013) ve modeldeki bileşenlerin davranışı ve davranışa dair niyetleri tahmin etme yeteneği bakımından performansının yüksek olduğu görülmüştür (Manstead, 2001; aktaran Kocagöz ve Dursun, 2010). Ancak GET kişinin davranış üzerinde tam iradesinin olduğu durumları açıklamaktadır. Oysaki bireylerin davranışları bazen kendi iradesi dışında gerçekleşebilir. Bu nedenle GET’in bir uzantısı olan Planlı Davranış Teorisi (PDT) ise, kişinin davranışının performansı üzerinde algılanan davranışsal kontrolü (ADK) yani kişinin kendi kendine yeterlilik durumunu dâhil eder (Lefebvre, 2000). Burada bireylerin davranışa dâhil olacak kaynakların ve engellerin varlığı ya da yokluğuyla bağlantılı olarak davranış üzerinde algılanan kontrollerinin gücü belli olacaktır. Yine çevrede algılanan her bir kaynağın ve engelin gücüne bağlı olarak davranış üzerinde algılanan kontrolün büyüklüğü belli olacaktır.

Şekil 4: Planlı Davranış Teorisi Modeli

Kaynak: Kocagöz ve Dursun. 2010. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (19) 139-152.

PDT Modeli GET Modelini kapsamakta ve ilgili modelde davranışa yönelik tutum, subjektif norm ve algılanan davranışsal kontrol bileşenleri niyet üzerinden davranışı açıklamaktadır. Şekil 4’de algılanan davranışsal kontrol ile davranış arasındaki bağlantının kesik çizgilerle belirtilmesinin nedeni, algılanan davranışsal kontrolün bazen aracısız yani doğrudan davranışı açıklayabilme olasılığıdır (Kocagöz ve Dursun, 2010).

Montano, Kasprk ve Taplin (1997) GET ve PDT’ye ilişkin yaptıkları incelemelerde şunu belirtir: “Belirli bir davranış veya toplulukla ilgili davranışsal sonuçları, etkileşim içinde olduğumuz bireyleri, kolaylaştırıcı ve kısıtlayıcı faktörleri belirlemek için derinlemesine ve açık uçlu mülakatlar yapılmasının önemi yeterince vurgulanmamaktadır” (s. 109). Bu mülakatlar projenin erken planlama aşamalarında yapılır ve genellikle davranışı uygulamayı düşünen ve düşünmeyenler arasında eşit dağılım gösteren 15-20 katılımcı içerir. GET ve PDT, bu mülakatlar için ortak bir çerçeve oluşturur ve bu çerçeve yoluyla mülakat çabalarının odağında hangi inançların olması gerektiği belirlenebilir (Lefebvre, 2000).

Sosyal pazarlamacılar eksik olmasına rağmen çoğu zaman GET ve PDT kullanırlar. Subjektif normlar ve referanslar teorik modele aşına olunmasa da, örneğin genç yaşta tütün kullanımını önlemede olduğu gibi, genellikle sosyal pazarlama programlarının odak noktasıdır. GET “denkleminin” bu yarısına büyük dikkat gösterilmesine rağmen, davranışın kendisine yönelik tutumların nasıl değiştirileceğine ilişkin bir endişeye pek rastlanmaz (Lefebvre, 2000) . Bu duruma istisna olarak, “Sağlık İçin Günde 5 Defa” programı (Sutton vd., 1995) verilebilir. Bu programdaki biçimlendirici araştırma, hedef kitlenin günde 5 porsiyon meyve ve sebze yiyen insanları kendilerinden daha az yetenekli, daha az güvenilir, daha az kibar ve daha az dost canlısı olarak algıladığını ortaya koymuştur. Bu içgörü, program planlamacılarına programın imajını oluştururken bu olumsuz tutumlara karşı koyabilecek materyaller tasarlama ve geliştirmede yardımcı olmuştur.

2.5. Sosyal Bilişsel Teori (Social Cognitive Theory)

Sosyal Bilişsel Teori (SBT) davranışı, bazı etkenlerin birbirlerinin etkileşimli belirleyicileri olarak işlev gördüğü triadik karşılıklılık (karşılıklı determinizm) olarak açıklar (Lefebvre, 2000). Bu etkenler bilişsel faktörler, kişilerarası faktörler ve çevresel olaylardır. Özata ve Kapusuz SBT’nin temel kavramlarının beş kategoride gruplandığını belirtmektedir (2019:72):

- Davranışın psikolojik belirleyicileri,
- Model olarak öğrenme,
- Davranışın çevresel belirleyicileri,
- Öz kontrol,
- Ahlaki geri çekilme

Önceki teorik modellerin aksine SBT, davranışın sadece içsel faktörlerle belirlenmediğini ve bir bireyin sadece çevresinin bir ürünü olmadığını söyler. Bireyler aynı zamanda ortaya koydukları eylemler, kişisel özellikleri, çevrelerine ve aslında çevrelerinde ne olduğuna verdikleri tepkilerle davranışlarını sergilemektedirler. Bu üç faktörden herhangi birindeki değişikliğin diğerlerinde de değişikliğe yol açtığı varsayılmaktadır (Lefebvre, 2000).

SBT’deki anahtar kavramlardan biri de çevresel değişkenler arasında yer alan gözlemsel öğrenmedir. Daha önceki davranış teorilerinin aksine SBT, çevreyi sadece davranışları güçlendiren veya cezalandıran bir ortam olarak görmez. Bu teori aynı zamanda çevreyi, insanların başkalarının eylemlerini izleyebilecekleri ve bu

davranışlarının sonuçlarını öğrenebilecekleri bir ortam olarak görür. Gözlemsel öğrenmeyi düzenleyen süreçler şunları içerir (Lefebvre, 2000):

- Dikkat: Dikkat çekmek ve sürdürmek
- Bellek: Hatırlanmak
- Üretim: Gözlemlenen davranışın yeniden üretilmesi
- Motivasyon: Davranışı üretmeye teşvik edilmek

SBT'nin diğer temel bileşenleri şunlardır (Lefebvre, 2000):

- Öz-yeterlik: Kişinin belirli bir performans seviyesine ulaşma kabiliyeti.
- Sonuç beklentisi: Davranışların üreteceği muhtemel sonuç hakkında beklenti ya da davranışın sonuçlarına verilen değer.
- Duygusal başa çıkma tepkileri: Psikolojik savunma (inkar, baskı), problemi yeniden yapılandırma ve stres yönetimi gibi bilişsel teknikler dâhil, duygusal uyarımlarla başa çıkmak için kullanılan stratejiler.
- Etkin öğrenme: Kişinin eylemlerinin sonuçlarından bir şeyler öğrenmesi.
- Kural öğrenimi: Çoğunlukla dolaylı süreçler ve yeteneklerle (doğrudan deneyime kıyasla) elde edilen davranış kalıplarını oluşturmak ve düzenlemek.
- Kendine çekidüzen verme yeteneği: Davranışların çoğu iç standartlar ve bireyin kendi eylemlerine yönelik kendini değerlendirme tepkileri tarafından motive edilir ve düzenlenir.

SBT, insan davranışını açıklamaya yönelik daha kapsamlı çabalardan biri olarak görülmektedir (Baranowski vd., 1997). Karşılıklı determinizm ve öz-yeterliliğe odaklanması (ikincisi, yukarıda görüldüğü gibi, diğer teorik modeller tarafından da benimsenmiştir), sosyal pazarlamacılara güçlü bir teorik alt yapı sağlar. Bu alt yapı ilköğretim çağıdaki çocuklar için uygulanan “Team Nutrition” programı gibi bireysel odaklı programları tamamlayan çevresel müdahalelerin doğmasına yol açmıştır (Lefebvre vd., 1999). Bu araştırma projesinin önemli bir bulgusu, çocukların “Team Nutrition” mesajlarına maruz kaldıkları iletişim kanallarının davranış değişikliği üzerinde en çok etkiye sahip olmasıdır.

SBT aynı zamanda program planlayıcılarına hedef kitlenin istenen davranışı gerçekleştirme kabiliyetlerini, bu eylemin beklenen sonuçlarını ve bu sonuca verdikleri değeri analiz etmelerini öğütler. Bundan başka SBT, seçilen hedef kitle için yeni davranışları modelleme girişimlerinin altını çizer, yeni davranışların etkili bir şekilde öğrenilmesi ve gerçekleştirilmesi için dikkat, bellek, üretim ve motivasyon süreçlerinin ele alınması gerektiğini öğütler (Lefebvre, 2000).

Sosyal öğrenme teorisinin geliştirilmiş bir versiyonu olan sosyal bilişsel teorinin sosyal pazarlamada kullanımına çokça rastlanmaktadır (örn. Huhman vd., 2007; Lefebvre vd., 1999; Price vd., 2008; Wong vd., 2004). Luca ve Suggs (2013) sosyal pazarlama mühadale stratejileri oluşturmada ve değerlendirme çalışmalarında planlı davranış teorisi ile birlikte sosyal bilişsel teorinin de pozitif rolü olduğunu belirtmektedir. Yazarlar gençlerde fiziksel aktivitenin artırılmasına yönelik “VERB” adlı kampanyada (bkz. Berkowitz vd., 2008) sosyal bilişsel teorinin kullanılmasının olumlu sonuçlar verdiğini aktarmaktadır.

2.6. Sağlık Davranışı Değişikliğinin Transteorik Modeli (The Transtheoretical Model of Health Behavior Change)

Genellikle “Değişim Aşamaları” olarak bilinen bu model, psikoterapi ve davranış değişikliği teorilerinin karşılaştırılması ve analizi çerçevesinde geliştirilmiştir. Sigara tüketimi ile başlayıp alkol, madde bağımlılığı, obezite, mamografi ve kanser taraması gibi sağlık müdahalelerine ilişkin uygulama ve araştırmaları kapsayacak biçimde model zamanla geliştirilmiştir (Özata ve Kapusuz, 2019).

Transteorik model sosyal pazarlama programlarında sıkça kullanılan modellerden biri haline gelmiştir. Bu model, 1990'ların başında toplumdaki bireylerin fiziksel aktivite düzeylerini artırmak için sosyal pazarlama programları tarafından uygulanmasına rağmen (Marcus vd., 1992; aktaran Lefebvre, 2000), Andreasen tarafından “Pazarlamada Sosyal Değişim” (1995) adlı eserde teorik model olarak birleştirilmiş hali şüphesiz birçok sosyal pazarlamacı tarafından benimsenmesine ön ayak olmuştur.

Model, on farklı değişim sürecinin tanımlandığı önde gelen psikoterapi ve davranış değişikliği teorilerinin bir analizinden ortaya çıkmıştır. Bu süreçler daha sonra insanları altı belirli değişim aşamasından geçirmek için en uygun olan belirli müdahale türlerini önerir. Prochaska ve Velicer (1997) tarafından tanımlanan süreçlerden bazıları şunları içerir:

- Bilinç artırma: Sorunlu bir davranışın nedenleri, sonuçları ve tedavileri konusundaki farkındalığı artırır. Geri bildirim, eğitim, yüzleşme ve medya kampanyaları olası müdahale yöntemleridir.

- Kendini yeniden değerlendirme: Belirli bir sağlıklı davranışı olan ve olmayan kişinin kendi oluşturduğu görüntüye ilişkin değerlendirmelerini kullanır. Değerlerin açıklığa kavuşturulması, sağlıklı rol modelleri ve görüntü teknikleri insanların değerlendirmelerine yardımcı olabilir.
- Sosyal özgürlük: Özellikle hâlihazırda görece yoksun bırakılmış veya ezilmiş kişiler için sosyal fırsatları veya alternatifleri artırır. Savunuculuk, yetkilendirme teknikleri ve politika değişiklikleri bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak prosedürlerdir.
- İlişkilere yardım etmek: Sağlıkta davranış değişikliği için bakım, güven, açıklık, kabul ve desteği birleştirir. İlişki kurma, danışman çağruları ve arkadaşlık eşleştirme sistemleri gibi stratejiler bu tür bir destek için kaynaklar olabilir.

Modelin en popüler olup en çok kullanılan tarafı aşamaların kendisidir ve şunları içerir (Prochaska ve Velicer, 1997, s.39):

- Ön düşünme: Bu aşamada insanlar öngörülebilir bir gelecekte harekete geçme niyetinde değillerdir, süresi genellikle önümüzdeki altı ay olarak belirtilir.
- Derin düşünme: Bu aşamadaki insanlar, önümüzdeki altı ay içinde harekete geçmeyi (davranışı değiştirmeyi) planladıklarını belirtirler.
- Hazırlık: Bu aşamada insanlar önümüzdeki ay harekete geçeceklerini ve bir eylem planına sahip olacaklarını belirtirler.
- Eylem: Bu aşamada, insanlar son altı ay içinde belirli davranış değişiklikleri yapmış olurlar.
- Sürdürme: Bu aşamadaki insanlar, davranışın tekrarını önlemek için çalışırlar ve değişiklikleri sürdürmelerine yardımcı olmak için daha önce açıklanan işlemlerin çoğunu kullanırlar. Bu aşama 6 ay ile 3 yıl arası sürer.

Son verme: Bireylerin eski davranışın cazibesine kapılmadığı % 100 öz-yeterliliğe sahip olduğu aşama olarak tanımlanır. Bu aşamadaki insanlar eski davranışlarına veya alışkanlıklarına geri dönmeyeceklerinden emindir.

Modeldeki diğer kavramlar arasında karar dengesi (değişimin artılarını ve eksilerini tartmak), öz yeterlik ve cezbedici faktörler (olumsuz etkiler veya duygusal sıkıntının rolü, olumlu sosyal durumlar ve tutku) yer alır. Modelin sosyal pazarlamacıları götürdüğü nokta, hedef kitlenin nispeten az üyesinin eylem odaklı programlara hazır olması ve insanları içinde buldukları önceki aşamalardan uzaklaştırmak için daha fazla zaman ve enerjinin diğer süreçlere (örneğin, bilinç artırma, sosyal özgürlük) odaklanarak sarfedilmesi gerektiğidir. Prochaska ve Velicer'in (1997) araştırması, insanların belirli aşamalarda belirli süreçleri kullandıklarını ve genel olarak deneyimsel süreçlerin (bilinç artırma, çevrenin yeniden değerlendirilmesi, kendini yeniden değerlendirme ve dramatik rahatlama) ön düşünme ve düşünme aşamalarındaki insanlar için en uygun olduğunu göstermektedir. Eylem ve sürdürme aşamalarındaki kişilerin acil durum yönetimi, yardım ilişkileri, karşı koşullandırma ve uyaran kontrolü gibi davranışsal süreçleri kullanma olasılığı daha yüksektir. Müdahaleleri bir kişinin içinde bulunduğu aşamayla eşleştirmek, davranış değişikliğine yol açan programın etkililiğinde kritik bir faktördür.

Prochaska ve Velicer (1997) ayrıca, insanların çeşitli sağlık davranışları için aşama kaydettikçe "artıların ve eksilerin" nasıl değiştiğini inceleyen 12 çalışma hakkında bilgi vermektedir. Her durumda, "eksiler", ön düşünme aşamasındaki insanlar için değişimin "artılarını" açıkça geride bırakmaktadır. Kişi derin düşünme aşamasındayken, "artıların" sayısı artmakta ve aynı kalan "eksilerin" sayısını aşmaktadır. Derin düşünmeden eyleme geçmek, "artılar" sabit kalırken veya biraz daha artarken "eksilerin" sayısının azalmaya başlamasını gerektirir. "Artılar ve eksiler" arasındaki matematiksel ilişkileri inceleyen araştırmacılar, bir kişinin ön düşünmeden eyleme geçmesi için artıların, eksilerin azalmasının iki katı kadar artması gerektiği sonucuna varmıştır. Buradan sosyal pazarlamacılar için yapılacak çıkarım, değişimin faydalarını artırmak için, algılanan maliyetleri ve engelleri azaltmaya göre belki de iki kat daha fazla çaba harcanması gerektiğidir.

2.7. Yeniliklerin Yayılması Modeli (Diffusion of Innovations)

Büyük insan gruplarının davranışlarını etkilemeye çalışan sosyal pazarlamacıların önem verdiği modellerden biri de yeniliklerin yayılması modelidir. Her hangi bir sosyal müdahale sahasında "yeniliklerin yayılması için gereken adımları ve süreçleri anlamada kullanılmaktadır" (Özata ve Kapusuz, 2019:73). Kotler ve Roberto (1989) yenilik yayılmasını araştırmış ve sosyal pazarlama programlarına uygulanmasını incelemiştir. Bu incelemede, birçok araştırmaya dayanarak tespit ettikleri ilk noktalardan biri, yeni bir davranışı benimsemek için farklı motivasyonları olan farklı türden insan gruplarının varlığı olmuştur. Rogers (1983) kadar detaya girmeseler de Kotler ve Roberto (1989) da bu grupları beş başlıkta irdelemiştir:

- ◆ Yenilikçiler (% 2,5): Bu grup yenilik ihtiyacı ve farklılık gereksinimi hisseder.
- ◆ Erken Benimseyenler (% 13,5): Yenilikçilerle temasın sonucu olarak benimsemenin değerini anlarlar.

◆ Erken Çoğunluk (% 34): Daha çok bilinçli bir şekilde başkalarını taklit etme veya onlarla eşitlenme ihtiyacı hissederler.

◆ Geç kalan Çoğunluk (% 34): Erken çoğunluğun değişikliği onayladığını gördüklerinde çoğunluğa uyum sağlama ihtiyacı hissederler.

◆ Geç kalanlar (% 16): geleneklere saygı duyma ihtiyacı hissederler.

Rogers (1983) bu beş grubun demografi, iletişim modelleri ve diğer değişkenler açısından nasıl farklılaştığı konusunda ayrıntılara girmiştir. Yenilik kavramlarının ikinci bir yayılma grubu, yayılmanın hızının ve kapsamının belirleyicileri etrafında odaklanır. Bu özelliklerden bazıları şunlardır (Oldenburg vd., 1997):

◆ Görelî avantaj: Yeni davranış şu anda yaptıklarından daha iyi, daha kolay ve daha basit mi?

◆ Uyumluluk: Yeni davranış hedef kitlenin yaşam tarzına, kültürel/etnik inançlarına ve uygulamalarına, öz imajına uyuyor mu?

◆ Denenebilirlik: Davranış nihai bir taahhüt vermeden önce denenebilir mi?

◆ İletilebilirlik: Davranış net ve kolay anlaşılabilir mi?

◆ Risk: Davranış minimum risk ve belirsizlikle benimsenebilir mi?

Yenilik araştırmaları ve kavramlarının yayılması, sosyal pazarlamacıların programlarını tasarlarırken kullanmaları için önemli miktarda içgörü sağlar. Ancak sosyal pazarlama çevrelerinde bu konuda çok az aktif tartışma görülmektedir. Yeniliklerin yayılması birçok "büyük" fikre sahiptir, fakat kısıtlı bütçeler ve kısa zaman vadeler söz konusu olduğunda bu fikirler önemsenmemektedir. Örneğin, benimseyenler sınıflandırması kavramının temeli, bir veya iki sınıflandırma ile (yenilikçiler ve erken benimseyenler) başladığımız ve yalnızca benimseme başarılı olduğunda "daha büyük sayılara" geçtiğiniz anlamına gelir. Zaman içinde aşamalı yaklaşımların, öncelikler değiştiğinde ve bütçeler uyarılmaksızın kısıtlandığında ve genişlediğinde planlanması ve uygulanması genellikle imkansızdır. Yine de diğer konseptler benimsemenin nasıl daha hızlı ve verimli bir şekilde yapılacağına ilişkin kaynaklar üzerine minimum etkiyle model çerçevesinde uygulanabilir. Bu bölümün başında bahsedildiği gibi, yayılma modeli sosyal pazarlamacıların kullanabileceği birkaç nüfus odaklı modelden biridir. Nihayetinde davranış değişikliğinin bireysel düzeyde gerçekleştiği noktaya varılabilirken, yayılma araştırması, geniş kapsamlı davranış değişikliğini yönetmek ve bunu şansa bırakmamak için kullanılabilecek süreçler olduğunu öne sürmektedir (Lefebvre, 2000).

2.8. Paydaş Teorisi (Stakeholder Theory)

Sosyal pazarlamada değişimi hedefleyen aktörlerin üzerinde durması gereken bir başka önemli faktör paydaşlardır. Paydaşlar bir firmanın ya da kurumun faaliyetlerini etkileyen ya da ilgili faaliyetlerden etkilenen tarafları ifade eder (Freeman, 1984). Yaygın olarak kullanılan bir yönetim teorisi olan paydaş teorisi, paydaş gruplarının "ihtiyaç ve endişelerini" anlayarak rekabetçi bir piyasa ekonomisinde kurumsal şirketlerin hayatta kalma olasılıklarını iyileştirmeyi ve bu grupların desteğini sağlayarak performans sürekliliği ve gelişimi sağlamayı amaçlamaktadır (Buyucek vd., 2016). Paydaşlar, davranışsal değişimi yaratan fikirlerin üretilmesi (ürün), finansmanı (fiyat), yayılması (yer) ve farkındalığının (tanıtımı) artırılması çerçevesinde önemli bir rol oynarlar. Paydaşların sosyal pazarlama faaliyetlerinin hedefine ulaşmasında üstlenebileceği önemli rollerin ve ortaya koyacakları katkıların altını çizen Buyucek vd. (2016), Paydaş Teorinin sosyal pazarlamada kullanılmasını önermektedir.

Bir şirketin hayatta kalmasını etkileyen ve bundan etkilenen birçok taraf yani paydaş vardır. Paydaşların planlanan faaliyetlere katılım göstermek konusundaki endişeleri düşük performansa ve hatta başarısızlığa neden olabilir. Bu nedenle başarılı şirketler karar verme aşamasında paydaşları dikkate alma eğilimindedir (Kotler vd., 2010). Paydaşların katılımı iş dünyasında olduğu gibi sosyal pazarlama sahasında da çok önemli bir faktördür. Uygulamada sosyal pazarlamacılar, sınırlı zaman, finansman, insan kaynakları ve doğal kaynaklar gibi yönetim literatüründe tanımlanan kısıtlamaların birçoğuyla karşı karşıya kalırlar. Bu kısıtlar sosyal pazarlamacıların uygulama yeteneklerini sınırlandırır. Dolayısıyla bu kısıtların ortadan kaldırılmasına destek verecek paydaşlara ihtiyaç doğar. Her sosyal pazarlama müdahalesinin farklı bir bağlamı, kaynakları, hedef grupları ve amaçları söz konusudur. Bu nedenle paydaşların mevcudiyetine, erişimlerine ve imkânlarına bağlı olarak sosyal müdahalelere katılımı göz önünde bulundurulmalı ve tanımlanmalıdır.

Sosyal pazarlama müdahaleleri her zaman birden fazla paydaşla etkileşimleri içerir. Sosyal pazarlama müdahalelerinde farklı paydaşlarla çalışmanın faydaları şu şekilde sıralanabilir (Buyucek et al., 2016; Kotler et al., 2010):

- Farklı paydaşların dâhil edilmesi davranış değişikliğine olan bağlılığın artmasını sağlayabilir,
- Tüketicilerin artık tecrit halinde olmadığı ve dijital ortamlar aracılığıyla birbirleriyle etkileşim halinde olduğu bir çağda eylemlere gönüllülerin katılımı artırılabilir.
- Paydaşların sahip olduğu network gücü tanıtım ve farkındalık faaliyetlerini destekleyebilir.

- Finans ve insan kaynağı ihtiyaçları karşılanabilir.
- Yerel ve ulusal düzeyde kamu otoritesinin desteği sağlanabilir.

Bu faydalarla birlikte Hastings (2003), hangi paydaşlara öncelik verileceğini ve bu paydaşların nasıl değerlendirileceğinin belirlenmesinin zorluğuna dikkat çekmektedir. Yazar davranış değişikliğinin bir gecede gerçekleşmediğini, dolayısıyla uzun vadeli planlama gerektirdiğini belirtmektedir. Bu çerçevede paydaş teorisi, sosyal pazarlama müdahalelerinde rol sahibi olan birden fazla paydaş arasındaki karmaşık ilişkilerin tanımlanmasına ve yönetimine gerekli desteği sağlamaktadır.

Davranışların farklı paydaşlar tarafından şekillendirilebilecek çok çeşitli çevresel faktörlerden etkilendiği göz önüne alındığında, farklı paydaşlar arasında sinerji sağlamak için verimli bir koordinasyona ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, paydaşların sosyal pazarlama müdahalelerine katılımı çeşitli zorluklar doğurmaktadır. Sosyal pazarlamacıların sınırlı zaman ve müdahaleler için finansal kaynakların önemli bir baskısı altında olduğu göz önüne alındığında dikkatli paydaş yönetimi uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Buyucek et al., 2016). Hangi paydaşların sürece dahil olması gerektiğini ve bu paydaşların sosyal pazarlama sürecinin hangi aşamasında destek vermesi gerektiğini (ör. biçimlendirici araştırma, uygulama ve değerlendirme) anlamak, bazı müdahalelerin neden davranışı değiştirdiğine (ve diğerlerinin neden değiştirmediklerine) dair fikir verebilir. Biçimlendirici araştırma, uygulama ve değerlendirme aşamaları, önde gelen sosyal pazarlama akademisyenleri tarafından sosyal pazarlama sürecinde kilit aşamalar olarak tanımlanır. Bu nedenle sosyal pazarlamacılar bu aşamalara dahil edecekleri paydaşları önceden belirleyip her bir aşamaya dair faaliyetlerde etkin olarak sürece dahil ederlerse istedikleri davranış değişiminin ortaya çıkması kolaylaşacaktır.

Son olarak belirtilmelidir ki sosyal pazarlama sadece paydaşları belirli bir sosyal amaç için bir araya getirme fonksiyonu için hareket etmemelidir. Sosyal pazarlama bunun da ötesine geçerek her bir paydaşın kendi sektöründe ve farklı sektörlerdeki sosyal değer yaratan uygulamaları takip etmesini ve takdir etmesine çabalamalıdır. Örneğin ...işletmenin, STK'nın ya da devlet kurumunun aynı alanda çalışan bir rakibini ya da partnerinin iyi uygulama örneklerini takdir etmeyi becerebilmesi çok önemlidir. Bu zihinsel dönüşüm karşı tarafı değil, esasen takdir edenin kendisini yücelten bir davranıştır. Zira rakibini ya da partnerini tebrik ve takdir eden kurumlar sosyal değer yaratan müesseselere değer verdiklerini ortaya koyarak kendi marka değerlerini ve imajlarını yükseltecektirler. Bu olumlu mesajlar aynı zamanda sosyal meselelere dair işbirliği atmosferi yaratacak ve paydaşlık ihtimali güçlenecektir. Covid-19 salgını sürecinde insan hayatının ne kadar hassas ve değerli olduğu daha iyi anlaşılmıştır. Bu nedenle sosyal pazarlama (Kotler ve Zaltman, 1971) ve pazarlama 3.0 (Kotler vd., 2010) gibi yaklaşımlarla artık genel anlamda bir zihniyet dönüşümünün hayata geçirilmesinin tam zamanıdır.

3. DİĞER TEORİLER VE MODELLER

Sosyal pazarlamacıların sosyal değişim programlarını planlarken ve uygularken hangi teori ve modelleri kullandığına dair hâlihazırda çok az kılavuz vardır. Zira pek çok araştırmacı ve uygulamacı çalışmalarının bu yönü hakkında bugüne kadar yeterli bilgi vermemiştir (Hastings ve Saren, 2003; Lefebvre, 2000; Luca ve Suggs, 2013). Ancak yapılan sistematik incelemelerde (örn. Buyucek vd., 2016; Lefebvre, 2000; Luca ve Suggs, 2013; Manikam ve Russell-Bennett, 2016) sosyal pazarlamacılar tarafından sosyal müdahalelerde kullanılan belli başlı teori ve modeller öne çıkmıştır. Öne çıkan teori ve modeller Tablo 2’te gösterilmiş ve özetlenmiştir.

Bununla birlikte çok sayıda araştırmada olası farklı teoriler ve modeller önerilmiş, yeni sahalarda yapılan sosyal pazarlama uygulamalarında gelenekselin dışına çıkmıştır. Yine belirli sağlık davranışlarına odaklanan sosyal pazarlama projeleri araştırma bulgularına ve deneyimlerine dayanarak kendi modellerini geliştirmiştir (Lefebvre, 2000; Luca ve Suggs, 2013).

Sağlık müdahaleleri üzerine yapılan sosyal pazarlama çalışmalarını sistematik olarak inceleyen Luca ve Suggs (2013), sıkça başvurulan teori ve modellerden başka sosyal ağ teorsinin, sosyal öğrenme teorisinin, bilgi motivasyon ve davranışsal yetenekler modelinin ayrıca bilgi işleme teorisinin kullanıldığını aktarmaktadır. Araştırmacılar teori ve modellerin kullanım yerleri olarak hedef kitle segmentasyonu, kampanya tasarımı, mesaj tasarımı, promosyon ve değerlendirme faaliyetlerini belirtmektedir.

Manikam ve Russell-Bennett (2016) aile içi şiddeti ve teknoloji bağımlılığını ele alan sosyal pazarlama müdahalelerinde sıkça kullanılan teori ve modeller haricinde suç/risk korkusu algı modelleri, sosyal destek teorisi, başa çıkma teorisi, kişisel iletişim ağı ve ABC çerçevesinin kullanıldığını aktarmaktadır. Yazarlar etkili sosyal pazarlama müdahalelerinde destekleyici teorilerin, temel davranışsal itici güçleri ve tüketici içgörülerini yansıtması gerektiğini ve tasarım sürecinde açıkça kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

Tablo 2: Sosyal Pazarlamada Sıkça Kullanılan Teori ve Modellerin Özetleri

Düzyey	Teori	Odak Noktası	Temel Kavramlar
Bireysel Teoriler	Değişim (Mübadele) Teorisi	Bireylerin kendileri için önemli olan bir başka değer karşılığında sahip oldukları bir değerden vazgeçmeye meyilli olmaları	Ekonomide değiş-tokuş Tüketici davranışı Tüketici değeri Tüketicinin faydası Tüketici için oluşan maliyetler
	Gerekçeli Eylem Teorisi ve Planlı Davranış Teorisi	Bireylerin bir davranışa yönelik tutumları, normlara yönelik algıları ve değişimin kolaylığına ya da zorluğuna yönelik algıları	Davranışsal niyet Tutum Öznel norm Algılanan davranışsal kontrol
	Sağlık İnanç Modeli	Kişilerin bir sağlık sorununa yönelik tehdit algıları, bu tehlikeden kaçınmanın sağlayacağı faydalar ve davranışa yönelik kararı etkileyen faktörler	Algılanan duyarlılık Algılanan ciddiyet Algılanan yararlar Algılanan engeller Eylem ipuçları Özyeterlik
	Transteorik Model	Kişilerin problemleri bir davranışa değiştirmeye yönelik motivasyonları ve hazır bulunuşlukları	Değişim aşamaları Değişim süreçleri Karar dengesi Öz yeterlik
	Önleyici (Davranış) Benimseme Süreç Modeli	Kişilerin farkındalıklarının olmadığı aşamadan eylemi sürdürmeye kadar geçen yolculuğu	Sorunun farkında olmama Sorunu önemsememe Eylem hakkında düşünme Eylemi yerine getirmemeye karar verme Eylemi yerine getirmeye karar verme Eylemi sürdürme
	Korunmaya Güdülenme Teorisi	Bilgi kaynaklarının, özellikle de önceki davranışsal deneyimin bilişsel değerlendirmeleri teşvik etmesi ve bunun da koruma motivasyonunu ortaya çıkarması	Tepki yeterliği Öz yeterlik Tehdit ve başa çıkma Uyumsuz başa çıkma
Bireylerarası Teoriler	Sosyal Bilişsel Teori	İnsan davranışları, kişisel faktörler, çevresel faktörler ve bunların birbirleri ile etkileşimi	Davranışın psikolojik belirleyicileri Model olarak öğrenme Davranışın çevresel belirleyicileri Öz kontrol Ahlaki geri çekilme
Toplumsal Teoriler	Yeniliklerin Yayılması Teorisi	Yeni fikir, ürün ya da uygulamaların bir toplum içinde ya da bir toplumdaki diğerine nasıl yayıldığı	Yenilik İletişim kanalları Sosyal sistem Zaman
	Topluluk Örgütlenme ve Diğer Katılımcı Modeller	Sağlık ve sosyal sorunların çözümünde topluluk temelli yaklaşımlar	Aşama teorisi Örgütsel gelişim teorisi Örgütlerarası ilişki teorisi Toplum koalisyonu
Yönetimsel Teoriler	Paydaş Teorisi	Bir firmanın ya da kurumun faaliyetlerini etkileyen ya da ilgili faaliyetlerden etkilenen taraflarla etkileşim, ortaklık, işbirliği ve dayanışma	Bir araya getirme Fonlama Yaygınlaştırma Farkındalık yaratma Sürdürülebilirlik Performans geliştirme

Kaynak: Özata ve Kapusuz, 2019:74'ten geliştirilmiştir.

4. SOSYAL PAZARLAMA KARMASINDA TEORİ KULLANIMI

Sosyal pazarlamanın hedefi olan sosyal değişim karmaşık ve kapsamlı bir süreci kapsamakta, bu nedenle de onlarca teori ve model arasından seçim yapma imkânı bulunmaktadır. Yayınlanmış çalışmalarda bireysel davranış teorilerine çok fazla dikkat gösterildiği anlaşılmaktadır. Sosyal pazarlama kişisel davranış değişimi stratejilerine bir alternatif olmamakla birlikte, hedef kitle içerisinde istenilen davranışın yaygınlaşması için kullanılabilir bir araçtır (Lefebvre vd., 1995). Sosyal pazarlamacılar günümüzün hızla değişen koşulları çerçevesinde bilgi birikimlerini ve farklı teorik çerçeve kullanımlarını genişletmek durumundadır. Winett (1995) sosyal pazarlama bileşenlerini davranış teorileri ile entegre eden bir yaklaşım önermiştir. Araştırmacı, 4P üzerine çalışılırken her bir bileşen için çeşitli teorilerin kullanımının mümkün olabileceğini söylemiş ve bu kapsamda öneriler getirmiştir. Yazarın 4P için önerdiği teorilerin özellikle paydaş teorisi, motivasyon teorileri, business to business (B2B) pazarlama modeli ve ekoloji disiplini (bkz. Brennan vd., 2015) ile desteklenerek sosyal pazarlamada 8P (Menegaki, 2012) için genişletilmesi mümkündür (Tablo 3).

Tablo 3: Sosyal Pazarlama Karmasında Önerilen Teoriler

Değişken	Teori
Ürün: Teklif (Sosyal fayda amaçlı aktivasyon)	Yeniliğin Yayılması Teorisi Değişim Aşamaları Modeli (Transteorik Model)
Fiyat: İlişki/Ortak eylem maliyeti (zaman, çaba, psikolojik bariyer ve rahatsızlık açısından)	Davranış Analizleri Sosyal Bilişsel Kuram
Tutundurma: Sosyal iletişim, güven inşası için görünür ve ölçülebilir sonuçlar (Bir belediye başkanının mektubu, yerel basının kullanımı, sosyal medya hesapları, SMS mesajları gibi uygulamalar)	Motivasyon Teorileri (mesaj tasarımının desteklenmesi için) Sosyal Ağ Teorisi (mesajın yaygınlaştırılmasının desteklenmesi için) Gerekçelendirilmiş Eylem Teorisi Sağlık İnançları Modeli Korunmaya Güdülenme Kuramı Sosyal Öğrenme Kuramı Davranış Analizleri
Dağıtım: Bilgi ve eğitim için tüketiciye ulaşılan kanallar; uygulamanın yapılacağı sosyal müdahale konuları.	Ekoloji, kamu sağlığı, kamu güvenliği, eğitim, sosyal dayanışma.
5.Kamuoyu: Hedef kitle, ikincil hedef kitle, politika yapımcılar, sosyal ağlar, vatandaş katılımı, kulaktan kulağa iletişim, ünlülerin, politikacıların desteği, odak gruplar ve ortak analizler	Motivasyon Teorileri Davranış Analizleri Ekoloji Sosyal Bilişsel Kuram Paydaş Teorisi Gerekçelendirilmiş Eylem Teorisi Sağlık İnançları Modeli Korunmaya Güdülenme Kuramı Sosyal Öğrenme Kuramı
6.Ortaklıklar: Başarılı iş adamlarını, devleti, yerel yönetimleri ve üniversiteleri davet etme.	Paydaş Teorisi Organizasyonel Gelişim Modeli B2B Pazarlama Modeli
7.Politika: Mevzuat ve kurumsal çerçeve, bilgiye ve desteğe erişim.	Politik Teoriler Gündem Oluşturma Araştırmaları
8.Para kontrolü: Fonlar destekler, bağışlar ve satın alma gönüllüğünden gelecektir.	Değişim Teorisi Paydaş Teorisi

Kaynak: Winett (1995) ve Menegaki (2012)'den geliştirilmiştir.

Teori kullanımı, sosyal müdahale tasarımının uygulanması ve sonuçlarının ölçümüyle birlikte sosyal pazarlama karmasının tüm elemanları için bir kavrayış sunmaktaysa da, araştırmacıların teoriyi en çok kullandıkları alan tutundurma çalışmalarıdır (Winett, 1995; Luca ve Suggs, 2013). Sosyal pazarlama müdahalelerinde teori kullanımı, belirli bir davranışın kurallar çerçevesinde mi, öz yeterlilikle mi, çevresel mi, tutumla bağlantılı mı, farklı sosyal sebeplerle mi ya da tüm bunların kombinasyonu ile mi ortaya çıktığını tanımlamak hususunda pazarlamacılara yardımcı olmalıdır (Fishbein ve Yzer, 2003). Daha sonra da bu belirleyiciler sosyal pazarlama karmasının tasarlanmasında kullanılmalıdır (Luca ve Suggs, 2013).

Pazarlama karması bileşenlerinin davranış teorileri ile desteklenmesi, son dönemde sosyal müdahalelerin etkililiği çerçevesinde çokça eleştirilen sosyal pazarlama uygulamalarının teorik bağlamdan uzak bir durum

arz etmesine güçlü bir cevap üretecektir. İlgili bileşenlerin planlama aşamasında en uygun teorilerle desteklenmesi sonucunda daha etkili sosyal müdahale programlarının ortaya konulması mümkün olacaktır.

SONUÇ

Sosyal pazarlama programları hedef kitlenin tanımlanmasını, onlara nasıl ulaşılabileceğini ve tutumlarının belirlenmesini içeren betimleyici araştırma ile uygulama ve değerlendirme süreçlerinden oluşmaktadır. Sosyal pazarlamacıların her üç süreçte de teori ve modellerden faydalanarak sosyal pazarlama çalışmalarının etkililiğini arttırabildikleri görülmektedir (Buyucek vd., 2016; Luca ve Suggs, 2013). Lefebvre (2000), bilgi ve deneyimi yüksek olan sosyal pazarlamacıların hangi problemin üstesinden gelineceği, kitleleri nasıl bölümlere ayırabilecekleri, hangi program hedeflerinin olması gerektiği, hangi hedef kitleleri seçecekleri ve bunların nasıl karakterize edileceği, biçimlendirici araştırma faaliyetlerinde hangi soruların sorulacağı, program stratejileri ve taktiklerinin nasıl geliştirileceği, hangilerinin seçileceği, bunların nasıl test edileceği, uygulama/katılım sürecinin nasıl organize edileceği ve yönetileceği, hangi mesajın hedef kitlede yankı uyandırabileceği, hangi faydalara ve engellere en çok dikkat edilmesi gerektiği, mesajların, ürünlerin ve hizmetlerin en iyi nasıl tanıtılabileceği gibi sorulara doğru cevaplar verebilmek için "teoriler" üzerine çalıştıklarını belirtir.

Sosyal pazarlamacıların teori ve modeller konusundaki geniş bilgi ve seçenekleri onların daha başarılı çalışmalar yapmasına destek verir. Örneğin bir sosyal pazarlamacı betimleyici araştırmalar esnasında bireylerin davranışının temellerini anlamak açısından değişim (mücadele) teorisini (Hastings ve Saren, 2003; Kotler ve Roberto, 1989) kullanabilir. Bununla birlikte insanların davranışlarında etkili olan sosyal faktörlerle çevre faktörlerini göz önüne alarak aynı zamanda sosyal bilişsel teori ile sosyal öğrenme teorisinden faydalanabilir (Hastings, 2003). Yine hedef kitleyi tespit ve haritalama için davranış değişim basamakları modelini kullanabilir (Çoknaz vd., 2016). Uygulama aşamasında ise davranış değişikliğine yol açması beklenen "fikri" yaymak ve benimsetmek amacıyla yeniliklerin yayılması modelini kullanabilir. Uygulama esnasında etkiyi büyütmek için paydaş teorisini kullanarak olası paydaşları tanımlayıp koordinasyonlarını arttırabilir (Buyucek vd., 2016). Ortaya çıkan davranışları tanımlamak ve nedenlerini açıklamak için değerlendirme aşamasında davranış değişimi teorisinden faydalanabilir (Thackeray ve Neiger, 2000), süreç değerlendirmeleri için paydaş teorisini kullanabilir (Hodgkins vd., 2019). Bununla birlikte sosyal pazarlamacılar örneğin sadece ABC çerçevesini kullanarak bir program tasarlayabilir ve uygulayabilir (örn. Manikam ve Russell-Bennett., 2016). Ya da program hedeflerine bağlı olarak planlı davranış teorisini ve teknoloji kabul modelini kapsayacak şekilde iki farklı modelden faydalanabilir (örn. Tweneboah-Koduah vd., 2019). Hangi teori ya da modelin nerede ve ne kapsamda kullanılacağı sosyal pazarlamacının öznel değerlendirmelerine bağlı olarak belirlenecektir.

Görüldüğü üzere sosyal pazarlamacıların sosyal müdahalelerini tasarlarken, uygularken ve değerlendirirken kullanabilecekleri pek çok teori ve model seçeneği mevcuttur. Ancak bu faydalanma çabası öncelikle teori ve model arasındaki ayrımın bilinmesiyle başlamalıdır (Lefebvre, 2000). Daha sonra sosyal pazarlamacılar hedefleri çerçevesinde kullanabilecekleri teori ve modelleri tespit ederek bunlara ilişkin literatüre ve uygulamalara hakim olmalıdır. Özellikle teori ile sosyal müdahalenin entegrasyonu için ortaya konan literatürü incelemeli ve sonuçlar çıkarmalıdır. Entegrasyon konusuna da hakim olan sosyal pazarlamacı artık bir ya da birden çok teori ya da model desteğiyle sosyal müdahale tasarımı yapabilir, uygulama ve değerlendirme süreçlerini çok daha sağlıklı bir biçimde yürütebilir.

Türkiye’de yapılan sosyal pazarlama çalışmalarında teori ve model kullanımının sıklığı, kapsamı ile hangi sosyal müdahaleler için hangi teori ve modellerin tercih edildiği henüz araştırılmamıştır. Ayrıca bir sosyal müdahale ile bir teori ya da modelin birbirine nasıl entegre edileceğini ele alan çalışmalara henüz rastlanmamıştır. Söz konusu nedenlerle Türkiye’deki sosyal pazarlamacılar için teori ve model kullanımı henüz yeni bir çalışma sahasıdır. Bu çalışmada ele alınan konular ve incelenen araştırmalar çerçevesinde derlenen bilgilerin Türkiye’deki sosyal pazarlama çalışmalarında teori ve model kullanımı için önemli bir başlangıç teşkil edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ajzen, I., 1985. From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckman (Eds.), *Action Control, From Cognition to Behaviour*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 11-39.
- Andreasen, A. R. 1995. *Marketing Social Change* San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Andreasen, A. R. 1997. Challenges for the science and practice of social marketing. In M. E. Goldberg, M. Fishbein, & S. E. Middlestadt (Eds.), *Social marketing: Theoretical and practical perspectives*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Andreasen, A.R., 2006. *Social Marketing in the 21st Century*. Sage Publications Ltd, California.
- Apay, A. 2007. Yetişkinlerin tedbirsiz davranmasını belirleyen etkenlerin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Baranowski, T., Cheryl L. P. and Guy S. P. 1997. *Social cognitive theory in health behavior and health education* (2nd ed), Karen Glanz, F.M. Lewis and B.K. Rimer, eds, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 153-178.
- Berkowitz, J. M., Huhman, M., Heitzler, C. D., Potter, L. D., Nolin, M. J., and Banspach, S. W. 2008. Overview of formative, process, and outcome evaluation methods used in the VERBTM Campaign. *American Journal of Preventive Medicine*, 34(6 Suppl), S222–S229.
- Bickman, L. 1972. Environmental attitudes and actions. *Journal of Social Psychology*, 87, 323–324.
- Brennan L., Fry, M., Previte, J. 2015. Strengthening social marketing research: Harnessing “insight” through ethnography *Australasian Marketing Journal* 23, pp. 286–293.
- Buchanan, D.R., Reddy, S., and Hossain, Z. 1994. Social marketing: A critical appraisal, *Health Promotion International* 9(1): 49–57. Hastings G. and Saren M. 2003. The critical contribution of social marketing Theory and application. *Marketing Theory*. Volume 3(3): 305–322 içinde.
- Buyucek, N., Kubacki, K., Rundle-Thiele S., Bo Pang. 2016. A systematic review of stakeholder involvement in social marketing interventions. *Australasian Marketing Journal* 24, pp:8–19.
- Coll, R. K. 2006. The role of models, mental models and analogies in chemistry teaching. In P. J. Aubusson, A. G. Harrison & S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and analogy in science education* (Vol. 30, pp. 65-77). Printed in the Netherlands.: Springer.
- Collette, A. T., & Chiappetta, E. L. 1984. *Science instruction in the middle and secondary schools*. Columbus: Merrill Publishing Company. Çelik, S. 2015. Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel modeller ile ilgili anlayışları. *EÜFBED - Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Cilt-Sayı: 8-1, 9-26* içinde.
- Çelik, S. 2015. Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel modeller ile ilgili anlayışları. *EÜFBED - Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Cilt-Sayı: 8-1, 9-26*.
- Çoknaz D., Özbakır Umut M., Nurtanış Velioglu M. 2016. sosyal pazarlamada hazır kitleyi bulmak ve haritalamak: baby boomers’larda fiziksel aktiviteye yönelik araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık, 17(2), 81-105*.
- D’Onofrio, C. N. 1992. Theory and the empowerment of health education practitioners. *Health Education Quarterly*, 19, pp.385-403.
- Donovan, J. R., and Henley, N. 2003. *Social marketing: Principles and practice*. Melbourne, Australia: IP Communications. McKie, D. and Toledano, M. 2008. Dangerous liaison or perfect match? *Public relations and social marketing*. *Public Relations Review* 34 (2008) 318–324 içinde.
- Fishbein M, ve Ajzen, I., 1975. *belief, attitude, intention and behavior, an introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fishbein, M., and Yzer, M. C. (2003). Using theory to design effective health behavior interventions. *Communication Theory*, 32, 164–183.
- Freeman, R.E., 1984. *Stakeholder management: Framework and philosophy*. Pitman, Boston.
- Geller, E. S. 1981. Evaluating energy conservation programs: Is verbal report enough? *Journal of Consumer Research*, Vol.8, December 1981, 331-335.
- Geller, E. S., Erickson, J. B. and Buttram, B. A. 1983. Attempts to promote residential water conservation with educational, behavioral and engineering strategies. *Population and Environment Behavioral and Social Issues*, 6, 96–112.
- Glanz, Karen, Frances Marcus Lewis and Barbara K. Rimer, eds. 1997. *Health Behavior and Health Education* (2nd ed). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Glanz, K. ve Rimer, B.K. 2005. *Theory at a glance: A guide for health promotion practice* (2nd Edition). National Cancer Institute (US). Washington, DC: NIH.
- Green, L.W., Glanz K, Hochbaum G, 1994. Can we build on, or must we replace, the theories and models in health education? *Health Education Research* 9: 397–404.
- Hastings, G. 2003. Relational paradigms in social marketing. *Journal of Macromarketing*, Vol. 23 No. 1, June 6-15 DOI: 10.1177/0276146703252488
- Hastings G. and Saren M. 2003. The critical contribution of social marketing Theory and application. *Marketing Theory*. Volume 3(3): 305–322.
- Hodgkins S., Rundle-Thiele, S., Knox, K., Kim, J. 2019. Utilising stakeholder theory for social marketing process evaluation in a food waste context. *Journal of Social Marketing*. Vol. 9 No. 3, pp. 270-287.

- Housten, F.S. and Gassenheimer, J.B. 1987. Marketing and Exchange. *Journal of Marketing* 51: 3–18.
- Huhman, M. E., Potter, L. D., Duke, J. C., Judkins, D. R., Heitzler, C. D., and Wong, F. L. 2007. Evaluation of a national physical activity intervention for children: VERBTM Campaign, 2002–2004. *American Journal of Preventive Medicine*, 32(1), 38–43.
- Kocagöz, E. ve Dursun, Y. 2010. Algılanan davranışsal kontrol, Ajzen'in teorisinde nasıl konumlanır? Alternatif model analizleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (19) 139-152.
- Kotler, P. and Zaltman, G. 1971. Social marketing: an approach to planned social change, *Journal of Marketing*, Vol. 35, July, 3-12.
- Kotler, Phillip and Eduardo L. Roberto. 1989. *Social marketing: strategies for changing public behavior*. New York: The Free Press.
- Kotler, P. 2000. *Marketing management (Millennium Edition)*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall International.
- Kotler, P., Kartajaya H. and Setiawan I. 2010. *Marketing 3.0*. John Wiley and Sonz, Inc.
- Lefebvre, R. Craig, Deborah Lurie, Laura Saunders Goodman, Linda Weinberg and Kathleen Loughrey 1995. Social marketing and nutrition education: Inappropriate or misunderstood?" *Journal of Nutrition Education* 27 (3), 146-150.
- Lefebvre, R.C., Carol Olander and Elyse Levine 1999. The impact of multiple channel delivery of nutrition messages on student knowledge, motivation and behavior: results from the team nutrition pilot study. *Social Marketing Quarterly* 5(3), 90-98.
- Lefebvre, R. C. 2000. In PN Bloom & GT Gundlach (Eds.), *Handbook of Marketing and Society*, Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Luca, N. R. and Suggs, L. S. 2013. Theory and model use in social marketing health interventions, *Journal of Health Communication*, 18:1, 20-40, DOI:10.1080/10810730.2012.688243.
- MacFadyen, L., Stead, M., & Hastings, G., 1999. Synopsis of social marketing. Retrieved June 4, 2005, from: http://www.ism.stir.ac.uk/pdf_docs/socialmarketing.pdf. McKie, D. and Toledano, M. 2008. Dangerous liaison or perfect match? Public relations and social marketing. *Public Relations Review* 34 (2008) 318–324 içinde.
- Maibach, E.W. and Cotton, D. 1995. Moving people to behaviour change: A staged social cognitive approach to message design. In E. Maibach and R.L. Parrott (eds) *Designing Health Messages. Approaches From Communication Theory and Public Health Practice*, pp 41–64. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Manstead, A. S. R., 2001. Attitudes and behavior, In N. J. Smelser & P. B. Baltes (Eds.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Oxford: Pergamon, 909-913. Kocagöz, E. ve Dursun, Y. 2010. Algılanan davranışsal kontrol, Ajzen'in teorisinde nasıl konumlanır? Alternatif model analizleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12 (19) 139-152 içinde.
- Marcus, Bess H., Stephen W. Banspach, R. Craig Lefebvre, Joseph S. Rossi, Richard A. Carleton and David b. Abrams. 1992. Using the stages of change model to increase the adoption of physical activity among community participants. *American Journal of Health Promotion*, 6 (6), 424-429.
- McKie, D. and Toledano, M. 2008. Dangerous liaison or perfect match? Public relations and social marketing. *Public Relations Review* 34 (2008) 318–324.
- Menegaki, A.N., 2012. A social marketing mix for renewable energy in Europe based on consumer stated preference surveys, *Renewable Energy*, Vol: 39, pp: 30-39.
- Montano, Daniel E., Kasprzyk, D. and Taplin, S. H. 1997. The theory of reasoned action and the theory of planned behavior," in *Health Behavior and Health Education* (2nd ed), Karen Glanz, F.M. Lewis and B.K. Rimer, eds, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 85-112.
- Nalbantoglu, A. 2018. Current problems and applications in marketing ethics. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*. Vol:5 Issue:30 pp:4249-4264.
- Neuwirth, K., Dunwoody, S. and Griffin, R.J. 2000. Protection Motivation and Risk Communication. *Risk Analysis*, 20 (5), 721-734. Apay, A. 2007. Yetişkinlerin tedbirsiz davranmasını belirleyen etkenlerin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara içinde.
- Novelli, W. D. 1990, "Applying Social Marketing to Health Promotion and Disease Prevention," in *Health Behavior and Health Education*, Karen Glanz, F.M. Lewis and B.K. Rimer, eds, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 342-369.
- Oh, P. S., and Oh, S. J. 2011. What teachers of science need to know about models: An overview. *International Journal of Science Education*, 33(8), 1109-1130. Çelik, S. 2015. Fen bilgisi öğretmen adaylarının bilimsel modeller ile ilgili anlayışları. *EÜFBED - Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi Cilt-Sayı: 8-1, 9-26* içinde.
- Oldenburg, Brian, Deborah M. Hardcastle and Gerjo Kok. 1997. *Diffusion of Innovations*. In *Health Behavior and Health Education*(2nd ed), Karen Glanz, F.M. Lewis and B.K. Rimer, eds, San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 270-286.
- omer-demir.net/sosyalbilimlersozlugu/degisim-kurami/(Erişim tarihi: 16.08.2020)
- www.orau.gov (Erişim tarihi: 25.08.2020)
- Özata, F. Z. ve Kapusuz, S. 2019. Aşı kararsızlığı ve aşı reddi konusuna sosyal pazarlama bakışı açısından çözüm önerileri. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt/Vol: 20 – Sayı/No: 1, sf:65-83.
- Price, S. M., Huhman, M., & Potter, L. D. 2008. Influencing the parents of children aged 9–13 years: Findings from the VERBTM Campaign. *American Journal of Preventive Medicine*, 34(6 Suppl 1), S267–S274.

- Prochaska, James O. and Wayne F. Velicer. 1997. The transtheoretical model of health behavior change. *American Journal of Health Promotion*, 12 (1), 38-48.
- Rippetoe, P.A. and Rogers, R.W. 1987. Effects of components of protection motivation theory on adaptive and maladaptive coping with a health threat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3, 596–604.
- Rogers, Everett M. 1983. *Diffusion of Innovations*. New York: The Free Press.
- Rogers, R.W. 1975. A protection motivation theory of fear appeals and attitude change. *The Journal of Psychology*, 91, 93–114.
- Rogers, R.W. 1983. Cognitive and physiological processes in fear appeals and attitude change: a revised theory of protection motivation. In: Caicioppo, B.L., Petty, L.L. and Shapiro, D. (Eds.), *Social Psychophysiology: A Source Book*, pp. 153–176. Guilford, London.
- Shamini Manikam and Rebekah Russell-Bennett. 2016. The social marketing theory-based (SMT) approach for designing interventions. *Journal of Social Marketing* Vol. 6 No. 1, pp. 18-40. DOI 10.1108/JSOCM-10-2014-0078
- Sutton, Sharyn M., George I. Balch and R. Craig Lefebvre. 1995. Strategic questions for consumer-based health communication, *Public Health Reports*, 9, 725-733.
- Thackeray, Rosemary and Neiger, Brad L. 2000. Establishing a relationship between behavior change theory and social marketing: implications for health education, *Journal of Health Education*, 31:6, 331-335.
- Tweneboah-Koduah, E. Y., Adams, M., Acheampong, G. 2019. The role of theories in social marketing in predicting physical activity behavior among the youth. *Journal of Social Marketing*. Vol. 9 No. 4, pp. 398-417.
- Umeh, K.. 2004. Cognitive appraisals, maladaptive coping, and past behaviour in protection motivation, *Psychology & Health*, 19:6, 719-735, DOI:10.1080/0887044042000196692
- Walsh, Diana Chapman, Rima E. Rudd, Barbara A. Moeykens and Thomas W. Maloney. 1993. Social marketing for public health. *Health Affairs*, Summer, 104-119.
- Winett, Richard A. 1995. A framework for health promotion and disease prevention programs, *American Psychologist*, 50, 341-350.
- Wong, F., Huhman, M., Heitzler, C., Asbury, L., Bretthauer-Mueller, R., McCarthy, S., & Londe, P. 2004. VERBTM—A social marketing campaign to increase physical activity among youth. *Preventive Chronic Disease*, 1(3), 1–7.

Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüş ve Beklentileri: Hatay İli Örneği

Opinions and Expectations of Professional Accountants Regarding the E-Transformation Process in Accounting Practices: Sample of Hatay Province

Fatmanur DENİZ *
Şükran GÜNGÖR TANÇ **

ÖZ

Bilişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler ile birlikte kamu ve özel işletmeler tarafından yürütülen finansal süreçlerin kontrolü elektronik ortamda yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler, finansal süreçlerin kontrolünde büyük öneme sahip olan muhasebe sistem ve uygulamalarına elektronik dönüşüm (e-dönüşüm) olarak yansımıştır. Bu çalışmanın temel amacı, elektronik uygulamaların en aktif kullanıcısı olan muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm süreci hakkındaki görüşlerini ve beklentilerini belirlemektir. Bu amaca uygun olarak düzenlenmiş anket formları Hatay SMMO (Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası)'ya kayıtlı muhasebe meslek mensuplarına uygulanmış ve sonuçlar SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda muhasebede e-dönüşüm ile ilgili en fazla sorun olarak algılanan konu, müşteri işletmelerin dijital muhasebeye ilişkin bilgi düzeylerinin ve teknolojik altyapılarının yetersizliği olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Bilgi Teknolojileri, E-Dönüşüm, Muhasebe.

JEL KODLARI

O14, M49, M40.

ABSTRACT

With the rapid changes and developments in information technologies, the control of financial processes carried out by public and private enterprises started to be carried out electronically. These developments have been reflected as electronic transformation (e-transformation) in accounting systems and applications, which are of great importance in controlling financial processes. The main purpose of this study is to determine the views and expectations of professional accountants, who are the most active users of electronic applications, about the e-transformation process experienced in accounting practices. The questionnaire forms prepared in accordance with this purpose were applied to the professional accountants registered in Hatay SMMO (Chamber of Independent Accountants and Financial Advisors). The results were analyzed with the SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) package program. As a result of the analysis, the main finding is that lack of knowledge level and technological infrastructure of the client enterprise regarding e-transformation has been the most reported issue.

KEYWORDS

Information Technologies, E-transformation, Accounting

JEL CODES

O14, M49, M40.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
02.10.2020	15.10.2020
Atf	Deniz, F. ve Güngör Tanç, Ş. (2020). Muhasebe Meslek Mensuplarının Muhasebe Uygulamalarındaki E-Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüş ve Beklentileri: Hatay İli Örneği. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 622-636.

* Arş. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, fdeniz@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4291-8026

** Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, sgungor@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0675-2479

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte dijitalleşen dünyada yaşamın tüm alanlarında olduğu gibi muhasebe ve finans alanında da köklü değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Dijitalleşen çağ olarak ifade edilen bu dönemde muhasebe ve uygulamaları da dijitalleşerek, elektronik uygulamaların kullanımı giderek yaygınlaşmaya başlamıştır.

Türkiye’de elektronik dönüşüm süreci e-devlet projesi ile başlamıştır. Bu proje kapsamında yer alan uygulamalardan birisi 1998 yılında Maliye Bakanlığı’nın bağlı kuruluşu olan GİB (Gelir İdaresi Başkanlığı) tarafından hayata geçirilen Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP)’dir. VEDOP projesi, vergi dairesinde yapılan tüm işlemlerin bilgisayarla yapılabilir hale getirerek; iş yükünü azaltmayı, personellerin motivasyonunu ve verimliliğini arttırmayı, bilgisayarlar aracılığıyla elde edilen veri ve bilgilerden güvenilir bir karar, destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır (Kibar Bilginli, 2011: 174-175). Proje kapsamında geliştirilen e-fatura, e-defter, e-beyanname, e-arşiv ve e-tebligat gibi e-belge sistemleri ile muhasebede e-dönüşüm başlamıştır.

Muhasebe alanında yaşanan e-dönüşüm sürecinin getirdiği yenilikler, mesleğin gerektirdiği işlerin yürütülmesini oldukça kolaylaştırmış ve meslek mensuplarının verimliliği bu uygulamalar ile artmıştır. Gelişen elektronik uygulamalar muhasebe meslek mensupları başta olmak üzere işletmeler, kamu kurum ve kuruluşları, TÜRMOB (Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği) olarak sıralanabilecek tüm muhasebe paydaşlarına oldukça önemli zaman ve maliyet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca bu yenilikler ile birlikte muhasebe meslek mensuplarının geleneksel rolü de değişmeye başlamış olup artık muhasebe meslek mensuplarının asıl rolü, kayıt tutmak ya da arşivlemekten daha çok geliştirilen teknolojik uygulamaları kullanarak analiz yapmak ve faydalı bilgiler sunmaktır. Bu kapsamda muhasebe meslek mensuplarının muhasebede yaşanan e-dönüşüm hakkındaki beklenti ve görüşleri oldukça önem kazanmıştır.

Çalışma kapsamında ilk olarak muhasebede e-dönüşüm ve elektronik belge uygulamaları ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Muhasebe uygulamalarında yaşanan e - dönüşüm süreci konusunu ele alan çalışmalara literatür taraması başlığı altında yer verilmiştir. Çalışmanın uygulama kısmında ise Hatay ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarında yaşanan e-dönüşüm hakkındaki görüşlerini ve beklentilerini belirlemek amacıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anketlerden elde edilen verilerin analizi sonucunda, muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerinin e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri üzerinde pozitif yönde ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Buna ek olarak muhasebe meslek mensuplarının müşteri işletmeleri, kamu kurumlarını ve mesleki kuruluşları dijital dönüşüm kapsamında değerlendirmeleri sonuçları ile e-dönüşüm hakkındaki görüşleri arasında aynı yönde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Tespit edilen sonuçlar çevresinde konu ile ilgili yorum ve öneriler çalışmanın sonuç kısmında sunulmuştur.

1. MUHASEBEDE E-DÖNÜŞÜM

Elektronik dönüşüm, bilgi ve iletişim teknolojilerinin verimli bir şekilde kullanılarak; bir kurumun kültürünün, iş modelinin, organizasyon yapısının, iş süreçlerinin, ürün ve hizmetlerinin tüm paydaşlarının yararını göz önünde bulundurarak, bir bütünlük ve denge içerisinde değiştirilmesi sürecidir (Arıkan, 2015: 5).

Türkiye’de e-dönüşüm uygulamalarının başlaması ile birçok yeniliği beraberinde getirmiştir. E-dönüşümün ilk adımı, her vatandaşın bir kimlik numarası ile takibinin esas alındığı, nüfus ve vatandaşlık işlemlerinin merkezi ortak bir internet sistemi üzerinden gerçekleştirilmeye başlandığı MERNİS (Merkezi Nüfus İdaresi Sistemi) projesidir. Daha sonra e-imza uygulaması ile ıslak imza kullanmaya gerek kalmaksızın zaman ve para tasarrufu sağlanmıştır. Sinema işletmeleri ve yolcu taşımacılığı yapan firmaların e-bilet uygulaması kapsamına alınması, SGK ve vergi dairelerine gönderilen beyanname ve bilgilerin dijital ortamda gönderilmeye başlanması, bankaların müşterilerine kredi kartı veya hesap ekstralarını yazılı olarak değil e-posta yolu ile iletmeleri dijitalleşme sürecinde yaşanan yeniliklere örnek olarak verilebilir.

E-dönüşüm ile birlikte muhasebe alanında yeni bir kavram oluşmuş ve e-muhasebe olarak adlandırılmıştır. E-muhasebe, kuruluşlarda finansal verileri yakalamak ve işlemek için bilgisayar teknolojisine dayanan herhangi bir muhasebe sistemini tanımlamak için kullanılan bir terim olan elektronik muhasebe anlamına gelir (Amidu, Effah & Abor, 2011: 146).

E-dönüşüm sürecinde uygulamaya başlanan GİB internet sitesinde e-işlemler sekmesinde yer alan uygulamalar şu şekilde sıralanabilir: İnteraktif vergi dairesi, internet vergi dairesi, defter-beyan sistemi, e-beyanname, borç sorgulama ve ödeme, hazır beyan sistemi, e-belge (e-fatura, e-irsaliye, e-arşiv, e-SMM, e-müstahsil makbuzu, e-bilet), e-defter, e-tebligat, B-trans (elektronik bilgi transferi), iadem nerede? (KDV ve

Gelir/Kurumlar Vergisi iade süreçlerinin takip edilmesi amacıyla oluşturulmuştur), e-yoklama fişi görüntüleme (GİB, 2020).

2. ELEKTRONİK BELGE UYGULAMALARI

Teknoloji alanında yaşanan değişim ve gelişimler sonucunda dünyada ve ülkemizde büyük değişimler yaşanmıştır. Yaşamın tüm alanlarında etkili olan bu durum beraberinde yeni uygulamalar doğurmuştur. Bu gelişmeler, elektronik belge kavramını hayatımıza eklemiş, kurumlarda elektronik belge, elektronik belge yönetimi önem kazanmıştır (Ermiş, 2006: 140).

E-Belge, tüm mal ve hizmet alımları ile giderlerinin elektronik ortamda belgelenmesidir (Ay, 2006: 71). Başka bir tanımı ise 5 Mart 2010 tarihinde Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan 397 sıra No'lu tebliğinde ise “şekil hükümlerinden bağımsız olarak Vergi Usul Kanununa göre düzenlenmesi zorunlu olan belgelerde yer alan bilgileri içeren elektronik kayıtlar bütünü” şeklindedir (397 No'lu VUK Genel Tebliği, 2010).

E-belge başlığı altında sırasıyla e-fatura, e-irsaliye, e-arşiv, e-SMM, e-müstahsil makbuzu, e-bilet uygulamalarına yer verilecektir.

2.1. Elektronik Fatura (e-fatura)

E-fatura, elektronik ortamda oluşturulur, saklanır ve ibraz edilir, değişmezliğini sağlamak için mali mühürle imzalanır. E-fatura, kâğıt fatura ile aynı nitelikleri ve hukuki özellikleri taşımaktadır. (Gülten, 2018: 58).

Türkiye’de e-fatura uygulaması 397 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile birlikte kullanımına sunulmuş olup ve 5 Mart 2010 tarihinden beri ilgilileri tarafından kullanılmaktadır. E-fatura uygulamasının amacı “Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından yönetilen ve tek formatta olan belli bir standarda dayanan satıcı ve alıcı arasında güvenli, zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan bir sistem oluşturmaktır” şeklinde belirlenmiştir (GİB, 2020a).

E-fatura kayıtlı kullanıcılar ifadesi “397 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile getirilen e-fatura uygulamasına, Mali Mühür Sertifika temin işlemlerini tamamlayarak dâhil olan kullanıcılar” şeklinde tanımlanmıştır. Ağustos 2020 itibarıyla 294402 adet kullanıcı e-fatura uygulamasını kullanmaktadır. (GİB, 2020b)

2.2. Elektronik İrsaliye (e-irsaliye)

E-irsaliye uygulaması “kâğıt ortamda düzenlenmekte olan sevk irsaliyesinin elektronik ortamda düzenlenmesi, elektronik ortamda iletilmesi, muhafaza ve ibraz edilmesine ilişkin düzenlemeleri kapsayan uygulamadır” şeklinde tanımlanmaktadır. 509 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile belirli sektör ve mükellef grupları e-irsaliye uygulamasına geçiş yapma konusunda zorunlu kılınmıştır. E-irsaliye uygulaması ile mal hareketlerinin elektronik ortamda izlenebilmesi amaçlanmıştır (GİB, 2020c). Ağustos 2020 tarihi itibarıyla 77754 adet kullanıcı e-irsaliye uygulamasını kullanmaktadır (GİB, 2020d).

2.3. Elektronik Arşiv (e-arşiv)

30 Aralık 2013 tarihli 433 sıra No'lu Resmi Gazete’de yayınlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği’ne göre; “e-arşiv, elektronik ortamda oluşturulan faturanın elektronik ortamda muhafaza ve ibraz edilmesi olarak e-arşiv uygulaması ise Başkanlık tarafından belirlenen standartlara uygun olarak faturanın elektronik ortamda oluşturulması, elektronik ortamda muhafazası, ibrazı ve raporlamasını kapsayan uygulama” olarak tanımlanmıştır (433 No'lu VUK Genel Tebliği, 2013).

Vergi mükelleflerinin kullanmış oldukları belge ve evrakların 5 ila 10 yıl arasında saklanma zorunluluğu vardır. Bu belgelerin uzun süreler sağlıklı bir şekilde saklanması, birçok kurum için çoğu zaman kolay olmamaktadır. E-arşiv dönüşümüyle birlikte artık kıymetli evraklar ve arşiv niteliğinde olan belgeler, daha kolay bir şekilde saklanabilmektedir. Riskleri daha az olması ve yer tasarrufundan dolayı ilgili kurumlar tarafından ilgi görmektedir (Karaer, 2019: 4361).

Ağustos 2020 tarihi itibarıyla e-arşiv fatura uygulaması kullanılarak e-fatura düzenleyen mükelleflerin sayısı 277961 adettir (GİB, 2020e).

2.4. Elektronik Serbest Meslek Makbuzu (e-SMM)

Serbest meslek erbabı, mesleki faaliyetlerine ilişkin her türlü tahsilatı için iki nüsha serbest meslek makbuzu tanzim etmek ve bir nüshasını müşteriye vermek, müşteri de bu makbuzu istemek ve almak mecburiyetindedir (213 No'lu VUK Genel Tebliği, 1961).

E-SMM uygulaması, 509 Sıra No'lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile “e-Serbest Meslek Makbuzunun (e-SMM) elektronik ortamda oluşturulması, muhatabının talebi doğrultusunda kâğıt veya elektronik ortamda

iletilmesi, elektronik ortamda muhafaza ve ibraz edilebilmesi ve Başkanlığa elektronik ortamda iletilebilmesi veya raporlanabilmesine ilişkin usul ve esasları kapsayan uygulama” şeklinde tanımlanmıştır (GİB, 2020f). E-SMM, kâğıt serbest meslek makbuzu ile aynı hukuki özelliklere sahip olan bir belgedir (Gülten, 2018: 110). Ağustos 2020 tarihi itibarıyla e-SMM Kayıtlı Kullanıcılar Listesi’nde 183785 adet kullanıcı bulunmaktadır (GİB, 2020g).

2.5. Elektronik Müstahsil Makbuzu (e-MM)

213 No’lu VUK Genel Tebliği’ne göre elektronik müstahsil makbuzuna dair tanımlamalar şu şekildedir: “Birinci ve ikinci sınıf tüccarlar ile kazancı basit usulde tespit edilenler ve defter tutmak mecburiyetinde olan çiftçiler gerçek usulde vergiye tabi olmayan çiftçilerden satın aldıkları malların bedelini ödedikleri sırada iki nüsha makbuz tanzim etmeye ve bunlardan birini imzalayarak satıcı çiftçiye vermeye ve diğerini ona imzalatarak almaya mecburdurlar. Müstahsil makbuzunun tüccar veya alıcı çiftçi nezdinde kalan nüshası fatura yerine geçer” (213 No’lu VUK Genel Tebliği, 1961).

E-MM uygulaması, 509 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile “hâlihazırda kâğıt ortamda düzenlenmekte olan müstahsil makbuzunun, elektronik belge olarak düzenlenmesi ile kâğıt ve elektronik ortamda muhafaza ve ibraz edilmesi ve Başkanlığa elektronik ortamda iletmesine veya raporlanabilmesine ilişkin usul ve esasları kapsayan uygulama” olarak tanımlanmıştır (GİB, 2020h). Ağustos 2020 tarihi itibarıyla e-Müstahsil Kayıtlı Kullanıcılar Listesi’nde 23689 adet kullanıcı bulunmaktadır (GİB, 2020i).

2.6. Elektronik Bilet (e-bilet)

509 Sıra No’lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği’nde e-bilet uygulamasına dair “kâğıt ortamda düzenlenmekte olan biletler (kara, deniz ve hava yolu yolcu biletleri ile sinema, tiyatro, spor müsabakası vb. etkinliklere ait biletler gibi) ile yolcu listelerinin elektronik ortamda düzenlenebilmesi, muhatabın talebi doğrultusunda elektronik ortamda veya kâğıt olarak iletilebilmesi ve Başkanlığa elektronik ortamda iletmesine ve raporlanabilmesine ilişkin yapılan düzenlemeler” açıklaması yer almaktadır (GİB, 2020i). Ağustos 2020 tarihi itibarıyla e-bilet/yolcu listesi düzenleme izni alan mükellefler listesi’nde 135 adet kullanıcı bulunmaktadır (GİB, 2020j).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Aşağıda muhasebe uygulamalarında yaşanan e - dönüşüm sürecini çeşitli açılardan ele alan ulusal ve uluslararası birtakım çalışmanın bulgularına yer verilmiştir.

Amidu vd. (2011) tarafından yapılan bu çalışma Gana’daki KOBİ’ler arasındaki e-muhasebe uygulamalarını araştırmak ve e-muhasebenin muhasebe meslek personelleri tarafından benimsenmesi için beklentileri, gerçekleri ve engelleri incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma tasarımı, ülke çapında sistematik olarak seçilmiş bir KOBİ örneği kullanan bir anket metodolojisine dayanmaktadır. Bulgular, KOBİ’lerin finansal bilgilerinin oluşturmak için e-muhasebe yazılımlarını kullanmaya başladıklarını göstermektedir.

Noronda ve Kulkarni (2012) Hindistan’da çalışan muhasebe meslek mensuplarının e-muhasebe hakkındaki görüşlerini belirlemek amacı ve Hindistan’da bu konuda bir çalışma olmaması gerekçesiyle gerçekleştirdikleri çalışmada 40 yeminli muhasebeciye geliştirdikleri anket formunu yüz yüze görüşme yöntemi ile uygulamışlardır. Tanımlayıcı istatistikler çıkarılarak sunulan bulgulara göre, e-muhasebe her şeyden önce muhasebe profesyonelleri için yeni fırsatlar sunmaktadır. Fakat oluşan yeni çalışma ortamı; çalışanların bilgi eksikliği ve şirketlerin e-muhasebeyi benimsememesinden dolayı oldukça zor bir şekilde oluşturulmaktadır. Bu nedenle Hindistan’da söz konusu işlemler için birtakım standartların geliştirilerek uygulamaya konulması gerektiği ifade edilmiştir.

Relhan (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, e-muhasebeyi benimseyen küçük ve orta ölçekli muhasebe şirketlerini etkileyen faktörlerin ve e-muhasebenin bu şirketlere etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Iacovou vd. (1995) tarafından elektronik veri değişiminin benimsenmesi ve küçük işletmelerin bilgi teknolojilerini kullanmasına dair algılarının ölçülmesini sağlayan; algılanan faydalar, örgütsel hazır olma, güven ve dış baskı olmak üzere dört faktör içeren model kullanılmıştır.

Velankar vd. (2013) Hindistan’ın Madhya Pradesh eyaletinde faaliyet gösteren KOBİ’ler arasındaki e-muhasebe uygulamalarını araştırmıştır. Çalışmada aynı zamanda e-muhasebenin benimsenmesindeki beklentileri, gerçekleri ve engelleri incelemiştir. Araştırma tasarımı, eyalet çapında sistematik olarak seçilmiş bir KOBİ örneği kullanan bir anket metodolojisine dayanmaktadır. Bulgular, KOBİ’lerin finansal bilgilerinin üretmek için muhasebe yazılımları kullandıklarını ortaya koymaktadır.

Abed (2014) tarafından yapılan çalışmada, muhasebe çalışma planında verilen e-iş eğitiminin düzeyini ve içeriğini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışmada, bilgisayarda muhasebe uygulaması ve muhasebe bilgi

sistemleri için ders taslağı için dört boyuta (önkoşul, durum, ders açıklaması ve konu kapsamı) göre içerik analizi yapılmıştır. Bilgisayarlarda ve muhasebe bilgi sistemlerinin incelendiği çalışmada lisans düzeyindeki 21 muhasebe müfredatı analiz edilmiştir. Yapılan çalışma sonucunda, lisans öğrencilerinin aldıkları eğitimlerinde e-muhasebe eğitimine çok az önem verildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma sonucunda, muhasebe müfredatlarının güncellenmesi ve muhasebe meslek kuruluşları ile üniversiteler arasında bağlantı kurularak eğitim verilmesi gerektiği önerilmiştir.

Gönen ve Solak (2017), tarafından yapılan araştırmada, e-dönüşümü sürecine ilişkin muhasebe meslek mensuplarının, iş yükü, hizmet maliyeti vb. konulara bakış açılarını tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda İzmir’de faaliyet gösteren ve e-dönüşüm uygulamalarını aktif olarak kullanmakta olan muhasebe meslek mensuplarına anket uygulanmış ve anket sonucunda elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda e-dönüşüm süreci ve uygulamalarının muhasebe meslek mensupları için ek maliyetler doğurduğu, mükellefin bu ek maliyetleri ödemekten kaçındıkları ve muhasebe meslek mensuplarının yetersiz eğitim, sistemsel hatalar vb. nedenler sonucu bu süreçte en az bir kez hata yaptıkları tespit edilmiştir.

Garip ve Karasioğlu (2019), tarafından gerçekleştirilen araştırma, e-uygulamaları yoğun olarak kullanan muhasebe meslek mensuplarının alanlarında yaşanan e-dönüşüm sürecinde karşılaşmış oldukları sorunların tespit edilmesi ve bu sorunlara çözüm önerileri sunulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda Karaman Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı olan 138 meslek mensubu ile anket çalışması yapılmıştır. Verilerin toplanmasının ardından yapılan analizler sonucunda, meslek mensuplarının e-dönüşüm süreci ile ilgili en büyük sorunun kalifiye eleman eksikliği olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Ghaffar vd. (2019), Malezya denizcilik endüstrisinde faaliyet gösteren KOBİ’ler için e-muhasebenin benimsenmesinde önem arz eden faktörleri belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada; 103 KOBİ yöneticisi ile yüz yüze görüşme yoluyla 7’li likert ölçeğinde geliştirilen anketi uygulamıştır. Elde edilen verileri değerlendirmek amacıyla SPSS paket programını kullanmışlar ve regresyon analizinde e-muhasebe ile teknolojik, çevresel, örgütsel ve karar verici şeklinde dört bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmıştır. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonucunda en önemli bağımsız değişken olarak örgütsel değişken tespit edilirken, genel olarak kullanılan bağımsız değişkenlerin e-muhasebenin benimsenmesinde önemli rol oynadığı belirlenmiştir.

Kulak (2019), Malatya ilinde yer alan muhasebe meslek mensuplarının e-muhasebe hakkındaki görüşlerini araştırmak amacıyla yaptığı çalışmada, literatürden yararlanılarak geliştirilen ve 2 bölüm 29 sorudan oluşan anket formunu yüz yüze görüşme yöntemi ile muhasebe meslek mensuplarına uygulamıştır. 104 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, muhasebe meslek mensupları ile e-dönüşüm arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişki bulunmuştur.

Öztürk ve Çarıkçı (2019), tarafından yapılan çalışmada, gelecekte muhasebe mesleğini icra edecek birer aday olan öğrencilere verilen eğitimin elektronik muhasebe (e-muhasebe) açısından yeterliliğinin tespit edilmesi ve e-muhasebenin geleceğinin araştırılması amaçlanmıştır. Farklı üniversitelerde (Akdeniz Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi) ve meslek liselerinde eğitim alan lise, ön lisans, lisans ve lisansüstü seviyesindeki 1.133 öğrenci ile anket çalışması yapmışlardır. Anketler yardımıyla toplanan veriler SPSS ve AMOS paket programları ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda e-muhasebe ile ilgili eğitim, e-muhasebeye hazırlık ve gelecek algısı şeklinde üç boyutlu bir bakış açısı ortaya çıkarılmıştır. Öğrencilerin muhasebede yaşanan e-dönüşüm süreci ile ilgili olarak daha fazla bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesinin öğrencilerin e-muhasebe konusundaki geleceklerini olumlu etkileyeceğini belirtmişlerdir.

Çıtak ve Baskan (2020), tarafından yapılan çalışmada, Kırıkkale Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odasına kayıtlı 51 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmıştır. Araştırmada muhasebe meslek mensuplarının muhasebede elektronik gelişmelerin muhasebe meslek etiği üzerindeki etkileri ile ilgili görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen anket uygulaması sonucunda, e-dönüşüm uygulamalarının meslek etiği davranışını etkilediği, mesleki özeni desteklediği, çalışanların altyapı eksikliğinin muhasebe meslek etik davranışını etkilediği, çalışanlara e-dönüşümle ilgili eğitim verilmemesinin muhasebe meslek etiği anlayışını etkilediği tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklere göre e-dönüşümün meslek etiğine etkisi arasında herhangi bir farklılık tespit edilememiştir.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ELDE EDİLEN BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı ve hipotezleri, evreni, örnekleme, sınırlılıkları, yöntemi, kullanılan teknikler ve bulgular açıklanacaktır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

E-dönüşüm süreci ile hayatımızın her alanında yer bulan e-uygulamaların kullanıcılarından biri olan muhasebe meslek mensuplarının görüşlerinin alınarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı; muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm sürecine ilişkin görüş ve beklentileri tespit edebilmek ve araştırma sonucu ortaya çıkan sorunlar için çözüm önerileri sunabilmektir.

Araştırmanın hipotezleri ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

H₁: Muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₂: Muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₃: Muhasebe meslek mensuplarının müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₄: Muhasebe meslek mensuplarının kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₅: Muhasebe meslek mensuplarının mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

4.2. Araştırmanın Evreni

Çalışmada ana kütleyi Hatay ilinde faaliyet gösteren ve bağımsız çalışan Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler (SMMM) oluşturmaktadır. Hatay Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Odasına kayıtlı toplam 722 SMMM olup, 438'i merkez ilçe olan Antakya'da faaliyet göstermektedir (HSMMMO, 2020). Çalışmanın evrenini merkez ilçe Antakya'da faaliyet gösteren 438 SMMM oluşturmaktadır.

4.3. Araştırmanın Örnekleme

Sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarında en çok kullanılan örneklem büyüklüğü hesaplanma formülü Cochran tarafından geliştirilen hesaplama tekniğidir. Nicel değişkenler içeren bir araştırma için bu tekniğe ait örneklem hesaplama formülü ve formülde yer alan terimlerin anlamlarını ifade eden açıklamalar aşağıdaki gibidir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 128).

$$n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0}{N}} \quad (1)$$

$$n_0 = \frac{t^2 x s^2}{d^2} \quad (2)$$

N: evren büyüklüğü, n: örneklem büyüklüğü

t: güven düzeyine karşılık gelen tablo

z değeri (0.05 için 1.96, 0.01 için 2.58 ve 0.001 için 3.28)

s: evren için tahmin edilen standart sapma

d: kabul edilebilir sapma toleransı

Formülden yararlanılarak evren büyüklüğünü oluşturan 438 adet SMMM'nin, t istenilen anlamlılık düzeyi %5 (z değeri 1,96) ve d kabul edilebilir (± 5) sapma toleransı ile asgari örneklem büyüklüğü 205 olarak bulunmuştur.

$$n_0 = \frac{1,96^2 \times 0,5^2}{0,05^2} = 384,16 \quad (3)$$

$$n = \frac{384,16}{1 + 384,16/438} = 204,69 \quad (4)$$

438 muhasebe meslek mensubundan 208 tanesi anket uygulamasına katılmayı kabul etmiş ve anket uygulaması yapmıştır. Böylece asgari örneklem büyüklüğü sağlanarak gerekli veriler elde edilmiştir.

4.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmada Hatay SMMMO'ya kayıtlı muhasebe meslek mensuplarının tümüne ulaşılmamıştır ve bu nedenle çalışma sadece Merkez ilçeler olan Antakya'da faaliyetlerine devam eden muhasebe meslek mensupları ile sınırlandırılmıştır. Bu durum genellenebilirlik düzeyini düşürmektedir.

4.5. Metodoloji

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir. Anket verileri yüz yüze görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Anket toplama sürecine 20.07.2020 tarihinde başlanmış ve 28.08.2020 tarihinde tamamlanmıştır.

Çalışmada Durmuş (2018) tarafından geliştirilen ve Malatya ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları üzerine uygulanan anket formu kullanılmıştır. Anket, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerini ve çalışma koşullarını araştırmak amacıyla kapalı uçlu sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde “muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ve görüşleri” (20 tane ifade), “müşteri işletmelerin dijital muhasebe süreçlerinde değerlendirilmeleri” (6 tane ifade), “kamu kurum ve kuruluşlarının dijital muhasebe süreçlerinde değerlendirilmeleri” (13 tane ifade) ve “mesleki kuruluşlara ilişkin değerlendirmeler (TURMOB)” (8 tane ifade) olacak şekilde toplam 47 ifadeye yer verilmiştir. Bu bölüme ait sorularda “Beşli Likert Tipi” (5: Kesinlikle Katılıyorum, 4: Katılıyorum, 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 1: Kesinlikle Katılmıyorum) ölçek kullanılmıştır. Anket verilerinin analizi için SPSS 22 (Statistical Package for the Social Sciences / Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı) istatistik programı kullanılmıştır ve ölçek güvenilirliği SPSS Cronbach’s Alpha (α) değerine göre belirlenmiştir.

Cronbach Alfa Katsayısı, $0.00 \leq \alpha \leq 0.40$ aralığında ise ölçeğin güvenilir olmadığını, $0.40 \leq \alpha \leq 0.60$ aralığında ise ölçeğin güvenilirliği düşük, $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ aralığında ise ölçek oldukça güvenilir ve $0.80 \leq \alpha \leq 1.00$ aralığında ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Kalaycı, 2010: 405). 47 adet ifade içeren veri toplama aracının güvenilirlik katsayısı testi sonucunda Cronbach’s Alpha değeri 0,806 olarak hesaplanmış olup hesaplanan bu değer araştırmanın güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir.

4.6. Verilerin Analizi

Muhasebe meslek mensuplarını e - dönüşümün hakkındaki görüşlerini belirlemek üzere uygulanan anketlerden elde edilen verilerin analizi aşağıdaki gibidir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Muhasebe Meslek Mensuplarına Ait Demografik Bilgiler

Demografik Bilgiler		Frekans	Oran (%)	Kümülatif Oran (%)
Cinsiyet	Erkek	145	69,7	69,7
	Kadın	63	30,3	100,0
Yaş	25-30 yaş arası	30	14,4	14,4
	31-40 yaş arası	70	33,7	48,1
	41-50 yaş arası	74	35,6	83,7
	51-60 yaş arası	21	10,1	93,8
	61 yaş ve üzeri	13	6,3	100,0
Eğitim Durumu	Önlisans	15	7,2	7,2
	Lisans	175	84,1	91,3
	Yüksek Lisans	18	8,7	100,0
Mesleki Deneyim Süresi	1-5 yıl arası	32	15,4	15,4
	6-10 yıl arası	58	27,9	43,3
	11-15 yıl arası	72	34,6	77,9
	16-20 yıl arası	22	10,6	88,5
	21-25 yıl arası	10	4,8	93,3
	26 yıl ve üzeri	14	6,7	100,0
Hizmet Verdiği Müşteri Sayısı	1-25 arası	11	5,3	5,3
	26-50 arası	27	13,0	18,3
	51-75 arası	71	34,1	52,4
	76-100 arası	75	36,1	88,5
	101 ve üzeri	24	11,5	100,0
Aylık Gelir Düzeyi	3000 TL den az	14	6,7	6,7
	3001-5000 TL arası	32	15,4	22,1
	5001-7500 TL arası	102	49,0	71,2
	7501-10000 TL arası	36	17,3	88,5
	10001 TL ve üzeri	24	11,5	100,0
Bürosunda Çalıştırdığı Personel Sayısı	0-3 kişi arası	32	15,4	15,4
	4-6 kişi arası	83	39,9	55,3
	7-9 kişi arası	71	34,1	89,4
	10-12 kişi arası	16	7,7	97,1
	13 kişi ve üzeri	6	2,9	100,0

İnternet Vergi Dairesi Günlük Kullanım Süresi	1 saatten az	2	1,0	1,0
	1-2 saat arası	18	8,7	9,6
	3-4 saat arası	111	53,4	63,0
	5-6 saat arası	66	31,7	94,7
	7 saat ve üzeri	11	5,3	100,0

Anketin ilk bölümü muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan kapalı uçlu 7 sorudan oluşmaktadır.

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yüzde 69,7'sinin erkek, yüzde 30,3'ünün ise kadın olduğu görülmektedir. Meslek mensupları arasında 41 yaş ve altında olanların oranı yüzde 48,1 iken 41 yaş ve üzeri olanların oranı yüzde 51,9'dur. Katılımcıların ağırlıklı olarak lisans mezunu olduğu ve doktora mezunu meslek mensubu bulunmadığı görülmektedir. Burada meslek mensuplarının lisansüstü eğitime yönelmeleri, muhasebe alanındaki güncel gelişmeleri takip edebilmeleri açısından önem arz etmektedir. Katılımcıların yüzde 77,9'unun 16 yıldan daha az mesleki tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan meslek mensuplarının hizmet verdiği müşteri sayısına göre dağılımı incelendiğinde ağırlıklı olarak yüzde 34,1'inin 51-75 arası müşterisi, yüzde 36,1'inin 76-100 arası müşterisi olduğu görülmektedir. Müşteri sayısının artması ile birlikte baskılama, yazdırma, postalama, elde edilen verilerin saklanması gibi maliyetler de artırmaktadır. Çevre dostu olarak da ifade edilebilecek muhasebede yaşanan e-dönüşüm süreçlerinin tamamlanması ile birlikte bu sorunlar ortadan kalkacaktır. Aylık gelir düzeyi yüzde 49 ile 5001-7500 TL arasında yoğunlaşmış olup, katılımcıların 71,2'sinin aylık geliri 7501 TL'den daha düşüktür. Muhasebe meslek mensuplarının aylık gelirlerinin yüksek olması e-dönüşüm sürecinde gerekli olan teknolojik altyapıya ulaşmalarını kolaylaştıracak önemli bir etkidir. Araştırmaya katılan meslek mensuplarının bürolarında çalıştığı personel sayılarına göre dağılımı incelendiğinde yüzde 39,9'unun 4-6 arasında, yüzde 34,1'inin 7-9 arasında personeli olduğu görülmektedir. Personellerin etkisini ve sayısını azaltmaya neden olan dijital dönüşümlerin varlığı, personelleri mesleki bilgilerinin yanı sıra bilgi teknolojileri ile ilgili gelişmeleri yakından takip ediyor ve alanları ile ilgili yazılımları kullanabiliyor olmaya itmektedir. İnternet Vergi Dairesi'ni bir günde kullanma sıklığı incelendiğinde meslek mensuplarının yüzde 63'ünün 5 saatten daha az kullandıkları görülmektedir.

Anketin ikinci bölümü Beşli Likert Tipi ölçek şeklindedir ve 4 kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ve görüşleri, ikinci kısımda müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri, üçüncü kısımda kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri ve son kısımda ise mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri yer almaktadır.

Tablo 2: Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeyleri ve Görüşleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Ne Katılıyorum Ne katılmıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kesinlikle Katılıyorum (%)	Ortalamalar
1.Dijital muhasebede kendinizi yeterli görüyor musunuz?	18,3	7,7	13,9	18,3	41,8	3,58
2.Dijital muhasebe ile ilgili eğitim aldınız mı?	15,9	19,2	17,8	14,9	32,2	3,28
3.Dijital muhasebe eğitimine ihtiyaç duyuyor musunuz?	12,0	8,7	28,4	13,0	38,0	3,56
4.Dijital muhasebe ile ilgili sürekli eğitimlerin olması gerektiğini düşünüyor musunuz?	6,3	11,1	22,1	15,9	44,7	3,82
5.Ofisinizin teknolojik değişime uyumunu gerçekleştirdiniz mi?	11,5	15,4	31,7	20,2	21,2	3,24
6.Ofis personeliniz için işyerinizde sürekli teknolojik değişim ve mevzuat değişimi uyum eğitimi yapıyor musunuz?	12,0	20,7	31,3	19,7	16,3	3,08
7.Ofisinizdeki Teknolojik alt yapı iyileştirmelerinin önemli ekonomik maliyetleri olduğunu düşünüyor musunuz?	2,9	15,4	23,1	21,6	37,0	3,75
8.Dijital muhasebe uygulamalarını gerçekleştirebilecek ek personel istihdamınız oldu mu?	31,3	22,1	21,6	12,5	12,5	2,53

9. Dijital muhasebeye geçişten dolayı personel azaltımı yaptınız mı?	34,6	22,1	25,0	11,5	6,7	2,34
10. E-defter müşterilerinizin ücretlendirme sisteminde artışlar oldu mu?	7,2	21,2	24,0	22,6	25,0	3,37
11. Muhasebe mesleğindeki dijital dönüşümün mesleğe katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?	13,5	18,3	31,7	16,3	20,2	3,12
12. Muhasebe mesleğindeki dijital dönüşümün ekonomiye katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?	9,6	22,6	26,0	23,1	18,8	3,19
13. Muhasebe mesleğindeki dijital dönüşümün kayıt dışılığı önleyebileceğini düşünüyor musunuz?	14,4	20,2	26,0	20,7	18,8	3,09
14. Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün meslekteki haksız rekabeti önlemeye katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?	13,5	20,7	26,0	20,7	19,2	3,12
15. Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün yolsuzluk ve suiistimalleri önleyeceğini düşünüyor musunuz?	14,9	23,6	29,8	16,3	15,4	2,94
16. Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün meslekte kurumsallaşmaya yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?	8,2	23,1	28,8	22,1	17,8	3,18
17. Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün tahsilat sorununuzun çözümüne katkı sağlayacağını düşünüyor musunuz?	19,2	20,2	27,4	17,8	15,4	2,90
18. Bir uygulayıcı olarak gelecekte değişen muhasebe mesleğinin öneminin artacağını düşünüyor musunuz?	8,7	15,9	25,0	25,0	25,5	3,43
19. Dijital muhasebe ile işlemlerin hızlanmasının kendinize ve ailenize daha fazla zaman ayırmaya yardımcı olacağını düşünüyor musunuz?	15,9	17,8	25,0	16,3	25,0	3,17
20. E-Dönüşüm ve dijital muhasebenin uygulamasıyla birlikte meslek mensubunun müteselsil ve müştereken sorumluluğunu yeniden düzenlenmesi gerekiyor mu?	6,3	11,1	32,2	16,3	34,1	3,61

Tablo 2’de yer alan muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları ile ilgili bilgi düzeyleri ve görüşlerinin ortalaması 3,21’dir. Bu kısımda yer alan ifadelerden “4. Dijital muhasebe ile ilgili sürekli eğitimlerin olması gerektiğini düşünüyor musunuz?” ifadesi 3,82 (4 Katılıyorum’a daha yakın) seviyesi ile en yüksek ortalamaya sahiptir. “9. Dijital muhasebeye geçişten dolayı personel azaltımı yaptınız mı?” ifadesi ise 2,34 (2 Katılmıyorum’a daha yakın) seviyesi ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Katılımcıların yüzde 60,1’i dijital muhasebede kendilerini yeterli görmektedir. Dijital muhasebe ile ilgili eğitim aldıklarını ifade eden katılımcıların oranı yüzde 47,1 iken yüzde 51,0’i dijital muhasebe eğitimine ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Yüzde 60,6’sı ise sürekli eğitimlerin olması gerektiğini düşünüyor. Katılımcıların sadece yüzde 41,4’ü ofislerinde teknolojik altyapı kurulumunu tamamlamış ve yüzde 36’sı ofis personeline yardımcı olmak için teknolojik değişim ve mevzuat değişimi uyum eğitimi vermiştir. Katılımcıların ofisindeki yüzde 58,6’sı teknolojik alt yapı iyileştirmelerinin önemli ekonomik maliyetleri olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların yüzde 53,4’ü dijital muhasebe uygulamalarını gerçekleştirebilecek ek personel istihdamı yapmadıklarını belirtirken yüzde 56,7’si dijital muhasebeye geçişten dolayı personellerini işten çıkarmadıklarını belirtmişlerdir. Buradan hareketle araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yarısından fazlası dijital muhasebeye geçiş süreci nedeniyle ek personel alımı yapmadıkları gibi işten çıkarma da yapmamışlardır. E-defter müşterilerinizin ücretlendirme sisteminde artışlar yaşandığını ifade eden katılımcıların oranı yüzde 47,6’dır. Katılımcıların yüzde 36,5’i dijital muhasebenin muhasebe mesleğine olumlu katkı sağlayacağına inanıyor. Aynı zamanda katılımcıların 41,9’u dijital muhasebenin ülke ekonomisine pozitif anlamda etkileyeceğine inanmaktadır. 39,5’i ekonomide kayıt dışılığı, yüzde 39,9’u dijital muhasebenin meslekteki haksız rekabeti önleyebileceğine inanıyor.

Muhasebe mesleğindeki e-dönüşümün meslekte kurumsallaşmayı olumlu yönde etkileyeceğine inananların oranı yüzde 39,9 ve muhasebe mesleğinin öneminin artacağını düşünenlerin oranı yüzde 50,5’tir. Buradan hareketle muhasebede yaşanan dijital dönüşüm ile birlikte muhasebe mesleğinin öneminin artacağı; meslek mensuplarının kayıt tutma iş yükünü bilgi teknolojileri ile gelen yazılımlara devrederek, ardından gelen süreçte daha çok raporlama, denetim ve danışmanlık alanlarına yoğunlaşarak hizmet verecekleri ifade edilebilir. Muhasebe meslek mensuplarının dijital muhasebe ile işlemlerin hızlanmasının kendisine ve ailesine daha fazla zaman ayırmaya yardımcı olduğunu ifade etmekte.

Ancak katılımcılar yolsuzluk ve suiistimalleri önlenmede bir etkisinin olmayacağını, tahsilat sorununuzun çözümüne katkı sağlamayacağını düşünmektedirler. Ayrıca katılımcıların yüzde 50,4’ü e-dönüşüm ve dijital muhasebenin uygulamasıyla birlikte meslek mensubunun müteselsil ve müştereken sorumluluğunu yeniden düzenlenmesi gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Tablo 3: Muhasebe Meslek Mensuplarının Müşteri İşletmeleri Dijital Muhasebe Süreçleri İle İlgili Değerlendirmeleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Ne Katılıyorum Ne katılmıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kesinlikle Katılıyorum (%)	Ortalamalar
1.Müşterilerinizin E-dönüşüm (e-defter,e-belge,e-beyan vb.) ile ilgili yeterli bilgiye sahip olduklarını düşünüyor musunuz?	35,1	34,6	19,2	6,7	4,3	2,11
2.Müşterilerinizin e-dönüşüm sürecine yaklaşımlarının olumlu olduğunu düşünüyor musunuz?	28,4	32,7	27,4	9,6	1,9	2,24
3.Müşterilerinizin teknik alt yapılarının e-dönüşüm süreci için yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	28,4	28,8	25,5	9,6	7,7	2,39
4.Müşterilerinizin yüksek maliyetler nedeniyle e-dönüşüm sürecine uyum için teknik alt yapılarını iyileştirme niyetlerinin olduğunu düşünüyor musunuz?	42,3	28,8	21,6	2,9	4,3	1,98
5.E-defter uygulamalarından dolayı yapılan ücret artışlarına müşterilerinizin olumlu yaklaştıklarını düşünüyor musunuz?	30,3	33,2	27,9	5,3	3,4	2,18
6. Dijital muhasebenin piyasa ve şirketlerin şeffaflığının ve hesap verilebilirliğini artıracığını düşünüyor musunuz?	10,6	17,3	24	13,5	34,6	3,44

Tablo 3'te yer alan muhasebe meslek mensuplarının müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri içeren ifadeler verilen cevapların ortalaması 2,39'dur. Tablodan anlaşılacağı üzere katılımcıların genellikle müşteri işletmesinin dijital muhasebeye ilişkin bilgi düzeyinin ve teknolojik altyapısının yeterli olmadığını düşündükleri ifade edilebilir. Bu kısımda yer alan ifadelerden "6. Dijital muhasebenin piyasa ve şirketlerin şeffaflığının ve hesap verilebilirliğini artıracığını düşünüyor musunuz?" ifadesi 3,44 (4 Katılıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en yüksek ortalamaya sahiptir. "4.Müşterilerinizin yüksek maliyetler nedeniyle e-dönüşüm sürecine uyum için teknik alt yapılarını iyileştirme niyetlerinin olduğunu düşünüyor musunuz?" ifadesi ise 1,98 (2 Katılmıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensuplarının yüzde 69,7'si müşterilerinin muhasebede e-dönüşüm ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve yüzde 61,1'i e-dönüşüm sürecine yaklaşımlarının olumlu olmadığını düşünüyor. Ayrıca katılımcılar, müşteri işletmelerinin teknik altyapısının e-dönüşüm süreci için yeterli olmadığını buna ek olarak müşteri işletmelerinin yüksek maliyetler nedeniyle e-dönüşüm sürecine uyum için teknik alt yapılarını iyileştirme niyetlerinin olmadığını düşünmektedir.

Son olarak katılımcıların yüzde 48,1'i dijital muhasebenin piyasa ve şirketlerin şeffaflığın ve hesap verilebilirliğinin artmasına katkı sağladığına inanmaktadır.

Tablo 4: Muhasebe Meslek Mensuplarının Kamu Kurum ve Kuruluşlarını Dijital Muhasebe Süreçleri İle İlgili Değerlendirmeleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Ne Katılıyorum Ne katılmıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kesinlikle Katılıyorum (%)	Ortalamalar
1-Kamu kurum ve kuruluşlarının mesleğe bakış açılarının olumlu olduğunu düşünüyor musunuz?	13,5	15,9	26,0	12,0	32,7	3,35
2. Farklı kamu kurumlarının farklı dijital alt yapılar kullanması dijital muhasebe uygulamalarında sorun yaratmakta mıdır?	19,2	31,3	32,7	9,6	7,2	2,54

3.E-Dönüşüm sürecinde yeterli pilot uygulamaların yapıldığını düşünüyor musunuz?	14,9	34,6	30,8	14,9	4,8	2,60
4.E-dönüşüm geçiş sürecinin yeterli uzunlukta olduğunu düşünüyor musunuz?	15,4	32,2	34,1	14,9	3,4	2,59
5.Kamu kurumlarının e-dönüşüm uygulama kararlılığının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?	10,1	32,2	35,6	16,8	5,3	2,75
6.E-dönüşüm sürecine geçişte kamu kurumlarının işletmelerin ve muhasebe meslek mensuplarının fiziki ve teknik bilgi yeterliliklerini dikkate aldığını düşünüyor musunuz?	19,2	29,8	28,4	16,8	5,8	2,60
7.Kamu kurumları personellerinin e-dönüşüm için yeterli eğitime ve bilgiye sahip olduğunu düşünüyor musunuz?	14,9	33,2	32,2	12,5	7,2	2,64
8.Elektronik ortamda kamu kurumlarına (Gelir İdaresi Başkanlığı vb.) erişimde sıkıntı yaşandığını düşünüyor musunuz?	13	29,3	24,5	18,8	14,4	2,92
9.Erişim aksaklıklarından dolayı beyannamelerin zamanında verilmemesine dair problemler yaşandığını düşünüyor musunuz?	13,0	24,5	29,3	17,8	15,4	2,98
10.E-dönüşüm ile ilgili mevzuat değişikliklerinin bilişim sistemine zamanında entegre edilebildiğini düşünüyor musunuz?	9,1	19,7	32,7	20,7	17,8	3,18
11.Dijital muhasebenin bilgi kullanıcıları arasında bilgi paylaşımı ve kontrolde faydalı olacağını düşünüyor musunuz?	10,1	23,6	26	22,6	17,8	3,14
12.E-Dönüşüm ve Dijital muhasebe sürecinde e-şifrelerin ve yetki kullanımlarından doğabilecek sorunlardan güvenlik ve gizlilik açısından endişe duyuyor musunuz?	14,4	19,7	28,8	16,3	20,7	3,09
13.Bilgi teknolojileri kullanılarak üniversitelerde yeni bir muhasebe eğitim modeli oluşturulmalı mıdır?	9,1	18,3	22,1	15,4	35,1	3,49

Tablo 4'te yer alan muhasebe meslek mensuplarının kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri içeren ifadelerle verilen cevapların ortalaması 2,91'dir. Bu ortalamadan hareketle katılımcıların kamu kurum ve kuruluşlarının dijital muhasebe konusundaki yaklaşımları konusunda memnun olmadıkları ifade edilebilir. Bu kısımda yer alan ifadelerden "13.Bilgi teknolojileri kullanılarak üniversitelerde yeni bir muhasebe eğitim modeli oluşturulmalı mıdır?" ifadesi 3,49 (4 Katılıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en yüksek ortalamaya sahiptir. "2. Farklı kamu kurumlarının farklı dijital alt yapılar kullanması dijital muhasebe uygulamalarında sorun yaratmakta mıdır?" ifadesi ise 2,54 (3 Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Katılımcılar kamu kuruluşlarının birbirlerinden farklı dijital altyapıları kullanmasının dijital muhasebe uygulamalarında sorun yarattığını düşünüyor. Ayrıca katılımcılar e-dönüşüm geçiş sürecinde aksaklıkların yaşandığını belirten şu ifadelerle katılım oranları sırasıyla; yüzde 49,5 ile yeterli pilot programların yapılmadığı, yüzde 47,6 ile e-dönüşüm geçiş sürecinin yeterince uzun olmadığı, yüzde 42,3 ile kamu kurumlarının e-dönüşüm uygulama kararlılığının yeterli olmadığı, yüzde 49 ile kamu kurumlarının işletmelerin ve muhasebe meslek mensuplarının fiziksel ve teknik yeterliliklerinin dikkate alınmadığı; yüzde 48,1 ile kamu kurumlarındaki personelin e-dönüşüm ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı şeklindedir. Tüm bu sorunlara ek olarak katılımcıların yüzde 42,3'ü kamu kurumlarına (Gelir İdaresi Başkanlığı vb.) elektronik ortamda erişimde sıkıntı yaşamakta ve bu erişim aksaklıkları neticesinde beyannamelerin teslim edilememesine dair problemler yaşamaktadır. Muhasebe meslek mensupları e-dönüşüm ve dijital muhasebe sürecinde e-şifrelerin ve yetki kullanımlarından doğabilecek sorunlardan güvenlik ve gizlilik açısından sorun yaratacağına dair endişeleri bulunmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili olumlu değerlendirmeleri ise, kamu kurum ve kuruluşlarının mesleğe bakış açılarının olumlu olduğunu, dijital muhasebenin bilgi kullanıcıları arasında bilgi paylaşımı ve kontrolde faydalı olacağını ve bilgi teknolojileri kullanılarak üniversitelerde yeni bir muhasebe eğitim modelinin oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Anket sonucuna göre yükseköğretim düzeyinde yer alan programlarda muhasebe ders içeriklerinin uygulamaya yönelik revize edilmesi ile birlikte muhasebe meslek mensubu adaylarının mezun olduklarında e-dönüşüm uygulamalarına hâkim olarak işe başlamaları sağlanarak bu konuda başarı hızlı bir şekilde yakalanacaktır yorumu yapılabilir.

Tablo 5: Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Kuruluşlara İlişkin (TURMOB) Dijital Muhasebe Süreçleri İle İlgili Değerlendirmeleri

İfadeler	Kesinlikle Katılmıyorum (%)	Katılmıyorum (%)	Ne Katılıyorum Ne katılmıyorum (%)	Katılıyorum (%)	Kesinlikle Katılıyorum (%)	Ortalamalar
1.Meslek örgütünün e-dönüşüm sürecine yeterli katkıda bulunduğunu düşünüyor musunuz?	26,0	33,2	24,5	9,1	7,2	2,38
2.Meslek örgütü e-dönüşüm süreci ile ilgili sürekli eğitimler yapmakta mıdır?	22,6	39,4	23,6	7,7	6,7	2,37
3.Meslek örgütünün e-dönüşüm süreci ile ilgili eğitimlerinin ücretsiz olması gerektiğini düşünüyor musunuz?	6,3	13,5	19,7	14,4	46,2	3,81
4.Meslek örgütü e-dönüşüm süreci ile ilgili olarak sizlere bir yol haritası sundu mu?	18,8	30,8	35,6	10,1	4,8	2,51
5.Meslek örgütünün mesleğe girişte (staj dönemi) e-dönüşüm ile ilgili bir eğitim vermesi gerektiğini düşünüyor musunuz?	11,1	26,4	21,2	17,8	23,6	3,16
6.Muhasebe mesleğine girişlerin teknik ve mesleki bilgi bakımından zorlaştırılması gerektiğini düşünüyor musunuz?	12	16,8	22,6	20,7	27,9	3,36
7.Mesleğe girişte, kullanılan muhasebe programları ve e-belge ile ilgili ders ve sınavların getirilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?	3,8	13,9	18,3	13,9	50,0	3,92
8. Muhasebe yazılımlarının (luca,zirve, mikro vb.) ve eğitimlerinin meslek örgütü tarafından ücretsiz verilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?	2,9	5,3	17,8	12,0	62,0	4,25

Tablo 5'te yer alan muhasebe meslek mensuplarının mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerini içeren ifadeler verilen cevapların ortalaması 3,22'dir. Tablodan anlaşılacağı üzere katılımcıların genellikle mesleki kuruluşların faaliyetleri hakkındaki görüşlerinin olumlu olduğu ifade edilebilir. Bu kısımda yer alan ifadelerden "8. Muhasebe yazılımlarının (luca,zirve, mikro vb.) ve eğitimlerinin meslek örgütü tarafından ücretsiz verilmesi gerektiğini düşünüyor musunuz?" ifadesi 4,25 (4 Katılıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en yüksek ortalamaya sahiptir. "2.Meslek örgütü e-dönüşüm süreci ile ilgili sürekli eğitimler yapmakta mıdır?" ifadesi ise 2,37 (2 Katılmıyorum'a daha yakın) seviyesi ile en düşük ortalamaya sahiptir.

Katılımcıların yüzde 59,2'si meslek örgütü TURMOB'un e-dönüşüm sürecine yeterli katkıda bulunmadığını, yüzde 62'si e-dönüşüm süreci ile ilgili konularda sürekli eğitim vermediğini ve yüzde 49,6'sı e-dönüşüm konusunda kendilerine bir yol haritası sunmadığını belirtmiştir. Bu olumsuz sonuçların ardından muhasebe meslek mensuplarının cevapları doğrultusunda meslek örgütünden beklentileri şu şekilde sıralanabilir: Meslek örgütünün e-dönüşüm süreci ile ilgili eğitimleri ücretsiz olmalı, mesleğe girişte (staj dönemi) e-dönüşüm ile ilgili eğitimler verilmeli ve muhasebe yazılımlarının (luca,zirve, mikro vb.) ve eğitimlerinin meslek örgütü tarafından ücretsiz verilmelidir. Muhasebe mesleğine giriş süreci ile ilgili önerileri ise sınavların teknik ve mesleki bilgi bakımından zorlaştırılması, kullanılan muhasebe programları ve e-belge ile ilgili ders ve sınavların getirilmesi şeklindedir.

4.7. Hipotezlerin Test Edilmesi

H₁: Muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerinin farklılaşp farklılaşmadığının belirlenmesi amacıyla bağımsız örneklem için t testi (Independent-Samples T Test) ve bağımsız örneklem için tek faktörlü varyans analizi (One-Way ANOVA) uygulanmıştır. Bu analizlerde bağımlı değişken olan e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri; muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeyleri ile müşteri işletmeleri, kamu kurum ve kuruluşlarını, mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçlerini değerlendirmeleri ölçeklerinde yer alan ifadelerin ortalamaları alınarak elde edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ile

demografik özellikler arasında yapılan analizlerinin sonuçlarına göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ile demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

H₂: Muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeylerini belirlemek için kullanılan ifadelerin ortalamaları ve e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerini belirlemek için kullanılan ifadelerin ortalamaları arasındaki ilişkinin test edilmesi amacıyla korelasyon analizi kullanılmıştır.

Pearson korelasyon katsayısı, değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını varsa bu ilişkinin çok fazla mı yani kuvvetli mi ya da zayıf mı olduğu ve bir değişkene ait değerlerden biri artarken diğerinin artıyor mu ya da azalıyor mu olduğunu gösterir. Bu katsayı genellikle r harfi ve $-1 \leq r \leq +1$ eşitsizliği ile gösterilir. Korelasyon katsayısı $0.7 \leq r \leq 1$ aralığında ise değişkenler arasında kuvvetli, $0.3 \leq r \leq 0.7$ aralığında ise değişkenler arasında orta, $0 \leq r \leq 0.3$ aralığında ise değişkenler arasında zayıf seviyede bir ilişki vardır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 262). Analizde katılımcıların bilgi düzeyleri ölçeği ($Ort = 3.21$, $SS = 0.631$) ve e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ölçeği ($Ort = 3.02$, $SS = 0.445$) skorları arasındaki ilişki Pearson Korelasyonu ile ölçülmüştür. Bu değişkenler arasında güçlü seviyede, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(206) = 0.847$, $p < 0.01$).

Belirlilik katsayısının tanımı ve özellikleri “bağımlı değişkende meydana gelen değişmelerin ne kadarının bağımsız değişkendeki değişmelerle açıklanabileceğini belirlenmesi amacıyla kullanılan bir katsayıdır ve Pearson korelasyon katsayısı r 'nin karesinin alınması ile hesaplanır, 0 ile 1 arasında değerler alır, r^2 sembolü ile gösterilir” şeklindedir (Şıklar ve Özdemir, 2019: 129). Analiz sonucunda $r^2 = 0,718$ olarak ölçülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının bilgi düzeyleri, muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerinin yüzde 71'ini açıklamaktadır.

H₃: Muhasebe meslek mensuplarının müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₃ hipotezini test etmek için korelasyon analizi kullanılmıştır. Analizde katılımcıların müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri ölçeği ($Ort = 2.39$, $SS = 0.760$) ve e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ölçeği ($Ort = 3.02$, $SS = 0.445$) skorları arasındaki ilişki Pearson Korelasyonu ile ölçülmüştür. Bu değişkenler arasında zayıf seviyede, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(206) = 0.368$, $p < 0.01$). Belirlilik katsayısı $r^2 = 0,135$ olarak ölçülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerinin yüzde 13'ünü muhasebe meslek mensuplarının müşteri işletmeleri dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri açıklar.

H₄: Muhasebe meslek mensuplarının kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₄ hipotezini test etmek için kullanılan korelasyon analizi ile sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcıların kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri ölçeği ($Ort = 2.91$, $SS = 0.593$) ve e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ölçeği ($Ort = 3.02$, $SS = 0.445$) skorları arasındaki ilişki Pearson Korelasyonu ile ölçülmüştür. Bu değişkenler arasında orta seviyede, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(206) = 0.647$, $p < 0.01$). Belirlilik katsayısı ise $r^2 = 0,419$ olarak ölçülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerinin yüzde 41'inin muhasebe meslek mensuplarının kamu kurum ve kuruluşlarını dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri açıklar.

H₅: Muhasebe meslek mensuplarının mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmelerine göre e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri farklılaşmaktadır.

H₅ hipotezinde yer alan iki değişken arasındaki ilişkinin test edilmesi amacıyla korelasyon analizi kullanılmıştır. Katılımcıların mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri ölçeği ($Ort = 3.22$, $SS = 0.703$) ve e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşleri ölçeği ($Ort = 3.02$, $SS = 0.445$) skorları arasındaki ilişki Pearson Korelasyonu ile ölçülmüştür. Bu değişkenler arasında orta seviyede, pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(206) = 0.632$, $p < 0.01$). Analiz sonucunda belirlilik katsayısı $r^2 = 0,400$ olarak ölçülmüştür. Muhasebe meslek mensuplarının mesleki kuruluşlara ilişkin (TURMOB) dijital muhasebe süreçleri ile ilgili değerlendirmeleri, muhasebe meslek mensuplarının e-dönüşüm uygulamaları hakkındaki görüşlerinin yüzde 40'ini açıklamaktadır.

SONUÇ

Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler hayatın her alanında ve her meslek grubunda değişikliklere yol açmıştır. Muhasebe alanında yaşanan teknolojik kaynaklı değişimler başta muhasebe meslek mensupları olmak üzere işletmeleri, kamu kurumlarını ve meslek örgütlerini etkilemiştir. Muhasebe alanında yaşanan bu dijitalleşme ile birlikte elektronik belge uygulamaları olarak adlandırılan e-fatura, e-defter, e-beyanname, e-

arşiv ve e-tebligat gibi sistemler kullanılmaya başlanmıştır. Bu elektronik uygulamalar ile birlikte artık kayıtlar elle yazılarak değil elektronik ortamda tutulmaya ve saklanmaya başlamış; böylece iş gücü, kâğıt, baskı, posta, arşivleme maliyetlerinde azalma, zaman tasarrufu, evrakların kaybolma riskinde azalma, işlemlerin verimlilik ve etkinliğinin artması, işlemlerde hata riskinin azaltılması ve çalışanların motivasyonunun artması gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca muhasebede e-dönüşüm uygulamalarının ekonomide kayıt dışılığın önlenmesi ve vergi gelirlerinin artırılması noktasında önemli katkıları bulunmaktadır. Bu katkıların yanı sıra e-dönüşüm sürecinde muhasebe meslek mensuplarının yaşadığı bir takım sorunlar bulunmaktadır.

Bu çalışmada muhasebede yaşanan e-dönüşüm sürecinde aktif rol alan muhasebe meslek mensuplarının bu süreç hakkındaki görüşlerini ve beklentilerini belirlemek amaçlanmıştır. Hatay ilinde faaliyet gösteren ve odalar birliğine üye olan meslek mensuplarına yapılan, toplamda 438 üyeye sahip olan ve 208 üye ile uygulanan anket çalışmasının sonucu muhasebe meslek mensuplarının olumlu görüşleri, dikkat çektikleri aksaklıklar ve beklentileri şu şekildedir:

Muhasebe meslek mensupları, dijital muhasebe konusunda yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını ve daha önce eğitim aldıklarını ifade etmelerine rağmen dijital muhasebe konusunda hala eğitime ihtiyaç duyduklarını belirtmekte ve sürekli eğitimlerin olması gerekliliğe dikkat çekmektedirler. Ofis personeli ile ilgili olarak; dijital muhasebeye geçişten dolayı işten çıkarma yapmadıkları gibi dijital muhasebe uygulamalarını gerçekleştirebilecek ek personel istihdamına da ihtiyaç duymamışlardır. Dijital muhasebenin muhasebe mesleğinde kurumsallaşmayı artıracığına ve muhasebe mesleğinin gelecekte öneminin artacağına inanmaktadırlar. Ülke ekonomisine katkıda bulunacağına, kayıt dışılığı azaltacağına, meslekteki haksız rekabeti önlemeye katkı sağlayacağına inanmaktadırlar. Fakat ekonomide yolsuzluk ve suiistimalleri önleyemediğini, tahsilat sorununuzun çözümünde yetersiz kaldığını düşünmektedirler.

Müşteri işletmelerinin dijital muhasebe konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını, bu süreçte yaklaşımlarının olumsuz olduğunu ve fiziksel altyapılarının yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Müşteri işletmelerin gerekli fiziksel altyapı ve bilgiye ulaşmalarının ardından dijital muhasebenin piyasa ve şirketlerin şeffaflığının ve hesap verilebilirliğini artıracığını beklemektedirler.

Muhasebe meslek mensupları, dijital muhasebeye geçiş sürecinin yeterince uzun olmadığını ve geçişte yeterli pilot uygulamalar yapılmadığını düşünmektedirler. Kamu kurumlarının farklı dijital alt yapılar kullanması, kamu kurumları personellerinin e-dönüşüm için yeterli eğitime ve bilgiye sahip olmaması, elektronik ortamda kamu kurumlarına erişimde yaşanan sıkıntı ve aksaklıklar muhasebe meslek mensuplarının bu süreçte yaşadığı başlıca zorluklardır. Kamu kurum ve kuruluşlarının dijital muhasebe konusundaki yaklaşım ve uygulamalarından memnun değildirler. Ayrıca e-şifrelerin ve yetki kullanımlarından doğabilecek sorunlardan güvenlik ve gizlilik açısından endişe duymaktadırlar. Tüm bu süreç ile ilgili olarak bilgi teknolojileri kullanılarak üniversitelerde yeni bir muhasebe eğitim modelinin oluşturulması gerekliliğine dikkat çekmişlerdir.

Meslek örgütü TURMOB'un e-dönüşüm sürecine yeterince katkı sağlamadığını, dönüşüm sürecine ilişkin bir yol haritası çizmediğini ve e-dönüşüm süreci ile ilgili sürekli eğitimler yapmadığını belirtmektedirler. Muhasebe meslek mensuplarının meslek örgütünden beklentileri şu şekilde sıralanabilir: Meslek örgütünün e-dönüşüm süreci ile ilgili eğitimleri ücretsiz olmalı, mesleğe girişte e-dönüşüm ile ilgili eğitimler verilmeli, muhasebe yazılımları meslek örgütü tarafından ücretsiz verilmelidir. Muhasebe mesleğine giriş süreci ile ilgili önerileri ise sınavların teknik ve mesleki bilgi bakımından zorlaştırılması, kullanılan muhasebe programları ve e-belge ile ilgili ders ve sınavların getirilmesi şeklindedir.

Sonuç olarak muhasebede kullanılan teknolojik uygulamalar ile ilgili muhasebe meslek mensuplarının yanı sıra muhasebe meslek mensubu adaylarının, müşteri işletmelerin, kamu kurumlarında çalışan personellerin daha çok bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve yönlendirilmesi önem kazanmaktadır ve böylece muhasebede e-dönüşüm uygulamalarının beklenen tüm faydaları tüm çıkar grupları için tam anlamıyla sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abed, S. (2014). A review of e-accounting education for undergraduate accounting degrees. *International Business Research*, 7(2), 113.
- Amidu, M., Effah, J., & Abor, J. (2011). E-accounting practices among small and medium enterprises in Ghana. *Journal of Management Policy and Practice*, 12(4), 146-155.
- Arıkan, Y. (2015). E-Uygulamalar. web: <http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/e-uygulamalar.pdf> (Erişim Tarihi, 15 Ağustos 2020).
- Ay, M.H. (2006). Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 11 (9), 57-82.
- Çıtak, F., & Baskan, T. D. (2020). Muhasebedeki Elektronik Gelişmelerin Muhasebe Meslek Etiğine Etkisi: Kırıkkale İlindeki Muhasebe Meslek Mensuplarının Bakış Açısı Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 22, 249-270.
- Deshmukh, A. (2006). Digital accounting: The effects of the internet and ERP on accounting. IGI Global.
- Durmuş, A. F., (2018), "Opinions and Expectations of Members of Accounting Profession About Digital Accounting a Research in Malatya Province", *Reading on Technology and Knowledge Management*, Arad publications, s.129-156.
- Ermiş, K. (2006). Sayısal İmza ve Elektronik Belge Yönetimi. *Bilgi Dünyası*, 7(1), 121-146.
- Garip, O., & Karasioğlu, F. (2019). E-Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Karaman'da Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 433-446.
- Ghaffar, A. M., Mokhtar, M. Z., Ismail, W. N. S. W., & Othman, M. R. (2019). Determinant of e-accounting (EA) adoption among Malaysian maritime SMES. *International Journal of Engineering & Technology*, 8(1.8), 102-105.
- GİB. (2020). web: <https://www.gib.gov.tr/> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020a). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/efaturahakkında.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020b). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/efaturakayıtlıkullanıcılar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020c). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/eirsaliyehakkında.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020d). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/eirsaliyekayıtlıkullanıcılar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020e). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/eirsivkayıtlıkullanıcılar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020f). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/esmmhakkında.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020g). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/esmmkayıtlıkullanıcılar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020h). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/emustahsilhakkında.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020ı). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/emustahsilkaıtıkullanıcılar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020i). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/ebiletihakkında.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- GİB. (2020j). web: <https://ebelge.gib.gov.tr/ebiletayolculistesiznialanlar.html> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Aanaliz (5.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- HSMMMO. (2020). Üyelerin İlçelere Göre Dağılımı, web: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131230M1-16.htm> (Erişim Tarihi, 1 Eylül 2020)
- Kagermann, H., Lukas, W., & Wahlster, W. (2011). Industry 4.0: with the internet of things on the way to the 4th industrial revolution. *VDI news*, 13.
- Kalaycı, Ş. (Ed.). (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (5. Baskı). Ankara: Asil Yayın
- Karaer, M. (2019). Türkiye Muhasebe Sektöründeki Dijital Dönüşüm Süreci. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(47), 4358-4364.
- Kıbar Bilginli, N. (2011). Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP). *Dış Denetim*, Temmuz-Ağustos-Eylül, 173-182.
- Kulak, A. (2019). Muhasebe'de E-Dönüşüm. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Maliye Bakanlığı. (2010). Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 397). Ankara.
- Noronha, M. R., & Kulkarni, A. R. (2012). E-Accounting in India. *Indian Journal of Accounting*, 42(2), 1-10.
- Öztürk, M. S., & Çarıkçı, O. (2019). Elektronik Muhasebe Uygulamaları Kapsamında Geleceğin Muhasebecileri Üzerine Bir Araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7(16), 1007-1026.
- Popkova, E. G., Ragulina, Y. V., & Bogoviz, A. V. (Eds.). (2019). *Industry 4.0: Industrial revolution of the 21st century* (p. 253). Springer.
- Relhan, A. (2013). E-accounting practices of SMEs in India. *International Journal of Technical Research*, 2(1), 1-10.
- Şıklar, E., Özdemir, A. (Ed.). (2019). İstatistik II. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını
- Velankar, N., Gupta, R. C., & Garud, U. (2013). E-Accounting practices among SMEs: a study of MP Region. *Journal of Management Value and Ethics*, 3, 94-106.
- 213 No'lu VUK Genel Tebliği. (2010). web: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- 397 No'lu VUK Genel Tebliği. (2010). web: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100305-16.htm> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)
- 433 No'lu VUK Genel Tebliği. (2013). web: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131230M1-16.htm> (Erişim Tarihi, 16 Ağustos 2020)

Düzenleyici Kurumların Türk Spor Kulüplerinde Entelektüel Sermaye Oluşumuna Etkileri ve Bir Araştırma

The Effects of Regulatory Organizations on the Formation of Intellectual Capital in Turkish Sports

Ali ALAGÖZ*
Yasin GÜLER**

ÖZ

Bu çalışmanın amacı BIST'de işlem gören spor kulüplerinin entelektüel sermaye değerlerini ölçerek, spor kulüplerinin mali yapısını düzenleyen ve denetleyen kurumlardan biri olan UEFA'nın ortaya koyduğu Finansal Fair Play kriterlerinin, kulüplerin entelektüel sermayeleri üzerinde etkilerini ölçmektir.

Bu amaç ışığında çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde entelektüel sermaye hakkında genel bilgi verilmiş, ikinci bölümde konuyla ilgili literatüre yer verilmiş, üçüncü bölümü olan uygulama kısmında, entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen Piyasa Değeri ve Defter Değeri, Tobin'in Q Değeri, Hesaplanmış Maddi Olmayan Değer ve Ekonomik Katma Değer yöntemlerinin her biri ile spor kulüplerinin son 10 yıllık ES değerleri ve tutarları bulunmuştur. Hesaplamalardan elde edilen veriler FFP kapsamında değerlendirilerek çalışma sonlandırılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Entelektüel Sermaye, Spor Kulüpleri, Finansal Fair Play

ABSTRACT

The aim of this study is to measure the effects of the Financial Fair Play criteria, which is determined by one of the institutions regulating and controlling the financial structure of sports clubs, UEFA, on the intellectual capital of the clubs by measuring the intellectual capital values of sports clubs traded on BIST.

Regarding this purpose, the study consists of three parts. In the first part; general information about intellectual capital is given, in the second part; the related literature is given and in the third, application, part; ES values of the last 10 years of sport clubs and amounts were found with each of Market Value and Book Value, Tobin's Q Value, Calculated Intangible Value and Economic Added Value methods that measure intellectual capital on enterprise. The data, obtained from the calculations, is evaluated within the scope of FFP and the study was finalized.

KEYWORDS

Intellectual Capital, Sports Clubs, Financial Fair Play

	<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 16.07.2020	<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 25.10.2020
<i>Atf</i>	Alagöz, A. ve Güler, Y. (2020). Düzenleyici Kurumların Türk Spor Kulüplerinde Entelektüel Sermaye Oluşumuna Etkileri ve Bir Araştırma. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 637-653.	

* Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aalagoz@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7538-2213

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe Bölümü, yasinguler@windowslive.com, ORCID: 0000-0003-1766-3313

GİRİŞ

Bilgi toplumuna geçiş, ekonominin yapısında ve makro / mikro anlamda kaynaklara karşı tutumda önemli değişiklikler olmasını sağlamıştır. Bilginin en önemli kaynak ve sermaye olduğunu temel alan bilgi ekonomisi yaklaşımında; fiziksel sermayenin korunması ve geliştirilmesine odaklanan bakış açısı yerini, en az fiziksel varlıklara önem verdiği kadar, belki de daha fazla, bilgi, beceri, iletişim vb. gibi maddi olmayan varlıklara önem veren bakış açısına bırakmıştır.

Bilgi toplumuna doğru yaşanan dönüşümle beraber ise; bilgi, yetenek, eğitim, iletişim vb. gibi sahip olana rekabet üstünlüğü sağlayan maddi olmayan unsurları içeren Entelektüel Sermaye kavramı ön plana çıkmıştır. Entelektüel sermaye kavramı, özellikle 90'lardan sonra yani; bilgi ve iletişim (bilişim) de yaşanan ve giderek hızlanan gelişmelerle beraber ortaya atılmış ve maddi olmayan unsurların işletmenin değerinin oluşmasında, maddi unsurlardan daha fazla etkisi olduğu vurgulanmıştır.

Spor, kişinin özgür isteklerine bağlı olarak değişen, bir değer ölçütleri içeren, kendisine özel teorileri olan, müsabakanın yanında şölen içinde yapılan, belli kurallar etrafında geliştirilen özgünleştirilen, yetkinleşmeyi öngören beden egzersizleri olarak değerlendirilmektedir. Spor faaliyetleri içinde futbol, şüphesiz insanların en çok ilgilendiği, faal ya da pasif olarak kişilerin spora en çok katılımını sağlayan ve dünyanın her tarafındaki ekonomik kesimleri yaptırma zorlayan bir spor dalıdır. 1866 yılında İngiltere'de ilk resmi müsabakanın oynanmasıyla başlayan futbol her geçen popüleritesini artırmış, içinde tekstil, bahis, turizm, ulaşım ve medya gibi birçok sektörü içinde barındıran bir endüstri haline gelmiştir.

Futbol endüstrisinin bileşenlerini meydana getiren kişi, kurum ve organizasyonlar farklı endüstrilerde çalışan diğer firmalar gibi piyasanın kurallarına bağlıdırlar. Bu kurallardan dolayı kulüpler veri koşullar altında kârlarını veya faydalarını maksimize etmeye çalışırlar. Milyonlarca dolara ulaşan kulüp bütçeleri, sahip olunan tesisler, artan kamuoyu ilgisi, spor ekonomisinin gelişmesi ve korunmasını amaçlayan FİFA, UEFA, ülke federasyonlarının getirdiği düzenlemeler ve farklı boyutlarda yaşanan şiddetli rekabetin varlığı spor kulüplerinin dernek statüsünde yönetilmelerini imkansız hale getirirken modern yönetim anlayışına sahip kurumsallaşan ve güçlü bir finansal yapıya sahip olmayı kaçınılmaz bir şart olarak ortaya çıkarmıştır. Bu da futbol kulüplerinde idari, mali, teknik ve sportif açıdan farklı uzmanlık alanlarına sahip profesyonellerin görev almasına, profesyonel yöneticilerin sevk ve idaresinde şirketlerin doğmasına neden olmuştur.

Futbol ekonomisinin en önemli aktörlerinden futbol kulüplerinin son yıllarda göstermiş olduğu kötü mali performanslar, futbol ekonomisinin tüm bileşenlerini tehdit etmeye başlamıştır. Futbol kulüplerinin harcamalarını gelirlerinin çok üstünde yapması maaş ve borç yüklerinin artmasına, artan borç yükü karlarının ciddi oranda azalmasına yol açmıştır. Gelirlerinin büyük kısmını finansal giderlerine harcayan birçok futbol kulübünün ortaya çıkması mali disiplinden açık bir şekilde uzaklaşmışlığının göstergesi haline gelmiştir.

Avrupa Futbolu'nun en büyük düzenleyici ve denetleyici kurumu olan UEFA (the Union of European Football Associations), 2004-2005 sezonundan sonra geçerli olmak üzere ilk başta kulüp lisanslama kriterlerini getirmiştir. Bu uygulama ile tesisleşme, yönetim ve hukuki konularda ciddi başarılar yakalayan UEFA, mali kriterlerin yanına "Finansal Fair Play (FFP)" olarak adlandırdığı birçok kriter eklemiştir. FFP kriterleri ile temelde gelir-gider denkleğini sağlama amacı güden UEFA, futbol kulüplerinin mali yapılarını güçlendirmek adına birçok kurallar getirmiştir.

Her işletmede olduğu gibi spor kulüpleri de entelektüel sermayeye ve entelektüel sermayenin bileşenleri olan insan sermayesi, müşteri sermayesi ve ilişki sermayesine sahip birer işletme konumundadır. UEFA'nın FFP kapsamında getirdiği mali disiplinin sağlanmasına ilişkin kurallar futbol kulüplerinin de entelektüel sermaye değerlerini etkilemiştir.

Bu bağlamda çalışmamızda spor kulüplerinde düzenleyici kurumların entelektüel sermaye oluşumu üzerine etkileri incelenmiş ve Finansal Fair Play'in Türk Spor Kulüplerinde entelektüel sermaye üzerine etkisi incelenmiştir.

1. LİTERATÜR

Entelektüel sermaye kavramı ile ilgili genel olarak kabul edilmiş net bir tanım bulunmamaktadır. En genel tanımıyla entelektüel sermaye, değer yaratmak amacıyla kullanılabilen (Hunter, 2005: 5), işletmenin kullanımına hazır olan, o işletmeye göreceli avantaj sağlayan ve bir bütün olarak gelecekte fayda sağlaması beklenen (Stam and Andriessen, 2004: 6), varlıkların görünmez değerler niteliği taşıdığı; teknoloji, müşteri güveni, markalar gibi (Itami ve Roehl, 1991:9) işletmelerin mali tablolarında gösterilen maddi varlıklar ve finansal varlıkların dışında sahip oldukları (Koole and Roos, 2010: 349) değerlerdir.

Entelektüel sermayenin kavramsal olarak ele alınması, ölçülmesi, ölçüm yöntemlerinin değerlendirilmesi, farklı sektörlerle ilişkilendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi ile ilgili literatürde yapılmış birçok çalışma

bulunmaktadır. Çalışmamızın amacı ve kapsamı doğrultusunda literatürde yer alan çalışmalara aşağıda verilmiştir.

Shareef ve Davey (2005), spor kulüplerinin entelektüel sermayeye yer verip vermediğine ilişkin 19 İngiliz futbol kulübünün 2002 dönemi yıllık raporlarını incelemiş, araştırma bulgularında, entelektüel sermaye bileşenlerinin listelenen profesyonel futbol kulüpleri tarafından zayıf bir şekilde rapor edildiğini tespit etmiş ve şirketlerin entelektüel sermaye bilgisini paydaşlara anlamlı bir şekilde sunmalarına yardımcı olmak için, futbol endüstrisine özel FRS rehberi geliştirilebileceği önerisini sunmuştur.

Eduardo vd., (2013), dünyanın en büyük 60 futbol kulübünün teknik direktörleri üzerinde kişisel refah ve entelektüel sermaye ilişkisini incelemiş, başarılı teknik direktörlerin hem kulübün hem de bireysel entelektüel değerlerini artırdığını, sürekli artan entelektüel değerlerin ise servetlerini artırarak refah seviyelerini yukarı taşıdığı sonucuna ulaşmıştır.

Gürel vd., (2013), entelektüel sermayenin temel bileşenlerinden fikri sermayeyi VAIC yöntemiyle BIST’de yer alan Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin üzerinde ölçmüştür. Çalışmanın sonucunda, entelektüel sermayeyi en verimli kullanan kulübün Galatasaray olduğunu ve kulüplerin daha yüksek entelektüel sermayeye ulaşmak için futbol kulüpleri için daha yüksek pazar payına sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır.

Horasan (2013), ortaya koyduğu çalışmada entelektüel sermayenin bir bileşeni olan sporcu değerlerinin mali tablolara yansıtılmasıyla ilgili model önerisi sunmuştur.

Ricci vd., (2015), çalışmalarında entelektüel sermayenin verimliliğinin (ICE) firma performansı üzerindeki etkisini ölçmüştür. İtalya Birinci Futbol Ligi (Serie A)’da, 2007/2008 ile 2011/2012 sezonları arasında yer alan futbol kulüplerinin üzerinde yaptıkları çalışmada, firma performansı üzerinde özellikle insan sermayesi verimliliğindeki artışın etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaşar vd., (2015), çalışmalarında BIST’de yer alan Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin entelektüel sermaye verimliliğini VAICTM yöntemiyle ölçmüş, futbol kulüplerinin ana unsurları maddi olmayan varlıklar olduğu için yöntemin spor kulüplerinin entelektüel sermayeyi ölçmelerinde etkili olduğunu ve entelektüel sermayenin yatırımcı kararlarını etkilediğini tespit etmişlerdir.

Panagiotis ve Evengelos (2015), yaptıkları çalışmada 9 Avrupa ülkesinden seçtiği birer kulübün 2005 ve 2010 yılları arasındaki entelektüel sermaye ve karlılık ilişkisini incelememiştir. Sonuç olarak entelektüel sermaye ve kârlılık arasında pozitif bir ilişki olduğunu, insan sermayesinin spesifik olarak entelektüel sermaye değerinde en önemli gösterge olduğunu, çalışanlara (oyuncular, teknik personel, vb.) daha fazla harcayan kulüplerin daha yüksek bir finansal performans katma değeri sağladığını öne sürmüşlerdir.

Igor (2016), çalışmasında Avrupa’da yer alan 10 kulübün 2011 ve 2015 yılları arasında entelektüel sermaye değerlerini Piyasa Değeri / Defter yöntemiyle ölçmüş, çalışmanın sonucunda yöntemin sadece borsada teşkilatlanmış kulüplerin üzerinde ölçüm yapılabildiği için yetersiz kaldığını fakat yöntem üzerinde değerlendirme yapıldığında entelektüel sermayeyi, insan sermayesi (futbolcular) ve müşteri sermayesinin en çok etkilediğini ortaya koymuştur.

Lardo vd., (2016), profesyonel futbol kulüplerinin, kullandığı sosyal medyanın organlarının entelektüel sermayeye etkisi üzerine çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonucunda sosyal medyadan kulüplerin ciddi miktarlarda gelir elde ettiği ve entelektüel sermaye değerlerini artırdığına ulaşılmıştır.

Leito ve Baptista (2019), çalışmalarında 1992 ve 2010 yılları arasında İngiliz Premier Ligi’ne katılan 35 İngiliz futbol kulübü üzerinde marka değeri ile entelektüel sermaye arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak, futbol kulüplerinin entelektüel sermayeyi, uygun bir şekilde yönettiklerinde, katma değer yaratan önemli bir varlık seti olduğunu ortaya koymuşlardır. Ligde ulaşılan başarının insan sermayesi verimliliği ve karı artırarak marka değeri üzerinde olumlu etki yarattığını belirtmişlerdir.

2. METODOLOJİ

İşletmelerin doğrudan bilançolarına yansımayan fakat var olduğu da bir gerçek olan soyut varlıklarının ölçülmesi entelektüel sermaye ile mümkün olmaktadır (Canibano vd., 2004: 10). Birçok farklı yaklaşım ile işletmelerin sahip olduğu entelektüel sermayenin değeri ölçülmeye çalışılmıştır. Bunlardan bazıları bu değeri tutar olarak bazıları ise oran olarak bulmaktadır ve her yaklaşımın ihtiyaç duyduğu kalemler de farklıdır. Entelektüel sermayenin ölçülmesi için ortaya atılan yöntemlerin tutar ve oran olarak hesaplananları entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemler olarak incelenmektedir.

Entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemler, unsur bazında ölçen yöntemlere göre daha çok parasal nitelikte sonuçlar vermektedir. Entelektüel sermaye konusunda daha önce yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Yapılan çalışmalar sektör bazlı incelendiğinde hizmet sektörün ağırlıkta olup, banka ve otel işletmeleri üzerine yapılan uygulamalar ön plana çıkmaktadır. Üretim işletmelerinde ise otomotiv sektörü baz

alınarak daha çok uygulama yapılmıştır. Entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemlerin hepsinin uygulandığı çalışmalara literatürde az rastlanmaktadır. Tek bir yöntem uygulandığında ise “Hesaplanmış Maddi Olmayan Değerler Yöntemi” kullanılmıştır. Çalışmaların büyük bölümünde bir yıllık verilerden yararlanılmıştır. Entelektüel sermayeyi unsur bazında ölçen yöntemlerde ise VAIC yöntemi uygulamaların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Entelektüel sermaye üzerinde yapılan diğer çalışmalarda ise entelektüel sermayenin muhasebeleştirilmesi, raporlanması ve örgüt performansına etkisi ele alınmıştır.

2.1 Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı öncelikle hisseleri Borsa İstanbul (BIST)’de işlem gören Beşiktaş, Trabzonspor, Galatasaray ve Fenerbahçe spor kulüplerinin entelektüel sermayelerini ölçmek daha sonra kulüplerin mali tablolarını denetleyici kurumlardan biri olan UEFA’nın ortaya koyduğu Finansal Fair Play kriterlerin, entelektüel sermaye değişimine etkisini tespit etmektir.

Daha önce yapılmış uygulamalar sıklıkla farklı sektörlerle ve BIST’te teşkilatlanmış farklı pazarlar üzerinde uygulanmış ve veriler bu yöntemlerden yalnız birisi ile değerlendirilmiştir. Yapılan literatür araştırmasında aynı örnekleme birden fazla ölçüm yönteminin uygulanmış olduğu bir çalışmaya çok az rastlanmıştır. Bu çalışma, uygulamaya konu olan sektörlerin bağlı oldukları düzenleyici ve denetleyici kurumların, işletmelerin entelektüel sermayelerine etkisini ölçen 10 yıllık veriler kullanılarak yapılmış ilk çalışmadır.

2.2 Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamına payları BIST’de işlem gören Beşiktaş, Trabzonspor, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüplerinin karşılaştırma yapılması açısından, Finansal Fair Play kurallarının uygulanmaya başladığı sezon olan, 2013-2014 sezonundan çalışmamızın sonlandırıldığı döneme kadar olana 5 yıllık ve 2013-2014 sezonundan önceki 5 yıllık finansal bilgileri dahil edilmiştir. Futbol kulüplerinin BIST’te ifade edilen kodları ve isimlerinin bulunduğu liste, **Tablo 1**’de sunulduğu gibidir.

Tablo 1. BIST’te İşlem Gören Futbol Kulüpleri

İşletme Kodu	İşletme Adı	Ödenmiş Sermaye (TL)	Halka Açıklık Oranı
GSRAY	Galatasaray Sportif Sınai ve Ticari Yatırımlar A.Ş.	540.000.000	%33,58
FENER	Fenerbahçe Futbol A.Ş.	98.800.000	%32,93
BJKAS	Beşiktaş Futbol Yatırımları Sanayi ve Ticaret A.Ş.	240.000.000	%48,99
TSPOR	Trabzonspor Sportif Yatırım ve Futbol İşletmeciliği Ticaret A.Ş.	236.390.631	%35,25

Kaynak: KAP, <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>, Erişim Tarihi: 21.08.2019

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Entelektüel sermayeyi işletmenin tamamında ölçen yöntemler uygulamada daha sık kullanılmaktadır. Ancak bu yöntemlerden sayısal olarak ölçen yöntemlerin uygulanabilirlik dereceleri birbirinden farklı olmaktadır. Söz konusu yöntemlere örnek olarak, Piyasa Değeri/DeFTER Değeri, Tobin Q Oranı, Ekonomik Katma Değer, Entelektüel Katma Değer Katsayısı, Hesaplanmış Maddi Olmayan Varlık yöntemleri sayılabilir (Özevren ve Yıldız, 2010: 280-281). Çalışmamızda entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemler kullanılmıştır. İşletmelerin tek başına piyasa değerleri göz önüne alınmadan aynı zamanda sadece mali tablo bilgilerinden yararlanarak entelektüel sermaye değerine ulaşan söz konusu yöntemin uygulanabilmesi için, işletmelerin mali tablolarına ihtiyaç duyulmuştur.

Futbol kulüpleri, Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) 13 Haziran 2013 tarih ve 28676 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Seri II, 14.1 No’lu “Sermaye Piyasasında Finansal Raporlamaya İlişkin Esaslar Tebliği hükümleri uyarınca Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu (KGK) tarafından yürürlüğe konulmuş olan Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları mevzuatına göre dönemsel olarak finansal raporlama yapmak zorundadırlar. Hazırladıkları finansal raporlar, bağımsız denetime tabi olup 3 ay, 6 ay, 9 ay ve yıllık mali tablolarını “finansal raporlar” başlığı altında KAP (Kamuoyu Aydınlatma Platformu)’nda yayınlamak zorundadırlar. Futbol kulüplerinin mali tablolarına ilişkin bilgiler KAP’nun resmi internet sitesinden elde edilmiştir.

2.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemlerden, Piyasa Değeri/Defter Değeri, Tobin Q Oranı, Ekonomik Katma Değer, Entelektüel Katma Değer Katsayısı, Hesaplanmış Maddi Olmayan Varlık yöntemlerinin her biri ayrı ayrı Beşiktaş, Trabzonspor, Galatasaray ve Fenerbahçe kulüplerine uygulanmıştır. Fakat çalışmamızı, kısa ve öz tutmak amacıyla, her yöntemin uygulanma adımı veya adımları tek bir kulüp için verilecektir.

2.4.1. Piyasa Değeri/Defter Değeri Oranı Yöntemi Aracılığıyla Entelektüel Sermaye Ölçümü

Piyasa değeri/defter değeri oranı, bir şirketin şirket hisse senetlerinin borsada oluşan piyasa değerinin ilgili şirketin defter değerine bölünmesi ile hesaplanmaktadır. Defter değeri ise, toplam varlıkların toplam yükümlülüklerden farkını göstermektedir. Yöntem, aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Çetin, 2005: 364).

$$\frac{\text{piyasa değeri}}{\text{defter değeri}} = \frac{\text{Hisse Senedi Birim Fiyatı} \times \text{Dolaşımdaki Hisse Senedi Sayısı}}{\text{Toplam Varlıklar} - \text{Toplam Yükümlülükler}} \quad (1)$$

Beşiktaş Spor Kulübü'nün piyasa değeri/defter değeri yöntemine göre son 10 yıllık entelektüel sermaye değerleri aşağıdaki **Tablo 2**'de verilmiştir.

Tablo 2. Beşiktaş Spor Kulübü PD/DD Değeri

	Hisse Senedi Fiyatı (₺)	Hisse Senedi Adedi	Piyasa Değeri (₺)	Defter Değeri (₺)	PD-DD	PD/DD
2009	1,44	40.000.000	57.600.000	(15.387.483)	42.212.517	- 3,74
2010	1,41	40.000.000	56.400.000	(63.781.109)	-7.381.109	- 0,88
2011	3,29	40.000.000	131.600.000	(201.324.028)	-69.724.028	- 0,65
2012	1,56	40.000.000	62.400.000	(352.120.198)	-262.720.198	- 0,178
2013	1,54	240.000.000	369.600.000	(219.774.261)	149.825.639	- 1,681
2014	2,02	240.000.000	484.800.000	(364.056.139)	120.743.861	- 1,331
2015	1,91	240.000.000	458.400.000	(487.578.194)	-29.178.194	- 0,94
2016	3,21	240.000.000	770.400.000	(546.370.532)	224.029.468	- 1,41
2017	4,53	240.000.000	1.187.200.000	(518.808.617)	668.391.383	- 2,288
2018	2,25	240.000.000	540.000.000	(509.028.697)	30.971.303	- 1,060

Tablo 3. Spor Kulüplerinin 2009-2018 Yılları PD/DD Yöntemine Göre Entelektüel Sermaye Tutarı ve Değeri

	Beşiktaş		Fenerbahçe		Galatasaray		Trabzonspor	
	PD-DD	PD/DD	PD-DD	PD/D	PD-DD	PD/D	PD-DD	PD/D
2009	42.212.517	- 3,74	517.499.725	23,74	-110.582.710	-0,06	32.934.699	-1,92
2010	-7.381.109	- 0,88	496.334.171	18,94	-123.290.132	-0,06	19.023.636	-1,39
2011	-69.724.028	- 0,65	590.590.154	4,51	-188.641.385	-0,12	63.158.313	2,04
2012	-262.720.198	- 0,178	391.960.720	4,36	-240.418.699	-0,04	19.899.587	1,29
2013	149.825.639	- 1,681	295.499.622	3,40	-34.433.592	-0,51	34.501.064	-2,92
2014	120.743.861	- 1,331	149.468.034	- 1,62	22.128.764	-2,45	-34.846.130	-0,53
2015	-29.178.194	- 0,94	-35.298.704	- 0,92	-60.710.221	-0,42	68.754.022	-2,22
2016	224.029.468	- 1,41	73.975.139	- 1,18	-331.814.987	-0,09	94.330.806	-1,55
2017	668.391.383	- 2,288	-52.841.998	- 0,85	-554.826.949	-0,08	-41.108.927	-0,85
2018	30.971.303	- 1,060	-293.058.522	- 0,65	710.365.670	-3,25	-458.883.520	-0,21

Spor kulüplerinin entelektüel sermayeyi ölçme yöntemlerinden Piyasa Değeri ve Defter Değeri metoduna göre 2009 ve 2018 yılları arasında gerçekleşen entelektüel sermaye oranları ve tutarları **Tablo 3**'te birleştirilerek rakamsal olarak verilmiştir.

Her yıl için 31.05.2009 tarihindeki hisse senedi fiyatı, bu tarihteki hisse senedi adedi çarpılarak işletmenin piyasa değeri elde edilmiştir. Defter değeri her yıl dönem sonu bilançosundan alınmıştır. Hesaplanmış piyasa değerinden defter değerinin çıkarılması ile elde edilen fark bu işletmenin hesaplanan yılın sonundaki ES tutarını ifade etmektedir. Ayrıca ES tutarıyla, bu tutarın işletmenin defter değerine oranı ile elde edilmiş PD/DD, ES oranı olarak ifade edilmektedir. Hesaplamaya ilişkin veriler **Tablo 3**'te verilmiştir.

PD/DD 1'den büyük olması işletmeye söz konusu yıl içinde piyasa oyuncuları tarafından özkaynaklarından daha fazla değer biçildiği anlamına gelir. Bu durumda işletmenin ES'si "var" kabul edilir. Oranın 1'den düşük olması işletmenin kaynaklarını verimli kullanmadığını gösterir. Bu durumda PD-DD tutarı negatif olacaktır ve bu da ES'si "yok" şeklinde de yorumlanabilecektir.

2.4.2. Tobin'in Q Oranı Yöntemi Aracılığıyla Entelektüel Sermaye Ölçümü

Tobin tarafından 1969 yılında ortaya çıkarılan ve Tobin q oranı yöntemi adıyla anılan bu yöntem, işletmenin piyasa değerinin varlıkları yerine koyma maliyetine oranlanmasıyla hesaplanmaktadır. Yapılan çalışmalarda Tobin q oranı pek çok amaçla kullanılmıştır. Çoğunlukla sahiplik yapısı ile performans arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla kullanılmasına rağmen, kâr dağıtım kararlarının hisse senedi değeri üzerine etkisinin ölçülmesi, firma sahipliği ile özsermaye değeri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, yönetsel performansın ölçülmesi gibi konularda da bu orandan yararlanılmıştır. Tobin'in Q Oranı Yöntemi aşağıdaki şekilde formüle edilir (Ross ve Ross, 1997: 4-5);

$$q = \frac{\text{Toplam Piyasa Değeri}}{\text{Şirket Varlıklarınının Yerine Koyma Maliyeti}} \quad (2)$$

Tobin q oranının belirlenmesinde en önemli güçlük yerine varlıkların koyma maliyetinin hesaplanmasıdır. Bu nedenle, konuyla ilgili literatürde yerine koyma maliyetlerinin farklı yöntemlerle hesaplanması önemli bir yer tutmaktadır. Varlıkların pazar değerinin hesaplanması konusunda uzlaşma sağlanmış görünmektedir. Bu nedenle çalışmanın uygulama bölümünde de kullanılan Yaklaşık Tobin Q Oranı, Chung ve Pruitt tarafından 1994 yılında geliştirilen aşağıdaki formül kullanılacaktır (Chung ve Pruitt, 1994: 71).

$$\text{Yaklaşık Tobin Q Değeri} = [PD + (TB - DV)] - AT \quad (3)$$

$$\text{Yaklaşık Tobin Q Oranı} = [PD + (TB - DV)] / AT \quad (4)$$

$$PD = \text{Ödenmiş Sermaye} * \text{Ortalama Hisse Fiyatı} \quad (5)$$

PD: Piyasa Değeri

AT: Aktif Toplamı

TB: Toplam Borçlar

DV: Dönen Varlıklar Toplamı

Yukarıda verilen Tobin Q Oranı formülüne göre Fenerbahçe Spor Kulübü'ne ilişkin entelektüel sermaye değerleri aşağıdaki **Tablo 4**'te verilmiştir.

Tablo 4. Fenerbahçe Spor Kulübü Tobin Q Oranı Yöntemi ile Entelektüel Sermaye Değeri

	Piyasa Değeri (₺)	Toplam Borçlar (₺)	Dönen Varlık (₺)	Aktif Toplam (₺)	Tobin Q Değeri (₺)	Tobin Q Oranı
2009	540.250.000	77.520.275	34.126.750	54.770.000	528.873.525	10,56
2010	524.000.000	69.663.298	36.125.450	41.997.469	515.540.379	13,27
2011	758.500.000	23.295.520	154.037.506	191.205.366	436.552.648	3,28
2012	508.500.000	244.200.359	114.656.495	360.739.639	277.304.225	1,76
2013	418.500.000	424.852.689	266.382.840	547.853.067	29.116.782	1,05
2014	390.000.000	586.343.490	68.277.073	345.811.524	562.254.893	2,62
2015	387.000.000	733.531.883	95.593.332	311.233.179	741.021.631	3,38
2016	477.366.400	955.145.813	288.066.592	551.214.551	593.231.070	2,07
2017	479.346.000	1.223.042.847	447.979.758	660.854.849	593.554.240	1,89
2018	546.652.400	2.039.133.083	1.084.908.444	1.199.422.161	301.454.878	1,25

Tablo 5. Spor Kulüplerinin 2009-2018 Yılları Tobin Q Yöntemine Göre Entelektüel Sermaye Tutarı ve Değeri

	Beşiktaş		Fenerbahçe		Galatasaray		Trabzonspor	
	Q Değeri	Q Oranı	Q Değeri	Q Oranı	Q Değeri	Q Oranı	Q Değeri	Q Oranı
2009	-1.608.724	0,99	528.873.525	10,56	62.672.954	1,61	77.502.430	2,15
2010	23.266.430	1,10	515.540.379	13,27	68.167.854	1,58	63.029.629	1,75

2011	282.167.993	2,83	436.552.648	3,28	160.647.018	2,13	-29.496.546	0,81
2012	382.721.976	4,01	277.304.225	1,76	205.853.211	1,35	-8.886.681	1,53
2013	557.293.312	6,53	29.116.782	1,05	5.384.865	1	63.335.718	1,34
2014	823.747.307	8,88	562.254.893	2,62	-131.850.341	0,8	97.441.420	1,58
2015	875.816.402	5,87	741.021.631	3,38	-156.048.557	0,81	155.502.646	1,57
2016	1.130.307.649	4,82	593.231.070	2,07	202.137.655	1,30	401.084.873	2,80
2017	1.508.471.680	3,74	593.554.240	1,89	315.391.085	1,41	504.351.320	2,46
2018	518.283.906	1,54	301.454.878	1,25	810.370.728	1,81	640.180.394	2,59

Tablo 5'te spor kulüplerinin 10 yıllık hesaplanmış q değerleri yer almaktadır. PD/DD oranına getirilen eleştiriler Tobin'in Q Oranı Yöntemi'nde de sözkonusudur. Yöntemde, hesaplanan Q oranının 1'in altında bulunması işletmenin entelektüel sermayesinin (ES) olmadığı anlamına gelmemeli, işletmenin piyasa değerinin mevsimsel dalgalanma kaynaklı düşüş göstermesi ya da kısa vadeli borçlarının yükselerek toplam aktifleri aşmasından da kaynaklandığı unutulmamalıdır (Bontis, 1998: 64). Spor kulüplerinin ES değerleri ve tutarları PD/DD yönteminde olduğu gibi artış veya azalış şeklinde trend göstermiştir. Oluşan bu trendlerin yönü aynı sebeplere bağlanabilir. Tobin q oranının 10 yıllık seyri incelendiğinde 2013 yılı sonrası kur değişimleri, etkisini q oranında da göstermektedir. Bu trend PD/DD trendine benzemektedir. Fakat 2013 yılından önceki q oranı yakalanmıştır. Q oranı neredeyse tüm yıllarda 1'in üstünde gerçekleşmiştir. Bu, spor kulüplerinin varlıklarını verimli şekilde kullandıklarını gösterir. Fakat PD/DD oranı düşünüldüğünde aynı ifadeyi kullanmak mümkün olmayacaktır. Q oranının trendi makul gözükse de q değerlerinin hesaplanması için, bu veri kümesi için, başka yöntemlerin kullanılması gerekir.

2.4.3 Hesaplanmış Maddi Olmayan Değer Yöntemi Aracılığıyla Entelektüel Sermaye Ölçümü

Hesaplanmış maddi olmayan değer yöntemi sürecinde 7 adım uygulanarak entelektüel sermaye değerine ulaşırlar (Stewart, 1997: 11)

1. Adım: İşletmenin hesaplanan yıl ve geçmiş iki yıl dahil, üç yıllık vergi öncesi karının ortalaması alınır.

Tablo 6. Spor Kulüplerinin Üç Yıllık Ortalama Vergiden Önceki Karlarının Hesaplanması

	Beşiktaş	Fenerbahçe	Galatasaray	Trabzonspor
2009	1.140.527	4.250.195	24.258.430	2.130.940
	(1.259.182)	3.143.323	70.396.580	8.960.930
	(29.359.333)	3.143.323	88.265.870	8.960.930
	(8.159.329)	3.158.022	60.973.626	6.684.266
2010	(1.259.182)	3.143.323	70.396.580	2.130.940
	(29.359.333)	3.143.323	88.265.870	8.960.930
	(48.442.389)	17.290.645	22.470.780	58.291.186
	(26.356.634)	7.859.097	60.377.743	23.127.685
2011	(29.359.333)	3.143.323	88.265.870	8.960.930
	(48.442.389)	17.290.645	22.470.780	58.291.186
	(120.079.175)	96.881.278	(67.659.271)	74.013.197
	(65.960.295)	39.105.082	14.359.126	47.121.771
2012	(48.442.389)	17.290.645	22.470.780	58.291.186
	(120.079.175)	96.881.278	(67.659.271)	74.013.197
	(150.796.170)	5.958.977	(36.015.738)	5.758.726
	(106.439.234)	40.043.633	(27.068.076)	46.021.036
2013	(120.079.175)	96.881.278	(67.659.271)	74.013.197
	(150.796.170)	5.958.977	(36.015.738)	5.758.726
	(66.266.254)	5.405.295	(110.039.892)	(61.181.611)
	(112.380.533)	36.082.850	(71.234.970)	6.196.770
2014	(150.796.170)	5.958.977	(36.015.738)	5.758.726
	(66.266.254)	5.405.295	(110.039.892)	(61.181.611)
	(143.175.728)	(121.818.204)	(113.946.838)	(50.972.688)
	(120.079.384)	(36.817.977)	(86.667.489)	(35.465.191)
2015	(66.266.254)	5.405.295	(110.039.892)	(61.181.611)
	(143.175.728)	(121.818.204)	(113.946.838)	(50.972.688)
	(130.597.699)	(181.718.450)	(92.292.817)	(104.030.351)
	(113.346.560)	(99.377.119)	(106.413.182)	(72.061.550)

2016	(143.175.728)	(121.818.204)	(113.946.838)	(50.972.688)
	(130.597.699)	(181.718.450)	(92.292.817)	(104.030.351)
	(57.827.748)	(116.632.067)	(75.961.093)	(113.465.407)
	(110.533.791)	(140.056.240)	(94.066.916)	(89.489.482)
2017	(130.597.699)	(181.718.450)	(92.292.817)	(104.030.351)
	(57.827.748)	(116.632.067)	(75.961.093)	(113.465.407)
	7.229.810	(151.495.354)	(280.899.461)	(112.198.968)
	(60.398.545)	(149.948.623)	(149.717.790)	(109.898.265)
2018	(57.827.748)	(116.632.067)	(75.961.093)	(113.465.407)
	7.229.810	(151.495.354)	(280.899.461)	(112.198.968)
	19.484.121	(275.439.294)	(232.988.552)	(292.463.607)
	(10.371.279)	(181.188.905)	(196.616.385)	(172.709.327)

2. Adım: İşletmenin hesaplanan yıl ve geçmiş iki yıl dahil, üç yıllık maddi varlıklarının ortalaması alınır.

Tablo 7. Spor Kulüplerinin Üç Yıllık Ortalama Maddi Varlık Tutarlarının Hesaplanması

	Beşiktaş	Fenerbahçe	Galatasaray	Trabzonspor
2009	724.245	4.991.202	253.977	1.177.930
	828.691	5.069.425	300.992	3.254.295
	10.204.253	6.004.815	585.253	4.292.526
	3.919.053	5.355.147	380.074	2.908.250
2010	828.691	5.069.425	300.992	3.254.295
	10.204.253	6.004.815	585.253	4.292.526
	9.604.303	8.585.952	2.963.712	4.520.166
	6.879.082	6.553.367	1.283.319	4.022.329
2011	10.204.253	6.004.815	585.253	4.292.526
	9.604.303	8.585.952	2.963.712	4.520.166
	9.952.370	2.170.254	8.753.618	4.118.472
	9.920.308	5.587.007	4.100.861	4.310.388
2012	9.604.303	8.585.952	2.963.712	4.520.166
	9.952.370	2.170.254	8.753.618	4.118.472
	9.064.158	9.231.071	12.098.758	6.540.909
	9.540.277	6.662.425	7.938.696	5.059.849
2013	9.952.370	2.170.254	8.753.618	4.118.472
	9.064.158	9.231.071	12.098.758	6.540.909
	1.592.266	9.261.739	12.256.432	7.132.209
	6.869.598	6.887.688	11.036.269	5.930.530
2014	9.064.158	9.231.071	12.098.758	6.540.909
	1.592.266	9.261.739	12.256.432	7.132.209
	2.430.192	10.549.063	7.833.998	5.059.241
	4.362.205	9.680.624	10.729.729	6.244.119
2015	1.592.266	9.261.739	12.256.432	7.132.209
	2.430.192	10.549.063	7.833.998	5.059.241
	2.486.473	9.567.661	9.345.197	4.278.066
	2.169.643	9.792.821	9.811.875	5.489.838
2016	2.430.192	10.549.063	7.833.998	5.059.241
	2.486.473	9.567.661	9.345.197	4.278.066
	9.144.139	14.537.301	9.960.525	2.946.000
	4.686.934	11.551.341	9.046.423	4.094.435
2017	2.486.473	9.567.661	9.345.197	4.278.066
	9.144.139	14.537.301	9.960.525	2.946.000
	260.888.859	15.747.090	10.349.365	4.050.032
	90.839.823	13.284.017	9.885.029	3.758.032
2018	9.144.139	14.537.301	9.960.525	2.946.000
	260.888.859	15.747.090	10.349.365	4.050.032
	259.612.463	20.838.064	12.836.652	3.230.852
	176.548.487	17.040.818	11.048.717	3.408.961

3. Adım: Ortalama vergi öncesi kar, ortalama maddi varlıklara bölünerek maddi varlık getirisi bulunur. Bu durum aşağıdaki **Tablo 8**'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Spor Kulüplerinin Ortalama Maddi Varlıklarının Getirisi

	Beşiktaş	Fenerbahçe	Galatasaray	Trabzonspor
2009	(8.159.329)	3.158.022	60.973.626	6.684.266
	3.919.053	5.355.147	380.074	2.908.250
	(%208)	%60	%1604	%229
2010	(26.356.634)	7.859.097	60.377.743	23.127.685
	6.879.082	6.553.367	1.283.319	4.022.329
	(%383)	%119	%4704	%574
2011	(65.960.295)	39.105.082	14.359.126	47.121.771
	9.920.308	5.587.007	4.100.861	4.310.388
	(%664)	%700	%350	%1093
2012	(106.439.234)	40.043.633	(27.068.076)	46.021.036
	9.540.277	6.662.425	7.938.696	5.059.849
	(%1110)	%601	(%340)	%909
2013	(112.380.533)	36.082.850	(71.234.970)	6.196.770
	6.869.598	6.887.688	11.036.269	5.930.530
	(%1630)	%523	(%646)	%104
2014	(120.079.384)	(36.817.977)	(86.667.489)	(35.465.191)
	4.362.205	9.680.624	10.729.729	6.244.119
	(%2752)	(%380)	(%807)	(%567)
2015	(113.346.560)	(99.377.119)	(106.413.182)	(72.061.550)
	2.169.643	9.792.821	9.811.875	5.489.838
	(%5221)	(%1010)	(%1084)	(%1312)
2016	(110.533.791)	(140.056.240)	(94.066.916)	(89.489.482)
	4.686.934	11.551.341	9.046.423	4.094.435
	(%2357)	(%1210)	(%1039)	(%2185)
2017	(60.398.545)	(149.948.623)	(149.717.790)	(109.898.265)
	90.839.823	13.284.017	9.885.029	3.758.032
	(%66)	(%1128)	(%1514)	(%2924)
2018	(10.371.279)	(181.188.905)	(196.616.385)	(172.709.327)
	176.548.487	17.040.818	11.048.717	3.408.961
	(%5)	(%1063)	(%1779)	(%5066)

4. Adım: Sektörün hesaplanan yıl ve geçmiş iki yıl dahil, üç yıllık maddi varlıklarının ortalaması alınır. İşletmenin maddi varlık getirisi sektör ortalamasının altında ise hesaplamaya devam edilemez. Bu sebeple aşağıdaki **Tablo 9**'da sektörün maddi varlık karlılık oranları hesaplanmıştır.

Tablo 9. Sektörün Ortalama Maddi Varlık Karlılık Oranı

	Ortalama Maddi Varlık Karlılık Oranı
2009	%421
2010	%1253
2011	%369
2012	(%15)
2013	(%412)
2014	(%1126)
2015	(%2156)
2016	(%1697)
2017	(%1408)
2018	(%1978)

5. Adım: İşletmenin maddi varlık getirisi sektör ortalamasının üstünde ise getiri fazlası hesaplanır. Sektörün maddi varlıklar getirisi ile işletmenin maddi varlıklar getirisi çarpılarak normal kazanç bulunur. **Normal kazanç**, sektördeki ortalama bir işletmenin bu büyüklükteki maddi duran varlıklarından elde edeceği miktar anlamına gelmektedir. Ortalama vergi öncesi kardan normal kazanç çıkarılarak brüt kazanç elde edilir.

Brüt kazanç, işletmenin ortalama bir işletmeden ne kadar fazla kâr ettiğini göstermektedir. Çalışmamızın 5. Adımına göre futbol kulüplerinin 2009 ve 2018 yılları arasındaki, hesaplama dahil edilebilen yıllar aşağıdaki **Tablo 10**'da verilmiştir.

Tablo 10. Spor Kulüplerinin Brüt Ek Kazanç Tutarlarının Hesaplanması

		Maddi Varlık Ortalaması 1	Sektörün Maddi Varlık Karlılık Ortalaması 2	Normal Kazanç (1X2) = 3	Ortalama VÖK 4	Brüt Ek Kazanç (4-3) = 5
2009	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe					Hesaplanamaz
	Galatasaray	380.074	%421	1.600.111	60.973.626	59.373.015
	Trabzonspor					Hesaplanamaz
2010	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe					Hesaplanamaz
	Galatasaray	1.283.319	%1253	16.079.987	60.377.743	44.297.756
	Trabzonspor					Hesaplanamaz
2011	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	5.587.007	%369	20.616.055	39.105.082	18.489.027
	Galatasaray					Hesaplanamaz
	Trabzonspor	4.310.388	%369	15.904.962	47.121.771	31.216.809
2012	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	6.662.425	(%15)	(999.363)	40.043.633	41.042.996
	Galatasaray					Hesaplanamaz
	Trabzonspor	5.059.849	(%15)	(758.977)	46.021.036	46.780.013
2013	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	6.887.688	(%412)	(28.377.274)	36.082.850	64.460.124
	Galatasaray					Hesaplanamaz
	Trabzonspor	5.930.530	(%412)	(24.433.783)	6.196.770	30.630.553
2014	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	9.680.624	(%1126)	(109.003.826)	(36.817.977)	72.185.849
	Galatasaray	10.729.729	(%1126)	(120.816.748)	(86.667.489)	34.149.259
	Trabzonspor	6.244.119	(%1126)	(70.308.779)	(35.465.191)	34.843.588
2015	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	9.792.821	(%2156)	(211.133.220)	(99.377.119)	111.756.101
	Galatasaray	9.811.875	(%2156)	(211.544.025)	(106.413.182)	105.130.843
	Trabzonspor	5.489.929	(%2156)	(118.362.869)	(72.061.550)	46.301.319
2016	Beşiktaş					Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	11.551.341	(%1697)	(196.026.256)	(140.056.240)	55.970.016
	Galatasaray	9.046.423	(%1697)	(153.517.798)	(94.066.916)	59.450.882
	Trabzonspor					Hesaplanamaz
2017	Beşiktaş	90.839.823	(%1408)	(1.279.024.707)	(60.398.545)	1.218.626.162
	Fenerbahçe	13.284.017	(%1408)	(187.038.959)	(149.948.623)	37.090.330
	Galatasaray					Hesaplanamaz
	Trabzonspor					Hesaplanamaz
2018	Beşiktaş	176.548.487	(%1978)	(3.492.129.072)	(10.371.279)	3.481.757.793
	Fenerbahçe	17.040.818	(%1978)	(337.067.380)	(181.188.905)	155.878.475
	Galatasaray	11.048.717	(%1978)	(218.543.622)	(196.616.385)	21.927.237
	Trabzonspor					Hesaplanamaz

6. Adım: Brüt kazanç, vergi oranı ile çarpılarak ek kazancın vergisi bulunur. Brüt kazançtan ek kazancın vergisi düşüldüğünde ise net ek kazanç tutarı bulunur. Bu da maddi olmayan değerlere ait primdir. Bu durum aşağıdaki Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11. Spor Kulüplerinin Net Ek Kazanç Tutarlarının Hesaplanması

		Brüt Kazanç Tutarı 1	Vergi Oranı 2	Ek Kazancın Vergisi (1X2) = 3	Net Ek Kazanç Tutarı (1-3) = 4
2009	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe				Hesaplanamaz
	Galatasaray	59.373.015	%20	11.874.603	47.498.412
	Trabzonspor				Hesaplanamaz
2010	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe				Hesaplanamaz
	Galatasaray	44.297.756	%20	8.859.551	35.438.205
	Trabzonspor				Hesaplanamaz
2011	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	18.489.027	%20	3.697.805	14.791.222
	Galatasaray				Hesaplanamaz
	Trabzonspor	31.216.809	%20	6.243.361	24.973.448
2012	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	41.042.996	%20	8.208.599	32.834.397
	Galatasaray				Hesaplanamaz
	Trabzonspor	46.780.013	%20	9.356.002	37.424.011
2013	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	64.460.124	%20	12.892.024	51.568.100
	Galatasaray				Hesaplanamaz
	Trabzonspor	30.630.553	%20	6.126.110	24.504.443
2014	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	72.185.849	%20	14.437.169	57.748.680
	Galatasaray	34.149.259	%20	6.829.851	27.319.408
	Trabzonspor	34.843.588	%20	6.968.717	27.874.871
2015	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	111.756.101	%20	22.351.220	88.404.881
	Galatasaray	105.130.843	%20	21.026.168	84.104.675
	Trabzonspor	46.301.319	%20	9.260.263	37.041.056
2016	Beşiktaş				Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	55.970.016	%20	11.194.003	44.776.013
	Galatasaray	59.450.882	%20	11.890.176	47.560.706
	Trabzonspor				Hesaplanamaz
2017	Beşiktaş	1.218.626.162	%20	243.725.232	974.900.839
	Fenerbahçe	37.090.330	%20	7.418.066	29.672.264
	Galatasaray				Hesaplanamaz
	Trabzonspor				Hesaplanamaz
2018	Beşiktaş	3.481.757.793	%20	696.351.558	2.452.406.235
	Fenerbahçe	155.878.475	%20	31.175.695	124.702.780
	Galatasaray	21.927.237	%20	4.385.447	17.541.790
	Trabzonspor				Hesaplanamaz

7. Adım: Net ek kazanç tutarı ile işletmenin ağırlıklı ortalama sermaye maliyeti çarpılarak primin net bugünkü değeri hesaplanır. Bulunan değer işletmenin maddi olmayan varlıklarının hesaplanmamış değeridir ve bilançoda bulunmamaktadır. Spor kulüplerinin hesaplanan yıllara ait entelektüel sermaye değerleri Tablo 12’de gösterilmiştir.

Tablo 12. Spor Kulüplerinin Entelektüel Sermaye Tutarları

		Net Ek Kazanç Tutarı	Ağırlık Ortalama Sermaye Maliyeti	Entelektüel Sermaye Tutarları
2009	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Galatasaray	47.498.412	%25.25	11.993.349
	Trabzonspor	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz

2010	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Galatasaray	35.438.205	%24.48	8.675.272
	Trabzonspor	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
2011	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	14.791.222	%30	6.041.077
	Galatasaray	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Trabzonspor	24.973.448	%24.19	6.243.362
2012	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	32.834.397	%24.73	8.119.946
	Galatasaray	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Trabzonspor	37.424.011	%25.78	9.647.910
2013	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	51.568.100	%19.68	10.148.602
	Galatasaray	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Trabzonspor	24.504.443	(%17.81)	(4.542.341)
2014	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	57.748.680	%20,88	12.057.924
	Galatasaray	27.319.408	%36.42	9.949.728
	Trabzonspor	27.874.871	(%5.84)	(1.627.892)
2015	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	88.404.881	%23.82	21.058.042
	Galatasaray	84.104.675	%27.83	23.406.331
	Trabzonspor	37.041.056	%16.99	6.293.275
2016	Beşiktaş	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Fenerbahçe	44.776.013	%34.93	15.640.261
	Galatasaray	47.560.706	%28.01	13.321.753
	Trabzonspor	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
2017	Beşiktaş	974.900.839	%46.06	449.039.326
	Fenerbahçe	29.672.264	%44.39	13.667.044
	Galatasaray	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
	Trabzonspor	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz
2018	Beşiktaş	2.452.406.235	%34.64	880.689.519
	Fenerbahçe	124.702.780	%54.46	67.913.133
	Galatasaray	17.541.790	%38.07	6.678.159
	Trabzonspor	Hesaplanamaz		Hesaplanamaz

Tablo 13. Spor Kulüplerinin 2009-2018 Yılları Hes. Mad. Olm. Değ. Yön. Göre Entelektüel Sermaye Tutarı

	Beşiktaş	Fenerbahçe	Galatasaray	Trabzonspor
2009	-	-	11.993.349	-
2010	-	-	8.675.272	-
2011	-	4.437.366	-	6.041.077
2012	-	8.119.946	-	9.647.910
2013	-	10.148.602	-	(4.542.341)
2014	-	12.057.924	9.949.728	(1.627.892)
2015	-	21.058.042	23.406.331	6.293.275
2016	-	15.640.261	13.321.753	-
2017	449.039.326	13.667.044	-	-
2018	880.689.519	67.913.133	6.678.159	-

Entelektüel sermayeyi ölçmede en çok kullanılan yöntemlerden birisi hesaplanmış maddi olmayan değerler yöntemidir. Bu yöntem işletmelerin ES değerlerini dış etkenden en çok koruyan yöntemdir. Yöntemde 7 aşama izlenerek **Tablo 13'**de spor kulüplerinin hesaplanmış maddi olmayan değerler yöntemine göre 10 yıllık ES tutarları hesaplanmıştır.

Yöntemin 4. Aşamasında, sektörün üç yıl için gerçekleşmiş maddi varlıklar getiri oranı hesaplanır. Yöntem gereği hesaplamalara devam edilebilmesi için kulüplerinin maddi varlık getiri oranlarının sektörün ortalamasından yüksek olması gerekmektedir. Getiri oranları, sektör oranlarının altındaysa ilgili dönemlere ait ES tutarının hesaplanmasına devam edilemez. Bu sebeple spor kulüplerinin bazı dönemlere ait ES tutarları hesaplanamamıştır.

2.4.4. Ekonomik Katma Değer Yöntemi Aracılığıyla Entelektüel Sermaye Ölçümü

Finansal performans ölçüm yöntemi olarak bilinen Ekonomik Katma Değer (Economic Value Added - EVA), işletme entelektüel sermayesinin ölçümünde de yararlanılan bir yöntemdir. Ekonomik katma değer, iki farklı yöntemle hesaplanabilmektedir. Bu yöntemlerle ilgili formüller ve açıklamalar aşağıdaki gibidir (Fletcher ve Smith, 2004: 2):

$$EVA = (Faaliyet Karı - Düzeltilmiş Vergiler) - (Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti \times Yatırılan Sermaye) \quad (6)$$

$$EVA = (Yatırılan Sermaye Getirisi - Ağırlıklı Ortalama Sermaye Maliyeti) \times Yatırılan Sermaye \quad (7)$$

Tablo 14. Galatasaray Spor Kulübü EVA Yöntemine Göre Entelektüel Sermaye Değeri

	Faaliyet Kârı	Düzeltilmiş Vergiler	AOSM	Yatırılan Sermaye	Entelektüel Sermaye
2009	51.945.948	224.389	25.25	2.035.000	51.207.722
2010	30.853.064	133.265	24.48	2.035.000	30.221.631
2011	(38.909.929)	9.783	27.49	2.035.000	-39.459.567
2012	7.700.460	129.064	27.86	2.788.084	6.794.636
2013	(64.470.435)	0	29.26	2.788.084	-65.283.302
2014	(54.972.174)	0	36.42	13.940.422	-59.770.467
2015	(82.469.929)	(705.467)	27.83	21.645.000	-87.788.265
2016	6.719.222	(2.548.043)	28.01	21.645.000	-1.891.764
2017	(148.539.924)	(1.608.760)	44.39	21.645.000	-156.539.379
2018	(119.223.934)	4.096.333	38.07	540.000.000	-320.705.601

Tablo 15. Spor Kulüplerinin 2009-2018 Yılları EVA Yöntemine Göre Entelektüel Sermaye Tutarı

	Beşiktaş	Fenerbahçe	Galatasaray	Trabzonspor
2009	-15.680.995	40.226.467	51.207.722	21.534.387
2010	-42.084.676	46.491.152	30.221.631	59.419.361
2011	-86.983.914	83.583.316	-39.459.567	60.343.950
2012	-115.521.452	-2.392.239	6.794.636	-867.180
2013	-59.272.055	-8.291.399	-65.283.302	-57.229.671
2014	-129.936.356	-93.942.886	-59.770.467	-47.275.376
2015	-88.279.472	-88.026.448	-87.788.265	-115.145.216
2016	-9.762.836	-51.967.338	-1.891.764	-56.909.130
2017	25.927.368	-90.590.555	-156.539.379	-78.088.722
2018	85.113.047	-126.730.368	-320.705.601	-200.798.934

Tablo 15'de spor kulüplerinin 10 yıllık EVA yöntemine göre hesaplanan entelektüel sermaye tutarı birleştirilerek verilmiştir. Spor kulüplerinde EVA yöntemine en çok etki eden kalemlerin faaliyet karı ve yatırılan sermaye tutarları olduğu gözlenmektedir. Spor kulüplerinin yıllara ilişkin faaliyet faaliyet karı arttıkça ES tutarlarında da artış görülmektedir. Örneğin Tablo 21'de Fenerbahçe'nin 2013 yılına kadar faaliyetlerden kar elde ederken 2013 yılından itibaren faaliyetleri zarara yol açmıştır. Tablo 24 incelendiğinde ES tutarı da zarar oranı kadar azalmaya sebep olmuştur.

Spor kulüplerinin faaliyet karını ya da zararını etkileyen gelir kalemleri (şampiyonlar ligi ve UEFA gelirleri, futbolcu satış ve kiralama gelirleri, yayın gelirleri, lisanslı ürün satış gelirleri, maç hasılatları ve kombine kart loca geliri, sponsorluk ve reklam geliri vb.), gider kalemleri (ücret giderleri, amortisman ve tükenme payları, maç giderleri, futbolcu kiralama giderleri, seyahat giderleri, haklar değer düşüklüğü karşılık gideri, futbolcu sözleşme fesih giderleri, menajerlik giderleri, federasyon giderleri, malzeme giderleri, personel giderleri, pazarlama giderleri, genel yönetim giderleri vb.)'dir.

2.5. Değerlendirmeler

Piyasa Değeri ve Defter Değeri Yöntemine İlişkin Değerlendirmeler

- Piyasa değeri ve defter değeri yöntemi işletmenin entelektüel sermaye değerini piyasa değerinin defter değerine oranlanmasıyla bulunur.

- Hesaplanan oran 1'in üzerinde ve hesaplanan tutar pozitif çıkarsa işletmenin ES'nin varlığından bahsedilebilir.
- Hesaplanan oran 1'in altında olmasına rağmen hesaplanan tutar pozitif ise işletmenin ES'si vardır olarak değerlendirilebilir.
- Beşiktaş Kulübü'nün PD/DD oranı 10 yıllık periyotta 1'in altında kalmasına rağmen PD ve DD tutarı 10 yıllık periyotların çoğunda pozitif çıkmıştır. Hesaplanan tutarın dağılımı düzenli olmamasına rağmen FFP kriterlerinin uygulanmaya başladığı dönemden sonraki yıllarda ES varlığı daha fazladır. Beşiktaş Kulübü, FFP kriterlerini yerine getirmek amacıyla sermaye artırımını yolunu tercih eden kulübün bu sayede ES tutarları da pozitif çıkmıştır.
- Fenerbahçe Kulübü'nün PD/DD oranı 10 yıllık periyotta; 2014 yılına kadar 1'in üstünde değer taşırken 2014 yılından sonra oran olarak ES varlığından bahsedilemez. Ancak kulüp defter değeri azaldıkça ES tutarı da aynı doğrultuda azalmıştır. FFP kriterlerini yerine getirmede başarısız olan kulübün ES tutarı da ilgili dönemlerde negatif yönlü hareket etmiştir.
- Galatasaray Kulübü'nün 10 yıllık periyotta PD/DD oranı ve tutarı incelendiğinde; her dönem 1'in altında kalan değer, tutar olarak sadece 2014 ve 2018 yılında pozitif çıkmıştır. 2018 yılında sermayesini büyük oranda artıran kulüp, ES tutarı olarak en verimli yıla sahiptir. Galatasaray'ın da FFP kriterlerini yerine getirmede başarılı olduğu söylenemez.
- Dört spor kulübü içinde yıllar itibariyle ES tutarları arasındaki en az farka sahip kulüp Trabzonspor'dur. Kulübün son 10 yıl içinde sportif başarısı olmamasına rağmen kulüp yöneticilerinin, kulübün mali bozulmalara minimum şekilde izin vermesi, gereken önlemleri alması ES tutarındaki düzensizliklerin önüne geçmiştir.

Tobin Q Oranı Yöntemine İlişkin Değerlendirmeler

- Tobin q oranı şirketin piyasa değerini, toplam varlıkları yerine koyma maliyetine oranlanmasıyla bulunur. Ancak varlıkların yerine koyma maliyetinin hesaplanmasında güçlük yaşandığı için farklı formül tercih edilmiştir.
- Yöntemde q oranı 1'den ve diğerlerinden büyük olan kulüpler, benzer kulüplerden daha fazla kazanç elde etme kabiliyetlerini sahiptir. Aksi durumda ise kazanç elde etme kabiliyetlerinin düştüğü söylenebilir.
- Beşiktaş Kulübü'nün 10 yıllık dönemde q oranı incelendiğinde; her dönem 1'in üstünde çıkan orana ve azalış-artış-azalış trendine sahip q oranı elde edilmiştir. Oransal olarak FFP kriterlerini yerinde getirmede başarısız olan kulübün tutar olarak q değeri incelendiğinde FFP konusunda başarılı bir grafik çizdiği söylenebilir.
- Fenerbahçe Kulübü'nün 10 yıllık dönemde q oranı ve tutarı incelendiğinde; diğer kulüplere kıyasla en başarılı kulüp olduğu görülmektedir. Oran olarak en başarılı dönemleri 2009 ve 2010 yılında olan kulübün q değeri incelendiğinde yıllar itibariyle büyük tutarlarda farkların olmadığı 10 yıllık periyot sergilemiştir. Kulüp, FFP talimatlarına karşı hem oran hem tutar olarak düzenli bir grafik çizememiştir.
- Galatasaray Kulübü'nün 10 yıllık dönemde q oranı ve tutarı incelendiğinde; en başarısız kulüp olarak dikkat çekmektedir. Kulüp oransal olarak FFP talimatlarını yerine getirmede başarılı olmasında rağmen tutarsal olarak başarısız bir grafik çizmiştir. En büyük ES tutarını yakalığı 2018 yılı en büyük sermaye artırımına gittiği yıl olarak da bilinmektedir.
- Spor kulüplerinin FFP talimatlarını yerine getirmede en başarılı kulüp Trabzonspor kulübüdür. Kulüp hem oransal olarak hem tutar olarak FFP kurallarına her yıl artış trendiyle yerine getirmiştir.

Hesaplanmış Maddi Olmayan Değer Yöntemine İlişkin Değerlendirmeler

- Bu yöntemin göze çarpan ilk avantajı borsaya kote olmayan bir işletmeye de uygulanabilmesidir. Bir işletme TCMB'den elde ettiği sektör ortalamaları ile kendi hesaplamasını yapabilir. Ayrıca bir piyasa verisine ihtiyaç duymaz.
- Hesaplama PD/DD ve q oranının hesaplanmasına göre daha uzundur. Fakat yöntem ES tutar olarak hesaplar ve pozitif değerdedir. Bu, ifade gerçeğe daha yakındır.
- Yöntem, tüm sektör şirketlerini göz önüne aldığı için işletmenin sektördeki konumunun belirlenmesinde faydalıdır. Ayrıca başka sektörler ile karşılaştırma yapılarak piyasadaki yeri hakkında fikir edinilebilir.
- Yöntemin tüm ülke genelindeki şirketleri kapsaması işletmeyi ortalama bir şirket ile kıyaslamaya itecektir. Fakat sektördeki başarılı şirketler bu kıyaslamaların üzerinde bir değerlendirme yapmak zorundadır.
- Hesaplanmış maddi olmayan değerleri yöntemi dış faktörlerden en az etkilenen yöntem olduğunda en doğru sonuçlar da bu yöntemden alınmaktadır.

- Ancak spor kulüplerinin 10 yıllık ES tutarı hesaplandığında, kulüplerin bazı yıllarda hesaplama yapılması mümkün olmadığı için herhangi bir yorum yapmak ya da karşılaştırma yapmak uygun olmamaktadır.

Ekonomik Katma Değer Yöntemine İlişkin Değerlendirmeler

- Entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemler ele alındığında spor kulüpleri adına en doğru sonuçları veren yöntem EVA yöntemidir.
- Çünkü FFP talimatlarının temelini denk bütçe (gelir ve gider dengesi) ve sermaye yapılanması (eksi öz sermayenin olmaması) oluşturmakta, bu yöntemin hesaplanmasında da faaliyet karı ve sermaye özellikle dikkate alınmaktadır.
- Yöntem aynı zamanda finansal performansı ölçmeye yönelik bir yöntemdir. UEFA'nın FFP kurallarını getirmedeki amacı da kulüplerin finansal performanslarını artırmaktır.
- Böylece EVA yöntemi spor kulüplerinin ES değerlerine FFP'in etkisini ölçen en önemli yöntem olmaktadır.
- Beşiktaş Kulübü'nün 10 yıllık ES tutarı incelendiğinde; kulübün 2014 yılından sonra FFP talimatlarını başarıyla yerine getirdiği söylenebilir. 2009-2014 yılları arasında ES tutarı negatif yönde artış gösteren kulübün, FFP uygulaması geldiği yıldan itibaren ES tutarı pozitif yönlü artışa geçmiştir.
- Fenerbahçe Kulübü'nün 10 yıllık ES tutarı incelendiğinde; ES tutarı 2009 yılından itibaren sürekli azalış göstermiştir. FFP kurallarını yerine getirmede ise başarısız bir grafik çizmiştir. Kulübün başarısız grafik çizmesinin temel sebebi 3 Temmuz 2011 yılında yaşadığı siyasi olaylara bağlanabilir. Bu tarihten itibaren faaliyet karı azalış trendi gösteren kulüp dolayısıyla ES değeri olarak da azalış sergilemiştir.
- Galatasaray Kulübü'nün 10 yıllık ES tutarı incelendiğinde; Fenerbahçe Kulübü'nün ES tutarına ilişkin değerlendirmelerin Galatasaray Kulübü için de geçerli olduğu kanısına varılabilir.
- Trabzonspor Kulübü dört kulüp içinde en başarısız ES değerine sahip kulüptür. Aynı şekilde FFP talimatlarını yerine getirmede olumsuzluk yaşayan kulüp, en verimli dönemini 2009-2011 yılları arasında yaşamıştır.
- EVA yöntemine göre spor kulüpleri, FFP uygulamasında başarısız olmuşlardır.
- Başarısızlığın temel sebebi ise 2014'ten itibaren ülkemizde yaşanan hızlı kur artışıyla birlikte maliyetlerin artarak faaliyet karlarının azalmasıdır.

SONUÇ

Bilgi ve teknoloji ağırlıklı günümüz ekonomik yapısı içerisinde, hızla değişen ekonomik, sosyal ve politik çevresine ayak uyduramayan ve rekabet edemeyen işletmeler varlığını sürdürememektedir. Rakiplere karşı rekabet üstünlüğü elde etmek, rakip işletmelerden haberdar olmak kadar kendi işletmemizi de çok iyi tanımamızı gerektirmektedir. 90'lardan sonra sıkça üzerinde durulan ama aslında temelleri çok öncelere dayanan entelektüel sermaye, işletmelerin rekabet üstünlüğünü elde edebilmeleri için kendi haklarında bilmeleri gereken en önemli kavram haline gelmiştir. Fiziki yapının, varlıkların yanı sıra işletmenin sahip olduğu ve o işletmeye rekabet avantajı sağlayacak olan bütün maddi olmayan varlıklar entelektüel sermaye olarak tanımlanmıştır.

Futbol ekonomisinin en önemli aktörlerinden futbol kulüplerinin son yıllarda göstermiş olduğu kötü mali performanslar, futbol ekonomisinin tüm bileşenlerini tehdit etmeye başlamıştır. Futbol kulüplerinin harcamalarını gelirlerinin çok üstünde yapması maaş ve borç yüklerinin artmasına, artan borç yükü karlarının ciddi oranda azalmasına yol açmıştır. Gelirlerinin büyük kısmını finansal giderlerine harcayan birçok futbol kulübünün ortaya çıkması mali disiplinden açık bir şekilde uzaklaştığının göstergesi haline gelmiştir.

Avrupa Futbolu'nun en büyük düzenleyici ve denetleyici kurumu olan UEFA (the Union of European Football Associations), 2004-2005 sezonundan sonra geçerli olmak üzere ilk başta kulüp lisanslama kriterlerini getirmiştir. Bu uygulama ile tesisleşme, yönetim ve hukuki konularda ciddi başarılar yakalayan UEFA, mali kriterlerin yanına "Finansal Fair Play" olarak adlandırdığı birçok kriter eklemiştir. FFP kriterleri ile temelde gelir-gider denkleğini sağlama amacı güden UEFA, futbol kulüplerinin mali yapılarını güçlendirmek adına birçok kurallar getirmiştir.

Her işletmede olduğu gibi spor kulüpleri de entelektüel sermayeye ve entelektüel sermayenin bileşenleri olan insan sermayesi, müşteri sermayesi ve ilişki sermayesine sahip birer işletme konumundadır. UEFA'nın FFP kapsamında getirdiği mali disiplinin sağlanmasına ilişkin kurallar futbol kulüplerinin de entelektüel sermaye değerlerini etkilemiştir.

Bu açıklamalar ışığında çalışmamızda futbol kulüplerinin mali yapılarını güçlendirmek amacıyla UEFA'nın getirdiği FFP kurallarının kulüplerinin entelektüel sermayelerine etkisi ölçülmüştür. Çalışmamızın kapsamına BİST'de yer alan Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüpleri dahil edilmiştir.

Çalışmamızda parasal bir değer tespit eden işletme bazında ölçüm yöntemleri kullanılmıştır. İşletme bazında ölçüm yöntemlerinden (Piyasa Değeri ve Defter Değeri, Tobin'in Q Değeri, Hesaplanmış Maddi Olmayan Değer ve Ekonomik Katma Değer Yöntemi) her biri ile spor kulüplerinin 10 yıllık entelektüel sermaye değerleri ölçülmüş FFP kriterlerinin etkisi saptanmıştır.

Entelektüel sermayeyi işletme bazında ölçen yöntemlerden en anlamlı bulgular Ekonomik Katma Değeri yönteminden elde edilmiştir. Futbol kulüplerinin ES tutarları düzenli olarak ölçülemediğinden kesin sonuçlara varılması mümkün olmamaktadır. Piyasa Değeri ve Defter Değeri yöntemi ile Tobin'in Q Oranı yönteminde, elde edilen oranlar ve tutarlar farklı olduğundan spor sektörünün ES değerlerini ve tutarlarını ölçmede anlamsız kalmaktadır.

Buna Ekonomik Katma Değeri yöntemine göre Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor'un ES tutarları FFP kapsamında değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmıştır;

- Son dönemlerde ülkemizde yaşanan kur artışı spor kulüplerinin mali yapısını bozmuş, dolayısıyla ES tutarlarını negatif yönde etkilemiştir.
- Kulüplerin yaptığı borçlanmalar sermaye yapısını bozmakta, faaliyet karlarını azaltmaktadır. Bu sebeple FFP kriterlerini yerine getirmediğinden UEFA'nın yaptırımlarıyla karşılaşmaktadırlar. Faaliyet karı azalan kulüplerin ES tutarları da aynı oranda azalmaktadır.
- Kulüpler, gelirlerin giderleri karşılamaması nedeniyle zaman içinde oluşan zararları karşılayabilmek amacıyla sermaye artırımına gitmektedirler. Sermaye artışı kulüplerin ES yapısını bozmaktadır.
- Finansal Fair Play kapsamında öz kaynak yapısını güçlendirmek ve zarar yapan kulüplerde "kabul edilebilir zarar"ı aşan kısmın ilgili kulüplerce giderilmesi zorunluluğundan dolayı sermaye artışı yapmak zorundadırlar. Bu durum ES tutarlarında azaltıcı rol oynamaktadır.
- Kulüpler, elde ettikleri sportif başarılar doğrultusunda gelir elde edebilmekte bu durum da mali yapılarını ve ES güçlendirmektedir.

KAYNAKÇA

- Andriessen, D., & Stam, C. D. (2005, January). Intellectual capital of the European Union. In McOaster world congress on the management of intellectual capital and innovation (pp. 19-21).
- Bontis, N. (1998). Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and models. *Management decision*, 36(2), 63-76.
- Cañibano, L., Garcia-Ayuso, M., & Sánchez, M. P. (1999). The value relevance and managerial implications of intangibles: A literature review. *Proyecto Meritum*, 4-57.
- Chung, H. K., & Pruitt, S.W. (1994). A simple approximation of Tobin Q. *Financial Management*, 23(3), 70-74.
- Çetin A. (2005). Entelektüel sermaye ve ölçülmesi. *Marmara İİBF Dergisi*, 20(1), 359-378.
- Tomé, E., Naidenova, I., & Oskolkova, M. (2014). Personal welfare and intellectual capital: the case of football coaches. *Journal of Intellectual Capital*, 15(1), 189-202.
- Fletcher, H. D., & Smith, D. B. (2004). Managing for value: developing a performance measurement system integrating economic value added and the balanced scorecard in strategic planning. *Journal of Business Strategies*, 21(1), 1-17.
- Roos, G., & Roos, J. (1997). Measuring your company's intellectual performance. *Long range planning*, 30(3), 413-426.
- Gurel, S., Daglı Ekmekçi, Y. ve Küçük Kaplan, İ. (2012). Measuring intellectual capital for football clubs: evidence from turkish first division football league. *Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 36-47.
- Hacırustemoğlu, R., Şakrak, M. ve Demir, V. (2002). Etkin performans ölçüm aracı (EVA)(Ekonomik Katma Değer-Ekonomik Kâr Yaklaşımı). *Mali Çözüm Dergisi*, (59), 1-9.
- Horasan, E. (2013). Spor kulüplerinde entelektüel sermaye bileşeni olarak sporcuların değeri ve mali tablolara yansıtılması (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Hunter, L. (2002). Intellectual capital: accumulation and appropriation, In Melbourne Institute working paper series, Vol. Melbourne Institute of Applied Economic and Social Research University of Melbourne, 22/02.
- Perechuda, I. (2016). Market value, book value and intellectual capital value in case of football clubs listed on stock exchange. In Proceedings 8th International Scientific Conference Managing and Modelling of Financial Risks (Vol. 3, pp. 798-806). VŠB-TU of Ostrava, Faculty of Economics, Department of Finance.
- Itami, H., & Roehl, T. W. (1991). Mobilizing invisible assets. Harvard University Press, Cambridge, MA, ABD.
- Kamuoyu Aydınlatma Platformu (KAP), (2019, 21 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler>
- Koole, M., & de Roos, E. (2010, March). Strategic Asset-Base Valuation and Evaluation Framework With an Intellectual Capital Perspective. In The Proceedings of the 2nd European Conference on Intellectual Capital (p. 346), ISCTE - Lisbon University Institute, Lisbon
- Lardo, A., Dumay, J., Trequattrini, R., & Russo, G. (2017). Social media networks as drivers for intellectual capital disclosure: Evidence from professional football clubs. *Journal of Intellectual Capital*, 18(1), 63-80.
- Leitão, J., & Baptista, J. (2019). Intellectual capital assets and brand value of English football clubs. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 19(1-2), 8-34.
- Özevren, M. ve Yıldız, S. (2010). Entelektüel sermaye ölme yöntemleri ve kriterlerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 275-289.
- Dimitropoulos, P. E., & Koumanakos, E. (2015). Intellectual capital and profitability in European football clubs. *International Journal of Accounting, Auditing and Performance Evaluation*, 11(2), 202-220.
- Ray, R. (2001). Economic value added: theory, evidence, A missing link. *Review of Business*, 22(1/2), 66-70.
- Ricci, F., Scafarto, V., Celenza, D., & Gilvari, I. S. (2015). Intellectual Capital and Business Performance in Professional Football Clubs: Evidence From a Longitudinal Analysis. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 11(9), 450-465.
- Shareef, F., & Davey, H. (2005). Accounting for intellectual capital: evidence from listed English football clubs. *Journal of Applied Accounting Research*, 7(3), 78-116.
- Stewart, B. (2009). EVA momentum: the one ratio that tells the whole story. *Journal of Applied Corporate Finance*, 21(2), 74-86.
- Stewart, T. A. (1997). *Intellectual capital: The New Wealth of Organizations*. New York: Double day/ Currency, 1-15.
- Yaşar, N. N., Işık, M. ve Çalışır, F. (2015). Intellectual capital efficiency: the case of football clubs. In *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 207, 354-362.

Proje Temelli Eğitimin Kümeleme ve Sınıflama Algoritmaları İle Değerlendirilmesi¹

Evaluation of Project-Based Education with Clustering and Classification Algorithms

Mehmet AKSARAYLI*
Osman PALA**

ÖZ

Günümüzde bilgisayar teknolojileri her alanda etkin rol oynamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle her ortamda veriler daha kolay tutulmakta ve bu verileri bilgisayar programları aracılığıyla analiz edecek uzman kişilere olan talep de bu duruma müteakip dünya genelinde artmaktadır. Veri analizi konusunda yeterli düzeyde teorik bilgi edinen Ekonometri mezunlarının Veri Analisti olarak kariyerlerini devam ettirmelerindeki en büyük engel ise bilgisayar teknolojilerine olan uzaklıklarıdır. Bu nedenle Ekonometri Bölümü öğrencilerinin bilgisayar kullanım düzeylerini arttıracak eğitimsel yaklaşımlar gerekmektedir. Bilgisayarda yetkinliğin uzun süreli ve ders saatleri dışında da yapılacak olan çalışmalarla kazanılabilmesi nedeniyle proje tabanlı ders yaklaşımları bu durumlarda kullanılabilir. Projeler ile öğrenciler ekip çalışması, araştırma yeteneği, uygulayarak öğrenme ve kendi başlarına öğrenme gibi birçok alanda kendilerini geliştirme şansına sahip olmaktadır. Çalışmada bilgisayar ortamında paket programlar kullanılarak proje çalışması yapılan derslerin lisans öğrencilerinin eğitimlerine ne ölçüde etki ettiği incelenmiştir. Bu kapsamda, Likert ve İkili tip değişkenlerden meydana gelen bir anket hazırlanmış ve Dokuz Eylül Üniversitesi Ekonometri Bölümü öğrencisi olan 184 kişiye uygulanmıştır. Anket verileri veri madenciliği teknikleri olan iki aşamalı kümeleme ve Ki Kare ölçütlü sınıflama yöntemleriyle değerlendirilerek önemli çıkarımlar sağlanmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER

Proje Tabanlı Öğrenme, Kümeleme, Sınıflama, Veri Madenciliği

ABSTRACT

Today, computer technologies play an active role in every field. With the development of technology, the data in each environment is kept easier and the demand for experts to analyze this data through computer programs is increasing worldwide. The main obstacle for the graduates of Econometrics who have gained sufficient theoretical knowledge in data analysis to continue their career as a Data Analyst is their distance from computer technologies. For this reason, educational approaches to increase the computer usage level of econometrics students are required. Project-based courses can be used in these situations since computer competence can be gained through long-term studies outside of class hours. With projects, students have the opportunity to develop themselves in many areas such as teamwork, research skills, learning by applying and learning by their own. In this study, the effects of the courses which are carried out with project studies by using package programs in computer environment on the education of undergraduate students have been examined. Within this scope, a questionnaire consisting of Likert and Boolean type variables has been prepared and applied to 184 students of Econometrics Department of Dokuz Eylül University. The survey data were evaluated with two-stage clustering and Chi-squared classification methods, which are data mining techniques and obtained important outcomes.

KEYWORDS

Project Based Learning, Clustering, Classification, Data mining.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
21.08.2019	10.11.2020
Atf	Aksaraylı, M. ve Pala, O. (2020). Proje Temelli Eğitimin Kümeleme ve Sınıflama Algoritmaları İle Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2), 654-671.

¹ 1Bu çalışma 19-21 Ekim 2017 tarihlerinde düzenlenmiş olan 2. Uluslararası Eğitimde İyi Uygulamalar ve Yenilikler Konferansı'ndaki özet bildirinin gözden geçirilmiş, genişletilmiş ve yeniden düzenlenmiş halidir.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü, mehmet.aksarayli@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1590-4582

** Arş. Gör. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İ.İ.B.F. Ekonometri Bölümü, osmanpala@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2634-2653

GİRİŞ

Proje tabanlı öğrenme, öğrencilerin kişisel ve grup halinde uygulama yapmalarına ve elde ettikleri bilgileri sistematik bir şekilde kullanmalarına izin veren bir öğrenme modelidir. Öğrenciler proje tabanlı ders ile araştırma ve sorgulama yeteneği, yaşayarak etkileşimli öğrenme, ekip çalışması, iletişim ve ürün ortaya koyma gibi gelecekte kariyerleri için önemli olan birçok konuda kendilerini geliştirme olanağı sağlamaktadırlar.

Gerçek hayat problemini ele alan bir konunun detaylı araştırılmasına dayanan proje tabanlı öğrenmede sorumluluk öğrenciler tarafından bireysel veya grup halinde üstlenilmektedir. Problemin çözümünde sistematik olarak öğrenci ortaya çıkan sorulara cevap aramakta ve araştırma ile sorgulama sonucu elde edilen bilgiler sığağı sığağına kullanılmaktadır. Bu sayede öğrenciler bilgileri deneyim haline getirerek içselleştirmekte ve kalıcı olan bu deneyim öğrencilere iş hayatında karşılıklarına çıkacak problemlerle başa çıkmak için yeterli olan tecrübeyi kazandırmaktadır (Başbay, 2016: 67).

DeFillippi (2001) çalışmasında, proje tabanlı öğrenmenin gerçek hayat problemlerinin çözümünü içermesi nedeniyle öğrencilere sorumluluk ve planlama bilgisi öğrettiğini ve iş hayatına hazırladığını ifade etmiştir.

Erdem ve Akkoyunlu (2002) proje tabanlı öğrenme kavramında, projeyi düşünsel tasarımı, sistem tasarımı, planlama ve süreç yönetiminden oluşan bir kavram olarak açıklarken, tabanlı kelimesinin ise projenin bir amaç değil öğrenme için bir araç olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca proje tabanlı öğrenmede öğrenmenin klasik öğrenme yaklaşımlarında olduğu gibi öğretmen değil öğrenci merkezli olduğunun altını çizmişlerdir.

Krajcik ve Blumenfeld (2006) öğretmenin ders anlatımı ile gerçekleşen klasik öğrenme şeklinde en iyi skorları alan öğrencilerin dahi sıkıldığını ve dersten sıkılmanın öğrenmeyi negatif etkilediğini ifade etmiştir. Proje tabanlı öğrenme ile öğrencilerin edilgen yapıdan etken yapıya geçerek derse olan ilgilerinin arttığını ve tüm sınıfın başarı düzeyinin de pozitif yönde etkilendiğini belirtmişlerdir.

Proje tabanlı öğrenme konusu hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında, Blumenfeld vd. (1991) çalışmalarında projenin öğrenmede etkisini, proje tabanlı öğrenmede öğrencileri motive eden faktörleri, projelerde öğretmen ve öğrencilerin karşılaştığı zorlukları ve teknolojinin proje tabanlı öğrenmede etkisini araştırmışlardır. Barron vd. (1998) proje tabanlı öğrenmede farklı ders tasarımlarını ve bunların öğrenciler üzerinde olan etkisini incelemişler ve gerçek uygulamalarda çıkan sonuçları değerlendirmişlerdir. Thomas (2000) çalışmasında proje tabanlı öğrenme ile ilgili literatürü sekiz farklı konu başlığı altında detaylı incelemiştir. Erdem (2002) proje tabanlı öğrenmenin öğrenme sürecine odaklanmış ve her bir adımı detaylı bir şekilde açıklamıştır. Mills ve Treagust (2003) çalışmalarında mühendislik eğitiminde problem tabanlı ve proje tabanlı öğrenmeyi gerçek örnek ve uygulamaları ile birlikte araştırmışlar ve farklarını ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak ilk yıllarda teorik eğitim sonrası proje tabanlı öğrenimin problem tabanlı öğrenmeden daha etkili çıktılara neden olduğunu iddia etmişlerdir. Scarbrough vd. (2004) proje tabanlı öğrenme bakış açısıyla, organizasyonların bünyesinde gerçekleştirilen projelerden ortaya çıkan öğrenme çıktılarının organizasyon tarafından ne ölçüde öğrenilebildiğini araştırmışlardır. Grant ve Branch (2005) farklı kişisel özelliklere sahip kişilerde proje tabanlı öğrenmenin etkilerini araştırdıkları çalışmalarında kişisel özellik ve yeteneklerin proje çıktılarını etkilediklerini görmüşlerdir. Bell (2010) çalışmasında proje tabanlı öğrenmenin faydalarını farklı bakış açıları üzerinden ele almıştır. Öğrencinin motivasyon artışı, gerçek hayat problemleri üzerine tecrübe edinimi, teknolojinin etkin kullanımı ve öğrenimi, ekip çalışması ve iletişim becerilerinin artması, sosyalliğin ve özgüvenin artışı bunlardan birkaçı olarak göze çarpmakta olduğunu ifade etmiştir. Atıcı ve Polat (2010) çalışmalarında proje tabanlı öğrenme yaklaşımının internet sitesi tasarımı öğretiminde öğrencilerin akademik ve kişisel başarılarına etkilerini kendi görüşlerine dayanarak araştırmışlardır.

Bu çalışmada, bilgisayar ortamında proje tabanlı öğrenme yaklaşımının lisans öğrencilerinin öğrenme sürecine, öğrencilerin akademik başarılarına ve öğrencilerin sürece ilişkin görüşlerine etkisi araştırılmıştır. Bu amaçla, proje tabanlı dersler ile kazandırılması hedeflenen öğrenci kazanımlarına ne derece ulaşıldığını belirlemek için 39 adet likert tipinde sorudan, demografik özelliklere yönelik sorulardan ve 32 adet İkili tipi sorulardan oluşan bir anket hazırlanarak öğrencilere uygulanmıştır. Çalışmanın örneklemini Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. 2016- 2017 öğretim yılı bahar döneminde Ekonometri Bölümü'nde öğrenimine devam eden, proje derslerini almış öğrencilere web üzerinden ulaştırılan anket ile veriler elde edilmiştir. Anket kapsamında 184 öğrenciye ait veri toplanmış, yapılan değerlendirmeler sonucunda yeterli düzeyde anketi tamamlayan 157 öğrenciye ilişkin veri analize dahil edilmiştir. Elde edilen verilere kümeleme ile sınıflama analizi kullanılarak faydalı çıkarımlar sağlanmıştır.

Veri madenciliği uygulaması ile kaliteli sonuçlar elde etmek için analiz aşamasından önce verilere yönelik bazı işlemler gerçekleştirilmektedir (Han ve Kamber, 2006: 47). Bu işlemler veri ön işleme olarak adlandırılmaktadır. Veri ön işleme aşamasında eksik, gürültülü, tutarsız, aykırı özellik taşıyan veriler belirlenir

ve bu sorunlar uygun tekniklerle ortadan kaldırılır (Şentürk, 2006: 11). Veri madenciliği uygulamalarında kaynakların % 80'i verilerin ön işlemden geçirilmesi ve temizlenmesi süreçleri için harcanmaktadır. Bu durumdan anlaşılacağı üzere veri ön işleme veri madenciliğinin olmazsa olmaz bir adımı olmakla birlikte onu anlamlı kılan bir süreçtir (Piramuthu, 2004: 483). Çalışmada veri ön işleme süreci sonrası kategorik ve nümerik değişkenlerin bulunması nedeniyle kümeleme yöntemi olarak İki aşamalı kümeleme yöntemi tercih edilmiştir. Sınıflama için ise bazı önde gelen ve karar ağaçları ile birlikte kolay yorumlanabilir karar kuralları sunan sınıflama algoritmaları denenerek doğruluk oranlarına göre en uygunu kullanılmıştır. Ayrıca değişkenler arası ikili ilişkileri görmek için bağlantılar değerlendirilmiş ve birliktelik kuralları elde edilmiştir.

Kümeleme Algoritması

İki aşamalı kümeleme analizi ön kümeleme aşaması ve sonrasında gelen klasik kümeleme anlayışından ibaret olup veri setinde heterojen gruplar, kategorik ve sürekli değişkenler bulunduğu grupları birbirinden ayıran değişkenleri etkin bir şekilde ortaya koymaktadır (Satish ve Bharadhwaj, 2010: 10). İki aşamalı kümeleme analizinde kategorik ve nümerik gibi değişkenlere göre gözlemler iki aşamada kümelenebilir. Yapılan işlemler öncelikle ön kümeleme ile gözlemler alt kümelere ayrılması ve sonrasında klasik kümeleme anlayışı ile istenen sayıda küme oluşturulmasından ibarettir. Ön kümeleme işlemi kümeleme özellik ağacı yardımıyla gözlemin önceki oluşturulan kümelere atanması ya da yeni bir küme oluşturulması ile yapılmaktadır (Martínez vd., 2006: 596). Ön kümelemede amaç, gözlemleri ön kümelere dönüştürmek ve ön küme özelliklerini yeni gözlemler olarak ikinci aşamadaki kümelemede kullanmaktır (Bacher vd., 2004: 4). İkinci aşama olan klasik kümeleme algoritması ise aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır (Aksaraylı ve Pala, 2017: 42);

1. Aşama: Kümeleme yapılacak n adet eleman, n adet kümeye her bir kümede birer eleman olacak şekilde yerleştirilir.
2. Aşama: En yakın elemanların bulunduğu noktalar baz alınarak kümeler arası uzaklık matrisi öklid vb. hesaplama teknikleri ile bulunur.
3. Aşama: Uzaklık değerleri en az olan iki kümenin tüm elemanları ile yeni bir küme oluşturulur.
4. Aşama: Küme sayısı bir azalmış olur.
5. Aşama : 2, 3 ve 4 nolu aşamalar önceden belirlenmiş küme sayısı değeri kadar ya da n-1 kez tekrarlanarak kümeleme işlemi tamamlanır.

Sınıflama Algoritmaları

Çalışmada kolay yorumlanabilir ve anlaşılır sonuçlar üretmesi nedeniyle karar ağaçları oluşturan sınıflama algoritmaları kullanılmıştır. Çalışma kapsamında veri seti üzerinde sınanan sınıflama algoritmaları C5.0, CART, QUEST ve CHAID şeklinde olmuştur.

C5.0, kategorik özelliğe sahip değişkenler için oluşturulan karar noktalarından iki veya daha çok dala ayrılabilen yapısı ve olası dallanma durumlarında ortaya çıkan bilginin değerine ve entropi ölçütüne göre bölünmeyi gerçekleştiren, güçlü bir sınıflama algoritmasıdır (Çınar, 2019: 93). C5.0 birçok tipte probleme uygulanabilir yapısı ile popüler olmuş bir tekniktir (Kocakoç ve Keser, 2020: 111).

CART, nümerik ve kategorik değişken tiplerini ele alabilen ve sınıflama problemlerinde sıklıkla kullanılan bir yaklaşım olup bölünmede Gini ölçütüne göre oluşturulan karar ağaçları budama işlemi ile değerlendirilerek en iyi değere sahip karar ağacı tespit edilmiş olunur (Çalış vd., 2014: 6)

QUEST karar ağacı algoritması, değişkenlerin belirlenmesi ile dallara ayrılmayı farklı safhalarda gerçekleştiren ve bu yönüyle diğer karar ağacı algoritmalarından ayrılan ve kolay hesaplamaya sahip bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Çalış vd., 2014: 7).

CHAID sınıflama algoritması farklı değişken tipleriyle uyumlu ve değişkenleri kategorize ederek analize dahil edip sınıflamaları Ki Kare ölçütüyle düzey farklılıklarına göre çoklu dal şeklinde yapabilen bir yapıdadır (Koyuncugil ve Özgülbaş, 2008: 6). Hedef değişkene göre bağımsız değişkenler incelenerek en önemli farklılıklardan başlayarak sınıflama yapılan CHAID algoritmasının diğer sınıflama tekniklerinden en önemli farkı sınıflama yaparken dalların ikiden çok olabilmesine izin veren yapısıdır. Diğer tekniklerde ise genel olarak dallar ikili olarak ortaya çıkmaktadır (Albayrak ve Yılmaz, 2009: 41). CHAID kısaca, hedef değişken ile ilgili en güçlü istatistiksel olarak anlamlı ilişki kurulabilen bağımsız değişkenin bulunması ve buna göre sınıflama yapılması ve dalların oluşturulmasına dayanmaktadır. Oluşan dallar açısından da en güçlü ayırım yapılabilen bağımsız değişkenler taranmakta ve algoritma herhangi bir dal açısından bir başka bağımsız değişkene göre ayırım yapılamadığında sonlanmaktadır (Chae vd., 2003: 168; Thomas ve Galambos, 2004: 257).

Sınıflama algoritmalarının başarımlarını incelemede doğru sınıfa atanmış ve yanlış sınıfa atanmış örnek sayılarını veren karışıklık matrisi önemli bir araçtır (Coşkun ve Baykal, 2011: 3). Bu doğrultuda sınıflama algoritmalarının performansları karışıklık matrisinden elde edilen ölçütler ile çalışmada değerlendirilmiştir.

1. ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Yapılan araştırmada, proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin öğrenme sürecine, akademik başarısına ve sürece ilişkin görüşlerine etkisini ortaya koymak amacıyla Veri Madenciliği tekniklerinden Kümeleme, Sınıflama ve Birliktelik Algoritmaları kullanılmıştır. Değişkenlerin yapısı gereği Kümeleme tekniklerinden uygun olan ‘İki Aşamalı Algoritma’ kullanılmıştır. Öte yandan ikili tipi değişkenler için ikili birlikteliklere ve birliktelik kurallarına bakılmış ve değerlendirmeler yapılarak önemli değişkenler ortaya koyulmuştur. Sınıflama algoritması olarak karar ağacı oluşturabilen dört farklı sınıflama algoritması test edilerek en isabetli sonuçlar verenden faydalanılmış ve önemli hedef değişkenlere göre analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yer alan örneklem Ekonometri Bölümü öğrencilerinden oluşmaktadır. Anket kapsamında 100 kadın ve 57 erkek olmak üzere toplam 157 öğrenciye ilişkin veri analize dahil edilmiştir. Ayrıca proje tabanlı ders alma sayısı bir değişken olarak kullanılmış olup, derslerden yalnızca bir tanesini almış olanların sayısı 130 iken her iki dersi de alan öğrenci sayısı 27 olarak tespit edilmiştir. Ölçekte, cinsiyet sorusu, alınan ders sayısı ve 39 adet yönelik 5’li likert tipinde proje tabanlı eğitime dair görüşlerinin ölçüldüğü soru bulunmaktadır. Bu soruların yanında ‘projeye başlarken kendinizi eksik hissettiğiniz alanlar’, ‘proje bittikten sonra geliştirdiğiniz alanlar’, ‘proje çalışmasının avantajları’, ‘proje süresince yaşadığınız olumsuzluklar’ ana başlıklarıyla ikili tipinde sorular bulunmaktadır. Çalışmada SPSS Clementine 10.1 programı kullanılmıştır. Elde edilen veri setindeki değişkenlere ilişkin veri tipleri ve özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Özellikler

No	Değişken	Tipi ve Özellikleri
V1	Cinsiyet	Metin, Küme (Kadın, Erkek)
V2	Proje tabanlı alınan ders adedi	Metin, Küme (1, 2)
V6-V44	39 adet likert sorusu (Proje tabanlı derse dair öğrenci görüşleri)	Metin, Küme (5’li likert ölçeğinde)
A1	<i>Projeye başlarken kendinizi zayıf hissettiğiniz alanları</i>	İkili, Evet Hayır(1/0)
V45	Bilgisayar kullanımı	
V46	Araştırma yapmak	
V47	Ekip çalışması	
V48	Sunum becerisi	
V49	Zaman yönetimi	
V50	Mesleki özgüven	
V51	Alana aidiyet hissi	
A2	<i>Projeyi bitirdikten sonra geliştirdiğinizi alanları işaretleyiniz.</i>	İkili, Evet Hayır(1/0)
V54	Bilgisayar kullanımı	
V55	Araştırma yapmak	
V56	Ekip çalışması	
V57	Sunum becerisi	
V58	Zaman yönetimi	
V59	Mesleki özgüven	
V60	Alana aidiyet hissi	
A3	<i>Proje çalışmasının avantajları nelerdir?</i>	İkili, Evet Hayır(1/0)
V63	Uygulayarak öğrenme	
V64	Proje konusunu seçme özgürlüğünün olması	
V65	Serbest çalışma saatinin olması	
V66	Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	
V67	Ekip çalışmasına olanak tanınması	
V68	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	
V69	Proje tabanlı eğitimin bana daha uygun olması	
V70	Yeteneklerimi ve bilgi birikimimi aktarmayı sağlaması	
V71	Bir ürün ortaya koyma fırsatı vermesi	
V72	Sınavlar için daha az çalışmayı sağlaması	
V73	Daha yüksek başarı olasılığı sağlaması	

A4	Proje çalışması süresince yaşadığınız olumsuzluklar nelerdir?	
V76	Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	İkili, Evet Hayır(1/0)
V77	Yeterli danışmanlık desteği alamama	
V78	Ders laboratuvarlarının yetersizliği	
V79	Ders harici bilgisayarlara erişim eksikliği	
V80	Kütüphane yetersizliği	
V81	Yazılım programlarına erişim eksikliği	
V82	Proje ve derse dair yönerge eksikliği	

Veri seti öncelikle, SPSS Statistics formatında elde edilerek SPSS Clementine programına aktarılmıştır. Verilere öncelikle gerekli ön işlemler uygulanmış ve analize uygun hale getirilmiştir.

2.BULGULAR VE YORUMLAR

Veri setindeki proje tabanlı derse dair öğrenci görüşlerini içeren ve Likert tipi ölçek ile ölçülen değişkenlere dair cevapların oranları ve ortalamaları aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Likert Tipi Değişkenlere Dair Oranlar

NO	İFADELER	Kesinlikle Katılmıyorum: 1					Ortalama
		1	2	3	4	5	
		Katılmıyorum: 2					
		Kararsızım: 3					
		Katılıyorum: 4					
		Kesinlikle Katılıyorum: 5					
V6	(İnsan ilişkileri konusunda kendimi geliştirdim.)	% 3.8	% 5.7	% 24.2	% 40.1	% 26.1	3.79
V7	(Yönetim becerilerim gelişti.)	% 1.3	% 2.5	% 18.5	% 51	% 26.8	3.99
V8	(Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı.)	% 0	% 2.5	% 12.7	% 43.3	% 41.4	4.24
V9	(Başarısız olma korkusuyla oluşan stresle baş etmeyi öğrendim.)	% 1.3	% 8.9	% 24.8	% 38.2	% 26.8	3.80
V10	(Problem çözme yeteneğimi geliştirdim.)	% 1.9	% 5.1	% 20.4	% 45.9	% 26.8	3.90
V11	(Eleştirel düşünme yeteneğimi geliştirdim.)	% 0.6	% 4.5	% 24.2	% 46.5	% 24.2	3.89
V12	(Zaman yönetimi konusunda kendimi geliştirdim.)	% 0.6	% 5.1	% 17.8	% 42.7	% 33.8	4.04
V13	(Ekip çalışması içinde uyumlu çalışma becerimi geliştirdim.)	% 2.5	% 3.2	% 10.8	% 43.9	% 39.5	4.15
V14	(İş planlama ve programlama konusunda kendimi geliştirdim.)	% 0.6	% 3.8	% 10.8	% 49.7	% 35	4.15
V15	(Araştırma yapma yeteneğimi geliştirdim)	% 1.3	% 2.5	% 10.8	% 47.1	% 38.2	4.18
V16	(Alanımla ilgili araştırmalarda internet kullanım becerimi geliştirdim)	% 0.6	% 3.2	% 10.8	% 40.1	% 45.2	4.26
V17	(Araştırma sürecinde mesleki yabancı dil becerim gelişti.)	% 12.7	% 23.6	% 29.3	% 21	% 13.4	2.99
V18	(Literatür taramayı (makale, kitap, dergi, yazı vb.) öğrendim.)	% 6.4	% 11.5	% 30.6	% 34.4	% 17.2	3.45
V19	(Bir projeyi sunma ve bilgi aktarma yeteneğim gelişti.)	% 1.3	% 3.8	% 22.9	% 42.7	% 29.3	3.95
V20	(Bilgisayar paket programları kullanımında kendimi geliştirdim.)	% 0.6	% 3.8	% 15.9	% 40.8	% 38.9	4.13
V21	(Rapor yazmayı öğrendim.)	% 0.6	% 6.4	% 19.1	% 38.2	% 35.7	4.02
V22	(Veri ve bilgileri analiz ve sentez etme becerimi geliştirdim.)	% 0	% 3.8	% 12.7	% 51	% 32.5	4.12
V23	(Proje çalışması ile ilgi ve yetenek alanlarımı keşfettim.)	% 0.6	% 5.7	% 17.2	% 49	% 27.4	3.97
V24	(Proje çalışması ile bölümüme dair meslek alanlarımı keşfettim.)	% 1.3	% 10.8	% 20.4	% 38.2	% 29.3	3.83
V25	(Proje sayesinde kariyer planımı güncelledim.)	% 5.1	% 15.3	% 31.2	% 28.7	% 19.7	3.43
V26	(Proje çalışması ile alanıma olan bağlılığım arttı.)	% 8.3	% 7.6	% 25.5	% 37.6	% 21	3.55
V27	(Mesleki özgüvenim arttı.)	% 3.8	% 7.6	% 21.7	% 38.2	% 28.7	3.80
V28	(Proje çalışması ile mesleki farkındalığım arttı.)	% 1.9	% 5.7	% 28	% 34.4	% 29.9	3.85
V29	(Proje çalışmasının öğrenciliğime olumlu etkisinin olduğunu düşünüyorum.)	% 1.9	% 3.2	% 16.6	% 42.7	% 35.7	4.07
V30	(Proje çalışması ile öğrendiğim bilgilerin daha kalıcı olduğunu düşünüyorum.)	% 0.6	% 3.2	% 14.6	% 31.8	% 49.7	4.27
V31	(Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum.)	% 1.9	% 2.5	% 19.1	% 28.7	% 47.8	4.18
V32	(Bireysel çalışma ile öğrenme becerimi geliştirdim.)	% 0.6	% 3.8	% 21	% 37.6	% 36.9	4.06

V33	(Hedef odaklı iş yapma ve öğrenme becerimi geliştirdim.)	% 0.6	% 1.9	% 16.6	% 47.8	% 33.1	4.11
V34	(Hocalarımla iletişim düzeyimi arttırdım.)	% 2.5	% 7	% 25.5	% 29.9	% 35	3.88
V35	(Öğrenen ve üreten birey olmama katkı sağladı.)	% 0.6	% 2.5	% 18.5	% 43.3	% 35	4.10
V36	(Yaşam boyu öğrenme alışkanlığı kazanmama katkı sağladı)	% 1.9	% 8.9	% 24.8	% 37.6	% 26.8	3.78
V37	(Öğrenmeye olan ilgim arttı.)	% 0.6	% 5.1	% 22.3	% 44.6	% 27.4	3.93
V38	(Yeteneklerimi ve bilgi birikimimi gösterebilmeme olarak sağladı.)	% 0	% 5.7	% 21	% 42.7	% 30.6	3.98
V39	(Proje temelli eğitim derse olan ilgimi arttırdı.)	% 3.8	% 7	% 15.9	% 42.7	% 30.6	3.89
V40	(Proje tabanlı eğitimin bana daha uygun olduğunu düşünüyorum.)	% 3.2	% 10.2	% 24.8	% 29.9	% 31.8	3.77
V41	(Proje temelli dersleri diğer derslere tercih ederim.)	% 5.7	% 10.2	% 21	% 29.9	% 33.1	3.75
V42	(Proje temelli dersleri tavsiye ederim.)	% 5.7	% 7.6	% 18.5	% 34.4	% 33.8	3.83
V43	(Aldığım üniversite eğitimi beklentilerimi karşılamaktadır.)	% 8.9	% 4.5	% 35.7	% 32.5	% 18.5	3.47
V44	(Ekonometri Bölümü' nün öğrencisi olmaktan memnuniyet duymaktayım.)	% 14	% 5.1	% 20.4	% 30.6	% 29.9	3.57

Tablo 2'deki sonuçlara bakıldığında genel olarak öğrencilerin proje tabanlı öğrenme yaklaşımından olumlu etkilendikleri (Mesleki yabancı dil gelişimi V17 hariç diğer tüm gelişime dair sorularda ifadeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını verenlerin oranı % 50 üstü olmuştur) görülmektedir. Öte yandan V30 "Proje çalışması ile öğrendiğim bilgilerin daha kalıcı olduğunu düşünüyorum" ve V31 "Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum" ifadelerine "kesinlikle katılıyorum" cevabını verenlerin oranları sırasıyla % 49.7 ve % 47.8 olarak dikkat çekmekte ve eğitimde proje yaparak öğrenmenin etkinliğini göstermektedir.

Proje tabanlı eğitim almış öğrencileri gruplayarak daha iyi inceleyebilmek için kümeleme analizi uygulanmıştır. Burada V2 (proje tabanlı alınan ders adeti) değişkeni ile öğrenci görüşlerini içeren değişkenler birlikte incelenmiştir. Likert tipi değişkenlerin yapısı gereği kümeleme tekniklerinden uygun olan İki Aşamalı Kümeleme Algoritması kullanılmıştır. Analiz sonucu öğrenciler 3 kümeye ayrılmıştır. 39 öğrenciden oluşan Küme 1, 65 öğrenciden oluşan Küme 2 ve 53 öğrenciden oluşan Küme 3 için elde edilen sonuçlar ve kümelemede önemli olan ifadeler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İki Aşamalı Kümeleme Sonuçları

NO	İFADELER	Küme Elemanları Medyan Değerleri		
		Küme 1	Küme 2	Küme 3
V6	(İnsan ilişkileri konusunda kendimi geliştirdim.)	5	4	3
V7	(Yönetim becerilerim gelişti.)	5	4	3
V8	(Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı.)	5	4	4
V9	(Başarısız olma korkusuyla oluşan stresle baş etmeyi öğrendim.)	5	4	3
V10	(Problem çözme yeteneğimi geliştirdim.)	5	4	3
V11	(Eleştirel düşünme yeteneğimi geliştirdim.)	5	4	3
V12	(Zaman yönetimi konusunda kendimi geliştirdim.)	5	4	4
V13	(Ekip çalışması içinde uyumlu çalışma becerimi geliştirdim.)	5	4	4
V14	(İş planlama ve programlama konusunda kendimi geliştirdim.)	5	4	4
V15	(Araştırma yapma yeteneğimi geliştirdim)	5	4	4
V16	(Alanımla ilgili araştırmalarda internet kullanım becerimi geliştirdim)	5	4	4
V17	(Araştırma sürecinde mesleki yabancı dil becerim gelişti.)	3	3	2
V18	(Literatür taramayı (makale, kitap, dergi, yazı vb.) öğrendim.)	4	4	3
V19	(Bir projeyi sunma ve bilgi aktarma yeteneğim gelişti.)	5	4	3
V20	(Bilgisayar paket programları kullanımında kendimi geliştirdim.)	5	4	4
V21	(Rapor yazmayı öğrendim.)	5	4	3
V22	(Veri ve bilgileri analiz ve sentez etme becerimi geliştirdim.)	5	4	4
V23	(Proje çalışması ile ilgi ve yetenek alanlarımı keşfettim.)	5	4	3
V24	(Proje çalışması ile bölümüme dair meslek alanlarımı keşfettim.)	5	4	3
V25	(Proje sayesinde kariyer planımı güncelledim.)	5	4	3
V26	(Proje çalışması ile alanıma olan bağlılığım arttı.)	5	4	3

V27	(Mesleki özgüvenim arttı.)	5	4	3
V28	(Proje çalışması ile mesleki farkındalığım arttı.)	5	4	3
V29	(Proje çalışmasının öğrenciliğime olumlu etkisinin olduğunu düşünüyorum.)	5	4	3
V30	(Proje çalışması ile öğrendiğim bilgilerin daha kalıcı olduğunu düşünüyorum.)	5	4	4
V31	(Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum.)	5	5	3
V32	(Bireysel çalışma ile öğrenme becerimi geliştirdim.)	5	4	3
V33	(Hedef odaklı iş yapma ve öğrenme becerimi geliştirdim.)	5	4	4
V34	(Hocalarımla iletişim düzeyimi arttırdım.)	5	4	3
V35	(Öğrenen ve üreten birey olmama katkı sağladı.)	5	4	3
V36	(Yaşam boyu öğrenme alışkanlığı kazanmama katkı sağladı)	5	4	3
V37	(Öğrenmeye olan ilgim arttı.)	5	4	3
V38	(Yeteneklerimi ve bilgi birikimimi gösterebilmeme olanak sağladı.)	5	4	3
V39	(Proje temelli eğitim derse olan ilgimi arttırdı.)	5	4	3
V40	(Proje tabanlı eğitimin bana daha uygun olduğunu düşünüyorum.)	5	4	3
V41	(Proje temelli dersleri diğer derslere tercih ederim.)	5	4	3
V42	(Proje temelli dersleri tavsiye ederim.)	5	4	3
V43	(Aldığım üniversite eğitimi beklentilerimi karşılamaktadır.)	5	4	3
V44	(Ekonometri Bölümü' nün öğrencisi olmaktan memnuniyet duymaktayım.)	5	4	3

Elde edilen kümelere ait dağılımlar incelendiğinde genel olarak öğrenciler için şöyle bir çıkarımda bulunulabilir:

Küme 1 (Memnuniyet ve Gelişimi Çok Yüksek Küme):

Bu kümede bulunan öğrenciler genel olarak aldıkları üniversite eğitiminden ve bölümünden memnun olup proje tabanlı derslerden sonra en büyük gelişimi sağlayan grubu oluşturmaktadır. Öğrencilerin genel olarak memnuniyetlerinin gelişimi kolaylaştırdığı buradan çıkan bir sonuç olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan tüm öğrencilerin ancak % 25.8'inin bu kümeye ait olması genel olarak üniversite ve bölümün eğitim konusunda tam olarak beklentileri karşılayamadığını göstermektedir. Kümede yer alan öğrencilerin % 20.5'i V2 (proje tabanlı alınan ders adeti) değişkenine '2' cevabını vererek her iki proje tabanlı dersi de aldıklarını ifade etmişlerdir. Tüm popülasyonda ise her iki dersi de alan öğrenci oranı % 17.8'dir. Küme 1'in bu değerle oransal olarak her iki dersi de alanları en çok barındıran küme olduğu görülmüştür. Bu durumda proje tabanlı alınan ders sayısının artması ile öğrencilerin memnuniyetlerinin ve gelişiminin pozitif yönde arttığı gözlenmiştir.

Küme 2 (Gelişimi Yüksek Küme):

En fazla öğrencinin bulunduğu bu kümeye aitlik oranı % 43.1'i bulmaktadır. Kümedeki sonuçlar detaylı incelendiğinde proje tabanlı ders sayesinde gelişim yüksek olarak ortaya çıkmakta fakat üniversite ve bölüme dair algının Küme 1'e göre düşük olduğu gözlenmektedir. Üniversite ve bölüme dair algının proje tabanlı dersten çok daha önce oluştuğu için bu algının verilen eğitimi de etkilediği buradan çıkan bir sonuç olarak göze çarpmaktadır. % 13.8 oranıyla kümede her iki dersi de alanlar Küme 1'e göre daha düşük çıkmıştır.

Küme 3 (Memnuniyet Düşük ve Gelişimi Orta Küme):

En az öğrencinin bulunduğu bu kümeye aitlik oranı ise % 31.1 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda öğrencilerin 4'te 1'inden fazlası üniversite ve bölümden genel olarak memnun olmadığını ifade etmektedir. Bu durum proje tabanlı dersten kazanımları da etkilemiş ve diğer kümelere nazaran en az gelişimi sağlamış öğrenciler bu kümede toplanmıştır. Bölüme ve üniversiteye dair olumsuz düşüncelere sahip öğrencilerde öğrenme ve gelişim konusunda eksiklikler ön plandadır. Kümede bulunan öğrencilerin % 18.9'u her iki dersi de birlikte almışlardır. Bu oran Küme 1'den az iken Küme 2'ye göre daha fazladır. Bu durumda öğrencilerin bölüm ve üniversiteye dair negatif algılarının gelişimleri önünde teşkil ettiği görülmüştür.

Genel olarak proje tabanlı eğitim almış öğrencilerin kümeleme sonuçlarına bakıldığında; ortaya çıkan 3 küme için de yabancı dilin gelişimi ile ilgili ifadeye (V17) bakıldığında genel bir gelişim düşüklüğü olduğu görülmektedir. Bu durumda proje tabanlı dersler öğrencilerin yabancı dil becerilerinde bir gelişme etkisi yaratmadığı görülmektedir. Bu etki dolaylı olarak araştırma ile oluşabilecek bir etki iken öğrenciler açısından bu becerinin gelişmediğini söyleyebiliriz. Öğrencilerin üniversite ve bölüme dair algılarının proje tabanlı derslerden elde ettikleri kazanımları etkilediği görülmektedir. Fakat yine de proje tabanlı derse dair olumlu tutum, üniversite ve bölümün sağladığı genel eğitime olan olumlu tutumdan daha yüksek çıkmıştır. Elde edilen sonuçlar, proje tabanlı derslerin sayısının artırılması sonucunda üniversite ve bölüme dair olumlu algının da artacağını göstermektedir.

İkili tipi değişkenlere öğrencilerin hangi oranda 'Evet' cevabını verdiği Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. İkili Tipi Değişkenlere Verilen ‘Evet’ Cevabı Oranları

No	İkili Tipi Değişkenler	Oranlar (‘Evet’)
A1	Projeye başlarken kendinizi zayıf hissettiğiniz alanları işaretleyiniz.	
V48	Sunum becerisi	% 49.04
V45	Bilgisayar kullanımı	% 42.04
V47	Ekip çalışması	% 35.67
V50	Mesleki özgüven	% 33.76
V49	Zaman yönetimi	% 31.85
V51	Alana aidiyet hissi	% 26.11
V46	Araştırma yapmak	% 14.65
A2	Projeyi bitirdikten sonra geliştirdiğinizi alanları işaretleyiniz.	
V54	Bilgisayar kullanımı	% 74.52
V56	Ekip çalışması	% 56.05
V55	Araştırma yapmak	% 53.5
V58	Zaman yönetimi	% 47.13
V57	Sunum becerisi	% 46.5
V59	Mesleki özgüven	% 38.85
V60	Alana aidiyet hissi	% 20.38
A3	Proje çalışmasının avantajları nelerdir?	
V63	Uygulayarak öğrenme	% 89.17
V66	Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	% 68.79
V67	Ekip çalışmasına olanak tanınması	% 66.88
V68	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	% 61.78
V64	Proje konusunu seçme özgürlüğünün olması	% 54.14
V71	Bir ürün ortaya koyma fırsatı vermesi	% 52.87
V70	Yeteneklerimi ve bilgi birikimimi aktarmayı sağlaması	% 49.68
V65	Serbest çalışma saatinin olması	% 47.13
V73	Daha yüksek başarı olasılığı sağlaması	% 44.59
V69	Proje tabanlı eğitimin bana daha uygun olması	% 40.76
V72	Sınavlar için daha az çalışmayı sağlaması	% 32.48
A4	Proje çalışması süresince yaşadığınız olumsuzluklar nelerdir?	
V76	Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	% 42.68
V78	Ders laboratuvarlarının yetersizliği	% 27.39
V79	Ders harici bilgisayarlara erişim eksikliği	% 27.39
V81	Yazılım programlarına erişim eksikliği	% 27.39
V82	Proje ve derse dair yönerge eksikliği	% 24.84
V80	Kütüphane yetersizliği	% 19.75
V77	Yeterli danışmanlık desteği alamama	% 14.01

Tablo 4’teki sonuçlara bakıldığında A1 (Projeye başlarken kendinizi zayıf hissettiğiniz alanları işaretleyiniz) alanında en yüksek oranlar V48 (Sunum becerisi) % 49.04, V45 (Bilgisayar kullanımı) % 42.04 ve V47 (Ekip çalışması) % 35.67 olarak görülmektedir. Proje sonunda yapılacak sunum, bilgisayar programlarının projede yoğun kullanımı ve projenin ekip ile yapılacak olması bir açıdan eksiklik gibi görünse de proje sürecinde geliştirilebilecek alanın çok olması yönünden de olumlu bir durum olabilecektir. Öğrencilerin kendilerini en az zayıf gördükleri alan ise % 14.56 ile V46 (Araştırma yapmak) olarak ortaya çıkmıştır. A2 (Projeyi bitirdikten sonra geliştirdiğinizi alanları işaretleyiniz) alanında ise en yüksek ‘Evet’ oranları V54 (Bilgisayar kullanımı) % 74.52, V56 (Ekip çalışması) % 56.05 ve V55 (Araştırma yapmak) % 53.5 olarak elde edilmiştir. Bu durumda öğrencilerin en yüksek zayıflık oranlarından biri olan bilgisayar kullanımında öğrencilerin 4’te 3’ü kendini geliştirmiş ve Ekonometri Bölümü öğrencileri için hedeflenen bilgisayar yetkinliği konusunda önemli aşama kaydedilmiştir. Benzer şekilde diğer bir önemli zayıflık olan ekip çalışması alanında öğrencilerin yarısından fazlası kendilerini geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan en düşük zayıflık alanı olan araştırma yapmak alanında da önemli gelişim kaydedilmiştir. Gelişim açısından en düşük oranlar alana aidiyet olarak ifade edilmiştir. Bu alanın proje temelli ders sayısının artırılması ile daha da gelişebileceği düşünülmektedir. A3 (Proje çalışmasının avantajları nelerdir) alanında V63 (Uygulayarak öğrenme) % 89.17, V66 (Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması) % 68.79 ve V67 (Ekip çalışmasına olanak tanınması) % 66.88 ile ön plana çıkmıştır. Öğrencilerin çok büyük çoğunluğu proje temelli dersin uygulama ile öğrenme fırsatı sunmasını avantaj olarak görmektedir. Proje temelli dersin ana kısmı olan uygulama aşamasına çok olumlu bakılması yaklaşımın ne denli faydalı olduğunu göstermektedir. Öte yandan

araştırma ile öğrenme ve ekip çalışmasının da öğrencilerin en az 3'te 2'lik kısmı için avantaj olarak görülmesi proje temelli dersin hedeflerine yönelik gerçekleştiği ve öğrencilerde pozitif algı oluşturduğunu göstermektedir. V72 (Sınavlar için daha az çalışmayı sağlaması) % 32.48 ile proje temelli dersin en düşük avantaj oranına sahip alanı olarak görülmektedir. Bu durumun nedeninin dersin sadece proje kısmı olmaması ve ayrıca teorik bilgiler de barındırması olabileceği düşünülmektedir. Son olarak A4 (Proje çalışması süresince yaşadığınız olumsuzluklar nelerdir) alanına bakıldığında ise V76 (Grup üyeleriyle iletişim eksikliği) % 42.68 ile diğer olabilecek olumsuzluklardan çok daha öne çıkmıştır. Her ne kadar yüksek gelişim gösterilen ve projenin önemli avantajlarından biri olarak görülen ekip çalışmasının bu ölçüde yaşanan olumsuzluk olarak görülmesinin bir nedeni proje öncesi zayıf görülen alanlardan biri olarak bildirilmesidir. Öte yandan öğrenciler arasındaki genel iletişim eksikliğinin bu soruna en temel yol açan neden olduğu düşünülmektedir. En az yaşanan olumsuzluğun ise % 14.01 ile V77 (Yeterli danışmanlık desteği alamama) olması olağandır. Çünkü proje süresince öğrenciler ve hocalar arasındaki bilgi iletişim kanalları hep açık tutulmuştur.

Genel olarak proje başlangıcında zayıf hissedilen alanlar (A1) ile bitişinde gelişen (A2) arasındaki ilişkiler ile projenin avantajlı görülen alanları (A3) ve proje süresince yaşanan olumsuzluklar (A4) arasındaki bağlantıları görmek ve bu dört ana alanın alt dallarındaki birliktelik bağlantılarını görebilmek için ayrıca ağ grafiklerinden faydalanılmıştır. Öte yandan aralarındaki öncül ardıl ilişkisi nedeniyle, proje başlangıcında zayıf hissedilen alanlar (A1) ile bitişinde gelişen (A2) arasındaki birliktelik kurallarını ortaya koyabilmek adına Apriori Algoritması da kullanılmıştır. İkili tipi Evet/Hayır cevapları verilen sorularda 'Evet' cevapları dikkate alınarak ilişkiler ortaya konmuştur.

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre dersten önce zayıf hissedilen alanlara (A1) yönelik herhangi iki değişkenin birlikte ifade edildiği ve 'Evet' cevabı verildiği durumlar Tablo 5'teki gibi olmuştur.

Tablo 5. A1 (zayıf alanlara) İlişkin En Güçlü Birliktelikler ('Evet' cevapları)

A1 (zayıf hissedilen alanlar)	A1 (zayıf hissedilen alanlar)	Bağlantı Oranı
Sunum becerisi	Mesleki özgüven	% 19.75
Sunum becerisi	Bilgisayar kullanımı	% 19.11
Sunum becerisi	Ekip çalışması	% 15.92
Sunum becerisi	Zaman yönetimi	% 14.65
Sunum becerisi	Alana aidiyet hissi	% 13.38
Bilgisayar kullanımı	Mesleki özgüven	% 12.74
Bilgisayar kullanımı	Zaman yönetimi	% 12.1
Bilgisayar kullanımı	Ekip çalışması	% 12.1
Zaman yönetimi	Ekip çalışması	% 12.1
Mesleki özgüven	Alana aidiyet hissi	% 10.83
Mesleki özgüven	Zaman yönetimi	% 10.83
Bilgisayar kullanımı	Alana aidiyet hissi	% 10.19
Mesleki özgüven	Ekip çalışması	% 10.19

Tablo 5'e göre öğrencilerin % 19.75'i hem sunum becerisi hem de mesleki özgüven konularında kendilerini zayıf hissetmektedirler. Öte yandan bir başka kuvvetli birliktelik olarak sunum becerisi ve bilgisayar kullanımı konusunda hissedilen zayıflık olarak ön plana çıkmaktadır. En büyük zayıflığın hissedildiği sunum becerisinin diğerleri ile birliktelik bağının öne çıkması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre dersten sonra gelişen alanlara (A2) yönelik herhangi iki değişkenin birlikte ifade edilme oranları Tablo 6'daki gibi olmuştur.

Tablo 6. A2 (gelişen alanlara) İlişkin En Güçlü Birliktelikler ('Evet' cevapları)

A2 (gelişen alanlar)	A2 (gelişen alanlar)	Bağlantı Oranı
Bilgisayar kullanımı	Ekip çalışması	% 43.95
Bilgisayar kullanımı	Araştırma yapmak	% 43.31
Bilgisayar kullanımı	Zaman yönetimi	% 38.85
Bilgisayar kullanımı	Sunum becerisi	% 35.03
Ekip çalışması	Araştırma yapmak	% 35.03
Ekip çalışması	Zaman yönetimi	% 31.21

Bilgisayar kullanımı	Mesleki özgüven	% 29.94
Ekip çalışması	Sunum becerisi	% 29.94
Araştırma yapmak	Zaman yönetimi	% 28.66
Araştırma yapmak	Sunum becerisi	% 26.11
Ekip çalışması	Mesleki özgüven	% 23.57
Sunum becerisi	Zaman yönetimi	% 22.93

Tablo 6'ya göre öğrencilerin % 43.93'i hem bilgisayar kullanımı hem de ekip çalışması konularında kendilerini geliştirdiklerini düşünmektedirler. Ayrıca benzer oranda araştırma yapma ve bilgisayar kullanımı konularında gelişim kaydedilmiştir. En büyük gelişimin hissedildiği bilgisayar kullanımının diğerleri ile birliktelik bağının yüksek olduğu görülmektedir.

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre ders başlangıcında zayıf hissedilen alanlar (A1) ve dersten sonra gelişen alanlar (A2) arasındaki bağlantılar ise Tablo 7'deki gibi olmuştur.

Tablo 7. A1 (zayıf hissedilen alanlar) ve A2 (gelişen alanlara) İlişkin En Güçlü Birliktelikler ('Evet' cevapları)

A1 (zayıf hissedilen alanlar)	A2 (gelişen alanlar)	Bağlantı Oranı
Bilgisayar kullanımı	Bilgisayar kullanımı	% 38.85
Sunum becerisi	Bilgisayar kullanımı	% 38.22
Sunum becerisi	Ekip çalışması	% 31.21
Sunum becerisi	Sunum becerisi	% 29.30
Ekip çalışması	Bilgisayar kullanımı	% 25.48
Mesleki özgüven	Bilgisayar kullanımı	% 25.48
Sunum becerisi	Zaman yönetimi	% 24.84
Sunum becerisi	Araştırma yapmak	% 24.20

Tablo 7'de önemli sonuçlar bulunmaktadır. Proje öncesi bilgisayar kullanımında kendilerini zayıf görüp proje sonunda bu alanda gelişim gösterdiklerini düşünen öğrenci oranı toplam öğrenci içerisinde % 38.85 olarak gerçekleşmiş ve buna göre proje temelli ders sayesinde öğrencilerin kendilerini eksik hissettikleri önemli bir alanda büyük oranlarda gelişim gösterildiği ortaya çıkmıştır. Öğrenciler, toplamda % 42.04 oranında başlangıçta bilgisayar kullanımı alanında kendilerini zayıf görürken bu durumda kendilerini zayıf gören öğrencilerin % 92.41'nin proje bitiminde bilgisayar kullanımında gelişim kaydettikleri sonucuna ulaşabilmektedir. Öte yandan proje öncesi sunum becerisi konusunda kendilerini zayıf görüp proje sonunda bu alanda gelişim gösterdiklerini düşünen öğrenci oranı toplam öğrenci içerisinde % 29.30 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre öğrencilerin tamamının içerisinde bu alanda kendilerini zayıf görenlerin oranı % 49.04 olduğu bilindiğine göre başlangıçta sunum becerisi yönünden zayıf olduğunu düşünenlerin % 59.75'i proje sonunda bu alanda gelişim gösterdiklerini ifade etmişlerdir. Bu sonuçlara göre proje temelli dersin büyük zayıflık duyulan alanlarda önemli gelişim kazandırdığı ortaya çıkmaktadır.

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre proje dersinin avantajlarına (A3) yönelik ortaya çıkan en güçlü bağlantılar ise Tablo 8'deki gibidir.

Tablo 8. A3 (proje dersi avantajlarına) İlişkin En Güçlü Birliktelikler ('Evet' cevapları)

A3 (proje dersi avantajları)	A3 (proje dersi avantajları)	Bağlantı Oranı
Uygulayarak öğrenme	Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	% 64.97
Uygulayarak öğrenme	Ekip çalışmasına olanak tanınması	% 62.42
Uygulayarak öğrenme	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	% 60.51
Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	% 52.23
Uygulayarak öğrenme	Proje konusunu seçme özgürlüğünün olması	% 51.59
Uygulayarak öğrenme	Bir ürün ortaya koyma fırsatı vermesi	% 50.32
Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	Ekip çalışmasına olanak tanınması	% 49.04
Uygulayarak öğrenme	Yeteneklerimi ve bilgi birikimimi aktarmayı sağlaması	% 47.77
Proje konusunu seçme özgürlüğünün olması	Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	% 45.22
Ekip çalışmasına olanak tanınması	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	% 44.59
Uygulayarak öğrenme	Serbest çalışma saatinin olması	% 44.59

Tablo 8'e göre öğrencilerin % 64.97'si hem uygulayarak öğrenme hem de araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması nedeniyle projenin kendilerine avantaj sağladığını düşünmektedirler. Diğer yandan tek değerlendirildiğinde projenin en büyük oranda avantajı olduğu düşünülen uygulayarak öğrenmenin tüm öğrenciler içinde % 62.42 ve % 60.51 oranlarında sırasıyla ekip çalışmasına olanak tanınması ve proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması konularında birlikte avantaj olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre öğrencilerin proje temelli eğitimde öğrenme konusunda kendilerini oldukça avantajlı gördüklerini ifade ettikleri söylenebilir.

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre proje süresince yaşanan olumsuzluklara (A4) yönelik birliktelikler ise Tablo 9'da verilmiştir. Sonuçlara bakıldığında Ders laboratuvarlarının yetersizliği ve kütüphane yetersizliği % 8.92 oranında birlikte yaşanarak öne çıkmıştır. Fakat tek değerlendirilmede % 42.68 ile açık ara en çok yaşanmış olan grup üyeleriyle iletişim eksikliği olumsuzluğunun diğer olası olumsuzluklarla birlikte pek sık yaşanmaması (En çok birlikte görülme oranı proje ve derse dair yönerge eksikliği ile % 7.64 olarak ortaya çıkmıştır) kayda değer bir sonuç olarak görülmektedir. Bu durumda diğer olumsuzlukların öğrencilerin çoğunluğunda etkili olmadığı söylenebilir.

Tablo 9. A4 (yaşanan olumsuzluklara) İlişkin En Güçlü Birliktelikler ('Evet' cevapları)

A4 (yaşanan olumsuzluklar)	A4 (yaşanan olumsuzluklar)	Bağlantı Oranı
Ders laboratuvarlarının yetersizliği	Kütüphane yetersizliği	% 8.92
Ders harici bilgisayarlara erişim eksikliği	Kütüphane yetersizliği	% 8.28
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Proje ve derse dair yönerge eksikliği	% 7.64

Proje tabanlı dersleri alan öğrencilere göre proje süresince yaşanan olumsuzluklar (A4) ve projenin avantajlarına (A3) yönelik birliktelikler ise Tablo 10'da verilmiştir. Buna göre grup üyeleriyle iletişim eksikliği olumsuzluğunu yaşayıp aynı zamanda uygulayarak öğrenmeyi projenin avantajı olarak görenlerin oranları toplam öğrencide % 38.85 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda grup üyeleriyle iletişim eksikliği yaşayan öğrencilerin % 91.03'ü uygulayarak öğrenmeyi aynı zamanda projenin avantajı olarak görmektedir. Burada kayda değer bir başka sonuç ise benzer şekilde hesaplamalar ile grup üyeleriyle iletişim eksikliği yaşayan öğrencilerin % 61.18'i projenin ekip çalışmasına olanak tanınmasını aynı zamanda avantaj olarak görmektedir. Bu da öğrencilerin her ne kadar grup üyeleriyle proje sürecinde iletişim sorunu yaşasalar da yine de bu sorunu yaşayanların çoğunluğunun ekip çalışmasının önemini savunduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında projede olumsuzluk yaşamış öğrencilerin büyük oranda projenin avantajlarına diğer öğrenciler gibi katıldığı görülmektedir.

Tablo 10. A4 (yaşanan olumsuzluklar) ve A3 (proje dersi avantajlarına) İlişkin En Güçlü Birliktelikler

A4(yaşanan olumsuzluklar)	A3 (projenin avantajları)	Bağlantı Oranı
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Uygulayarak öğrenme	% 38.85
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Araştırma yaparken öğrenme olanağı sağlaması	% 29.30
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Proje çalışması ile öğrenilen bilgilerin kalıcı olması	% 26.75
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Ekip çalışmasına olanak tanınması	% 26.11
Yazılım programlarına erişim eksikliği	Uygulayarak öğrenme	% 26.11
Ders laboratuvarlarının yetersizliği	Uygulayarak öğrenme	% 25.48
Ders harici bilgisayarlara erişim eksikliği	Uygulayarak öğrenme	% 24.84
Grup üyeleriyle iletişim eksikliği	Proje konusunu seçme özgürlüğünün olması	% 23.57

Çalışmada Apriori Algoritması minimum % 10 destek ve % 80 güven oranına göre A1 (zayıf alanlar) Öncülleri ve A2 (gelişen alanlar) Ardılları oluşturacak şekilde uygulanmış ve sonuçları Tablo 11'de verilmiştir. Elde edilen birliktelik kuralları 10 adet olup ardıl olan gelişen alanlarda bilgisayar kullanımı ve mesleki özgüven göze çarparken öncülleri barındıran zayıf alanlar ise çok çeşitli olmuştur. En yüksek güven oranına sahip Kural 1'e göre tüm öğrencilerin % 12.74'ü projeye başlarken kendilerini hem mesleki özgüven hem de bilgisayar kullanımı yönünden zayıf görmekteyken proje bitiminde bu öğrencilerin tamamı bilgisayar kullanımı konusunda gelişim kaydettiklerini ifade etmişlerdir. Kural 1 ile aynı öncül grubundaki öğrencileri barındıran Kural 10'a bakıldığında ise bu öğrencilerin % 80'nin proje bitiminde mesleki özgüvenlerinin de geliştiği görülmüştür. Bu bakımdan her iki kural birlikte değerlendirildiğinde bilgisayar kullanım beceresinin

artmasının mesleki özgüven kazanımını da sağladığı gözlenmektedir. Kural 6'da ise ekip çalışması ve mesleki özgüven yönünden zayıflık duyan öğrencilerin % 87.5'nin proje bitiminde mesleki özgüvenlerinin geliştiği gözlenmiştir. Bu durum, projenin sağladığı ekip çalışması ortamının bir sonucu olarak görülmektedir.

Tablo 11. A1 (zayıf alanlar) Öncülleri ve A2 (gelişen alanlar) Ardılları Apriori Algoritması Sonuçları

Birlikte Kural	Ardıllar A2 (gelişen alanlar)	Öncüller A1 (zayıf alanlar)	Destek %	Güven %
Kural 1	Bilgisayar Kullanımı	Mesleki özgüven ve Bilgisayar Kullanımı	12.74	100
Kural 2	Bilgisayar Kullanımı	Bilgisayar Kullanımı ve Sunum becerisi	19.11	96.67
Kural 3	Bilgisayar Kullanımı	Ekip çalışması ve Bilgisayar Kullanımı	12.10	94.74
Kural 4	Bilgisayar Kullanımı	Bilgisayar Kullanımı	42.04	92.42
Kural 5	Bilgisayar Kullanımı	Zaman yönetimi ve Bilgisayar Kullanımı	12.10	89.47
Kural 6	Mesleki özgüven	Ekip çalışması ve Mesleki özgüven	10.19	87.5
Kural 7	Bilgisayar Kullanımı	Araştırma yapmak	14.65	82.61
Kural 8	Bilgisayar Kullanımı	Zaman yönetimi ve Sunum becerisi	14.65	82.61
Kural 9	Bilgisayar Kullanımı	Alana aidiyet hissi ve Bilgisayar Kullanımı	10.19	81.25
Kural 10	Mesleki özgüven	Mesleki özgüven ve Bilgisayar Kullanımı	12.74	80

Çalışma kapsamında, sınıflama algoritmaları Çalış vd. (2014) tarafından da gerçekleştirilen şekilde test edilmiştir. Veri seti için, bilgisayar kullanımı ve sorumluluk bilinci gibi değişkenler bakımından, toplumdaki rolleri gereği farklılıklara sahip olabileceği düşünülen kadın ve erkekleri temsil eden V1 'cinsiyet' değişkeninin hedef ve Likert tipi öğrencilerin genel görüşlerini içeren 39 adet (V6 - V44) değişkenin girdi olarak ele alındığı modelde algoritmalar denenmiştir. Algoritmaların karışıklık matrisi ve doğruluk oranları Tablo 12 - 15'te verilmiştir. Tabloların sütunlarında tahmin edilen ve satırlarında ise gerçek veri değerleri bulunmaktadır.

Tablo 12. C5.0 Algoritması ile Modelin Karışıklık Matrisi ve Doğruluk Oranı

	Kadın	Erkek
Kadın	93	7
Erkek	38	19
Doğruluk Oranı	0.713376	

Tablo 13. CART Algoritması ile Modelin Karışıklık Matrisi ve Doğruluk Oranı

	Kadın	Erkek
Kadın	96	4
Erkek	46	11
Doğruluk Oranı	0.681529	

Tablo 14. QUEST Algoritması ile Modelin Karışıklık Matrisi ve Doğruluk Oranı

	Kadın	Erkek
Kadın	90	10
Erkek	40	17
Doğruluk Oranı	0.681529	

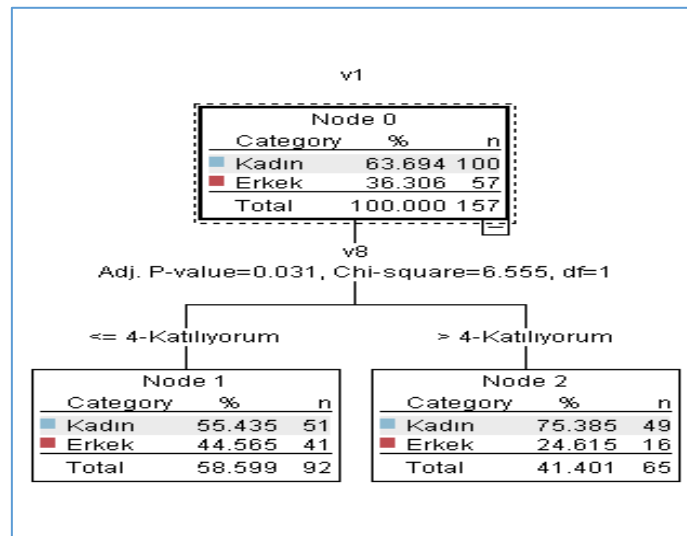
Tablo 15. CHAID Algoritması ile Modelin Karışıklık Matrisi ve Doğruluk Oranı

	Kadın	Erkek
Kadın	100	0
Erkek	37	20
Doğruluk Oranı	0.764331	

Tüm sınıflama algoritmalarının karışıklık matrisi ve bu matristen elde edilen doğruluk oranları incelendiğinde en yüksek doğruluk oranına CHAID algoritması sahipken onu C5.0 takip etmektedir. CART ve QUEST algoritmaları ise birbirlerine eşit doğruluk oranları ile en düşük doğruluk oranına sahip algoritmalar olmuştur.

Çalışmada karışıklık matrisi kullanılarak elde edilen sonuçlara göre başarıyı en yüksek olan CHAID algoritması karar ağacı oluşturmada kullanılmıştır. Diğer analiz sonuçlarında önemli görülen değişkenler hedef değişken olarak seçilerek sınıflama yapılmıştır. Anlamlı çıkarımlar yapabilmek için CHAID algoritmasında durdurma kriteri olarak her bir dalda en az 30 gözlem olması kuralı belirlenmiştir. Öncelikle V1 ‘cinsiyet’ değişkenine göre yapılan sınıflamada Likert tipi değişkenler girdi olarak kullanılmış ve ortaya çıkan karar ağacı Şekil 1’deki gibi olmuştur.

Şekil 1. V1 ‘Cinsiyet’ Hedef Değişkenine göre CHAID Karar Ağacı

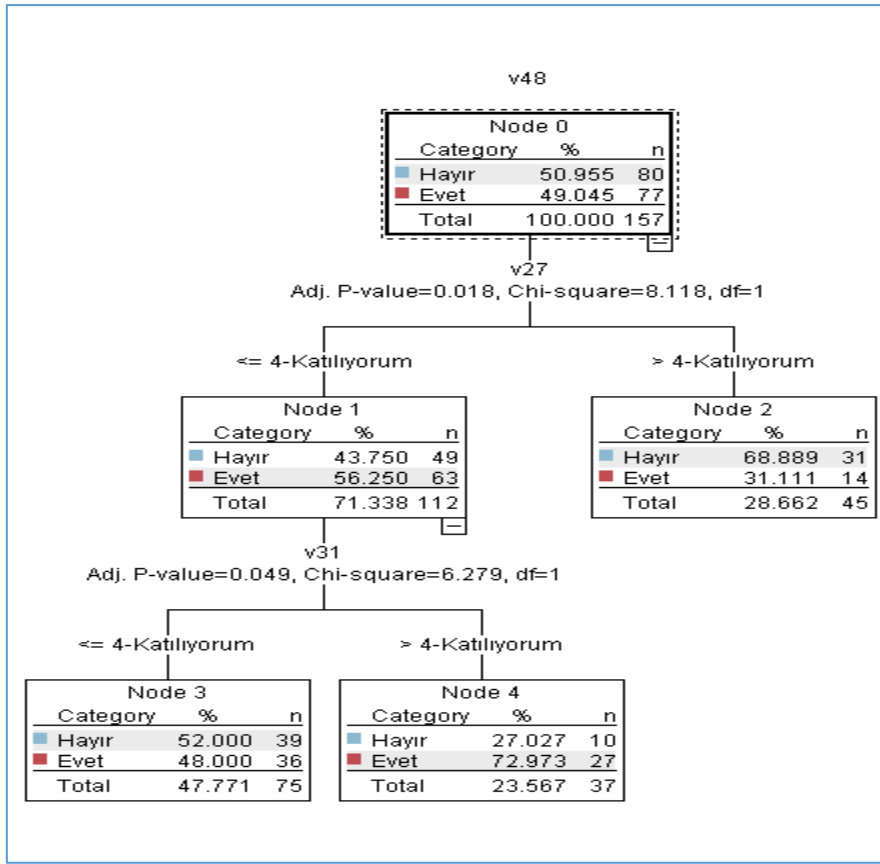

Şekil 1’deki sonuçlara göre V1 ‘Cinsiyet’ değişkeni (100 Kadın ve 57 Erkek), istatistiki olarak V8 ‘Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı’ değişkenine göre 2 sınıfa (Node 1-2) ayrılmıştır. Düğüm 1’de (Node 1) yer alan toplam 92 kişinin % 55’i kadın olup, V8 değişkenine cevaben en fazla katılıyorum (<=Katılıyorum) ifadesini kullanmışlardır. Düğüm 2’de (Node 2) kadınlar % 75 ile çoğunlukta olup V8 için tamamı kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. Buna göre proje temelli ders sonucunda özellikle kadınların daha yüksek derecede sorumluluk almaya dair özgüvenlerinin arttığı görülmektedir. Sonuçlar ve karar kuralları Tablo 16’daki gibi olmuştur.

Tablo 16. V1 ‘Cinsiyet Değişkeni’ için Karar Kuralları

Düğüm No	Seviye 1	Kadın % (63)
1	V8- Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı <=Katılıyorum	% 55
2	V8- Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı >Katılıyorum	% 75

Şekil 2. V48 ‘Sunum becerisi’ Hedef Değişkenine göre CHAID Karar Ağacı

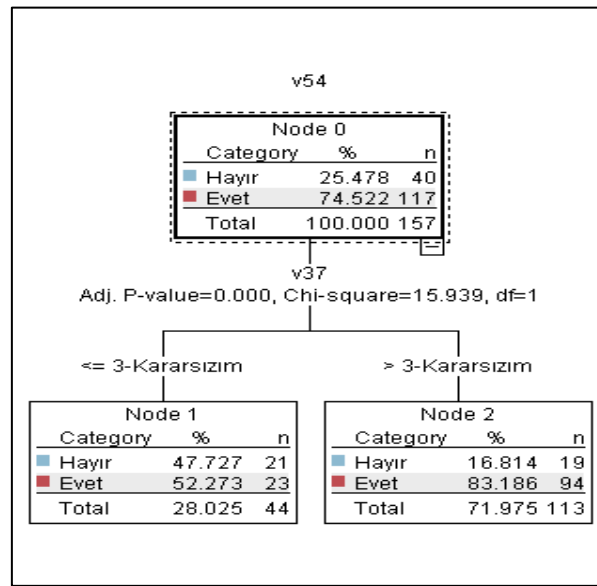

Proje öncesi bir özellik olarak öğrencilerin kendilerini zayıf görüp görmedikleri sorulan V48 ‘Sunum becerisi’ değişkenine göre yapılan sınıflamada Likert tipi değişkenler girdi olarak kullanılmış ve ortaya çıkan karar ağacı Şekil 2’deki gibi olmuştur. Şekil 2’deki sonuçlara bakıldığında, V48 ‘Sunum Becerisi’ için zayıf olduklarını ifade eden ve evet cevabını verenlerin oranı % 49’dur. V48 hedef değişkeni için istatistik olarak anlamlı ayırım, V27 ‘Mesleki özgüvenim arttı’ ifadesine verilen en fazla katılıyorum cevabıyla Düğüm 1’deki (Node 1) sunum becerisi açısından % 56 oranında zayıflık hissedendenlerin bulunduğu grup, Düğüm 2’deki (Node 2) V27’e kesinlikle katılıyorum cevabıyla % 31 oranında sunum becerilerini zayıf olarak düşünenlerin yer aldığı grup olmak üzere gerçekleşmiştir. Bu durumda başlangıçta sunum becerisinin zayıflığı proje sonunda mesleki özgüvenin artmasına engel teşkil edebilen bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan V31 ‘Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum’ ifadesine verilen cevaplara göre Düğüm 1, düğümler 3 ve 4’e (Node 3-4) ayrılmıştır. Düğüm 3 (V31’e en fazla katılıyorum diyenler) sunum becerisi zayıf olmayanlar çoğunlukta olmak üzere, sunum becerisi zayıf olanların çoğunlukta olduğu Düğüm 4’e (V31’e kesinlikle katılıyorum diyenler) göre daha büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu durumda başlangıçta sunum becerisi zayıf olanların proje sonunda yaşanan süreçten genel olarak daha çok etkilendiği ve sonuç olarak proje temelli derse yönelik algılarına daha yüksek derecede olumlu yansıdığı düşünülmektedir. Sonuçlara ait karar kuralları Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17. V48 ‘Sunum Becerisi’ Değişkeni İçin Karar Kuralları

Düğüm No	Seviye 1	Seviye 2	V48 ‘Evet’ % (49)
2	V27- Mesleki özgüvenim arttı >Katılıyorum	*	% 31
3	V27- Mesleki özgüvenim arttı <=Katılıyorum	V31- Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum <=Katılıyorum	% 48
4	V27- Mesleki özgüvenim arttı <=Katılıyorum	V31- Proje tabanlı derslerin öğrenci gelişiminde önemli olduğunu düşünüyorum >Katılıyorum	% 72

Şekil 3. V54 'Bilgisayar Kullanımı' Hedef Değişkenine göre CHAID Karar Ağacı

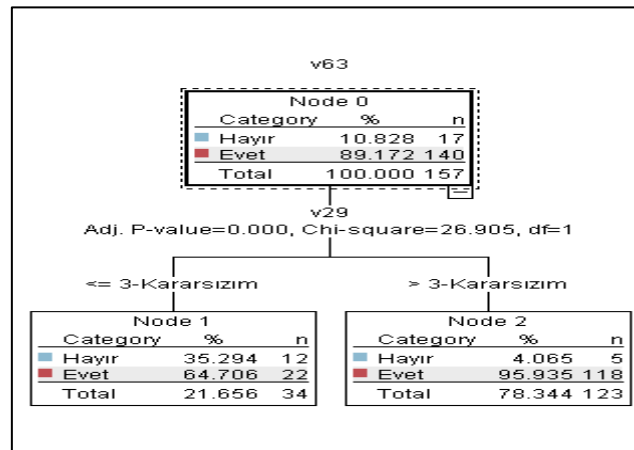

Proje temelli dersi aldıktan sonra gelişim olup olmama durumunu ifade eden V54 'Bilgisayar Kullanımı' hedef değişkenine göre yapılan sınıflamada Likert ölçeğiyle değerlendirilen değişkenler girdi olarak kullanılmış ve ortaya çıkan karar ağacı Şekil 3'teki gibi olmuştur. Sonuçlara bakıldığında, V54 'Bilgisayar Kullanımı' için gelişim gösterdiklerini ifade eden ve evet cevabını verenlerin oranı % 74.5'dir. V54 hedef değişkeni için istatistiki olarak anlamlı ayırım, V37 'Öğrenmeye olan ilğim arttı' ifadesiyle gerçekleşmiştir. Düğüm 1'de (Node 1) V37'ye en fazla kararsızım cevabı vermiş olan ve bilgisayar kullanım gelişimi açısından % 52 oranında gelişim gösteren öğrencilerin bulunduğu grup bulunmaktadır. Düğüm 2 (Node 2) ise Düğüm 1'e göre daha büyük grubu oluşturmakta ve V37'e katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabı veren ve bilgisayar kullanım gelişimi açısından % 83 oranında evet diyen öğrencilerden oluşmaktadır. Bu durumda bilgisayar kullanımında gelişme kaydeden öğrencilerin öğrenmeye ilgilerinin daha çok arttığı görülmektedir. V54 değişkeni açısından karar kuralları ise Tablo 18'deki gibi olmuştur.

Tablo 18. V54 'Bilgisayar Kullanımı' Değişkeni için Karar Kuralları

Düğüm No	Seviye 1	V54 'Evet' % (74)
1	V37- Öğrenmeye olan ilğim arttı <= Kararsızım	% 52
2	V37- Öğrenmeye olan ilğim arttı > Kararsızım	% 83

Şekil 4. V63 'Uygulayarak Öğrenme' Hedef Değişkenine göre CHAID Karar Ağacı

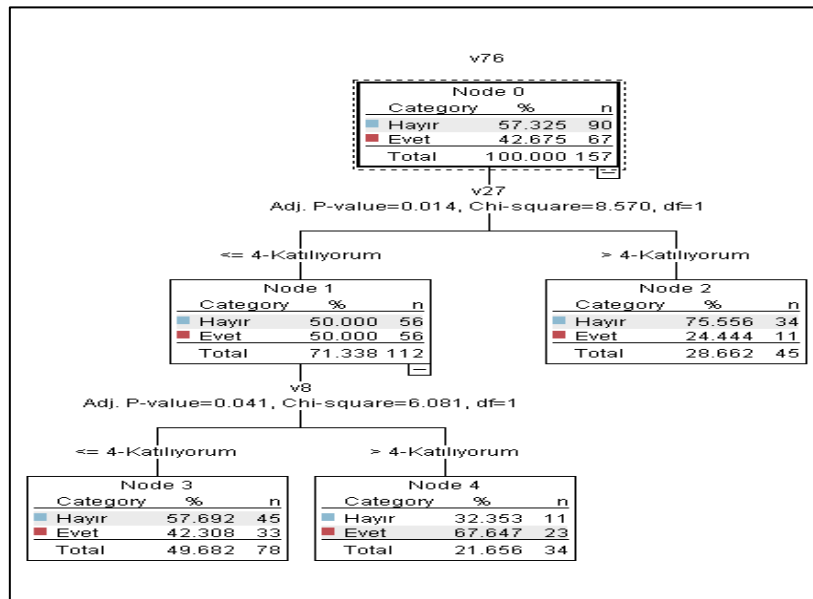
Proje temelli dersin avantajlarının değerlendirilmesini içeren V63 ‘Uygulayarak Öğrenme’ hedef değişkenine göre yapılan sınıflamada Likert ölçeğiyle değerlendirilen değişkenler girdi olarak kullanılmış ve ortaya çıkan karar ağacı Şekil 4’teki gibi olmuştur. Sonuçlar değerlendirildiğinde, V63 ‘Uygulayarak Öğrenme’ maddesini projenin avantajı olarak gören ve evet cevabını verenlerin oranı % 89’dur. V63 hedef değişkeni için istatistiki olarak anlamlı ayırım, V29 ‘Proje çalışmasının öğrenciliğime olumlu etkisinin olduğunu düşünüyorum’ ifadesine verilen cevaplara göre gerçekleşmiştir. Düğüm 1’de (Node 1) toplanmış olan V29’a en fazla kararsızım cevabı verenlerin % 64’ü V63 için evet diyenlerden oluşmaktadır. Öte yandan Düğüm 2’yi (Node 2) ise V29’a katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabı verenler oluşturmakta ve bunların % 95’i V63 ‘Uygulayarak Öğrenme’ yaklaşımını projenin avantajı olarak görmektedir. Bu durumda uygulayarak öğrenme stilini benimseyen öğrencilerin çok büyük çoğunluğu proje temelli derslerin öğrenciliklerine olumlu katkı yaptığını düşünerek proje çalışması konusunda pozitif algıya sahip olduklarını belirtmişlerdir. Karar kuralları ise Tablo 19’deki gibi olmuştur.

Tablo 19. V63 ‘Uygulayarak Öğrenme’ Değişkeni için Karar Kuralları

Düğüm No	Seviye 1	V63 ‘Evet’ % (89)
1	V29- Proje çalışmasının öğrenciliğime olumlu etkisinin olduğunu düşünüyorum <= Kararsızım	% 64
2	V29- Proje çalışmasının öğrenciliğime olumlu etkisinin olduğunu düşünüyorum > Kararsızım	% 95

Proje temelli ders boyunca yaşanan olumsuzluk olup olmama durumunu ifade eden V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ hedef değişkeni için CHAID ile yapılan sınıflamada Likert tipi değişkenler kullanılmış ve karar ağacı Şekil 5’teki gibi olmuştur. Sonuçlara bakıldığında, V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ ifadesi için evet cevabını veren ve bu sorunu yaşayanların oranı % 42’dir. V76 hedef değişkeni için istatistiki olarak anlamlı ayırım, V27 ‘Mesleki özgüvenim arttı’ ifadesine verilen cevaplara göre gerçekleşmiştir. Düğüm 1’de (Node 1) bulunan ve V27’ye en fazla katılıyorum cevabı verenlerin % 50’si V76 için evet diyenlerden oluşmaktadır. Öte yandan Düğüm 2’yi (Node 2) ise V27’ye kesinlikle katılıyorum cevabı verenler oluşturmakta ve bunların sadece % 24’ü V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ problemini proje yapımında yaşamış kişilerdir. Buna göre proje süresince grup üyeleriyle iletişim sorunu yaşamamanın mesleki özgüven artışına olumsuz etkide bulunduğu düşünülmektedir. Ayrıca V8 ‘Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı’ ifadesine verilen cevaplara göre Düğüm 1, düğümler 3 ve 4’e (Node 3-4) ayrılmıştır. Düğüm 3 (V8’e en fazla katılıyorum diyenler) % 42 oranında V76’ya evet diyenlerden oluşmaktadır. Düğüm 4 (V31’e kesinlikle katılıyorum diyenler) ise % 67 oranında V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ problemi yaşamış olanlardan müteşekkildir. Bu durumda iletişim problemi yaşayanlarda projeyi kendi başlarına sorumluluk olarak geliştirme sonucu sorumluluk almaya dair özgüven daha fazla arttığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Karar kuralları ise Tablo 20’deki gibi gerçekleşmiştir.

Şekil 5. V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ Hedef Değişkenine göre CHAID Karar Ağacı

Tablo 20. V76 ‘Grup üyeleriyle iletişim eksikliği’ Değişkeni için Karar Kuralları

Düğüm No	Seviye 1	Seviye 2	V76 ‘Evet’ % (42)
2	V27- Mesleki özgüvenim arttı > Katılıyorum	*	% 24
3	V27- Mesleki özgüvenim arttı <=Katılıyorum	V8- Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı <=Katılıyorum	% 42
4	V27- Mesleki özgüvenim arttı <=Katılıyorum	V8- Sorumluluk almaya dair özgüvenim arttı >Katılıyorum	% 67

SONUÇ

Proje tabanlı öğrenme, öğrencilerin kendi ürünlerini ortaya koymalarına ve bilgilerini sistematik bir şekilde düzenlemeleri için bireysel veya iş birlikli çalışmalarına olanak sağlayan bir öğrenme modelidir. Projeler sayesinde öğrenciler araştırma becerisi, yaşayarak öğrenme, fikir paylaşımı ve ürün ortaya koyma gibi birçok konuda kendilerini geliştirme imkanı bulmaktadırlar. Bu çalışma ile, proje tabanlı öğrenme yaklaşımının lisans öğrencilerinin öğrenme sürecine, öğrencilerin akademik başarılarına ve öğrencilerin sürece ilişkin görüşlerine etkisi veri madenciliği teknikleri kullanılarak araştırılmıştır.

Veri madenciliği tekniklerinden kümeleme, birliktelik kuralları ve sınıflama yaklaşımları kullanılan çalışmada, kümeleme yöntemi sonucunda proje tabanlı eğitim ile en yüksek gelişme kaydeden kümenin diğer iki kümeye göre daha yüksek oranda her iki proje temelli dersi de alanlardan oluştuğu gözlenmiştir. Bu durumda sonuç olarak alınan proje temelli derslerin artması ile eğitimsel gelişim ve faydanın da yükseldiği görülmüştür. Birliktelik kuralı ile öğrencilerde mesleki özgüven ve bilgisayar kullanımı gelişiminin birbirlerini destekleyici yapıda ve öğrenciler açısından çok önemli olduğu görülmüştür. Sınıflama karar ağaçları ile proje temelli derslerin çoğunlukla kadınlarda, sorumluluk almaya dair özgüveni çok yüksek oranda arttırdığı görülmüştür. Burada temel etkinin bilgisayar kullanımında gelişimin yüksek oranda olmasının önemli payı olduğu gözlenmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre Ekonometri Bölümü öğrencileri için önemli bir hedef olan bilgisayar yetkinliğinde proje temelli dersler ile büyük fayda sağlanmış ve bilgisayar kullanımı alanında zayıflık duyanların çok büyük çoğunluğu bu alanda kendilerini geliştirmişlerdir. Çalışmada öne çıkan bir başka sonuç ise öğrencilerin üniversite ve bölüme dair algılarının proje tabanlı derslerden elde ettikleri kazanımları doğrudan etkilediği görülmektedir. Ayrıca proje tabanlı derse dair algının, üniversite ve bölümdeki klasik eğitime olan algıdan daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durumda proje temelli derslerin sayılarının artırılması üniversiteye ve eğitime olan genel algıyı artırabileceği düşünülmektedir. Öte yandan ortaya çıkan bir başka önemli sonuç ise öğrenciler tarafından proje temelli dersin başlangıcında hissedilen zayıflıkların proje sürecindeki gelişimlerine negatif etki yaptığı görülmüştür. Fakat bu durumun tam tersi olarak da zayıflık hisseden öğrencilerin proje temelli dersin kazanımları konusunda daha yüksek derecede pozitif algıya sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Müfredatta proje temelli derslere daha çok yer verilmesiyle öğrencilerin hissettikleri zayıflıkların daha kolay aşılabileceği düşünülmektedir. Gelecekteki çalışmalarda farklı veri madenciliği teknikleri ve örneklemeler ile konunun farklı açılarının çalışılmasının faydalı olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksaraylı, M. ve Pala, O. (2017). Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yapısına Göre Performans Sıralama, Kümeleme Ve Verimlilik Analizi. *International Journal of Academic Values*. Sayı 11, s.39-54
- Albayrak, A. S., ve Yılmaz, Ö. G. Ş. K. (2009). Veri Madenciliği: Karar Ağacı Algoritmaları Ve İmkb Verileri Üzerine Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 31-52.
- Atıcı, B., ve Polat, H. (2010). Web tasarımı öğretiminde proje tabanlı öğrenme yaklaşımının öğrencilerin akademik başarıları ve görüşlerine etkisi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education (TURCOMAT)*, 1(2). 122-132.
- Bacher, J., Wenzig, K., ve Vogler, M. (2004). SPSS TwoStep Cluster-a first evaluation.
- Barron, B. J., Schwartz, D. L., Vye, N. J., Moore, A., Petrosino, A., Zech, L., ve Bransford, J. D. (1998). Doing with understanding: Lessons from research on problem-and project-based learning. *Journal of the Learning Sciences*, 7(3-4), 271-311.
- Başbay, M. (2016). Proje tabanlı öğrenme. *Pegem Atıf İndeksi*, 2016(5), 67-79.
- Bell, S. (2010). Project-based learning for the 21st century: Skills for the future. *The Clearing House*, 83(2), 39-43.
- Blumenfeld, P. C., Soloway, E., Marx, R. W., Krajcik, J. S., Guzdial, M., ve Palincsar, A. (1991). Motivating project-based learning: Sustaining the doing, supporting the learning. *Educational psychologist*, 26(3-4), 369-398.
- Chae, Y. M., Kim, H. S., Tark, K. C., Park, H. J., ve Ho, S. H. (2003). Analysis of healthcare quality indicator using data mining and decision support system. *Expert Systems with Applications*, 24(2), 167-172.
- Coşkun, C., ve Baykal, A. (2011). Veri madenciliğinde sınıflandırma algoritmalarının bir örnek üzerinde karşılaştırılması. *Akademik Bilişim*, 2011, 1-8.
- Çalış, A., Kayapınar, S., Ve Çetinyokuş, T. (2014). Veri madenciliğinde karar ağacı algoritmaları ile bilgisayar ve internet güvenliği üzerine bir uygulama. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 25(3), 2-19.
- Çınar, A. (2019). Veri madenciliğinde sınıflandırma algoritmalarının performans değerlendirilmesi ve r dili ile bir uygulama. *Öneri Dergisi*, 14(51), 90-111.
- DeFillippi, R. J. (2001). Introduction: Project-based learning, reflective practices and learning. *Management Learning*. 32(1). 5-10.
- Erdem, M. (2002). Proje tabanlı öğrenme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(22). 172-179
- Erdem, M., ve Akkoyunlu, B. (2002). İlköğretim sosyal bilgiler dersi kapsamında beşinci sınıf öğrencileriyle yürütülen ekiple proje tabanlı öğrenme üzerine bir çalışma. *İlköğretim Online*, 1(1). 2-11.
- Grant, M. M., ve Branch, R. M. (2005). Project-based learning in a middle school: Tracing abilities through the artifacts of learning. *Journal of Research on Technology in Education*, 38(1), 65-98.
- Han, J., ve Kamber, M. (2006). Classification and prediction. *Data mining: Concepts and techniques*, 347-350.
- Kocakoç, İ. D., ve Keser, İ. (2020). Exploring Decision Rules for Election Results by Classification Trees. *KnE Social Sciences*, 107-115.
- Koyuncugil, A. S., ve Özgülbaş, N. (2008). İMKB'DE İŞLEM GÖREN KOBİ'LERİN GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ: CHAID KARAR AĞACI UYGULAMASI. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(1), 1-21.
- Krajcik, J. S., ve Blumenfeld, P. C. (2006). Project-based learning (pp. 317-34). *The Cambridge Handbook of the Learning Sciences*.
- Martínez, I. N., Morán, J. M., ve Peña, F. J. (2006). Two-step cluster procedure after principal component analysis identifies sperm subpopulations in canine ejaculates and its relation to cryoresistance. *Journal of andrology*, 27(4), 596-603.
- Mills, J. E., ve Treagust, D. F. (2003). Engineering education—Is problem-based or project-based learning the answer. *Australasian journal of engineering education*, 3(2), 2-16.
- Piramuthu, S. (2004). Evaluating feature selection methods for learning in data mining applications. *European journal of operational research*, 156(2), 483-494.
- Satish, S. M., ve Bharadhwaj, S. (2010). Information search behaviour among new car buyers: A two-step cluster analysis. *IIMB Management Review*, 22(1), 5-15.
- Scarbrough, H., Swan, J., Laurent, S., Bresnen, M., Edelman, L., ve Newell, S. (2004). Project-based learning and the role of learning boundaries. *Organization Studies*, 25(9), 1579-1600.
- Şentürk, A. (2006). Veri Madenciliği: Kavram ve Teknikler, 2. Bursa: Ekin Yay.
- Thomas, E. H., ve Galambos, N. (2004). What satisfies students? Mining student-opinion data with regression and decision tree analysis. *Research in Higher Education*, 45(3), 251-269.
- Thomas, J. W. (2000). A review of research on project-based learning. San Rafael, CA: Autodesk Foundation, 2000.

İşin Anlamlılığının Sapma Davranışı ve Performansa Etkisi

The Effect of Meaning of Work on Workplace Deviance Behavior and Job Performance

Ceren EVCİMEN*
Ayşehan ÇAKICI**
Celil ÇAKICI***

ÖZ

İş, bireylerin günlük yaşamının önemli bir parçasıdır. İşe; psikolojik, sosyolojik ve ekonomik açıdan çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Bu kapsamda; işin anlamlılığının örgütsel sapma ve iş performansına etkisini ortaya koymak üzere bir araştırma yapılmıştır. Veriler, literatürden yararlanılarak geliştirilen bir anket ile toplanmıştır. Anket; aktif iş yaşamında olan bireylere, 2016 yılının Mayıs-Haziran aylarında kolayda örnekleme tekniği ile uygulanmıştır. Veriler, tanımlayıcı istatistiklerin yanı sıra, açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ve yapısal modellemesi yoluyla analiz edilmiştir. İşin anlamlılığının iş performansını olumlu yönde etkilediği belirlenirken, üretime dönük ve kişilerarası sapma davranışını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kişilerarası sapma davranışının iş performansı üzerinde anlamlı bir etkisi yok iken, üretime dönük sapma davranışının iş performansını düşürdüğü ortaya çıkmıştır. Çalışma; çalışanların iş anlamlılığı algısını geliştirecek liderlik uygulamalarında bulunulması ve işyerindeki sapma davranışına karşı dikkatli olunması önerisi ile son bulmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER

İşin Anlamlılığı, Sapma Davranışı, Üretime Dönük Sapma Davranışı, Kişilerarası Sapma Davranışı, İş Performansı

ABSTRACT

Work is an important part of individuals' daily life. Psychological, sociological and economic meanings might be attributed to job. In this context; a research was conducted to reveal the effect of the meaning of work on organizational deviation and job performance. The data were collected via a questionnaire developed based on the literature. The questionnaire was applied to individuals in active business life with convenience sampling technique in May-June 2016. The data were analyzed through descriptive statistics, as well as explanatory and confirmatory factor analysis and structural equation modeling. It had been determined that the meaning of work positively affected the job performance, while it had a negative effect on the production-oriented and interpersonal deviation behavior. While interpersonal deviation behavior had no significant effect on job performance, it has been revealed that production-oriented deviation behavior had reduced the job performance. Study ends with the suggestion of taking leadership practices improving employees' perception of meaning of work and being careful against workplace deviation behavior.

KEYWORDS

Meaning of Work, Workplace Deviance Behavior, Production-Oriented Deviance Behavior, Interpersonal Deviance Behavior, Job Performance

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
21.08.2020	13.11.2020
Atf	Evcimen, C., Çakıcı, A. ve Çakıcı, C. (2020). İşin Anlamlılığının Sapma Davranışı ve Performansa Etkisi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 672-683.

* Dr., Mersin Üniversitesi, cerenevcimen0@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7915-2984

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aysehancakici@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4090-5309

*** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, celilcakici@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9192-1969

GİRİŞ

İşin, modern yaşamın önemli bir parçası olduğu (Baumeister, 1991: 116; Brown, 1996: 235; Wrzesniewski, 2003: 297) ve bireylerin zamanlarının büyük kısmını geçirdikleri bu faaliyete pek çok anlam yükledikleri vurgulanmaktadır (Baumeister, 1991: 116; Dik vd., 2009: 628). İnsanların işlerinin bir maaş elde etmekten ya da vakitlerini geçirmekten daha fazla bir şey ifade etmesini istediklerinden ve işlerinde harcadıkları zamanla her zamankinden çok daha fazla ilgilendiklerinden söz edilmektedir (Steger vd., 2012: 322). Bu bağlamda işin bireyler için taşıdığı anlamı tam olarak bilmeden ve hesaba katmadan yaşamın anlamına dair konuşmanın eksik kalacağı vurgulanmaktadır (Baumeister, 1991: 118). Her bireyin yaptığı işte daha derin bir amaç ve anlam bulma çabası olduğu (Wrzesniewski, 2003: 298) ve paranın güdüleyici olma gücünü kaybettiği ifade edilmektedir (Seligman, 2002: 165). Bu bağlamda çalışanın performansını arttırmak için farklı unsurlara dikkat etmek gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Performansın, örgütler için en önemli çıktılardan biri olduğu kuşkusuzdur. Örgütsel performansın tabandan tavana yayılan bir yapı gösterdiğine yönelik perspektif dikkate alındığında, bireysel performansın öne çıktığı düşünülebilir. Bu doğrultuda bireylerin çalışma güdülerinin nasıl geliştiğini ve işe yükledikleri anlamı düşünmek önem kazanmaktadır. Bazı bireyler sadece maddi ihtiyaçları, bazıları gelecek kaygıları, bazıları ise sadece işinden zevk aldığı için çalışmaktadır. Özetle çalışma motivasyonunun ve iş ortamındaki amaçların belirleyicileri, bireye özgü bir yapı göstermektedir (Barutçugil, 2002: 42). Dolayısıyla performansı arttıracak tek bir stratejinin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Örgütlerin temel başarı ölçütü olarak görülen performans, örgüt hedeflerinin gerçekleşmesine katkı sağlayan ve bireyin kontrolü altında olan her türlü davranış olarak tanımlanabilmektedir (Rotundo ve Sackett, 2002: 66). İş performansı yazını bu bağlamda değerlendirildiğinde vurgulanan üç temel iş davranışı olduğundan söz etmek mümkündür. Dunlop ve Lee'ye göre (2004: 67-68) bunlar görev performansı, örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel sapma davranışı olarak ele alınmaktadır. Yazarlar, görev performansının yazında daha çok yer bulduğunu, hatta genel performans ile eşanlımlı ele alındığını, ancak genel performansın, görev performansı kadar görevle ilgili olmayan performansla da ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bağlamda örgütsel vatandaşlık davranışının yazında az da olsa yer bulduğu ancak iş performansı ile örgütsel sapma davranışı ilişkisini tartışan çalışmaların yok denecek kadar az olduğu ifade edilmektedir.

İşyeri hem fiziksel (para vb.) hem psikolojik (itibar vb.) gereksinimlerin karşılandığı bir çevre olduğundan güçlü duyguları tetikleyebilmektedir. Bu duygular, negatif durumları azaltıp pozitif olanları arttırmak üzere, eylem eğilimi ya da niyeti oluşturmaktadır. Negatif bir duyguyu tetikleyen durumlarda, aktif ve direkt olarak durumun öznesine saldırı (korkutma, tehdit) ya da pasif ve dolaylı olarak duyguyla baş etme (işten kaytarma, alkol kullanma, talimatlara uymama) gibi sapma davranışlarıdır (Spector ve Fox, 2002: 274). İşyerindeki durumunu elverişsiz olarak algılayan bireyler, örgüt normlarına zarar verebilir ve sapma davranışı gösterebilirler (Colbert vd, 2004, s. 600). Bu kapsamda, işin anlamlılığının çalışanın iş performansını ve sapma davranışını etkileme ve sapma davranışının da iş performansını etkileme potansiyelinde olduğu açıktır. Çalışma bu etkileşimleri tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın, işin anlamlılığı ile ilgili çalışmalara yön gösterebileceği ve iş-işgören uyumunu sağlama konusunda uygulamacıların gereken özeni göstermelerine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sapma davranışı ile iş performansı ilişkisi, uygulamacıların dikkatini sapma davranışlarının oluşma koşullarına çekmesi açısından önemlidir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ LİTERATÜR

1.1. İşin Anlamlılığı

İşin anlamlılığı, bireyin iş deneyimine dair sübjektif ve pozitif algıları olarak tanımlanmaktadır. Kavram olarak da bireysel deneyim, biliş ve duygulara atıf yapmaktadır (Rosso vd, 2010: 94). İşin anlamlılığı, tutku ve ruhsallık boyutlarını içeren bir kavram olarak da görülmektedir (Steger vd., 2012: 325).

İşin anlamlılığının iş motivasyonu, devamsızlık, iş davranışı, tutkunluk, iş tatmini, güçlendirme, stres, örgütsel özdeşleşme, kariyer gelişimi, bireysel performans ve kendini gerçekleştirme gibi örgütsel çalışmaların en önemli çıktıları üzerinde etkili olduğu vurgulanmaktadır (Rosso vd, 2010: 92). Dolayısıyla işin anlamlılığı birçok değişkenle kolaylıkla ilişkilendirilebilmektedir.

İşin anlamlılığını başkaca kavramlarla ilişkilendirmeden irdeleyen çalışmalar olmakla birlikte (Demirtaş vd., 2015), psikolojik güçlendirmenin alt boyutu olarak da ele alınan çalışmalar (Ceylan vd., 2005: 48) söz konusudur. Ayrıca psikolojik güçlendirme-örgütsel vatandaşlık ilişkisinde de tartışılan (Arslantaş, 2008; Çöl, 2008; Hemedoğlu vd., 2012; Bal Taştan, 2013; Akgündüz vd., 2014; Bardakçioğlu ve Akgündüz, 2016) bir kavram olmuştur.

İşin anlamlılığının üç temel boyutu olduğu belirtilmektedir (Steger vd., 2012: 324-325). Bu boyutlardan biri olan, “İşin pozitif anlamı”; sübjektif deneyimlere yani bireyin işini önemli ve anlamlı olarak değerlendirmesine işaret eder. Bir diğeri, “İşten anlam yaratma”; bireye kendine ve dünyaya dair derin bir anlayış sağlayarak kişisel gelişim imkânı verir. Son olarak, “çoğunluğun iyiliği” boyutu ise, işin diğerleri üzerindeki etkisi arttıkça daha anlamlı hale geldiği fikrini ileri sürer.

1.2. İş Performansı

İş performansı, bireyin kontrolü altında bulunan ve örgütün hedeflerini gerçekleştirmesine olumlu katkı sağlayan her türlü faaliyet ve davranışlardır (Rotundo ve Sackett, 2002: 66). İş performansı örgütler ve yöneticiler için temel olgulardan biri olup; rekabet gücü kazanmanın ancak yüksek performanslı çalışanlara sahip olmakla gerçekleşebileceği (Yelboğa, 2006: 200; Çalışkan ve Akkoç, 2012: 5), aksi durumda örgütün varlığını devam ettirme koşullarının riske gireceği (Özmutaf, 2007: 42) belirtilmektedir. Dolayısıyla iş performansının, örgütün rekabet gücüne işaret ettiğinin (Wang ve Netemeyer, 2002) ve örgütün etkililiği ve başarısı için temel faktör olduğunun (Suliman, 2001: 1049) altı çizilmektedir. Ayrıca görevini gereği gibi yapmanın ve yüksek başarı göstermenin bireyler için gurur ve tatmin kaynağı olduğu ve bireye sosyal anlamda da kariyer ve itibar gibi kazanımlar sağladığı ifade edilmektedir (Sonnetag ve Freese, 2002: 4).

İş performansı değişkeni alanyazında pek çok değişkenle birlikte ele alınmasına karşılık işin anlamlılığı ve performansın birlikte araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak yazında işin anlamlılığı değişkeninin bazı bileşenleri ve performans üzerine çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Wang ve Netemeyer’in (2002) satış elemanları ile gerçekleştirdikleri çalışmada öğrenmenin öz yeterliliği, öz yeterliliğin de performansı pozitif etkilediği bulgulanmıştır. Judge ve Bono (2001) yaptıkları meta analiz sonucunda özsaygı ve iş performansı arasında pozitif ve anlamlı yönde ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Yine Sigler ve Pearson’ın (2000) çalışmasında, çalışanların anlamlılık algısı ile performansları arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.

Olumlu aile yapılarının iş performansını olumlu, aksi durumun olumsuz etkilediği (Polatçı, 2011: 96) ve bireyin performans düzeyinin yeteneği, motivasyonu ve çalıştığı ortamın özelliklerinden etkilendiği ifade edilmektedir (Argon, 2010: 142). Ayrıca öz yeterliliğin, iş performansına pozitif ve anlamlı etkide bulunduğu da belirtilmektedir (Erkuş ve Günlü, 2009: 20).

1.3. Örgütsel Sapma Davranışı

Örgütsel sapma; bireyin içinde yer aldığı örgütün norm ve kurallarını istemli biçimde ihlal ederek örgüte, üyelerine ya da her ikisine zarar veren davranışlarıdır (Robinson ve Bennett, 1995: 556). Örgütsel sapma davranışının nedenleri; liderlik, örgüt kültürü, örgütlenme biçimi gibi örgütsel temelli, düşmanlık, kıskançlık, grup baskısı gibi sosyal grup temelli ve kişilik, yeterlilik, sosyal yetenekler gibi bireysel temelli olabilmektedir (Zapf, 1999: 71).

2. HİPOTEZLER

2.1. İşin Anlamlılığı ve İş Performansı

Örgütlerin hedeflerini gerçekleştirmek ve rekabet avantajı kazanmak için yüksek performanslı bireylere ihtiyaç duyulduğu açıktır (Sonnetag ve Freser, 2002: 4). İşini anlamlı bulmayan ve bu nedenle ilgisiz olan bireylerden, yüksek performans beklemenin mümkün olmadığı (Çöl, 2008: 39) belirtilirken, işini anlamlı bulanların daha yüksek performans sergileyecekleri (Sigler ve Pearson, 2000: 32; Grant, 2008: 108) ifade edilmektedir. Ayrıca işe dönük özuyumu yüksek bireylerin daha iyi performans göstereceklerine (Bono ve Judge, 2003: 555) işaret edilmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H1: İşin anlamlılığı, iş performansını olumlu yönde etkiler.

2.2. İşin Anlamlılığı ve Örgütsel Sapma Davranışı

Sapma davranışı, işin anlamlılığına kaynaklık eden benlik, iş çevresi, iş dışı çevre, meslektaşlar, aile, ulusal kültür ve finansal koşullar ile ilişkili bir kavramdır (Bennett ve Robinson, 2003: 243-247). Bireyler örgütün norm ve değerlerine uyma ya da bağlanma davranışı göstermediğinde, örgütsel sapma davranışının oluşması için uygun bir zemin oluşmaktadır (Demir, 2009: 66). İşin anlamlılığına dair bireyin algısı güçlendikçe sapma davranışına yönelen nedenlerin ortadan kalkacağı (Zapf, 1999: 71) ifade edilmektedir. İş benimsenme düzeyi yüksek olan çalışanların örgüte yönelik yıkıcı sapma davranışlarını daha az gösterdikleri üzerinde durulmaktadır (Galperin ve Burke, 2006: 341). Bu açıklamalara istinaden aşağıdaki hipotez kurulmuştur.

H2: İşin anlamlılığı, örgütsel sapma davranışını olumsuz yönde etkiler.

H2a: İşin anlamlılığı, üretime dönük sapma davranışını olumsuz yönde etkiler.

H2b: İşin anlamlılığı, kişilerarası sapma davranışını olumsuz yönde etkiler.

2.3. Örgütsel Sapma Davranışı ve İş Performansı

Örgütsel sapma, örgütsel vatandaşlığın tersi olup (Motowidlo ve Kell, 2013: 92); iş performansının bir parçasıdır (Sackett, 2002; Rotundo ve Sackett, 2002; Dunlop ve Lee, 2004). Sapma davranışının, hem örgüt hem de birey temelinde üretkenlik ve performansı negatif etkilediği (Dunlop ve Lee, 2004: 70), örgüte yönelik sapma davranışının örgütsel amaçları olumsuz yönde etkilediği (Dunlop ve Lee, 2004: 70), sapma davranışlarında artışın performansta düşüşe yol açtığı (Puffer, 1987: 617) ve örgütsel sapma davranışının performansı olumsuz etkilediği (Rotundo ve Sackett, 2002: 69) bulunmuştur. Ayrıca, sapma davranışları geliştirenlerin diğer çalışanlara, hizmet alanlara olumsuz etkileri olduğu ve örgütsel hedeflerin başarılmasını da engelledikleri (Pulich ve Tourigny, 2004: 290-293, 301) belirlenmiştir. Bu açıklamalara bağlı olarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H3: Örgütsel sapma davranışı, iş performansını olumsuz yönde etkiler.

H3a: Üretime dönük sapma davranışı, iş performansını olumsuz yönde etkiler.

H3b: Kişilerarası sapma davranışı, iş performansını olumsuz yönde etkiler.

3. YÖNTEM

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, herhangi bir kurumda aktif olarak çalışan bireyler olup; çalışma evreni, Mersin ilinde aktif olarak çalışan bireyler olarak tanımlanmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu'nun Temmuz 2016 istatistiklerinde Mersin ilinde aktif çalışan kişi sayısı 397.541 olarak raporlanmıştır (www.sgk.gov.tr).

İş performansı, araştırmanın bağımlı değişkeni olup; tepki kategorileri 5'li derecelmeye göre düzenlenmiştir. Çalışma evreni büyüklüğünün 10.000'in üzerinde olmasından dolayı örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında ortalama için kullanılan sınırsız evren formülü kullanılmıştır. Bu derecelemede standart sapmanın, pratik bir tahminle en fazla 1^1 ($5-1=4$; $4/4=1,00$) olması öngörülmüştür (Yolal, 2016). Örnekten elde edilecek ortalamanın %5 anlam düzeyinde evren ortalamasından $H: 0,10$ dolayında sapma göstermesine karar verilmiştir. Böylece örneklem büyüklüğü 384 kişi² olarak tespit edilmiştir (Ural ve Kılıç, 2006: 47). Çalışma evreninin listesinin temin edilmesinin olanaksızlığı karşısında tesadüfi olmayan örnekleme tekniklerinden kolayda örnekleme zorunlu olarak başvurulmuştur.

3.2. Veri Toplama Aracı ve Süreci

İlişkisel tarama modelinde tasarımılanan araştırmada veriler literatüre bağlı olarak geliştirilen bir anket ile toplanmıştır. Ankette demografik soruların yanı sıra üç de ölçek bulunmaktadır. İşin anlamlılığı, 10 maddeli Steger vd.'nin (2012) ölçeği ile belirlenmiştir. Çeviri ve tekrar çeviri süreci işletilmiştir. Tepki kategorileri 1=Kesinlikle katılmıyorum, ..., 5=Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li Likert derecelemesine göre yapılmıştır. İş performansı Türkçeye Çöl (2008) tarafından çevrilen Kirkman ve Rosen (1999) ve Sigler ve Pearson (2000) kullandığı 4 maddeli ölçek ile tespit edilmiştir. Tepki kategorileri 1=Hiçbir zaman, 2=Çok nadir, 3=Ara sıra, 4=Çoğu zaman, 5=Her zaman şeklindedir.

Sapma davranışının belirlenmesinde, Bennett ve Robinson (2000) tarafından geliştirilen ve Yüksel (2012) tarafından Türkçeye çevrilen 19 maddeli İşyeri Sapıklığı Ölçeği kullanılmıştır. Uzman önerileri doğrultusunda, "İş yerinde çalışmaya, hoş görülebilir süreden daha sık ve daha uzun bir şekilde mola verdiğim oldu" (Yüksel, 2012:186) maddesi, iki farklı eyleme işaret ettiği düşünülerek "Çalışmaya, amirimin tolerans göstereceği süreden daha sık mola verdiğim oldu" ve "Çalışmaya, amirimin tolerans göstereceği süreden daha uzun süre mola verdiğim oldu" şeklinde ikiye bölünmüştür. Tepki kategorileri de 1=Hiçbir zaman, 2=Çok nadir, 3=Ara sıra, 4=Çoğu zaman, 5=Her zaman şeklinde 5'li derecelmeye tabi tutulmuştur.

Taslak anket, 23 Mayıs - 3 Haziran 2016 tarihleri arasında bir kamu üniversitesinin çalışanları üzerinde ön teste tabi tutulmuştur. Ön test, ankette herhangi bir değişiklik veya düzenleme yapılmasını gerektirecek bir hususun olmadığını ortaya koymuştur. Anket, bırak-topla ve yüz yüze temas teknikleri kullanılarak 15 Haziran-29 Eylül 2016 tarihleri arasında kolayda örnekleme yoluyla uygulanmıştır.

¹ Değişim aralığı, ölçülmeye çalışılan özelliğin aldığı en büyük değerden en küçük değer çıkarılması ile bulunur (R: Max.-Min.). Değişim aralığının 4'e bölünmesi ile %5 anlam düzeyindeki tahmini standart sapma elde edilmiş olur.

² $n = \sigma^2 \cdot Z^2 \alpha / H^2 = 1,96^2 \cdot 1^2 / 0,10^2 = 384$ [n: Örneklem büyüklüğü; Z: Belirli anlamlılık düzeyine karşılık gelen teorik değer ($\alpha: 0,05$ için Z değeri 1,96'dır), σ : Standart sapma değeri, H: Standart hata değeri].

3.3. Verilerin Analizi

Anket uygulama süreci sonunda 408 anket elde edilmiştir. Ölçeklerdeki kayıp veri oranının %0,2 ile %1,5 aralığında olduğu tespit edilmiştir. Kayıp verilerin tesadüfen gerçekleştiği (Kalaycı, 2006: 19) tespit edildiğinden ve kayıp veri oranı %2'yi geçmediğinden (Seçer, 2015: 17) ilgili maddenin ortalaması, kayıp veriler yerine atanmıştır.

Kayıp verilerin tamamlanmasından sonra çok değişkenli sapan değerler, üç ölçek için ayrı ayrı olmak üzere Mahalanobis uzaklıkları (Kalaycı, 2006: 212) hesaplanarak tespit edilmiştir. İşin anlamlılığı ölçeği için 7, iş performansı ölçeğinde 2 ve sapma davranışı ölçeğinde 18 adet anketin çoklu sapan durumunda olduğu belirlenmiştir. Çakışan çoklu sapanlar da olduğundan toplam 26 gözlem, veri setinden çıkarılmıştır.

Yapılan çoklu sapan analizlerinin ardından, ölçekler yoluyla elde edilen verilerin çok değişkenli normal dağılıma uyup uymadığı kontrol edilmiştir. Bu amaçla her ölçek için küçükten büyüğe sıralı Mahalanobis uzaklıkları ile ölçekteki madde sayısını esas alan ki-kare ters değerleri arasında hesaplanan korelasyonun, madde sayısını esas alan teorik değerle karşılaştırılması yapılmaktadır. Hesaplanan korelasyonun teorik değerden büyük olması durumunda çok değişkenli normalliğin sağlandığı düşünülmektedir. (Kalaycı, 2006: 215- 216). İşin anlamlılığı için hesaplanan korelasyon $r: 0,967 >$ teorik değer: $0,860$; iş performansı $r: 0,953 >$ teorik değer $0,813$ ve sapma davranışı $r: 0,947 >$ teorik değer $0,912$ 'dir. Böylece çok değişkenli normal dağılımın sağlandığına karar verilmiştir.

Verilerin analizi birbirini izleyen beş aşamada gerçekleştirilmiştir. Öncelikle güvenilirlik analizini takiben açıklayıcı faktör analizi (AFA) yapılmıştır. Ardından doğrulayıcı faktör analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Elde edilen uyum iyilikleri değerlendirildikten sonra, DFA'ya bağlı olarak üç ölçeğin psikometrik özellikleri değerlendirilmiştir. Son aşamada model testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılanların %40'ı kadın, %60'ı erkektir. Üçte ikisi evli olup; üçte biri bekar. %55'i kamu, %45'i özel sektör çalışandır. Katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}: 36,05 (\pm 0,45)$ yıldır. Halihazırdaki işyerlerinde ortalama çalışma yılı $\bar{x}: 7,82 (\pm 0,82)$ yıl olup; yıl olarak toplam tecrübe ortalaması $\bar{x}: 12,70 (\pm 0,45)$ yıldır. Yıl olarak iş tecrübesi dikkate alındığında, verilerin doğruluğu için güçlü bir kanıt elde edilmektedir.

4.1. Ölçeklerin Psikometrik Özellikleri

Güvenirlik: İşin anlamlılığı, sapma davranışı ve iş performansı ölçekleri için güvenilirlik analizi yapılmıştır (Tablo 1). İşin anlamlılığı ölçeğinde ters kodlama gerektiren 3.maddenin madde-toplam korelasyonu $0,081$ olarak tespit edildiğinden ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. 9 madde ile yapılan çözümlemede en küçük madde-toplam korelasyonu $0,514$ 'tür. Madde-toplam korelasyonlarının minimum $+0,250$ ve üstünde olması ve ayrıca negatif işaretli olmaması gerekmektedir (Kalaycı, 2006) Ölçeğin genel alfa katsayısı $0,912$ 'dir.

Tablo 1. Ölçeklere İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	İşin Anlamı	Sapma Davranışı	İş Performansı
Katsayılar			
Madde sayısı	9	16	4
Tüm ölçek için Alfa katsayısı	0,912	0,803	0,811
Min. & max. madde-bütün korelasyon değeri	0,514-0,791	0,250-0,506	0,565-0,686
Madde-bütün korelasyonlarda negatif işaret	Yok	Yok	Yok
Silindiğinde min. & max. Alfa katsayısı	0,895-0,915	0,785-0,802	0,737-0,794
Ortalama; standart sapma	3,94 (0,76)	1,46 (0,34)	4,31 (0,52)
Tepki kategorileri	1=K.katılmıyorum, ..., 5=K.katılıyorum	1=Hiçbir zaman, ..., 5=her zaman	

Sapma davranışı ölçeğinde yer alan dört maddenin madde-toplam korelasyonları düşük olduğu ($8:0,228$; $10:0,170$; $12:0,157$ ve $20:0,226$) için ölçekten çıkarılmıştır. 18 maddeli ölçek ile yapılan analizde en küçük madde-toplam korelasyonu $0,214$ olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin tamamı için alfa katsayısı $0,805$ 'tir. Dört maddeli iş performansı ölçeğinde en küçük madde-toplam korelasyonu $0,565$ olup; alfa katsayısı $0,811$ 'dir.

Dolayısıyla her üç ölçekten elde edilen verilerin yüksek derecede güvenilir olduğunu (Kalaycı, 2006: 405) söylemek mümkündür.

Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA): Ölçeklerin yapı geçerliliği için AFA yapılmıştır. AFA için en düşük eşkökenliliğin 0,500 olmasına, bir maddenin bir faktöre boyutlanması için en az 0,500 düzeyinde yüke sahip olmasına, bir faktörün en az üç maddeden oluşmasına ve varimax döndürme tekniği uygulanmasına karar verilmiştir. Binişiklik durumunda madde yükleri arasındaki farkın en az 0,100 olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk, 2015: 134- 135).

Güvenirlilik analizi sonrası 9 maddeli işin anlamlılığı ölçeğine uygulanan AFA, 1.ve 10.maddenin eşkökenlilikleri 0,500'ün altında kaldığı için ölçekten çıkarılmıştır. 7 madde ile yapılan çözümlemede en küçük eşkökenlilik 0,618 ve en düşük yük 0,786 olmuş ve tek boyutlu yapı toplam varyansın %66,286'sını açıklamıştır. KMO örneklem yeterliliği %91,3 ve Bartlett küresellik testi ($\chi^2=1633,217$; $sd=21$; $p<0,001$) de anlamlıdır. Böylece veri setinin faktör analizine uygunluğu ve çok değişkenli normal dağılım şartı sağlanmaktadır. Bu nedenle yedi maddenin puanları toplanarak ortalaması ($\bar{x}:3,94$; $\pm 0,81$) alınmıştır.

Dört maddeli iş performansı ölçeğine uygulanan AFA'da; en düşük eşkökenlilik ve yük sırasıyla olmak üzere 0,554 ve 0,744 olarak gerçekleşmiştir. KMO %79,4 olup; Bartlett için $\chi^2=504,562$; $sd=6$; $p<0,001$ 'dir. Tek boyutlu yapı; toplam varyansın %64,363'ünü açıklamıştır. Tek boyutlu yapının ortalaması $\bar{x}:4,31$; $\pm 0,52$ 'dir.

Tablo 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

BOYUTLAR	S.değerler	t-değerleri	Hata
İŞİN ANLAMI (İA)	AVE: 0,53; CR:0,93		
İşimin, kişisel gelişimime katkısı olduğunu düşünüyorum.	0,75	16,78	0,44
İşimin, hayatımın anlamına katkı sağladığını düşünüyorum.	0,84	19,98	0,29
İşimi, neyin anlamlı kıldığının farkındayım.	0,78	17,57	0,40
İşimin, çevreme olumlu bir katkı sağladığının farkındayım.	0,74	16,53	0,45
İşim, kendimi daha iyi anlamamı sağlıyor.	0,82	18,91	0,34
İşimin, tatmin edici bir amacı olduğunu fark ettim.	0,78	17,59	0,40
İşim, çevremi ve dünyayı anlamamı sağlıyor.	0,74	16,53	0,45
ÜRETİM SAPMASI (ÜS)	AVE: 0,44; CR:0,76		
Çalışmaya, amirim tolerans göstereceği süreden daha sık mola verdiğim oldu.	0,64	12,19	0,59
Amirim talimatlarını yerine getirmeyi göz ardı ettiğim oldu.	0,65	12,28	0,58
Kasıtlı olarak işi yavaşlattığım oldu.	0,65	12,47	0,57
Çalışmaya, amirim tolerans göstereceği süreden daha uzun süre mola verdiğim oldu.	0,70	13,49	0,51
KİŞİLERARASI SAPMA (KS)	AVE: 0,44; CR:0,70		
Çalışanlardan birisine kırıcı sözler söylediğim oldu.	0,65	11,44	0,58
Çalışanlardan birisine karşı kaba davrandığım oldu.	0,75	12,97	0,44
Çalışanlardan birisini herkesin içinde mahcup ettiğim oldu.	0,59	10,47	0,65
İŞ PERFORMANSI (İP)	AVE: 0,53; CR:0,82		
Görevlerimi zamanında tamamlarım.	0,74	15,39	0,45
İş hedeflerime ulaşıyorum.	0,79	16,91	0,37
Sunduğum hizmet kalitesinde standartlara ulaştığıma eminim.	0,74	15,38	0,46
Bir problem gündeme geldiğinde en hızlı şekilde çözüm üretirim.	0,63	12,48	0,61
$\chi^2 :303,04$; d.f.:129; $\chi^2/d.f. : 2,35 < 3$; RMSEA: 0,06; CFI: 0,97; GFI: 0,92; AGFI: 0,89 IFI: 0,97; RFI: 0,93; NFI: 0,94; NNFI: 0,96; RMR: 0,026; SRMR: 0,044; Model CAIC < Doymuş CAIC: 594,74 < 1187,679			

Güvenirlilik analizi sonrası 16 maddeye inen sapma davranışı ölçeği için yapılan AFA'da; dokuz maddenin eş kökenliliklerinin 0,500'ün altında kaldığı görülmüş ve analizden çıkarılmıştır. Yinelenebilir analiz iki boyutlu bir yapıyı teyit etmiştir. En küçük eş kökenlilik ve faktör yükü sırasıyla olmak üzere 0,525 ve 0,673'tür. KMO %73,2 olup; Bartlett testi ($\chi^2=649,829$; $sd=21$; $p<0,001$) de anlamlıdır. Dört maddeden oluşan üretim sapması ($\bar{x}:1,52$; $\pm:0,52$) faktörü, toplam varyansın %32,563'ünü açıklamaktadır. Üç maddeden meydana gelen kişilerarası sapma boyutu ($\bar{x}:3,94$; $\pm:0,81$) ise, toplam varyansın %27,469'unu açıklamaktadır. Böylece toplam açıklanan varyans %60,032 olarak gerçekleşmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA): Her ölçüğe uygulanan açıklayıcı faktör analizinin ardından, üç ölçüğü aynı anda dikkate alarak DFA yapılmıştır (Tablo 2). Modelde kullanılan değişkenlerin doğru şekilde boyutlandığı ortaya çıkmaktadır. Uyum iyilikleri dikkate alındığında $\chi^2/s.d.$ uyum iyiliğinin $2,35 < 3$ bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer uyum iyilikleri de incelendiğinde (RMSEA: 0,06; CFI: 0,97; GFI: 0,92; AGFI: 0,89; IFI: 0,97; RFI: 0,93; NFI: 0,94; NNFI: 0,96; RMR: 0,026; SRMR: 0,044; Model CAIC < Doymuş CAIC: 594,74 < 1187,679); modelin bir bütün olarak iyi uyum gösterdiğini söylemek mümkündür. Tüm standartlaştırılmış yüklemelerin 0,50'den büyük olduğu ve tüm t-değerlerinin ($<1,96$) %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu da bulunmuştur.

Yakınsak Geçerlilik: Modelde kullanılan değişkenlerin ortalama varyans açıklama oranları (AVE) hesaplanmıştır. AVE değerlerinin 0,50'den yüksek olması istenmekle birlikte, üretim ve kişilerarası sapma değişkenlerinde 0,44 olarak hesaplanmıştır. CR birleşik güvenirliliğinin 0,70'den yüksek olması durumunda bir sorun teşkil etmeyebileceği belirtilmektedir. Elde edilen model uyum istatistikleri, önemli sayılabilecek düzeyde yüklemelerin oluşması ve ikisi hariç AVE değerlerinin 0,50'den büyük olması, yakınsak geçerlik için yeterli kanıtları sağladığı yönünde bir değerlendirme (Anderson ve Gerbing, 1988; Fornell ve Larcker, 1981) yapılabilmektedir.

Tablo 3. Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Değişkenlerarası Korelasyonları

	\bar{x}	ss.	CR	AVE	MS V	ASV	İA	ÜS	KS	İP
İA	3,94	0,81	0,93	0,53	0,09	0,04	(0,73)			
ÜS	1,47	0,50	0,76	0,44	0,09	0,07	-0,144**	(0,66)		
KS	1,52	0,52	0,70	0,44	0,09	0,04	-0,110*	0,308**	(0,66)	
İP	4,31	0,52	0,82	0,53	0,09	0,06	0,296	-0,286**	-0,141**	(0,73)

İA: İşin anlamlılığı; ÜS: Üretim sapması; KS: Kişilerarası sapma; İP: İş performansı;
 \bar{x} : Ortalama; ss:Standart sapma
 Köşegenlerde yer alan koyu yazılmış değerler, AVE değerlerinin karekökleridir.
 **: Korelasyon 0.01 anlam (2-yönlü) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.
 *: Korelasyon 0.05 anlam (2-yönlü) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Ayırt Edici Geçerlik: Ayırt edici geçerlik için öncelikle maksimum paylaşılan varyanslar (MSV) ve ortalama paylaşılan varyansların (ASV) hesaplanması gerekmektedir. Ayırt edici geçerlik için ilk kontrol edilecek husus, hesaplanan AVE değerlerinin karekökünün boyutlar arasındaki korelasyondan büyük olması gerektiğidir. Tablo 3'teki verilere göre bu şartın sağlandığı anlaşılmaktadır. Bir başka husus, tüm MSV değerlerinin ASV değerlerinden büyük olması, ayrıca AVE değerlerinin de MSV değerlerinden büyük olması gerektiğidir. Yapılan irdeleme $ASV < MSV < AVE$ şartının karşılandığını ortaya koymaktadır. Tüm bunlar ayırt edici geçerlik için kanıt teşkil etmektedir (Hair vd., 2010).

Birleşik Güvenirlilik (CR): AFA öncesinde yapılan güvenirlilik analizine ilave olarak DFA sonrasında da CR katsayıları hesaplanmıştır. Tüm CR değerlerinin 0,70'ten büyük olduğu (Hair vd., 2010) tespit edildiğinden güvenirliliğin bir kez daha sağlandığına dair güçlü bir kanıt elde edilmiştir.

4.2. Model Testi

DFA ardından model testi gerçekleştirilmiştir. Uyum değerleri üzerinde yapılan irdelemede en çok kullanılan $\chi^2/s.d.$ uyum iyiliğinin $2,58 < 3$ bulunduğu anlaşılmaktadır. Diğer uyum iyiliklerinden RMSEA, RMR ve SRMR değerleri DFA'ya göre bir miktar artsa da, bir bütün olarak değerlendirildiğinde ($\chi^2 :335,34$;

sd.:130; $X^2/d.f.$: 2,58 < 3; RMSEA: 0,064; CFI: 0,96; GFI: 0,91; AGFI: 0,88; IFI: 0,96; RFI: 0,93; NFI: 0,94; NNFI: 0,95; RMR: 0,034; SRMR: 0,067; Model CAIC < Doymuş CAIC: 620,10 < 1187,67), modelin kabul edilebilir düzeyde olduğu ortaya çıkmaktadır. Biri hariç, modelde elde edilen tüm t-değerlerinin 1,96'dan büyük olduğu belirlenmektedir. Böylece geliştirilen biri hariç hipotezlerin elde edilen verilerle desteklendiğini söylemek mümkündür (Tablo 4).

Tablo 4. Hipotez Testi Sonuçları

#	İlişki	Katsayı	t-değeri	Sonuç
H ₁	İA → İP	0,29	4,87	Desteklendi
H _{2a}	İA → ÜS	-0,16	-2,63	Desteklendi
H _{2b}	İA → KS	-0,13	-2,06	Desteklendi
H _{3a}	ÜS → İP	-0,29	-4,41	Desteklendi
H _{3b}	KS → İP	-0,07	-1,14	Desteklenmedi
X^2 :335,34; sd.:130; $X^2/d.f.$: 2,58 < 3; RMSEA: 0,064; CFI: 0,96; GFI: 0,91; AGFI: 0,88; IFI: 0,96; RFI: 0,93; NFI: 0,94; NNFI: 0,95; RMR: 0,034; SRMR: 0,067; Model CAIC < Doymuş CAIC: 620,10 < 1187,67				
İA: İşin anlamlılığı; ÜS: Üretim sapması; KS: Kişilerarası sapma; İP: İş performansı				

Model testinde elde edilen bulgulara göre (Tablo 4), işin anlamlılığındaki bir birimlik artış iş performansını 0,29 birim artırmaktadır. Diğer taraftan işin anlamlılığındaki bir birimlik artış, üretim sapmasını 0,16 ve kişilerarası sapmayı da 0,13 birim azaltmaktadır. Üretime dönük sapma davranışı iş performansını 0,29 birim azaltırken, kişilerarası sapma davranışının iş performansını etkilemediği belirlenmektedir.

SONUÇ

Bireyler, günlerinin neredeyse üçte birini işleri ile ilgilenerek geçirmektedirler. Dolayısıyla iş, modern yaşamın önemli bir parçası ve tartışma konusu durumundadır. Bu nedenle bireyin yaptığı işe yüklediği anlamı anlamının ve işin anlamlılığının getirilerini tartışmanın, kritik hale geldiğinden söz etmek mümkündür. Yani sıra işin, toplumsal bütünleşme ve yaşam amacı edinme hissi sağladığını belirten araştırma (Morse ve Weiss, 1955) bulgularının, işi anlamlı bulma düzeyine ilişkin sonuçları, durumu örgütsel perspektiften öte sosyolojik perspektife de taşıdığından söz etmek mümkündür.

Kuramsal Çıkarımlar

İşin anlamlılığının iş performansını pozitif yönde etkilediğini öne süren H₁, mevcut verilerle desteklenmiştir. Dolayısıyla bireyin işini anlamlı bulma düzeyi arttıkça iş performansının artacağından söz etmek mümkündür. Bulgu, Çöl'ün (2008: 43) güçlendirme algıları ve iş performansı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçladığı çalışmasının bulgularıyla paralellik göstermektedir. İlgili çalışmada, anlam-yetkinlik boyutunun performans ile en güçlü ilişkiye sahip olan boyut olduğu ve bu boyutun performanstaki değişimin %31'lik kısmını açıkladığı raporlanmaktadır. Yine güçlendirme perspektifinden bakıldığında Sigler ve Pearson'ın (2000: 32, 41) işini anlamlı olarak algılayan bireylerin bu algıya sahip olmayanlara göre daha yüksek performans göstereceklerine dair hipotezleri kabul görmüş ve anlamlılık algısı ile performans arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İşin anlamlılığının kaynakları temelinde düşünüldüğünde yani teorik temelde liderliğin işin anlamlılığına katkısı olduğu göz önüne alındığında; Yılmaz ve Karahan'ın (2010: 156) liderlik davranışının performansı olumlu yönde etkilediğine dair bulgusunun da destekleyici olduğundan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda örgütlerin işin anlamlılığını pekiştirecek iş koşullarına daha özenli yaklaşmasının bireysel performansa ve örgütsel performansa olumlu yansımaları olacağı düşünülmektedir.

İşin anlamlılığının örgütsel sapma davranışını negatif yönde etkilediğini öne süren H₂ de desteklenmiştir. Bulgu; Steger vd.'nin (2012: 330) işin anlamlılığının iş tatmini, bağlılık gibi istenen iş davranışları ile pozitif, sapma davranışları ile negatif ilişkili olduğuna dair kabul gören hipotezi ile paralellik göstermektedir. Bu doğrultuda işin ve örgütün amaçlarını bilen ve benimseyen, kişisel amaçları ile örgütsel amaçları bütünleştiren bireylerin işini daha anlamlı bulacağı ve bu amaçlara zarar verecek her türlü davranıştan kaçınacağı sonucuna ulaşılabilir. İşini anlamlı bulan bireylerin işlerine daha fazla yoğunlaşacakları ve ilgi gösterecekleri dolayısıyla sapma davranışına itibar etmeyecekleri beklenebilir.

İşin anlamlılığının üretime dönük ve kişilerarası sapmayı olumsuz yönde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Çalışanlar, işini anlamlı bulduklarında, işe geç gelme ve mola kullanma, kasıtlı olarak işi yavaşlatma ve amirin

talimatlarına uymama gibi örgütte resmi olarak yasaklanmış üretime dönük davranışları daha az sergilemektedirler. Aynı şekilde işin anlamlılığı arttıkça örgüt üyelerine sarf edilen kötü sözler, dedikodu, kaba davranışlar gibi kişilerarası sapma davranışı azalmaktadır.

Örgütsel sapma davranışının iş performansı üzerinde negatif yönde bir etkisi olduğuna dair H_3 hipotezinin kısmi olarak desteklendiğini düşünmek mümkündür. Bunun sebebi üretime dönük sapmanın iş performansını olumsuz etkilediği iddiası destek bulurken, kişilerarası sapma davranışının istatistiksel açıdan anlamlı bir etkisinin olmamasıdır. Bu bağlamda üretim sapması arttığında iş performansının düştüğünden söz etmek mümkündür. Bu bulgu, alanyazında sapma davranışı ile iş performansı arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan pek çok çalışmada (Puffer, 1987; Dunlop ve Lee, 2004; Beğenirbaş ve Çalışkan, 2014) elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir. Ayrıca işini benimseme düzeyi yüksek olan bireylerin düşük olanlara göre daha az sapma davranışı gösterdiğine dair bulgular da söz konusudur (Galperin ve Burke, 2006: 340). Dolayısıyla iş performansını yükseltebilmek için sapma davranışının oluşma koşullarının gözden geçirilmesi ve temelde örgütsel amaçlarla bireysel amaçların bütünleştirilme faaliyetlerine önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kişilerarası sapma davranışının ise iş performansına yansıtılmadığı ortaya çıkmaktadır. Kişilerarası davranışlar, çalışanların birbirine kırıcı sözler söylemesi, kaba davranması gibi davranışlar olup, iş performansını istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkilememektedir ve bu anlaşılır bir durumdur. Bu, çalışanların görevini yapmak, iş hedeflerini tutturmak girişimlerini mesai arkadaşlarıyla ilişkilerinden bağımsız tuttuğunun bir göstergesidir. Böylece, iş performansının kişilerarası çatışmalardan ziyade, o işi yapanın işine yüklediği anlamdan etkilendiğine dair çağrışımlar elde edilmektedir.

Uygulamaya Dönük Çıkarımlar

İşin anlamlılığının iş performansını olumlu yönde etkilemesi, örgütlerin iş performansını arttırmak için yöneticilerin, anlamlılığın kaynakları bağlamında daha özenli çalışmalar yürütmeleri özellikle iş tasarımı, misyon, iş çevresi ve unsurlarını dikkatle gözden geçirmeleri gerektiği çağrışımlarına yol açmaktadır. İşin anlamlılığının kaynak ve mekanizmaları temelinde uygulamacılara, işe alımlarda işin özellikleri ile bireyin kişilik ve değerleri arasındaki uyuma özen göstermeleri önerilmektedir. Wrzesniewski'de (2003) işin; acı, sıkıntı ve angarya olarak görülebileceği gibi enerji, eğlence ve memnuniyet kaynağı olarak ya da bu elementlerin hepsinin karşımı olarak görülebileceğini ifade etmektedir. Personel seçiminde sadece bilgi ölçülmemeli bireyin o işe verdiği önem, ilgi ve sevgisi de ölçülmeye çalışılmalıdır. Nitekim yaptıkları işi anlamlı bulan, işini yapmak için gerekli becerilere sahip olan, görevini nasıl yerine getireceğine karar verebilen ve işi üzerinde etkiye sahip olduğuna inanan bireylerin bu algıya sahip olmayan çalışanlardan görece daha yüksek performans düzeyine ulaşacakları ifade edilmektedir (Sigler ve Pearson, 2000: 32). Yine Grant (2008: 108) işi önemli bulmanın bireylere, işlerinde daha fazla anlamlılık deneyimlemelerini sağladığı ve bu durumun performansı arttırdığı üzerinde durmaktadır. Bu nedenle bireylerin yaptığı işi anlamlı bulması, işin çıktılarının gözlenmesi ile pekiştirilebilir. Genellikle iş çıktılarıyla ilgili olumsuz geribildirim verilirken olumlu geribildirim verilmemektedir. Oysa onay görmek, takdir edilmek Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yerini almaktadır. Çakıcı'nın (2014) yaptığı bir çalışmada (insan kaynakları uygulamaları) performans değerlendirilmede olumlu geribildirim yapılmamasının en önemli nedeni personeli şımartmamak olarak belirlenmiştir. Oysa iş çıktısının yararlı sonuçlanması anlam hissini geliştirebilir. Bu nedenle örgütsel iletişim güçlendirilerek ve geri bildirim mekanizması etkinleştirilerek yapılan işin diğer birey ve örgütler için önemini vurgulamamanın, olumlu sonuçları beraberinde getireceği düşünülmektedir.

Liderlerin işin anlamlılığını etkileme ve şekillendirme ile ilgili önemli rolleri olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda Podolny vd.'ne göre (2005: 1, 28, 29) liderliğe bakış, anlam yaratma odağından ekonomik performansa doğru evrilmiştir. Ancak yazarlar, performans ve işi anlamlı bulmanın etkileşim içinde olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu nedenle yöneticilerin (liderin), bireylere, örgütsel faaliyet aracılığıyla kendi ideal ve değerlerini gerçekleştirme fırsatı vererek, işe anlam yükleyebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla liderlerin örgütün misyon, amaç ve değerlerini görünür kılarak ve bunları bireysel amaç ve değerlerle uyumlu hale getirerek işin anlamlılığına katkı sağlayacağından söz etmek mümkün görünmektedir.

Ücretlerin, işi anlamlı bulmada ve performansı arttırmada etkili olduğu söylenebilir. Bireylerin işleri karşılığında aldıkları ücretin beklentilerini karşılayabilecek düzeyde ve motive edici olması gerektiği, aksi durumun performansa olumsuz etkide bulunduğu ifade edilmektedir (Saruhan ve Yıldız, 2012: 380). Destekler biçimde bireyin performans düzeyinin yeteneği, motivasyonu ve çalıştığı ortamın özelliklerinden etkilendiği ifade edilmektedir (Argon, 2010: 142). Dolayısıyla bireysel farklılıkların göz önüne alınarak, hedef ile maddi ve manevi ödüllerin bireyselleştirilmesinin işin anlamını ve performansı pozitif etkileyebileceği söylenebilir.

Araştırmanın önemli bulgularından birisi de üretim sapması arttığında iş performansının düştüğüdür. Yöneticilerin sapma davranışının oluşma koşullarını ortadan kaldırmaya dönük önlemler alması gerektiği

düşünülmektedir. Bu bağlamda, etik liderlik, güçlü bir örgüt kültürü yaratma, sağlıklı işleyen bir örgüt yapısı oluşturmak gibi örgütsel temelli önlemler alınmalıdır. Örgüt kültürüne ve işe uyumlu personel alımına özen gösterilmelidir. Örgüt içi gruplaşmalar, örgüt aleyhine enformel grupların etkisi, sapma davranışlarını önlemede dikkate alınmalıdır. Çünkü mesai arkadaşlarının sapma davranışlarına gösterdiği tolerans ve destek düzeyi sapma davranışını besleyebilmektedir.

Özetle, performansı arttırmak üzere uygulamacılara, çatışmalara proaktif yaklaşmak ve etkin çözüm mekanizmaları geliştirmeleri söylenebilir. Örgütsel amaçlar ile kişisel amaçları olabildiğince yüksek düzeyde uyumlu hale getirmek başka bir öneridir. Örgütsel amaçları, bunlara ulaşmada izlenecek yolları ve örgütsel değer ve prensipleri açık şekilde anlatmak da dikkate alınması gereken bir husustur. Örgütsel adaleti sağlamak; etkin iletişim mekanizmaları oluşturmak; bireysel takdir ve onay mekanizmalarını geliştirmek diğer tavsiyeler arasındadır.

Akademik Öneriler

Çalışmada ortaya konulan teorik altyapı ışığında işin anlamlılığının, öznel iyi oluşa ve mutluluğa katkı sağlayabileceği çıkarılması yapılabilir. Ancak bu kanı da bilimsel verilerle desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır. Buradan hareketle işin anlamlılığı ile iş yaşamı kalitesi ve yaşam kalitesi ilişkisi de gelecekte üzerinde durulması önerilen konular arasında yer almaktadır.

Liao ve diğerlerine göre (2004: 991- 992) meslektaş desteğinin yüksek olması yüksek düzeyde örgütsel ve kişilerarası sapma davranışı gözlenmesine neden olabilmektedir. Çünkü yüksek düzeyde meslektaş desteği algılayan çalışanlar, negatif davranışlarda bulduklarında, meslektaşlarının bu olayı örtbas edeceğine inanmaktadırlar. Bu bağlamda örgüt için sapma olarak nitelendirilen davranışların, çalışanlar için böyle değerlendirilmediğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla çalışanlarca paylaşılan davranış normları, sapmayı tolere ya da teşvik ediyorsa yüksek düzeyde meslektaş desteğinin daha fazla sapma davranışı oluşturacağı vurgulanmaktadır. Burada anlamlılık kaynaklarının daha önce sözü edilen etkisinin tersine bir durum ele alınmış olsa dahi, tek başına meslektaş etkisinden daha geniş bir perspektif işletildiğinde, yani anlamlılığın değerler, işi benimseme, misyon, kültür, maneviyat gibi boyutları birlikte düşünüldüğünde meslektaşların olumsuz etkisinden çok olumlu etkide bulunacağı düşünülmektedir. Ancak bu fikir, bilimsel araştırma bulguları ile desteklenmeye ihtiyaç duymaktadır.

Bennett ve Robinson'a göre (2003: 243-247) bireyin iş koşulları ve edindiği deneyimler, kişiliği, işyerinde benimsenen sosyal yapı ve davranış normları, meslektaşlar, gelir ve statünün dağıtımı ve ulusal kültüre dair öğeler sapmaya neden olabilmektedir. Dolayısıyla sapma davranışının, işin anlamlılığı değişkeninin kaynaklarından olan iş çevresi, iş dışı çevre, ulusal kültür ile ilişkisi araştırmayı hak eden konular arasındadır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Y., Kale, A. ve Pazarbaşı, G. (2014). Futbol turizmüne hizmet eden otel çalışanlarının psikolojik güçlendirme algılarının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (28), 1-15.
- Anderson, J. C. ve Gerbing, D.W. (1988). Structural equation modeling in practice: A review and recommended two-step approach. *Psychological Bulletin*, 103 (3), 411-423. doi: 10.1037/0033-2909.103.3.411
- Argon, T. (2010). Akademisyenlerin performans değerlendirme, motivasyon ve örgütsel adalet ile ilgili görüşlerine ilişkin nitel bir çalışma. *International Online Journal of Educational Sciences*, 2 (1), 133-180.
- Arsıntaş, C. C. (2008). Yöneticiye duyulan güvenin ve psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik görgül bir çalışma. *TİSK Akademi*, 1, 100-117.
- Bal Taştan, S. (2013). The relationship between psychological empowerment and psychological well being: The role of self-efficacy perception and social support. *Öneri*, 10 (40), 139-154.
- Bardakçioğlu, Ö. ve Akgündüz, Y. (2016). Otel çalışanlarının örgütsel prestij ve psikolojik güçlendirme algılarının işbirliği davranışlarına etkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12 (30), 145-158.
- Barutçugil, İ. (2002). Performans yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Baumeister, R.F. (1991). Work, work, work, work. *Meanings of Life içinde* (s.116-144). NewYork: The Guilford Press.
- Beğenirbaş, M. ve Çalışkan, A. (2014). Duyusal emeğin iş performansı ve işten ayrılma niyetine etkisinde kişilerarası çarpıklığın aracı rolü. *Business and Economics Research Journal*, 5 (2), 109-127.
- Bennett, R.J. ve Robinson, S.L. (2003). The past, present, and future of workplace deviance research. *İçinde Greenberg, J. (Ed.) Organizational Behavior The State of the Science* (ss. 235- 268) Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates
- Bono, J.E. ve Judge, T. A. (2003). Self-concordance at work: toward understanding the motivational effects of transformational leaders. *The Academy of Management Journal*, 46 (5), 554- 571.
- Brown, S.P. (1996). A-meta-analysis and review of organizational research on job involvement. *Psychological Bulletin*, 120 (2), 235- 255.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (21. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, A., Çöl, G., ve Gül, H. (2005). İşin anlamlılığını belirleyen sosyal-yapısal özelliklerin güçlendirmeye olan etkileri ve sonuçları üzerine bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (1), 35-51.
- Colbert, A. E., Mount, M.K., Harter, J.K., Witt, L. A. ve Barrick, M.R. (2004). Interactive effects os personality and perceptions of the work situation on the workplace deviance. *Journal of Applied Psychology*, 89 (4), 599-609. Doi: 10.1037/0021-9010.89.4.599
- Çakıcı, A. (2014). Büyük Ölçekli İşletmelerde İnsan Kaynakları Uygulamaları. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 56-82
- Çalışkan, A. ve Akkoç, İ. (2012). Girişimci ve yenilikçi davranışın iş performansına etkisinde çevresel belirsizliğin rolü. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 1- 28.
- Çöl, G. (2008). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46.
- Demir, M. (2009). Konaklama işletmelerinde duygusal zeka, örgütsel sapma, çalışma yaşamı kalitesi ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişkinin analizi. *Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.*
- Demirtaş, Ö., Özdevecioğlu, M. ve Gök, K. (2015). İş-yaşam dengesinin anlamlı iş üzerindeki etkisi: Lider-üye etkileşiminin düzenleyici rolü. *İçinde Karadal, H. (Ed.), 14. Ulusal İşletmecilik Kongresi, Aksaray, 550-553.*
- Dik, B.J., Duffy, R.D., ve Eldridge, B.M. (2009). Calling and vocation in career counseling: Recommendations for promoting meaningful work. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(6), 625-632.
- Dunlop, P.D. ve Lee, K. (2004). Workplace deviance, organizational citizenship behavior, and business unit performance: The bad apples do spoil the whole barrel. *Journal of Organizational Behavior*, 25 (1), 67-80, doi: 10.1002/job.24.
- Erkuş, A. ve Günlü, E. (2009). İletişim tarzının ve sözsüz iletişim düzeyinin çalışanların iş performansına etkisi: Beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 7-24.
- Fornell, C. ve Larcker, D.F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18 (1), 39-50. doi: 10.2307/3151312
- Galperin, B.L. ve Burke, R.J. (2006). Uncovering the relationship between workaholism and workplace destructive and constructive deviance: An exploratory study. *International Journal of Human Resource Management*, 17 (2), 331-347. doi: 10.1080/09585190500404853
- Grant, A.M. (2008). The significance of task significance: job performance effects, relational mechanisms, and boundry conditions. *Journal of Applied Psychology*, 93 (1), 108-124. Doi: 10.1037/0021-9010.93.1.108
- Hair, J., Black, W., Babin, B. ve Anderson, R. (2010). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Prentice-Hall.
- Hemedoğlu, E., Koçak, M., Özkan, A., ve Berberoğlugil, B.M. (2012). Psikolojik güçlendirmenin finansal olmayan performans üzerindeki etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 87-105.
- Judge, T.A. ve Bono, J.E. (2001). Relationship of core self-evaluations traits—self-esteem, generalized self-efficacy, locus of control, and emotional stability—with job satisfaction and job performance: a meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 86 (1), 80-92. Doi: 10.1037//0021-9010.86.1.80
- Kalaycı, Ş. (2006). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

- Kirkman, B.L. ve Rosen, B. (1999). Beyond self-management: antecedents and consequences of team empowerment. *The Academy of Management Journal*, 42 (1), 58- 74.
- Motowidlo, S.J. ve Kell, H.J. (2013). Job performance. İçinde Weiner, I. B. (Ed.) *Handbook of psychology: Vol.12.* (ss.82-103). New Jersey: Wiley & Sons.
- Özmutaf, N.M. (2007). Örgütlerde bireysel performans unsurları ve çatışma. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2), 41- 60.
- Podolny, J.M., Khurana, R. ve Hill-Popper, M. (2005). Revisiting the meaning of leadership . *Research in Organizational Behavior*, 26, 1-36.
- Polatçı, S. (2011). Psikolojik sermayenin performans üzerindeki etkisinde iş aile yayılımı ve psikolojik iyi oluşun rolü. *Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.*
- Puffer, S.M. (1987). Prosocial behavior, noncompliant behavior, and work performance among commission salespeople. *Journal of Applied Psychology*, 72 (4), 615-621.
- Pulich, M. ve Tourigny, L. (2004). Workplace deviance strategies for modifying employee behavior. *The Health Care Manager*, 23 (4), 290-301.
- Robinson, S.L., ve Bennett, R.J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *The Academy of Management Journal*, 38 (2), 555-572.
- Rosso, B.D., Dekas, K.H., ve Wrzesniewski, A. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Research in Organizational Behavior*, 30, 91-127.
- Rotundo, M. ve Sackett, P. . (2002). The relative importance of task, citizenship, and counterproductive performance to global ratings of job performance: A policy-capturing approach. *Journal of Applied Psychology*, 87 (1), 66-80.
- Sackett, P. R. (2002). The structure of counterproductive work behaviors: Dimensionality and relationships with facets of job performance. *International Journal of Selection and Assessment*, 10 (1/2), 5-11.
- Saruhan, Ş.C. ve Yıldız, M.L. (2012). İnsan kaynakları yönetimi teori ve uygulama (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Seçer, İ. (2015). SPSS ve LISREL ile pratik veri analizi (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Seligman, M.E.P. (2002). *Authentic happiness: Using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment* (1. Baskı). New York: Simon and Schuster.
- Sigler, T.H. ve Pearson, C.M. (2000). Creating an empowering culture: examining the relationship between organizational culture and perceptions of empowerment. *Journal of Quality Management*, 5, 27-52.
- Sonnentag, S. ve Frese, M. (2002). Performance concepts and performance theory. S. Sonnentag (Ed.). *Psychological management of individual performance içinde* (s. 3-25). NewYork: John Wiley & Sons.
- Sosyal Güvenlik Kurumu (2016). Mersin ili temmuz 2016 istatistikleri. 12 Ekim 2016 tarihinde <http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/mersin/tumistatistik/> adresinden erişim sağlanmıştır.
- Spector, P.E. ve Fox, S. (2002). An emotion-centered model of voluntary work behavior some parallels between counterproductive work behavior and organizational citizenship behavior. *Human Resource Management Review*, 12, 269-292.
- Steger, M.F., Dik, B.J. ve Duffy, R.D. (2012). Measuring meaningful work: The work and meaning inventory (WAMI). *Journal of Career Assessment*, 20 (3), 322-337.
- Suliman, A.M.T. (2001). Work performance: is it one thing or many things? The multidimensionality of performance in a Middle Eastern context. *The International Journal of Human Resource Management*, 12 (6), 1049-1061.
- Wang, G. ve Netemeyer, R. (2002). The effects of job autonomy, customer demandingness, and trait competitiveness on salesperson learning, self-efficacy, and performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 30 (3), 217-228.
- Wrzesniewski, A. (2003). Finding positive meaning in work. K. S. Cameron, J. E. Dutton ve R. E. Quinn (Edt.), *Positive organizational scholarship: Foundations of a new discipline içinde* (s. 296-308). San Francisco, CA: Barrett-Koehler.
- Yelboğa, A. (2006). Kişilik özellikleri ve iş performansı arasındaki ilişkinin incelenmesi. “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2), 196-211.
- Yolal, M. (2016). *Turizm Araştırmalarında Örneklem, Bibliyometrik Bir Araştırma*. Ankara: Detay yayıncılık.
- Yüksel, S. (2012). The impact of perceptions of ethical work climates and organizational justice on workplace deviance. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*
- Zapf, D. (1999). Organisational, work group related and personel causes of mobbing/bullying at work. *International Journal of Manpower*, 20 (1/2), 70-85. Doi: 10.1108/01437729910268669.

Endüstri 4.0'ın Endüstrilerin Yapısı ve Paydaş İlişkileri Üzerine Yansımaları¹

The Industry 4.0's Reflections on the Industries Structure and Stakeholder Relations

Derya ÇAKMAK KARAPINAR*

Derya ÖCAL**

ÖZ

Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen her bir yenilik toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılar üzerinde dönüşümlere neden olmaktadır. Her bir Endüstri Devrimi bu dönüşümlerin izlerini açığa çıkarmaktadır. Öyle ki günümüzde gerçekleşmekte olan ve içerisinde birçok yeniliği barındıran Dördüncü Sanayi Devrimi (Endüstri 4.0) sürecinde meydana gelmesi öngörülen gelişmelerin diğer endüstri devrimlerinde olduğu gibi toplumsal, yönetsel, üretimsel ve ekonomik yapılarda dönüşümler açığa çıkarması beklenmektedir. Çalışma kapsamında beklenen dönüşümlerin neler olduğunu ortaya koymak amacıyla, her yıl Türkiye'nin en büyük 500 firmasını sunan ISO'nun 2016 yılı için yayınlamış olduğu "Üretimden Satışa Türkiye'nin 2016 Yılı 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" listesi kullanılmış ve listede yer alan Beyaz Eşya ve Otomotiv sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar seçilmiştir. 20 firma yetkilisinden 14'ü görüşmeye katılmaya gönüllü olmuştur. Firma yetkilileriyle yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak; teknolojik gelişmelerin ve Endüstri 4.0 sürecinin doğrudan veya dolaylı olarak endüstriyel yapılarda, mesleklerde, yönetsel süreçlerde, ekonomik ve toplumsal yapılarda meydana getirdiği dönüşümleri ve bunların paydaş ilişkilerine yansımalarını ortaya koymayı hedefleyen görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Analiz sonucunda firma yetkililerinin gerçekleşmekte olan endüstriyel devrimin farkında olduğu ve sektörlerin farkındalık düzeyinin teknoloji kullanımına bağlı olarak değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda Endüstri 4.0 bileşenlerini sistemlerine başarı ile uygulayan ve bu dönüşümü yönetebilen işletmelere üretim, maliyet, rekabet, fiyat ve kalite açılarından avantajlar sağlaması beklendiği saptanmıştır. Bu dönüşümün insanların işsiz kalmasına neden olacağını düşünenlere karşın insanları her anlamda olumlu etkileyeceğini düşünen yetkililer olduğu ve bu süreçten en avantajlı çıkacak tarafın ise tüketiciler olacağı görüşünün hâkim olduğu görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER

Endüstri 4.0, Endüstri 4.0 Bileşenleri, İstihdam, Yönetsel Süreçler, Endüstri Devrimleri

ABSTRACT

Each innovation in the historical process leads to transformations on social, political and economic structures. Each Industrial Revolution reveals the traces of these transformations. In fact, the developments that are expected to take place in the process of the Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0), that is taking place today and incorporating many innovations are expected to bring about transformations in social, administrative, productive and economic structures as in other industrial revolutions. In order to reveal what transformations are expected conversion under study, offering ISO which publishes the Turkey's largest 500 companies every year, was published for the year 2016 "From manufacturing to sales Turkey's Top 500 Industrial Enterprises of the Year 2016" list is used and companies operating in the field of white goods and automotive sectors in this list are selected. 14 of 20 company officials volunteered to participate in the meeting. A semi-structured interview form was conducted with the company officials to determine the technological developments and the transformations of the Industry 4.0 process directly or indirectly in industrial structures, professions, administrative processes, economic and social structures and their reflections on stakeholder relations. The data obtained at the end of the interview were analyzed by content analysis method. As a result of the analysis, it was determined that the company authorities were aware of the industrial revolution in progress and the level of awareness of the sectors changed depending on the use of technology. At the same time, it has been found that the enterprises that successfully apply Industry 4.0 components to their systems and can manage this transformation are expected to provide advantages in terms of production, cost, competition, price and quality. It is seen that there are officials who think that this transformation will cause people to be unemployed but they will affect people in every sense positively and that the most advantageous part of this process will be consumers.

KEYWORDS

Industry 4.0, Industry 4.0 Components, Employment, Managerial Processes, Industrial Revolutions

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
31.01.2020	23.11.2020
Atıf	Çakmak Karapınar, D. ve Öcal, D. (2020). Endüstri 4.0'ın Endüstrilerin Yapısı ve Paydaş İlişkileri Üzerine Yansımaları. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 684-705.

¹ Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tez çalışması olarak 05/10/2018 tarihinde kabul edilen "Endüstri 4.0'ın Endüstrilerin Yapısı ve Paydaş İlişkileri Üzerine Yansımaları" başlıklı tezden üretilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, derya.cakmak@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0796-1800

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi, dtellan@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0401-2917

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde insanlar hayatlarını idame ettirebilmek ve yaşam konforlarını artırabilmek için birçok alet icat etmiş ve araç-gereç geliştirmişlerdir. İnsan yaşamına dahil olan her bir araç-gereç, teknik ve teknolojik gelişmeler yaşam standartlarını dönüştürmüş ve toplumları etkileyen köklü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. İnsanlar geliştirdikleri araç-gereçlerin (teknoloji) etkisiyle (i) ilkel yaşamdan toprağı işlemeye dayalı yerleşik düzene, (ii) üretimin ev ya da küçük atölyelerde gerçekleştirildiği tarım toplumundan fabrikalarda üretimin gerçekleştirildiği düzene, (iii) fabrikalarda elektrik enerjisinin kullanılması ile kitlesel üretimin gerçekleştiği düzene, (iv) kitlesel üretim ve tüketimin yoğun olduğu sanayi toplumundan nitelikli ve bilgili insan sermayesinin önemli olduğu düzene (Aktan ve Tunç, 1998:118) ve (v) bilgi toplumundan üretim süreçlerinin otonom sistemler tarafından kontrol edilip gerçekleştirildiği düzene geçiş yapmışlardır. İnsanların yaşamlarını etkileyen bu geçiş aşamalarının ilki Tarım Devrimi olarak adlandırılmış ve bu dönemde tarım toplumu ortaya çıkmıştır (Günay, 2002:8); tarım toplumundan itibaren her bir geçiş aşaması birbirinden farklı Endüstri Devrimleri olarak adlandırılmıştır.

Tarihsel süreç içerisinde dört farklı endüstriyel devrim yaşanmıştır (Yazıcı ve Düzkaya, 2016:54). İlk Endüstri Devrimi yani Endüstri 1.0, İngiltere’de başlamış sonra kıta Avrupası’na ardından tüm dünyaya yayılmıştır (Alçın, 2016:20). Endüstri 1.0 endüstrileşmenin başlangıcı kabul edilen, su ve buhar enerjisine dayalı makineli üretim sisteminin hakim olmaya başladığı süreci ifade etmektedir (Koçak ve Diyadin, 2018:108). Endüstri 2.0, elektrik enerjisinin endüstriyel süreçlerde kullanılmaya başlanması ve Henry Ford’un hareketli bant sistemini kendi otomobil fabrikasında başarı ile uygulaması (Schwab, 2016:16) sonucunda kitlesel üretimin ve tüketimin gerçekleştirildiği süreci ifade etmektedir (Keleş Tayşir, 2011:4). Endüstri 3.0, üretim ve çalışma sistemlerinde teknoloji kullanımının yoğunlaştığı (İşler, 2013:25), bir oda büyüklüğündeki bilgisayardan bir cep küçüklüğündeki bilgisayara geçiş esnasında bilgisayarın boyutunun küçülmesine karşın işlevlerinin, yeteneklerinin ve kapasitesinin çok daha fazla büyüyüp çeşitlenerek insan yaşamında yoğun olarak kullanıldığı sürece işaret etmektedir (İşman, 2001:3-5). Endüstri 4.0 ise bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin üretim sistemlerini dijitalleştirilmesi (TÜBİTAK, 2016:1) sonucunda üretim sistemi içerisinde yer alan tüm araç ve gereçlerin birbirlerine bağlanarak hem birbirleriyle hem de ürettikleri ürünlerle iletişim/etkileşim kurmasını mümkün kılan (Ege, 2014:27) ve tüm bu gelişmeler sonucunda kendi kendini yönetebilen “Akıllı/Karanlık Fabrikaları” ortaya çıkaran süreci ifade etmektedir (Görçün, 2016:142).

Endüstriyel dönüşüm süreçleri ile birlikte işletmelerin ve toplumların yapılarında meydana gelen değişim ve dönüşümlerin işletmelerin paydaş ilişkileri üzerine de yansımaları olmaktadır. Bu çalışma ile teknolojik gelişmelerin ve Endüstri 4.0 sürecinin endüstriyel yapılarda, mesleklerde, yönetsel süreçlerde, ekonomik ve toplumsal yapılarda meydana getirdiği dönüşümlerin ve bunların paydaş ilişkilerine yansımalarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Literatürde Endüstri 4.0 süreci, başlaması, bileşenleri, teknolojik yenilikleri ve endüstriyel süreçlerde meydana getirmesi muhtemel değişim ve dönüşümleri üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Ancak Endüstri 4.0’ın ve Endüstri 4.0 bileşenlerinin toplumlar, kurumlar, tüketiciler, yönetim yapıları vb. üzerindeki etkilerini ya da yansımalarını inceleyen kapsamlı çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle Endüstri 4.0’ı, beraberinde getirdiklerini, örgütlere ve paydaş ilişkilerine yansımalarını Türkiye’de ele alan ilk çalışmalar arasında yer alması ve ileride yapılacak Endüstri 4.0 olgusunun işletme ve paydaş ilişkileri üzerinde ortaya çıkardığı değişimleri incelemeyi hedefleyen diğer araştırma ve çalışmalara öncülük etmesi açısından önem taşımaktadır.

1. Endüstri Devrimleri

Meydana gelen her endüstri devrimi toplumsal, yönetsel, üretimsel ve ekonomik yapılarda dönüşümler ortaya çıkarmıştır. Endüstri 1.0 olarak da adlandırılan Birinci Endüstri Devrimi, şartlarının olgunlaşması ve gerekli birikime sahip olmasıyla İngiltere’de başlamış, önce kıta Avrupa’sına ardından da tüm dünyaya yayılmıştır (Alçın, 2016:20). Tüm bu birikim ve olgunlaşma süreci sonunda Birinci Endüstri Devrimi’nin başlangıcı kabul edilecek olay James Watt’ın buhar makinesini icat etmesidir (Hobsbawm, 2013:280). Buhar makinesi ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen diğer icatların (iplik sarma makinesi, çırçır makinesi, vb.) üretim süreçlerinde aktif olarak yer alması (Erdem, 2006:52) ile birlikte bir işi gerçekleştirmek için gereken iş gücü ve zaman ihtiyacı azalmıştır. Böylece üretim süreçleri dönüşmeye başlamıştır.

İcatların, bilimsel çalışma ve araştırma temeline dayandırılarak gerçekleştirildiği (Hobsbawm, 2013:160) ve Endüstri 2.0 olarak adlandırılan İkinci Endüstri Devrimi döneminde hızlı bir şekilde ilerleyen teknolojik gelişmeler eldeki imkanların yetersiz kalmasına ve birçok ihtiyacın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Endüstriyel süreçlerde kullanılan enerji kaynağından makinelere kadar birçok araç gerecin değiştirilmesi teknolojinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlara ve sorunlara çözümler bulunmuştur (Görçün, 2016:52-54). Bulunan çözümlerin avantaj sağlaması ve kullanım alanlarının genişlemesi ile birlikte

endüstriden ulaşımaya kadar pek çok alanda gelişme olmuştur. Endüstri 2.0 döneminde Amerika'nın öncülüğünde teknik ve teknolojik gelişmeler hız kazanmıştır.

Endüstri 2.0 süreci içerisinde Endüstri 3.0'ın alt yapısını oluşturan bileşenler bulunmuş ve birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzdeki formundan çok farklı olsa bile bilgisayar ve bilgisayarların iç ve dış aksam ve bileşenlerinin üretiminde kullanılacak olan malzemeler Endüstri 2.0 sürecinde bulunmuştur. Bilgisayarın icadı ve askeri amaçla geliştirilen bir ağ sisteminin dünyaya yayılması sonucunda iletişim ağlarının küresel bir nitelik kazanması ve birçok sürecin yenilik, bilgi ve iletişim temelli olarak değişmesi sonucunda Endüstri 3.0 süreci başlamıştır. Endüstri 3.0 sürecinde teknik ve teknolojik gelişmeler diğer dönemlere göre daha hızlı ve entegre düzeye erişmiştir. Bilgisayar ve internette meydana gelen gelişmeler, insanların bilgiye ve birbirlerine erişim süreçlerini kolaylaştırmıştır.

Endüstri 3.0 sürecinde meydana gelen birçok gelişme ve ortaya çıkan birçok yenilik sonucunda Endüstri 4.0² sürecinin başlaması için gereken alt yapı ve ortam oluşmuştur. Diğer endüstri devrimleri ile karşılaştırıldığında Endüstri 4.0 sürecinin ani ekonomik, siyasal ya da toplumsal bir kırılma sonucunda ortaya çıkmadığı görülmektedir (Görçün, 2016:141). Günümüzde gerçekleşmekte olan Dördüncü Endüstri Devrimi sadece toplumsal, ekonomik ya da endüstriyel alanları etkileyip değiştirmekle kalmamakta, aynı zamanda bir bütün olarak tüm sistemlerde birbirlerini etkileyen bir değişimi beraberinde getirmektedir (Schwab, 2016:11-12). Üretim sistemlerinin dijitalleşmesi kavramıyla teknoloji kullanımı aracılığıyla üretim sistemlerinin ve bağlı diğer sistemlerin performansının geliştirilmesi anlamına gelmektedir. İşletmelerde ve endüstriyel süreçlerde dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi birçok stratejinin, sürecin ve prosedürün temel işlevlerini bile dönüştürebilecek etkiye sahiptir (Gilchrist, 2016: 232). Bu nedenle Endüstri 4.0 ve üretimin dijitalleştirilmesi süreçleri, beraberinde getirdiği tüm olumlu ve olumsuz etkileri bir arada değerlendirilerek meydana gelecek olan yeni toplumsal düzen ve dünya için en iyiyi bulmada teknolojik gelişmelerden nasıl yararlanacağına karar verilmesini içermektedir.

2. Araştırmanın Yöntemi

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma kapsamında teknolojik gelişmelerin ve Endüstri 4.0 sürecinin doğrudan veya dolaylı olarak endüstriyel yapılarda, mesleklerde, yönetsel süreçlerde, ekonomik ve toplumsal yapılarda meydana getireceği dönüşümlerin ve bunların paydaş ilişkilerine yansımalarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada çalışmaya yön veren araştırma soruları aşağıdaki gibidir;

- Endüstri 4.0'a yönelik genel algı nedir?
- Endüstri 4.0'ın Dünyada ve ülkemizde yasal yapılanması hangi aşamadadır?
- Endüstri 4.0 yapılanması yönetsel süreçler üzerinde ne tür dönüşümler açığa çıkarmaktadır/çıkarmıştır?
- Endüstri 4.0'ın üretim süreçlerinde ne tarz dönüşümler açığa çıkarması beklenmektedir?
- Endüstri 4.0 yapılanması ekonomik ve toplumsal boyutlarda paydaş ilişkileri üzerinde ne tür dönüşümler açığa çıkarmaktadır?
- Endüstri 4.0 yapılanması sektörlerde hangi mesleklerin ortaya çıkması ve önem kazanmasını sağlamaktadır/sağlayacaktır?

Türkiye'de Endüstri 4.0 sürecinin başlaması, Endüstri 4.0 bileşenleri ve Endüstri 4.0'ın endüstriyel süreçlerde meydana getirmesi muhtemel değişim ve dönüşümler üzerine çalışmalar yapılmış olmasına karşın henüz Endüstri 4.0'ın ve Endüstri 4.0 bileşenlerinin toplumlar, kurumlar, tüketiciler, yönetim yapıları vb. üzerindeki etkilerini ya da yansımalarını inceleyen kapsamlı çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu nedenle Endüstri 4.0'ı, beraberinde getirdiklerini, örgütlere ve paydaş ilişkilerine yansımalarını Türkiye'de ele alan ilk çalışmalar arasında yer alan bu çalışma, ileride yapılacak araştırma ve çalışmalara öncülük etmesi açısından önem taşımaktadır.

2.2. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma kapsamında her yıl Türkiye'nin en büyük 500 firmasını yayınlayan İSO³'nun 2016 (araştırmanın gerçekleştirildiği dönem) yılı için yayınlamış olduğu "Üretimden Satışa Türkiye'nin 2016 Yılı 500 Büyük

² Endüstri 4.0, ilk olarak Almanya'da Hannover Fuarı'nda gündeme gelmiş ve bununla ilgili çalışmalar başlamıştır (Devezas, Leiato ve Sarygulov, 2017:2). Bu çalışmalar sonucunda Alman Hükümeti, 2016 yılında sunmuş olduğu raporda Endüstri 4.0 sürecini "üretim dijitalleştirilmesi/sayıllaştırılması" olarak tanımlanmıştır (Hänisch, 2017:9).

³ "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 500) araştırmasının temel amacı, Türkiye'de sanayi faaliyet kolunda yer alan en büyük kuruluşları tespit edebilmek, bu kuruluşlara ait büyüklükleri ortaya koyarak Türk sanayinin gelişimini görebilmek ve geleceğe yönelik yol haritasının belirlenmesine katkı sağlamaktır. İSO 500, ilk kez 1968 yılında "100 Büyük Firma" olarak kamuoyuna açıklanmıştır. Her yıl bir önceki yıl verilerinin açıklandığı çalışmanın kapsamı 1978 yılında 300 kuruluş, 1981 yılında ise 500 kuruluş çıkarılmıştır. "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırmaları Türkiye ekonomisine tutulan güçlü bir ayna niteliğindedir. Ve bugüne kadar akademik düzeyde birçok tez ve araştırmaya konu olmuştur" (iso500.org.tr).

Sanayi Kuruluşu” listesi kullanılmıştır. İSO 500 listesinde yer alan firmalardan meydana gelen teknolojik gelişmeleri yakından takip edip uygulaması, Endüstri 3.0 sürecine adaptasyonunu başarı ile sağlaması ve Endüstri 4.0 bileşenlerinin (endüstriyel otomasyon, robotik, yapay zekâ, sensör ve kontrol cihazları vb.) birçoğunun gerek pilot gerekse gerçek anlamda uygulama alanı bulması nedeniyle Beyaz Eşya ve Otomotiv sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar seçilmiş ve incelenmiştir (Mevlütöğlü, 2015:8; Ötleş, 2016:93). Bu araştırma;

- 2016 İSO 500 listesinde yer alan 6’sı Beyaz Eşya ve 14’ü Otomotiv sektöründe hizmet veren 20 firmayla,
- Örneklem içerisinde yer alan 6 firmanın ilgili biriminin yurt dışında olması, kurumun stratejik bilgilerini paylaşmak istememesi, bu konuda bilgilerinin olmaması, ilgili/yetkili kişilere ulaşamaması ve çeşitli nedenlerden dolayı çalışmaya katılmak istememesi nedeniyle çalışmaya katılmaya gönüllü olan 14 firmayla,
- Araştırmanın belirli zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiş olmasından dolayı geçen zamanla birlikte katılımcılarda görüş, düşünce, fikir ve beklentilerin değişme ihtimalinin bulunmasıyla,
- Araştırma sonucunda elde edilen bulguların tamamen katılımcıların verdiği cevapların analizi neticesinde ortaya çıkan sonuçlar olmasıyla,
- Literatüre Endüstri 4.0 sürecinin teknik gelişimi ile ilgili çalışmalar bulunmasına karşın meslekler, üretim süreçleri ve paydaşlarla ilişkileri inceleyen çalışmaların bulunmamasıyla sınırlıdır.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Endüstri 4.0 sürecinin endüstrilerin yapısı ve paydaş ilişkileri üzerindeki yansımalarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada nitel araştırma yöntemi esaslı bir çalışma yürütülmüştür. Araştırma deseni olarak araçsal (*instrumental*) durum çalışması kullanılmıştır. Nitel durum çalışmaları, bir ya da birkaç duruma ilişkin etmenlerin derinlemesine araştırılarak duruma olan etkileri üzerine odaklanır. Nitel çalışmalarda yaygın olarak kullanılan durum çalışmasının deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2016:73-74) durumun türü, sayısı ve içeriğine göre farklı türlere ayrılmaktadır. Nitel durum çalışmalarından biri olan araçsal durum çalışması tek bir konu veya soruna odaklanıldığında kullanılır (Creswell, 2013: 99). Bu çalışmada ise Endüstri 4.0’ın endüstrilerin insan odaklı yapıları üzerinde meydana getirdiği ya da getirmesi olası değişimlere odaklanılmıştır.

2.4. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma evrenini İSO’nun yayınlamış olduğu “Üretimden Satışa Türkiye’nin 2016 Yılı 500 Büyük Sanayi Kuruluşu” listesinde alan firmalar oluşturmaktadır. Araştırma evreninden örneklem grubu ölçüt örnekleme yöntemi ile seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi; araştırmacı tarafından ya da daha önceden belirlenen ölçütleri karşılayan tüm durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:112). Meydana gelen teknolojik gelişmeleri uygulayan öncü sektör olmaları ve Endüstri 4.0 bileşenlerinin birçoğunun (robotik, otomasyon, yapay zekâ vb.) uygulama (pilot uygulama ve normal uygulama) alanı bulduğu sektörler olduğu için Beyaz Eşya ve Otomotiv (Mevlütöğlü, 2015:8; MEB, 2018:2; Ötleş, 2016:93) sektörlerinde faaliyet göstermek ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmanın örnekleme, 2016 yılı için yayınlanmış olan İSO 500 listesinde yer alan firmalardan Beyaz eşya ve Otomotiv sektöründe hizmet veren Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanan 20 firmadan oluşmaktadır. Çalışma için öncelikle tespit edilen 20 firma ile Kasım 2016-Kasım 2017 tarihleri arasındaki bir yıllık süreç içerisinde iletişime geçilmiştir. Listede yer alan 6 firma çeşitli nedenlerle⁴ çalışmaya katılamayacaklarını belirtmiştir.

Tablo 1. Üretimden Satışa Türkiye’nin 2016 Yılı 500 Büyük Sanayi Kuruluşu

İSO 500’deki Sırası		Kuruluş
2016	2015	
2	2	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.
3	5	TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.
4	4	Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları A.Ş.

⁴ 6 firmanın çalışmaya katılmama sebepleri şunlardır;

- **Totoya:** ARGE birimi Belçika’da olduğu için Endüstri 4.0 uzmanlarının Belçika’da olduğunu bu nedenle de görüşmeye yapılamayacağını,
- **Panasonic:** Kurumsal bilgi paylaşımının kurum politikalarının yasak olması nedeniyle görüşme yapılamayacağını,
- **Oyak-Renault ve Tofaş Türk:** Kurum bünyelerinde Endüstri 4.0 uzmanı bulunmadığı için görüşme yapılamayacağını,
- **Honda ve Erkunt:** İçinde buldukları yoğun süreçte vakit ayıramayacakları için görüşme yapılamayacağını ifade etmişlerdir.

5	3	Arçelik A.Ş.
6	15	Toyota Otomotiv Sanayi Türkiye A.Ş.
8	8	Hyundai Assan Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş.
12	11	Vestel Elektronik Sanayi Ticaret A.Ş.
15	12	Mercedes-Benz Türk A.Ş.
23	22	Bosch Sanayi Ticaret A.Ş.
24	26	Vestel Beyaz Eşya Sanayi Ticaret A.Ş.
71	79	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
96	129	Indesit Company Beyaz Eşya Sanayi ve Ticaret A.Ş.
103	209	Honda Türkiye A.Ş.
137	-	BMC Otomotiv Sanayi Ticaret A.Ş.
150	111	Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi Ve Ticaret A.Ş.
170	152	Tırsan Treyler Sanayi ve Ticaret A.Ş.
194	405	Toyota Boshoku Otomotiv Sanayi Ticaret A.Ş.
208	-	Karsan Otomotiv Sanayi Ticaret A.Ş.
367	374	Panasonic Eco Solutions Elektrik Sanayi ve Ticaret A.Ş.
411	356	Erkunt Tarım Makinaları Sanayii A.Ş.

Bu nedenle görüşmeyi kabul eden 16 firma (Anadolu Isuzu, Arçelik, BMC, Bosch, Ford Otosan, Hyundai, Indesit/Whirlpool, Karsan, Mercedes, Otokar, Toyota Boshoku, Tırsan, Vestel Beyaz Eşya ve Vestel Elektronik) ile Endüstri 4.0'ın firmalar üzerindeki yansımalarına ilişkin görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.5. Veri Toplama Araçları, Süreci ve Analizi

Veri toplama sürecinde öncelikli olarak Endüstri 4.0 alanında literatür, yazılı ve görüntülü belgeler ile Türkiye'de sektör öncüleri ile yapılan görüşmeler tespit edilerek incelenmiş ve buna bağlı olarak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formuna son hali verilmeden önce dil ve alan uzmanlarınca gerekli incelemeler yapılmış ve görüşleri doğrultusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Son hali verilen yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla örneklem içerisine dahil edilen 20 firma üzerinden araştırma yürütülmüştür. Çalışmaya gönüllü olarak 14 firmanın Endüstri 4.0 konusunda yetkili çalışanları katılmıştır. Firmaların Endüstri 4.0 yetkilileri ile yapılan görüşmelerin transkripti çıkarılmış ve nitel veri analizi için uygun hale getirilmiştir. Ardından elde edilen tüm görüşme transkriptleri NVIVO 12 programına aktarılmış ve belli kodlar çerçevesinde kodlanmıştır⁵. Kodlama işleminden sonra veriler tekrar gözden geçirilmiş ve kodlamalarda birleştirmelere ya da ayrımlara gerek olup olmadığı denetlenmiş ve katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar ve belirttikleri görüşler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

3. Bulgular ve Yorum

Kasım 2016-Kasım 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmaya gönüllü olarak katılan 14 firmanın 9'u Otomotiv sektöründe ve 5'i Beyaz Eşya sektöründe hizmet vermektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Görüşmeye Katılan Firmalar ve Sektörleri

	Firma	Sektörü
1	Arçelik	Beyaz Eşya
2	Bosch	Beyaz Eşya
3	Indesit/Whirlpool	Beyaz Eşya
4	Vestel Beyaz Eşya	Beyaz Eşya
5	Vestel Elektronik	Beyaz Eşya
6	Anadolu Isuzu	Otomotiv

⁵ Elde edilen nitel verilerin analizi üç ana aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada veriler bir araya toplanarak araştırmanın amacına uygun olarak anlamlı kodlara ayrılmıştır. Tüm verileri kodlama işlemi gerçekleştirildikten sonra bir kod listesi oluşturulmuştur. Kod listesi ile veriler karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve kodlar ile verilerin tutarlılığı sağlanmıştır. Ayrıca kodlar, benzerlik ya da ortak özellik yönünden de incelenmiş ve kodlarda birleştirmelere gitmeye gerek olup olmadığına karar verilmiştir. Son hali verilen kodlar her bir araştırma sorusu altında ayrıntılı şekilde açıklanarak yorumlanmıştır.

7	BMC	Otomotiv
8	Ford Otosan	Otomotiv
9	Hyundai	Otomotiv
10	Karsan	Otomotiv
11	Mercedes	Otomotiv
12	Otokar	Otomotiv
13	Tırsan	Otomotiv
14	Toyota Boshoku	Otomotiv

3.1. Endüstri 4.0'a Yönelik Algı

Firmaların Endüstri 4.0'a yönelik algılarını belirleme amacıyla sorulan;

“Endüstri 4.0 denildiğinde aklınıza neler gelmektedir?” sorusunu firmalar; Endüstri 4.0 denildiğinde aklıma; “bilgi teknolojileri, otonom ve akıllı sistemler” (N=6-%25), “üretim sürecinde ve sonrasında nesnelerin birbirleri ile iletişimi” (N=6-%25), “endüstrinin ve endüstriyel süreçlerin dijital dönüşümü” (N=5-%20,8), “insan faktörünün üretim süreçlerinden çekilmesi” (N=4-%16,7) ve üretimde “verimliliğin ve esnekliğin artışı” (N=3-%12,5)⁶ gelmektedir şeklinde cevaplamışlardır. Firmaların Endüstri 4.0 ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Endüstri 4.0 aslında dijital bir dünyaya geçişi içeren yeni bir çağdır. Makinelerin kendi kararlarını kendisi vererek insan kas gücünün yerine geçişi ve insan beyin gücüne dayalı çalışma sistemlerine geçiştir. (F4)

Endüstri 4.0, fabrikaların uzaktan kontrol edildiği ve üretimin makineler tarafından gerçekleştirildiği sisteme geçiş sürecidir. (F14)

“Türkiye’de Endüstri 4.0 farkındalığı sektörler açısından ne düzeydedir?” sorusuna firmalar; “firmaların farkındalık düzeyi yüksektir ve buna yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedirler” (N=4-%28,6), “farkındalık oluşmuştur ancak konuyla ilgili yeterli girişim bulunmamaktadır” (N=3-%21,4), “farkındalık sektörler ve firmalar bazında değişiklik göstermektedir” (N=3-%21,4), “yeterli bir farkındalık düzeyi oluşmamıştır” (N=2-%14,3) ve “diğer endüstri devrimleriyle karşılaştırıldığında daha hızlı farkındalık ve kabullenme süreci yaşanmıştır” (N=2-%14,3) cevaplarını vermişlerdir. Firmaların Türkiye’deki sektörlerin Endüstri 4.0 farkındalığı ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Endüstri 4.0’ın sektörler üzerindeki etkileri yeterli düzeyde bilinmemekle birlikte genel kültür olarak yüksek bilgi düzeyi vardır. (F1)

Otomasyon ile birlikte seri üretim yapan fabrikalar Endüstri 4.0 hakkında diğer sektörlerle göre daha bilgilidir ve süreçleri takip etmektedir. Diğer sektörlerde ise Endüstri 4.0 farkındalığı neredeyse hiç önemsenmemektedir. (F14)

“Endüstri 4.0’ın işletmeler açısından faydaları nelerdir?” sorusunu firmalar; “daha kontrollü ve verimli üretim gerçekleştirme” (N=7-%41,2), “işletmeye rekabet avantajı ve katma değer sağlayan üretim sistemi” (N=5-%29,4), “insan kaynaklı hataların üretim sürecinden uzaklaştırılması” (N=2-%11,8), “ucuz ve kaliteli üretim gerçekleştirme imkânı sağlama” (N=2-%11,8) ve “üretim sürecinde ortaya çıkması muhtemel problemlerin önceden tespiti ve önlenmesi” (N=1-%5,8)⁷ ile ilişkili cevaplar vermişlerdir. Endüstri 4.0’ın firmalara sağlayacağı faydalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

İşletmeler için üretim daha kontrollü ve verimli olacak, sistemlerde ortaya çıkabilecek sorunlara önceden müdahale edilecek, olası problemlerde problemin kaynağı çok daha hızlı ortaya konulacaktır. (F6)

Endüstri 4.0 ile üretim süreçlerinin insana dayalı olmayan sistemlere dönüşmesi ile birlikte işletmeler insan yükünden ve hatalarından kendilerini koruyacaktır. (F9)

“Endüstri 4.0’a geçiş işletmeler açısından ne gibi rekabet avantajı sağlayacaktır?” sorusunu firmalar; “malîyetlerin azaltılmasını sağlama” (N=6-%26), “tüketici istek ve beklentilerine hızlı cevap verme ve tüm süreçlerde esneklik sağlama” (N=5-%22), “üretimin hatalardan arınması” (N=3-%13), “kârlılığı ve kaliteyi artırırken” (N=3-%13) “fiyatların düşmesini sağlama” (N=3-%13) ve “işletmenin büyümesini ve pazarda varlığını sürdürmesini sağlama” (N=3-%13)⁸ bağlamlarında cevaplamışlardır. Firmaların Endüstri 4.0’ın sağlayacağı rekabet avantajı ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

İşçilik ve yönetim maliyetleri düşecek ve bu düşüş doğrudan fiyat avantajı sağlayacaktır. Ayrıca insan hatasından arındırılmış ürünler kaliteyi artıracaktır. Tüm bunlar daha fazla satış ve daha fazla üretim

⁶ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla madde ifade edenler bulunmaktadır.

⁷ Soruyu cevaplayan 12 firmadan birden fazla faydadan bahseden bulunmaktadır.

⁸ Soruyu cevaplayan 13 firmadan birden fazla avantajdan bahseden bulunmaktadır.

anlamına gelecektir. Daha fazla üretim de daha düşük maliyetlerle daha da rekabetçi fiyatlar ya da daha fazla kâr marjları anlamına gelir. (F3)

Endüstri 4.0'a geçiş ile birlikte işletmeler açısından, maliyet verimliliği, yüksek üretim hızı ve esneklik, yüksek kalite ve düşük fire oranı, ileri teknoloji platformları, know-how ve yüksek nitelikli insan kaynağı gibi rekabet gücünü artıracak faydalar sağlanacaktır. (F6)

“Şirketiniz Endüstri 4.0'ın neresinde yer almaktadır?” sorusunu firmalar; “kurum için Endüstri 4.0 yol haritası hazırlandı” (N=6-%31,5), “stratejik alt yapı oluşturuldu” (N=3-%15,8), “üretim süreçleri dijitalleştirilmeye çalışılmakta” (N=5-%26,3), “süreç içerisinde gerçekleştirilen uygulamalarla öncü olmaya çalışılmakta” (N=3-%15,8), “üretim sırasında ortaya çıkan büyük verinin analiz edilerek üretim süreçlerinin ve ürünlerin iyileştirilmesinde kullanılmasına çalışılmakta” (N=1-%5,3) ve “otonom sistemler süreçlere entegre edilmeye çalışılmaktadır” (N=1-%5,3)⁹ bağlamında cevaplamışlardır. Firmaların Endüstri 4.0 yolculuğunda buldukları aşama ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Avrupa'da 2012 yılında lansmanın yapılmasından sonra, biz de Endüstri 4.0 çalışmalarına başladık ve o tarihten itibaren yeni bir departman oluşturarak çalışmalarımızı tek çatı altında topladık. Bu departman bünyesinde bilgisayar, makine, mekatronik, elektronik, endüstri gibi farklı mühendislik dallarından mühendisler ve uzmanlar çalışmalarını sürdürmektedir. (F5)

Şirketimizde üretim hatlarındaki prosesler yavaş yavaş dijital ortama aktarılmaktadır. Bir takım ikmal operasyonları otonom şekilde çalışmaktadır. Daha fazla dijital verinin daha fazla mavi yaka personel tarafından üretilmesi ve görüntülenmesinin ürünlere olumlu katkısı olmuştur. (F6)

3.2. Endüstri 4.0'ın Dünyadaki ve Ülkemizdeki Yasal Yapılanması

Endüstri 4.0'a yönelik olarak dünyada ve Türkiye'deki yasal hazırlık ve yapılanma sürecini belirlemek amacıyla sorulan;

“Dünyada Endüstri 4.0'ın yasal altyapısı hazır mıdır?” sorusuna firmalar; “Endüstri 4.0 için ülkelerin yasal yapılanması hazır değildir” (N=2-%13,3), “ülkeler yasal yapılanma ile ilgili çalışmalar yapmaktadır” (N=8-%53,3), “ülkeler yasal yapılanmalarını büyük oranda tamamlamıştır” (N=1-%6,7), “Almanya'nın yasal yapılanması hazır olmasına karşın diğer ülkelerde yasal yapılanma hazır değildir” (N=3-%20) ve “bu konuyla ilgili yasal alt yapıya gereksinim yoktur” (N=1-%6,7)¹⁰ cevaplarını vermişlerdir. Endüstri 4.0'ın yasal alt yapısını oluşturmak için Dünyada gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Endüstri 4.0'ın yasal altyapı üzerine güncel durumda bazı çalışmalar yapılmaktadır ancak hazır durumda değildir. Henüz olgunlaşmamış bir yapıdadır, herhangi bir standart da bulunmamaktadır. (F5)

Endüstri 4.0 Almanya merkezli bir olgu olduğu için bu ülkede yasal düzenlemeler ve tanımlamaların diğer ülkelere kıyasla hazır olduğunu düşünüyorum. (F7)

“Türkiye'de Endüstri 4.0'ın yasal altyapısı konusunda gelişmeler nelerdir?” sorusuna firmalar; “Türkiye'de yasal yapılanmanın oluşturulması için çalışmalar yürütülmektedir” (N=8-%61,5) ve “Türkiye'de yasal yapılanma için gerçekleştirilen çalışmalarla ilgili bir bilgim yok” (N=5-%38,5)¹¹ temelli cevaplar vermişlerdir. Endüstri 4.0'ın yasal alt yapısını oluşturmak için Türkiye özelinde gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Bilim Teknoloji Kurumu, Endüstri 4.0 konusunda aktif rol üstlenerek sektör bazlı görüşler toplamakta ve gerekli teşvik programları için yol açmaktadır. Endüstri 4.0 konusunda yasa koyucular tarafından farkındalık oluşmuştur ve ilgili adımlar atılmaya çalışılmaktadır. (F6)

Endüstri 4.0'ın yasal altyapı için başta devletin ilgili organları olmak üzere çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan toplantı ve çalıştaylarda şekillendirilmeye çalışılmaktadır. (F8)

3.3. Endüstri 4.0 Yapılanmasının Yönetmelik Süreçler Üzerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Endüstri 4.0'ın yönetmelik yapılar ve süreçler üzerinde meydana getirmesi beklenen dönüşümleri tespit etmek amacıyla sorulan;

“Endüstri 4.0 sürecine ayak uyduramayan firmaları ne gibi zorluklar beklemektedir?” sorusunu firmalar; “aynı anda işletmenin varlığını tehdit eden birçok riskle karşılaşacaklarını” (N=1-%4), “maliyetlerinin rakiplerine göre yüksek kalacağını” (N=3-%12), “müşteri beklentilerini karşılayamayacaklarını ve kalite ile ilgili problemler yaşayacaklarını” (N=2-%8), “bu durum nedeniyle ürün ve hizmetlerini satamayacaklarını” (N=2-%8), “piyasa değerlerinde kayıplar yaşayacağını ve küçülmeye gideceklerini” (N=4-%16), “rekabet

⁹ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla bağlamla sürecin içinde bulunduğu aşamadan bahseden bulunmaktadır.

¹⁰ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla yasal alt yapı hazırlığını ifade eden bulunmaktadır.

¹¹ Bir firma Türkiye özelinde gerçekleştirilen yasal altyapı hazırlığını cevaplamamıştır.

gücünü kaybedeceklerini” (N=7-%28), “dolayısıyla varlıklarını sürdürmeyecekleri” (N=5-%20) ve “gün geçtikçe dijitalleşme düzeyi artan dünyada bu üretim devrimini kaçırma lüksünün olmadığını” (N=1-%4)¹² ifade etmişlerdir. Endüstri 4.0 sürecine uyum sağlayamayan firmaları bekleyen muhtemel sorunlarla ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Bu tür firmalarda maliyetler ve verimlilik rakiplerine göre çok yüksek kalacağı için ürün ve hizmetlerini satamayacak ve zaman içinde yok olacaktır. (F6)

Piyasa içerisindeki hızlı, esnek ve ucuz üretime ayak uyduramayan firmalar diğer firmaların sunabileceği tekliflere ulaşamayacağından iflasa kadar uzanan zor dönemler yaşayabilirler. (F11)

“Dünyada hızla gelişen Endüstri 4.0 süreci içerisinde gerekli personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesinde nasıl bir eğitim sistemi planlanmakta ve uygulanmaktadır?” sorusunun cevabını firmalar; “ilk aşamada hizmet içi (işbaşında eğitim uygulamaları) eğitimler gerçekleştirilerek” (N=6-%37,5), “üniversiteler ve özel kurumlar bazında tanıtım ve eğitim programları düzenleyerek” (N=4-%25), “başta Almanya ve Avrupa ülkelerinin birçoğu olmak üzere ilköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar dijital okuryazarlığı yüksek bireyler yetiştirme programı planlayarak ve uygulayarak” (N=4-%25) gerekli personel yetiştirilmeye çalışılmaktadır ve “bu konuda bir bilgim yok” (N=2-%12,5)¹³ şeklinde ifade etmişlerdir. Dünya genelinde Endüstri 4.0 sürecinde yer alacak personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesi için yapılan planlamalar ve uygulamalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

İnsan odaklı, yaratıcılığı ve düşünmeyi teşvik eden, dijital okuryazarlığı yüksek bireyler yetiştirmek için ilköğretim sürecinden başlayıp araştırmaya önem veren yükseköğretim entegrasyonu yapılmaktadır. (F1)

Endüstri 4.0 dönüşümünde gerekli personelin eğitiminin planlanması ve uygulanması ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Ancak stratejik olarak bu konuda en hazırlıklı ve bilinçli eğitim programıyla ilerleyen ülkenin Almanya olduğunu düşünüyorum. (F10)

“Türkiye sanayisi Endüstri 4.0 dönüşümüne hazır mı?” sorusuna firmalar ağırlıklı olarak “Türkiye sanayisi Endüstri 4.0 dönüşümü için hazır değildir” (N=9-%60) yanıtını vermişlerdir. Bunun yanı sıra “Endüstri 4.0 dönüşümü için Türkiye’de hazırlıklar yapılmaktadır” (N=3-%20), “Türkiye sanayisi bu dönüşüm için sınırlı düzeyde hazırdır” (N=2-%13,3) ve “Türkiye sanayisinin hazır olma durumu sektörel bazda değişim gösterdiği için genel bir değerlendirme yapmak zordur” (N=1-%6,7)¹⁴ şeklinde hazır olma durumu ile ilgili düşüncelerini ifade etmişlerdir. Türk sanayisinin Endüstri 4.0 dönüşümü için hazırbulunuşluluğu ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Türkiye sanayinin Endüstri 4.0 dönüşümü için hazır olmadığı açık olup, ana sanayilerin bu konuda tedarikçilerini itmesi ve onlardan beklentilerini artırmaları gerekmektedir. (F6)

Endüstri 4.0 dönüşümü için sanayi tam olarak hazır demek çok doğru olmaz ancak ana sanayilerde hazırlık için ciddi çalışmalar yapıldığını görüyoruz. (F8)

“Türkiye’de Endüstri 4.0 süreci içerisinde gerekli personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesinde nasıl bir eğitim sistemi planlanmakta ve uygulanmaktadır?” sorusuna firmalar; “mevcut personele iş başında eğitim verilerek sürece adapte etme” (N=4-%26,7) ve “sanayi üniversite işbirliği” çalışmalarının yapıldığı (N=2-%13,3) ancak bunun yeterli olmadığını yeni neslin bu gelişmelere yönelik olarak “ilk kademedan itibaren eğitimlerin Endüstri 4.0’a yönelik olarak” yapılabilmesi (N=3-%20) için “bakanlıklar seviyesinde çalışmalar gerçekleştirildiğini” (N=2-%13,3) ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak “hayata geçirilmiş bir çalışma yok” (N=1-%6,7) ve bu “konuda bir bilgim yok” (N=3-%20)¹⁵ cevaplarını veren firmalar da olmuştur. Türkiye özelinde Endüstri 4.0 sürecinde yer alacak personelin eğitilmesi ve yetiştirilmesi için yapılan planlamalar ve uygulamalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Endüstri 4.0 sürecine geçmek isteyen ve süreci takip eden fabrikalarda çalışan personellere eğitim verilmekle birlikte seminerler düzenlenip personellerin Endüstri 4.0 sürecine dahil edilmesi planlanmaktadır. (F4)

Halihazırda Millî Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurumları tarafından yapılan çalışmalarda bazı yeni derslerin ilköğretim, lise ve lisans düzeylerine eklenmesi çalışmaları ve ara meslek elemanı yetiştirmek için kurslar ve Teknoloji Transfer Ofisleri üzerinden mentorluk çalışmaları planlanmaktadır. (F5)

“Size göre Endüstri 4.0’a geçişte uygulanması gereken en iyi yol haritası nedir?” sorusuna firmalar; “öncelikli olarak mevcut durum ve ihtiyaç analizleri yapılmalı” (N=6-%24), “işletme kaynaklarının etkili ve verimli kullanımını sağlayacak” (N=4-%16) şekilde her firma kendisine yönelik “alt yapı değişikliklerini ve stratejisini belirlemeli” (N=6-%24), “belirlenen stratejiye uygun projeler hayata geçirilmeli” (N=3-%12),

¹² Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0’a uyum sağlayamayan işletmelerin yaşayacağı birden fazla zorluktan bahseden bulunmaktadır.

¹³ Soruyu cevaplayan 13 firmadan birden fazla Endüstri 4.0 için gerekli personel eğitim çalışmasından bahseden bulunmaktadır.

¹⁴ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla hazır olma durumu ifade eden bulunmaktadır.

¹⁵ Soruyu cevaplayan 13 firmadan birden fazla Endüstri 4.0 için gerekli personel eğitim çalışmasından bahseden bulunmaktadır.

“projeler hayata geçirilirken hızlı ve küçük adımlar atılmalı” (N=3-%12), “mevcut personel bu sürece uygun olarak eğitilmeli” (N=2-%8) ve “firmalar önce Endüstri 3.0’ı yakalamalı ardından Endüstri 4.0 için çalışmalara başlamalı” (N=1-%4)¹⁶ şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Endüstri 4.0 dönüşümü için firmaların uygulaması gereken en iyi yol haritası ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Bir üretim tesisi için yatırım yapılması gereken noktaların tespiti bence en kritik karar ve yol haritası da bu karara göre şekillenecektir. Yarın Endüstri 4.0'a geçiyoruz gibi bir durum yok, bu bir süreç ve bu süreçte para kazandıracak noktalardan başlamak, ilerisi için finansman yaratmak adına da doğru bir seçim olacaktır. (F3)

Mutlaka ihtiyaç ve fayda analizleri yapılmalı, olan kaynaklar en verimli projelere aktarılmalıdır. Her firma kendi stratejisi bağlamında olmazsa olmaz olan adımlar için proje geliştirmelidir. “Ben de dijitalleştim” demek adına üretilen projeler atıl kalmamalıdır. (F6)

“Şirket olarak Endüstri 4.0 için nasıl çözümler üretiyorsunuz?” sorusuna firmalar; “dijital dönüşüm uygulamaları ve çözümleri ürettiklerini” (N=5-%26,3), “otonom yapıları sistemlerine entegre ettiklerini” (N=2-%10,5), “büyük veri ve analiz sonuçlarına göre sistemde düzenlemeler gerçekleştirdiklerini” (N=3-%15,8), “bulut teknolojisinin” (N=2-%10,5), “RFID teknolojilerinin” (N=1-%5,3), “simülasyonun” (N=1-%5,3) kullanılmaya başlandığını ve “robotik sistemlerin entegrasyonunun yapıldığını” (N=1-%5,3)¹⁷ ifade etmişlerdir. Bazı firmalar ise “bu konuda bilgi paylaşımında bulunamayacağını” (N=4-%21) ifade etmiştir. Endüstri 4.0 dönüşümü için firmaların ürettiği çözümler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Robotik sistemlerin entegrasyonu, bulut teknolojisi kullanımı, simülasyon metodunun kullanımı, arızaların proaktif tespitini sağlayan araçların kullanımı gibi birçok uygulama ile sistemlerimizi destekliyoruz. (F7)

Farklı sistemleri birbirlerine entegre ederek ilerliyoruz. Entegrasyon sonrası büyük veri analizini ön planda tutarak ilerlemeye devam edeceğiz. (F12)

3.4. Endüstri 4.0’ın Üretim Süreçlerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Endüstri 4.0’ın yönetsel yapılar ve süreçler üzerinde meydana getirmesi beklenen dönüşümleri tespit etmek amacıyla sorulan;

“Endüstri 4.0 sürecinde sektörler arasındaki sınırlar ortadan kalkacak mıdır?” sorusuna bazı firmalar; “sektörlerin birlikte çalışmalarının artacağını” (N=4-%25) böylece “sektörler arasındaki sınırların ortadan kalkacağını” (N=6-%37,5) ya da “hibrit sektörlerin ortaya çıkacağını” (N=1-%6,3) ifade ederken bazı firmalar da “sektörler arasındaki sınırların kalkmayacağını belki de daha belirgin hale geleceğini” (N=5-%31,2)¹⁸ ifade etmişlerdir. Endüstri 4.0 sürecinde sektörlerde meydana gelmesi muhtemel değişimler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Hayır, her sektörün dijital dönüşüm ihtiyaçları değiştiğinden sektörler arası sınırlar belirginleşecek sektör içi sınırlar ortadan kalkacaktır. (F1)

Hızla sektörler arasındaki sınırlar ortadan kalkıyor. Geçmişte bir araya gelmesi zor olan sektörler şu an birlikte faaliyet gösteriyor. Özellikle servis sağlayıcılar her sektöre katkı sağlıyor. Bilginin ölçülerek kullanılabilmesi yeni hibrit sektörler dahi doğurabilir. (F6)

“Ürünün bir hafızaya sahip olması nasıl bir verimlilik sağlayacaktır?” sorusuna firmalar; “üretim sürecinin ve ürünün maliyetini azaltacak, etkililiği ve verimliliği artıracak düzenlemeler yapılmasını sağlayacak” (N=7-%43,7), “ürünü üretim aşamaları da dâhil olmak üzere izlenebilir kılacak” (N=4-%25), “tüketici ihtiyaçlarının daha doğru tespit edilmesi sağlanacak” (N=3-%18,8) ve “ürün öğrenecek ve değişen şartlara uyum sağlayacak” (N=2-%12,5)¹⁹ ifadeleriyle açıklamıştır. Endüstri 4.0 ile birlikte ürünlerin bir hafızaya sahip olmasının sağlayacağı verimlilik ile ilgili ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

Her ürün yaptığı iş ile ilgili bilgileri kaydedecek, kullanım davranışları ile enerjiyi daha az tüketecek, gerçek harcamanın ortaya çıkması ve bir sonraki nesilde daha doğru tasarımın yapılması sağlanacaktır. (F6)

Ürün öğrenebilecek, geçmişte yaptığı hataları tekrarlamayacak, optimal çözümü değişen şartlar için tekrar tekrar oluşturabilecektir. (F12)

“Çevre ve sürdürülebilirlik açısından Endüstri 4.0’ın neler sağlayacağını düşünmektesiniz?” sorusuna firmalar; “enerji verimliliği” (N=2-%11,1), “kaynakların verimli kullanımı” (N=8-%44,4), “yeşil ürünlerin artışı” (N=2-%11,1), “ihtiyaç kadar üretim” (N=1-%5,6) ve “sistemlerdeki insan kaynaklı hata oranının

¹⁶ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla Endüstri 4.0 için uygulaması gereken en iyi yol haritasından bahseden bulunmaktadır.

¹⁷ Çalışmaya katılan 4 firma soruyu cevaplayamayacaklarını ifade etmiştir. Soruyu cevaplayan 10 firmadan birden fazla Endüstri 4.0 için firmalar uyguladıkları çözümlerden bahseden bulunmaktadır.

¹⁸ Soruyu cevaplayan 14 firmadan birden fazla Endüstri 4.0’ın sektörler üzerinde meydana getirmesi muhtemel durumdan bahseden bulunmaktadır.

¹⁹ Soruyu cevaplayan 14 firmadan ürünün hafızaya sahip olmasının ortaya çıkaracağı birden fazla durumdan bahseden bulunmaktadır.

azalması" (N=5-%27,8)²⁰ bağlamında cevaplamıştır. Bir firma bu konuda bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Endüstri 4.0'ın çevre ve sürdürülebilirlik açısından sağladıkları ile ilgili ifadelerden bazıları aşağıdaki gibidir;

Endüstri 4.0 uygulamalarının hayata geçmesiyle optimum enerji ve hammadde kullanılması, ıskarta oranlarının azaltılması, sensörlerle donatılmış makineler ve akıllı işletmeler sayesinde minimum atık ortaya çıkması sağlanmaktadır. Bu da çevre ve sürdürülebilirlik açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. (F2)

Endüstri 4.0 ürünlerin ve üretimin daha verimli olmasını sağlayacak, bu da daha az kaynak ile daha çok üretim demektir. (F8)

"Endüstri 4.0 işletmeler açısından üretimi nasıl etkileyecektir?" sorusuna firmalar; "üretimde verimliliğin artışı" (N=10-%31,3), "hızlı ve esnek üretim" (N=7-%21,9), "ürün kalitesinde artış" (N=5-%15,7), "daha kontrollü ve hatasız üretim" (N=3-%9,4), "üretim maliyetlerinde azalış" (N=1-%3,1), "üretim sürecinde sorunların ortaya çıkmadan tespit edilmesi" (N=1-%3,1), "iş gücü maliyetlerinde azalma" (N=1-%3,1), "iş kazası risklerinde ve ortaya çıkmasında azalma" (N=1-%3,1), "üretim sürecinde nitelikli iş gücü ihtiyacında artış" (N=1-%3,1), "otomasyon ve öğrenen sistemlerin üretimde daha fazla yer alması" (N=1-%3,1) ve "işletmelere rekabet avantajı sağlaması" (N=1-%3,1)²¹ bağlamında cevaplar vermişlerdir. Endüstri 4.0'ın üretimde meydana getirmesi beklenen muhtemel etkiler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Daha verimli üretimler gerçekleştirilebilecek, esneklikle birlikte müşteri taleplerine daha hızlı ve ucuz çözümler üretilebilecektir. (F4)

Üretimde verimlilik, kişiselleşme, rekabet ve kalite gibi temel konularda avantaj sağlanması beklenmektedir. (F5)

3.5. Endüstri 4.0'ın Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarda Paydaş İlişkileri Üzerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Endüstri 4.0'ın ekonomik ve toplumsal boyutlarda paydaş ilişkileri üzerinde meydana getirmesi beklenen dönüşümleri tespit etmek amacıyla sorulan;

"Endüstri 4.0'ın ortaya çıkarması muhtemel ekonomik dönüşümler nelerdir?" sorusunu firmalar; "Endüstri 4.0 sürecinin ilk anda maliyetleri artırmasına" (N=1-%5,9) karşın "süreç tamamlandığında maliyetlerin azalması" (N=4-%23,4), "ürün ve hizmetlerin tüketicilere ucuza sunulması" (N=2-%11,8), işletmelerin içinde bulunduğu "rekabet ortamında değişimlerin meydana gelmesi" (N=2-%11,8), "pazar ihtiyaçlarının hızlı tespit edilmesi ve cevap verilme hızının artması" (N=1-%5,9), "yeni para (dijital) birimlerinin ortaya çıkması" (N=1-%5,9), "tüm üretim süreçlerini etkilediği için ekonomide de dönüşümler meydana getirmesi" (N=5-%29,4) ve "ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkilemesi" (N=1-%5,9)²² beklenmektedir şeklinde ifade etmişlerdir. Endüstri 4.0 sürecinin ortaya çıkarması muhtemel ekonomik dönüşümlerle ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Bitcoin gibi dijital para birimlerinin ortaya çıkacaktır. (F7)

Üretimin ve kalitenin artması sonucu ekonomik düzeyde fabrikaların ve ülkenin gelişmişlik durumunun yükselmesi sağlanabilir. (F14)

"Endüstri 4.0'ın ortaya çıkarması muhtemel toplumsal dönüşümler nelerdir?" sorusunu firmalar; "iş yapısında ve işletmelerin iş gücü kullanım şekillerinde meydana gelen değişimler" (N=8-%50), "pratikliğin ve güvenin hayatın her alanına etki etmesi" (N=3-%18,7) ve "toplumun eğitim ve refah seviyesinin artması" (N=5-%31,3)²³ toplumsal dönüşümün ortaya çıkmasına neden olacak ifadeleriyle açıklamıştır. Endüstri 4.0 sürecinin ortaya çıkarması muhtemel toplumsal dönüşümlerle ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Eğitim sistemleri ve iletişim şekil, süre ve yöntemlerinde oluşacak değişimler toplumsal dönüşümlere de sebep olacaktır. (F8)

Bazı meslekler ortadan kaybolacak ve bazı meslekler oluşacak. Bu süreçte kendini yenileyen insanlar çalışma hayatına devam edecek, yenilemeyen ya da mesleği kaybolan insanlar işsiz kalacaklardır. Bu konu toplumda problem oluşturabilir. (F9)

"Markaların Endüstri 4.0 yolunda başarısını etkileyecek faktörler nelerdir?" sorusunu firmalar; "ihtiyaç analizleri yapmak" (N=2-%9,1), "projeler geliştirmek" (N=4-%18,3), "danışmanlık hizmeti alabilmek" (N=1-%4,5), "yatırım maliyetlerini yönetmek" (N=4-%18,3), "dönüşüm konusunda bilinçli ve öncü olma özelliğine sahip olmak" (N=5-%22,7), "dijital alanlarda iletişimi yönetmek" (N=1-%4,5), "yeni nesil pazarlama tekniklerini uygulayabilmek" (N=1-%4,5), "nitelikli iş gücüne sahip olmak" (N=1-%4,5), "kaliteli

²⁰ Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0'ın çevre ve sürdürülebilirlik açısından sağlayacağı birden fazla durumdan bahseden bulunmaktadır.

²¹ Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0'ın üretimde meydana getirmesi muhtemel birden fazla etkisinden bahseden bulunmaktadır.

²² Soruyu cevaplayan 11 firmadan Endüstri 4.0'ın ortaya çıkarması muhtemel birden fazla ekonomik dönüşümden bahseden bulunmaktadır.

²³ Soruyu cevaplayan 13 firmadan Endüstri 4.0'ın ortaya çıkarması muhtemel birden fazla toplumsal dönüşümden bahseden bulunmaktadır.

ve sürdürülebilir olabilmek” (N=2-%9,1) ve “sanayi-üniversite işbirlikleri oluşturmak” (N=1-%4,5)²⁴ bağlarıyla açıklamıştır. Markaların Endüstri 4.0 sürecinde başarısını etkileyecek faktörler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Yatırım için maliyetlerinin yüksek olması, yerli danışmanlık ve entegratör sayısında azlık, yabancı bağımlı bir dönüşüm olması başarıyı etkileyen başlıca faktörlerdir. (F1)

Bu sürece hızlı adapte olabilmeleri ve yüksek ilk maliyet giderini karşılamaları oldukça önemlidir. Bu başarıya gidecek yolda büyük şirketler yanlarına KOBİ ve üniversiteleri de alarak ekosistemi tamamlamaları önemli faktörlerdir. (F5)

“Endüstri 4.0 müşteriler açısından üretimi nasıl etkileyecektir?” sorusuna firmalar; “müşterilere kişiselleştirilmiş esnek ürünler sunulması” (N=6-%35,3), “ürünün üretim ve lojistik süreçlerinin kısa sürede gerçekleştirilmesi” (N=5-%29,4), “müşterilere yüksek kaliteli uygun fiyatlı ürün sunulması” (N=3-%17,6), “müşteri beklentilerinin daha iyi karşılanmasının sağlanması” (N=2-%11,8) ve “müşterilere basit, rahat ve güvenli yaşam imkânı sunulması” (N=1-%5,9)²⁵ ifadeleriyle açıklamıştır. Endüstri 4.0’ın müşteriler açısından üretime etkileri ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Aslında müşteriler bu işten kârlı çıkacak, istediği ürünü istediği şekilde ve ucuz fiyatlı olarak temin edebilecekler. (F4)

Son dönemde müşteri tarafında kişiselleşme oldukça talep edilen bir durum olmuştur ve Sanayi 4.0 ile kişisel üretimler hızlıca sisteme işlenebilecektir. (F5)

“Endüstri 4.0’ın müşteriler için faydaları neler olacaktır?” sorusunu firmalar; “ürünler tam anlamıyla tüketici dostu özelliklere sahip olacak” (N=4-%20), “ihtiyaçlara göre özelleşmiş ve kişiselleştirilmiş ürünler sunulacak” (N=6-%30), “hem yüksek kaliteli hem de uygun fiyatlı ürünlere sahip olacak” (N=9-%45) ve “ürünü talep etme ve sahip olma arasındaki süre kısalacak” (N=1-%5)²⁶ ifadeleriyle açıklamışlardır. Endüstri 4.0’ın müşterilere sağlayacağı faydalar ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Müşteriler ihtiyaçlarına göre özelleşmiş, kişiselleştirilmiş ve dijital teknolojiler sayesinde daha rahat ürün kullanabilecekler. (F1)

Yüksek kaliteli ürünleri hızlı ve uygun maliyette elde edebileceklerdir. (F7)

3.6. Endüstri 4.0’ın Meslekler Üzerinde Meydana Getirmesi Beklenen Etkileri

Endüstri 4.0’ın meslekler üzerinde meydana getirmesi beklenen dönüşümleri tespit etmek amacıyla sorulan;

“Endüstri 4.0 dönüşümü istihdam sorununu ortaya çıkaracak mıdır?” sorusunu firmalar; “istihdam sorunu ortaya çıkacak” (N=9-%42,9), “istihdamın niteliği değişecek” (N=8-%38,1) ve “istihdamda artış yaşanacak” (N=4-%19)²⁷ ifadeleriyle cevaplamışlardır. Endüstri 4.0 sürecinin ortaya çıkarması muhtemel istihdam sorunu ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Her sanayi dönüşümünde istihdam sorunu oluşmaktadır. Endüstri 4.0 ile istihdamın niteliği değişecektir. Ancak süreçler iyileştiği zaman yeni iş imkânları adapte olan kişiler sayesinde istihdam artışı beklenebilir. (F1)

Nitelikli iş gücü ihtiyacı artacaktır, nitelsiz iş gücü için ise uzun vadede istihdam problemi oluşabilecektir. (F12)

“Endüstri 4.0 süreciyle birlikte ortaya çıkması beklenen yeni meslekler nelerdir?” sorusunu firmalar; “veri güvenliği ve analizi” (N=8-%26,6), “IT ve IoT mimari çözümleri” (N=2-%6,7), “robot teknolojileri” (N=5-%16,7) ve “bulut ve hesaplama” (N=2-%6,7) ile ilgili “yeni dijital alanlara yönelik” (N=2-%6,7) meslek alanlarının ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Aynı zamanda firmalar; “siber fiziksel sistem” (N=2-%6,7), “3D yazdırma” (N=2-%6,7), “kullanıcı-arayüz tasarımı” (N=1-%3,3), “sanal gerçeklik” (N=1-%3,3) ve “giyilebilir teknoloji tasarımı” (N=1-%3,3) “uzmanlığı gibi yeni uzmanlıkların ve çeşitli yeni mühendislik alanlarının” (N=2-%6,7) ortaya çıkmasının beklendiğini ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak “yeni mesleklerin ortaya çıkmasından ziyade var olan ana mesleklerin evrimleşme meydana geleceğini” (N=1-%3,3) ve “mutlaka değişimlerin meydana geleceğini ancak bunların neler olacağı konusunda bir fikri olmadığını” (N=1-%3,3)²⁸ ifade eden firmalar da olmuştur. Endüstri 4.0 sürecinde ortaya çıkması beklenen yeni meslekler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

²⁴ Soruyu cevaplayan 13 firmadan Endüstri 4.0 sürecinde markaların başarısını etkileyecek birden fazla faktörden bahseden bulunmaktadır.

²⁵ Soruyu cevaplayan 11 firmadan Endüstri 4.0’ın müşteriler açısından birden fazla üretime etkisinden bahseden bulunmaktadır.

²⁶ Soruyu cevaplayan 13 firmadan Endüstri 4.0’ın müşterilere sağlayacağı birden fazla faydadan bahseden bulunmaktadır.

²⁷ Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0 sürecinin ortaya çıkarması muhtemel birden fazla istihdam sorundan bahseden bulunmaktadır.

²⁸ Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0 sürecinde ortaya çıkması beklenen birden fazla meslek ve mesleki alandan bahseden bulunmaktadır.

Bu dönüşümle birlikte Veri Bilimcisi, Veri Güvenliği Uzmanı, Veri İşleme Uzmanı, Robotik Mühendisi, IoT Çözüm Mimarı, Bulut Hesaplama Uzmanı, 3D Yazıcı Uzmanı gibi birçok yeni meslek ortaya çıkacaktır. (F8)

Endüstriyel Veri Bilimciliği, Robot Koordinatörlüğü, Veri Güvenliği Uzmanlığı, Endüstriyel Bilgisayar Mühendisliği, Şebeke Geliştirme Mühendisi, 3D Yazıcı Mühendisliği, Endüstriyel Kullanıcı Ara Yüz Tasarımcılığı gibi sürecin gereklilikleriyle ilişkili mesleklerin ortaya çıkması beklenmektedir. (F10)

“Endüstri 4.0 ile birlikte ortadan kalkacak meslekler nelerdir?” sorusunu firmalar; “emeğin yoğun kullanıldığı ve tekrarlayan işlerin yapıldığı mesleklerin” (N=5-%29,5), “üretim-tüketim sürecinde yer alan bazı (kontrol mühendisliği, tele pazarlamacı vb.) mesleklerin” (N=4-%23,5), “makinelere yapmasının daha verimli olduğu işleri yapan mesleklerin” (N=3-%17,6), “yaratıcılığı olmayan tüm mesleklerin” (N=3-%17,6) ve “veri girişi ve raporlama işlerini gerçekleştiren mesleklerin” (N=1-%5,9) ortadan kalkacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca “Endüstri 4.0 sürecinde mesleklerin tamamen ortadan kalkmayacağını sadece icra edenlerin azalacağını” (N=1-%5,9)²⁹ ifade eden firma da olmuştur. Endüstri 4.0 sürecinde ortadan kalkması beklenen yeni meslekler ile ilgili ifadelerinden bazıları aşağıdaki gibidir;

Teknisyenler tarafından gerçekleştirilen kalifiye olmayan işler ortadan kalkacaktır. Standart çalışmalar gerçekleştiren mesleklerin içeriği ve ismi değişecektir. (F5)

Makinelere yerine geçebildiği hemen her iş ile ilgili istihdam azalacaktır. Kasiyerlere ihtiyaç azalarak sadece sorun ortaya çıktığında müdahale eden uzman personellere geçiş olması, vezne çalışanlarına daha az ihtiyaç olması, sayaç okuma gibi bir takım manuel veri girişlerinin yapılmasında çalışan kişilere ihtiyaç azalacaktır. (F6)

4. Tartışma

Endüstri 4.0 sürecinin ya da bünyesinde bulundurduğu teknolojik gelişmelerin endüstriyel yapılarda, mesleklerde, yönetsel süreçlerde, ekonomik ve toplumsal yapılarda meydana getirdiği dönüşümlerin ve bunların paydaş ilişkilerine yansımalarının ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen sonuçların ilgili literatür bağlamında yorumlanması ve değerlendirilmesi araştırma sorularına bağlı başlıklar altında sunulmuştur.

4.1. Firmaların Endüstri 4.0'a Yönelik Genel Algıları

Endüstri 4.0 teknolojilerini kullanan firmalarla gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda firmaların, Endüstri 4.0'ı bilgi teknolojileri, otonom ve akıllı sistemler, üretim sürecinde ve sonrasında nesnelerin birbirleri ile iletişimi, endüstrinin ve endüstriyel süreçlerin dijital dönüşümü, insan faktörünün üretim süreçlerinden çekilmesi ve üretimde verimliliğin ve esnekliğin artışı şeklinde tanımladığı görülmüştür. Görüşme gerçekleştirilen firmaların Türkiye'deki Endüstri 4.0 farkındalığının oluşumu hakkında iki farklı görüşe sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki Türkiye'de Endüstri 4.0 farkındalığının oluştuğu ve buna yönelik çalışmalar gerçekleştirilse bile yeterli girişimin olmadığı yönündedir. İkincisi ise sektörel bazda firmaların farkındalığının değişim gösterdiği bazı sektörlerde üst düzey farkındalık oluşmasına karşın bazı sektörlerde yeterli farkındalık düzeyinin oluşmadığı şeklindedir. Ancak farkındalık düzeyini artırmak amacıyla teknolojiyi yakından takip eden firmalar (Siemens, Infoma, vb.), sanayi ve ticaret odaları (EBSO, TÜSİAD, MÜSİAD, vb.) ve akademik çevreler tarafından Endüstri 4.0 ile ilgili makalelerin/kitapların mevcut olduğu ve her geçen gün farklı açıdan ele alan çalışmaların yayımlandığı görülmektedir. Gerçekleştirilen çalışmalarda ise sektörel olarak Endüstri 4.0'ın farkındalığının değiştiği ortaya konmaktadır (Kamber ve Sönmeztürk Bolatan, 2019:846). Görüşme gerçekleştirilen firma temsilcileri Endüstri 4.0 kapsamında diğer endüstri devrimleriyle karşılaştırıldığında daha hızlı bir farkındalık ve kabullenme süreci yaşandığını da düşünmektedir. Çünkü insanlar ve işletmeler, diğer endüstri devrimlerinin yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan üretim-tüketim dengesini/ilişkisini değiştirmesi beklenen (Küçükalay, 1997:60) yeniliklerin etkilerini, sonuçlarını ve fayda/zararlarını görmeden uygulama ya da sistemlerine entegre etme konusunda çekimser ya da temkinli davranma eğiliminde olmuşlardır (Görçün, 2016:76; Hobsbawm, 2013:168).

Başarılı bir şekilde uygulandığında Endüstri 4.0 sürecinin işletmelere daha kontrollü ve verimli üretim gerçekleştirmeyi, işletmeye rekabet avantajı ve katma değer sağlayan üretim sistemi, insan kaynaklı hataların üretim sürecinden uzaklaştırılması, ucuz ve kaliteli üretim gerçekleştirme imkânı sağlama ve üretim sürecinde ortaya çıkması muhtemel problemlerin önceden tespiti ve önlenmesi avantajlarını sağlamasının beklendiği görülmüştür. Endüstri 4.0'ın amacı üretim süreçlerinin ileri teknoloji kullanılarak verimliliğinin artırılmasıdır. Bunu sağlayan işletmeler ve ülkeler rakiplerine karşı rekabet avantajı elde edeceklerdir (Çetinkaya ve Akar, 2018:45).

²⁹ Soruyu cevaplayan 14 firmadan Endüstri 4.0 sürecinde ortadan kalkacak birden fazla meslek ve meslek alanından bahseden bulunmaktadır.

Endüstri 4.0'a geçişi başarılı bir şekilde gerçekleştiren ve Endüstri 4.0 teknolojilerini/bileşenlerini sistemlerine başarı ile uygulayan işletmelerde maliyetlerin azalması, üretimin hatalardan arındırılması, tüketici istek ve beklentilerine hızlı cevap verilmesi ve tüm süreçlerde esneklik, işletmenin büyümesi ve pazarda varlığını sürdürmesi, kârlılığı ve kaliteyi artırırken fiyatların düşmesini sağlaması beklenmektedir. Endüstri 4.0 ile birlikte akıllı sistemlerin fabrikalara uygulanması değişen tüketici tercihlerini karşılamakta zorlanan işletmelere bunu gerçekleştirme imkanı sağlayacak olmakla birlikte rekabet avantajını kaybetmiş pazar ekonomilerine yeniden güçlenerek rekabet avantajını elde etme olanağı da sunmaktadır (Alçın, 2016:22).

Endüstri 4.0 yolculuğuna başlamak için ön araştırma ve hazırlık yapmadan ve buna bağlı olarak stratejiler belirlemeden "başlayalım süreç içerisinde iyileştirmeler ve düzenlemeler yapılır" düşüncesiyle hareket etmek işletmelere faydadan çok zarar getirebilir (Gezer, 2017:5p). Bu nedenle Endüstri 4.0'ı gelişim ya da atılım fırsatı olarak gören birçok ülke kendileri için Endüstri 4.0 yol haritası hazırlamaya başlamış olup; bu harita doğrultusunda uygulamalar gerçekleştirmeye çalışmaktadır (EBSO, 2017:4). Bu yolculukta üretim süreçlerinin dijitalleşmesi (TÜBİTAK, 2016:1) ile birlikte üretim sistemi içerisinde yer alan tüm araç gerecin birbirleriyle ve insanlarla iletişime geçerek ürünle ilgili bilgi aktarımını sağlayacak (Ege, 2014:27) stratejik alt yapı hazırlıklarının oluşturulması ile Akıllı/Karanlık Fabrikaların (Görçün, 2016:142) ortaya çıkması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra firmalar büyük veri ve veri madenciliği gibi Endüstri 4.0 teknolojilerini uygulayarak üretim süreçlerinde ve ürünlerde meydana getirilecek değişimler sonucunda öncü konuma geçmeyi (Altunışık, 2015:58) de amaçlamaktadırlar. Görüşme gerçekleştirilen firmalar kendilerinin Endüstri 4.0 yolculuğu için hazırlıklarını; "Endüstri 4.0 yol haritası hazırlandı", "stratejik alt yapı oluşturuldu", "üretim süreçleri dijitalleştirilmeye çalışılıyor", "süreç içerisinde gerçekleştirilen uygulamalarla öncü olmaya çalışılıyor", "üretim sırasında ortaya çıkan büyük verinin analiz edilerek üretim süreçlerinin ve ürünlerin iyileştirilmesinde kullanılmasına çalışılıyor" ve "otonom sistemler süreçlere entegre edilmeye çalışılmakta" şeklindeki ifadelerinden Endüstri 4.0 sürecinin başlangıç aşamasında oldukları tespit edilmiştir.

4.2. Endüstri 4.0'ın Dünyadaki ve Ülkemizdeki Yasal Yapılanması

Endüstri 4.0'ın ve bileşenlerinin yaygınlaşması ve süreçlerdeki etkisinin ortaya çıkabilmesinin önündeki önemli engel yasal düzenlemelerin henüz gerçekleştirilememiş olması (Eldem, 2017:10) şeklinde görülmektedir. Türkiye özelinde Faruk Özlü (Dönemin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı) 2017 yılında Endüstri 4.0'ın ve Endüstri 4.0 bileşenlerinde (yapay zeka, robotik teknolojiler, akıllı üretim sistemleri, 3D yazıcılar, nesnelerin interneti, büyük veri ve bulut bilişim gibi alanlarda) meydana gelen gelişmelerin farkında olduklarını, bunlarla ilgili olarak çalışma grubu kurduklarını ve çalışmalara başladıklarını açıklamıştır (Sakarya, 2017:3-4). Almanya benzer bir çalışma grubunu 2012 yılında kurmuş ve 2013 yılında Endüstri 4.0 çalışma grubunun gerçekleştirdiği çalışmanın sonuçlarını görmüştür (Devezas, Leiãto ve Sarygulov, 2017:2). Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin bir yasal zeminin oluşturulması hem kişisel verilerin kullanılması hem de bunların çalışma hayatına ve sosyal hayata etkisi açısından önemlidir. Endüstri 4.0 dönüşümü ağırlıklı olarak üretimde verimliliğin artırılması açısından ele alınsa bile teknolojik yeniliklerin etkisinin sadece bununla sınırlı kalmama ihtimali bulunmaktadır (Şimşek, 2017:2). Bunlara ek olarak istihdam üzerinde Endüstri 4.0 teknolojilerinin kullanımının meydana getirmesi beklenen olumsuz durumların önlenmesi için de robot teknolojileri kullanımının vergilendirilmesi (IFR, 2017:2), bulut bilişimde hangi verilerin saklanacağı ve bu verilere kimlerin ulaşabileceği, büyük veri analizinin yapılışı ve sonuçlarının kullanım şeklinin sınırlandırılması (Svantesson ve Clarke, 2010: 392) gibi uygulamaların dünya genelinde gündemde olduğu görülmektedir. Endüstri 4.0'ın dünyada ve Türkiye'de yasal yapılanması ile ilgili hazırlıkları, görüşme gerçekleştirilen firmaların dünyada ülkelerin yasal yapılanmasının ya da altyapısının hazır olmadığı, ancak yasal alt yapının oluşturulabilmesi için çalışmalar yapıldığı ya da ülkelerin birçoğunun yasal yapılanmayı tamamladığı ve Almanya dışındaki tüm ülkelerde yasal yapılanmanın oluşmadığı görüşüne sahip oldukları tespit edilmiştir. Bazı firma yetkililerininse Endüstri 4.0 ile ilgili olarak yasal yapılanmaya ya da alt yapı hazırlıkları yapmaya gerek olmadığını düşündüğü görülmüştür. Ülkemiz özelinde ise yasal yapılanmanın oluşması için çalışmalar gerçekleştirildiği ya da bu konuda yürütülen çalışmalar hakkında bir bilgileri olmadığı görülmüştür.

4.3. Endüstri 4.0 Yapılanmasının Yönetmelik Süreçler Üzerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin içerisinde barındırdığı yenilikler işletmelerin bir sıçrama yaşamasını sağlayacak özelliklere sahiptir. Endüstri 4.0 sürecinde siber fiziksel sistemlerin üretim süreçlerinde kullanımının yaygınlaşması tüketicilerin yüksek kaliteli ve düşük maliyetli ürünlere hızlı bir şekilde sahip olmasını sağlayacaktır (Schwab, 2016:16). Yönetim yaklaşımlarının ve süreçlerinin dijital dönüşüm sürecine

uygun olarak yapılandırılması ve örgütsel süreçlerin dijitalleşmeye uygun olarak daha esnek yapıya sahip olmasının işletmenin verimliliğini artıracak görüşü hakimdir (Çitçioğlu, Mutlu ve Katırcı, 2019:43). Katmanlı üretim (3D), Robotlar ve Nesnelerin interneti gibi teknolojilerin üretimi, üretim sürecini ve tedarik zincirini akıllı hale getirerek bunların yönetimini pratikleştirmesi, işletmenin sahip olduğu kaynakları ve enerjiyi verimli ve etkili bir şekilde kullanarak maliyetleri azaltması, kalite, kâr ve gelir düzeyinde artış meydana getirmesi ve yoğun rekabet içeren pazarda rekabet gücünü korumasını ve varlığını sürdürmesini sağlaması ön görülmektedir (EBSO, 2017:9-10; Kahraman, 2017:2; IFR, 2017:2). Çalışma kapsamında görüşme yapılan firma yetkililerine göre Endüstri 4.0 sürecine ayak uyduramayan firmaların maliyetlerinin rakiplerine göre yüksek kalması, müşteri beklentilerini karşılayamaması ve kalite ile ilgili problemler yaşaması ve buna benzer durumlar nedeniyle ürün ve hizmetlerini satamaması gibi olumsuz durumlarla karşılaşması beklenmektedir. Bu firmaların piyasa değerlerinde kayıplar yaşanması ve bu nedenle küçülmeye gitmesi, rekabet gücünü kaybetmesi ve aynı anda işletmenin varlığını tehdit eden birçok riskle karşılaşması dolayısıyla pazarda varlıklarını sürdürmelerinin zorlaşacağı düşünülmektedir. Gün geçtikçe dijitalleşme düzeyi artan dünyada bu üretim devrimini kaçırma lüksünün olmadığı düşünülüyor de görülmüştür. Çünkü Endüstri 4.0 dönüşümü işletmelere ve ülkelere içinde buldukları pazarlarda rekabet avantajı elde etme fırsatı sunmaktadır. Ülkemizin eğitim düzeyi, deneyim, lojistik ve bulunduğu konum itibarıyla (Elibol, 2017:49) hedef pazarlara ulaşmada, iş gücü maliyetinde ve varlığını sürdürmedeki avantajlı konumunu sürdürmemeye ihtimali bulunmaktadır (TÜBİTAK, 2016:1). Bu durumun farkında olan yetkililer (Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Başbakanlık, vb.) Türkiye'nin avantajlı konumunu sürdürebilmesi ve üstün konuma geçebilmesi için Endüstri 4.0 dönüşümünün kaçırılmaması gerekliliğini ve Endüstri 4.0 dönüşümünü önemsediklerini dile getirerek bu teknoloji devriminin başarılı şekilde yakalanmasını ve sanayiye uygulanmasını ülke hedefleri arasına koyarak ilgili kurumların gerek himayesi gerek desteği gerekse yol göstericiliğiyle birlikte bu dönüşümün gerçekleştirilmesini istemektedirler (MÜSİAD, 2017:63; Elibol, 2017:49).

Endüstri 4.0 dönüşümünün başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde insan önemli bir faktördür. Bu nedenle dönüşüm sürecinde yer/görev alacak olan personelin eğitilmesi ya da yetiştirilmesi önem taşımaktadır. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firma yetkilileri bu süreçte yer/görev alacak olan personelin yetiştirilmesinde dünyada ve Türkiye özelinde hükümet/yönetimin desteği ile ilk aşamada hizmet içi (işbaşında eğitim uygulamaları) eğitimler gerçekleştirilerek personelin sürece adapte edilmesi, aynı zamanda üniversiteler ve özel kurumlar bazında tanıtım ve eğitim programları düzenlenerek sanayi-üniversite işbirliği çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerektiğini ancak bunun yeterli olmadığını yeni neslin bu gelişmelere yönelik olarak yetiştirilmesi gerektiği için (başta Almanya ve Avrupa ülkelerinin birçoğu olmak üzere) ilköğretimden başlayarak yükseköğretime kadar dijital okuryazarlığı yüksek bireyler yetiştirme programı planlayarak ve uygulayarak gerekli personel yetiştirilmeye çalışılmalıdır/çalışılmaktadır. Değişen üretim yöntemleri ve süreçlerinde yer alan insan kaynağının ihtiyaç duyulan bilgi ile donatılarak geliştirilmesi endüstriyel devrimlerde eğitim önemli bir unsur olmuştur (Yazıcı ve Düzkaya, 2016:78). Bireylerin gelişen teknolojiler hakkında eğitilmesi sadece iş ile ilgili gelişim kazanmalarını sağlamamaktadır. Aynı zamanda hayatın her alanına giren ve etkileyen teknolojik uygulamaların kullanımını bilme, olumlu özelliklerinden etkilenme ve olumsuz yönlerinden korunma açısından bireylerde bilinç düzeyi oluşmasını da sağlamaktadır (MÜSİAD, 2017:55). Endüstri 4.0 gerekliliklerine göre yetiştirilmiş bilişim yetkinliğine sahip bireylerin akıllı makinelerin kullanımından, süreç içerisinde üretilen verilerin analiz edilmesine ve otomasyondan pazarlama çalışmalarlarıyla satışa kadar birçok alanda kullanılabilecek yeteneklere sahip olması gerekmektedir. Türkiye özelinde meydana gelmekte olan yeni endüstri devrimi için gerekli olan insan gücünün eğitilmesi ya da yetiştirilmesine yönelik eğitim programları hazırlama çalışmalarına başlamıştır (MÜSİAD, 2017:60). Eğitim programlarının uygulama aşamasında sektörlerle eğitim kurumlarının işbirliği gerçekleştirebilmesi ülkelere/işletmelere Endüstri 4.0 yolculuğunda etkililik ve verimlilikte beklenen artışın yakalanmasını ve küresel pazarlarda rekabet avantajı elde ederek rakiplerini geçme fırsatı sunacaktır (Tunçel, Candan ve Satır, 2017:157).

Endüstri 4.0'ın sunduğu fırsatlardan faydalanabilmesi için ülkelerin bu dönüşüme hazır olması gerekmektedir. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeye katılan firma yetkililerinin Türkiye'nin Endüstri 4.0 dönüşümüne hazır olma ile ilgili görüşlerinin de değişiklik gösterdiği görülmüştür. Türkiye sanayisinin Endüstri 4.0 dönüşümüne hazır olmadığını ya da hazırlık aşamasında olduğu için sınırlı düzeyde hazır olduğunu düşünen yetkililerin yanı sıra Türkiye'nin endüstri devrimlerini gerçekleştirdiği dönemlerde kaçırmış dolayısıyla sonradan yakalamış bir ülke olduğunu bu nedenle de Dördüncü Endüstri Devriminin gerçekleştiği günümüzde Türkiye'nin Endüstri 2.0 ile Endüstri 3.0 arasında yer aldığı görüşünü savunan düşünürler de bulunmaktadır (Çetinkaya ve Akar, 2018:54). Ancak Türkiye Endüstri 4.0 dönüşümü ile önceki devrimleri yakalamak için geç kalmış olmasını telafi edebilecek bir süreç içerisinde bulunmaktadır (MÜSİAD, 2017:29). Sayar ve Yüksel'e (2018:96) göre Türkiye yüksek teknoloji kullanarak yenilikçi, yüksek kaliteli ve

katma değerli ürünler üreterek rekabetin yoğun olduğu küresel pazarlarda istediği yeri elde edememiş olmasına karşın Dördüncü Endüstri Devriminde diğer ülkeler gibi dönüşümün başlangıcında yer alması nedeniyle bu durumu istediklerini elde etmek için sıçrama yapma fırsatı olarak kullanılabilir. Ayrıca Türkiye sanayisinin Endüstri 4.0 farkındalığının sektörel bazda değişim göstermesi nedeniyle görüşme yapılan firma yetkilileri Türkiye sanayisinin Endüstri 4.0 dönüşümüne hazır olma durumu ile ilgili genel bir değerlendirme yapmanın zor olduğu görüşüne sahiptirler.

Endüstri 4.0 sürecinde ülkelerin önünde iki seçenek bulunmaktadır. Birincisi Endüstri 4.0'ın bileşenlerinin ve getirdiklerinin farkında olarak bunları üretim sistemlerine uygulayan ve gerektiğinde de üretimini gerçekleştirerek diğer ülkelere satan konumunda olmak, ikinci seçenek ise Endüstri 4.0'ın getirdiklerini ve ürünleri satın alan tüketen ülke konumunda olmaktır (Çetinkaya ve Akar, 2018:54). Endüstri 4.0 teknolojilerini sistemlerine uygulayan ve bu teknolojileri üreten ülke olmak ülkelere birçok anlamda avantaj ve öncü olma fırsatı sunmaktadır. Bu nedenle de ülkelerde Endüstri 4.0'a geçiş için tüm işletmelerin mevcut durumlarını ve değişimin tam olarak hangi aşamasında olduklarını analiz etmeleri gerekmektedir (EBSO, 2017:18). Her bir fabrika kendi analizleri ile ortaya çıkan durumu tekrar tekrar incelemeli ve buna bağlı olarak dijitalleşme (Endüstri 4.0'a geçiş) yol haritasını çizmelidir (Aybars, 2016:26). Gerçekleştirilen görüşmelerden işletmelerin Endüstri 4.0'a geçiş için öncelikli olarak mevcut durum ve ihtiyaç analizleri yapması, kaynakların etkili ve verimli kullanımını sağlayacak şekilde her firmanın kendisine yönelik alt yapı değişikliklerini ve stratejisini belirlemesi, belirlenen stratejiye uygun projelerin hızlı ve küçük adımlarla hayata geçirilmesi ve mevcut personelin bu sürece uygun olarak eğitilerek dijitalleşme yolunda yönetimin desteği alınarak ilerlenmesi gerekliliği tespit edilmiştir.

Bunlara ek olarak gerçekleştirilen görüşmeye katılan firma yetkilileri şirketlerinin Endüstri 4.0'a geçişi için dijital dönüşüm uygulamaları ve çözümleri ürettiklerini, otonom yapıları sistemlerine entegre ettiklerini, büyük veri ve analiz sonuçlarına göre sistemde düzenlemeler gerçekleştirdiklerini, RFID teknolojilerinin, bulut teknolojisinin, simülasyonun kullanılmaya başlandığını ve robotik sistemlerin entegrasyonu yapıldığını belirtmişlerdir. Ayrıca bu konuda bilgi paylaşımında bulunamayacağını belirten yetkililer de olmuştur.

4.4. Endüstri 4.0'ın Üretim Süreçlerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Üretim süreçlerinin dijitalleşmesi tüm sektörleri etkileyecek ve bütüncül bir yönetim stratejisini gerektirecek bir dönüşümdür (Aybars, 2016:19). Endüstri 4.0 bileşenlerinin sektörlerde kullanımı başlamıştır. Nesnelerin interneti aracılığıyla makinelerin haberleşmesi ulaşım, sağlık ve güvenlik gibi hizmet sektörlerinde yaygın kullanım örneklerini oluşturmaktadır (Doyduk ve Tiftik, 2017:132). Ayrıca rakiplerini geçmek isteyen medyadan eğlenceye, savunmadan sağlığa birçok sektör "büyük veri" kullanmaktadır (Özdoğan, 2017:82). Beyaz eşya ve otomotiv gibi sektörlerde operatörden bağımsız çalışan "otonom robotlar" aktif görev almaktadır (EBSO, 2017:15). Robotların otonom olarak çalışmasını sağlayan yapay zekâ uygulaması onlara kendi kendine karar verme, bu kararları uygulama ve diğer makinelerle iletişim kurma yeteneklerini kazandırmaktadır (Banger, 2017:71-73). Tüm bu bileşenlerin sektörlerin yapısında da değişimler meydana getirmesi beklenmektedir. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firmalar Endüstri 4.0 sürecinin sektörler üzerinde iki yönlü değişim meydana getirmesini beklemektedirler. Bunlardan ilki sektörlerin birlikte çalışmalarının artması böylece sektörler arasındaki sınırların ortadan kalkması ya da hibrit sektörlerin ortaya çıkması yönündedir. Diğer ise sektörler arasındaki sınırların belki de daha belirgin hale geleceği yönündedir.

Endüstri 4.0 teknolojilerinin sadece sektörlerde değil ürün ve hizmetlerin yapısında da değişimler meydana getirmesi beklenmektedir. Endüstri 4.0 dönüşümüyle birlikte ürünlerin bir hafızaya sahip olması söz konusudur. Young'a (2014:11) göre nesnelerin interneti teknolojisi kullanılarak üretim ve ulaştırma süreçlerinin optimizasyonunu gerçekleştirme çalışmalarının bir ürünü olarak hafızaya sahip ürünler ortaya çıkacaktır. Bir ürün, üretiminden tüketimine kadar olan süreçte tüm bilgileri hafızasında tutacaktır. Görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerine göre bu durum, üretim sürecini hızlandıracak ve ürünün maliyetini azaltacak, etkililiği ve verimliliği artıracak düzenlemeler yapılmasını sağlayacak, ürünü üretim aşamaları da dâhil olmak üzere izlenebilir kılacak, tüketici ihtiyaçlarının daha doğru tespit edilmesini sağlayacak ve ürün öğrenecek ve değişen şartlara uyum sağlayacaktır. Akıllı fabrikalarda ürünler üzerinde bulunan sensörler, alıcılar, akıllı etiketler ya da ambalajlar (Görçün, 2016:157) aracılığıyla aynı üretim bandından farklı özelliklere sahip ürünlerin de çıkmasını sağlayacaktır. Değişen tüketici taleplerine yönelik olarak üretilen bir ürünün bileşenlerinin oranından rengine, ortam ısısından sahibinin kim olduğuna dair birçok bilgiyi saklaması ürünlere hafızaya sahip olma özelliğini kazandırırken hem işletmelere hem de kullanıcılara birçok avantaj sağlamaktadır (Yelis, 2017:2). Doyduk ve Tiftik'e (2017:132) göre ürünlerin hafızaya sahip olması yaşam döngüsü süresince izlenebilir olmasını sağlayacaktır. Ürünün hafızaya sahip olmasıyla birlikte

verimlilik ve değer artışı yaşanacak ve süreç içerisinde ortaya çıkması muhtemel her türlü sorun çok önceden (hatta ortaya çıkmadan) tespit edilebilecektir.

Endüstri 4.0, akıllı fabrikaların, akıllı sistemlerin ve akıllı ürünlerin ortaya çıkmasının hedeflendiği bir süreçtir (Vardar, 2016:11). Bu süreçle birlikte sadece üretim sistemlerinin ya da fabrikaların akıllı olma özelliğini kazanması değil hayatımızın içinde var olan hemen hemen her nesnenin akıllı olma özelliğini edinmesi beklenmemektedir (Görçün, 2016:183-185). Akıllı özelliğe sahip olan sistemlerin otomatik olarak birçok değişkeni kontrol etmesi ve her anlamda etkililiği ve verimliliği artırırken israfı ve hatayı azaltması da beklenmektedir. Bunların yanı sıra dijitalleşen üretim-tüketim sistemleri sayesinde tüketici isteklerine göre değişen esnek üretimin gerçekleştirilmesi, anlık tepki verebilme, üretim esnasında dahi üründe değişiklik yapabilme ve değer sistemi ortaya çıkarması mümkün görülmektedir (Kersten, Schröder ve Indorf, 2017:49; Yıldırım, 2020:780). Çevre ve sürdürülebilirlik açısından ele alındığında Endüstri 4.0'ın enerji verimliliği, kaynakların verimli kullanımı, yeşil ürünlerin artışı, ihtiyaç kadar üretim ve sistemlerdeki insan kaynaklı hata oranının azalması gibi avantajlar sağlaması beklenmektedir. Süreç sonucunda ortaya çıkacak olan akıllı fabrikaların otonom robotlardan oluşan çalışanlarının aydınlatma, ısıtma, soğutma, taşıma gibi ihtiyaçları olmaması nedeniyle enerji tasarrufu sağlaması beklenmektedir.

Görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerine göre Endüstri 4.0 temel olarak üretim sistemlerinin dijitalleştirilerek otonom sistemlerle gerçekleştirilmesine dayanmaktadır. Böylece işletmeler tüketicilere yüksek kaliteli ürünleri hızlı ve esnek bir şekilde sunabilecek, bu durumda onlara rekabet avantajı sağlayacaktır (Yazıcı ve Düzkaya, 2016:68). Endüstri 4.0 bileşenlerinden biri olan yapay zekanın üretim gerçekleştiren makinelerde kullanımı bunları öğrenen makinelere dönüştürecektir (Fırat ve Fırat, 2017:68). Öğrenen, kendi kendine karar verebilen ve verdiği kararları uygulayabilen makinelerin ve sistemlerin kullanıldığı üretim süreçleri ihtiyaç anında tüm gerekli kontrolleri yaparak üretimin başlatılmasını, yönetilmesini ve ihtiyaç karşılandığında üretimin durdurulmasını sağlayacak (Görçün, 2016:142) ve böylece üretimde verimlilik sağlanırken üretim maliyetlerinde de azalma meydana gelecektir (Banger, 2016:98).

4.5. Endüstri 4.0 Yapılanmasının Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarda Paydaş İlişkileri Üzerinde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Toplumların gelişmişlik düzeyi, ellerinde bulunan teknolojilere ve bunlardan faydalanma oranları ile ilişkilendirilmiştir (Bal, 2010:2). Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerine göre Endüstri 4.0 sürecinin ilk anda maliyetleri artırmaya karşın süreç tamamlandığında maliyetlerin azalması, ürün ve hizmetlerin tüketicilere ucuza sunulması, işletmelerin içinde bulunduğu rekabet ortamında değişimlerin meydana gelmesi, pazar ihtiyaçlarının hızlı tespit edilmesi ve cevap verilme hızının artması, yeni para (dijital) birimlerinin ortaya çıkması, çevre, sürdürülebilirlik ve verimlilik avantajı sağlaması tüm üretim süreçlerini etkilediği için ekonomide de dönüşümler meydana getirmesi ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerini etkilemesi beklenmektedir. Akıllı fabrikalarda akıllı ürünlerin üretilmeye başlanması ile birlikte değişen pazar ihtiyaçlarına ve tüketici isteklerine göre ürünlerin özelleştirilerek ya da bu istekler doğrultusunda ürünlere yeni özellikler eklenerek üretimin gerçekleştirilmesi (Bozkurt ve Durdu, 2017:516) yani tasarım ile üretim arasındaki süreç azalarak pazara hızlı cevap verebilmeyi (Koçak ve Diyadin, 2018:107) mümkün hale getirmesi beklenmektedir. Her yeni teknolojinin uygulanmasında olduğu gibi akıllı fabrikalara geçişte de yatırım maliyetleri yüksek (Akben ve Avşar, 2018:29) olsa bile sonrasında düşük maliyetli ve hata oranı yüksek kaliteli ve stoksuz üretim ile işletmelere uzun vadede maliyet avantajı sağlayacaktır (Doyduk ve Tiftik, 2017:131). Bu durum ürünlerin tüketicilere daha uygun fiyatlı olarak sunulmasına da imkan sağlayacaktır (Alçın, 2016:26). Meydana gelen bu gelişmeler ödeme sistemlerinde ve ödeme araçlarında da değişimleri beraberinde getirmektedir. Günümüzde Bitcoin, Ripple gibi ilk sanal para örnekleri ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bazı ülkeler tarafından bir para birimi olarak kabul edilmese de ödeme amaçlı kullanımı kabul edilmektedir (Üzer, 2017:1-3;101).

Endüstri devrimleri toplumsal yapılar üzerinde de değişimler meydana getirmektedir. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerine göre Endüstri 4.0 iş yapısında ve işletmelerin iş gücü kullanım biçimlerinde değişimler getirecek, bileşenleriyle pratikliğin ve güvenin hayatın her alanına etki etmesini sağlayacak ve en önemlisi toplumun eğitim ve refah seviyesinin artmasına vesile olarak toplumsal dönüşümün ortaya çıkmasını sağlayacağını düşünmektedirler. Endüstri 4.0'a geçişle birlikte üretim süreçlerinin dijitalleşmesi birçok alanda yapay zeka uygulamalarının, otonom robotların, nesnelerin interneti teknolojisinin kullanılması beraberinde iş yapış süreçlerinin iş gücü kullanımının değişmesini getirecektir (Aybars, 2016:19). Mavi yakalı olarak adlandırılan genellikle niteliksiz tekrarlayan işleri gerçekleştiren işgücünün yerini beyaz yakalı olarak adlandırılan ve nitelikli işleri yerine getiren iş gücünün alması beklenmektedir (Bulut ve Akçacı, 2017:53). İşlerin formu ve modeli değişmektedir. İşgücünün ağırlıklı olarak nitelikli beyin gücü gerektiren

işlerde ya da hizmet sektöründe istihdam edilmesi de beklenmektedir (Doyduk ve Tiftik, 2017:143). Ayrıca insanlar tarafından gerçekleştirilmesi zor olan ya da tehlikede olan işlerin gerçekleştirilmesinde robotların ya da makinelerin kullanılması insanların yaptıkları işlere bağlı sağlık sorunlarının yaşanma oranının azalması, yoğun olarak ya da vardiyalı çalışan bireylerin yaşadığı sosyal ve psikolojik sorunların da önüne geçilmesi beklenmektedir. Böylece Endüstri 4.0'ın ülkelerin sağlık giderlerini azaltarak toplumsal ve ekonomik fayda sağlaması da öngörülmektedir (Macit, 2017:59). Endüstri 4.0 ile birlikte teknolojide meydana gelen hızlı gelişmelerin ekonomik ve toplumsal anlamda bazı zorluklara ve sıkıntılara yol açması beklense bile uzun vadede insanın hayat kalitesini, büyümeyi ve refahı artırması beklenmektedir (Çetinkaya ve Akar, 2018:47). Bu açıdan ele alındığında Endüstri 4.0 teknolojileri yaygınlaştıkça ve kullanılmaya başlandıkça insanların günlük yaşamlarını destekleyecek ve büyük ölçüde kolaylaştıracaktır (Ege, 2014:28).

İnsanları, işletmeleri ve ülkeleri etkileyerek birçok süreci değiştirme potansiyeline sahip olan Endüstri 4.0'ın markaların başarılarını etkileyebilecek faktörleri gerçekleştirilen görüşmelerde yer alan firma yetkilileri ihtiyaç analizleri yapmak, projeler geliştirmek, danışmanlık hizmeti alabilmek, yatırımların maliyetlerini yönetmek, dönüşüm konusunda bilinçli ve öncü olma özelliğine sahip olmak, dijital alanlarda iletişimi yönetmek, yeni nesil pazarlama tekniklerini uygulayabilmek, nitelikli iş gücüne sahip olmak, kaliteli ve sürdürülebilir olabilmek ve sanayi-üniversite işbirlikleri oluşturmak olarak sıralamışlardır. Markalar için önemli olan tüketicilerin zihninde yer edinerek rakiplerinin önüne geçmek ve satın almalarını sağlamaktır (Babür Tosun, 2010:34). Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle hızlı bir şekilde değişen tüketici beklenti, talep ve isteklerine işletmeler gelişen tasarım, üretim ve lojistik sistemleri ile mümkün olan en yüksek hızla cevap verebilecek yapıya sahip olmak zorunda kalmışlardır. Endüstri 4.0 sürecinde yeni teknolojileri benimseyen ve aktif kullanan işletmeler çok yönlü iletişime ve özgün üretime ulaşabilirler (Akgündüz, 2008:5-6). Üretim süreçlerinin dijitalleştirilmesi ve aynı banttan farklı ürünlerin üretilmesi ile tüketici isteklerini hızlı bir şekilde karşılarken işletmeye yeni külfetler getirmeyen sistemlerin uygulanması sürecinde başarılı dijital dönüşüm yol haritası ve buna bağlı projesi oluşturarak uygulanmalıdır (Gilchrist, 2016: 232). Yol haritasının belirlenmesi, projeler oluşturulması ya da geçiş sürecinin aşamalandırılmasında işletmeler kendi ekipleriyle birlikte hareket edebilecekleri gibi bu konuda uzman firmalardan danışmanlık hizmeti alarak dönüşümün getireceği riskleri azaltıp fırsatları artırabilirler (Orka, 2017:47).

Endüstri 4.0'ın üretim üzerinde meydana getirdiği etkileri tüketiciler/müşteriler açısından görüşme gerçekleştirilen firma yetkilileri; müşterilere kişiselleştirilmiş esnek ürünler sunulması, ürünün üretim ve lojistik süreçlerinin kısa sürede gerçekleştirilmesi, müşterilere yüksek kaliteli uygun fiyatlı ürün sunulması, müşteri beklentilerinin daha iyi karşılanmasının sağlanması ve müşterilere basit, rahat ve güvenli yaşam imkânı sunulması bağlamlarında değerlendirmişlerdir. Üretimde meydana gelen ve müşterileri etkileyen değişimlerin görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerine göre ürünlerin tam anlamıyla tüketici dostu özelliklere sahip olması, ihtiyaçlara göre özelleşmiş ve kişiselleştirilmiş ürünler sunması, hem yüksek kaliteli hem de uygun fiyatlı ürünlere sahip olabilmesi ve ürünü talep etme ve sahip olma arasındaki süre kısılması gibi faydaları da olacaktır.

4.6. Endüstri 4.0 Yapılanmasının Mesleklerde Meydana Getirmesi Beklenen Dönüşümler

Endüstri 4.0'ın üretim ve işgücü kullanım şekilleri ve süreçlerinde meydana getireceği değişimlerle birlikte en çok konuşulan konulardan biri de bir istihdam sorunu ortaya çıkarıp çıkarmayacağı olmuştur. Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firma yetkililerinin bu dönüşümün istihdam sorunu ortaya çıkacağı, istihdam sorunu yaşanmayacağı çünkü istihdamın niteliğinin değişeceği ve istihdamda artış yaşanacağı şeklinde farklı görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Endüstri 4.0 ile birlikte değişen dünyada her ne kadar işsizliğin artacağını (Esmer ve Alan, 2019:475) düşünülse bile Endüstri 4.0'ın beraberinde birçok yeni iş alanı getirmesi beklenmektedir (MÜSİAD, 2017:22). İşletmelerin iş modellerini Endüstri 4.0 bileşenleri ile birlikte değiştirmeleri ve yeni modeller geliştirmeleriyle birlikte süreçlerin insansız olarak gerçekleştirilmesinden (Koçak ve Diyadin, 2018:113) dolayı kas gücüne duyulan gereksinim azalacak bu da mavi yakalı çalışanların sayısının giderek azalmasını beraberinde getirecektir. Bu açıdan bakıldığında otonom robotların kullanıldığı üretim sistemine geçilmesi ile birlikte bir işsizlik olgusunun ortaya çıkması beklenmektedir (Doyduk ve Tiftik, 2017:131). Ayrıca üretim süreçlerinde ya da diğer süreçlerde insan gücünün yerine tamamen otonom makinelerin kullanılmasının sadece düşük nitelikli işçiler açısından işsizlik sorunu ortaya çıkarmayacağı aynı zamanda düşük nitelikli işçilerin düşük ücretlerle çalıştırılmak istenmesi sonucunda ülkelerdeki eşitsizliğin artacağı da öngörülmektedir (IFR, 2017:5). Böyle bir kanıya varılmasının en önemli nedenlerinden biri daha önce yaşanan endüstriyel devrimlerin ve bu süreçler içerisinde ortaya çıkan krizlerin faturasının genellikle işçi sınıfına çıkarılması nedeniyle ya işçilerin ücretlerinin azaltılması ya da işten çıkarılması yoluna gidilmesidir (Ünal, 2013:55; Şener, 2013:100; Görçün, 2016:159). Ancak akıllı teknolojileri tasarlayan, programlayan ve

yöneten kısmında insan gücüne ihtiyacın artması beklenmektedir (Dil ve Esmer, 2020:107). Endüstri 4.0 sürecinde akıl ve bilgi gücü ile çalışan istihdamının öneminin artması böylece beyaz yakalı çalışanların sayısında artış yaşanması ya da yeni bir beyaz yakalı işçi sınıfının ortaya çıkmasına sebep olması da beklenen muhtemel değişimlerden biridir (Yazıcı ve Düzgaya, 2016:79; EBSO, 2017:9-10). Ortaya çıkması muhtemel olan istihdam sorununun ülkeler bazında değişim göstermesi de olasılıklar arasında yer almaktadır. Almanya'nın sahip olduğu nitelikli ve teknoloji kullanımı konusunda tecrübeli işgücü sayesinde bu dönüşümlerin neden olması beklenen işsizlik yani istihdam sorunundan etkilenmemesi beklenirken, Türkiye özelinde düşünüldüğünde Türkiye'nin sahip olduğu işgücünün niteliği dikkate alındığında ortaya çıkacak olan istihdam sorununun niteliksiz iş gücünden kaynaklı olması beklenmektedir (Bulut ve Akçacı, 2017:60). Endüstri 4.0'ın istihdam üzerinde meydana getireceği değişimler süreç ilerledikçe belirginleşecek ve daha iyi analiz edilebilecektir.

Endüstri 4.0 bileşenleri ve süreci ile birlikte işgücü kullanım şekillerinde meydana gelen değişimler sonucunda bazı mesleklerin önemini yitirerek ortadan kalkması ya da işi icra edenlerin sayısının azalması beklenirken birçok yeni meslek dalının da ortaya çıkması beklenmektedir (Demirel vd., 2018: 433; Elibol, 2017:46). Bu dönüşümlerin ya da değişimin 10 – 20 yıl gibi bir süreç içerisinde meydana gelmesi öngörülmektedir (Fırat ve Fırat, 2017:66). İlerleyen süreç ile birlikte (i) Endüstriyel Veri Bilimciliği, (ii) Robot Koordinatörlüğü, (iii) IT/IoT Çözüm Mimarlığı, (iv) Endüstriyel Bilgisayar Mühendisliği/Programcılığı, (v) Bulut Hesaplama Uzmanlığı, (vi) Veri Güvenliği Uzmanlığı, (vii) Şebeke Geliştirme Mühendisliği, (viii) 3D Yazıcı Mühendisliği, (ix) Endüstriyel Kullanıcı Arayüzü Tasarımcılığı ve (x) Giyilebilir Teknoloji Tasarımcılığı gibi mesleklerin ortaya çıkması beklenmektedir (Eğer, 2017; Eldem, 2017:15-16; EBSO, 2017:39). Bunlara ek olarak yazılım, analitik, nano-teknoloji gibi alanlarda ciddi istihdamların olacağı düşünülmektedir (MÜSIAD, 2017:110). Çalışma kapsamında görüşme gerçekleştirilen firma yetkilileri Endüstri 4.0 sürecinde veri güvenliği, madenciliği ve analizi ile ilgili mesleklerin, siber fiziksel sistem, 3D yazdırma, kullanıcı-arayüz tasarımı, yapay zekâ, sanal gerçeklik ve giyilebilir teknoloji tasarımı gibi yeni uzmanlıkların ve çeşitli yeni mühendislik alanlarının ve IT/IoT mimari çözümleri, robot teknolojileri, bulut ve hesaplama ile ilgili yeni dijital alanlara yönelik meslek alanlarının yani yaratıcılığı olan mesleklerin ortaya çıkmasının yanı sıra var olan ana meslekler de evrimleşme meydana geleceğini düşünmektedirler. Ayrıca görüşme gerçekleştirilen firma yetkilileri Endüstri 4.0 süreci ile birlikte değişen iş yapış ve üretim sistemleri neticesinde emeğin yoğun kullanıldığı ve tekrarlayan işlerin yapıldığı mesleklerin, üretim-tüketim sürecinde yer alan bazı (kontrol mühendisliği, tele pazarlamacı vb.) mesleklerin, makinelerin yapmasının daha verimli olduğu işlerin yapıldığı mesleklerin daha doğrusu yaratıcılığı olmayan tüm mesleklerin ortadan kalkacağı, bazı mesleklerin ise tamamen ortadan kalkmayacağını sadece icra edenlerin azalacağını düşündükleri görülmüştür.

SONUÇ

“Teknik” geliştirme, insanı diğer varlıklardan ayıran en temel özellikleri arasında yer alır. Aklını kullanan ve mantığı ile hareket eden insan, günümüze gelinceye değin tüm yaşam pratiklerini bir teknik sistematiği içinde yürütmüştür. İnsanın günümüze gelinceye değin yaşamını kolaylaştıran teknoloji de bu sistematiğin bir sonucudur. Teknoloji, gerçekleştirilen her çalışma sonrasında meyvesini vererek insanın günlük yaşamını kolaylaştıran birçok avantaj sağlamıştır. İnsanların icat ettikleri ve yaygın olarak kullanmaya başladıkları araç ve gereçler toplumsal yaşantılarını da etkilemiştir. İnsanlar avcı-toplayıcılıktan geliştirdikleri araçların ve kullandıkları yeni tekniklerin bir sonucu olarak yerleşik hayata geçmiş ve tarım toplumuna dönüşmüşlerdir (Giddens, 2000:51). Yerleşik hayata geçişle birlikte toprağı işleyerek üretim yapmak insanlar için önemli bir amaçken (Kongar, 2001:37), meydana gelen teknolojik gelişmeler sonucunda insanlık tarihinde önemli bir kırılma noktası olarak atfedilen Endüstri Devrimi (Endüstri 1.0) meydana gelmiştir. İlk Endüstri Devriminin ardından ekonomik ya da sosyal bir patlama ya da kırılma sonucunda yeni Endüstri Devrimleri gerçekleşmiştir. Günümüzde yaşanmaya başlanan Dördüncü Endüstri Devrimi (Endüstri 4.0) diğer devrimlerden farklı olarak ekonomik ya da sosyal bir patlama ya da kırılma sonucunda değil teknolojinin hızlı gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır (Görçün, 2016:141).

Tarihsel süreç içerisinde her Endüstri Devriminin insanların günlük hayatından üretim süreçlerine ve yönetim yapılarına kadar çok çeşitli alanlarda birbirinden farklı değişim ve dönüşümleri ortaya çıkardığı görülmüştür. Benzer şekilde Endüstri 4.0 süreci tamamlandığında yine birçok alanda birbirinden farklı dönüşümlerin ortaya çıkması beklenmektedir. Sektör uzmanlarının Endüstri 4.0 ve bileşenlerine yönelik olarak farkındalık ve algı düzeylerinin genel olarak oluşmasının yanı sıra sürecin sonucunda tüketiciler, üreticiler, işletmeler ve ülkeler boyutunda meydana getirmesi beklenen etkiler, yansımalar ve dönüşümler hakkında görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Endüstri 4.0 ve bileşenlerinin meydana getirdiği dönüşümlerin üretim sürecini hızlandırması, maliyetleri azaltması, kaynakların etkili kullanımını sağlaması, rakiplerine göre rekabet

avantajı elde etmesi, öğrenen ürünler ile tüketici beklenti, istek ve ihtiyaçlarının doğru tespit edilmesi ile yüksek düzeyde müşteri memnuniyetinin ve sadakatının sağlanması gibi olumlu etki ve yansımalarını görmek isteyenlerin teknoloji kullanımı, eğitim programlarının hazırlıkları, mesleki dönüşüm ve yasal yapılanma boyutlarında gerekli analiz, planlama ve uygulama çalışmalarını gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

Endüstri 4.0 sürecine adaptasyon sağlanmasında ve gerek ülke gerekse işletmeler için başarılı olunmasında önemli etmenlerden biri de bu süreçte görev alacak ve dönüşümün gerçekleşmesinde büyük rol sahibi olacak olan çalışanlardır. Tüm Endüstri Devrimlerinde insan gücü ve bunun kullanım şekli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna karşın dönüşüm sürecinin sonucunda temelde işletmelerin ve ülkelerin başarıya ulaşmalarını sağlayacak olan da yine insan gücüdür. Bu süreçte görev alacak olan insan gücünün ihtiyaç duyulan bilgi ile donatılarak geliştirilmesi yani eğitimi önemli bir unsurdur (Yazıcı ve Düzkaya, 2016:78). Endüstri 4.0 dönüşümü ile ortaya çıkabilecek olan teknolojik değişimlere uyum sağlama sorununun çözüme kavuşturulmasında eğitim programları hazırlamak etkili bir çözüm yoludur. Bu dönüşüm süresinde meydana gelen gelişmelere yönelik mevcut/potansiyel çalışanların geliştirilmesi amacına yönelik olarak hükümetlerin eğitim-öğretim yöntem ve tekniklerinin planlanması ve uygulanması önemlidir (Erdoğan ve Karaca, 2017:6).

Bu çalışma Endüstri 4.0'ın halen dünya üzerinde başlangıç düzeyinde olduğunu ortaya koymasından dolayı önemlidir. Her geçen yıl itibarıyla ülkeler arasında rekabet koşullarını dönüştürmesi beklenen Endüstri 4.0'ın multidisipliner çalışmalara konu olması dönemsel farklılık ve dönüşümlerin ortaya konulması açısından gereklidir.

ÖNERİLER

Endüstri 4.0 gelişmeye açık ve multidisipliner bir alan olması nedeniyle;

- Yaşanan dönüşümlerin üretim süreçleri, teknolojik altyapı, müşteri ilişkileri yönetimi, genel yönetsel yapılar, insan kaynakları, ekonomik, sosyo-kültürel, yasal ve politik boyutları ile incelenmesi,
- Eğitim 4.0 ve Sağlık 4.0 gibi çalışma alanlarının da incelenmesi,
- Endüstri 4.0'ın sektörel farkındalığının yanı sıra toplumsal farkındalık düzeyinin incelenmesi,
- Özel girişim kadar kamusal yapılanmalar ve karar mekanizmaları üzerindeki dönüşümlerin incelenmesi,
- Bu süreçte yer alan insan gücünün mevcut eğitimi ve verilmesi gereken eğitimlerin incelenmesi,
- Endüstri 4.0'ın getirdiği dönüşüm süreci tamamlandığında ya da dönüşümü tamamlayan işletmelerde bu sürecin istihdam üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerin incelenmesi ise bir başka önemli çalışma konusunu oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Akben, İ. ve Avşar, İ. İ. (2018). "Endüstri 4.0 ve Karanlık Üretim: Genel Bir Bakış". Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1(3), 26-37.
- Akgündüz, E. T. (2008). Rekabetçi İşletmelerde Esnek Üretim Sistemlerinin Avantajları ve Analitik Hiyerarşi Sürecinin Kullanılması [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. C. ve Tunç, M. (1998). "Bilgi Toplumu ve Türkiye", Yeni Türkiye Dergisi-Mepa News, Ocak-Şubat, 118-134.
- Alçın, S. (2016). "Üretim İçin Yeni Bir İzlek: Sanayi 4.0". Journal of Life Economics, 3(2), 19-30.
- Altunışık, R. (2015) "Büyük Veri: Fırsatlar Kaynağı mı Yoksa Yeni Sorunlar Yumağı mı?". Yıldız Social Science Review, 1(1), 45- 76.
- Aybars, H. (2016). "Dijital Evrim ile Endüstri 4.0". BThaber Dosya, 20-26 Haziran, 17-24.
- Babür Tosun, N. (2010). İletişim Temelli Marka Yönetimi. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Banger, G. (2017). Endüstri 4.0 Ekstra. Ankara: Dorlion Yayınları.
- Bozkurt, Ü. İ. ve Durdu, A. (2017). "Akıllı Fabrikalarda Dağıtılmış Kontrol Sistemleri Uygulaması ve RFID Yaklaşımı". Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi, 8 (3), 515-523.
- Bulut, E.ve Akçacı, T. (2017). "Endüstri 4.0 ve İnovasyon Göstergeleri Kapsamında Türkiye Analizi". ASSAM – (UHAD) Uluslararası Hakemli Dergi, 7, 50-72.
- Creswell, J.W. (2013). Nitel Araştırma Yöntemleri (3.Baskıdan Çev. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çetinkaya, G. ve Akar, S. (2018). "Should Robots Pay Taxes? Evaluation For Turkey/Robotlar Vergi Vermeli Mi? Türkiye Açısından Değerlendirme". Seva Akar ve Duygu Şenbel Eser (Ed.) Current Debates in Public Finance & Public Administration. (ss. 45-56) London: IJOPEC Publication Limited.
- Çiftçi, B. A., Mutlu, M. ve Katırcıoğlu, S. (2019). Endüstri 4.0 ve İnsan Kaynakları Yönetiminin İlişkisi. Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 31-53 .
- Demirel, E., Alp, M., Taşdemir, M. ve Torlak, S. (2018). "Dijital Taylorizmin İnsan, Üretim ve Ekonomik Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". Journal of Social and Humanities Sciences Research, 5 (18), 430-438.
- Devezas, T., Leião, J. and Sarygulov, A. (2017). "Introduction". In Ed. Tesselano Devezas, João Leitão and Askar Sarygulov. Industry 4.0: Entrepreneurship and Structural Change in the New Digital Landscape. Switzerland: Springer International Publishing.
- Dil, E. ve Esmer, A. H. (2020). Firmaların Endüstri 4.0 Stratejilerine Dair Bir Araştırma. Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 85-110.
- Doyduk, H. B. B. ve Tiftik, C. (2017). "Nesnelerin İnterneti: Kapsamı, Gelecek Yönelimi ve İş Fırsatları". Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 52 (3), 127-147.
- EBSO. (2017). Sanayi 4.0: Uyum Sağlayamayan Kaybedecek!. II. Baskı. Ege Bölgesi Sanayi Odası Araştırma Müdürlüğü.
- Ege, B. (2014). "4. Endüstri Devrimi Kapıda mı?". Bilim ve Teknik Dergisi, 558, 26-29.
- Eğer, E. (2017). "Endüstri 4.0 ile Birlikte Gelecek 10 Yeni Meslek". <http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-birlikte-gelecek-10-yeni-meslek/>, [Erişim Tarihi: 08.02.2017].
- Eldem, M. O. (2017). "Endüstri 4.0". TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni, 3, 10-16.
- Elibol, H. (2005). "Bilişim Teknolojileri Kullanımının İşletmelerin Organizasyon Yapıları Üzerindeki Etkileri". Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 154-162.
- Erdem, T. (2006). "Feodaliteden Sanayi Toplumuna" Tefik Erdem (Ed.). Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavram ve Süreçler. (ss. 31-69). Ankara: Lotus Yayınevi.
- Erdoğan, M. M. ve Karaca, C. (2017). "The Fourth Industrial Revolution and a Possible Robot Tax". İrem Berksoy, Kutlu Dane, Milenko Popovic (Eds.) In Institutions & Economic Policies: Effects on Social Justice, Employment, Environmental Protection & Growth (ss. 103-122). Londra: IJOPEC Publication.
- Esmer, Y. ve Alan, M. A. (2019). Endüstri 4.0 Perspektifinde İnovasyon. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 7 (18), 465-478.
- Fırat, S. Ü. ve Fırat, O. Z. (2017). "Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler ve Türkiye". Toprak İşveren Dergisi, 114, 10-23.
- Gezer, M. (2017). "Endüstri 4.0 Yolculuğu – Strateji ve Metodoloji". <https://tr.linkedin.com/pulse/end%C3%BCstri-40-yolculu%C4%9Fu-b%C3%B6l%C3%BCm-1-muharrem-gezer>, [Erişim Tarihi: 20.05.2018].
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gilchrist, A. (2016). Industry 4.0: The Industrial Internet of Things. California: Apress Media.
- Görçün, Ö. F. (2016). Dördüncü Endüstri Devrimi-Endüstri 4.0. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Günay, D. (2002), "Sanayi ve Sanayi Tarihi". Mimar ve Mühendis Dergisi, 31, 8-14.
- Hänisch, T. (2017). "Grundlagen Industrie 4.0" in Hrsg. Volker P. Andelfinger und Till Hänisch, Industrie 4.0: Wie Cyber-Physische Systeme Die Arbeitswelt Verändern. Wiesbaden: Springer Gabler.
- Hobsbawm, E. J., (2013). Sanayi ve İmparatorluk. (Çev. Abdullah Ersoy) 5. Baskı. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- IFR (2017). The Impact of Robots on Productivity, Employment and Jobs. The International Federation of Robotics, A Positioning Paper.

- İşler, D. (2013). Küreselleşmenin Uluslararası Finansal Piyasalara Etkisi ve Türkiye Uygulaması [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşman, A. (2001). "Bilgisayar ve Eğitim". Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 1-34.
- Kahraman, H. (2017). "Endüstri 4.0 ile Katmanlı Üretim". <http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-katmanli-uretim/>, [Erişim Tarihi: 09.02.2017].
- Kamber, E ve Sönmeztürk Bolatan, G. İ. (2019). Endüstri 4.0 Türkiye Farkındalığı. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11 (30) , 836-847.
- Keleş Tayşir, N. (2011). Fordizmden Postfordizme Geçiş Sürecinde Ortam Koşulları ve Dış Kaynaklardan Yararlanma Uygulamasına Etkileri: Türkiye’de DKY Uygulamasına Geçiş Süreci Üzerine Beyaz Eşya Sanayinde Bir Araştırma [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kersten, W., Schröder, M. und Indorf, M. (2017). "Potenziale der Digitalisierung für das Supply Chain Risikomanagement: Eine Empirische Analyse" Hrsg. Mischa Seiter, Lars Grünert und Sebastian Berlin. In Betriebswirtschaftliche Aspekte von Industrie 4.0, (47-74). Wiesbaden: Springer Gabler.
- Koçak, A. ve Diyadin, A. (2018) "Sanayi 4.0 Geçiş Süreçlerinde Kritik Başarı Faktörlerinin Dematel Yöntemi İle Değerlendirilmesi". Ege Akademik Bakış, 18(1), 107-120.
- Kongar, E. (2001). Küresel Terör ve Türkiye. (3 Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Küçükalay, A. M. (1997). "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 2(Güz), 51-68.
- Macit, İ. (2017). "Kurumsal Kaynak Planlamasının Endüstri 4.0 Kazanımları: Bir Yapısal Çatı Modeli Önerisi". Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi, 2 (1), 50-60.
- MEB. (2018). 12. Uluslararası MEB Robot Yarışması Temalı Robot Kategorisi Yarışma Kuralları. Sivas: Meslekî ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü.
- Mevlütöğlü, M. A. (2015). Robotik Teknolojileri Sektör Raporu: Robotik, Otomasyon ve Yapay Zekâ: Genel Bakış ve Değerlendirmeler. STM Mühendislik Teknoloji Danışmanlık. https://www.stm.com.tr/documents/file/Pdf/9.Robotik%20Teknolojileri_2016-08-03-11-00-47.pdf, [Erişim Tarihi: 14.08.2017].
- MÜSİAD. (2017). Endüstri 4.0 ve Geleceğin Lojistiği- 2017 Lojistik Sektör Raporu. İstanbul: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği.
- Orka, Ö. T. (2017). Bulut Bilişim Uygulamaları ve Büyük Veri Analizinin Özellikle Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Pazarlama Stratejilerinin Belirlenmesindeki Etkileri [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ötleş, S. (2016). "Endüstri 4.0: Gıda Sektörü Perspektifi". Dünya Gıda Dergisi. Mayıs, 89-96.
- Özdoğan, A. (2017). Endüstri 4.0: Dördüncü Sanayi Devrimi ve Endüstriyel Dönüşümün Anahtarı. İstanbul: Pusula 20 Teknoloji ve Yayıncılık A.Ş.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P. and Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The Future of Productivity and Growth in Manufacturing Industries. Boston: The Boston Consulting Group.
- Sakarya, C. (2017). "Endüstri 4.0 için Yasal Düzenleme Hazırlığı". <https://www.dunya.com/ekonomi/endustri-40-icin-yasal-duzenleme-hazirligi-haberi-356821>, [Erişim Tarihi: 22.05.2018].
- Sayar, M. ve Yüksel, H. (2018). "Endüstri 4.0 ve Türkiye Kamu Sektöründe Endüstri 4.0 Dönüşümü". Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 10 (2), 83-98.
- Schwab, K. (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi: World Economic Forum. (Çev. Zülfü Dicleli). İstanbul: Optimist Yayın Dağıtım.
- Svantesson, D. and Clarke, R. (2010). "Privacy and Consumer Risks in Cloud Computing". Computer Law and Security Review, 26 (4), 391-397.
- Şener, H. E. (2013). "Taylorizm ve Piyasa Bağlamında Kapitalist Yönetim Tekniklerinin Evrenselliği ve Nesnelliği". Amme İdaresi Dergisi, 46(4), 93-106.
- Şimşek, T. (2017). "Endüstri 4.0 ile Geleceğe Bakış ve Beklentiler". <http://www.endustri40.com/endustri-4-0-ile-gelecege-bakis-ve-beklentiler/>, [Erişim Tarihi: 20.12.2017].
- Tunçel, S., Candan, Z. ve Satır, A. (2017) "Mobilya Endüstrisinde Gelecek Vizyonu: Endüstri 4.0". İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, 6 (3), 152-159.
- TÜBİTAK, (2016). Yeni Sanayi Devrimi Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritası. Ankara: Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Daire Başkanlığı.
- Ünal, E. (2013). Fransız Düzenleme Teorisi Fordizmden Post-Fordizme 2008 Krizi [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Üzer, B. (2017). Sanal Para Birimleri. [Elektronik Sürüm]. (Yayımlanmış Uzmanlık Yeterlik Tezi). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Ödeme Sistemleri Genel Müdürlüğü.
- Vardar, S. (2016). "IV. Endüstri Devrimi Paradigması". Kalkınmada Anahtar Verimlilik Dergisi, 28 (334), 10-14.
- Yazıcı, E. ve Düzgaya, H. (2016). "Endüstri Devriminde Dördüncü Dalga ve Eğitim: Türkiye Dördüncü Dalga Endüstri Devrimine Hazır mı?". Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 7 (13), 49-88.
- Yelis, B. (2017). "Akıllı Fabrikalara İlk Adım|SmartFactoryKL". <http://www.endustri40.com/akilli-fabrikalara-ilk-adim-smartfactorykl/>, [Erişim Tarihi: 08.02.2017].

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 6. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, Y. (2020). Farklı Disiplinlerde Endüstri 4.0. OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15 (21), 756-789 .
- Young, S. (2014). “Bosch’un Endüstri 4.0 Hamlesi”. “Akıllı” Yeni Dünya: Dördüncü Sanayi Devrimi. EKOIQ Dergisi’nin Özel Eki /Aralık.
iso500.org.tr

İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi

The Moderating Effect of Loneliness at Workplace in the Relationship between Workplace Incivility and Happiness

Muhammet TORTUMLU*
Mehmet Ali TAŞ**

ÖZ

Çalışma ortamı başlı başına olumsuz bir duygu kaynağı olabilmektedir. Ancak iş ortamında başarı ve sağlık için de mutluluğun önemli bir rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla iş ortamındaki mutluluğu etkileyen faktörlerin neler olduğunun tespit edilmesi hem bireyler hem de örgütler için önemli sonuçlara yol açması beklenmektedir.

Bu amaçla kaba davranışların ve iş yaşamındaki yalnızlığın mutluluk üzerindeki olası negatif etkileri araştırılmıştır. Bunun için anket tekniği kullanılarak 162 kamu kurumu çalışanından veri toplanmıştır. Veriler SPSS 22 ve Lisrel 8,80 paket programları kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kaba davranışların ve iş yaşamında yalnızlığın mutluluğu negatif etkilediği saptanmıştır. Diğer yandan kaba davranışlar da yalnızlığı pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Ancak bu çalışmanın en önemli bulgusu ise kaba davranışların mutluluk üzerindeki olumsuz etkisinde, iş yaşamında yalnızlığın düzenleyici etkisine sahip olmasıdır. Burada yalnızlığın düşük, orta ve yüksek düzeyde olduğu durumlarda kaba davranışlar arttıkça mutluluk azalmaktadır. Ancak yalnızlık düşük olduğu durumlarda bu mutluluğun daha fazla düştüğü tespit edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELELER

Mutluluk, İşyeri Kabalığı, İşyeri Yalnızlığı

ABSTRACT

The working environment can be a source of negative emotion on its own. However, happiness has an important role for success and health in the business environment. Therefore, it is expected that the determination of the factors that affect happiness in the work environment will have important consequences for both individuals and organizations. For this purpose, the possible effects of workplace incivility and loneliness at workplace on happiness were investigated.

For this purpose, data were collected from 162 public sector employees by using survey technique. Data were analyzed using SPSS 22 and Lisrel 8,80 package programs. As a result of the analysis, it was found that workplace incivility and loneliness at workplace negatively affect happiness. On the other hand, workplace incivility behaviors have also been found to affect loneliness at workplace positively. However, the most important finding of this study is that loneliness at workplace plays a moderating role in the relation between workplace incivility and happiness. Here, when loneliness at workplace is low, medium and high, happiness decreases as workplace incivility increase. However, it has been determined that in cases where loneliness is low, this happiness decreases more.

KEYWORDS

Workplace incivility, Loneliness at Workplace, Happiness

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
25.08.2019	23.11.2020
Atıf	Tortumlu, M. ve Taş, M. A. (2020). İşyeri Kabalığı ve Mutluluk İlişkisinde İş Yaşamında Yalnızlığın Düzenleyici Etkisi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 706-719.

* Öğretim Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, mtortumlu@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7245-1017

** Araştırma Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, matas@mehmetakif.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9714-7188

GİRİŞ

İnsanlar günlük hayattaki fiziksel sağlığın yanında ruh sağlığına ve mutluluğa da ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde insanların refah düzeyi artmış gözükse bile hayattan yeteri kadar memnun olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Yani insanlar, mutluluğa giden yolu bulmakta zorlandığı bir dönemde yaşamaktadır. Çünkü sağlıklı insanların bile günümüzde birçok sıkıntılarla uğraşmakta ve mücadele etmekte yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir (Ceylan, 2014: 21). Nitekim modern iş hayatında insanların mutluluğu kaybettiği, örgütten koptuğu, bağlılığının zayıfladığı ve moralinin bozulduğu iddia edilmektedir. Örgüt ortamının kabalık, sinizm, dışlanma, mobbing, şiddetli rekabet gibi birçok yönü bulunmaktadır (Manion, 2003: 652). Zira çalışma ortamının bu yönleri nedeniyle örgütler başlı başına bir stres kaynağı olabilmektedir (Fisher, 2010: 394). Buradan hareketle insanların hayatı daha mutlu geçirme çabası da önemli bir hedef olduğu ifade edilmektedir (Ceylan, 2014: 20). Çünkü insanoğlu var olduğundan itibaren hep mutluluğu aramış ve mutlu olmak için birçok yöntem denemiştir. Ancak insanlar, her zaman mutluluğun önünde engellerle karşılaşmış ve bunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. İş ortamındaki nezaketsizlik, mobbing, kaba davranışlar ve dışlanmışlık gibi tutum ve davranışlar bu engellerden bazılarıdır.

Bir arada yaşayan insan kitlesinin olduğu tüm ortamlarda kaba davranışlara rastlanabilmektedir. Örgütler de bu ortamların önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Nitekim işyerinde kıskançlık, rekabet, çatışma, karmaşık ilişkiler, güç mücadelesi ve menfaatler gibi birçok unsurun yeşerdiği ortamlar olarak nezaketsizlik de kaçınılmaz şekilde ortaya çıkmaktadır. Modern dünyada ve iş hayatında saygısızlık, nezaketsizlik, şiddet ve anlaşmazlıkların sıklıkla yaşandığı ifade edilmektedir (Kanten, 2016: 527). Çünkü insanlar çalışma hayatındaki stres, kaygı, acelecilik ve sorunlarla baş edebilme mücadelesi nedeniyle etrafındaki çalışma arkadaşlarını görmezden gelebilmekte, bazen bilerek olumsuz davranabilmekte veya arzu edilmeyen şekilde iletişim kurabilmektedirler (Dietz vd., 2003: 318). Bu durum zamanla nezaket çerçevesi içerisinde davranmanın gereksiz olduğu algısını oluşturmaktadır (Delen, 2010: 44). Nitekim günümüzde çalışanların %98'inin kaba davranışlara maruz kaldığı ifade edilmektedir (Porath ve Pearson, 2013: 114) ve bu davranışlar giderek artmaya devam etmektedir (Taştan, 2014: 63). Bunun yanında her insanın nadir olsa da kabalık gibi olumsuz bir davranışı sergileyebildiği bilinen bir gerçektir (Pearson & Porath, 2005, 10). Buna rağmen işyeri kabalığı, kişilerarası ilişkileri ve örgüt işleyişini önemli düzeyde etkileyen üretim karşıtı davranışlardan farklı olarak zararı daha azdır. Ancak her zaman görülebilen bu davranışlar (Kanten, 2016: 528) örgüt ortamının huzurunu, ahengini ve mutluluğunu olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla önemli bir sorun olarak ciddiye alınması, araştırılması, zamanında müdahale edilmesi ve yönetilmesi önem arz etmektedir (Trudel ve Reio, 2011: 396). Aksi takdirde örgüt içerisinde çalışanların endişe duymasına, izole edilmesine, yalnızlığa mahkûm edilmesine ve sonuçta mutsuz olmasına sebep olabilmektedir.

Başka insanlarla bir topluluk içinde yaşamak insan olmanın bir gereğidir. İnsan başkalarıyla iletişim halinde iken dertlerini ve sevinçlerini paylaşabilmektedir. Bir noktada insanın mutlu olması da sosyal çevresi neticesinde gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda insanlar sosyal çevre ile kurdukları ilişki kadar mutlu olabileceği ifade edilmektedir (Demirbaş ve Haşit, 2016: 152). Öte yandan her ne kadar bireyler bir toplum içerisinde hayatını devam ettirse de bu durum onların yalnız olmadıkları anlamına gelmemektedir. Özellikle günümüzde modern zamanın yol açtığı sosyal ve duygusal yalnızlık giderek artmaktadır. İş hayatında birçok insan sosyal bir çevrede yaşamasına rağmen yalnızlık ve dışlanmışlık hissine kapılabilmektedir (Mercan vd., 2012: 2015; Doğan vd., 2009: 272). Özellikle işyerinde meydana gelen değişimler neticesinde oluşan hareketli yaşam, insanların yaşam kalitesini ve dengesini bozmaktadır. Güvensizlik, yabancılaşma, kaba ve nezaket dışı davranışlar gibi etmenler insanların iletişim kurmasını zorlaştırmakta ve mutluluk düzeylerini de düşürmektedir (Mercan vd., 2012: 2015).

Bu çalışmada, iş ortamında toksisiteye sebep olan kaba davranışların işyeri yalnızlığına ve mutluluğa etkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır. Ayrıca iş ortamında kaba davranışlarının mutluluk üzerindeki etkisinde iş yaşamında yalnızlığın düzenleyici etkisi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Literatürde bu değişkenleri bir modelde ele alıp değerlendiren bir araştırmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın, hem araştırmacılara hem de uygulayıcılara katkı sağlaması beklenmektedir.

1. İŞYERİ KABALIĞI

İşyeri nezaketsizliği olarak da bilinen işyeri kabalığı (Taştan, 2014: 63), istemli veya istemsiz şekilde yapılan, nezaket kurallarına aykırı ve örgüt normlarını ihlal eden, zarar verme derecesi nispeten düşük olan davranışları ifade etmektedir (Andersson & Pearson, 1999: 457; Küçük ve Çakıcı, 2018: 76). İşyeri kabalığı, şiddet ve arzu edilmeyen davranışların en yumuşak hallerinden bir tanesidir (Delen, 2010: 45). Bireyin saygısını zedeleyen ve itibarını dikkate almayan bir davranıştır (Kanten, 2016: 530). Bu kabalık şekli kasıtlı olabileceği gibi kasıt dışı da olabilmektedir (Andersson & Pearson; 1999, 457).

İşyeri kabalığı davranışlarında niyet belirsizdir. Ancak yine de karşılıklı saygıyı zedelemesi nedeniyle bu niyetin kötü olduğu ileri sürülmektedir (Blau & Andersson, 2005: 596). İşyeri kabalığı aynı zamanda doğrudan fark edilmesi zor bir davranıştır. İşyeri kabalığı, çalışanlara yavaş yavaş zarar veren, bireysel refahı dikkate almayan ve üstü kapalı bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle yönetilmesi ve önlenmesi de güçtür (Kanten, 2016: 530). Çünkü çoğu zaman sadece kabalığa maruz kalanlar bu davranışları algılamaktadır.

İşyeri kabalık davranışlarının kapsamının göreceli olarak değiştiği görülmektedir. Hangi davranışların kabalık olarak nitelenebileceği kültür, kişilik özellikleri, değerler, duygular ve fikirler belirlemektedir (Taştan, 2014: 64). Bununla birlikte kabalık olarak nitelenen davranışlardan bazıları ise şunlardır: Tersleme, aşağılama, küçük düşürme, selam vermeme, teşekkür etmeme, görmezden gelme, dışlama, yalnız bırakma, yüksek sesle konuşma, özel hayata müdahale etme, başkalarının eşyalarını izinsiz kullanma, izinsiz e-postaları okuma (Küçük ve Çakıcı, 2018: 76; Delen, 2010: 44; Taştan, 2014: 63), hakaret, küçümseme, baskı yapma (Blau & Andersson, 2005: 596), çocuk muamelesi yapma, istenmeyen e-posta ve notlar gönderme, muhatabın kuyusunu kazma, dedikodu, suçlama, telefon konuşmalarını dinleme ve önemli bilgileri saklama gibi geniş yelpazede değerlendirilmektedir (Vickers, 2006: 75; Kanten, 2016: 532). Bu nedenle işyeri kabalığı şiddet bakımında daha az yoğun olan bir olgu şeklinde ele alınmaktadır. Ancak kabalık, ilk etapta geçici ve önemsiz gibi görülse de zamanla sapkın, zorba, saldırgan ve üretim karşıtı davranışlara dönüşme eğilimi bulunmaktadır (Taştan, 2014: 63; Kanten, 2016: 536). Sonuçları ise telafi edilemez duruma gelebilmektedir.

İşyeri kabalığı çalışanların özgüven, iş tatmini, özsaygı, kaygı ve prestij kaybı ile mutsuzluk ve bıkkınlık gibi bireysel sonuçlara yol açmaktadır (Zauderer, 2002: 38). Kaba davranışlar, yalnızlık ve sessizlik gibi sorunları tetiklemesi neticesinde çalışanların tam anlamıyla yeteneklerini ve potansiyellerini ortaya koymasını engellemektedir. Bunun yanında çalışanların psikolojik olarak olumsuz duygu durumları deneyimlemesine de yol açmaktadır. Örgütsel bağlılığı (Smith, Andrusyszyn & Laschinger, 2010), iş doyumunu (Cortina vd., 2001) ve performansını (Caza & Cortina, 2007) azaltmaktadır. Buna ek olarak tükenmişliği (Polatçı & Özçalık, 2013) ve işten ayrılma niyetini de (Kanten, 2014) yükselttiği görülmektedir. Yönetici ve iş arkadaşlarından kaynaklanan işyeri kabalığının çalışanların öznel iyi oluşlarını düşürdüğü saptanmıştır (Küçük ve Çakıcı, 2018: 85). Kişilerde rahatsızlık, depresif, neşesiz, hayal kırıklığına uğramış ve rencide olmuş hissinin oluşmasına neden olmaktadır (Pearson & Andersson & Wegner; 2001, 1399). Pozitif sosyal davranışları, öz yeterlilik inancını (Mikkelsen ve Einarsen, 2002) düşürdüğü ve algılanan olumsuz örgüt ikliminin ve kötü muameleler de kaba davranış algısını arttırdığı tespit edilmiştir (Taştan, 2014: 71).

İşyeri kabalığının önemli iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; kişilik özellikleri, demografik özellikler ve duygular gibi bireysel özelliklerdir. İkincisi ise aşırı iş yükü, sorumluluklar, zaman baskısı, yönetici davranışları, uzun çalışma saatleri, yüksek beklentiler, teknolojik gelişmeler, dış kaynak kullanımı, yeniden yapılanma gibi unsurları kapsayan örgütsel faktörlerdir (Kanten, 2016: 549-552). Diğer yandan iş hayatında yaşanan dönüşümler hiç şüphesiz bireylerin iş ve sosyal yaşamları üzerinde de olumsuz etkileri olmaktadır. Saygı ve güven düzeyinin azaldığı ve çıkarları maksimize etmek uğruna kişiler arası kaba tutum ve davranışların yaşandığı ifade edilmektedir (Kanten, 2014: 11-12). Nitekim böyle bir ortamda çalışanların yalnızlığı seçmesi, içine kapanması ve mutsuzluğa sürüklenmesi kaçılmaz olabilmektedir. O halde işyeri kabalığının ciddi alınması gereken bir sorun olduğu ifade edilebilir. Bu kaba davranışların etkisini minimize eden faktörlerin neler olduğu tespit edilerek çalışanlara bu davranışların alışkanlık haline getirilmesi gerekliliğinin açıklanması önem arz etmektedir.

2. İŞ YAŞAMINDA YALNIZLIK

Yalnızlık, sosyal ilişkilerin yetersizliği ve tatminsizliği nedeniyle kişinin başkasıyla beraberken bile yaşayabildiği sıkıntılı ve karmaşık bir hayatı ifade etmektedir (Mercan vd., 2012: 216). Yalnızlık, fiziksel uzaklıktan öte duygusal ve zihinsel izolasyondur. Ayrıca yalnızlık, zayıf düzeyli bir sosyal etkileşimin yarattığı ruh halidir. Yalnızlık, insanın nicelik ve nitelik açısından hissettiği olumsuz bir deneyimdir (Eroğlu ve Yılmaz, 2015: 286). Bir psikolojik rahatsızlıktır (Demirbaş ve Haşit, 2016: 138). Yalnızlık sadece genel yaşamda görülen bir his değildir. Aynı zamanda yalnızlık, iş hayatında sıklıkla görülebilmektedir. İşyeri yalnızlığı, çalışanın içinde çalıştığı sosyal ortamın kendisini dışlaması ve iyi ilişkilerin eksikliği sonucunda oluşan sıkıntı şeklinde tanımlanmaktadır (Çetin ve Alacalar, 2016: 194).

Çalışanlar bazen genel hayatında yalnızlık hissetmezken işyerinde kendini izole edilmiş hissine kapılabilir. Nitekim işyerinde her zaman mutlu geniş bir sosyal çevreye ve mutluluğa sahip olunacağı iddia edilmemektedir (Demirbaş ve Haşit, 2016: 138; Ertürk ve Erdirencelebi, 2018: 604). Ancak işyerinde görülen yalnızlık işyeriyle sınırlı kalabileceği ileri sürülmektedir. Sosyal hayatta oldukça aktif ve doyurucu sosyal ilişkiye sahip bir çalışanın, işyerinde benzer şekilde sosyal ilişkiler kurmamakta ve sosyal destekten mahrum

kalabilmektedir. Bu durum çalışanın işyerinde yalnız kalmış ve dışlanmış bir hissi yaşamasına zemin hazırlamaktadır (Doğan vd., 2009: 272).

İş yaşamında yalnızlık, ilişki sayısının nicelik olarak az bazen de mevcut ilişkilerinin kalitesinin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda iş yaşamında yalnızlık kavramı iki alt boyutta incelenmektedir. Birincisi, işyerindeki ilişkilerinin nicelik açıdan değerlendirilmesi olarak ifade edilen sosyal arkadaşlıktır. Kişinin kendini sosyal ortamın bir parçası olarak görememesi durumudur. Kişinin partilere, düğünlere, yemeklere, pikniklere ve sosyal aktivitelere katılmamasıdır. Kolayca iletişim kuramama ve arkadaş edinmemesidir. İkincisi ise bireyin diğer arkadaşlarıyla olan ilişkisinin niteliğini ifade eden duygusal yalnızlıktır. Burada bireyin kendini izole etmesi, içine kapanması, duygu ve düşüncelerini paylaşmaktan kaçınması ve kimsenin onu anlamayacağını düşünmesidir. İşyerindeki endişeler, iletişim bozuklukları, dışlanmışlık hissi gibi duygular buna sebep olabilmektedir (Wright, 2005: 24; Doğan vd., 2009: 272-273; Mercan vd., 2012: 217; Eroğluer ve Yılmaz, 2015: 287; Demirbaş ve Haşit, 2016: 139). Bunların yanında iş yaşamında yalnızlık; çevresel, kültürel, örgütsel ve bireysel birçok etmenden beslendiği ifade edilmektedir (Çetin ve Alacalar, 2016: 194).

Yalnızlık ile ilgili genel kanı ise nitelik açıdan bir sorun olmasıdır. Netice itibarıyla yalnızlık duygusu beraberinde birçok duygu durumunu da getirmektedir (Eroğluer ve Yılmaz, 2015: 287). Yalnızlık; endişe, stres, mutsuzluk, üzüntü, depresyon ve anksiyete gibi olumsuz ve istenmeyen ruhsal ve duygusal sonuçlarla ilişkilidir (Doğan vd., 2009; 272). Bunların yanında verimsizlik, iş doyumunun azalması ve performans eksikliği nedeniyle çalışanlarda yetersizlik hissine sebep olmaktadır. İşyeri yalnızlığı sosyal destek, rekabet durumu, iş stresi, bağlılık ve yaşam doyumunu ile yakından ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Wright, 2005: 22; Eroğluer ve Yılmaz, 2015: 287). Bunun yanında ayrıca sosyal fobi ile duygusal yalnızlık arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Mercan vd., 2012: 223).

3. MUTLULUK

Mutluluğun kaynağı, insandan insana değişen bir yapısı ve yorumlanma şekli bulunmakta ve geniş yelpazede tanımlanmaktadır. Mutluluk, içsel dinginlik ve huzur, neşeli bir hayat, enerjik bir duygu ve bazen de kayıtsızlık olduğu ileri sürülmektedir (Biswas-Diener ve Dean, 2007: 40). Mutluluk, hayattan duyulan memnuniyet ve olumlu duyguların çok ancak olumsuz duygu durumlarının ise daha az deneyimlenmesidir (Khan, 2009: 2). Mutluluğun en önemli kaynaklarından biri beden ve ruhun iyi olmasıdır. Dünya Sağlık Örgütü'nün 1947'deki sağlık tanımının da bu çerçevede olduğu görülmektedir. Buna göre sağlık; kişinin sadece hasta veya sakat olmama hali değil, bunun yanında kişinin fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden de sağlıklı ve tam bir iyi olma halidir (Eryılmaz, 2014: 9). Buradaki genel çerçeveye bakıldığında sağlığın temelinde "iyi olma" kavramının olduğu görülmektedir (Göcen, 2013: 99). İyi oluş, bireylerin kendilerini mutlu ve sağlıklı hissetmesi durumunu ifade etmektedir. İyi oluş kavramı çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. En geniş anlamda her olumlu şey için bir şemsiye terimidir. Bu anlamda "iyi oluş", "mutluluk" veya "yaşam kalitesi" gibi terimler birbirinin yerine kullanılmaktadır (Veenhoven, 2012: 333).

Mutluluk aslında "hedonik" ve "ödonomik" olmak üzere iki iyi oluş kavramsal yapısı altında incelenmekte ve aralarındaki farklılıklar ortaya konulmaktadır. Hedonik iyi oluş insanın fazla anlık zevkleri deneyimlemesi ve acıyı da en düşük düzeyde yaşamasını temsil ederken ödonomik iyi oluş ise insanın uzun vadeli ve derin mutluluğunu sağlayan, kişisel gelişimi ve potansiyeli de üst düzeyde kullanmayı ifade etmektedir. Yani ödonomik iyi oluş kişinin kendini gerçekleştirme durumu iken (Disabato vd., 2016: 471; Ryan, ve Deci, 2001: 144; Hefferon ve Boniwell, 2011: 87; Turban ve Yan, 2016: 1007), hedonik iyi oluş ise anlık yaşam doyumudur (Deci ve Ryan, 2008: 1). Buradan hareketle çalışanın işyerinde uzun vadeli mutluluğu için ödonomik iyi oluşu deneyimlemesi gerekmektedir. Çalışanların kendini gerçekleştirme ve ulvi amaçlar belirleme çabaları mutluluklarını devamlı kılmaktadır. Nitekim ödonomik mutluluk; iyilik, hoşgörü, affedicilik, minnettarlık ve şükür gibi erdemlerin hayata tatbik edilmesini önermektedir (Huta ve Ryan, 2010: 736; King ve Napa, 1998: 2-3; Kashdan vd., 2008: 220).

Mutluluk bireylere daha esnek ve geniş bir bakış açısı sağlamaktadır. Ayrıca sosyal ilişkilerin kolayca kurulmasında ve sosyal desteğin sağlanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. İş yerinde kurulan güçlü sosyal ilişkilerin, bireylerin yaşam tatmini üzerindeki etkisinin olduğu tespit edilmiştir. İnsanlarla sağlıklı ilişkiler kurabilmek ve bu ilişkileri geliştirmek de ancak açık iletişim, güven ve olumlu bakış açısıyla sağlanabilmektedir (Demirsoy, 2014: 14). Diğer yandan mutlu ve huzurlu bir ortamda çalışmak işe bağlılığı, üretkenliği ve işe gelme isteğini yükseltmektedir (Manion, 2003: 659; Biswas-Diener ve Dean, 2007: 14). Bu durum hem çalışanların sağlığını hem de örgütün rekabet gücünü arttırmaktadır. Bu nedenle örgütlerin daha az toksisiteye, strese, nezaket dışı ve kaba davranışlara sahip olması önem arz etmektedir (King ve Napa, 1998: 2-3; Kashdan vd., 2008: 220; Renee Baptiste, 2008: 291). Nitekim mutlu çalışanların daha gönüllü ve prososyal

davranışlar sergilediği ve fazladan sorumluluk almak için heves ettiği ileri sürülmektedir (Jain vd., 2009: 268; Zakaria vd., 2014: 360). Bu nedenle mutluluk; çalışanların verimli ve yaratıcı çalışmalarına imkân vermektedir. Kısacası mutluluk ve üretkenlik birbirini besleyen çift yönlü bir sistem oluşturdukları ifade edilebilmektedir (Carr, 2015: 47-48).

İşyerindeki mutluluğun dinamik bir yapısı bulunmaktadır. Çalışanların mutluluk düzeyi ortamdaki anlık olaylardan tutum ve davranışlardan etkilenmektedir. Bunun yanında örgütün kendi yapısal koşulları ve kişinin bireysel ihtiyaç, beklenti ve tercihlerinin de önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir (Fisher, 2010: 404). Modern dünyada rekabet için fazla mesai saatleri, aşırı iş yükü ve belirsiz roller gibi etmenler çalışanların mutluluk düzeylerini baltalayarak performanslarını olumsuz etkileyebilmektedir (Renee Baptiste, 2008: 286-287).

4. İŞYERİ KABALIĞI, İŞ YAŞAMINDA YALNIZLIK VE MUTLULUK İLİŞKİSİ

İş ortamı insanların bir arada faaliyet gösterdiği sosyal ortamlardır. Bu ortamlarda çalışanlar arasında etkileşim ve iletişim olmak zorundadır. Çalışanlar kendi aralarında dostluk, arkadaşlık ve gruplar oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal bir kimliğe sahip olmakta ve kendilerini değerli bulmaktadır (Kanten, 2016: 528). Çalışanlar arasında güven, saygı ve iş birliği neticesine çalışanların performansı ve örgütün rekabet gücü yükselmektedir. Bu durum doğrudan sosyalleşmeyi, işi sevmeyi ve beraberinde yüksek mutluluk seviyesini de beraberinde getirmesi beklenmektedir. Ancak işyerinde kaba davranışlar işyerinin huzurunu ve çalışanların mutluluğunu tehdit eden büyük bir sorundur. Saygı kuralları ne zaman çiğnenirse işyerinde huzursuzluk ve mutsuzluk baş göstermektedir. İşyeri kabalığı işyerinde öfkeye, moral bozukluğuna, güven ve performans kaybına yol açtığı ileri sürülmektedir (Blau & Andersson, 2005: 598; Taştan, 2014: 64). Çalışanların içe kapanmasına ve iyi oluş düzeylerinin düşmesine sebep olmaktadır. Bunun yanında stres öfke, mutsuzluk, iş aile çatışması ve izole olma gibi bireysel sonuçları da meydana gelmektedir (Kanten, 2016: 554). Bu nedenle kabalık ve nezaketsizlik, gönüllerin kırılmasına sebep olan sapkın davranışlar olduğu ifade edilmektedir (Blau & Andersson, 2005: 596). Bunlar çalışma ortamının zehirlenmesine ve huzursuzluğun artmasına sebep olmaktadır (Kanten, 2016: 530). Bu nedenle işyerinde çalışanlar her zaman birbirine karşı saygı normları içerisinde davranmaları ve iletişim kurmaları önem arz etmektedir.

Kıt kaynakları paylaşma noktasında sorun yaşandığında ve şiddetli rekabet durumunda insanların birbirine karşı nezaket kuralları çerçevesinde davranması zorlaşmaktadır (Mercan vd., 2012: 2016). Bu davranışa maruz kalan kişilerde kendini sosyal ve duygusal açıdan yalnızlığa itildiği hissi uyandırmaktadır. Nitekim yalnızlığı içten içe yaşayan insanın mutlu olması da pek olası görünmemektedir. Aksi durumda çalışanlar kalabalık bir ortamda yaşayacakları yalnızlığın daha acı verici olacağı ileri sürülmektedir (Wright vd, 2006). Örgüt içerisinde yalnız kalan ya da dışlanan çalışanın örgüt hakkında olumlu düşünmesi de beklenmemektedir. Bu çalışan örgütün tamamını bu durumdan dolayı sorumlu tutmakta ve suçlamaktadır. Bu nedenle olumsuz duygular mutsuzluğu ve yalnızlığı tetiklemektedir (Eroğluer ve Yılmaz, 2015: 292).

Örgüt ortamında arkadaş edinememe, arkadaşların bilgisinden faydalanama veya bilgi paylaşmama durumu örgüt ve birey için olumsuz sonuçlara sebep olmaktadır. Bu durum prososyal davranışları, bağlılığı, performansı ve verimliliği azalmakta ve işten ayrılma niyetini ise arttırmaktadır (Demirbaş ve Haşit, 2016: 149). Yalnızlık arzu edilmeyen bir durum olması nedeniyle çalışanın daha mutlu olabileceği bir iş arayışına sevk etmesi olasıdır. İşyeri yalnızlığı aynı zamanda çalışanların iyi oluş düzeylerini, iş ve yaşam tatminlerini düşürdüğü saptanmıştır (Karakaya vd., 2015: 82; Yurcu & Kocakula, 2015; Yılmaz & Altınok, 2009).

İş ortamında çalışanların birbirine ihtiyacı oldukça fazladır. Çalışanlar diğerleri ile beraberken sosyalleşmekte ve motive olabilmektedir (Demir ve Kutlu, 2016: 197). Bu durum mutluluğu da önemli düzeyde arttırmaktadır. İçe kapanık, yalnız ve dışlanmış çalışanların ise monotonluğa düştüğü ve mutsuzluğa sürüklendiği görülmektedir. Nitekim iletişim ve mutluluk arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır (Kırık ve Sönmez, 2017: 18). Bu nedenle sosyal destek almak çalışanların mutluluğunu olumlu etkileyebilmektedir. İnsan mutlu olunca da olumsuz, kaba ve nezaket dışı davranışlara ve stresle baş edebilmektedir. Kibarlık, profesyonellik, nezaket, saygı ve yardımseverlik gibi olumlu değerlerin yaygın olduğu iş ortamlarında yaratıcı kararlar alma ve uygulama becerilerinin geliştiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla iyimserlik, sevgi, affedicilik ve minnettarlık gibi pozitif duyguları aşlamak, çalışanların bilişsel potansiyellerinin gelişmesini sağlamaktadır (Cameron, 2013: 31-32). Bu olumlu duygular, bireyin hem olumsuz duygularını silerek psikolojik direncini, hem de düşünce ve eylem kapasitesini yükselttiği ifade edilmektedir (Hefferon ve Boniwell, 2014: 24; Carr, 2015: 25).

H1: İş arkadaşları kabalığı, mutluluğu anlamlı etkilemektedir.

H2: İş arkadaşları kabalığı, iş yaşamında yalnızlığı anlamlı etkilemektedir.

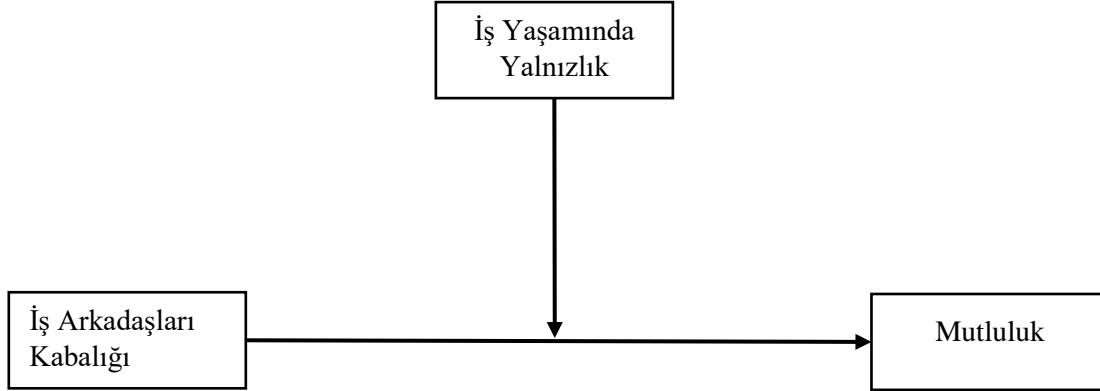
H3: İş yaşamında yalnızlık, mutluluğu anlamlı etkilemektedir.

H4: İş arkadaşları kabalığının mutluluk üzerindeki etkisinde yalnızlığın düzenleyici etkisi vardır.

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmada, iş ortamında gerçekleşen kaba ve nezaketsizlik davranışlarının kişilerin yalnızlaşmasına ve mutsuz olmasındaki rolü araştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca iş yaşamında yalnızlaşmanın ve izole edilmenin mutluluğu etkileyip etkilemediği tespit edilmeye çalışılmaktadır. Ancak asıl araştırılmak istenen konu ise kaba davranışlarının mutlulukla ilişkisinde iş yaşamında yalnızlığın düzenleyici bir etkiye sahip olup olmadığıdır. Bu amaçla aşağıdaki model geliştirilmiş ve analizlerle test edilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

5.1. Araştırmanın Örneklemi

Bu çalışmanın örneklemi İstanbul ilinde bulunan bir kamu kurumu çalışanlarından oluşmaktadır. Bu çalışanlara yaklaşık olarak 200 adet anket dağıtılmıştır. Doldurulup geri dönüş yapılan anketlerin sayısı ise 162 adettir. Analize başlamadan önce uç değer olarak değerlendirilen herhangi bir anketin olup olmaması test edilmiştir. Ancak uç değer teşkil eden anketin olmaması sebebiyle veri setinin tamamı analize dâhil edilmiştir. Örneklemin cinsiyet, yaş ve medeni durum dağılımı ise Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

		Örneklemin Dağılımı	
		N	%
Cinsiyet Dağılımı	Kadın	66	40,7
	Erkek	91	56,2
	Kayıp Değer	5	3,1
Yaş Dağılımı	25 ve altı	16	9,9
	26-35	65	40,1
	36-45	59	36,4
	46 +	16	9,9
	Kayıp Değer	6	3,7
Medeni Durum Dağılımı	Evli	105	64,8
	Bekâr	48	29,6
	Kayıp Değer	9	5,6

Tablo 1’e göre araştırmaya katılan çalışanların 66’sı (%40,7) kadın ve 91’i (%56,2) ise erkeklerden oluşmaktadır. Yaş dağılımı incelendiğinde çalışanların 16’sı (%9,9) 25 yaş ve altında, 65’i (%40,1) 26-35 ve 59’u (% 36,4) 36-45 yaşa aralığında iken 16’sı ise (%9,9) 46 ve daha büyük bir yaşa aralığına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında çalışanların 105’i (%64,8) evli ve 48’i (%29,6) ise bekâr olduğu görülmektedir.

5.2. Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan veri toplamak amacıyla anket formu kullanılmıştır. Bu anket formunda ise beş farklı ölçek yer almaktadır.

Oxford Mutluluk Ölçeği-Kısa Formu (OMÖ-K): Hills ve Argyle (2002) tarafından geliştirilen ölçek 7 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte “1) Hiç katılmıyorum” ve “5) Tamamen katılıyorum” arasında beşli bir likert derecelendirme kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe uyarlama ve güvenilirlik çalışması ise Doğan ve Çötök (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir.

İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği (İYYÖ): Wright, Burt ve Strongman (2006) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, “Duygusal Yoksunluk” ve “Sosyal Arkadaşlık” olmak üzere iki boyuttan ve toplamda 16 maddeden oluşmaktadır. Türk çalışanlar için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ise Doğan, Çetin ve Sungur (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte “1) Hiç uygun değil” ve “5) Tamamen uygun” şeklinde beşli bir likert derecelendirme kullanılmıştır.

İş Arkadaşları Kabalığı Ölçeği (İAKÖ): Cortina, Magley, Williams ve Langhout (2001) tarafından geliştirilmiş tek boyutlu ve 7 maddeli bir ölçektir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama ve geçerlilik çalışması ise Küçük ve Çakıcı (2018) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçekte bir madde iki farklı hususu ölçtüğünden dolayı ikiye ayrılarak ölçeğin madde sayısı 8’e çıkarılmıştır. Maddeleri ölçme kategorileri ise beşli likert kullanılarak “1) Asla” ve “5) Her zaman” şeklinde belirlenmiştir.

5.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Bu çalışmada kullanılan ölçekler daha önce geliştirilmiş veya uyarlanmış olması nedeniyle Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeklerin orijinal formda olduğu gibi maddelerinin dağılım gösterip göstermediğini, maddelerin faktör yüklerini ve boyutların tespitini yapmak amacıyla DFA uygulanmıştır. Bu analizde ise Lisrel 8.8 paket programı kullanılmıştır. DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri ve kabul edilebilir asgari uygunluk değerleri (Aksu vd., 2017: 79; Kocagöz ve Dursun, 2010: 145) ise Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Birinci ve İkinci Düzey DFA Değerleri Tablosu

İndeksler	Kabul Edilebilir Değerler	Birinci Düzey DFA			İkinci Düzey DFA	
		OMÖ	İAKÖ	İYYÖ	İYYÖ	
χ^2/sd	$2 \leq \chi^2 /sd \leq 5$	2	2,10	2	2	
GFI	$.90 \leq GFI \leq .95$	0,96	0,94	0,91	0,91	
AGFI	$.85 \leq AGFI \leq .90$	0,91	0,89	0,86	0,86	
CFI	$.90 \leq CFI \leq .95$	0,97	0,99	0,98	0,98	
NFI	$.90 \leq NFI \leq .95$	0,94	0,98	0,97	0,97	
RMSEA	$.05 \leq RMSEA \leq .010$	0,07	0,08	0,07	0,07	

p – value < .05

OMÖ: Oxford Mutluluk Ölçeği

İAKÖ: İş Arkadaşları Kabalığı Ölçeği

İYYÖ: İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği

Tablo 2’de gösterilen birinci düzey DFA uyum değerlerine göre ölçek yapılarının doğrulandığı görülmektedir. Ancak bu değerlerin elde edilmesi içine de mevcut kuramsal gerekçeler dikkate alınarak modele en fazla katkıyı sağlayacak bazı modifikasyon işlemleri uygulanmıştır. Buna göre Oxford Mutluluk Ölçeğinde M2 ve M3, M3 ve M6 maddeleri birbirine bağlanmıştır. İş Arkadaşları Kabalığı Ölçeğinde K1 ve K2, K3 ve K6 maddeleri ve İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeğinde ise Y3 ve Y4, Y7 ve Y8, Y8 ve Y9, Y10 ve Y11 maddeleri birbirine bağlanmıştır. İlaveten İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeğinde Y5, Y12 ve Y14 maddeleri de uyum iyiliği değerlerini düşürmesi ve gerekli faktör yüküne sahip olmaması nedeniyle analizin dışında bırakılmıştır.

İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeğinin iki farklı alt boyuta sahip olması ve bu alt boyutlarının tek boyuta indirgenmek istenmesi nedeniyle ikinci düzey DFA uygulanmıştır. Burada ölçeğin alt boyutlarının bir üst yapı olarak belirlenen “İş Yaşamında Yalnızlık” örtük değişkenine ne ölçüde uyum sağladıklarını ve bu örtük değişkene ne düzeyde faktör yüküne sahip oldukları tespit edilmeye çalışılmaktadır. Tablo 2’de gösterilen bulgular incelendiğinde “İş Yaşamında Yalnızlık” örtük değişkeninin iki faktörlü yapısının anlamlı olduğu ve

doğrulandığı görülmektedir ($t > 1.96$; $p < .05$). Fakat burada da bazı modifikasyon işlemleri uygulanmıştır. Y2 ve Y3, Y3 ve Y4, Y12 ve Y13, Y13 ve Y14 maddeleri arasında modifikasyon işlemi uygulanarak birbirine bağlanmıştır. Bunun yanında Y9, Y11 ve Y14 maddeleri uyum iyiliği değerlerini düşürdükleri gerekçesiyle modele dâhil edilmemiştir.

Doğrulan bu ölçeklerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Nitekim normal dağılımı gösteren çarpıklık ve basıklık (skewness/kurtosis) değerlerinin -1 ve +1 arasında (Gürbüz ve Şahin, 2015: 208-210) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu değişkenlerin Cronbach's Alpha güvenilirliği test edilmiş ve ilgili bulgular da Tablo 3'te gösterilmiştir. Sonuç olarak bu çalışmanın veri setinin ortalama etrafında dağılım gösterdiği, faktör yapısının doğrulandığı ve arzu edilen güvenilirlik değerlerine sahip olduğu söylenebilir.

5.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışanların sahip oldukları sosyo-demografik özellikleri bağlamında bağımsız ve bağımlı değişkenlerin ortalamalarında anlamlı bir farklılığın olup olmadığını tespit etmek amacıyla ANOVA ve Bağımsız Örneklem T testleri uygulanmıştır. Ancak anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır ($p > .05$).

DFA sonucunda belirlenen değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını ve bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla da Korelasyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular da Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon, Ortalamalar ve Güvenirlik Değerleri Tablosu

	Ort.	S.S.	1	2	3	α
1. Mutluluk	3,86	,59	-			,768
2. İş Arkadaşları Kabalığı	1,69	,68	-,515**	-		,925
3. İş Yaşamında Yalnızlık	1,87	,78	-,353**	,554**	-	,943

** $P < .01$

α : Cronbach's Alpha güvenilirlik değerleri

Mutluluk en yüksek ortalamaya sahipken (Ort.=3,86; S.S.=,59) iken iş yaşamında yalnızlık (Ort.=1,87; S.S.=,78) ve iş arkadaşları kabalığı (Ort.=1,69; S.S.=,68) ise nispeten daha düşük ortalamaya sahip oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde mutluluğun iş arkadaşları kabalığı ve iş yaşamında yalnızlık ile anlamlı ve negatif bir ilişkisinin olduğu görülmektedir ($p < .01$). Ancak iş arkadaşları kabalığı ve iş yaşamında yalnızlık değişkenleri arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($p < .01$). Değişkenler arasındaki bu ilişkinin varlığı aynı zamanda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri anlamlı bir şekilde etki edebileceğine ilişkin bilgi verebilmektedir. Buradan hareketle bu olası etkiyi test etmek için regresyon testlerine başvurulmuş ve elde edilen bulgular da Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Regresyon Testi Bulguları

	Mutluluk				Regresyon Modelin Özeti
	β	S.H.	p	t	
İş Arkadaşları Kabalığı	-,515	,059	,000	-7,59	$R^2 = .265$; Adj. $R^2 = .260$; $F = 57,636$; $p = .000$; DW=1,852
İş Yaşamında Yalnızlık	-,353	,056	,000	-4,77	$R^2 = .125$; Adj. $R^2 = .119$; $F = 22,785$; $p = .000$; DW=1,584
	İş Yaşamında Yalnızlık				Regresyon Modelin Özeti
	β	S.H.	p	t	
İş Arkadaşları Kabalığı	,554	,076	,000	8,24	$R^2 = .307$; Adj. $R^2 = .303$; $F = 70,972$; $p = .000$; DW=1,447

Bütünlük sağlanması açısından yapılan regresyon analizleri sonucunda elde edilen bulgular tek tabloda verilmiştir. Regresyon analizleri bulgularına göre mutluluğun diğer tüm değişkenlerle kurulan regresyon modellerinin anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < .01$). Mutluluk üzerinde iş arkadaşları kabalığın ($\beta = -.515$; $p < .01$) ve iş yaşamında yalnızlığın ($\beta = -.353$; $p < .01$) anlamlı ancak negatif etkilerinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan iş arkadaşları kabalığı ise iş yaşamında yalnızlığı anlamlı ve olumlu etkilediği tespit edilmiştir. ($\beta = .554$; $p < .01$). Bu sonuçlardan hareketle H1, H2 ve H3 hipotezlerinin desteklendiği görülmektedir.

5.5. Düzenleyicilik Etkisi Bulguları

Bu çalışmanın söz konusu değişkenleri arasında düzenleyici etkisinin var olup olmadığını ortaya koymak amacıyla Andrew F. Hayes tarafından geliştirilen Process Makrosu kullanılmıştır (Hayes 2013: 16). Düzenleyici etkisi; bağımsız değişkenin etkisinin hangi durumlarda ve nasıl yükselip azalacağını ortaya koymaktadır. Elde edilen anlamlı düzenleyici etkinin hangi durumlarda (düşük, orta, yüksek) değiştiğini saptamak için de eğim (slope) testi uygulanmakta ve ilgili bulgular da grafik olarak gösterilebilmektedir (Gürbüz, 2019: 81-87).

Bu çalışmada düzenleyici etkisini saptamak amacıyla 162 katılımcıdan oluşan veri seti üzerinden ve %95 güven aralığında analizler uygulanmıştır. Veri setini yanlışlık hatasından arındırmak amacıyla 1000’li bootstrap yöntemi uygulanarak modeller test edilmiştir. Bu yöntemle anlamsız sonuçlar engellenmekte ve örneklemin temsil yeteneği güçlendirilmektedir. Sonuçların anlamlı olup olmadığını saptamak amacıyla da significant (p) değeri yerine, güven düzeyinin alt (LLCI) ve üst (ULCI) sınırlarının her ikisinin ya sıfırdan küçük ya da sıfırdan büyük olması yöntemine başvurulmaktadır (Hayes, 2013: 105-113; Gürbüz, 2019; Arslan ve Yener 2015: 297).

Tablo 5. Düzenleyici Etki Analizinin Bulguları

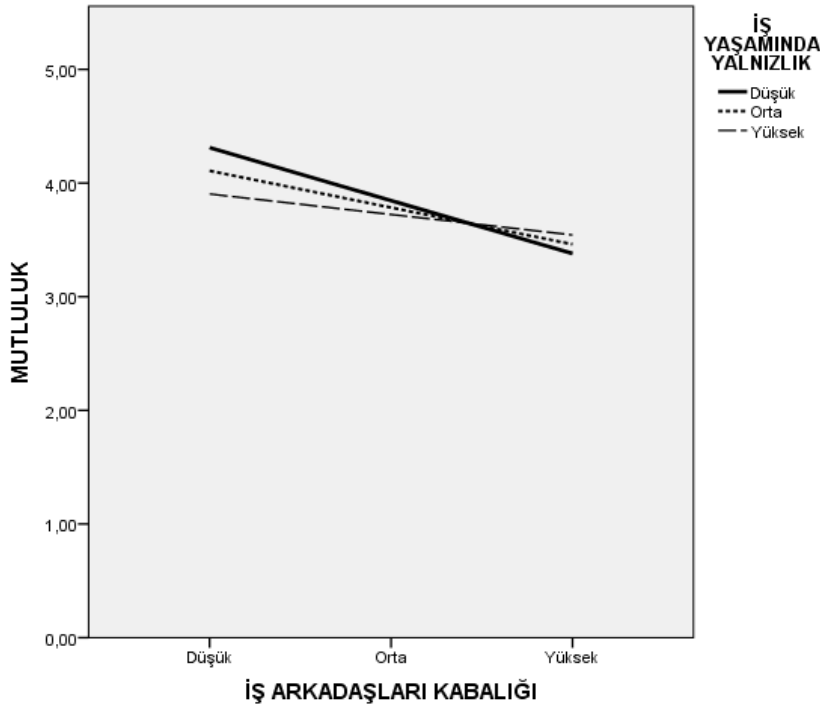
DEĞİŞKENLER	β	S.H.	t	p	LLCI	ULCI	
Sabit	3,784	,044	85,834	,000	3,697	3,872	
İş Arkadaşları Kabalığı (X)	-,477	,071	-6,681	,000	-,618	-,336	
İş Yaşamında Yalnızlık (W)	-,078	,059	-1,322	,188	-,194	,039	
Etkileşimsel Etki (X.W)	,270	,075	3,605	,000	,122	,416	
İş Yaşamında Yalnızlık	Düşük	-6,88	,105	-6,551	,000	-,895	-,480
	Orta	-4,77	,071	-6,681	,000	-,618	-,359
	Yüksek	-,266	,078	-3,431	,000	-,419	-,113
Modelin Özeti	R		R ²	F	p		
	,572		,327	25,570	,000		

Tablo 5’teki bulgular incelendiğinde düzenleyici etki modelinin anlamlı olduğu görülmektedir (F=25,570; p<,01). Buna göre regresyon analizine dâhil edilen tahmin değişkenlerinin (X ve W) mutluluk üzerindeki değişimin yaklaşık %33’ünü (R²=,327) açıkladığı tespit edilmiştir. Burada iş arkadaşları kabalığı ve iş yaşamında yalnızlık değişkenlerinin, mutluluk üzerindeki etkileşimsel etkisinin (düzenleyici etki) anlamlı olduğu tespit edilmiştir (β =,270; (LLCI=,122; ULCI=,416); t=3,605; p<,01). Düzenleyici etkinin anlamlılığı, hem p değerinin anlamlı olmasından hem de LLCI ve ULCI değerlerinin her ikisinin pozitif olmasından (sıfır değerinin dışında) anlaşılmaktadır.

Düzenleyici etkinin durumsal olarak nasıl değiştiğini kavramak için düzenleyici değişkenin düşük, orta ve yüksek olduğu durumlarını ortaya koyan (slope) eğim analizinin sonuçları incelenmesi gerekmektedir. Buna göre iş yaşamında yalnızlığın düşük olduğu durumda iş arkadaşları kabalığı ve mutluluk arasındaki olumsuz ilişkinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir (β =-,88; (LLCI=-,895; ULCI=-,480); t=-6,551; p<,01). Benzer şekilde orta (β =-4,77; (LLCI=-,618; ULCI=-,359); t=-6,681; p<,01) ve yüksek (β =-,266; (LLCI=-,419; ULCI=,113); t=-3,431; p<,01) olduğu durumlarda da anlamlı olduğu saptanmıştır.

Yapılan eğim analizi sonucunda elde edilen bu sonuçları daha iyi görebilmek için de bulgular grafiksel olarak şekil 3’te gösterilmiştir.

Şekil 2: Düzenleyici Değişken Etkilerinin Grafik Üzerinde Gösterimi (N=162)

Tablo 5’te verilen bulgulara ve şekil 2’deki grafiğe göre iş yaşamında yalnızlığın düşük orta ve yüksek olduğu durumlarda iş arkadaşları kabalığının mutluluğa etkisinin daha da arttığı ifade edilebilir. Ancak iş yaşamında düşük olduğunda kaba davranışların mutluluğu daha fazla düşürdüğü görülmektedir. Buradan hareketle H4 hipotezi desteklenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada işyerinde mutluluğun yordayıcıları olarak kaba davranışlar ve iş yaşamında yalnızlık incelenmiştir. Bu değişkenlerin işyerinde mutluluğu önemli düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Kaba davranışlar ve yalnızlık mutluluğu düşürürken, Kaba davranışların iş yaşamında yalnızlığı yükselttiği saptanmıştır. Kaba davranışlara maruz kalmanın çalışanları içe kapanmasını ve yalnızlığa düşmesini tetiklediği görülmektedir. Nitekim bu sonuçlar literatür tarafından da desteklenmektedir. Yapılan birtakım çalışmada benzer bir sonuca ulaşıldığı saptanmıştır. Söz gelimi; Cheng ve Furnham (2002) yalnızlığın mutluluğu negatif etkilediğini, yalnızlık arttıkça mutluluğun düştüğünü saptamışlardır. Ancak yakın ve samimi ilişkiler ise yalnızlığı azalttığı önemli bir diğer bulgular arasındadır (Crawford ve Manassis, 2011). Lim ve arkadaşlarına (2008) göre, işyeri kabalığı ile çalışanların psikolojik iyi oluş hali arasında negatif yönde bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu sonuçlar çalışmamızın bulguları ile örtüştüğü söylenebilir.

Bu çalışmanın önemli bir diğer bulgusu ise iş arkadaşları kabalığının mutluluk üzerindeki etkisinde iş yaşamında yalnızlığın düzenleyici etkisinin anlamlı olmasıdır. Burada iş yaşamında yalnızlığın özellikle düşük olduğu durumlarda kaba davranışlar arttıkça mutluluğun düzeyi de düşmektedir. Literatürde yalnızlığın bazı çalışmalarda aracı etkisi araştırılmış ve mutluluğa etkisi ortaya konulmuştur. Söz gelimi Eroğlu ve Yılmaz (2015: 280) etik liderliğin algılanan örgütsel iklim üzerinde etkisinde, Demir ve Kutlu (2016: 202) ise etkileşim kaygısının mutluluğa etkisinde yalnızlığın aracılık ettiğini tespit etmişlerdir.

Sonuç itibarıyla işyeri kabalığı, öfkeyi ateşlemekte ve moral bozukluğuna yol açmaktadır (Blau ve Andersson, 2005: 598; Taştan, 2014: 64). Aynı zamanda kabalığı sevmeyen hassas kişilerin kırılmasına ortamdan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla zamanla yalnızlığa ve içe kapanmaya yol açmaktadır (Kanten, 2016: 554). Ancak iş ortamında kabalık kaçınılmaz olduğu da bir gerçektir. Özellikle çalışma hayatında çeşitli şartlarının değişmesiyle insanların birbirine karşı kaba davranışları artmaktadır. Görünen o ki örgüt ortamında duygusal zehirlenmeler arttıkça kabalık da artmaktadır (Mercan vd., 2012: 2016). Kabalığın yalnızlığı, yalnızlığın da mutluluğu olumsuz etkilediği bir sarmal meydana gelmektedir. Zira duyguların bir duman gibi örgütün her kademesine etki edeceği de bilinen bir gerçektir. Böyle bir ortamda çalışanların olumlu düşünmesi, kendini geliştirmesi, farklı düşünerek kapasitesini zorlaması beklentisi, içi boş bir hayalden ibaret

olabilmektedir. Dolayısıyla mutsuz bir çalışanın örgütü sevmesi, örgütle özdeşleşmesi ve onu sahiplenmesi mümkün gözükmemektedir.

Örgüt ortamında yalnızlık insanı sosyal destekten mahrum bırakmaktadır. İş arkadaşları bir araya gelerek kendi sorunlarına çözüm bulabilir, acı ve sevinçlerini beraber yaşayabilmektedir. Bu durum aslında çalışanların dertlerini anlatarak duygusal olarak rahatlamasına vesile olmaktadır. Birbirine destek olmaları neticesinde mutlulukları artmaktadır. Aksi davranışların sergilenmesi olumsuz duyguların oluşmasına sebep olmakta ve olumsuz deneyimlerin etkisi de uzun süre atlatılmamaktadır. Çalışanların içe kapanması ve yalnızlığa sürüklenmesi hem birey hem de örgütün rekabet gücü için bir felakete yol açabilmektedir. Nitekim yalnız yaşayan ve içe kapanan birinin mutsuzlaştığı da ifade edilmektedir (Demir ve Kutlu, 2016: 197). Yalnızlık çalışanların iyi oluş düzeylerini, iş ve yaşam tatminlerini düşürdüğü saptanmıştır (Karakaya vd., 2015: 82; Yurcu & Kocakula, 2015; Yılmaz & Altınok, 2009). Bu nedenle pozitif bir örgüt ortamının oluşmasında çalışanların birbirine karşı tutum ve davranışları sonucunda biçimlendiğini söylemek abartı olmayacağı ileri sürülmektedir (Lambert ve Hogan, 2009: 463).

Yöneticilerin ve uygulamacıların unutmaması gereken şey ise, insan faktörü örgüt için oldukça önemli bir entelektüel sermaye olduğudur. Bu sermayenin başarısı doğrudan örgütün başarısı üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle her örgüt çalışanlarının mutluluk, beklenti ve özlemlerini karşılaması önem arz etmektedir. Çalışanların kaba tutum ve davranışlardan uzaklaşması, örgüt içerisinde profesyonel bir dil kullanılması, saygı ve nezaketin daima yaşatılması bireysel ve örgütsel menfaatler için gereklidir. Mutluluğu yordayan tüm değişkenlerin tespit edilmesi, gerektiğinde müdahale edilmesi ve yönetilmesi noktasında elbette ki yöneticilere önemli görevler düşmektedir. Çünkü çalışanların mutluluğu yöneticilerin ve diğer arkadaşlarının tutum ve davranışlarına bağlı olarak gelişmektedir. Örgüt ortamının pozitifliği ne kadar yüksekse bu entelektüel sermayenin devam etme durumu da o kadar yüksek olmaktadır (Ertürk ve Erdirençelebi, 2018: 603). Bu nedenle toksik tutum ve davranışlar; pozitif bir çalışma ortamını, çalışanların huzurlu bir ortam arayışını engelleyeceği unutulmamalıdır. Öte yandan olumlu bir iş ortamını oluşturmak maliyetsizdir. Aksine çalışanların verimli çalışmasına ve örgütün başarıyla faaliyetini sürdürmesinde etkilidir. Zaten örgütlerin başarısı ve uzun vadede hayatta kalması çalışanların başarısına, esnekliğine, aşkla çalışmasına ve bilgi birikimine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Aksu, Gökhan ve diğ., (2017). Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ile yapısal eşitlik modeli uygulamaları, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Andersson, Lynne ve Pearson, Christine, (1999) "Tit For Tat? The Spiraling Effect Of Incivility In The Workplace", Academy Of Management Review 24, s. 452-471.
- Arslan, Aykut ve Serdar Yener, (2015) "Temel Benlik Değerlendirmeleri-Girişimci Kişilik İlişkisinde Ençoklamacı Karar Verme Yaklaşımının Aracı Değişken Rolü: Konya Örneği", İşletme Araştırmaları Dergisi 7, s. 283-310.
- Blau, Garyy ve Lynne Andersson, (2005) "Testing A Measure Of Instigated Workplace Incivility", Journal Of Occupational And Organizational Psychology 78, s. 595-614.
- Biswas-Diener, Robert ve Ben Dean, (2007) Positive Psychology Coaching: Putting The Science Of Happiness To Work For Your Clients, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey.
- Cameron, Kim, Pozitif Liderlik, Olağanüstü Bir Performans İçin Stratejiler, Çev: Tuba Çekinirer, (2013) Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Carr, Alan, Pozitif Psikoloji, Çev: Ümit Şendilek, (2015) Kaknüs Yayınlar, İstanbul.
- Ceylan, Mehmet Emin, (2014) "Bugünün Zail Olan İnsanı Ve Bir Sanat Dili Olarak Pozitif Psikoloji", Üsküdar Üniversitesi Psikohayat Dergisi 3, s. 20-21.
- Crawford, A. Melisa ve Katharina Manassis, (2011) "Anxiety, Social Skills, Friendship Quality, And Peer Victimization: An İntegrated Model", Journal Of Anxiety Disorders 25, s. 924-931.
- Caza, Barianna Barker ve Lillia M. Cortina, (2007) "From İnsult To İnjury: Explaining The İmpact Of İncivility". Basic And Applied Social Psychology 29, s. 335-350.
- Cortina, Lilla M. ve diğ., (2001) "Incivility İn The Workplace: Incidence And Impact", Journal Of Occupational Health Psychology 6, s. 64-80.
- Cheng, Helen ve Adrian Furnham, (2002) "Personality, Peer Relations, And Self-Confidence As Predictors Of Happiness And Loneliness", Journal Of Adolescence 25, s. 327-339.
- Çetin, Aysun ve Arzu Alacalar Çakır, (2016) "İş Yaşamında Yalnızlığı Yordamada Kişilik Özellikleri İle Algılanan Sosyal Ve Örgütsel Desteğin Rolü", Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi 12, s. 193-216.
- Deci, Edward L. ve Ricard M. Ryan, (2008) "Hedonia, Eudaimonia, And Well-Being: An Introduction. Journal Of Happiness Studies" 9, s. 1-11.
- Delen, Meltem Güngör, (2011) "Çalışma Hayatında İşyeri Kabalığı Olgusu", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 53, s. 43-58.
- Demir, Yasin ve Mustafa Kutlu, (2016) "Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Etkileşim Kaygısı İle Mutluluk Arasındaki İlişki: Yalnızlığın Aracı Rolü", Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36, s. 195-210.
- Demirbaş, Birol ve Gürkan Haşit, (2016) "İş Yerinde Yalnızlık Ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Uygulama", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 16, s. 137-158.
- Demirsoy, Çiğdem, (2014) "Aile Hayatı Ve Pozitif Psikoloji", Üsküdar Üniversitesi Psikohayat Dergisi 13, s. 11-15.
- Disabato, David J. ve diğ., (2016) "Different Types Of Well-Being? A Cross-Cultural Examination Of Hedonic And Ödonomik Well-Being", Psychological Assessment 28, s. 471-482.
- Dietz, Joerg ve diğ., (2003) "The Impact Of Community Violence And An Organization's Procedural Justice Climate On Workplace Aggression", Academy Of Management Journal 48, s. 317-326.
- Doğan, Tayfun ve diğ., (2009) "İş Yaşamında Yalnızlık Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik Ve Güvenilirlik Çalışması", Anadolu Psikiyatri Dergisi 10, s. 271-277.
- Doğan, Tayfun ve Nesrin Akıncı Çötök, (2016) "Oxford Mutluluk Ölçeği Kısa Formunun Türkçe Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenilirlik Çalışması", Türk Psikolojik Danışma Ve Rehberlik Dergisi 4, s. 165-172.
- Erdirençlebi, Meral ve Ebru Ertürk, (2018) "Çalışanların Örgütsel Yalnızlık Algısının İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkileri", Gaziantep University Journal Of Social Sciences 17, s. 603-618.
- Eroğluer, Kemal ve Özer Yılmaz, (2015) "Etik Liderlik Davranışlarının Algılanan Örgüt İklimi Üzerine Etkisine Yönelik Bir Uygulama: İş Yaşamında Yalnızlık Duygusunun Aracılık Etkisi", Journal Of Business Research-Türk 7, s. 280-308.
- Eryılmaz, Ali, (2014) Herkes İçin Mutluluğun Başucu Kitabı Teoriden Uygulamaya Pozitif Psikoloji, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Fisher, Cynthia D., (2010) "Happiness At Work", International Journal Of Management Reviews 12, s. 384-412.
- Göcen, Gülüşan, (2013) "Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma Ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma", Toplum Bilimleri 7, s. 97-130.
- Gürbüz, Suat, (2019) Sosyal Bilimlerde Aracı, Düzenleyici Ve Durumsal Etki Analizleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Gürbüz, Suat ve Faruk Şahin, (2015) Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hayes, Andrew F., (2013) Introduction To Mediation, Moderation, And Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach, Guilford Press, New York.
- Hefferon, Kate ve Ilona Boniwell, Pozitif Psikoloji: Kuram, Araştırma Ve Uygulamalar, Çev. Tayfun Doğan Vd., (2011) Nobel Yayınevi, Ankara.
- Huta, Veronika ve Ricard M. Ryan, (2010) "Pursuing Pleasure Or Virtue: The Differential And Overlapping Well-Being Benefits Of Hedonic And Ödonomik Motives", Journal Of Happiness Studies 11, s. 735-762.

- Jain, Ajay ve diğ., (2009), "Employee Wellbeing, Control And Organizational Commitment", *Leadership & Organization Development Journal* 30, s. 256-273.
- Kanten, Pelin, (2016) *İşyeri Nezaketsizliği*, Edt: Pelin Kanten Ve Selahattin Kanten, Örgütlerde Davranışın Aydınlik Ve Karanlık Yüzü, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kanten, Pelin, (2014). "İşyeri Nezaketsizliğinin Sosyal Kaytarma Davranışı Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Duygusal Tükenmenin Aracılık Rolü", *Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 6, s. 11-26.
- Kashdan, Todd B. ve diğ., (2008) "Reconsidering Happiness: The Costs Of Distinguishing Between Hedonics And Eudaimonia", *The Journal Of Positive Psychology* 3, s. 219-233.
- Karakaya, Abdullah ve diğ., (2015) "İşyeri Yalnızlığının İşkoliklik Üzerindeki Etkisi: Kardemir A.Ş.'De Bşr Araştırma", *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 13, s.79-100.
- Khan, Richard, (2009) *The Perception Of Happiness: Role Of Age And Culture*, Doctoral Dissertation, Kean University, New Jersey.
- Küçük, Özlem ve Aslıhan Çakıcı, (2018) "İşyeri Kabalığının Öznel İyi Oluş Haline Etkisi", *İş Ve İnsan Dergisi*, 5, s. 75-87.
- Kırık, Ali Murat ve Mahmut Sönmez, (2017) "İletişim Ve Mutluluk İlişkinin İncelenmesi" *İnif E-Dergi* 2, s. 15-26.
- King, Laura ve Christie K. Napa, (1998) "What Makes A Life Good?", *Journal Of Personality And Social Psychology* 75, s. 156-165.
- Kocagöz, Elif ve Yunus Dursun, (2010) "Algılanan Davranışsal Kontrol, Ajzen'in Teorisinde Nasıl Konumlanır? Alternatif Model Analizleri", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12, s. 1039-9132.
- Lambert, Eric ve Nancy Hogan, (2009) "Creating A Positive Workplace Experience: The Issue Of Support From Supervisors And Management İn Shaping The Job Stress, Job Satisfaction, And Organizational Commitment Of Private Correctional Staff", *Journal Of Applied Security Research* 4, s. 462-482.
- Lim, Sandy ve diğ., (2008) "Personal And Workgroup Incivility: Impact On Work And Health Outcomes", *Journal Of Applied Psychology* 93, s. 95-107.
- Manion, Jo, (2003) "Joy At Work!: Creating A Positive Workplace", *Journal Of Nursing Administration* 33, s. 652-659.
- Mercan, Nuray ve diğ., (2012) "İşyeri Yalnızlığı Ve Sosyal Fobi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma", *Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 4, s. 213-226.
- Mikkelsen, Eva Gemzo ve Stale Einarsen, (2002) "Basic Assumption And Post-Traumatic Stress Among The Victims Of Workplace Bullying", *European Journal Of Work And Organizational Psychology* 11, s. 87-111.
- Pearson, Christine M. ve Christine L. Porath, (2005) "On The Nature, Consequences And Remedies Of Workplace Incivility: No Time For "Nice"? Think Again", *Academy Of Management Executive* 19, s. 7-18.
- Pearson, Christine M. ve diğ., (2001) "When Workers Flout Convention: A Study Of Workplace Incivility", *Human Relations* 54, s. 1387-1419.
- Polatçı, Sema ve Fatih Özçalık, (2013) "Yapısal Ve Psikolojik Güçlendirmenin İşyeri Nezaketsizliği Ve Tükenmişlik Etkisi", *İşletme Bilimleri Dergisi* 1, s. 17-34.
- Porath, Christine L. ve Pearson, Christine M. (2013) "The Price Of Incivility", *Harvard Business Review* 91, s. 114-121.
- Renee Baptiste, Nicola, (2008) "Tightening The Link Between Employee Wellbeing At Work And Performance: A New Dimension For Hrm", *Management Decision* 46, s. 284-309.
- Ryan, Richard M. ve Edward L. Deci, (2001) "On Happiness And Human Potentials: A Review Of Research On Hedonic And Ödonomik Well-Being", *Annual Review Of Psychology* 52, s. 141-166.
- Smith, Lesley Marie ve diğ., (2010) "Effects of workplace incivility and empowerment on newly-graduated nurses' organizational commitment", *Journal of nursing management* 18, s. 1004-1015.
- Taştan, Seçil Bal, (2014) "İşyeri Nezaketsizliğini Öngören Örgütsel Ve Durumsal Önceller İle Çalışanların Davranışsal Sonuçları Arasındaki İlişkinin Ve Sosyo-Psikolojik Kaynakların Rolünün İncelenmesi: Sağlık Kurumlarında Yapılan Bir Araştırma" *Isguc The Journal Of Industrial Relations And Human Resources* 16, s. 60-75.
- Turban, Daniel B. ve Wan Yan, (2016) "Relationship Of Eudaimonia And Hedonia With Work Outcomes", *Journal Of Managerial Psychology* 31, s. 1006-1020.
- Trudel, Jeannie ve Thomas G. Reio, (2011) "Managing Workplace Incivility: The Role Of Conflict Management Styles-Antecedent Or Antidote?", *Human Resource Development Quarterly* 22, s. 395-423.
- Veenhoven, Ruut, (2012) "Cross-National Differences İn Happiness: Cultural Measurement Bias Or Effect Of Culture?", *International Journal Of Wellbeing* 2, s. 333-353.
- Vickers, Margaret H., (2006) "Writing What's Relevant: Workplace Incivility İn Public Administration-A Wolf İn Sheep's Clothing", *Administrative Theory & Praxis* 28, s. 69-88.
- Wright, Sarah L., (2005) *Loneliness İn The Workplace*. Unpublished Doctoral Dissertation, Christchurch University Of Canterbury, New Zealand.
- Wright Sarah L. ve diğ., (2006) *Loneliness İn The Workplace: Construct Definition And Scale Development*", *New Zealand Journal Of Psychology* 35, s. 59-68.
- Yılmaz, Ercan ve Vicdan Altınok, (2009) "Okul Yöneticilerinin Yalnızlık Ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi", *Kuram Ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi* 15, s. 451-470.

- Yurcu, Gülseren ve Özge Kocakula, (2015) ‘‘Konaklama İşletmelerinde Çalışan Yalnızlığının Özne İyi Oluş Üzerine Etkisi’’, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2, s. 30-41.
- Zakaria, Maziana vd., (2014) ‘‘The Role Of Wellbeing On Performance In Services Sector’’, Procedia-Social And Behavioral Sciences 164, s. 358-365.
- Zauderer, Donald G., (2002) ‘‘Workplace Incivility And The Management Of Human Capital’’, The Public Manager 31, s. 36-42.

Büyükşehir Belediyeleri ile Bağlı İdarelerde İç Denetimin Etkinliği: Mersin Örneği

The Effectiveness Of Internal Audit In Metropolitan Municipalities And Affiliated Entities: The Mersin Case

Ali DERAN*
Orhan Veli ALICI**

ÖZ

Toplumsal düzeyde gereksinim duyulan kamusal nitelikli hizmetlerin giderek çeşitlenmesi neticesinde bu alanlarda faaliyet gösteren idarelerin yönetim süreçleri karmaşık bir hale gelmiştir. Buna bağlı olarak da hizmetlerin ifasında denetimin önemi ve işlerliği elzem bir hal almıştır. Türkiye’de de kentleşme ve nüfus artışı gibi nedenlerle yerel hizmetlerin sunumunda etkin bir denetimin gerekli olduğu anlayışı kabul görmektedir. Bu çalışmada da ülke nüfusunun önemli bir kısmı için mahalli müşterek nitelikli hizmetleri sunan büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerin denetim süreçleri özetlenerek, özellikle kamu yönetimi paradigmalarında yaşanan değişimle beraber tatbik imkânı bulan iç denetimin etkinliği açıklanacaktır. Genel yönetim kapsamındaki idarelerle beraber anılan idarelerde iç denetim faaliyetinin çıktuları, Sayıştay Başkanlığınca yapılan denetim sonuçlarıyla da mukayese edilecek, akabinde de büyükşehir belediyeleri ve bağlı idareleri özelinde mikro bir değerlendirmeye gidebilmek adına Mersin örneği ele alınacaktır.

ANAHTAR KELİMELELER

Büyükşehir Belediyeleri, Bağlı İdareler, İç Denetim, Sayıştay Denetimi, İç Denetçi

ABSTRACT

Due to the increasing diversity of the qualified public services needed from the social base, the management process of administrations that work on these fields became complicated. Therefore, the importance and functionality of the audits on these services become requisite. In the case of Turkey, because of urbanization and population growth, the necessity of effective audit of local services is accepted. In this article, the audit process of the metropolitan municipalities and affiliated entities that provide local common qualified services to the majority of the population will be summarized, and specifically, the effectiveness of audit that being able to practicable with the paradigm shift of public administration will be examined. The outputs of the internal audits actions of administrations that parallel with general management’s affiliated entities will be compared with audit reports of the Turkish Court of Accounts. Thereafter, Mersin will be discussed as an example to make micro-level research on metropolitan municipalities and affiliated entities.

KEYWORDS

Metropolitan Municipalities, Affiliated Entities, Internal Audit, Court of Accounts, Internal Auditor

	<i>Makale Geliş Tarihi / Submission Date</i> 12.11.2020	<i>Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance</i> 23.11.2020
Atf	Deran, A ve Alıcı, O. V. (2020). Büyükşehir Belediyeleri ile Bağlı İdarelerde İç Denetimin Etkinliği: Mersin Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 23 (2), 720-735.	

* Prof. Dr., Tarsus Üniversitesi, alideran@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5377-6740

** Doç. Dr., Tarsus Üniversitesi, orhanvelialici@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8670-3879

GİRİŞ

İnsanların bir arada yaşamasıyla beraber ortaya çıkan mahalli müşterek nitelikli hizmetler, zaman içerisinde giderek daha kurumsal yapılar tarafından sunulmaya başlamıştır. Özellikle kent nüfusunun artması ve kentsel alanların mekânsal artışı anılan yerel hizmetlerin çeşitlenmesi sonucunu da doğurmuş, böylece kentsel alanlar için özel ve özerk yönetim mercileri teşekkül ettirilmiştir. Türkiye özelinde de klasik belediye örgütleri kentleşmenin ve nüfus artışının da yaşanmasıyla beraber yerel gereksinimleri karşılamakta güçlük çekmiş, buna bağlı olarak da ilçe belediyelerinin üzerinde kent genelinde eşgüdümü ve yeknesaklığı tesis etmek adına büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. Yine bu zaman zarfında bazı yerel hizmetlerin ihtisas gerektirmesi nedeniyle özel amaçlı metropoliten yerinden yönetim kuruluşlarının kurulması gerekmiştir. Böylece büyükşehir belediyelerine bağlı olmakla birlikte ayrı bir tüzel kişiliği haiz olacak şekilde su ve kanalizasyon idareleri kurularak yaygınlaştırılması yoluna gidilmiştir.

Günümüzde ülke nüfusunun büyük bir kısmının kent nüfusu olması ve yerel gereksinimlerin çeşitlenmesi neticesinde kentsel alan yönetimleri giderek daha karmaşık ve hizmet yoğun bir hale bürünmüştür. Buna bağlı olarak da hizmetlerin sunum süreçlerinde denetimin önemi de artmıştır. Özellikle yeni kamu yönetimi paradigmalarında vatandaşın bir müşteri olarak görülmesi ve onun memnuniyetinin belirleyici olması da nazara alındığında yerel yönetimlerin gerek iç gerekse de dış denetiminin etkinliğinin de değerlendirilmesi gerekmiştir.

Bu çalışmada öncelikle 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile geleneksel teftiş sistemine ek olarak idareler içerisinde teşekkül ettirilen iç denetim faaliyetine değinilecek olup, ülke genelinde iç denetim birimleri arasında eşgüdümü tesis etmek adına teşekkül ettirilen İç Denetim Koordinasyon Kurulu “Kamu İç Denetim Faaliyet Raporları” üzerinden iç denetimin etkinliği tespit edilecektir. Bu çerçevede iç denetçi başına düşen rapor adedi ve çeşitleri göz önünde bulundurularak bir değerlendirmeye gidilecektir. Akabinde de Anayasamızın 160’ıncı maddesi uyarınca TBMM adına hesap denetimi yapan Sayıştay Başkanlığının büyükşehir belediyeleri ile bağlı idareleri özelinde gerçekleştirdiği uygunluk denetimlerinde idareler özelinde tespit ettikleri bulgu sayıları incelenecektir. Daha sonra da iç denetim ile Sayıştay denetiminin mukayesesine gidilecektir.

Çalışmanın son kısmında ise büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerin iç denetim faaliyetlerinin etkinliği sırasında kentlerin ortalaması esas alındığında denetim raporu sayısı dikkat çeken ve iç denetim faaliyetinin amaca uygun bir şekilde etkin işlediği görülen Mersin Büyükşehir Belediyesi ile Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğünde yürütülen iç denetim faaliyetleri neticesinde tespit edilen bulgu sayılarına ve mahiyetine bakılacaktır. Çalışma bu çerçevede iç denetimin etkinliğini ölçmekle birlikte dış denetime göre daha kazuistik bir muhteviyata büründüğü görüşünü de sınımayı amaç edinmektedir.

1. İÇ DENETİM FAALİYETİ

İç denetimin tanımı; iç denetimin temel amacını, niteliğini ve kapsamını belirtmektedir. Uluslararası İç Denetçiler Enstitüsüne (The Institute of Internal Auditors-IIA) göre iç denetim; *“bir kurumun faaliyetlerini geliştirmek ve onlara değer katmak amacıyla güden bağımsız ve objektif bir güvence ve danışmanlık faaliyetidir”*. Bu anlamda iç denetim *“kurumun risk yönetim, kontrol ve yönetim süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla yönelik sistemli ve disiplinli bir yaklaşım getirerek kurumun amaçlarına ulaşmasına yardımcı olur”* (IIA, 2020). Bu açıklamaya göre bir organizasyonda iç denetimin rolü; bir kuruluşun risk yönetimi, yönetim ve iç kontrol süreçlerinin etkin bir şekilde işlediğine dair bağımsız güvence sağlayarak danışmanlık faaliyetinde bulunmaktır (The Chartered Institute of Internal Auditors, 2020).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 63’üncü maddesine göre ise iç denetim, *“kamu idaresinin çalışmalarına değer katmak ve geliştirmek için kaynakların ekonomiklik, etkililik ve verimlilik esaslarına göre yönetilip yönetilmediğini değerlendirmek ve rehberlik yapmak amacıyla yapılan bağımsız, nesnel güvence sağlama ve danışmanlık faaliyetleri”* şeklinde tanımlanmıştır. Görüleceği üzere iç denetim faaliyetinin kamu yönetimi paradigmasındaki değişimle beraber geleneksel teftiş yönteminden önemli düzeyde ayrıldığı, vuku bulan yönetsel ve mali vakalardan önce önleyici bir amaç güttüğü, dolayısıyla da kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasının yanı sıra mali yönetimde hesap verebilirliği ve malî saydamlığı tesis etme amacını da güttüğü anlaşılmaktadır. Anılan maddede ayrıca iç denetim faaliyetinin *“idarelerin yönetim ve kontrol yapısı ile malî işlemlerinin, risk yönetimi, yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirmek ve geliştirmek yönünde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşımla, genel kabul görmüş uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirileceği”* hususuna da yer verilmiştir.

İç denetim faaliyetinin idareler özelinde eşgüdüm dâhilinde ve yeknesak bir şekilde yürütülmesi maksadıyla da İç Denetim Koordinasyon Kurulu teşekkül ettirilmiş, bu ve benzeri düzenlemeler suretiyle iç denetimin bağımsızlığı ve tarafsızlığını güvence altına alıcı çeşitli tedbirlerin alındığı da görülmüştür.

İç denetim faaliyetlerinin kapsamı ve alanı konusu da İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 6'ncı ve 7'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelere göre; iç denetim faaliyeti, kamu idarelerinin bütün birimlerinin işlem ve faaliyetlerini kapsamakta olup, denetim standartlarına uygun olarak risk esaslı denetim plan ve programları çerçevesinde sistematik, sürekli ve disiplinli bir yaklaşım olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede iç denetim faaliyetlerinin kapsamını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (İSMMM, 2015; 15):

a) *Finansal ve operasyonel bilgilerin tanımlanmasında, ölçülmesinde, sınıflandırılmasında, raporlanmasında kullanılan yöntemlerin doğruluğunun ve güvenilirliğinin incelenmesi.*

b) *Şirketin/kurumun faaliyetleri ve raporları üzerinde önemli etkiye sahip olan politikalar, planlar, işlemler, yasalar ve düzenlemelere uygunluğu sağlamak amacıyla oluşturulan sistemlerin incelenmesi ve şirketin/kurumun faaliyetlerinin bunlara uygun bir şekilde yürütülüp yürütülmediğinin araştırılması.*

c) *Varlıkların korunma yöntemlerinin gözden geçirilmesi.*

ç) *Harcama kaynaklarının ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi ve değerlendirilmesi.*

d) *Sonuçların şirketin/kurumun amaç ve hedefleriyle tutarlı ve uyumlu olup olmadığını ve faaliyetlerin ve programların planlandığı gibi yürütülüp yürütülmediğinin araştırılması.*

e) *Denetim Komitesi veya Yönetimin/Yöneticinin talebi üzerine belirli bir işlemin (faaliyetin, olayın) uygun bir şekilde incelenmesi.*

İç denetim faaliyetlerinin temel amaçlarını ise aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Uyar, 2009: 21);

a) *Şirketin/kurumun finansal ve finansal olmayan tüm süreçlerinin kontrolüyle birlikte, örgüt tarafından yürütülen tüm faaliyetlerin etkin, verimli ve yeterli sonuçlar vermesini sağlayarak şirketin/kurumun belirlenen amaç ve hedeflere ulaşmasına katkıda bulunmak.*

b) *Şirketin/kurumun önceden belirlenmiş örgüt politikalarına uygun faaliyet göstermesini kontrol altında tutmak ve amaçlar, programlar, stratejik planlar, performans planları gibi tüm planlara ve yürürlükte olan mevzuata uygun olarak sürdürülebilir örgütsel kalkınmayı sağlamak.*

c) *Şirketin/kurumun varlıklarının etkin ve verimli olarak kullanılmasını sağlamak, örgüt varlıklarını güvence altına almak.*

ç) *Muhasebe sistemlerine ilişkin süreçlerin ve iç kontrol sistemlerinin etkinliğini ve verimliliğini incelemek, değerlendirmek ve belirlenen risklerin minimize edilmesine katkı sağlamak.*

Yukarıda yer verilen açıklamalardan hareketle iç denetimin amacı; şirketin/kurumun faaliyetlerine ilişkin güvence vermek, ilgili kişi veya kurumlara objektif şekilde bilgi sağlamak, şirketin/kurumun faaliyetlerinin iyileştirilmesi ve sürekli geliştirilmesi yönünde önerilerde bulunmaktır. Söz konusu amaçlar doğrultusunda iç denetim sürecinde; uygunluk denetimi, sistem denetimi, performans denetimi, mali denetim ve bilgi teknolojisi denetimi yapılmaktadır (İDKK, 2020a). Anılan denetimler sırasında faaliyette bulunacak olan iç denetçilerin görevleri ise 5018 sayılı Kanununun 64'üncü maddesi ile İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 15'inci maddesinde düzenlenmiştir. Bahsedilen mevzuatta iç denetçilerin görevleri aşağıdaki gibi sayılmıştır;

a) *Nesnel risk analizlerine dayanarak kamu idarelerinin yönetim ve kontrol yapılarını değerlendirmek.*

b) *Kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılması bakımından incelemeler yapmak ve önerilerde bulunmak.*

c) *Harcama sonrasında yasal uygunluk denetimi yapmak.*

ç) *İdarenin harcamalarının, mali işlemlere ilişkin karar ve tasarruflarının, amaç ve politikalara, kalkınma planına, programlara, stratejik planlara ve performans programlarına uygunluğunu denetlemek ve değerlendirmek.*

d) *Malî yönetim ve kontrol süreçlerinin sistem denetimini yapmak ve bu konularda önerilerde bulunmak.*

e) *Denetim sonuçları çerçevesinde iyileştirmelere yönelik önerilerde bulunmak.*

f) *Denetim sırasında veya denetim sonuçlarına göre soruşturma açılmasını gerektirecek bir duruma rastlandığında, ilgili idarenin en üst amirine bildirmek.*

Gerek özel kuruluşlarda gerekse de kamu kurum ve kuruluşlarında iç denetim faaliyetinin aşağıdaki yararlarından bahsetmek mümkündür (Uzun, 2020: 1):

a) *Risk ve kontrol değerlendirme faaliyetlerine destek sağlar.*

b) *Şirket/kurum faaliyetlerini izleyerek, faaliyetlere ilişkin risk ve kontrol faaliyetleri ile ilgili önerilerde bulunur, kontrollerin uygunluğunu ve etkinliğini test eder.*

c) Mali denetim, uygunluk denetimi, faaliyet denetimi ve bilgi sistemleri denetimi gibi çeşitli denetim faaliyetlerini içeren iç denetim faaliyeti; şirketlerde/kurumlarda mali raporlama sisteminin güvenilirliği, yasa ve düzenlemelere uygunluk, faaliyetlerin ekonomikliği, etkinliği ve verimliliği, bilgi sistemlerinin güvenliği ve güvenilirliği için makul düzeyde üst yönetime güvence verir.

ç) İç denetim, şirketlerde/kurumlarda yönetsel hesap verebilirliğin yerleşmesine katkı sağlar.

d) Risk yönetiminin bir parçası olarak önleyici bir nitelik taşır.

e) Kurumsal yönetim kalitesini geliştirir, kurumsal değeri yükselterek, pay ve menfaat sahipleri için güvence sağlar.

f) Kurumsal itibarın sigortasıdır.

Sertifikalı iç denetçiler eliyle yürütülen iç denetim faaliyeti kapsamında aşağıdaki bölümlerde iç denetim raporlarına yer verilecektir.

2.İÇ DENETİM RAPORLARI

Doğruluk, tarafsızlık, açıklık, ölçülebilirlik, kısıklık, yapıcılık, tamlık, zamanlılık ve kararlılık gibi amaç ve ilkelere sahip olması gereken iç denetim raporları çok çeşitli şekilde hazırlanabilir. En genel tasniflemeyle iç denetim rapor çeşitlerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (İSMMM, 2015; 46).

a) Resmi Raporlar; dikkatlice formatlanarak yapılandırılır.

b) Resmi Olmayan Raporlar; yönetime verilen yazılı not ve memorandumları kapsar.

c) Gelişim Raporları (Ara Raporlar); acil dikkat isteyen konulardaki özet durumları içerir.

ç) Sözel Raporlar; resmi görsel-işitsel sunumlar ile resmi olmayan yorumları içerir.

d) Eksiklik Raporları; sadece ilgili konulardaki düzeltici faaliyet ihtiyaçlarını yorumlar.

e) Finansal Raporlar; finansal pozisyonları, operasyon sonuçlarını vb. durumları kapsar.

f) Operasyonel Raporlar; kaynakların ekonomik ve verimli kullanımıyla belirlenen hedefler ve amaçlara ulaşma üzerindeki kontrollerin yeterliliği ve etkinliğini değerlendirir.

İç denetim mevzuatı ve rehberine göre ise iç denetim faaliyeti neticesinde denetim, danışmanlık ve inceleme raporları tanzim edilmektedir. Aşağıda bu raporların tanımına yer verilmiştir.

2.1.Denetim Raporu

İDKK tarafından düzenlenen İç Denetim Rehberi'nde "Denetim Raporu" (Audit Report), "denetim görevleri sonucunda hazırlanan ve üst yönetime İç Denetim Birimi Başkanı tarafından sunulan rapor" şeklinde tanımlanmıştır (İDKK, 2013: 171). İç denetim faaliyetine bakıldığında, esas olarak iç denetçiler tarafından en riskli olduğu değerlendirilen süreçlerde denetim faaliyetinde bulunulması gerektiği anlaşılmakta olup, genel olarak idarelerde tanzim edilen denetim raporu adedinin danışmanlık ve inceleme raporu adetlerinden daha fazla olması gerektiği kabul edilmektedir. Söz konusu denetim faaliyeti ise daha önce de değinildiği gibi uygunluk, performans, bilgi teknolojisi, sistem denetimi ve mali denetim şeklinde yapılmaktadır. İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 8'inci maddesinde ise anılan denetim türlerinin tanımlarına yer verilmiştir. Buna göre;

-Kamu idarelerinin faaliyet ve işlemlerinin ilgili kanun, tüzük, yönetmelik ve diğer mevzuata uygunluğunun incelenmesi *uygunluk denetimi*,

-Yönetimin bütün kademelerinde gerçekleştirilen faaliyet ve işlemlerin planlanması, uygulanması ve kontrolü aşamalarındaki etkililiğin, ekonomikliğin ve verimliliğin değerlendirilmesi *performans denetimi*,

-Gelir, gider, varlık ve yükümlülüklerle ilişkin hesap ve işlemlerin doğruluğunun; mali sistem ve tabloların güvenilirliğinin değerlendirilmesi *mali denetim*,

-Denetlenen birimin elektronik bilgi sistemlerinin sürekliliğinin ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi *bilgi teknolojisi denetimi*,

-Denetlenen birimin faaliyetlerinin ve iç kontrol sisteminin; organizasyon yapısına katkı sağlayıcı bir yaklaşımla analiz edilmesi, eksikliklerinin tespit edilmesi, kalite ve uygunluğunun araştırılması, kaynakların ve uygulanan yöntemlerin yeterliliğinin ölçülmesi suretiyle değerlendirilmesi de *sistem denetimi* olarak tanımlanmıştır.

2.2.Danışmanlık Raporu

İç Denetim Rehberi'ne göre Danışmanlık Raporu; "İdarenin hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik kurumsal yönetim, risk yönetimi ve iç kontrol faaliyetlerinin ve süreçlerinin sistematik bir biçimde değerlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik önerilerde bulunulması neticesinde tanzim edilen rapor" şeklinde tanımlanmıştır (İDKK, 2013: 170). İç denetçilerce yapılan risk değerlendirmesi ile birlikte ilgili birimlerden gelen talepler de dikkate alınarak denetim programı kapsamında yıllık danışmanlık faaliyetlerine de yer verilmektedir.

Denetimden ziyade, riski asgariye indirgeyici tedbirleri ön plana alan ve önleyici bir mahiyet içeren danışmanlık faaliyeti birim faaliyetlerinde veya belirli bir konuda iyileştirici bir fonksiyon üstlenmektedir.

2.3. İnceleme Raporu

İç Denetim Rehberi'ne göre İnceleme Raporu (Examination Report), “*usulsüzlük ve yolsuzluk iddia ve tespitlerine ilişkin olarak yapılan incelemeler sonucunda iç denetçiler tarafından düzenlenen rapor*” şeklinde tanımlanmıştır (İDKK, 2013: 174). Denetim veya danışmanlık faaliyeti sırasında veya üst yönetici tarafından ya da başka bir yolla iç denetim birimine iletilen usulsüzlük ve yolsuzluk iddialarının ortaya çıkması ve şüphenin kuvvetli bir hal alması neticesinde iç denetçiler tarafından tanzim edilen bu rapor sayısının asgari olması beklenmektedir. Nitekim Türkiye özelinde iç denetçi kadrosu ihdas edilen idareler esas alındığında üniversiteler dışında kalan idarelerde teftiş mekanizması da bulunmaktadır. Dolayısıyla her ne kadar iç denetimin yetkisi olsa da usulsüzlük ve yolsuzluk iddialarında genellikle teftiş kurullarının çalıştırıldıkları görülmektedir. Bu bakımdan inceleme raporu adedinin ise olabildiğince az sayıda olması beklenmektedir.

3. İÇ DENETÇİ KADROSU İHDAS EDİLEN İDARELERDE DENETİM FAALİYETLERİ

5018 sayılı Kanununun tatbikiyle beraber Türkiye’de geleneksel teftiş yönteminin yanı sıra iç kontrolün bir bileşeni olarak iç denetim faaliyetinin de uygulanması süreci başlatılmıştır. 2018 yılı Kamu İç Denetim Faaliyet Raporu’na göre genel yönetim kapsamındaki idarelerin 253 adetinde iç denetçi atamaları yapılmış ve iç denetim faaliyeti sürecine başlanılmıştır. Ancak 123 idarede henüz iç denetçi ataması yapılmamıştır. Bu verilere göre genel yönetim kapsamındaki idarelerin %32’sinde iç denetim faaliyetinin başlatılmadığı anlaşılmaktadır (İDKK, 2020b: 34). Hâlihazırda ihdas edilen 2067 adet iç denetçi kadrosunun ise 867 adetinin 2020 yılı itibarıyla dolu olduğu, 1200 adetinin ise boş olduğu (İDKK, 2020c); 2018 yılında ise 2054 adet iç denetçi kadrosunun 880 adetinin dolu olduğu, 1174 adetinin ise boş olduğu tespit edilmiştir (İDKK, 2018).

Aşağıdaki tabloda 2015-2018 yılları arasında iç denetçi kadrosuna atama yapan idareler kapsamında yapılan denetim, danışmanlık ve inceleme raporları hakkında sayısal anlamda bilgi verilmiştir.

Tablo 1: İç Denetçi Kadrosu İhdas Edilen İdarelerdeki Rapor Sayıları

<i>İdareler</i>	<i>Denetim Raporu</i>	<i>Danışmanlık Raporu</i>	<i>İnceleme Raporu</i>
2015	952	399	143
2016	1.022	300	192
2017	994	355	168
2018	884	345	233
Ortalama	963	349,75	184
İç Denetçi Başına Düşen Ortalama Rapor Sayısı	1,09	0,397	0,2

Kaynak: İç Denetim Koordinasyon Kurulu 2015-2018 yılları Faaliyet Raporlarından derlenmiştir. <https://www.hmb.gov.tr/idkk-faaliyet-raporlari>

Tablo 1’e göre 2015-2018 yılları arasında yıllık ortalama denetim raporu sayısının 963 olduğu, denetçi başına da 1,09 denetim raporu sayısının düştüğü; danışmanlık raporunda ise yıllık ortalama rapor sayısının 349,75 adet olduğu, iç denetçi başına düşen danışmanlık raporu sayısının da yaklaşık 0,4 olduğu; sadece usulsüzlük ve yolsuzluk durumlarında tanzim edilen inceleme raporunun yıllık ortalamasının da 184 olduğu, iç denetçi başına düşen ortalama rapor sayısının da 0,2 olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu verilerin denetim, danışmanlık ve inceleme raporlarını kapsayacak şekilde toplam rapor sayıları üzerinden de değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır.

Tablo 2: İç Denetçi Kadrosu İhdas Edilen İdarelerdeki Toplam Rapor Sayıları

<i>İdareler</i>	2015	2016	2017	2018
<i>Toplam Rapor Sayısı</i>	1.494	1.514	1.517	1.496
<i>Ortalama Rapor Sayısı</i>	1.505,25			
<i>İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı</i>	1,73			

Kaynak: İç Denetim Koordinasyon Kurulu 2015-2018 yılları Faaliyet Raporlarından derlenmiştir. <https://www.hmb.gov.tr/idkk-faaliyet-raporlari>

2018 yılı itibarıyla tanzim edilen toplam denetim, danışmanlık ve inceleme rapor sayısının 1496 adet, 2017 yılında 1.517 adet, 2016 yılında 1.514 adet, 2015 yılında da 1.494 adet olduğu; neticede de toplam ortalama rapor sayısının 1.505,25 adet, iç denetçi başına düşen ortalama rapor sayısının da 1,73 adet olduğu tespit edilmiştir. Edinilen bu makro veriler nazara alınarak aşağıda büyükşehir belediyeleri ve bağlı idarelerin iç denetim faaliyeti kapsamındaki toplam rapor sayısı ile iç denetçi başına düşen rapor sayısına yer verilecektir.

4. İÇ DENETÇİ KADROSU İHDAS EDİLEN BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ İLE BAĞLI İDARELERDE İÇ DENETİM FAALİYETLERİ

Çalışma kapsamında İDKK tarafından hazırlanan faaliyet raporlarında yer alan bilgilerin mahalli idareler özelinde ele alınması gerekmiş olup, söz konusu veriler üzerinden iç denetim sisteminin etkinliğinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak anılan idarelerin sayısal fazlalığı da nazara alınarak sadece büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerin incelenmesi gerekliliği hâsıl olmuştur.

Aşağıdaki tabloda İDKK tarafından düzenlenen faaliyet raporlarında yer alan bilgiler büyükşehir belediyeleri ile bağlı idareler özelinde tasnif edilerek tablo haline getirilmiştir. Bu veriler ile genel olarak 5018 sayılı Kanun kapsamında olan ve iç denetçi kadrosu ihdas edilen genel yönetim kapsamındaki idarelerin iç denetim faaliyetleri ile büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerinde gerçekleşen iç denetim faaliyetinin mukayese edilmesi amaçlanmıştır.

12/7/2006 tarih ve 26226 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan İç Denetçilerin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin 45’inci maddesinde “İç denetim raporları ile bunlar üzerine yapılan işlemler, raporun üst yöneticiye sunulduğu tarihten itibaren iki ay içinde Kurula gönderilir” hükmü yer almakta olup, bu kaide gereğince üst yöneticiye sunulan ve nihayete eren raporların İDKK’ye de gönderilmesi gerekmektedir. Çalışma kapsamındaki edinilen verilerin tamamı üst yönetici tarafından İDKK’ye gönderilen raporlara istinaden edinilen verilerden oluşmaktadır.

Tablo 3: Büyükşehir Belediyelerinde İç Denetim Raporları (Dn:Denetim R.; Da: Danışmanlık R.; İnc.:İnceleme R.)

Büyükşehir Belediyesi	2015			2016			2017			2018		
	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.
Adana	8	-	-	12	-	-	6	0	0	6	0	0
Ankara	19	-	-	16	-	-	16	5	0	22	5	0
Antalya	8	10	7	6	9	14	9	17	1	8	24	0
Aydın	6	-	-	14	-	-	-	-	-	6	0	0
Balıkesir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bursa	9	4	-	5	-	1	2	0	0	2	0	0
Denizli	-	-	-	10	-	-	-	-	-	5	0	0
Diyarbakır	6	1	1	1	-	1	7	0	2	8	0	0
Erzurum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskişehir	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gaziantep	10	1	-	5	4	-	4	-	-	0	7	0
Hatay	-	-	-	14	-	-	-	-	-	2	0	1
İstanbul	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İzmir	15	5	-	17	5	-	21	4	0	23	0	0
Kahramanmaraş	3	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Kayseri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kocaeli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Malatya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Manisa	-	-	-	7	-	-	6	0	0	5	0	0
Mardin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mersin	10	-	2	11	-	-	19	0	0	6	39	0
Muğla	-	2	-	-	1	-	0	3	3	-	-	-
Ordu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sakarya	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samsun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Şanlıurfa	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tekirdağ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Trabzon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Van	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: İDKK 2015-2018 yılı Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda büyükşehir belediyeleri tarafından nihayete erdirilen iç denetim faaliyetleri neticesinde hazırlanan rapor adetlerine yer verilmiştir. Aşağıda ise söz konusu verilerin 2015-2018 yılları kapsamında ele alınarak iç denetçi sayıları ile mukayese edilmesi gerekmiştir.

Tablo 4: Büyükşehir Belediyelerinde İç Denetim Faaliyetinin Etkinliği (Dn:Denetim R.; Da: Danışmanlık R.; İnc.:İnceleme R.)

Büyükşehir Belediyesi	2015-2018 Toplam Rapor Sayısı				İç Denetçi Sayısı	Yıllık Ortalama İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Yıllık Ortalama/ Denetçi)	İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Toplam Rapor/ Denetçi)
	Dn.	Da.	İnc.	Toplam			
Adana	32	0	0	32	6	1,33	5,33
Ankara	73	10	0	83	7	2,96	11,85
Antalya	31	60	22	113	5	5,65	22,60
Aydın	26	0	0	26	2	3,25	13,00
Balıkesir	-	-	-	-	2	-	-
Bursa	18	4	1	23	2	2,87	11,50
Denizli	15	0	0	15	2	1,87	7,50
Diyarbakır	22	1	4	27	3	2,25	9,00
Erzurum	-	-	-	-	1	-	-
Eskişehir	-	-	-	-	1	-	-
Gaziantep	19	12	0	31	4	1,93	7,75
Hatay	16	0	1	17	2	2,12	8,50
İstanbul	-	-	-	-	15	-	-
İzmir	76	14	0	90	10	2,25	9,00
Kahramanmaraş	3	1	2	6	4	0,37	1,50
Kayseri	-	-	-	-	1	-	-
Kocaeli	-	-	-	-	0	-	-
Konya	-	-	-	-	3	-	-
Malatya	-	-	-	-	2	-	-
Manisa	18	0	0	18	2	2,25	9,00
Mardin	-	-	-	-	0	-	-
Mersin	46	39	2	87	7	3,10	12,42
Muğla	0	6	3	9	1	2,25	9,00
Ordu	-	-	-	-	2	-	-
Sakarya	2	2	0	4	2	0,50	2,00
Samsun	-	-	-	-	2	-	-
Şanlıurfa	-	-	-	-	1	-	-
Tekirdağ	-	-	-	-	0	-	-
Trabzon	-	-	-	-	2	-	-
Van	-	-	-	-	1	-	-
Toplam	397	149	35	581	92	1,57	6,31

Kaynak: İDKK 2015-2018 yılı Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. İç Denetçi sayısı ise 2015-2018 dönemindeki değişim dikkate alınarak tespit edilmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre 2015-2018 döneminde 30 büyükşehir belediyesinin 15'inde iç denetim faaliyetinin devam ettiği, diğer 15 büyükşehir belediyesinin de 3'ünde iç denetçi atamasının yapılmadığı, 12 büyükşehir belediyesinde ise iç denetim faaliyetinin aktif hale getirilmediği veya hazırlanan raporların İDKK'ye gönderilmediği anlaşılmıştır. Nitekim 20 adet iç denetçi kadrosu ihdas edilen ve 15 adet iç denetçi istihdam edilen İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından iç denetim faaliyetleri neticesinde hazırlanan raporların da İDKK'ye gönderilmediği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan iç denetçi ataması yapılmasına rağmen iç denetim faaliyetini işler hale getirmeyen veya iç denetçi ataması yapmayan idarelere de Sayıştay tarafından yapılan denetimlerde yer verilmektedir. Sayıştay tarafından yapılan denetimlerde Hatay Büyükşehir Belediyesinde "İç Denetim Birimi İhdas Edilmesine Rağmen Rapor Üretilmemesi", Kayseri Büyükşehir Belediyesinde "İç Denetçi Kadroları Bulunmasına Rağmen Bu Kadrolara Atama Yapılmaması ve İç Denetim Raporu Düzenlenmemesi", Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde de "İç Denetim Raporu Düzenlenmemesi" bulgularına yer verildiği görülmüştür (Sayıştay, 2016).

Tekrar tablodaki verilere dönersek, iç denetim faaliyeti sonucunu İDKK'ye bildirim yükümlülüğünü yerine getiren 15 büyükşehir belediyesi özelinde 4 yıllık süre zarfında toplam 581 adet denetim raporunun üretildiği, bu idarelerde ise toplam 59 adet iç denetçinin istihdam edildiği, dolayısıyla da yıllık bazda iç denetçi başına düşen rapor sayısının 2,46 adet olduğu, 2015-2018 dönemindeki toplam iç denetçi başına düşen rapor sayısının ise 9,84 adet olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tablo 2'deki verilerle mukayese edildiğinde 5018 sayılı Kanun kapsamında faaliyet gösteren bütün idareler özelinde 2015-2018 yılları arasında 6.021 adet üretilen

raporun 581 adetinin, yani %9,6'sının 15 büyükşehir belediyesine ait olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan iç denetçi başına düşen yıllık ortalama rapor sayısı 1,73 iken 15 büyükşehir belediyesinde iç denetçi başına düşen rapor sayısının 2,46 olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler nazara alındığında genel yönetim kapsamındaki idarelerin ortalamasına göre 15 adet büyükşehir belediyesinde iç denetim faaliyetinin etkili bir şekilde işlediği görülmektedir.

Söz konusu büyükşehir belediyelerinde ise denetçi başına düşen rapor sayısının en fazla olduğu Antalya Büyükşehir Belediyesinin raporları da incelendiğinde danışmanlık raporlarının ağırlıkta olduğu, bu idare özelinde de iç denetçilerin uzmanlık alanları nazara alınarak bilhassa belediyenin taşınmazları ile ilgili konularda yaşanan uyuşmazlıklar konusunda danışmanlık raporlarının üretildiği gözlemlenmiştir.

Büyükşehir belediyelerine bağlı idarelere gelince, 6360 sayılı Kanun ile 14 ilde büyükşehir belediyesi kurulmuş, bu yerlerde ayrıca su ve kanalizasyon idareleri de teşekkül ettirilmiştir. Ancak yeni kurulan su ve kanalizasyon idareleri için İDKK tarafından kadro ihdasında bulunulmamıştır. Bu çerçevede 16 adet su ve kanalizasyon idaresi ile üç büyük metropolde bulunan ulaşım otoriteleri çalışmanın kapsamına girmiştir. Aşağıdaki tabloda toplam 19 adet büyükşehir belediyelerine bağlı idarenin 2015-2018 yılları arasındaki rapor adetlerine yer verilmiştir.

Tablo 5: Büyükşehir Belediyelerine Bağlı İdarelerde İç Denetim Raporları

İdare Adı	2015			2016			2017			2018		
	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.	Dn.	Da.	İnc.
Adana ASKİ	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0
Ankara ASKİ	5	1	0	1	1	0	6	0	1	6	2	0
Antalya ASAT	0	0	0	0	0	2	0	12	0	0	0	22
Bursa BUSKİ	4	1	0	4	6	0	0	0	0	1	2	0
Diyarbakır DİSKİ	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Erzurum ESKİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eskişehir ESKİ	0	0	0	0	0	0	7	3	0	0	1	0
Gaziantep GASKİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İstanbul İSKİ	8	0	0	8	0	0	6	0	0	3	3	11
İzmir İZSU	4	3	1	5	5	1	6	2	1	4	0	0
Kayseri KASKİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kocaeli İSU	1	6	-	4	10	-	8	16	0	6	14	0
Konya KOSKİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Mersin MESKİ	4	3	10	4	1	11	1	2	0	1	2	0
Sakarya SASKİ	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Samsun SASKİ	1	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	0
İETT	5	3	0	2	4	0	2	1	1	4	3	0
EGO	0	0	0	0	3	0	0	4	0	0	0	1
ESHOT	3	1	0	7	0	0	7	3	0	7	0	0

Kaynak: İDKK 2015-2018 yılı Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıdaki tabloda bağlı idareler tarafından nihayete erdirilen iç denetim faaliyetleri neticesinde hazırlanan rapor adetlerine yer verilmiştir. Aşağıda da söz konusu verilerin 2015-2018 yılları kapsamında ele alınarak iç denetçi sayıları ile mukayese edilmesi gerekmektedir. Tablo 6'da ise söz konusu raporların toplamına ve iç denetçi sayıları ile olan mukayesesine yer verilmiştir.

Tablo 6: Büyükşehir Belediyelerine Bağlı İdarelerde İç Denetim Faaliyetinin Etkinliği

İdare Adı	2015-2018 Toplam Rapor Sayısı				İç Denetçi Sayısı	Yıllık Ortalama İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Yıllık Ortalama/Denetçi)	İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Toplam Rapor/Denetçi)
	Dn.	Da.	İnc.	Toplam			
Adana ASKİ	2	0	0	2	1	0,50	2,00
Ankara ASKİ	18	4	1	23	5	1,15	4,60
Antalya ASAT	0	12	24	36	1	9,00	36,00
Bursa BUSKİ	9	9	0	18	1	4,50	18,00
Diyarbakır DİSKİ	1	0	0	1	1	0,25	1,00
Erzurum ESKİ	-	-	-	-	0	-	-
Eskişehir ESKİ	7	4	0	11	1	2,75	11,00
Gaziantep GASKİ	-	-	-	-	0	-	-

İstanbul İSKİ	25	3	11	39	4	2,43	9,75
İzmir İZSU	19	10	3	32	5	1,60	6,40
Kayseri KASKİ	-	-	-	-	0	-	-
Kocaeli İSU	19	46	0	65	3	5,41	21,66
Konya KOSKİ	-	-	-	-	1	-	-
Mersin MESKİ	10	8	21	39	1	9,75	39,00
Sakarya SASKİ	-	-	-	-	0	-	-
Samsun SASKİ	4	0	0	4	1	1,00	4,00
İETT	13	11	1	25	2	3,12	12,50
EGO	0	7	1	8	1	2,00	8,00
ESHOT	24	4	0	28	3	2,33	9,33
Toplam	151	118	62	331	31	2,67	10,67

Kaynak: İDKK 2015-2018 yılı Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre iç denetçisi olmasına rağmen rapor tanzim etmeyen veya etse de İDKK'ye göndermeyen bir bağlı idarenin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede 2015-2018 yılları arasında toplam 31 iç denetçi tarafından 331 adet rapor tanzim edildiği, iç denetçi başına rapor sayısının 10,67 olduğu, yıllık bazda ise bu oranın 2,67 olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 2'deki verilerle mukayese edildiğinde 2015-2018 yılları arasında üretilen 6.021 adet raporun 331 adetinin, yani %5,5'inin 14 büyükşehir belediyesine bağlı olan idareye ait olduğu görülmektedir. Diğer taraftan iç denetçi başına düşen yıllık ortalama rapor sayısı 1,73 iken söz konusu bağlı idarelerde bu sayının 2,67'ye tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede gerek genel yönetim kapsamındaki idare ortalaması gerekse de büyükşehir belediyeleri ortalamasına göre iç denetim faaliyetinin bağlı idarelerde etkili bir şekilde işlediği görülmektedir.

Ancak iç denetçi kadrosu ihdas edilmesine rağmen Erzurum, Gaziantep, Kayseri ve Sakarya Su ve Kanalizasyon İdarelerinde iç denetçi ataması yapılmadığı, dolayısıyla da iç denetim faaliyetinde bulunulmadığı görülmektedir. Bu kapsamda 2015-2018 yılları arasında söz konusu idarelerde yapılan Sayıştay denetim raporları incelenmiş, sadece 2015 yılında Erzurum Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğünde yapılan denetimde "Erzurum Su ve Kanalizasyon İdaresinde İç Denetim Biriminin Kurulmamış Olması" bulgusuna yer verildiği anlaşılmıştır (Sayıştay, 2016: 13). Bu tespit aynı denetim erkince sadece Erzurum özelinde tespit edilmesine rağmen diğer önemli büyükşehir belediyelerine bağlı idarelerde tespit edilmemesi veya tespit edilse dahi bir bulgu halinde işlem görmemesi Sayıştay Denetimleri sırasında eşgüdüm ve yeknesaklığın yeterince geçerli olmadığını göstermektedir.

İç denetim faaliyetinin daha etkin hale getirilmesi adına İç Denetim Koordinasyon Kurulu tarafından da çeşitli aksiyonların alındığı görülmektedir. Süregelen zaman içerisinde İDKK tarafından iç denetçi ataması yapmayan idarelere çeşitli yazılar yazılarak iç denetim faaliyetinin etkin hale getirilmesi noktasında bu idarelerin tekit edildiği anlaşılmıştır. İDKK tarafından iç denetçi kadrosu ihdas edilmiş bütün idarelere gönderilen 02/10/2020 tarih ve 549005 sayılı yazıda ise halihazırda ihdas edilen iç denetçi sayılarının yeterli olup olmadığı, yeterli değilse talep edilen iç denetçi sayısı ile iç denetçi ataması yapmayan idarelerden neden iç denetçi ataması yapılmadığının gerekçesi istenilmiştir. Bu hususlar nazara alındığında iç denetçi atamalarının yapılarak iç denetim faaliyetinin aktif hale getirilmesi noktasında İDKK'nin gerekli aksiyonları aldığı görülmektedir (İDKK, 2020d).

5. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ İLE BAĞLI İDARELERDE GERÇEKLEŞTİRİLEN SAYIŞTAY DENETİMİ

Dayanağını 1982 Anayasasının 160'ncü maddesinden alan Sayıştay, TBMM adına genel yönetim kapsamındaki idarelerin gelir, gider ve mallarını denetleyerek sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla yetkili kılınmıştır. 6085 sayılı Sayıştay Kanununun 34'üncü maddesine istinaden Sayıştay;

a) *Bütçe hakkının gereği olarak kamu idarelerinin faaliyet sonuçları hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine ve kamuoyuna güvenilir ve yeterli bilgi sunulması,*

b) *Kamu mali yönetiminin hukuka uygun olarak yürütülmesi ve kamu kaynaklarının korunması,*

c) *Kamu idarelerinin performansının değerlendirilmesi,*

ç) *Hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlığın yerleştirilmesi ve yaygınlaştırılması,*

amacıyla denetim gerçekleştirilmektedir.

Söz konusu denetimler ise düzenlilik ve performans denetimi altında gerçekleştirilmekte, düzenlilik denetimi de mali ve uygunluk denetimi şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sayıştay Başkanlığı tarafından yapılan denetimlerde, denetim görüşünü destekleyecek mahiyette bulgulara yer verilmektedir. Ancak denetim görüşünü etkilemeyen bulgular da bu raporda yer almaktadır. Mali rapor ve tabloları etkilemeyen, başka bir

deyişle denetim görüşünü etkilemeyen bulgular ile hukuki düzenlemelere uygunluk açısından eleştiri konusu yapılan hususlar “denetim görüşünü etkilemeyecek bulgular” şeklinde tasnif edilmektedir. Bu nedenle denetim görüşünü etkileyen bulgular önem arz etmekte olup büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerin Sayıştay tarafından denetimi neticesinde hazırlanan raporlarda yer alan ve denetim görüşünü etkileyen bulgulara yer verilmiştir.

Aşağıdaki tabloda 2015 ile 2018 yılları arasındaki dört yıllık süre zarfında büyükşehir belediyeleri ve bağlı idarelerinde yapılan Sayıştay denetimi neticesinde tespit edilen ve denetim görüşü oluşturmaya imkân tanıyan bulgu adetlerine yer verilmiştir.

Tablo 7: Büyükşehir Belediyelerinde Sayıştay Denetimi Bulgu Sayıları

<i>İdare</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>Ortalama</i>
Adana	1	4	5	5	3,75
Ankara	5	4	4	3	4,00
Antalya	0	6	9	4	4,75
Aydın	0	1	1	2	1,00
Balıkesir	0	2	3	3	2,00
Bursa	6	11	9	2	7,00
Denizli	0	3	2	6	2,75
Diyarbakır	2	7	2	10	5,25
Erzurum	9	1	1	5	4,00
Eskişehir	0	3	9	3	3,75
Gaziantep	1	3	2	3	2,25
Hatay	1	2	11	4	4,50
İstanbul	4	7	8	6	6,25
İzmir	0	17	13	5	8,75
K.Maraş	0	3	3	0	1,50
Kayseri	0	5	6	6	4,25
Kocaeli	2	4	2	9	4,25
Konya	2	6	5	5	4,50
Malatya	11	1	0	3	3,75
Manisa	2	5	3	0*	2,50
Mardin	1	3	2	1	1,75
Mersin	0	11	6	3	5,00
Muğla	0	18	3	3	6,00
Ordu	6	2	3	2	3,25
Sakarya	4	21	5	4	8,50
Samsun	4	4	2	6	4,00
Şanlıurfa	0*	0	6	1	1,75
Tekirdağ	0	0	3	0	0,75
Trabzon	2	1	7	2	3,00
Van	4	1	9	2	4,00
Toplam Bulgu	67	156	144	108	3,95
Ortalama Bulgu Dayısı	2,23	5,20	4,80	3,60	3,95

Kaynak: Sayıştay Başkanlığı Kamu İdareleri Denetim Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

*Denetim görüşünü etkilemeyen bulgular idareler özelinde düşük bir seyir göstermekte iken bazı idarelerde denetim görüşünü etkilemeyen bulguların sayısı dikkat çekecek derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre otuz büyükşehir belediyesi özelinde Sayıştay tarafından her yıl düzenli olarak denetim yapıldığı görülmektedir. Ortalama bulgu sayısının ise 3,95 adet olduğu, kimi idarelerde bulgu sayısının zaman zaman dikkat çekecek derecede arttığı gözlemlenmektedir. Manisa ve Şanlıurfa’da Sayıştay tarafından denetim görüşünü etkileyecek bulgu tespit edilememiş olsa da denetim görüşünü etkilemeyen çok sayıda bulguya yer verildiği görülmüştür. 2015 yılında Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesinde 46 adet, 2018 yılında da Manisa Büyükşehir Belediyesinde 17 adet denetim görüşünü etkilemeyen bulguya yer verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 8: Büyükşehir Belediyelerine Bağlı İdarelerde Sayıştay Denetimi Bulgu Sayıları

<i>İdare</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>Ortalama</i>
Adana ASKİ	3	-	0	-	1,50
Ankara EGO	0	2	6	2	2,50

ASKİ	0	3	6	6	3,75
ASAT	0	3	2	2	1,75
Aydın ASKİ	0	-	-	4	2,00
Balıkesir BASKİ	1	-	4*	-	2,50
Bursa BUSKİ	2	7	5	4	4,50
Denizli DESKİ	5	-	-	4	4,50
Diyarbakır DESKİ	2	-	-	-	2,00
Erzurum ESKİ	1	-	-	-	1,00
Eskişehir ESKİ	0	2	0	-	0,67
Gaziantep GASKİ	1	2	3	4	2,50
Hatay HATSU	2	-	2	-	2,00
İstanbul İETT	1	1	0	-	0,67
İstanbul İSKİ	0	0*	3*	0	0,75
İzmir İZSU	0	4	2	-	2,00
İzmir ESHOT	3	-	-	-	3,00
K.Maraş KASKİ	0	-	-	-	0,00
Kayseri KASKİ	0	-	-	-	0,00
Kocaeli İSU	3	2	2	-	2,33
Konya KOSKİ	0	3	-	-	1,50
Malatya MASKİ	0	-	0	-	0,00
Manisa SUKİ	2	-	3	0	1,67
Mardin MARSU	0	-	-	-	0,00
Mersin MESKİ	0	-	5	-	2,50
Muğla MUSKİ	2	-	1	2	1,67
Ordu OSKİ	1	1	0	-	0,67
Sakarya SASKİ	1	2	-	-	1,50
Samsun SASKİ	3	1	3	-	2,33
Şanlıurfa ŞUSKİ	0	-	-	-	0,00
Tekirdağ TESKİ	2	-	6	-	4,00
Trabzon TİSKİ	2	0	0	-	0,67
Van VASKİ	2	-	3	-	2,50
Toplam	37	33	49	28	
Ortalama Bulgu Dayısı	1,23	2,5	2,2	2,8	2,18

Kaynak: Sayıştay Başkanlığı Kamu İdareleri Denetim Raporlarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

*Denetim görüşünü etkilemeyen bulgular idareler özelinde düşük bir seyir göstermekte iken bazı idarelerde denetim görüşünü etkilemeyen bulguların sayısı dikkat çekecek derecede yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre büyükşehir belediyelerine bağlı olan idareler özelinde Sayıştay tarafından her yıl düzenli olarak denetim yapılmamış olup, 2015 yılında bütün idareler özelinde yapılan denetim, izleyen yıllarda kısmen gerçekleşmiştir. Tabloda yer alan nihai ortalamalar ise denetim yapılan idare sayısı esas alınarak hesaplanmıştır. Buna göre Sayıştay tarafından yapılan denetimler neticesinde düzenlenen raporlarda yer alan ortalama bulgu sayısı 2,18'dir. Su ve kanalizasyon idarelerinin özel amaçlı birer hizmet kurumu olması sebebiyle bulgu sayısının büyükşehir belediyelerinden az olması dikkat çekmektedir.

Büyükşehir belediyelerinde olduğu gibi su ve kanalizasyon idarelerinde de yapılan denetimlerde denetim görüşünü etkilemeyen bulgulara yer verilmekte olup, bazı idarelerde bu sayısının dikkat çekici olduğu görülmektedir. İSKİ'de 2016 yılında gerçekleşen denetimde, denetim görüşünü etkileyen bulgu yer almazken denetim görüşünü etkilemeyen 25 adet bulguya yer verilmiştir. 2017 yılı denetim raporunda ise 3 bulgunun dışında 24 adet denetim görüşünü etkilemeyen bulguya da yer verildiği görülmüştür. 2017 yılında ise Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğünde 34 adet denetim görüşünü etkilemeyen bulguya yer verilmiştir.

Ancak 2016 yılında İSKİ özelinde denetim görüşünü etkilemeyen bir bulgu üzerinde bir değerlendirmeye gidilmesine gerek olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu denetim görüşünü etkilemeyen 3 no.lu bulgu "Kurumun Harcamalara Katılma Payı Hesaplama Yönteminin Belediye Gelirleri Kanunu'na Uygun Olmaması" şeklindedir (Sayıştay, 2017: 29). Anılan bulgunun açıklanmasında ise "su ve kanalizasyon tesisleri yapılması nedeniyle, bunlardan faydalanan gayrimenkul sahiplerinden alınan harcamalara katılma paylarının 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu'nda öngörülen şekilde hesaplanmadığı tespit edilmiştir. Kurumca yapılan gerçek giderlerin ve emlak vergisine esas değerlerin nazara alınmadığı, bunun yerine İSKİ Tarifeler Yönetmeliği ile yeni bir hesaplama yöntemi belirlenerek Kanun'a aykırı işlem tesis edildiği görülmüştür" denilmiştir. Dolayısıyla harcamalara katılma payının eksik veya fazla alınmasına mahal verecek derecedeki bu

uygunsuzluğun mali rapor ve tabloları etkileyeceği açıktır. Aynı husus 2017 yılı denetiminde Balıkesir Su ve Kanalizasyon İdaresinde de geçerli olup denetim görüşünü etkilemeyen 31'inci bulgu "Yapımı Tamamlanan Su ve Kanalizasyon Tesislerinden Harcamalara Katılım Payı Alınmaması" olup (Sayıştay, 2018: 73), tahsil edilmesi gerekirken edilmeyen ve dolayısıyla da kamu zararı şeklinde nitelendirilebilecek bir gelir kaybının mali rapor ve tabloları etkilemediği düşünülemez. Bu sebeple denetim görüşünü etkileyen ve etkilemeyen hususların teorik anlamda ayrımı yapılmışken uygulamada bu ayrımın raporlara yeterince yansıtılmadığı da görülmüştür.

Bütün bu açıklamalar muvacehesinde; Sayıştay tarafından yapılan yıllık denetimlerde büyükşehir belediyelerinde ortalama bulgu sayısının 3,95, bağlı idareler özelinde de ortalama bulgu sayısının 2,18 olduğu, anılan bulguların yoğunlukla muhasebe kayıtları ile mali konulardaki uygulama hataları olduğu görülmüştür. Bulgular ise idareler arasında büyük ölçüde benzeşmekle birlikte, "iç denetim faaliyetinin etkinliği" noktasında iç denetim faaliyetinin olmadığı kimi yerlerde bu hususun bulgu konusu yapıldığı, ancak birçok idarede de bu bulguya yer verilmediği görülmüştür. Dolayısıyla Sayıştay denetiminin idareler arasında yeterli eşgüdümü ve yeknesaklığı sağlayamadığı değerlendirilmiştir.

6. BÜYÜKŞEHİR BELEDİYELERİ İLE BAĞLI İDARELERDE İÇ DENETİMİN ETKİNLİĞİ: MERSİN ÖRNEĞİ

Sayıştay Başkanlığı tarafından yapılan denetimlerde denetim raporu sayısından ziyade bulgu sayısı üzerinden bir değerlendirmeye gidilmesi gerekirken, iç denetim faaliyetinde öncelikle rapor sayıları üzerinden bir mukayeseye gidilmesi gerekmiştir. Ancak söz konusu raporların mahiyeti, başka bir deyişle içerdiği bulgu sayısı da önem arz etmektedir. Bu çerçevede büyükşehir belediyeleri ve bağlı idareler kapsamında tek bir kentte gerçekleştirilen iç denetim faaliyetinin ele alınması gerekmiş, denetim raporları itibariyle iç denetim sürecinin aktif bir şekilde işlediği değerlendirilen Mersin Büyükşehir Belediyesi ile Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü'nün iç denetim faaliyetleri kapsamında iç denetim raporlarında yer alan bulgu adetlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tablo 9: Büyükşehir Belediyelerine Bağlı İdarelerde İç Denetim Faaliyetinin Etkinliği

İdare Adı	2015-2018 Toplam Rapor Sayısı				İç Denetçi Sayısı	Yıllık Ortalama İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Yıllık Ortalama/ Denetçi)	İç Denetçi Başına Düşen Rapor Sayısı (Toplam Rapor/ Denetçi)
	Dn.	Da.	İnc.	Toplam			
Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü	10	8	21	39	1	9,75	39,00
Mersin Büyükşehir Belediyesi	46	39	2	87	7	3,10	12,42

Kaynak: İDKK 2015-2018 yılı Faaliyet Raporları verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yukarıda yer alan tablo daha önce büyükşehir belediyeleri ile bağlı idareler özelinde hazırlanan tablolardan edinilmiş olup, Mersin kenti kapsamında diğer büyükşehir belediyelerine nazaran iç denetim faaliyetinin daha etkin yürütüldüğü gözlemlenmiştir. Yukarıda da değinildiği üzere söz konusu denetimler özelinde bulgu sayılarının önem taşıması nedeniyle bahsi geçen idareler ile iletişime geçilerek iç denetim faaliyeti kapsamındaki toplam rapor sayıları, raporların ilgili olduğu birimler ile toplam bulgu sayıları edinilmiştir. Aşağıda yer alan tablolarda verilen bulgu sayıları sadece denetim raporları özelinde tespit edilen bulguları içermekte olup, inceleme ve danışmanlık raporlarında belirli bir konu veya sürecin iç denetim faaliyeti kapsamına alınması nedeniyle bu konular bulgu sayısına dâhil edilmemiştir.

Tablo 10: Mersin Büyükşehir Belediyesinde İç Denetim Faaliyetinin Etkinliği

Mersin Büyükşehir Belediyesi	Denetim-Danışmanlık ve İnceleme Rapor sayısı	Raporların ilgili olduğu birim sayısı	Toplam Bulgu sayısı
2015	12	11	141
2016	11	8	80
2017	19	13	99
2018	45	37	187
2019	2	2	6
Ortalama	17,8	14,2	102,6

Kaynak: İlgili idare ile yapılan görüşme ve yazılı başvuru neticesinde edinilen bilgilerden hareketle derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre Mersin Büyükşehir Belediyesi özelinde yıllık ortalama rapor sayısının 17,8 olduğu, söz konusu raporların ise idare genelinde farklı hizmet türlerinde faaliyet gösteren birçok birimi ilgilendirdiği, anılan yıllar arasında tespit edilen ortalama bulgu sayısının ise 102,6 olduğu, bu çerçevede İDKK tarafından yedi adet iç denetçi kadrosunun ihdas edildiği ve bu kadroların tamamının dolu olduğu, buna istinaden de etkin bir iç denetim faaliyetinin yürütüldüğü, 2015-2018 yılları arasında iç denetçi başına 3,10 rapor, 2015-2019 döneminde de 2,54 adet rapor düştüğü görülmüştür. Genel yönetim kapsamındaki idarelerde mezkûr ortalamanın 1,73 olduğu, büyükşehir belediyelerinde 2,46, bağlı idarelerde de 2,67 olan ortalama rapor sayısı dikkate alındığında Mersin Büyükşehir Belediyesinde iç denetim faaliyetinin etkin bir şekilde ifa edildiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ortalama yıllık bulgu sayısının yaklaşık 102,6 adet olduğu dikkate alınrsa aynı idare özelinde Sayıştay tarafından da ortalama 5 bulgunun tespit edildiği görülmektedir. Bu verilerden hareketle iç denetim faaliyetinin söz konusu idarede diğer denetimlere göre etkin bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan iç denetim birimlerinde en az üç iç denetçi olması halinde İç Denetim Birimi Başkanlıkları teşekkül ettirilmekte, buna bağlı olarak da bir başkan görevlendirilmektedir. İç-Den adlı bir yazılım marifetiyle yürütülen denetimlerde ise denetimin nihayete erebilmesi için iç denetçi ve denetim gözetim sorumlusu görevlendirilmekte, iç denetçinin denetim faaliyeti denetim gözetim sorumlusunca izlenmekte, akabinde de iç denetim birimi başkanının onayıyla denetim raporu üst yöneticiye gönderilmektedir. Bu çerçevede her bir denetim faaliyeti için denetim gözetim sorumlusu da görevlendirilmekte olup, başkan dışındaki altı iç denetçinin üç adedinin aktif denetim yaparken diğerlerinin denetim gözetim sorumlusu olması nedeniyle ortalama rapor sayısının düşük bir seviyede gerçekleştiği, ancak buna rağmen özellikle bulgu sayısı da nazara alındığında iç denetim faaliyetinin genel ortalamanın üzerinde olduğu değerlendirilmektedir.

Aşağıda ise yine bu idareye bağlı olmakla birlikte ayrı bir bütçesi ve tüzel kişiliği olan Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü'nün iç denetim faaliyetine dair verilere yer verilmiştir.

Tablo 11: Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü İç Denetim Faaliyetinin Etkinliği

Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü	Denetim-Danışmanlık ve İnceleme Rapor sayısı	Raporların ilgili olduğu birim sayısı	Toplam Bulgu sayısı
2015	17	16	54
2016	16	8	63
2017	3	14	19
2018	3	4	7
2019	3	4	13
Ortalama	8,4	9,2	31,2

Kaynak: İlgili idare ile yapılan görüşme ve yazılı başvuru neticesinde edinilen bilgilerden hareketle derlenmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre MESKİ Genel Müdürlüğü özelinde yıllık ortalama rapor sayısının 8,2 olduğu, söz konusu raporların ise idare genelinde birçok birimi ilgilendirdiği, anılan yıllar arasında tespit edilen ortalama bulgu sayısının ise 31,2 olduğu, bu çerçevede İDKK tarafından üç adet iç denetçi kadrosunun ihdas edildiği mezkûr idare özelinde tek iç denetçi ile etkin bir iç denetim faaliyetinin yürütüldüğü, 2015-2018 yılları arasında iç denetçi başına 9,75 rapor, 2015-2019 döneminde de 8,4 adet rapor düştüğü görülmüştür. Genel yönetim kapsamındaki idarelerde mezkûr ortalama 1,73, büyükşehir belediyelerinde 2,46, bağlı idarelerde de 2,67 olan ortalama rapor sayısı dikkate alındığında söz konusu idarede iç denetim faaliyetinin etkin bir şekilde ifa edildiği anlaşılmakla birlikte ortalama yıllık bulgu sayısının da yaklaşık 31 adet olduğu, aynı idare özelinde Sayıştay tarafından da ortalama 2,5 bulgunun tespit edildiği görülmektedir. Bu verilerden hareketle iç denetim faaliyetinin oldukça ayrıntılı bir denetim faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Nüfusun önemli bir kısmının yaşadığı büyükşehir belediyelerinde, giderek farklılaşan ve teknolojik gelişmelerle beraber sunum süreçleri değişen mahalli müşterek hizmetler önemli ölçüde büyükşehir belediyeleri ile bağlı idareleri tarafından sunulmaktadır. Özellikle kamu yönetimi paradigmalarındaki değişikliklerle beraber bu hizmetlerin sunumunda vatandaş memnuniyetinin esas belirleyici haline geldiği görülmektedir. Buna bağlı olarak da mahalli müşterek hizmetlerin belirlenen usul ve esaslara göre sunulması gerekmektedir. Bu çerçevede anılan hizmetlerin yönetilmesinde denetimin önemi de kayda değer derecede artmıştır. Yine bu değişimle beraber geleneksel teftiş yöntemi iç denetime verilmiştir. Türkiye'de de 5018

sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile iç denetim faaliyeti uygulama alanı bulmuş, buna istinaden de genel yönetim kapsamındaki idarelere iç denetçi kadroları ihdas edilmiştir.

Büyükşehir belediyeleri ile bağlı idarelerinde gerçekleştirilen iç denetim faaliyetinin etkinliğini değerlendirmek amacıyla İDKK raporları ile Sayıştay Denetimi bulgularının veri olarak kullanılması gerektiği kanaatine varılmış, söz konusu idarelerde gerçekleştiren iç denetim faaliyeti genel yönetim kapsamındaki idarelerdeki iç denetim faaliyeti verileri ile Sayıştay denetimi bulguları ile mukayese edilmesi gerekmiştir.

Türkiye’de genel olarak iç denetim faaliyetinin beklenen düzeye ulaşmadığı, yine ihdas edilen iç denetçi kadrolarının önemli bir kısmına atama yapılmadığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle ihdas edilen iç denetçi kadrolarının %58’inin hala boş olduğu ve bu kadrolara atama yapılmadığı gibi genel yönetim kapsamında olup iç denetçi atamayan 123 adet idarenin de bulunduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla iç denetimin etkinliğinin yeterli düzeye ulaşmadığı görülmektedir.

Türkiye genelinde iç denetim faaliyetinin sürdürüldüğü 253 idarede 2015-2018 yılları arasında 6.021 adet rapor tanzim edildiği, iç denetçi başına düşen rapor adetinin de 1,73 olduğu, büyükşehir belediyelerinde ise 15 adet idarede iç denetim faaliyetinin sürdürüldüğü, bu idarelerde de iç denetçi başına düşen ortalama rapor sayısının 2,46 olduğu, bağlı idarelerde de bu sayısının 2,67 olduğu tespit edilmiştir.

Sayıştay Başkanlığınca yürütülen denetimlerde ise büyükşehir belediyelerinde ortalama bulgu adetinin 3,95 olduğu, bağlı idarelerde ise bulgu ortalamasının 2,18 olduğu tespit edilmiştir. İç denetim faaliyetinin etkinliğinin anlaşılması için büyükşehir belediyeleri ve bağlı idareler özelinde yıllık ortalama rapor sayısı dikkat çeken Mersin ili inceleme kapsamına alınmıştır. 2015-2018 yılları arasında Mersin Büyükşehir Belediyesinde iç denetçi başına ortalama rapor sayısı 3,1 iken Mersin Su ve Kanalizasyon İdaresinde ise bu sayının 9,75 adet olduğu tespit edilmiştir. Anılan raporların içerisinde ise denetim raporları esas alındığında ise Mersin Büyükşehir Belediyesinde 2015-2019 yılları arasında yıllık ortalama bulgu sayısının 102 adet olduğu, MESKİ Genel Müdürlüğünde de ortalama bulgu sayısının 31 adet olduğu, Sayıştay denetimleri neticesinde de Mersin Büyükşehir Belediyesinde ortalama bulgu sayısı 5 adet iken MESKİ Genel Müdürlüğünde bu sayının 2,5 olduğu tespit edilmiştir. Bulguların mahiyeti incelendiğinde ise iç denetim bulgularının oldukça mikro ölçekte ayrıntılı uygunsuzlukları içerdiği görülürken, Sayıştay bulgularının ise makro düzeyde ve sınırlı sayıda oldukları görülmüştür. Bu nedenle iç denetimin dış denetime nazaran daha etkili ve iyileştirmeye açık noktalara işaret ettiği, bu hususları sürekli izleme faaliyeti ile takip ederek sürekli bir iyileştirme sürecini sağladığı anlaşılmıştır. Sayıştay denetiminin ise yıllık yapılması ve belirli konularda yoğunlaşması sebebiyle daha makro düzeyde bir denetim sürecine tekabül ettiği değerlendirilmektedir.

Öte yandan iç denetim faaliyetinin üst yöneticinin iç denetime olan bakış açısına göre işlerlik kazanabildiği, bazı idarelerde iç denetçinin yetkinliklerine göre denetim veya danışmanlık faaliyetlerinin sayılarının arttığı, bazı idarelerde de raporların konularının bazı uzmanlık alanlarında ve birimler özelinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu sebeple iç denetçi kadrolarına yapılan atamalar tamamlansa dahi üst yönetiminin iç denetimden beklentileri ölçüsünde iç denetim faaliyetinin işlerlik kazanabileceği açıktır. Bu nedenle yönetim erkleri ile iç denetçilerin risklerin belirlenmesi ve bulguların gereğinin yerine getirilmesi noktasında etkin bir iş birliği tesis etmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan bir idarede iç denetim biriminin teşekkül ettirilmemesi ve iç denetçi kadrolarına atama yapılmayarak iç denetim faaliyetinin işler hale getirilmemesi durumunun kimi büyükşehir ve bağlı idarelerinde Sayıştay tarafından bulgu haline getirilmesine rağmen yine aynı denetim erki tarafından bu durumun diğer idareler özelinde bulgu haline getirilmediği örneklere de rastlanılmıştır. Söz konusu durum Sayıştay denetiminde eşgüdüm ve yeknesaklığın tam olarak sağlanamadığını da ortaya koymaktadır. Bu sebeple Sayıştay tarafından iç denetimin etkinliğinin sürekli olarak değerlendirilmesi gerekirken İDKK tarafından iç denetim faaliyetinin genel yönetim kapsamındaki idareler kapsamında daha etkin hale getirilmesi için iç denetçi kadrolarının doldurulması noktasında idareleri teşvik edici aksiyonlar alması gerekmektedir.

Hâlihazırda iç denetim faaliyetinin yeterince etkin olması için gerekli olan koşulların mevcut bulunduğu, büyükşehir belediyeleri ve bağlı idareler açısından Mersin örneği de dikkate alındığında iç denetimin yerel hizmetlerin ifasında iyileştirici bir aksiyon üstlendiği, bu sebeple iç denetimin etkinliğinin tesis edilebilmesi için iç denetçinin yetkinliklerinin yanı sıra üst yöneticinin bu denetime bakışı ve istemlerinin de önem taşıdığı, netice olarak Sayıştay denetimine nazaran daha etkin olduğu değerlendirilen iç denetim faaliyetinin genel yönetim kapsamındaki idareler özelinde daha işler hale getirilerek yıllık ortalama rapor sayısının artırılması ve risk esaslı denetimin yaygınlaştırılması için İDKK tarafında gerekli önlemlerin alınması gerektiği değerlendirilmektedir.

Uzun, Ali Kamil, (2020) “İç Denetim Nedir?”, erişim tarihi 17.10.2020, <http://www.denetimnet.net/UserFiles/Documents/Makaleler/%C4%B0%C3%A7%20Denetim/%C4%B0%C3%A7%20Denetim%20Nedir-Makale.pdf>

Bazı Değişkenler Açısından Evlilik Uyumunun İncelenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Tutumunun Evlilik Uyumuna Etkisi

Investigation of Marital Adjustment in Terms of Some Variables and the Effect of Gender Role Attitude on Marital Adjustment

Beraat AKPINAR*
Mehmet KIRLIOĞLU**

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, bazı değişkenler açısından evlilik uyumunun incelenmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların evlilik uyumuna etkisini belirlemektir. Araştırmanın katılımcıları Konya ilinde yaşayan ve en az bir yıldan bu yana evli bulunan çiftlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda toplamda 245 evli çifte ulaşılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda katılımcılara “Kişisel Bilgi Formu”, “Evlilikte Uyum Ölçeği” ve “Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Tutum Ölçeği” den oluşan bir anket uygulanmıştır. Bazı değişkenlere göre evlilik uyumunun farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koyabilmek amacıyla t testi ve tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda eğitim durumu, çocuk sayısı, evlenme biçimi, evlilik yaşı ve gelire göre evlilik uyumunun farklılaştığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte eşitlikçi cinsiyet rolünün evlilik uyumunun tekil yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre önerilerde bulunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELELER

Evlilik, Uyum, Evlilik Uyumu, Eşitlikçi Tutum.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate marital adjustment in terms of some variables and to determine the effect of attitudes on gender roles on marital adjustment. Participants of the study consisted of couples who have been married in Konya for at least one year. In this context, 245 married couples were reached. For the purpose of the study, a questionnaire consisting of “Personal Information Form”, “Marital Adjustment Scale”-and “Gender Roles Attitude Scale” was applied to the participants. In order to determine whether marital adjustment differs according to some variables, t-test and one-way analysis of variance were performed. As a result of the analysis, it was found that marital adjustment differed according to educational background, number of children, marriage type, age of marriage and income. However, the egalitarian role of gender was found to be the singular predictor of marital adjustment. Suggestions were made according to the results of the research.

KEYWORDS

Marriage, Adjusment, Marital Adjusment, Egalitarian Attitude.

Makale Geliş Tarihi / Submission Date	Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance
24.12.2019	27.11.2020
Atf	Akpınar, B. ve Kırlioğlu, M. (2020). Bazı Değişkenler Açısından Evlilik Uyumunun İncelenmesi ve Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Tutumunun Evlilik Uyumuna Etkisi. <i>Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi</i> , 23 (2), 736-746.

* Arş. Gör., Mersin Üniversitesi, İçel Sağlık Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Bölümü, beraatakpınar@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3057-733X

** Dr Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, kirlioglumehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0130-0841

GİRİŞ

İnsanlar yalnız yaşamaya değil, toplum içerisinde etkileşim içinde olmaya göre kurgulanmış varlıklardır. Karşı cinsle kurulan ilişkilerinde de diğer insanlarla olan ilişkilerindeki gibi gereksinimleri vardır (Çaplı, 1992). Kadın-erkek ilişkileri toplumsal yaşamın hemen her alanında ayrılmaz bir bütündür. Bu ilişkiler, sosyal ve kültürel çevreden etkilenir ve her toplumda bu ilişkileri düzenleyen kurumlar bulunmaktadır (Howard, 1989). Bu ilişkilerden biri de evlilik ilişkisidir ve insan hayatındaki önemli yol ayrımından biridir. Örneğin Mavili (2015)'ye göre bu kurum semavi dinlerin bildirdiği Âdem ve Havva'dan oluşan ilk prototip evliliği oluşturmuş ve temsil etmiştir. Bu ilişki şüphesiz toplumsal içeriklidir. Evlilik, tarihsel süreçte günümüzden dört bin yıl önceye kadar dayanan insanın kurduğu eski bir kültürel kurumdur. Kültürel olaylar gibi zaman içerisinde gelişen, değişen, farklı biçimler alabilen, kadın-erkek birlikteliği ile gerçekleşen, en küçük toplumsal birim olarak ifade edilebilir. Birçok ülkede evlilik kurumu toplumun temeli olarak kabul görmüş, devletler tarafından önem atfedilen, korunan ve desteklenen bir yaşam biçimi olarak ele alınmıştır. Öyle ki ütopyalarda bile bu kurumun önemi vurgulanmış, kurumun korunması gerektiği ifade edilmiştir. Çünkü toplumun en küçük sistemi olan bu kurumun güçlülüğü ölçüsünde toplumun da güçlü ve sağlıklı olacağı düşünülmektedir. Öte yandan bu kurumun zayıflaması, diğer bir deyişle uyumsuz, doyumsuz evlilikler de boşanmaları arttırabileceği ve evlilik kurumunda bir çözülmeye sebebiyet verebileceği tahmin edilmektedir.

Evlilik durağan (statik) değildir, ilişkinin başlangıcından itibaren sürekli olarak pek çok değişim geçiren bir olgudur (Wilson ve McLaughlin, 2002). Alanyazında birçok aile yaşam döngüsü olmakla birlikte (Güngörmüş Özkardeş, 2015) literatürde yaygın olarak kullanılan ve 8 evreden oluşan aile yaşam döngüsü ele alınmıştır (Rollins ve Feldman, 1970).

Birinci evre, evlilik dönemi ile başlayan başlangıç evresidir. Bu evrenin bitişi ilk çocuğun doğumu olarak kabul edilir. Bekârlık gibi tekil bir yaşantıdan sonra rol ve sorumluluklarda çift rollerine geçiş belirginleşir. Yeni roller çiftin birbiriyle, kendi anne babalarına ek olarak farklı çiftler ve bütünsel olarak toplumla olan etkileşimlerine etki eder. Evlilik, var olan rol ve sorumlulukların bir kısmını sonlandırırken bazılarının devamını sağlar. Ayrıca yeni rollerin oluşumunu sağlar. Evrenin işlevi, birlikte yaşama kültürünü geliştirmek ve doyurucu bir cinsel yaşamdır. Evrede yaşanabilecek sorunlar ise yaşam koşulları, ekonomik durum, cinsel yaşam, uyumsuzluk ve ana-baba müdahalesi olarak sıralanabilir.

İkinci evre, doğum ile birlikte anılan evredir. Bu evrenin başlangıcı hamileliktir. İlk çocuğun hayata gelişiyle resmi olarak evre başlar. Artık çiftler karı-kocalıktan ana babalığa terfi etmişlerdir. Çocuğun doğumu bir takım dengeler bozulabilir. Yaşanan değişim ile birlikte yaşanan iki temel duygu kızgınlık ve kıskançlıktır. Örneğin Le Masters'ın araştırmasında çiftlerin %83'ünün ilk çocuğun doğumu sonrasında yoğun bir şekilde bunaldığını ortaya koymuştur. Knox (2007) çalışmasında ebeveyn rolüne ilişkin olarak uyumsuzlukların sebeplerini ortaya koymuştur. Bunlar arasında gebelik ile ilişkili olumsuz düşünceler, ebeveyn rolünü gerçekleştirmeye ilişkin yetersizlik ve deneyim eksikliği, çocuğun doğumu ile gelen rollerin farklılaşmasına uyum sağlayamama yer almaktadır (Zastrow ve Ashman, 2014). İnsanlar, hamilelik, evlat edinme veya üvey anne-babalık vasıtasıyla anne-baba olurken, bir dengesizlikle karşı karşıya kalır ve bu yeni duruma uyum sağlamaları gerekir. Anne babalar bir yandan bebekleriyle kuvvetli bir bağlanma geliştirmek, diğer yandan ise eşleri ve arkadaşlarıyla aralarında mevcut bulunan kuvvetli ilişkilerini de devam ettirmek isterler ve muhtemelen işlerine de devam ederler. Anne baba kendisine, bu yeni aile üyesinin kendi yaşamını nasıl değiştireceğini sorar. Bir bebek, eşlerin yaşamına yeni kısıtlamalar koyar ve artık istediği zaman dışarı çıkamazlar ya da lüks şeyler için her zaman kolayca para bulamayabilirler (Santrock, 2014). Wilson ve McLaughlin (2002)'e göre bir çift çocuk sahibi olma konusunda ne kadar hevesli olursa olsun, çocuk sahibi olmak bir ilişkinin dengesini çarpıcı bir biçimde etkileyebilir. Zira kadının hamileliği ve yeni bir bebeğin doğumu çoğunlukla çiftin cinsel yaşamına bir değişiklik getirir. Hatta bir süre cinsel yaşam tamamen durabilir. Crawford ve Huston (1993) çalışmalarında çocuğun doğumundan sonraki aktivitelerin daha çok kadının tercihine göre şekillendiğini ve erkeklerin kendi istediği şeyleri yapabilmek için artık daha az fırsatının olduğunu tespit etmişlerdir.

Üçüncü evre, ilk çocuğun 3-6 arasında olduğu okul öncesi dönemi kapsamaktadır. İkinci çocuk doğmuş ve onunla ilgili sorunlar da başlamış olabilir. Bu dönemin sorumlulukları, eşler arasındaki yakın ilişki sürerken, kalabalıklaşan aile için yer, ekonomik imkân bulmak ve çocukları büyütmektir.

Dördüncü evre, ilk çocuğun okula gittiği okul dönemini kapsamaktadır. İlgili evrede görülen değişimlerden biri de annenin yeniden işe başlamasıdır. Çalışan, işlerini seven anneler, çocuklarına daha doğru davranmakta buna karşılık çalışan ve işlerini sevmeyen anneler çocukları ile daha az ilgilenmekte, bununla bağlantılı olarak da çocuklar anneye kızgın olabilmektedir. Benzer durum çalışmayan anneler için de mümkündür, çünkü

çalışmadıkları için kendilerini özgürlüğü kısıtlanmış hissediyorlarsa çocuklar da bu durumdan olumsuz etkilenebilir.

Beşinci evre, büyük çocuğun ergenlik dönemine girdiği dönemi kapsamaktadır. Aile mali açıdan oldukça denge kazanmış olup çoğunlukla büyüklük sınırlarına da erişmiş ve bütün aile üyeleri aynı çatı altında yaşamaktadır. Bu evrenin temel konuları, çocukların eğitimi, meslekleri ve eş seçimi üzerine odaklanır, çocuklarda cinsel eğilimler ve hareketlilik git gide artar, sigara, alkol hatta uyuşturucu kullanma kaygıları baş gösterebilir. Bu problemler ailede bunalıma ve kuşak çatışmalarına sebebiyet verebilir.

Altıncı evre, “fırlatma merkezi” evresidir. Yetiştirilen, hayata hazır hale gelen gençler yuvadan uçacakları bu evreye bu şekilde bir isim verilmiştir. İlk çocuk yuvadan ayrılmıştır, son çocuksa yuvadan ayrılmaya hazırlanıyordur. Bu döneme değin anne ilgisini ailesi üzerine odaklaştırmışsa stresli ve zor bir dönemdir. Çocukların yuvadan uçması anneler için önemli rol değişimleri demektir ki, bu bir gereklilik halini alır. Üstelik bu durum genellikle annenin menopoz problemleri döneminde yaşanır. “Boş yuva (empty nest)” olgusu ile bu dönemde karşılaşılan durumdur ve boş yuva ile birlikte kadınlar için bunalımlı zamanlar başlayabilir.

Yedinci evre, son çocuğun aileden ayrılışıyla ortaya çıkan evredir. Bu dönemdeki en belirgin problem, çiftlerin yaşlanan ana babalarına bakmaları, daha sonra da onların ölümünün yarattığı duyguların (yas gibi) üstesinden gelme sorunu ve ana babaların büyükanne ve büyükbaba olmalarıyla yaşanan rol değişimi gelmektedir.

Sekizinci evre, yaşlanma evresidir. Emeklilikle eşlerden birinin ölümüne kadar olan evreyi kapsar. Emeklilik ve dolayısıyla ortaya çıkan boş zamanın değerlendirilmesi bu dönemin sorunlarından. Mali imkânların daralması yaşam doyumunda da düşüşe neden olmaktadır. Ek olarak sağlık problemleri de bu sorunlara eşlik edebilir.

1. ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ VE ÖNEMİ

Evlilik konusunda çokça irdelenen evlilik uyumu kavramı, basit tanımıyla bir evliliğin istekli olunan ve istekli olunmayan özelliklerin dengeye ulaşmasıdır (Tutarel-Kışlak, 1999). Evliliğe uyum sağlama konusunda birbiri ile açık iletişimi yakalayabilmiş, problemleri beraber çözmeye çalışan, karar alma konusunda ortak hareket edebilen çiftlerin uyumlu bir evliliğe sahip olabilecekleri ifade edilmektedir (Tutarel-Kışlak ve Çabukça, 2002). Bununla birlikte evlilik kavramının, aile kurma olgusunun karmaşık olması sebebiyle evlilik uyumu da hayli karmaşıktır (Tutarel-Kışlak, 1999). İnsanoğlu genellikle çeşitli rollere, çevresel koşullara uyum sağlar ve hayatın seyri boyunca iyi oluşu, mutluluğu, şahsında, sosyal yaşantısında, ekonomik durumunda ve evlilik hayatında arar ve bunlar için çaba gösterir. Evlilik uyumu evliliğin ilk günlerinde ciddi önem atfedilen bir durum olmasına rağmen hayat boyu süren bir durumdur (Goel ve diğ., 2013). Uyumlu bir evlilik bireyleri hem beden hem de ruhen etkileyebilmektedir. Daha stres daha az yıpranma anlamına gelmektedir. Uyumsuzluk söz konusu olursa stres düzeyinin artmasıyla bireyde bir takım tahribatlara neden olabileceği belirtilmektedir. Bunlar arasında tansiyon gibi fiziksel, depresyon gibi psikolojik sorunlar yer almaktadır (Santrock, 2014). Örneğin Yeşiltepe (2011) öğretmenlerle yürüttüğü çalışmada, evlilik uyumunun psikolojik iyi oluş puanlarını anlamlı bir şekilde yordadığını tespit etmiştir.

İnsanın kurduğu yapılar gibi, evliliğin de zamanla işlevselliğini yitiren yönleri vardır (Özügürlü, 1999). Araştırmalar, sosyal (demografik) faktörlerin, ilişkinin ilk dönemlerindeki uyumsuzluğa daha fazla etkisi olabildiğini ortaya koymaktadır (Wilson ve McLaughlin, 2002). Eşler, yukarıda bahsedilen aile yaşam döngüsü evrelerindeki farklı durumlara sürekli uyum sağlamak zorundadırlar. Eşlerin uyumunu kolaylaştıran etmenler arasında öncelik stres düzeyi önemli yer kaplamaktadır. Stres düzeyinin ardından ise evliliğe ilişkin tahammüldür. Bu noktada uyum süreçleri ile ilgili deneyimler evliliğe sağlamlık katacağı gibi bireylerin evlilik ile ilgili algılarını da olumlu bir şekilde etkileyebilecektir (Karney ve Bradbury, 1995).

Anderson’a (1983) göre evlilik uyumu, öncelikle eşlerin eşitlikçi bir tutuma sahip olması ile ilişkilidir. İkinci olarak ise fikirselle ve tensel yakınlık ile ilişkilidir. Evlilik uyumu, evlilik yaşantısına ilişkin memnuniyeti ve beklentilerin karşılanma durumu olarak isimlendirilmekte ve evlilikte mutluluğun artması ve çatışmanın azalmasıyla beraber gelişmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı daha karmaşıktır. Toplumsal cinsiyet kadın veya erkek olmaya eşlik eden toplumsal ve psikolojik niteliklere gönderme yapar. McCammon ve Knox (2007)’a göre, tipik olarak kadın toplumsal cinsiyetine eşlik eden nitelikler nazik, duygusal, işbirliğine yatkın olmayı içerir; tipik olarak erkek toplumsal cinsiyetine eşlik eden nitelikler saldırgan, ussal ve rekabetçi olmayı içerir (Zastrow ve Ashman, 2014). Erkek rolleri sıklıkla erkeklerin baskın, güçlü, saldırgan olmaları ve kadınları kontrol etmeleri gerektiği şeklinde beklentiler içermektedir. Birçok geleneksel maskülen tanımlamalarına göre “gerçek erkek” tanımlamasında erkekler kadınları zihin ve duygulara göre değil fiziksel özelliklerine göre değerlendirmekte, uyumsuz iletişim ve ilişkilere nadiren ilgi duymakta ve yaşamın birçok boyutunda ve çalışma hayatında kadınları erkeklere eşit kabul etmemektedir. Dolayısıyla geleneksel erkek rolü

erkekleri kadınları küçümsemesini, onlara karşı kaba olmalarını ve kadınlarla eşitlikçi ilişkileri reddetmelerini teşvik etmekte ve erkeklerin duygusal zekâ (EQ) alanının aktif kullanılmamasını teşvik etmektedir (Santrock, 2014). Bu noktada da toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutum ve davranışlar devreye girmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, bazı değişkenler açısından evlilik uyumunun incelenmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların evlilik uyumuna etkisini belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda belirlenen alt amaçlar aşağıda sıralanmaktadır.

- Katılımcıların eğitim durumuna göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların çalışma durumlarına göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların evlilik sürelerine göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların evlilik biçimlerine göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların sahip oldukları çocuk sayısına göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların evlilik yaşına göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların gelirine göre evlilik uyum puanları farklılaşmakta mıdır?
- Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları evlilik uyumu puanlarını etkilemekte midir?

3. YÖNTEM

3.1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Araştırmada “ulaşılabilir evren” modeli (Büyüköztürk ve ark., 2013) tercih edilmiştir. Buna göre araştırma verileri araştırmacı tarafından üniversite, adliye, sosyal hizmet kuruluşları gibi kamu kuruluşlarında çalışan kişiler ve bu kişilerin yakınlarındaki çiftlerden toplanmıştır. İstatistiksel hesaplamalarda çalışmanın gücü 0,90 iken önemlilik düzeyi 0,05, etki büyüklüğü orta düzey (0,10) bağımsız değişken 11 ve bir sürekli değişkene ilişkin belirleyicinin belirlenmesi için gerekli minimum örneklem büyüklüğü 230 çift kabul edilmiştir (Cohen ve diğ., 2003). Ancak araştırma kapsamında belirlenen sayının üstüne çıkılarak 245 evli çift ulaşılmıştır.

Tablo 1: Katılımcılara ilişkin bilgiler

Cinsiyet	n	%	Evlilik süresi	n	%
Kadın	245	50,0	1-5 yıl	158	32,2
Erkek	245	50,0	6-15 yıl	113	23,1
Eğitim durumu	n	%	16-25 yıl	97	19,8
İlkokul	69	14,1	26-35 yıl	122	24,9
Ortaokul	44	9,0	Evlilik biçimi	n	%
Lise	94	19,2	Severek/flört ederek	237	48,4
Önlisans	40	8,2	Görücü usulü/isteyerek	253	6
Lisans	160	32,7	Çocuk sayısı	n	%
Lisansüstü	83	16,9	Çocuğu olmayan	98	20,1
Çalışma durumu	n	%	1 çocuk	111	22,5
Çalışıyor	348	71	2 çocuk	187	38,3
Çalışmıyor	142	29	3 ve üzeri	94	19,1
Evlilik yaşı	n	%	Gelir (TL)	n	%
15-19	66	13,5	0-2000	95	19,6
20-24	221	45,1	2001-3500	154	31,4
25-29	167	34,1	3501-5000	112	22,9
30 ve üzeri	36	7,3	5001 ve üzeri	129	26,3

Araştırmaya katılan kadın (245) ve erkeklerin (245) sayısının birbirine eşit olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık yarısının (%49,6) lisans ve üstü eğitim aldığı bununla birlikte çalışan bireylerin oranının (%71) yüksek olduğu, evlilik yaşının 20-24 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların (%32,2) evlilik sürelerinin 1-5 yıl arasında yoğunlaştığı, evlilik biçimlerinin birbirlerine yakın olduğu ancak görücü usulü evlenenlerin sayısının daha fazla olduğu, katılımcıların çocuk sayılarının 2’de yoğunlaştığı (%38,3) ve gelir düzeylerinin 2001-3500 TL aralığında yoğunlaştığı (%31,4) görülmektedir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, Kişisel Bilgi Formu, Evlilikte Uyum Ölçeği (EUÖ) ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine Tutum Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Locke ve Wallace (1959) tarafından evliliğin niteliğini ölçme amacıyla geliştirilen EUÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik çalışması, çift olmayan 118 evli kadın ve 118 evli erkekten oluşan örneklem grubuyla yapılmıştır. EUÖ 15 maddeden oluşmakta ve ölçek puanları uyumsuzluktan uyuma doğru artmaktadır. Ölçek tüm dünyada ilgili araştırmalarda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Tutarel-Kışlak (1999) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçeğin iki yarım güvenilirliği 0,67 iken iç tutarlılık sayısı 0,80'dir. Bununla birlikte ölçeğin kesme puanı 43,5'dir. Diğer bir ifade ile ölçekten 43,5'in üzerinde puan alan bir katılımcının evliliği uyumlu olarak değerlendirilmekte, eğer katılımcı bu puanın altında bir puan almışsa evliliği uyumsuz olarak saptanmaktadır. Bu araştırmada iç tutarlılık sayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeği, bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumunu ölçebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Yapılan birçok çalışmada ölçeğin farklı katılımcı grupları için de güvenilir ve geçerli olduğu görülmüştür. Ölçek 38 madde ve 5 boyut (geleneksel cinsiyet rolü, eşitlikçi cinsiyet rolü, kadın cinsiyet rolü, evlilikte cinsiyet rolü ve erkek cinsiyet rolü) olarak yapılandırılmıştır. Ölçeğin toplam iç güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak bulunmuştur. Elde edilen bulgularla ölçeğin toplumsal cinsiyet rolleri tutumunu ölçmek için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmüştür (Zeyneloğlu ve Terzioğlu, 2011). Bu araştırmada iç tutarlılık sayısı 0,87 olarak hesaplanmıştır.

3.3. Verilerin Değerlendirilmesi

Verilerin değerlendirilmesi için SPSS paket programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Öncelik verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığına bakılmıştır. Normallik varsayımı için skewness ve kurtosis değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olması kabul edilmiştir. Buna göre ikili grupların analizlerinde bağımsız örneklemelerde t testi, ikiden fazla gruplarda ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. İki den fazla gruplarda farklılığın kaynağını bulmak içinse varyansların homojenliğine bakılmış ve buna göre Tukey ve Games Howell testleri tercih edilmiştir. Toplumsal cinsiyet rolleri tutumu ve evlilik uyumu arasındaki ilişki için de korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 2. Katılımcıların eğitim durumlarına göre evlilik uyumu puanları

Eğitim Durumu	n	x±ss	F	P	Fark
1- İlkokul	69	44,66±8,27	3,650	0,003*	2<5 2<6
2- Ortaokul	44	41,04±10,71			
3- Lise	94	43,10±7,91			
4- Önlisans	40	45,22±7,71			
5- Lisans	160	45,43±7,67			
6- Lisansüstü	83	45,85±8,09			

*p<0,05

Tablo 2'de katılımcıların eğitim durumlarına göre evlilik uyum puanlarının analiz edildiği tek yönlü varyans analizi sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların eğitime durumlarına göre evlilik uyum puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Farklılığın hangi değişkenler arasında olduğunu bulmak için Tukey testi yapılmış ve Lisansüstü ve lisans mezunu katılımcıların evlilik uyumu puanları, ortaokul mezunu olan çiftlerin puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların çalışma durumuna göre evlilik uyumu puanları

	N	x±ss	t	p
Çalışmıyor	142	43,70±7,96	-0,945	0,345
Çalışıyor	348	44,48±8,44		

*p>0,05

Tablo 3'de katılımcıların çalışma durumuna göre evlilik uyum puanlarının analiz edildiği t testi sonuçları yer almaktadır. Katılımcıların çalışma durumuna göre evlilik uyum puanları farklılaşmamaktadır.

Tablo 4. Katılımcıların evlilik sürelerine göre evlilik uyumu puanları

Evlilik süresi	n	x ± ss	F	p	Fark
1) 1-5 yıl	158	45,98±7,77	5,019	0,002*	4<1
2) 6-15 yıl	113	43,90±8,21			
3) 16-25 yıl	97	44,46±8,06			
4) 26-35 yıl	122	42,18±8,81			

*p<0,05

Tablo 4’de katılımcıların evlilik sürelerine göre evlilik uyumu puanlarının analiz edildiği tek yönlü varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların evlilik sürelerine göre evlilik uyumu puanları farklılaşmaktadır. Buna göre 1-5 yılları arasında evli olanların evlilik uyumu puanları 26-35 yılları arasında evli olanların puanlarından anlamlı bir şekilde yüksektir.

Tablo 5. Katılımcıların evlilik biçimine göre evlilik uyumu puanları

Evlilik biçimi	n	x±ss	t	p
Severek/flört ederek	237	45,03±8,97	2,016	0,044*
Görücü usulü/isteyerek	253	43,52±7,56		

*p<0,05

Tablo 5’de katılımcıların evlilik biçimlerine göre evlilik uyumu puanlarının analiz edildiği t testi sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların evlilik biçimine göre evlilik uyumu puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre görücü usulü/isteyerek biçiminde evlenenlerin puan ortalamaları severek/flört ederek evlenenlerin puan ortalamalarından anlamlı bir şekilde yüksektir.

Tablo 6. Katılımcıların çocuk sayısına göre evlilik uyumu puanları

Çocuk sayısı	n	x±ss	F	p	Fark
0) Çocuğu olmayan	98	46,58±7,46	4,159	0,006*	2<0 3<0
1) 1 çocuğu olan	111	44,40±7,96			
2) 2 çocuğu olan	187	43,74±8,86			
3) 3 ve üzeri çocuğu olan	94	42,56±7,98			

*p<0,05

Tablo 6’da katılımcıların çocuk sayısına göre evlilik uyumu puanlarının analiz edildiği tek yönlü varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların çocuk sayısına göre evlilik uyum puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre çocuğu olmayan katılımcıların evlilik uyumu puanları, 2 ile 3 ve üzeri çocuğu olanların evlilik uyumu puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 7. Katılımcıların evlilik yaşına göre evlilik uyumu puanları

Evlilik yaşı	n	x±ss	F	p	Fark
1) 15-19	66	42,69±7,57	4,396	0,005*	1<3 2<3
2) 20-24	221	43,27±8,90			
3) 25-29	167	45,76±7,88			
4)30 ve üzeri	36	46,19±6,19			

*p<0,05

Tablo 7’de katılımcıların evlilik yaşına göre evlilik uyumu puanlarının analiz edildiği tek yönlü varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların evlilik yaşına göre evlilik uyum puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre evlilik yaşı 25-29 yaşları arasında olanların evlilik uyumu puanları, 15-19 ve 20-24 yaşları arasında olanların evlilik uyumu puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 8. Katılımcıların gelirine göre evlilik uyumu puanları

Gelir (TL)	n	x±ss	F	p	Fark
1) 0-2000	95	42,74±7,47	4,535	0,004*	1<4 2<4
2) 2001-3500	154	43,24±8,68			
3) 3501-5000	112	44,59±9,33			
4) 5001 ve üzeri	129	46,28±7,03			

*p<0,05

Tablo 8’de katılımcıların gelirine göre evlilik uyumu puanlarının analiz edildiği tek yönlü varyans analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların gelirine göre evlilik uyum puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre geliri 5001 TL ve üzeri olanların evlilik uyum puanları, 0-2000 ve 2001-3500 TL olanların evlilik uyumu puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur.

Tablo 12. Katılımcıların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının evlilik uyumu puanlarına etkisi

	B	SH	β	t	p
Sabit	36,923	2,665		13,853	0,000
Erkek Cinsiyet Rolü	-0,018	0,107	-0,010	-0,170	0,865
Geleneksel Cinsiyet Rolü	0,109	0,091	0,082	1,192	0,234
Evlilikte Cinsiyet Rolü	0,006	0,111	0,004	0,56	0,956
Kadın Cinsiyet Rolü	-,0120	0,074	-0,099	-1,624	0,105
Eşitlikçi Cinsiyet Rolü	0,239	0,083	0,158	2,880	0,004

R=0,166; R²=0,028; p<0,05; n=490; F=2,712

Tablo 12’de toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların evlilik uyumunu anlamlı seviyede yordadığı görülmektedir (F=2,712; p<0,05). Diğer bir ifade ile %99 güven aralığı ile regresyon katsayısının sıfırdan farklı olduğu ve bulunan regresyon katsayısının istatistiksel açıdan önemli olduğu söylenebilir. Analiz sonucuna göre TCRTÖ’nün eşitlikçi cinsiyet rolü alt boyutunun (t=3,279, p<0,01) tekil yordayıcı etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Modele göre eşitlikçi cinsiyet rolünden alınan puanlar 1 birim arttığında evlilik uyumundan alınan puanların ortalama 0,239 birim arttığı görülmektedir. TCRTÖ’nün diğer alt boyutlarının tekil yordayıcı etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (p>0,05). Bu çerçevede eşitlikçi cinsiyet rolünün evlilik uyumu üzerinde olumlu bir etkisi olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, bazı değişkenler açısından evlilik uyumunun incelenmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların evlilik uyumuna etkisini belirlemektir. Buna göre yapılan analizler sonucunda evlilik uyumunun eğitim düzeyi değişkenine göre farklılaştığı bulunmuştur. Lisans ve lisansüstü eğitim almış katılımcıların evlilik uyumu puan ortalamalarının ortaokul düzeyinde eğitim almış katılımcıların puan ortalamalarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Alanyazında, eğitim düzeyi arttıkça evlilik uyumunun da arttığı görülmüştür (Fışiloğlu, 1992; Yıldırım, 1992; Blum ve Mehrabian, 1999; Yaşın ve diğ., 2002; Güçlü Ergin, 2008; Şendil ve Korkut, 2008; Erişti, 2010; Çelik ve Tümkaya, 2012). Örneğin Çakır (2008)’ın araştırmasında lise mezunu olan bireylerin evlilik uyumları okuryazar olan bireylere göre yüksek bulunmuştur. Yıldız (2012) da lisans-lisansüstü eğitim düzeyindeki katılımcıların okuryazar-ilkokul düzeyindeki katılımcılara göre ve ortaokul-lise düzeyindeki katılımcıların da okuryazar-ilkokul düzeyindeki katılımcılara göre evlilik uyumlarını anlamlı düzeyde daha yüksek bulmuştur. Şendil ve Korkut (2008)’un araştırmasında ise katılımcıların çift tatmini ve duygu ifadesi düzeylerinin ilkokul düzeyindekilere göre ortaokul düzeyindeki katılımcılarda daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Kublay (2013)’ın araştırmasında ise evlilik uyumunun eğitim düzeyine göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Hoelter (2009)’e göre düşük eğitim düzeyi, evlilik uyumsuzluğunun bir neticesi olarak boşanmanın sebeplerindedir (Santrock, 2014). Eğitim düzeyinin artışı beraberinde eşin de eğitim düzeyinin artması, problem çözme becerilerinin artması, kendine güven, iletişim sorunlarının azalması, gelirin artması, aile içi şiddetin azalması gibi birçok faktöre etki edebileceğinden evlilik uyumunu olumlu olarak etkileyen bir değişken olmakta ve dolayısıyla hem birey hem de aile açısından eğitimin önemi dikkat çekmektedir.

Çalışan ve çalışmayan bireylerin evlilik uyumları arasında bir farklılaşma olmadığı bulunmuştur. Bu bulgu Kahveci (2016) ve Özaydınlık (2014)’ın çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan Tüfekçi-Hoşgör (2013)’ün araştırmasında çalışan ve çalışmayan gruplar arasındaki anlamlı farklılıkta çalışan grupların evlilik uyumu daha yüksek bulunmuştur.

Katılımcıların evlilik uyumları evlilik süresine göre incelendiğinde 1-5 yıldır evli olan grupla 26-35 yıldır evli olan grup arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Söz konusunu farkın da 1-5 yıldır evli olanlar lehine olduğu görülmüştür. Araştırmanın bu bulgusu Özaydınlık (2014)’ın çalışmasıyla benzerdir. Buna ek olarak Kublay (2013)’ın araştırmasında evlilik süresine göre evlilik uyumunun farklılaştığı 26-35 yıl aralığına kadar olan gruplarda evlilik süresi arttıkça evlilik uyumunun düştüğü; 26-35 yıl aralığında ise uyumun yeniden arttığı görülmüştür. Bununla birlikte 0-5 yıl evli olan bireylerin 6-15 ve 16-25 yıl evli olan bireylere göre evlilik uyumları daha yüksek olduğu bulunmuştur. Özmen-Süataç (2010) da araştırmasındaki tüm gruplarda evliliğin ilerleyen yıllarında uyumun düştüğünü bulmuştur. Diğer taraftan Uşaklı (2010)’nın araştırmasında evlilik süresinin artmasıyla evlilik uyumunun arttığı görülmüştür. Alanyazında bu araştırma sonuçlarına ek olarak farklı bulgulara ulaşmak da mümkündür. Şendil ve Korkut (2008) araştırmasında evlilik süresinin çift uyumunu yordayıcı bir etkiye sahip olmadığını bulmuştur. Evliliğin ilk yıllarında bireylerin, birbirlerine ilgi duyup zaman ayırması, birbirlerini daha çekici algılamaları (Tucker ve O’Grady, 1991), bu yıllarda ebeveyn

olmanın sorumluluk ve zorluklarının olmayışı evlilik uyumuna pozitif bir etki etmiş olabileceği düşünülmektedir.

Evlenme biçimine göre evlilik uyumu değişkeninde gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu ve bu farkın “severek/flört ederek” evlenen katılımcılar lehine olduğu görülmüştür. Şendil ve Korkut (2008) görücü usulü biçiminde evlenen katılımcıların anlaşarak evlenenlere göre toplam çift uyumu, çift birlikteliği, çift tatmini ve duygu ifadesi puanlarının daha düşük olduğunu bulmuştur. Flört ederek evlenen çiftlerin görücü usulü evlenenlere göre daha olumlu iletişimde oldukları, evlenme biçimine göre eşlerin evlilik ilişkisinden duydukları memnuniyetin farklılaştığı, ailelerinin kararı neticesinde evlenen çiftlerin kendi kararları ile evlenmiş eşlere göre daha fazla çatışma yaşadıklarını gösteren araştırma sonuçları da vardır (Yıldırım 1992; Taştan, 1996; Hortaçsu 2007; Güçlü Ergin, 2008). Özmen-Süataç (2010)’ın araştırmasında da evlilik biçiminin evlilik uyumu üzerinde belirleyici bir faktör olduğu ve flört ederek evlenen grupların evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Alanyazında daha farklı sonuçlar görmek de mümkündür. Demiray (2006)’ın araştırmasında evlenme biçiminin evlilik uyumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığı ancak flört ederek evlenenlerin çift uyum ölçeğinin “bağlılık” ve “mutluluk” alt boyutlarında diğer evlenme biçimlerine göre anlamlı olarak daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Evlilik öncesi eşlerin birbirlerini tanımaları, aşk ve sevgi duygularıyla evliliğe karar vermelerinin evlilik uyumunu arttırdığı düşünülmektedir (Demiray, 2006). Bakırcıoğlu (2006)’na göre flört evliliğinde, evliliğin nasıl sürdürüleceğini gelenekler yerine, eşlerin kendileri belirler. Bu evlilikte bütün gayret, birlikte gelişmek ve mutluluğu yaşamak için verilir, birtakım kurallar üzerine değil, evlilik karşılıklı sevgi ve güven üzerine oturduğundan bu evliliklerin uyumunun daha yüksek olması daha olasıdır. Evlilik biçimine göre evlilik uyumunun değişmesi ve bu farklılığın flört edenler lehine olması çiftlerin flört süresince birbirini tanıma, anlama, uyum sağlama gibi durumları olumlu etkilemiş olabilir. Öte yandan geleneksel evlenme biçimlerinden olan görücü usulü evlenmede evlilik uyumunun düşük çıkması bireylerin bazı durumlarda söz hakkının, rızasının aile bireylerinin sözsüz/sözlü baskısıyla ikinci planda kalması sebebiyle olabilir.

Bu araştırmada evlilik uyumu çocuk sayısı değişkenine göre irdelendiğinde hiç çocuğu olmayan grubun 2 çocuğu ve 3 çocuğu olan gruplara göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu alanyazındaki bazı sonuçlarla da aynı doğrultudadır (Burgess ve ark., 1998; Şener ve Terzioğlu, 2002; Twenge ve ark., 2003; Ödemiş, 2008; Aktaş, 2009). Örneğin Kublay (2013) çocuk sayısının evlilik uyumuna anlamlı düzeyde etki ettiğini bulmuştur. Söz konusu araştırmada 4 çocuğa sahip olan katılımcıların dışındaki tüm bireylerde çocuk sayısı arttıkça evlilik uyumunun düştüğü; 4 çocuğa sahip olan katılımcılarda ise evlilik uyumunda yeniden bir artış olduğu görülmüştür. Bununla birlikte çocuk sahibi olmayan bireylerin 1, 2 ve 3 çocuğu olan katılımcılara göre evlilik uyumları daha yüksek bulunmuştur. Şendil ve Korkut (2008) evlilik çatışmasının artması ile çocuk sayısının artmasının çift uyumundaki düşüşün yordanmasına anlamlı katkıları olduğunu belirlemiştir. Benzer şekilde Çakmak-Tolan (2015)’in araştırmasında çocuk sahibi olmayan ya da 1 çocuğu olan evli katılımcıların, 2 çocuklu evli katılımcılara göre evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak ilgili alanyazındaki bazı çalışmalarda bu bulgunun aksi yönündedir (Denga, 1982; Çakır, 2008; Çınar, 2008; Güçlü-Ergin, 2008). Diğer bir deyişle çocuk sayısının artması evlilik uyumunu olumlu yönde etkilemektedir. Çocuk yetiştirmek ve ergen bir bireyle yaşamak evlilik doyumunu ve aralarındaki yüksek korelasyon sebebiyle evlilik uyumunu belirgin olarak düşürebileceği ve bu dönemin evliliğin kritik dönemleri olarak anıldığı belirtilmektedir (Öztekin, 2012). Çocuk sayısının artışıyla, evlilik uyumunun düşmesi, çiftler arasındaki cinsel hayatı olumsuz etkileyebilir çocuklara harcanan zaman ve enerjinin eşler arasındaki iletişimin, paylaşımın azalmasına da sebep olabilir (Wilson ve McLaughlin, 2002). Üstelik ailenin genişlemesi, çocukların büyümesiyle harcamaların artması da evlilik uyumunu olumsuz etkileyebilir.

Elde edilen bulgulara göre evliliğini 25-29 ve 20-24 yaş aralığında yapan grubun evlilik uyumu puanı, evliliğini 15-19 yaş aralığında yapan gruba göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu alanyazında da örtüşmektedir. Örneğin Güçlü-Ergin’in (2008) çalışmasında boşanma sürecindeki kadınların evlenme yaşları arttıkça evlilik uyumları da arttığı görülmüştür. Bu bulguyu destekleyen (Kalmijn ve ark., 2004) araştırmada evlenme yaşı düştükçe bireylerin eş tercihlerinde hata yapma olasılığının artması, ailelerin evliliğe daha çok müdahil olması, yaşın düşüşüyle maddi olanakların azalması gibi faktörler ifade edilmektedir. Bireyler ailelerinin tercihini kabul ediyor ve bu durumu yaşıyor olabilir. Bu da erken yaştaki evlilik uyumunda azalmaya sebep oluyor olabilir. Hoelter (2009) genç yaşta evliliği evlilik uyumuna yönelik bir risk olarak değerlendirmektedir (Santrock, 2014). Bir diğer olasılıksa bireylerin kendini tanımadan bir başkasıyla aynı çatı altında yaşamının zorluğuyla muhatap olması olabilir. Ülkemizde erken yaşta yapılan evlilikler genellikle kırsal bölgelerde ve/ya da demokratik tutumun olmadığı ailelerde görülmektedir. Bu sebeple kimi zaman evlenenin rızası ikinci planda tutulmakta ya da evlenecek kişiye söz hakkı tanınmayabilmektedir.

Gelir durumu değişkeni evlilik uyumuna göre değerlendirildiğinde gruplar arasındaki farkın anlamlı olduğu 5001 TL ve üzeri gelire sahip olan grubun 0-2000 TL ve 2000-3500 TL grubuna göre daha yüksek evlilik uyumuna sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle gelirin artışı söz konusu gruplar nezdinde evlilik uyumuna olumlu olarak yansımıştır. Bu bulgu Yıldırım (1992)'ın bulgusuyla benzerlik göstermektedir. Çalışmada aylık gelir düzeyi yükselen bireylerin evlilik uyumlarının da yükseldiği görülmüştür. Yine Hoşgör (2013)'ün araştırma bulgusu da ekonomik düzeyin artışıyla EUÖ'den alınan puanın arttığı yönündedir. Erişti (2010) de ekonomik durumlarını kötü olarak değerlendiren bireylerin, evlilik yaşantılarını da kötü olduğunu belirtmiştir. Şendil ve Korkut (2008)'un araştırmasında ekonomik durumu düşük olan katılımcıların toplam çift uyumu ve çift birlikteliği puanları ekonomik durumu iyi olanlardan düşük bulunmuştur. Alanyazında bu bulguları destekler nitelikte bulgular görmek de mümkündür (Rogers ve DeBoer, 2001; Şener ve Terzioğlu, 2002; Bir-Aktürk, 2006). Aktaş (2009) ve Çakmak-Tolan (2015) ise gelir durumuna göre evlilik uyumunun değişmediğini bulmuşlardır. Alanyazındaki farklı bulgular gelire göre evlilik uyumunun farklılaşmasına ilişkin farklı sonuçlar içermektedir. Bu çalışmada ise evlilik uyumunu pozitif yönde farklılaştıran gelir, bireylerin evlilik uyumlarının artmasına olanak sağlamıştır. Hoelter (2009) düşük gelirin evlilikte uyumsuzluğa sebebiyet veren bir boşanma riski olarak değerlendirmektedir (Santrock, 2014). Gelirin artışıyla evlilik uyumunun artışı evlilikten alınan doyum, yaşam doyumunu olumlu yönde etkileyip sosyal olanakları arttırmış, maddi zorlukların yarattığı stresi azaltmış olabilir.

TCRTÖ'nün alt boyutlarıyla EUÖ arasında yapılan korelasyon ve regresyon analizlerine göre TCRTÖ'nün eşitlikçi tutum alt boyutuyla anlamlı ve yordayıcı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu alanyazındaki bulgularla da örtüşmektedir. Levinson ve Levinson (1996), araştırmasında evliliklerindeki iş bölümünün eşitlikçilikten çok geleneksele doğru değişmesi başta geleneksel olmayan kadın eşlerin evlilikteki mutluluğunun azalmasına sebebiyet verdiğini saptamıştır. Bowen ve Orthner (1983) araştırmasında eşlerden birinin eşitlikçi tutumda olmamasının evlilik kalitesini anlamlı olarak düşürdüğünü bulmuştur. Zammichieli ve diğerlerine (1988) göre birçok araştırma eşitlikçi tutuma sahip çiftlerin geleneksel çiftlere göre daha yüksek evlilik doyumlarını desteklediğini ve ev işleriyle ilgili sorumluluklardaki eşitliğin evlilik ilişkisine ışık tuttuğunu ifade etmiştir. Bir başka çalışmada da evlilikteki uyumsuzluğunun bir yansıması olarak değerlendirilen eşe karşı şiddetin eşitlikçi tutuma sahip erkek eşler tarafından "minör" sayıda rapor edildiği bulunmuştur. Buna karşılık eşitlikçi tutumda olmayan erkek eşlerin eşlerine karşı şiddetin yüksek olduğu bulunmuştur (Crossman ve ark., 1990). Yüksel ve Dağ (2013) ve Mickelson ve arkadaşlarının (2006) araştırmalarında da eşitlikçi tutuma sahip bireylerin evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bireylerin eşitlikçi bir tutum sergilemesinin evlilik uyumuna pozitif etki etmesi kadının erkeğe, erkeğin kadına karşı tutumlarında demokratik ve empati odaklı yaklaşmasını sağlayabilir, ev işlerinde, iş hayatında ve sosyal hayatta bireylerin özgürlük alanına müdahale etmeyen aksine destek olan bir tutum içerisinde olmak uyumlu bir birlikteliğe imkân sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırma sonuçları ile bağlantılı olarak aşağıdaki öneriler sunulmaktadır:

- Toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumların evlilik ilişkisini nasıl etkilediğine ilişkin nitel araştırmalar yapılabilir.
- Erken yaşta yapılmış evliliklerde uyumun düşük olduğu görüldüğünden, bireylerin erken yaşta evlenmesi teşvik edilmemelidir.
- Araştırmada eğitim düzeyi düşük olanların eğitim düzeyi yüksek olanlara göre evlilik uyumlarının yüksek olduğundan bireylerin yüksek eğitim almaları teşvik edilmelidir.
- Eşitlikçi tutumun evde ve okulda öğretilen ve teşvik edilen bir tutum olması evlilik ilişkilerine pozitif etki edecektir. Bu sebeple bireylerin eşitlikçi tutumlarla yetiştirilmesi evlilik yaşantısına pozitif etki edecektir.
- Evliliğini 25-29 yaş aralığında yapan bireylerin evlilik uyumları daha yüksek olduğu olduğundan bu yaş aralığında evlenmek evlilik uyumu açısından pozitif bir etken olacaktır.
- Flört ederek evlenen bireylerin evlilik uyumlarının daha yüksek olduğu olduğundan bu evlenme biçiminin tercih edilmesi evlilik uyumuna olumlu etki edebilir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, S. (2009). Eşlerden Birinin Kaygı Düzeyi ile Evlilik Uyumunu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anderson, S.A., Russell, C.S., Schumm, W.R. (1983). Perceived marital quality and family life-cycle categories: A further analysis. *Journal of Marriage and Family*, 45, 127-139.
- Bakırcıoğlu, R. (2006). Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Bir-Aktürk, E. (2006). Marital satisfaction in Turkish remarried families: Comparison among marital status, effect of stepchildren and Contributing Factors (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Blum, J. S. Mehrabian, A. (1999). Personality And Temperament Correlates Of Marital Satisfaction. *Journal Of Personality*, 67(1), 93-125.
- Bowen, G. L., Orthner, D. K. (1983). Sex-role congruency and marital quality. *Journal of Marriage and the Family*, 223-230.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi
- Çakır, S. (2008). Evli Bireylerin Evlilik Uyumlarının Ana-Babalarına Bağlanma Düzeyleri ve Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak-Tolan, Ö. (2015). Evlilik Uyumunun Kişilik Özellikleri İlişkiye Dair İnançlar Ve Çatışma Çözüm Stilleri Bağlamında Yordanması (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Çaplı, O. (1992). Evlenmeye hazır mısınız? Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Çelik, M. (2006). Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çabası (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Çelik, M., Tümkaya, S. (2012). Öğretim Elemanlarının Evlilik Uyumunu Ve Yaşam Doyumlarının İş Değişkenleri İle İlişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 223-238.
- Çınar, L. (2008). Evlilik Doyumu: Cinsiyet Rollerini Ve Yardım Arama Tutumunu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cohen, J., Cohen, P., West, S., G., Aiken L., S. (2003). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for The Behavioral Sciences*, Routledge.
- Crossman, R., K., Stith, S., M., Bender, M., M. (1990). Sex role egalitarianism and marital violence. *Sex Roles*, 22, 293-304.
- Demiray, Ö. (2006). Evlilikte Uyumun Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Denga, D., I. (1982). Childlessness And Marital Adjustment In Northern Nigeria. *Journal of Marriage and Family*, 44, 799-802.
- Erişti, A. (2010). Bağlanma Stilleri, Kişilik Özellikleri Ve Evlilik Uyumunu Arasındaki İlişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Esin, N. (2014). Örneklemeye. Erdoğan S, Nahcivan N, Esin N, (Ed.) içinde, Hemşirelikte Araştırma (s. 166-192) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- Fışlıoğlu, H. (1992). Lisansüstü Öğrencilerin Evlilik Uyumlarının Karşılaştırılması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7, 16-23.
- Goel, S., Narang, D.K., Koradia, K. (2013). Marital Adjustment And Mental Health Among Bank Employees And Doctors During Middle Age In Delhi. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 3, 1-8.
- Güçlü Ergin, N., (2008). Evli Ve Boşanmış Kişilerin Evlilik Uyumunu Ve Cinsiyetçilik Açısından Karşılaştırılması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güngörmüş-Özkardeş, O. (2015). Evlilik ve Çocuk. Yavuzer, H. (Ed) içinde, Evlilik Okulu (s. 125-148) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hortaçsu, N. (2003). İnsan İlişkileri. Ankara: İmge Kitabevi.
- Howard, M. C. (1989). *Contemporary Cultural Anthropology*. USA: Harper Collins Publisher.
- Kahveci, G., A., (2016). Evli Çiftlerde Evlilik Uyumunu, Evlilik Çatışma Biçimini ve Depresyon Düzeylerinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kalmijn, M., De, Graaf, P. M., Poortman, A.R. (2004). Interactions Between Cultural And Economic Determinants Of Divorce In The Netherlands. *Journal of Marriage and Family*, 66, 75-89.
- Kaplan, K., (2016). Evli Bireylerde Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumların, Evlilik Doyumunu Ve Psikolojik İyi Oluş Durumuna Etkisinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karney, B., R., Bradbury, T., N., (1995). The Longitudinal Course Of Marital Quality And Stability: A Review Of Theory, Methods And Research. *Psychological Bulletin*, 118, 3-34.
- Kublay, D. (2013). Evlilik Uyumunu: Değer Tercihleri ve Öznel Mutluluk Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Levinson, D. J., & Levinson, J. D. (1996). *The seasons of a woman's life*. New York.

- Locke, H. J., & Wallace, K. M. (1959). Short marital-adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and family living*, 21(3), 251-255
- Mavili, A. (2015). *Ben ve Ailem*. Konya: Atlas Akademi.
- Mickelson, K. D., Claffey, S.T., Williams, S. L. (2006). The moderating role of gender and gender role attitudes on the link between spousal support and marital quality. *Sex Roles*, (55), 73-82.
- Ödemiş H, 2008. İlköğretim öğretmenlerinin iş tatminleri ile evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öngen, B., Aytaç, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Ve Yaşam Değerleri İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 48, 1-18.
- Özaydınlık, Ş. (2014). Evli Çiftlerin Evlilik Uyumu İle Kişilik Özellikleri Ve Romantik İlişkilerindeki Sosyal İlginin İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen Süataç, A. (2010). Evlilik Uyumunun Kişilerarası Tarz ve Öfke Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Öztekin, Ö, E. (2012). Eş Seçiminde Ve Evlilik Uyumunda Bağlanmanın Rolü. Solmuş T (Ed.), *Bağlanma, Evlilik Ve Aile Psikolojisi*. (ss. 319-326) içinde. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Özüğurlu, K. (1999). *Karı Koca İlişkilerinden Doğan Sorunlar*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Rogers, S.,J., DeBoer, D.,D. (2001). Changes In Wives' Income: Effects On Marital Happiness, Psychological Well-Being, And The Risk Of Divorce. *Journal of Marriage and Family*, 63, pp. 458-72.
- Rollins, B,C, Feldman, H (1970). Marital Satisfaction Over The Family Life Cycle. *Journal of Marriage and Family*, 32, pp. 20-28.
- Santrock, J,W, (2014). Yaşam Boyu Gelişim. Yüksel, G. (Ed.) *Yaşamboyu Gelişim içinde* (s. 444-471). Ankara: Nobel Akademi.
- Şendil, G., Korkut, Y. (2008). Evli Çiftlerdeki Çift Uyumu Ve Evlilik Çatışmasının Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi, *Psikoloji Çalışmaları*, 28, 15-34.
- Şener, A., Terzioğlu, R. G. (2002). Ailede eşler arasında uyuma etki eden faktörlerin araştırılması, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Taştan, N. (1996). *Interpersonal Communication In A Problem Solving Situation* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tucker, M.W., O'Grady, K.E. (1991). Effects Of Physical Attractiveness, Intelligence, Age At Marriage, And Cohabitation On The Perception Of Marital Satisfaction. *The Journal of Social Psychology*, 131, 253-269.
- Tüfekçi Hoşgör, E. (2013). Evli Çiftlerin Öfke İfade Tarzları İle Evlilik Uyumunun İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tutarel Kışlak, Ş, Çabukça, F. (2002). Empati Ve Demografik Değişkenlerin Evlilik Uyumu İle İlişkisi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 2, 30-45.
- Tutarel Kışlak, Ş. (1999). Evlilikte Uyum Ölçeğinin Güvenirlik Ve Geçerlilik Çalışması. *3P Dergisi*, 7, 50-57.
- Twenge, J.,M., Campbell, W., K., Foster, C.,A. (2003). Parenthood And Marital Satisfaction: A Meta Analytic Review. *Journal of Marriage And Family*, 65(3),574-83.
- Uşaklı, N. (2010). Evli Bireylerin Evliliğe Uyumunda Karşılaştığı Sorunlar Ve Eğitim İhtiyaçları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Wilson, G,D. (1982). Feminism And Marital Dissatisfaction. *Personality and Individual Differences*, 3, 345-347.
- Wilson, G.,D., McLaughlin, C. (2002). *Aşk Bilimi*. İstanbul: Çitlenbik Yayınevi.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik Uyumu İle Sosyodemografik Özellikler Arasındaki İlişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3, 250-261.
- Yaşın, Dökmen, Z., Tokgöz, Ö. (2002) Cinsiyet, Eğitim, Cinsiyet Rolü ile Evlilik Doyumu, Eşle Algılanan Benzerlik Arasındaki İlişkiler. XII. Ulusal Psikoloji Kongresi, Ankara.
- Yeşiltepe, S.S. (2011). Öğretmenlerin Evlilik Uyumlarının Psikolojik İyi Oluş ve Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Çalışan Anne Ve Çocuk*. İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.
- Yıldırım, İ. (1992). Evli Bireylerin Evlilik Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Y. (2012). İlişkiye İlişkin İnançların Evlilik Uyumunu Yordaması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Yılmazçoban, M. (2011). Evlilikte Çiftleri Etkileyen Unsurlar ve Arkadaşlık İlkeleri. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 178-195.
- Yüksel, Ö., Dağ, İ. (2013). Kadınlarda Evlilik Uyumu ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki: Stresle Baş Etme Biçimleri Ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Tutumlarının Aracı Roller. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26, ss. 181-188.
- Zammichieli, M.E, Gilroy, F.D., Sherman, M.F. (1988). Relation Between Sex-Role Orientation And Marital Satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 14, 747-754.
- Zastrow, C, Ashman, K.K. (2014). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Zeyneloğlu, S., Terzioğlu, F. (2011). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Psikometrik Özellikleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 409-420.